

UNIV.-BIBL.
19 DEC. 1956
UPPSALA

261/74

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

89—90

ARJEPLOGS LAPPSKOLA

ANTECKNINGAR

AV

ERIK NORDBERG

*Arbete utgivet med anslag från Humanistiska fonden, Arjeplogs kommun,
Sundsvalls enskilda bank och Stiftelsen C. J. Kempes minne*

STOCKHOLM 1955

*Expedieras från Föreningen för svensk undervisningshistoria: Drottninggatan 108,
Stockholm*

PRIS 20 KRONOR

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

*Bokserie grundad av B. Rud. Hall och utgiven av
Föreningen för svensk undervisningshistoria*

Årgång XXXIV 1954

Volym 89-90 under redaktion av ALBERT WIBERG

ARJEPLOGS LAPPSKOLA

ANTECKNINGAR

AV

ERIK NORDBERG

*Arbete utgivet med anslag från Humanistiska fonden, Arjeplogs kommun,
Sundsvalls enskilda bank och Stiftelsen C. J. Kempes minne*

STOCKHOLM 1955

Förord.

Vid firandet av folkskolans hundraårsjubileum meddelade jag i ett föredrag år 1942 i Arjeplog några uppgifter om Arjeplogs lappskola på 1700-talet, vilka jag funnit i kyrkoarkivet. De väckte stort intresse, och många åhörare begärde att föredraget skulle tryckas. Vid närmare undersökning kom emellertid nytt material i dagen, och jag beslöt att närmare utforska skolans historia. Dåvarande överläraren i Arjeplog, sedermera folkskoleinspektören Gottfrid Westman, ivrade mycket för det. Vid ett besök i Arjeplog tog Professor Björn Collinder del av mina anteckningar och animerade mig att genomföra undersökningen till nuvarande tid. Under arbetet härmed kom Petrus Laestadius och det ecklesiastika lappmarksreglementet in i sammanhanget. Då ganska litet är känt om detta reglemente, har jag behandlat det rätt utförligt och påvisat dess nära samband med Arjeplogs lappskola. Det är min förhoppning, att dessa anteckningar, som ursprungligen avsåg att tillmötesgå det lokala intresset, skola fylla en uppgift även i vidare sammanhang.

Ett varmt tack vill jag uttala till inspektör Westman, som hjälpte mig på traven, till docenten Israel Ruong, som lämnat värdefulla uppgifter, till de tjänstemän vid olika arkiv som underlättat mina forskningar, till fil. lic. Erik Bylund för hjälp med karta och till de många vänner som genom lån av fotografier eller på annat sätt bistått mig.

Slutligen är jag stor tack skyldig dem som lämnat anslag till detta arbetes tryckning:

Humanistiska Fonden
Stiftelsen C. J. Kempes minne
Arjeplogs kommun
Sundsvalls enskilda bank.

Sollefteå den 3 januari 1955.

Erik Nordberg

Inledning.

Redan under medeltiden blevo de svenska lapparna föremål för den kristna kyrkans mission. Norrlands apostel Stenfi (Staffan) verkade på 1000-talet bland »hälsingarna». Han skall ha predikat även för »skridfinnarna», d. v. s. lapparna. På 1300-talet reste ärkebiskop Henning Nilsson i Uppsala ända upp till Torneå, där han »döpte finnar och lappar i ett kar vid kapellet». På 1400-talet omtalas i hävderna en lappkvinna vid namn Margareta som i nitälskan för den kristna trons utbredande bland sina landsmän vandrade från den ena biskopen till andra, besökte klostren och uppvaktade konungar och drottningar både i Danmark och Sverige för att få hjälp mot det hedniska mörkret bland sina fränder. En präst eller munk vid namn Toste erhöll år 1419 kunglig rekommendation när han sändes åstad norrut i avsikt »att alla de vilda lapparna måtte varda kristna». Under medeltiden byggdes utefter den norrländska kusten en rad kyrkor och ett par mil söder om skellefteälvens utlopp anlades t. o. m. ett kloster, Bure kloster. När klostret på Gustav Vasas tid stängdes sändes abboten till lappmarken »till att lära lapparna Guds ord och bygga dem kyrkor». Lapparna förgjorde dock hans syn, berättar sägnen, »så att han intet kunde läsa skrift».

Gustav Vasa planerade skolundervisning för lapparna. År 1525 lämnade vadstenamunken Benedictus Petri, »en lärd, mogen och from man», klostret för att som det heter i diariet »leda det lapska folket till gudsdyrkan». I det rekommendationsbrev som konungen utfärdade för honom sades han vara »stadd i sin rätta resa och ärende in uti Norrbotten med vår tillåtelse och goda minne till att de fattiga lappar och andra den landsändans urbyggare Guds tro och vad deras själs salighet tillyder förkunna, och om så lägenheten tillsäger, att han må där upptaga en skola för förenämnda lappars skull och andra flera goda barn i den landsändan».

Under Johan den tredjes regering skall kristendomen ha vunnit insteg i Lappmarken. Den som med verklig kraft tog sig an Lappmarkens inordnande i den kyrkliga organisationen var Karl den nionde. Han ivrade för särskilda lappmarksförsamlingar och påbjöd uppförandet av kyrkor i lapparnas land. Tvenne betrodda män, som utsänts för att kontrollera verkan av konungens befallningar, kunde år 1607 berätta, att kyrkan i Lycksele var färdig, kyrkorna i Arvidsjaur och Jokkmokk i det närmaste färdig-

ställda, kapellen i Enontekis och Simojärvi under byggnad, timmer framfört vid Tenonteki och präster utsedda till de olika platserna.

Gustav II Adolf fullföljde sin faders verk genom att förbättra lappprästernas villkor, anskaffa lapska böcker samt grunda skolundervisning för lapparna. Med hans bistånd utgav kyrkoherden i Pite socken, Nicolaus Andreae Rhen, »herr Nils», den första abc-boken på lapska språket, och åt samma präst anslög Konungen all behållen tiondespannmål från samma socken för att han skulle hålla en skola med sex lappgossar. Meningen var att dessa elever sedan skulle utbildas till präster för det fortsatta missionsverket bland lapparna. Skolan kom verkligen till stånd och pågick till dess den första egentliga lappskolan, den s. k. skytteanska skolan i Lycksele inrättades år 1632.

* * *

I drygt hundra år var skytteanska skolan den enda skolan i Lappmarken. Dess upphovsman var kyrkoherden i Ume pastorat, Olaus Petri Niurenius. Genom åtskilliga »relationer», t. ex. »Lapparnas ymkelige Hedendoms Lågenheet och Leffuerne» sökte han väcka uppmärksamhet hos de styrande för den andliga nöden bland lapparna. Han fick tillfälle att slå ett slag för sina lappars sak, när riksrådet Johan Skytte i rikets ärender färdades genom Norrland. I Skytte fann Niurenius en man som icke blott var varmt intresserad för undervisningens upphjälpande utan även besatt håg och vilja att offra något härför. Med egna frikostiga donationer och genom insamling bland sina rika vänner åstadkom Skytte en betydande summa pengar till en skola i Ume lappmark. Konung Gustaf II Adolf behjärtade saken och anslög Ume sockens kronotionde till skolans underhåll. Den förlades till Lycksele och gick sedan under benämningen »skytteanska skolan» efter sin höge beskyddare. År 1632 tog undervisningen sin början. Tolv lärjungar kunde beredas plats i skolan.

Undervisningen omfattade innanläsning och utanläsning av svenska abc-boken och katekesen samt några av Davids psalmer. Man sökte lära eleverna katekesen även på lapska för att de skulle bli skickade att undervisa de hemmavarande i kristendomen. Skolan var uppdelad på fyra klasser. Skolarbetet begynte klockan 5 om morgonen under den ljusa årstiden och klockan 6 under den mörka. Onsdagar och lördagar slutade undervisningen klockan 2 eller 3 e. m. Jullovet varade mellan den 18 december och 18 januari, sommarlovet från den 29 juni till den 29 juli. Efter några årtionden ingick även räkning och skrivning i undervisningen och mot slutet av 1600-talet lästes t. o. m. latin och grekiska med de elever som ärnade sig till gymnasium. Skolan var organiserad som internat. Skolmästaren var

Johan Skytte,
f. 1577, d. 1645.
Gammalt kopparstick.

»spismästare». Till hjälp hade han en »skolpiga», avlönad med husrum, kost och 6 daler silvermynt om året.

Rekryteringen av eleverna beredde ofta svårigheter. Lappungdomen var ovillig att infinna sig i skolan och föräldrarna ohågade att sända sina barn dit. Vid visitation år 1688 förvånades landshövdingen och superintendenten (motsv. biskop) över ungdomens frånvaro. »Pastor sade orsaken vara, att de fruktade deras barn skulle bliva tagna i skolan, vilken räddhåga är gammal hos dem, så att en måste med trug taga barnen ifrån dem.» Mycket drastiskt beskriver Lundius denna lapparnas ovillighet att sätta barnen i skolan: »När som deras Inspectores skola dem till lappscholan hafva, skier det med trug och med en sådane gråt, att barnen gråta och föräldrarna gråta, under stundom ryma de i från till sine föräldrar igen.»

I Lycksele lappskola intogos lappgossar även från andra lappmarker än Ume. Skolmatrikel började föras först år 1715, varför det bereder svårighet att få kändedom om de tidigare eleverna. Från år 1686 föreligger dock en förteckning av skolans rektor över »djäknarna som där frequenterat och bygga och bo uti åtskilliga lappmarker». I förteckningen nämnas bl. a. följande: från Silbojokk Påwall Andersson, Olof Andersson, från Arjeplog Peder Gunnarsson, Essper Larsson, Lars Olofsson Häff. Enligt Silbojokks kyrkas räkenskaper uppbar Påvel Andersson tolklön för åren 1669—1681.

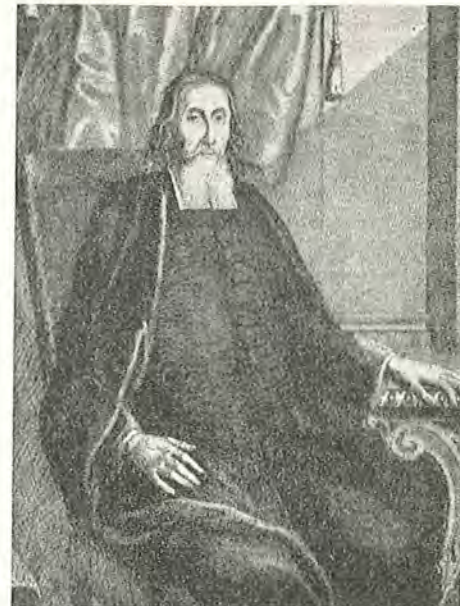
Vid ting i Arjeplog år 1705 vittnade »Nils Pålsson, som några åhr gått i Uhmeå lappmarchs skola». Genom skytteanska skolan leddes många lovande ynglingar in på den lärda banan. Två av dem beklädde sedermera i tur och ordning skolmästartjänsten i Arjeplogs lappskola, Johan Öhrling och Eric Fjellström.

* * *

Av vida större betydelse för Pite lappmark var den kyrkliga församlingsbildning, som år 1640 genomfördes där. Upptäckten av silvermalm å Nasafjäll vid norska gränsen i Pite lappmark väckte hos rikets styresmän de djärvaste förväntningar, och energiska åtgärder vidtogos för malmens exploatering. I samband därmed befanns nödigt att ordna de kyrkliga förhållandena i orten. Inte mindre än fyra särskilda lappmarksförsamlingar konstituerades: Arjeplog, Arvidsjaur, Silbojokk och Nasafjäll, alla år 1640. Beslutet härom föregicks av livliga överläggningar om undervisningsväsendet i Lappmarken. Axel Oxenstierna förde redan år 1635 på tal inrättandet av en lappskola i Piteå. År 1637 dryftades vid en sammankomst i räkningekammaren kyrkostat och skolväsen. Alla borde dock besinna, menade rikskanslern med hänsyftning på det nya silververket, huru nödigt det vore, att »Guds ord måtte blifva utspritt i lappmarken och skolor där inrättade». I rådet beslöts någon vecka senare om en rad skolor, inalles femton, varav en lappskola skulle vara vid hyttan och en barnaskola i Piteå. Någon effekt tycks beslutet dock icke ha haft.

En annan lösning av frågan framfördes av landshövdingen Stellan Mörner. Han begärde år 1637 att lappskolan i Lycksele måtte förflyttas till Arjeplog. Regeringen ville dock »betänka sig» och det blev tyst om saken. Förmodligen hade Johan Skytte blivit varskodd av Niurenus och ingripit. I juli 1637 skriver nämligen Skytte till Niurenus: »Att några finnas, som vilja praktisera, att lappskolan måtte till silfverbruket transfereras, hafver jag jämväl för detta förstått. Men aldrig hafver jag gifvit eller skall gifva mitt samtycke därtill. Vilja de där hafva en lappskola, då skaffe andra medel därtill och sätte de henne fort, såsom vi denna gjort hafva. Man fruktar, att ingen af dem skall hafva så stort behag och vilja att taga så stor summa utur sin egen pung och därhos samla så mycket af andra, som jag gjort hafver till detta verks fortsättande.»

Några år senare var lyckseleskolans förflyttning till Arjeplog åter på tal. Talesman för projektet var handelsmannen och tullinspektoren i Pite stad, Johan Evertsson. Han hade fått för sig, att Arjeplogs kyrkoplats borde upphöjas till stad. I det ärendet uppvaktade han regering och myndigheter med inlagor och gjorde till och med resor till Stockholm för att framföra

*Arkebiskop Matthias Steuchius,
f. 1644, d. 1730.*

sina synpunkter. Evertsson tog upp förslaget om skolans förflyttning från Lycksele till Arjeplog. »Skolan synes där lägligast sättas efter såsom Arjeplog ligger mitt i lappmarken, att både hon och staden därigenom med mera folk förökas», skriver han år 1642. Något senare är han åter inne på samma sak: — — »emedan skolan fordrar en stad, av vilken hon kan både förökelse och åtskilliga nyttigheter taga, synes bekvämligast vara, att Arjeplog till en stad upprättas». Lapparna skulle därigenom få anledning att ofta resa till Arjeplog, »där de då kunna av Guds ords hörande och andra hövliga seder och dygder dagligen förmeras till gudsfruktan och levernets förbättring». De högtflygande planerna vunno icke gehör och Arjeplog fick vänta i hundra år till på sin skola.

Avskiljandet av Lappmarken till självständiga gäll var av stor betydelse. Med egna kyrkorum och egna präster kommo lapparna på ett helt annat sätt än förr under kristet inflytande. Utmärkt karakteriserar landshövding Crusebjörn förändringen då han år 1647 skriver till Kongl. Maj:t: »En gång om året kom prästen till dem för detta; nu få de höra mest var söndag Guds ord». Genom predikan, kommunionförhör, skriftresor och kåtaförhör kom prästerskapet bättre i kontakt med församlingsborna. Kyrkoherden i Silbojokk, Per Noraeus- Fjällström, »Herr Per», gick fram mot hedniskt väsende i sin församling som en sannskyldig Elia, ränsade offerplatser, brände av-

gudar, tog spåtrummor i beslag. Resultatet redovisade han i brev till superintendenten i Härnösand: de lappar som hörde till hans församling hade nog i allmänhet övergivit hedendomen, men i angränsande pastorat funnos många ivriga avgudadyrkare.

År 1685 uppdagades helt oförmodat vid ett lagmansting i Arjeplog, att avgudadyrkan och avgudaoffer allmänt voro i svang bland lapparna. Genom hovrätten kom tingsprotokollet under regeringens ögon. Konungens (Karl XI) vrede upptändes och det blev räfst och rättarting över hela lappmarken. Domkapitlet fick en skarp anmaning att avgiva förklaring och den 15 mars 1686 lämnade det sitt svar, ett omfattande aktstycke, uppsatt av superintendenten Matthias Steuchius.

Efter en historisk översikt utredes orsakerna till det nedslående resultatet av tidigare åtgärder. Lapparnas näringsliv lockade till vidskepelse, deras nomadiska levnadssätt försvårade kyrklig påverkan, marknaderna med ett ohejdat superi undergrävde moralen, de civila myndigheternas stöd blev verkningslöst, prästerna deprimerades och sletos ut i den strapatsrika obygd, o. s. v. Det påpekades, att tingsprotokollet innehöll en överdriven svartmålning av förhållandena; många lappar voro så färdiga i sina kristendomsstycken, att »man med hugnad må påhöra dem läsa och göra reda för sig». I femton punkter framlägges förslag till förbättrande åtgärder. De som beröra undervisningen äro här av särskilt intresse.

Predikan vid gudstjänsten borde vara kort och efterföljas av kristendomsförhör, varefter pastor åtminstone vid marknadstiden skulle undervisa ungdomen »i abc-boken och andra visa kristendomsstycken, till dess alla eller större delen kunde läsa i bok». Ingen lapp borde få träda i äktenskap eller gå till nattvarden utan nöjaktig kristendoms-kunskap. Lappgossar borde sättas i skola och undervisas till privata informatorer som skulle åtfölja lapparna på deras flyttningar (ett slags kateketverksamhet alltså!). I övrigt förordades besök i hemmen av prästerna, belöning åt dem som övergiva avguderiet, inspektion i lappmarken av kustlandets pastorer, utbyte av olämpliga präster, inskränkning i brännvinsförsäljningen, o. s. v., samt — typiskt för tiden — livsstraff för grova avgudadyrkare, »androm till sky».

Domkapitlets förslag underställdes de församlade biskoparna. Dessa tillstyrkte det och uttalade därtill önskemål om en läroanstalt för lappgossars uppfostran och utbildning, så att de kunde undervisa sina landsmän. Även behovet av lapska böcker framhölls. Sådana borde tryckas och utdelas gratis.

Många av de förslag som sålunda framkommo voro utmärkta och utförbara. Nu stannade det hela på papperet. Andra och för statsledningen förmodligen viktigare ärenden kommo i blickpunkten. Det skulle dröja ett

gott stycke in på 1700-talet, innan nya vindar blåste liv i Lappmarkens undervisningsfrågor. Ett nytt förslag att förlägga lappskolan i Lycksele till Arjeplog kom fram år 1695. Landshövding Douglas och lagman Bure hade velat få den till Umeå, men Konungen svarade: » . . . att låta flytta bemälda lappskola därifrån (d. v. s. Lycksele) till Umeå stad, därtill kunna Vi för dess vida avlägsenhet skull ifrån lappmarkerna intet bevilja, utan hålla före vara bättre, att bemälda skola förläggas till Arjeplog, som ligger mitt uti lappmarken, dock vilja Vi först inhämta consistorii underdåniga betänkande däröver, innan något visst i detta fallet av Oss bliver resolverat och fastställt». Den 5 januari 1696 förklarade Kongl. Maj:t, att lappskolan skulle »transporteras ifrån Lycksele lappkyrka till Arieplög», men beslutet verkställdes aldrig.

* * *

När Lappmarkens undervisningsfrågor i början av 1700-talet åter väcktes till liv, samverkade flera omständigheter att bringa dem närmare sin lösning.

I Norge hade den sedan mitten av 1600-talet bedrivna lapska missionen fått ny fart dels genom det missionskollegium som konung Fredrik IV inrättade i Köpenhamn år 1714 dels genom den norske prästen Thomas v. Westen, som varmt ivrade för lapparnas omvändelse. Från den norska prästföreningen Sjustjärnan, där v. Westen intog en ledande ställning, insändes till missionskollegiet ett väl utarbetat förslag till den lapska missionens ordnande. Följden blev, att v. Westen placerades som lektor i teologi vid latinskolan i Trondhjem med särskilt uppdrag att ägna all ledig tid åt den lapska missionen. v. Westen hängav sig med brinnande nit åt sin uppgift. Latinskolan blev en missionsskola och v. Westen dess föreståndare. Genom talrika predikoresor bland lapparna vann han så småningom deras förtroende, han tillsatte missionärer, lärare och kateketer och fick lyckan att se goda frukter av sitt och sina medhjälparens arbete. Snart insåg han, att det skulle lända den lapska missionen till välsignelse, om svenska och norska präster och missionärer kunde ena sig till samarbete för lapparna. Han trädde i förbindelse med sina svenska ämbetsbröder och kom att öva ett väckande inflytande på dem. Detta inflytande stärktes genom det brev som han år 1723 skrev till »de vählärevördige, mycket ärevördige hederlige Präster ifrån Jemteland och annorstädes, hvarest Lappar tillhålla uti Sverjes Rike». I brevet utbeder han sig samarbete med sina svenska kolleger och framställer förslag till åtgärder för lapparnas kristnande. Bland annat rekommenderar han, att prästerna eller i deras ställe gudfruktiga kateketer borde resa omkring bland lapparna och längre tid vistas bland

dem. v. Westens brev spreds i avskrifter bland de norrländska prästerna och inlämnades även till den riksdag som samma år slutligt behandlade lappskolefrågorna. Senare uttalanden visa, att hänsyn tagits till dess innehåll.

En annan faktor som främjade lösningen av undervisningsverket för lapparna var den pietistiska strömning som vid denna tid började göra sig gällande inom Sverige. I Stockholm vann den under 1720-talet sin största utbredning och blev en verklig makt i huvudstadens liv. Det missionsintresse som utmärker rörelsen fick ett näraliggande och påtagligt mål i de »hedniska» lapparna. I Uppsala intog professor Daniel Djurberg en ledande ställning inom den teologiska fakulteten, företrädande både i undervisning och vandel en bestämd men moderat pietistisk ståndpunkt. Redan år 1714 skriver han i brev till rektor Wallin i Härnösand om lapparna: »the äro så dyrt återlöste som någon annan, och där de mera lärdes uti re civili (det världsliga), så torde ock tilfalle för dem gifwas til vidare kunskap uti rebus sacris (heliga ting). I ett memorial den 20 juni 1722 riktade han en maning till svenska folket att göra någonting för lapparna: »Lapparne äro af de svenske drefne så långt upp i vildmarken; skulle de ock icke nu vårda sig om deras välfärd och salighet?» Han gör även ett utkast till skolväsendets ordnande i Lappmarken. Skolor borde upprättas med ett par lärare och 20 à 24 lärjungar vid varje skola.

I Umeå landsförsamling var prosten Nils Grubb den nya rörelsens oräddede målsman. Såsom inspektor för skytteanska skolan kom han i kontakt med Lappmarkens undervisningsproblem. Han fann tillståndet bedröfligt: » . . . att vi nästan mitt i svenska församlingens sköte hafva en så stor myckenhet hedningar är oss fast angelägnare at behierta, efter vi äro närmare pliktige at sörja för dessas til rätta bringande; varandes intet för mycket at jag kallar mäst alla våra lappar hedningar». Otåligt manade han på myndigheterna, ömsom med kritik, ömsom med egna positiva förslag. Grubb deltog med åtskilliga inlagor i den diskussion som föregick riksdagens slutliga beslut och såg till, att förberedelserna icke avstannade.

Slutligen må nämnas den icke obetydliga insats som de av saken berörda myndigheterna gjorde. Under åren 1719—20 framställdes sålunda åtskilliga förslag i ämnet. Den 2 november 1719 inlämnade landshövding M. Cronberg i Uppsala — tidigare landshövding i Västerbottens län — till Kongl. Maj:t en skrivelse, vari yrkades, att flera skolor för lapparna skulle inrättas och att Nya Testamentet borde översättas till lapska. Den 12 i samma månad överlämnade ärkebiskopen Matthias Steuchius till regeringen ett betänkande, vari han framhöll behovet av flera skolor i Lappmarken, nödvändigheten av att prästerna därstädes kunde lapska språket och att böcker på lapska språket trycktes, m. m. Steuchius hade tidigare varit super-

intendent i Härnösand och flitigt berest sitt stift. Vid 1720 års riksdag framställde prästerskapet i Härnösands stift i sina enskilda besvär vissa reformförslag beträffande lapparnas undervisning, och när ärkebiskopens betänkande hänsköts till prästeståndet för yttrande, förklarade det sig till alla delar gilla detsamma samt föreslog upptagande av kollektorer inom Lappmarken till stöd för de projekterade åtgärderna. Regeringen upptog prästeståndets framställning och befallde landshövdingen i Umeå att vid alla tingsställen i Lappmarken söka inhämta lapparnas samtycke till en bevillning av 12 öre silvermynt för var skattdaler. Medlen skulle användas till nya lapska skolor. På de flesta håll ställde sig lapparna välvilliga till ett sådant sammanskott. Vid 1723 års riksdag förelåg en rad skrivelser rörande undervisningsverket i Lappmarken. Prosten Grubb hade inlämnat ett memorial »om lapparnas religions ynkliga och beklagliga tillstånd», förslag hade ingivits av landshövding J. Grundel i Umeå och domkapitlet i Härnösand. Ett memorial inlämnades av teol. lektorn Zakarias Plantin i Härnösand och ytterligare ett, gemensamt av Plantin och Grundel. I secreta utskottet behandlades de olika förslagen den 1 augusti, och så viktig ansågs frågan, att utskottsmedlemmarna »förenade sig att denna gången ej skiljas åt, innan de gjort ett definitivt slut i denna saken». Ett fullständigt förslag utarbetades, och sedan prästeståndet uttalat sig för några mindre ändringar, antogs det av riksdagen.

1723 års kungliga förordning »om Lappländarnes flitigare undervisning i kristendomen och skolors inrättande där i orten» var slutresultatet av alla dessa bemödanden. Den organisation som där bestämdes innebar en fullständig nyordning av lappmarkens andliga omvårdnad. Den främsta punkten gällde skolorna. »Vid hvarje hufvudkyrka i Lappmarken skall en skola anläggas; skolornas antal skall blifva sju.» Drygt hundra år före riket i övrigt erhöll sålunda Lappmarken en motsvarighet till huvudbestämmelsen i 1842 års folkskolestadga. I skolan borde lappbarnen först undervisas i kristendom på sitt modersmål. Därefter finge de som hade lust även lära svenska. Fyra kollektorer över hela riket till stöd för organisationen påbjödos. I övrigt innehöll förordningen bestämmelser om inspektionen, om böcker på lapska, om lappmarksprästerskapet och om superiets inskränkning.

Förverkligandet av den nya organisationen igångsattes omedelbart. Så snart pengar influtit, uppbyggdes skolhus vid huvudkyrkorna, och man väntade att snart få taga dem i bruk. Då stannade allt. Rikets utblottade tillstånd tillät icke, att medel ställdes till disposition för detta ändamål. Den lapska missionen stod dock vid de följande riksdagarna fortfarande på dagordningen. Vid riksdagen 1738—39 kulminerade överläggningarna. De beslut som då fattades stadfästes genom ett kungligt brev den 12 januari

1739, och den viktigaste nyheten i detta var att hela det lapska kyrko- och skolväsendet lades under en central ledning, »*Directionen för Lappmarks eklelesiastikverk*». Medlemmarna i denna överstyrelse skulle vara de tre riksråd som tillika voro akademikanslerer, därjämte ärkebiskopen, justiekanslern och justitieborgmästaren i Stockholm. Konsistorium och landshövding sorterade i hithörande frågor under Direktionen. Att missionskollegiet i Köpenhamn tjänat som förebild får anses som säkert.

Med detta man kunde säga Lappmarkens eget ämbetsverk hade lagts en god och säker grund för det lapska undervisningsväsendet. Medlemmarna i Direktionen voro kunniga och för lappmarksfrågorna intresserade män, som förstodo att handlägga de många gånger svåra problemen med både skicklighet och kraft. Ett verkligt uppsving ägde också rum inom Lappmarkens andliga liv. Direktionens verksamhet övertogs år 1801 av Kanslers-Gillet och efter 1809 av Kungl. Kanslistyrelsen, ehuru Direktionen först år 1835 formellt indrogs.

År 1735 fastställdes en »*Instruction för Inspectorerna och Scholae-Mästarena i Lappmarken samt Scholae-Piltarna der sammastädes*» («Instruktionen»). Den innehöll utom bestämmelser om årlig inspektion, föreskrifter om lärarens kvalifikationer och skyldigheter, om lästid och lärokurser, om barns intagning och uppförande.

1743 — 1820

1. Den första skolbyggnaden.

Med riksdagsbeslutet år 1723 och förordningen av samma år om lappländarnes flitigare undervisning i sin kristendom var grunden lagd till ett särskilt undervisningsverk för den svenska lappmarken. Genomförandet av den planerade organisationen var dock ingen lätt uppgift och fullbordades icke i ett slag. Det var en fråga icke blott om pengar. För undervisningen tarvades böcker på lapska språket och enbart den detaljen var ett nog så svårt problem. Något gemensamt lapskt språk existerade icke. De lapska munarterna voro i många hänseenden mycket skiljaktiga och de översättningar som tidigare gjorts till lapska hade lokal karaktär och voro delvis redan utgångna. Här förestod ett betydelsefullt arbete. Framför allt var det angeläget med lokaler för de nya skolorna.

Redan vid 1720 års riksdag hade väckts förslag att söka förmå lapparna själva till deltagande i kostnaderna för de skolor som planerades för dem. Regeringen lät därför landshövdingen i Umeå förhöra sig bland lapparna om de ville samtycka till en bevillning av 12 öre silvermynt för var skattdaler. I Ume, Pite och Lule lappmarker åtog lapparna sig att leverera 6 öre silvermynt för var skattdaler, medan de på andra håll ställde sig reserverade. Av fruktan att väcka ovilja hos lapparna mot det nya undervisningsverket gjorde myndigheterna föga bruk av det lämnade medgivandet och bevillningen upphörde snart. Arjeplogslapparna voro dock mycket viliga att fullgöra sitt åtagande. När avgiften år 1746 avkrävdes dem, »utlätth sig enhälligt then tillstädes warande allmogen, at the så mycket mindre kunna undandraga sig, at åhrligen bestå till förenämnde behof sex öre smt efter hwarje skattdaler, som Kronan thessutom måste kiännas wid drygaste kåstnaden. At theras barn, som blifwa antagne i Scholan, få både kläder och föda, thet anse the altijd för så hög Kongl. nåd at then aldrig som sig bör kan beprisas».

Den främsta inkomstkällan för det lapska ecklesiastikverket utgjordes av de fyra årliga kollektor som över hela riket upptogos. Tidvis indrogos de, särskilt i svåra tider, men ibland flödade kollektmedlen rikligt. Tack vare denna kyrkfolkets offervillighet kunde verksamheten fortgå och vinna stadga. Andra inkomstkällor tillkommo: bevillning av ett öre från vart matlag i riket utgick under några år, kyrkorna i riket erlade en tid viss årlig avgift, vissa böter anslogos till lappskolorna, o. s. v. »Den lapska

missionen hade blivit en angelägenhet, hvilken hela det svenska folket skänkte ett varmt intresse». (Haller.)

Så snart pengar börjat inflyta, vidtogos åtgärder för skolornas uppbyggande. För en av dem fanns väl förut lokal, skytteanska skolan i Lycksele, men för de övriga sex tarvades nybyggnader. Att i den ödemark som det dåtida Lappland utgjorde få till stånd skolhus var en oerhört krävande uppgift, men märkligt nog löstes den med berömvärd snabbhet och energi.

Redan år 1724, några månader efter riksdagsbeslutet, vände sig konsistorium i Härnösand till landshövdingeämbetet i Västerbottens län med begäran om skolors uppbyggande på de utsedda kyrkoplatserna. Landshövding Jacob Grundel i Umeå hade redan tidigare ådagalagt sitt varma intresse för lapparna och deras undervisning. Nu tog han raskt itu med den honom tilldelade uppgiften. I december samma år avlät han befallning till vederbörande kronobetjante, varigenom de beordrades att vid sina tjänstesor under vintern genom Lappmarken utse lämpliga platser för skolhusen.

Till åttlydnad för landshövdingens order hölls i Arjeplog den 27 februari 1725 av befallningsman Biur överläggning med lapparna och prästerskapet om lämplig plats för skola å kyrkoplatzen. Både kyrkoherden i Arjeplog, Sjul Granberg, och kyrkoherden i Silbojokk, Johan Læstadius, voro närvarande och som prosten Solanders ombud sonen, magister Carl Solander. De närvarande enade sig om att skolan »på intet beqvämligare ställe skal kunna sättas, än på den så kallade Knabben, hvilken är belägen några Bysseskätt öster om kyrkian, när intil kåhlmijlan». ¹⁾ Undersökning gjordes även om tillgången på timmer till bygget, och det befanns, att lämpligt sådant kunde påräknas en fjärdedels mil eller något mera ifrån den före-

¹⁾ Att av dessa uppgifter exakt avgöra vilken plats som avsågs, faller sig svårt. I dagligt tal har man använt och använder ännu i dag beteckningen »Knabben» dels om den öster om kyrkan belägna höjden, som benämns »Borgar-knabben», dels om den höjd sydost om kyrkan, varå nu sjukstugan är belägen, vilken gått under benämningen »Skol-knabben». Beteckningen »några bysseskätt» lämnar heller ingen vägledning, då den tidens lodbössor hade mycket varierande skottvidd. Var den kolmila som omnämnes varit belägen är icke heller möjligt att fastställa. Sannolikt rör det sig om någon lämning från gruvdriften vid 1600-talets mitt. Då fanns, såsom Bromé i sitt verk Nasafjäll (Sthlm 1923) meddelar, ett drivhus i närheten av kyrkan för drivning av nasafjällsmalmen: namnet Drivhusviken betecknar ännu i dag den lilla viken vid kyrkan. I detta drivhus nyttjades troligen kol från den mila varom här är fråga. För malmens drivning tarvades nämligen kol. Säkert är emellertid, att lappskolan icke uppförts vare sig på borgarknabben eller skolknabben. Den har allt ifrån begynnelsen legat på det område som ända tills nu disponerats av lappskolan och nomadskolan, d. v. s. invid Drivhusviken, drygt hundra meter i sydöst från kyrkan. Där har tydligen även funnits en knabb, ty det heter i protokollet vid en ekonomisk besiktning år 1911: »Då nu knabben vid flaggstången vid reparation av byggnaden blivit bortplanerad — —».

Superintendenten Petrus Asp

slagna platsen, men det måste framskaffas i början av nästkommande vinter med renar, »efter här inga hästar fins». Bland lapparna fanns ingen som kunde timra. Timmermän måste betingas nerifrån landet, »hvilka af de så kallade nybyggare eller finnar torde få någon handräckning och hielp».

Landshövdingen kunde den 28 juli samma år redovisa resultatet av de undersökningar som vidtagits i lappmarkerna. Redogörelsen åtföljdes av ritning på den skolbyggnad som föreslogs till uppförande, »den kommer at bestå af 1 kokstuga samt under köket en kiällare».

Konsistorium vilade icke på ärendet. Brev avläts till prostarna med förhållningsorder om skolornas uppbyggande. Superintendenten Asp sparade icke på krutet. Prosten hade att »strax» rekvirera pengar från lantrantmästaren, 600 daler kopparmynt. Denna summa jämte de kollektor som inom prostriet influtit för lappskolorna skulle prosten tillstålla vederbörande pastor i lappmarken »med allfvarsam förmaning, att timbret blir i thenna höst äntel. huggit, i vinter framkiört, och Scholaehuset wijd hufwudkyrkian in martio upbygdt efter then afritning, som hr Landshöfddingen meddelandes warder». — — »hr Prosten täckes med all flit och åhoga vårda ett så högst angeläget ärende, så att thet utan dröysmåhl och i rättan tijd warder fullgjordt, så wähl för Guds ähras skull, som Kungl. Maytts nådigste befallning skull; wähl wettande, att om tärmed öfwer then tiden

skulle komma at dröjas, will Consistorium ifrån alt ansvar wara befriat, och thet på hr Probsten hafwa lembnat.»

I dessa bistra ordalag ålades prosten Daniel Solander i Piteå att verkställa uppbyggnaden av Arjeplogsskolan. Den lärde prosten var lyckligtvis av prima virke, »en kraftig, både om skolan och församlingen förtjänt man» (Bygdén). Däröfver vittnar det brev som han med anledning av Konsistorii skrivelse omedelbart avlät till kyrkoherdarna i Pite lappmark. »Herrarna Pastores täcktes oförsummel. tillseija lappallmogen at anskaffa timber, näfwer, takwedh, klåfwar och brädämnen, altsammans försvarligt, wijd aldrä första sig låtande tillfälle, och som Scholan i Arjeplog kommer att upsetias, ty behagar H. Pastor Granberg att hwad tillföres noga anteckna och intet odugeligt virke emottaga samt hwad hwar och en terföre i betalning hafwa skall . . .» I brevet utfäster prosten att sända pengar så snart han kan, med timmermännen skall följa tegel till bakugn, fönster, spjäll, spik, dörrjärn och lås, men nödig och tjänlig sten till murarna hade pastor att framskaffa redan samma sommar. Till underlättande av pastorernas uppdrag ämnade prosten hos landshövdingen utverka åläggande för länsmännen att tillhålla lappallmogen att fullgöra sin plikt. Pastorerna manades att varna lapparna för tredska och försummelse, och själva hade de vid laga ansvar att »efter yttersta giörligheten» fullgöra Kungl. Maj:ts nådigaste vilja. »Till större säkerhet för ansvar annoteres dag och datum samt huru ofta lappallmogen härom varder tillsagd och påmintte.»

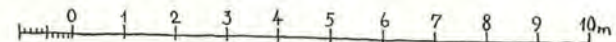
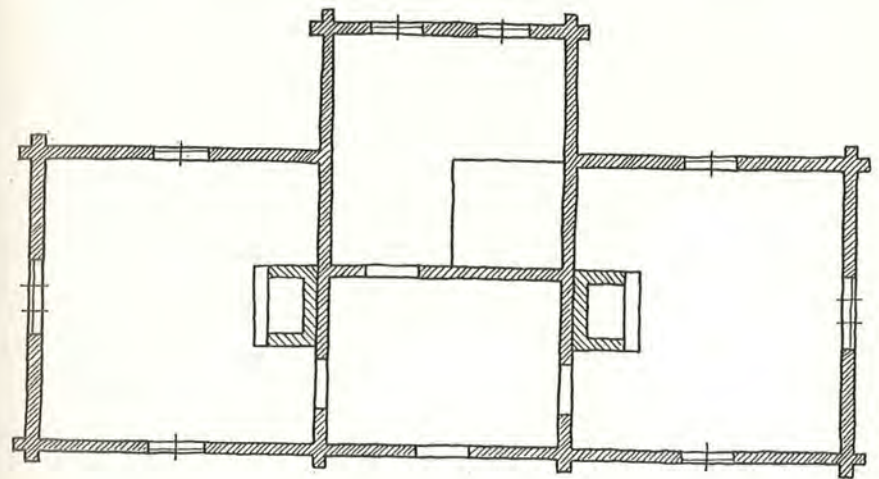
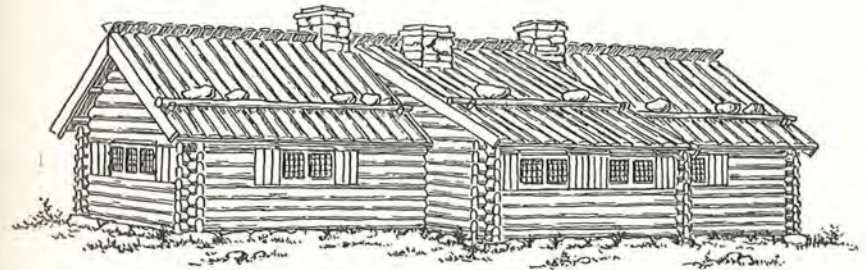
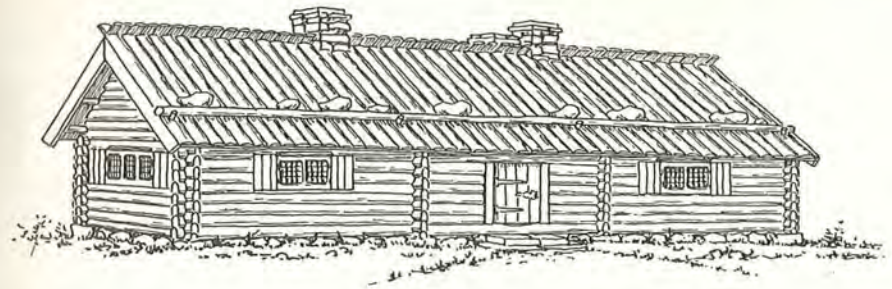
Det sålunda uppgjorda byggnadsprogrammet lyckades man av allt att döma fullfölja. År 1726 stod skolhuset färdigt. Bland lapparna väntade man, att skolundervisningen skulle taga sin början, men deras väntan var förgäves. Orsaken till stagnationen var de tryckta tider som följde på den stora ofredens år. Rikets ständer funno sig föranlåtna att låta anstå med genomförandet av den beslutade skolplanen för lappmarken. Det skolhus som uppförts i Arjeplog blev under väntetiden föremål för åtminstone två syner, vilka ägde rum åren 1736 och 1741. För att få ett begrepp om de lokaler som sedermera skulle tjäna lappskolan i Arjeplog kasta vi en blick på syneprotokollet från år 1736.

»En byggning af 3^{ne} rum och en förstuga, upsatt af smått talltimber, är 25½ aln lång, 8½ bred inom knutarna, och 12 hwarf hög med väggbandet.

1° Stugan på östra ändan, af 8½ alns längd och lika bredd som Byggningen, har 3^{ne} fönstertaflor å 3^{ne} fönster på gäfweln och 2^{ne} på hwarthera sidan, äro panelade utan och innan och hwart fönster med en järntehn försedd.

Uti alla fönstren finnas 7 söndrige och spruckne rutor.

Dörren af änkla bräder med gångjärn, obetäckt lås, nyckel och 2^{ne} järnhandgrepar, är panelad innan och utan, alt försvarligt.

Riksantikvarieämbetets förslag till rekonstruktion enligt syneprotokollen.

Spisen af gråsten undantagande ofwanföre spiället, hwarest några hwarf af Tegel lagde äro, har spiäll forma och 2^{ne} muhrstänger och synes spisen wilja i längden förfalla, om den icke blifwer rappad, kalckslagen och eldad.

2^{ne} wägghfasta bänckar och en ståndsäng.

Mellantaket af 2^{ne} åsar med pålagda höflade änkla bräder.

Gålfwet af tallklåfwar. Alt Förswarligit.

- 2° Stugan på wästra ändan 8 $\frac{3}{4}$ aln lång och lika bred som Byggningen är försedd med 3^{ne} fönstertaflor panelade innan och utan a 3^{ne} fönster på gafwel och 2^{ne} på hwarthera långwäggen, hwarthera försedt med en jernthen.

Uti alla fönstren finnas 5 söndriga och spruckne rutor.

Dörren af änkla bräder med gångjern, obetäckt enkelt lås, nyckel och 2^{ne} jernhandgrepar, är panelad innan och utan.

Spisen, taket och gålfwet lika conditionerade som i östra stugan.

2^{ne} wägghfasta bänckar och en säng utan bottn.

- 3° Ett kiök, utbyggt på norre sijdan af Byggningen gent emot 7 $\frac{3}{4}$ aln långt och 7 $\frac{3}{4}$ aln bredt, har 2^{ne} fönstertaflor panelade innan och utan a 2^{ne} fönster i hwarthera, hwart fönster är försedt med en jerntehn och uti alla fönstren 6 stycken spruckna rutor. Dörren änkelt med gångjern, obetäckt änkelt lås, nyckel och 2^{ne} jernhandgrepar utan Rahm och paneling.

Spisen med Bakugn af gråstehn undantagande bakugn som är af tegel har en jernstolpa och 2^{ne} muhrstänger af trä samt ett spiell med forma.

Taket af Bielkar och änkla bräder. Gålfwet af klåfwar.

Uti Detta rum finnes 2^{ne} wägghfasta bänckar och en säng.

Förstugan utan bottn 7 $\frac{3}{4}$ aln lång och 5 $\frac{1}{2}$ aln bred. Taket af Bielkar och änkla bräder. Gålfwet af tallklåfwar. Dörren änkelt med gångjern, stäcklås, ofärdig nyckel och klinka af jern.

Utantaket af Rothe, näfwer och takwed med pålagda stenar å ändarne i stället för takfästen.

Skårstehnar 3^{ne} af gråstehn, mycket låga och äfwentyrliche för eldswåda och böra therföre muras högre af tegel och wid taket bättre förwaras för dråpp som redan skadat murarne och anstuckit wäggarne wid spisarne.

Hela Byggningen är undermurad med gråstehn utan lehr och kalckslagning.»

Utom själwa skolhuset nämner syneprotokollet ingen annan byggnad än en stolpbod, sex alnar lång och lika bred samt 12 stockvarv hög. Inredningen utgjordes av en binga av klovar.

De bristfälligheter som konstaterats vid synen voro väl till en del att hänföra till mindre gott utförande vid uppbyggandet, men mycket berodde även på att husen sedan byggnationen stått öde. Konsistorium, som med oblida ögon såg verksamheten uppskjutas år efter år, anmälde 1738 om de uppförda skolhusen, bland dem det i Arjeplog, att »de ruttna».

Vid det laget blåste nya vindar i riksdagen då det gällde lappmarkens skolfrågor. Direktionen för Lappmarkens ecklesiastikverk kom till och det blev fråga om att få i gång undervisningen vid de skolor som voro byggda.

Den syn som år 1741 hölls på skolan i Arjeplog avsåg att undersöka skolbyggnadens tillstånd just med hänsyn till den planerade verksamheten. Försämringen hade fortskridit. Spiseln i östra stugan befanns så bristfällig att den icke stod att förbättra, och i köket hade spiseln med bakugnen så fördärvats att den ansågs »aldeles obotelig». Synenämnden föreslog därför, att alla murar skulle rivas och nya uppsättas helt av tegel. Kostnadsförslag uppgjordes över de föreslagna förbättringarna, som beräknades gå på 208 daler.

Utom dessa förbättringar prövades följande hus vara nödvändiga för den blivande skolmästaren: ett fåhus, ett hemlighus och en hölada.

Det skulle visa sig, när skolan två år senare öppnades för sin verksamhet, att reparationerna icke på långt när kommit till utförande.

2. Församlingens tillstånd.

Om tillståndet i andligt avseende bland arjeplogslapparna vid tiden för lappskolans tillkomst äga vi kännedom särskilt genom protokollen från visitationer under åren 1727, 1741 och 1742 samt genom ett riksdagsmemorial från år 1727.

År 1727 visiterades församlingarna i Pite lappmark av prosten Daniel Solanders son, magister Carl Solander. Prosten Solander i Piteå nödgades att för med åren tilltagande opasslighet avstå från att i egen person förrätta den honom åliggande inspektionen av lappmarksförsamlingarna. I sin son ägde han emellertid en fullgod ersättare. Denne hade efter grundliga studier i Uppsala promoverats till filosofie magister i juni 1722 och samma månad prästvigts till adjunkt åt sin fader. Snart erhöll han särskilt förordnande att förrätta visitationerna i Pite och Lule lappmarker och gjorde sig sedan känd som en ovanligt driftig och begåvad man. Efter faderns död erhöll han vid kyrkoherdevalet alla rösterna, och ehuru han icke avlagt förskriven pastoralexamen, utfärdade konsistorium fullmakt för honom å tjänsten. Han hade redan visat så tillräckliga lärda kunskaper, att konsistorium fann examen överflödig.

Vid den visitation som Solander år 1727 förrättade i Arvidsjaur, Arjeplog och Silbojokk — Arvidsjaur var fr. o. m. år 1700 annex under Arjeplog — förhördes församlingarnas ledamöter i sin kristendomskunskap. Visitor fick ett gott intryck av prästernas arbete och det resultat som därmed vunnits. På en del håll, såsom i Arvidsjaur och Arjeplog, hade framsteg gjorts sedan sista visitation, i Silbojokk förmärktes däremot ingen särdeles förkovring. Kyrkoherden på det senare stället, Johan Læstadius, sade sig icke ha sparat möda och arbete för att lära och undervisa sina församlingsbor, men en del av dem, särskilt de lappar som hörde till Norrvästerbyn (kring övre piteälven), infann sig sällan vid kyrkan, och detta var orsaken till att många voro svagt grundade i sin kristendomskunskap. På alla håll uttryckte lapparna enhälligt sin högeliga åstundan att skolgången ju förr desto hellre måtte taga sin begynnelse. På sina håll utfäste man sig till och med att underhålla barnen i skolan med egna medel.

En frukt av den nämnda visitationsresan var det underdåniga memorial som Solander några veckor senare ingav till riksdagen. Han gör sig där till talesman för lapparna i Pite lappmark med följande karakteristiska ord:

»Den stora och högstbeprikelige nåd, som hans Kongl. Majjt allernådigast behagat vijsa, medelst Scholars inrättande uti lapplänterne, ärkiänner allmogen uti Pitheå lappmark med diupaste underdånighet, jemte det de sin häröfver innerliga fågnad med särdeles glädietekn till allas ärsinnerliga eftertancka betyga; önskandes intet högre, än at förr ju häldre af detta till deras Christendoms Förkofring ländande medell, dehlachtige blifva, hälst som större dehlen af ömhet om sin egen och sina Barns salighet och at mehr och mehr komma till Gudz och Christi sanna kundskap, icke allenast villige äro sine Barn till information uti Scholan lämbna, utan ock de äldre, enär dem lägligt är, at lära sig uti bok, äfvenledes åstunda. Till hvilken ända en och annan af de förmögnare uti Norrige allaredan hålla sina barn uti Scholan, och sielfva till sin vidare förkåfving uti Christendomen, förskaffa sig sådane tienstehion som kunna i Bok läsa, och af dem sig underrätta och lära låta.»

Den vetgirighet som sålunda utmärkte pitelapparna och bland dem i synnerhet fjällapparna hade tagit sig ett ganska unikt uttryck, som Solander fann sig böra relatera: ». . ock hafver man icke utan största förundran erfarit, at en lappman af Arieploug Församling och Locktebyn, i brist af tryckt svänsk cateches genom vissa Characterer uti trä utstuckna, 3^{ne} hufvudstycken af Catechesen jemte några andra böner så noga utfört ock anmärkt, at han efter dem samma berörde hufvudstycken och böner uppå svänska rent läsa kunde, och vid innevarande års visitation opvist». Ehuru denne lappman kunde göra väl reda för sig i sin kristendom på lapska språket, betygade han sin åstundan att bli mäktig svenska språket och däri få undervisning i sina kristendomsstycken; för det ändamålet hade han också uppfunnit dessa »Charakterer».

Solander hade åtskilliga reformer att föreslå riksdagen. Somliga hade syftning på lapparnas andliga förkovran och äga därför intresse i detta sammanhang. Han hade upprörts av den stora misshushållning som vållades av silverhandeln. Lapparna hade ett starkt begär efter silver och sin åtrå efter denna vara tillfredsställde de genom att i sin ägo hopa rika skatter av silver och silverföremål. Det blev en fullkomlig tävlan att däri vara främst. Merendels grävdes dessa dyrbarheter ned i jorden till förment säkrare förvaring men gingo vid ägarens död förlorade. Även eljest skedde en stor misshushållning. »I händelse at något af det de dagligen bruka skulle komma at stötas eller allenast några löf affalla af deras bälten och så kallade silfverstop, försättja de det samma kort der efter emot en trediedel af det de vid inkiöpet betalt, hvar igenom de blifva utblåttade och änteln måst begifva sig till Norrige födan genom Fiskerije at förskaffa.» Detta missförhållande hade följder av skadlig art icke blott för lappen själv utan

även för hans bygrannar. Skatten utgick nämligen för lappbyn i dess helhet, och genom den avtappning av skattebetalande som skedde i och med utflyttningen drabbades de kvarvarande av så mycket drygare skattetunga. Men även handlandena blevo lidande. Huru förmögen lappen än var, betalade han icke på en gång det silver han köpte, och ifall han flyttade över till Norge gick borgaren förlustig den resterande betalningen. Silverhandeln borde därför helt och hållet förbjudas. Därigenom bleve lapparna fria från sin gäld och kunde få »bättre tillfälle och förmögenhet at hålla sina Barn uti Scholan».

Lika ruinerande för lappen var brännvinshandeln. Solanders mening om den var att den borde helt och hållet avlysas.

Ett annat förslag till lapparnas andliga förkovran rörde församlingsorganisationen och syftade till en omreglering av densamma. Arvidsjaur borde åter bli självständig församling och Silbojokk förenas med Arjeplog. Silbojokks kyrka uppfördes huvudsakligen för bruksfolket under den tid Nasafjälls silvergruva var i gång och smälthytta var anlagd i Silbojokk. Men lapparna kunde sällan bevista gudstjänsten i denna kyrka, »emedan de för Rehnbetet mäst hela vinttern uppehålla sig kring om Arieploug och Arvidsjaur». Om sommaren kunde pastor lätt betjäna dem genom gudstjänster i Silbojokk. »Dit kan han med stor beqvämlighet resa, emedan större delen af vägen består af en siö». Lapparna hade själva flera resor gjort framställning om en sådan ändring, senast vid Solanders nyligen hållna visitationer, och Solander förordade en lösning av frågan i enlighet med deras uttalade önskemål, särskilt som allmogen »både uti Arvidsjaur och Silbojokk efter Then nu för tiden varande inrättningen altför ofta äro utan Predikan».¹⁾

En påminnelse om behovet av lapska böcker inflikades. Inga abc-böcker eller katekeser funnos tillgängliga vare sig på svenska eller lapska språket. De i 1723 års förordning nämnda böckerna på lapska språket borde därför snarast komma till utdelning.

Slutligen må anföras det omdöme som Solander fäller om det andliga tillståndet bland de lappar, vars energiska förespråkare han var. »Pitheå lappmark har nu i långa tider haft den förmån at deras lärare varit lappska språket mächtige och medelst deras stora nytas arbete, samt de tidige der sammastädes hållne visitationer uti sine Christendomsstycken så grundade blifvit, at man icke utan en särdeles ärsinnerlig förnöjelse detsamma åhörer, jemte det de åhr ifrån åhr visa sin förkåfring och begiärelse, at mehr och mehr komma till wårs Herras Jesu Christi kundskap, som äfven den danska

¹⁾ År 1734 förverkligades detta förslag genom kungligt beslut.

Missionären Kyhldahl så mundt- som skrifttel. om dem intygade, at när de uti Norrige vistande äro, icke allenast sielfva anamma lärdomen utan jämväll andra församlingens ledamöter ther till upmuntra.»

Denna notis om arjeploglapparnas kontakt med den danska missionen bland lapparna i Norge är intressant så till vida att man får fastslaget, att detta missionsarbete sträckte sina verkningar även till pitelapparna.

År 1741 förrättade samme Carl Solander, nu bliven kyrkoherde och prost, åter visitation i Arjeplog. Sammanslagningen av församlingarna hade ägt rum och vid ämbetet satt nu förre kyrkoherdens son, även han lyst-rande till namnet Johan Læstadius. Förhör anställdes med församlingens samtliga ledamöter, »af hwilcka alla förutan några få kunde Catechesin Canonicam (= Luthers lilla katekes), många Lutheri uttydning öfwer den samma, och större dehlen uppå andra nödige frågor med egna ord enfaldigt svarade, såsom the ock korteligen wiste berätta om syndafallet och upp-rättelsen, samt then nåd som oss i Jesu Christo gifwen är till ewiga salig-heet». Svagast var det beträffande Låkte och Norrwästerbyn. Kyrkoherden hade både vid sammankomster i kyrkan och vid husbesök använt all möj-lig flit men icke kommit så långt med dem, särskilt icke med de äldre. Liksom lapparna i de andra byarna visade de sig dock »begärlige undervis-ningen at emottaga». Orsaken till efterblivenheten var deras svårigheter att kunna komma till kyrkan »för sin wida aflägsenhet». Församlingen ytt-rade »enhälleligen» sin åstundan, att prosten ville »till Hans Kongl. Majjt och Riksens Ständer uppå deras wägnar afläggia en underdånig, eller efter theras sätt, uti egit språk at säija stuöremuss gitalaseb: aldrastörste tacksei-jelse för all then nåd, ömhet och sorgfällighet emot them wisas. Många önskade och at Scholegången härstädes förr ju heldre skulle winna sin full-bordan, på det deras barn måtte lära sig läsa i bok, och således komma till en större och grundeligare kunskap i sin Christendom än the». —

Kyrkoherde Læstadius förklarade, att han icke kunde se »huru thessa Församlingar kunna hinna till et åstundat tillstånd uti theras Christendom med mindre barnen blifwa i Scholan underwisade at läsa i book, och at de samma sedan sina hemma warande få lära och underrätta. Tå under et flitigt och fogeligt inseende mera uppå 20 än nu på de förflutne 100:de åhren, D:G: (Dei gratia = med Guds nåd) skall kunna winnas».

Ett år senare besöktes Arjeplog av tvenne män som genom sina förtjänster om Lappmarkens andliga utveckling för all framtid skrivit sina namn på hävdens blad. Den ene var lektorn i Härnösand Petrus Holmbom, den andre Pehr Högström, sedermera namnkunnig prost i Skellefteå. Holmbom innehade konsistorii förordnande att vara missionarius och uppsyningsman över församlingarna i Lappmarken. Högström hade prästvigts våren 1741

och förordnats även han till missionär för Lappmarken. Båda voro nu på resa genom sitt arbetsfält. I Lycksele hade de tillbringat hösten hos kyrkoherden Pehr Fjellström under trägna studier i lapska språket och däri kommit så långt, att de juldagen kunnat predika på detta språk i Lycksele kyrka. Den 27 januari 1742 voro de i Arjeplog och förrättade där tillsammans visitation.

Det spörsmål som vid visitationen först androgs, var frågan om huru många i församlingen som kunde läsa i bok. Det befanns, att utom några personer närmast kyrkan som antingen voro svenskar eller hade svenska giften, även av lapparna fjorton a femton personer hade »somliga i Norje lärdt någorlunda läsa Danska, somliga här Svenska. Och som få af desse wäl förstå, det de på bemte språk, i synnerhet Danska, läsa kunna, så har Hr kyrkoherden tillhållit dem, at lära sig läsa på Lapska, hvaruti en elr annan vackert nog förkofrat sig; men de fleste ej särdeles».

De närvarande lapparna prövades därefter i katekesens huvudstycken. Mest alla kunde catechesin canonicam, största delen Luthers förklaring öfver tio Guds bud, en stor del också apostoliska tron, många öfver Fader vår, men öfver Döpelsen och Altarets sacrament ej så många, dock ej alla lika väl. »Alla hafva ock genom herr kyrkoherdens berömliga flit lärdt at betiena sig af orden uti Lutheri förklaringar til at svara på de frågor som af hvar förklaring immediate (omedelbart) härflyta, så långt och eftersom de dem utan til kunna, hafvandes ock många af de gamla och andra, som ej kunna desse förklaringar utantill, icke desto mindre lärdt på samma sätt och med samma ord svara til desse frågor. Hvarutinnan herr kyrkoherden synes hafva utvalt det bästa lärosättet för sina enfaldiga åhörare, emedan deras svaga förstånd således bäst kan handledas til eftertanka af det de läsa, och de som ej kunna läsa, lätteligen påminna sig desse frågor och svar, när de allenast få höra af andra upläsas bemte Lutheri förklaringar. Och ehuru väl ej så många på detta sättet hunnit lära alla hufvudstycken af Lutheri cateches, så befinnes likväl de fleste dessutan hafva någorlunda godt begrep om det nödigaste som hörer til Christendomen.»

Kyrkoherden beklagade att inga lappar funnits som på eget språk förmått läsa i bok, så att de kunnat brukas till andras undervisning, »utan han måst ensam så väl vid kyrkiorne som skriftresor så länge repetera hvar stycke, til des det fastnat i de närvarandes minne, och så ofta iterera (upprepa) frågor och svar til des de kunnat göra derföre besked; men ändå måst erfara, at de annan gång anten glömt det mästa deraf, eller då de velat för sig sielfva sådant påminna sig, tagit åtskilliga galna ord och meningar i stället för dem de lärdt, då det å nyo kostat lika stort arbete, at rätta och påminna dem det förra.» Han fägnade sig därför högeligen öfver att skolan

snart skulle komma i gång. Då kunde man här och där i byarna få sådana som åtminstone efter boken kunde rätt uppläsa för andra katekesens huvudstycken till kristendomens bättre fortplantande.

Visitorerna kände sig även för om lapparnas egen inställning till den blivande skolan. På frågan om de voro redebogna att sätta sina barn i skolan svarades ja. På tillfrågan om de kunde hämta hem sina barn i början av juni för att den första september åter inställa dem i skolan invände lapparna, att de visserligen gärna ville ha dem hem öfver sommaren; på grund av sin vistelse dels längst bort i fjällen dels i Norge passade dock dessa tider icke, slutet av april och slutet av oktober vore för dem lägligare. Föräldrarna kunde under hemmavistelsen hålla dem till läsning och barnen vara sina anhöriga till uppbyggelse, menade man. På frågan om vilket språk de önskade få undervisningen på, svenska eller lapska, svarade alla: på lapska. »Ty vi se, sade the, at de som lärdt läsa antingen på Svenska eller Danska ej kunna lära oss något.» Kyrkoherden var också av den mening, »at barnen vid alla Lapscholor böra ifrån början lära på sit eget språk».

Jordmånen var sålunda väl beredd för den kommande skolverksamheten. Både präst och församling öppnade famnen för den nya institutionen. Skolan hade även lyckan att både i sin första skolmästare och i sin närmaste tillsyningsman få män som voro kunniga, driftiga och skickade till ett effektivt samarbete.

3. Skolans invigning.

»År 1743, d. 26 januarii och följande dagar under två varande Tings och Marknadstid, två Scholaegången först inrättades här vid Arieplougs Schola, var undertecknad, loco Inspectoris (i inspektors ställe) närvarande, och antecknade hwad acten af bemte dato innehåller.»

Denna anteckning återfinnes i Arjeplogs lappskolas matrikel och är underskriven av lektor Petrus Holmbom. Den fastställer sålunda tidpunkten för vad vi skulle kalla skolans invigning. Att Holmbom vid detta tillfälle officierade hängde samman icke blott med hans ställning som missionär för Lappmarken. Direktionen, som fått uppgift om de prostar som icke behärskade lapska språket, överflyttade deras visitationsbestyr i Lappmarken till särskild visitator. Sålunda förordnades Holmbom i dec. 1742 till visitator i Åsele, Pite och Lule lappmarker, så länge prostarna för dessa områden nödgades betjäna sig av tolk. Prosten Solander blev dock ett år senare återinsatt i sin gamla befattning som visitator i Pite lappmark, när Direktionen inhämtat att han begynt att lära sig lapska språket och icke tvivlade »at han till fullkomlig kundskaps erhållande uti berde språk än vidare lärar använda all flit».

Den akt som Holmbom hänvisar till är ett fullständigt protokoll från invigningshögtiden. De tre första paragraferna innehålla en redogörelse för de omständigheter som hindrat att skolan såsom Direktionen fastställt kommit i gång redan på hösten 1742. Det fastslogs, att tings- och marknadstiden var den enda lämpliga av- och tillträdestermen för skolmästaren och det enda lämpliga tillfället för barnen att inställa sig vid skolan. Vi kunna icke bättre bevittna högtidlighetens förlopp och lära känna de problem som aktualiserades vid skolans start än genom att låta protokollet tala med Holmboms egna ord:

»§ 4. Den 29 januarii sammankallades i Prästegården en del af Församlingens ledamöter med sina barn, dem Hr kyrkoherden föreslagit at kunna antagas til Scholan. Och som nödigt pröfvades at förnämligast hafva afseende på de byar hvilka mäst aflägsse äro och fördenskull minst för sig komme i sin Christendoms kunskap, så utnämndes af dem som församlade woro följande:

1. Jon Pärsson, född d:31 oktober 1725.
2. Olof Andersson vid pass 19 år gammal.
Bägge af Norrwästerbyn.
3. Lars Olofsson om 13 års ålder, af Locktebyn.

4. Siul Enarsson, om 20 års ålder, af Söderwästerbyn, ofärdig i dess fötter, men kunde så mycket mindre i anseende dertil vägras honom denne förmån, som han har särdeles lust at wid Scholan få lära, och förmodas så mycket bättre kunna sedan betiena andra som han kan föras emellan byarne och wid hvar by eij annat göra, än undervisa och lära; så at äfven detta blifver för honom et medel at framgient förtiena sin föda.

5. Mårten Olofsson om 13 år utaf Semisjaur.

6. Anders Eriksson om 17 års ålder af Arieploug.

§ 5. Alla desse komma nu at wid Scholan åtniuta de förmåner, som Kongl. May^{ts} år 1729 i nåder faststälte stat innehåller. Men som ännu ey var så med Scholan och Scholae provisionen anstaltat, at de kunde der straxt emottagas; Fördenskull måste de förblifwa hos sina Föräldrar och anhörige här under marcknaden til dag som nedanføre sägs.»

Om intagning av eleverna föreskrefs i skolinstruktionen att i förstone sådana barn av nybyggare och lappar som hade någorlunda kunskap i bägge språken finge intagas för att läraren måtte ha hjälp att förkovra sig själv i lapska språket. »Men efter ett år och sedan han gjort sig språket närmare kunnigt bör han conferera med Pastore loci om de aflägsnaste Lappbyarna som mäst uplysning betarfva och . . . så laga, at sådane til Scholan måtte antagas och därstädes grundeligen undervisas, så at de sedermera andra i Lappbyarne informera kunde».

Att den förra bestämmelsen icke vid denna intagning tillämpades är naturligt. Några nybyggarebarn kom i Arjeplog vid denna tid näppeligen i fråga, icke heller några som hade kunskap i både svenska och lapska. Den tillträdande skolmästaren var redan förut fullt kunnig i lapskan. Att man från den avlägsna Norrwästerbyn tog in två elever var i överensstämmelse med anvisningarna. Vid visitationerna hade ju klagats över den klena kristendomskunskapen i just denna by, och byborna själva hade ofta undskyllt sig med svårigheten att komma till kyrka och gudstjänst. Det var sålunda högst angeläget att med skolans hjälp få sådana som kunde undervisa andra. Denna synpunkt förklarar även den höga genomsnittsåldern hos »barnen». De skulle ju sedermera bli ett slags byalärare. Enligt skolinstruktionen ålåg det även prosten och vederbörande pastor »at tillhålla Lappallmogen, det de låta sina barn i förstone blifwa betiente af de gossar, som äro hemdimitterade».

Utom dessa sex ordinarie elever på statens bekostnad kunde extra elever på egen kost få deltaga i undervisningen. »Skulle och Paedagogus, uthom de 6, som ex beneficio regio underhållas och hans besynnerliga skiötzel äro anförtrodde, hinna med at i Christendomen underwisa flera. så ankommer sådant uppå hans egen flijt och betingande med allmogen». Även denna bestämmelse tillämpades vid detta tillfälle såsom ses av följande paragraf.

§ 6. Elliest anmälte sig ock vid samma tillfälle Pär Olofsson, född 1726 d. 5 sept. at sielf underhålla sig wid Scholan och der åtniuta sin undervisning, dock med förbehåll, at efter egen beqvämighet komma til och ifrå, hvilket honom icke kunde vägras. Woro och flera som på samma sätt villia sielfva hålla sina barn, änskiönt de nu cij voro strax beredda dertil. Hvarföre de berömdes, och til at så mycket mera stadfästa dem uti et så berömligit upsåt, gjorde man derjämte den föreställning, at man som först väntar Kongl. Maj:^{ts} allernådigste Förordning af innehåll bland annat, det ingen af ungdomen efter 3 åhrs förlopp får träda i ächtenskap med mindre han kan läsa i bok.»

I sitt utlåtande år 1686 med anledning av det uppdagade avguderiet i Lappmarken hade konsistorium i Härnösand bland andra medel till hämmande av det onda yrkat förbud mot äktenskap för lapp »som icke nöjaktigt vet sin christendom». Nu aktualiserades detta förslag. Vem det var som blåste liv i saken är ej lätt att avgöra. Kyrkoherde P. Forsberg i Åsele rekommenderade metoden i ett svar till biskop Hagerup i Norge år 1742. Holmbom ingav ett särskilt memorial i frågan och närmast med anledning av detta gjorde Direktionen den framställning till Kungl. Maj:t om förordning i saken som Holmbom här syftar på. Den kungliga förordningen kom också. I brev av den 15/2 1745 bestämde Kungl. Maj:t »att då en lappdräng fyllt sina 17 a 18 år och han förut varit i skolan och där lärt sina Christendomsstycken samt sedermera flitigt infunnit sig vid gudstjänsten och till Catechismi förhör eller om han eljest lärt försvarligen läsa i bok och att förstå de nödigaste christendomsstycken, honom då må efterlåtats att träda uti äktenskap samt att i fall endera av dem som hvarannan till äkta begära kunde läsa i bok och någorlunda förstode sin christendom, men den andra uti denna kunskapen vore något svagare, vigsel ändå dem emellan ske kan, med det vilkor, att de bägge utfästa sig med samdräktighet fullgöra det som brister, så att den som är mera okunnig inom viss förelagd tid lærer sig det som brister uti hans christendoms kunskap, vid vite af en dahl. smt till kyrkan för hvart år som öfverskrider; jämväl att lapparne dessutom alfvarsamt böra antydas at vid Visitationerna låta sina barn förhöras, på det de i sin Christendomb måge undervisas, och ej något hinder dem möta när de vilja ingå ächtenskap; . . .» Säkert verkade denna bestämmelse som en kraftig tumskruv. Vid visitationerna hänvisades till den. Den som särskilt kraftigt nyttjade påbudet som påtryckningsmedel var superintendenten Kiörning. Han försummade icke att vid visitationerna erinra om den. Det finns dock ingenting som tyder på att förordningen i Arjeplogs församling verkat uppskov med äktenskap eller att böter uttagits för sådan försummelse som förordningen nämner.

Vid ett tillfälle som detta, då man stod inför skolans första verksamhetsår, inställde sig helt naturligt många spörsmål av praktisk art, vilka pockade på sin lösning. Bland dem var frågan om lokalerna för skolan och skolhushållet den icke minst viktiga. Akten innehåller åtskilligt även härom.

§ 7. Den 1 februari. Wid Scholachusen var nu väl så vida reparation skiedd, at försvarlige murar woro upsatte, men i öfrigit intet reparerat; Fördenskull som många hvad til reparation är dömt, sammanträdde visitator med Provisor H^r Rådman Anders Höijer uti Scholachusen at bese de bristfälligheter, som der betarfva skyndsam förbättring. Då äfven Crono Befallningsman H^r Olof Bodin och handelsman i Pitheå H^r Eric Buhрман uppå anmodan sig der benäget instälte, och befunno wij då alla med enhälligt omdöme följande böra dels repareras dels å nyo uprättas; så framt Scholacmästaren jämte Scholacpiltarne skola der kunna med någorlunda beqvämighet begå sig.

1 ^o drifver sniö mångenstädes in under väggarne och böra fördenskull golfven uti Scholacmästarens stuga så väl som Scholacstugan och kiöket uptagas, underfyllas och fastgåhlas, och skier för	Dr K ^{mt}	12: —
Åtskilliga takdrop i Scholacmästarens stuga botas för samma betalning.		
Murarna böra rappas och bättre kringtäckas, hvilket skier af murmästaren och karlarne som tilförne, för samma betalning som de undfåt.		
2 ^o På västra långväggen af Scholacstugan äro 2 ^{ne} tärningar utböge, som nödvändigt måste lagas och skier för	»	1: —
3 ^o Bör uti Scholacstugan et bord giöras för	»	2: —
4 ^o Scholacboden måste til väggarne drifwas, en millanbotn inläggas, en miöhhllår af ungefär 14 quarters längd och 7 dito bredd och högd giöras samt en trappa utanföre, för	»	20: —
5 ^o En kiällare som är aldeles oumgänglig kan uprättas för	»	24: 59
Desse reparationer och byggnader åtogo sig Pet: Laestander, Jacob Olofsson och Olof Jacobsson emot betalning som specificerat är.		
6 ^o Uti Scholachusen 21 st. Fönsterrutor söndrige tilskaffas för	»	3: 30
7 ^o Betarfvas för Scholan en qvarn som nu cij kan til ungefärl. värde utsättias, emedan intet vist qvarnställe kunde utnämnas, efter hvars beskaffenhet om Byggnadens större eller mindre kostsamhet kan dömas.		
8 ^o Finnes wid Scholan ingen stall, Fåhus och Foderhus hvilka pröfvas oumgängelige och kunna upsättias för ungefärligen	»	90: —
	S:a	152: 30

§ 8. De husens nödvändighet angående, som i sidsta puncten nämnas, understår man sig i underdånödmukhet följande att erhindra:

1. Är befinteligt at för de penningar 6 D S^{rmt} som i staten upføres til lius och wed omöijeligen kan tilskaffas tilräckelig wed för Scholan om den skall kiöpas af lappen, som näpligen kan här förmås at efter en Ren framföra och sälja en stock ungefär af 10 £ under 5 å 6 öre S^{rmts} betalning, utan at han ändå uphugger den

samma. Är fördenskull nödvändigt, at vid Scholan bestås et stall, på thet Scholae-mästaren kan hafva en häst och således någorlunda utkomst, at för de penningar som anslagne äro, hålla Scholan med wed. I vidrigt fall borde wed och liuspennigarne, som elliest eij heller äro nog tilräckelige, i anseende til talgens dyrhet i denna Lappmarken, där den af brist på nybyggare måste föras ifrån landsbygden, förökas til wäl tredubbelt, så at allenast et åhrs tilökning skulle wida öfvergå hvad et stall kostar.

2. Äro i staten inga penningar til miölck upförde, utan hvilcken Scholae barnen åhret öfver eij kunna försvarligen bespisa, eij eller Spismästaren med de persedlar som elliest bestås, hafva sin utkomst. Fördenskull som honom nu blifwer tilslagit et lappland til höbergning, så betarfwat och et fähus och foderhus, på thet Scholae-mästaren må kunna hafva Boskap och bestå gossarne miölck, hvar med han kan til äfventyrs menagera (spara) något annat, så at han eij lider särdeles skada dervid, och gossarne blifva bättre bespisade.

3. At derivera (avlasta) bekostnaden af desse husen på Scholae-mästaren, går så mycket mindre an, som all bygnad här faller för brist på folck mera kostsam och besvärlig än en fattig karl i början kan uthärda med. Och som desse hus eij mindre avse Scholae barnens än Scholae-mästarens bekvämlighet, synes billigt at de af publici medel bestås. Nog svårt ändå för Scholae-mästaren at tillskaffa häst och Boskap och med stor bekostnad hålla folck åhret öfver, nästan endast för höbergning om sommaren, boskapens skiörtzel samt wedens anskaffande om vinteren.»

Denna Holmboms framställning till höga vederbörande röjer ett klart begrepp om de mest trängande behoven för skolan och huru de bäst borde tillgodoses. Holmbom hade ju haft tillfälle att besöka de lappskolor som redan voro i gång, den skytteanska skolan i Lycksele och de sedan 1732 existerande lappskolorna i Åsele och Jokkmokk. Det stöd som skolorna i Lycksele och Åsele hade av den redan långt framskridna nybyggeskulturen saknades helt och hållet i Arjeplog. När i Ume lappmark år 1749 räknades 19 skattlagda nybyggare och 10 skattlagda, uppgives år 1747 att i Arjeplogs socken »ej några nybyggare elr svenska finnas förutom Länsmannen i Kaskejaur och tingstolken i Korroqvick.» Skolmästaren hade att sörja icke blott för sitt eget hushåll, han skulle ansvara även för elevernas inackordering. I det följande skola vi se huru framställningen behandlades och svårigheterna övervunnos. Det måste dock ha varit prövande år för skolmästaren, innan allt kom i ordning och särskilt de första dagarna. Det har tydligen åtgått en vecka för att få i ordning så pass att skolan kunde ta emot barnen och börja verksamheten. Därom för-mäler protokollet:

»§ 11. Den 5 Februari. Sedan nu Scholae provision var H^r Scholae-mästaren tilställd och Scholae-piltarnes Föräldrar voro färdige at snart resa bort, blefvo de med sine barn til Scholan sammankallade, då man förestälte dem, at de nu skulle lemna sina barn der, til at åtniuta uppå vår allernådigste Konungs bekostnad både underhåll och undervisning med förmaning at derföre tacka gud och alltid bedia honom 1° för vår allernådigste Konung och öfverhet, at Herren ville välsigna honom med långt lif, all

Hög Kongl. välmåga samt et lyckeligt och välsignat Regemente. 2° för Scholan, at gud nu och framgent må välsigna och befrämja det saliga ändamål, som derigenom påsyftas, til sin ära och Församlingens uppbyggelse til ewig salighet. 3° Föräldrar för sina barn, och barnen för sina Föräldrar, då de kunna wara förvissade derom, at gud skall å båda sidor välsigna dem och låta dem wäl gå.

§ 12. Sedan gjordes til H^r Scholae-mästaren föreställning, huru nödigt det nu i början är til at för all ting så laga, at Scholae-piltarne jämte trogen undervisning, äfven blifva med all kiärlighet och saktmodighet hanterade, samt i alt öfrigit wäl ansade och skiötte, altid så lagandes, at de må vara nöjde och wäl trifwas; men eij få någon orsak til missnöije och vantrefvnad, hvarigenom den lust, som nu allmänt hos lapparne här finnes för Scholan, snart nog kunde utsläckas.

§ 15. Sidst förmantes gossarne til en san gudsfruchtan, til at vara sin Praeceptor lydiga, flitigt läsa och bedia gud om välsignelse och förkofring, samt at i öfrigit skicka sig wäl, hvar med de jämte sin Praeceptor blefvo gudi anbefalte, med trolig bön och önskan, det den aldrahögste tackes nu i början och framgent rikeligen välsigna och befrämia sitt värck. (Innehållet i utelämnade §§ refereras i annat sammanhang.)

4. Kyrkoherde Johan Læstadius.

Tre präster i Pite lappmark buro efter varandra namnet Johan Læstadius. Den förste var Johan Nicolai Læstadius, född troligen år 1615. Han var son till bonden Nils Olofsson i Læstad by i Ytterlännäs socken i Ångermanland. Vid inträdet på den lärda banan tog han efter hembyn sitt latiniserade tillnamn och kom efter fullbordade studier jämte sin ungdomsvän Eric Noraeus (från Nora i Ångermanland) som lärare till Pite skola. Därifrån befordrades båda till pastorat. Noraeus blev kyrkoherde i Silbojokk och stamfader för släkten Fjellström. Læstadius blev kyrkoherde i Arjeplog och stamfader för släkterna Læstadius och Læständer.

Den senares son Johan Johansson Læstadius efterträdde sin fader som kyrkoherde i Arjeplog men sökte sedermera transport till Silbojokks pastorat, där han motsåg lindrigare tjänstgöring och bättre ekonomiska villkor. Han avled därstädes år 1730.

Sonen Johan, född år 1700, låg då som student i Uppsala. Prosten Solander, som visste att den unge Læstadius var mäktig lapska språket och hade gott lovord om sig, hemställde till konsistorium i Härnösand, att han måtte utnämnas till faderns efterträdare. Detta beviljades. Læstadius prästvigdes och avreste genast för att tillträda kyrkoherdetjänsten i Silbojokk. Och därmed hade lappmarken sin tredje kyrkoherde Johan Læstadius.

Læstadius blev icke länge i Silbojokk. Den omorganisation som prosten Solander förordat gick igenom. Silbojokk upphörde som självständigt pastorat och uppgick i Arjeplogs församling. Læstadius fogade sig lojalt i förändringen och ehuru förflyttningen till Arjeplog för honom innebar icke ringa olägenhet och kostnad, fann han sig villigt i den. Han insåg till fullo att församlingens uppbyggelse därav kunde verksamt främjas och ville »på intet sätt vara hinderlig». År 1735 tillträdde han sin nya tjänst och fann i Arjeplog en nära nog obeboelig prästgård, där regnet droppade in i alla rum, där väggarna begynt att murkna och vinden spelade in genom trasiga rutor. De värsta bristerna botade han själv och genomdrev skyndsamt en grundlig reparation av både sätesbyggnad och uthus.

För sin församling var Læstadius en god och trogen herde. Han nöjde sig icke med att kalla samman församlingen till undervisning och förhör i kyrkan. Av nit om sina församlingsbors andliga väl drevs han till långa och besvärliga färder å de s. k. skriftresorna till lapparnas visten. Sålunda besökte han under sina »skrifthåll» år 1742 tjugoåtta hushåll vid piteälven tillhörande Norrvästerbyn och Lockteå, åtta hushåll av Lockteå vid Båtsa, tio hushåll vid Räckia, tillsammans 46 hushåll. Med sådana resor nådde han dock endast en del av sina församlingsbor. Ibland gäckade lapparna hans bemödanden genom att resa till norska kyrkor vid böndagarna, många gånger uteblevo de utan skäl från utlysta gudstjänster och förhör. Læstadius ingrep då med stöd av bestämmelsen om sexmän och begärde att var by måtte utse var sin sexman. Denne skulle för kyrkoherden angiva de försumliga och indriva de böter som följde på försummelseerna. Lapparna kunde icke förmås att utnämna några sexmän, men Læstadius gav icke efter utan utnämnde själv dem han ansåg lämpliga och ålade dem att fullgöra sin skyldighet.

I samband med redogörelsen för tillståndet i församlingen vid skolans inrättande lämnades några exempel på den möda och oförtrutna flit som kyrkoherde Læstadius använt i sitt församlingsarbete. Att han därigenom tillvann sig rum i församlingsbornas hjärtan betygas från skilda håll. Holmbom skriver år 1742 i sin visitationsberättelse: »Man befinner ock, att församlingen öfver alt hafver til sin kyrkioherde särdeles kärlek och förtroende, erkiännandes den synnerliga nit och sorgfällighet han hafver för deras sjäalars eviga wälfärd och salighet». Mot slutet av sitt liv anför Læstadius i skrivelse till konsistorium (1754): »Dock kan man i sanning betyga, at man vid husförhören icke funnit något tekn eller spår til deras i fordna tider föröfvade grofva afguderi, spådom och trolleri. Jag hafver ock så länge min hälsa och krafter tillåtit med all omsorg och flit, ther till Gud mitt vittne är, ei underlåtit med all omsorg och flit at underätta them på salighetens väg, hafver ock af många fått mig af denna deras utlåtelse fägna: Jus dalle tjajanepe salug wuotan keinost, die lepe etje dasan walduseh; epe guit matte svikatet, jutte epe läh kullam etjenne kälín kokte wesot kalkkape h. e. (hoc est = d. v. s.) om wij fara ville af salighetenes wäg, så äre wij sielfve ther till vållande wij kunna dok icke förebara, at wij icke tydeliga hördt på vårdt eget språk huru wij skola lefva.»

Petrus Læstadius som i sin »Journal» icke tröttnar att prisa de forna församlingsherdarnas nit i undervisningen av sina församlingsbor anför som exempel på det goda resultatet av denna undervisning sin egen gudfader, den nära nittio år gamle lappmannen Per Tionk. Ehuru gubben icke kunde

läsa, förmådde han dock med egna ord giva prov på en fullt försvarlig kristendoms-kunskap. Vid sexton års ålder hade den gamle bevistat »herra Jahans» begravning och från honom hade han sin kunskap: »Herra Jahans lä mo läro». Det var just om kyrkoherde Johan Læstadius den tredje som den gamle lappen talade.

Vid sidan av sin församlingstjänst medhann Læstadius ett gagnrikt arbete inom den lapska översättningsverksamhet som ägde rum vid 1700-talets mitt. Tidigare hade överflyttningar av kyrklig litteratur till lapska språket ägt rum. År 1619 utgavs av den förut nämnde Nikolaus Andreae i Piteå en abc-bok på lapska samt en lapsk mässbok, de första översättningarna till lapska språket, så vitt känt är. I det följande gjordes flera sådana överflyttningar från svenska till lapska av böcker som tarvades för undervisning och gudstjänst. I regel skedde detta på den lapska dialekt som behärskades av översättaren. När nu skolväsendet för lappmarken fick en central ledning förnams starkare än tillföre olägenheten av dessa dialektala översättningar. Man stegrade sig i de beslutande instanserna inför utsikten att nödgas trycka samma slags böcker på de olika dialekterna, ett både kostsamt och svårt företag. Alltmer började man överväga möjligheten av en sammansvetsning av de olika munarterna inom lapskan till ett språk som kunde förstås av alla lappar. Kyrkoherden i Lycksele Pehr Fjellström hade åstadkommit en svensk-lapsk ordbok som landshövding Gyllengrip fattade stort intresse för. Av landshövdingen uppmuntrades Fjellström att uppsätta ett betänkande om gemensamt skrivsätt beträffande de lapska språkljuden och om fastställandet av ett lapskt kyrkospråk. Riksdagen fick del därav och resultatet blev ett uppdrag till Fjellström att genomresa lappmarken för studium av de olika dialekterna. Resan företogs år 1737 och året därpå utkommo på trycket tre arbeten av hans hand, däribland hans ordbok och en lapsk grammatik. I riksdagen väckte de stort intresse och Fjellström anmodades att översätta Nya Testamentet till lapska. I detta företag finnes kyrkoherde Johan Læstadius i Arjeplog ha tagit verksam del.

I det tryckta arbete, vari Pehr Högström skildrar sina missionsförrättningar i Lappmarken 1741 och följande år nämner författaren även besöket i Arjeplog år 1742 och yttrar: »Kyrkoherden derstädes Herr Johan Læstadius, en lärd och likaledes välmenande man, förstod väl lapska språket och hade använt mycken flit i sit embete». Förmodligen hade Högström fått taga del av den katekesöversättning som Læstadius hade under arbete. När Holmbom på sin färd genom lappmarken nått Kvickjokk fick han på hösten samma år densamma sig tillskickad för påseende. Holmbom

fann den »så väl här i Luleå lappmark som i the södre utan serdeles hinder kunna brukas», vilket han anmälde till konsistorium. Av prosten Solander framställdes förslag om ersättning till Læstadius för arbetet och landshövdingen understödde detta livligt »eftersom en arbetare är sin lön värd». Konsistorium tillstyrkte en belöning av 20 riksdaler, men Direktionen avskog med beklagande framställningen och utlovade någon lämplig befördran i stället, en utfästelse som dock aldrig infriades. Översättningen kom emellertid väl till pass i Arjeplogs skola. När skolverksamheten år 1743 började och lapparna gjorde framställning att få undervisningen på eget språk frångick Holmbom på eget bevåg skolinstruktionens bestämmelse om svenskan som undervisningsspråk och gav tillstånd att nyttja kyrkoherde Læstadius' katekesöversättning. Vid påföljande års visitation befanns också, att skolmästaren skrivit av den och använt den i undervisningen.

Innan Pehr Fjellström begynte sin bibelöversättning var det nödigt att få fastställt det lapska språk, varpå bibeln skulle tryckas. Det gällde att så långt möjligt var åstadkomma en harmonisering av de lapska dialekterna och konsistorium föranstaltade därför om konferenser av lapskkunniga prästmän eller införskaffade särskilda yttranden av dem. Den 3 september 1743 avlämnade kyrkoherde Johan Læstadius ett memorial i frågan. En månad senare sammanträdde i Lycksele Pehr Fjellström, Pehr Högström och kyrkoherde Petrus Forsberg i Åsele till den första konferensen. Læstadius yttrande hade tidigare tillsänts dem och det nagelfors med stor skärpa. I sitt utlåtande hade Læstadius vågat hävda, att den norra dialekten, pite-dialekten, varmed förstods den lapska som talades i pite lappmark, vore den bästa och att den borde antagas till bibellapska. Detta ville de församlade alls icke gå med på. Skulle någon dialekt böra komma i fråga för den lapska bibeln vore det lycksele-dialekten, som Pehr Fjellström använt i sina arbeten och »jämväl med nytta blifvit fölgd i sielva Kaitom och Luleå lappmark». Genom att bestämma sig för den sluppe man alla »tråtor och contradictioner» (invändningar): »emedan wetterligt är, at Prästernas envishet och barnsliga stridigheter om den dialect, som vore den bästa, har alla tider varit den förnämsta orsaken, hvarföre aldrig någon lingva communis (gemensamt språk) kunnat i lappmarkerna träffas; emedan de trykte böcker, för anförde orsak, aldrig blifvit öfver alt antagne och brukade, och således så många hinder uppkommit för dem, som velat se detta folcket i deras Christendom til godo.» Læstadius hade emellertid framlagt särskilda riktlinjer för språkharmoniseringen, i händelse pitedialekten skulle förkastas. Var man avvisande till hans förslag

om dialekt, så rönste hans riktlinjer så mycket större anklang, »emedan man till större delen gör med honom ett». Även de förslag till ändringar i stavningen av den lapska texten som Læstadius framlagt vunno gillande: »hwad han i Orthographien ändrat, fägne wi oss, at hans tankar, ifr wåra, ej lära wara särdeles skiljaktige».

Den andra konferensen ägde rum i Umeå i april 1744 och leddes av lektor Holmbom. Utom Fjellström voro Læstadius och kyrkoherde Ganander i Sjundeå (nuv. Finland) närvarande. Föregående års arbete beträffande lapska språket fullföljdes. Därefter justerades de av Fjellström översatta böckerna i enlighet med det resultat man kommit till beträffande språket. De böcker det här var fråga om uppräknas: abc-boken, Luthers mindre katekes, kyrkohandboken, evangelier och epistlar med därtill hörande collecter och böner, Kristi pinas historia jämte den i psalmboken intagna bönboken samt en del från svenskan översatta psalmer. Pastor Ganander var i rätt mycket av annan mening än de övriga och gjorde erinringar för nordlapskans del. Man tog hänsyn till hans åsikter så långt det var möjligt, »i synnerhet om Hr pastor Læstadius som ifrån barn- domen lärdt språket och ganska lång tid sutit så godt som i centro af hela Lapmarken kunnat erkiänna thessa påminnelser för riktiga». Slutligen genomsågs psalmbeståndet, de översatta psalmerna, av vilka översättningar Læstadius stod för elva stycken. Då emellertid de närvarande måste utnyttja första lägenhet för hemresa, överlämnade de med stort förtroende åt Læstadius att fullborda översynen.

De anförda exemplen på Læstadius' insatser i det lapska bokspråkets tillkomst ådagalägga klart hans stora kapacitet även på lärdomens område. När tiden kom för granskningen av Fjellströms översättning av Nya Testamentet till lapska var hans plats given. Att han vunnit översättarens förtroende är uppenbart. När Fjellström erfor att Læstadius utsetts till granskningsman uttalade han sin belåtenhet därmed. Læstadius »hade åfta visat sin goda insikt i språket», erkände han.

Sådan var den man som under skolans första tid hade närmaste överinseendet över den. Prosten kunde icke varje år vara närvarande, var heller icke så väl grundad i det lapska språket. Pastor på stället fick därför ofta fullgöra prostens syssla då det gällde visitation vid skolan. Læstadius' namn återfinnes också under de flesta av visitationsakterna för skolan under åren 1744 t. o. m. 1754. Med grundlighet och stor välvilja fullgjorde han detta uppdrag. Skolan hade i honom ett utomordentligt stöd. Det hände till och med att han i sitt hus tog in elever som icke kunnat beredas plats bland de sex skolbarnen. Detta är så mycket vackrare som Læstadius

hade stor familj och svag ekonomi. Dubbla nådår beviljades änkan, då han år 1755 skildes från det jordiska.

Den mödosamma tjänsten i en så vidsträckt och vild ödemarksförsamling hade tårt på krafterna, och vid visitationen några månader före sin bortgång klagade Læstadius över att krafterna avtagit och att i synnerhet synen försvagats. Förgäves hade han tvenne gånger sökt befordran till svenska pastorat. Med undergivet sinne mötte han dessa motgångar. »Den allsmäktige Gudens försyn och skickelse erkänner och vördar jag och tackar honom af allt hjärta, som låtit sin nåd vara väldig öfver mig under allt mitt arbete, bedröfvelse och trångmål».

Enligt dödboken avsomnade denne församlingens trogne lärare »efter gudelig vandel och med christel. tolamod 2 veckors tid utstånden brystsjuka» den 13 september 1755.

5. Skolmästaren Johan Öhrling.

I det nuvarande Örträsk i Västerbottens län satte sig år 1674 en finne ned som nybyggare. Hans namn var Johan Philipsson och han kom från gården Hiltuinen i Kemi i Österbotten. Han blev bofast på den nya gården och stamfader för en talrik släkt. Sonsonen Samuel Samuelsson hade tolv barn, av vilka den nionde i ordningen sattes att studera i skytteanska skolan i Lycksele. Hans namn var Johan, född den 18 mars 1718. Efter sin hemby tog han sedermera namnet Öhrling.

Johan Öhrling hade förmånen att åtnjuta undervisning av den framstående Pehr Fjellström, som då var skolmästare vid skolan i Lycksele. Denne uppmärksammade gossens begåvning och förberedde honom för fortsatta studier. Vid lärotidens slut berömde han sin elev för »qvickhet, flit och beskiedelt lefwerne». När sedan landshövding Gyllengrip tog sig an den lovande ynglingen och sände honom till Härnösands gymnasium var vägen öppnad till en löftesrik framtid. För vistelsen i Härnösand lyckades landshövdingen utverka underhåll ur lappscolemedlen och genom förmedling av Konsistorium erhöles husrum och kost åt honom mot en avgift av 3 daler kopparmynt i veckan. Konsistorium lät strax efter ankomsten till Härnösand pröva gossen och fann att han gjort vackra framsteg i sina studier varför man kunde hoppas att han framdeles skulle kunna brukas vid lappförsamlingarna, och »så vida som han förstår och talar swenska, finska och lapska språken der göra mera uppbyggelse än någon infödd svensk, som måste betiäna sig af Tolck». Med stöd av detta intyg ansöktes på högsta ort om understöd för de fortsatta studierna vid gymnasium. I Stockholm visade man stor förståelse och lät utanordna medel till nödtorftigt underhåll åt gossen. När han sedan skulle till Uppsala förskotterade man i Härnösand respengar som sedan ersattes av Direktionen.

Vid Uppsala universitet inskrevs Öhrling den 3 sept. 1739. Studierna gingo raskt. Vid denna tid hade den berömde språkforskaren Johan Ihre begynt sin akademiska verksamhet. Öhrling kom under hans inflytande och resultatet var en avhandling i lapska språket »Diss. nonullas in orthographiam Lapponicam observationes sistens» år 1742. Sannolikt hade han fortsatt på den lärda banan — han var själv sinnad att göra det — om

han icke mottagit kallelse till tjänst i Lappmarken. Direktionen hade av ärkebiskopen och lärarna vid universitetet inhämtat att Öhrling »gjort vackra och berömliga framsteg i sina studier, i synnerhet i Linguis Sanctis, Grekiskan och Ebraeiskan». Då han även var mäktig lapska språket och »giordt sig någorlunda bekant i Tyskan» var Direktionen angelägen om att snarast få honom prästvigd för tjänst i Lappmarken. Prästvigningen ägde rum den 8 juli 1742 och Öhrling förordnades omedelbart till skolmästare vid Arjeplogs skola. På första vinterföre samma år inträffade han i Arjeplog.

Direktionen hade bestämt att skolgången skulle ta sin början den 1 september, och medel hade utanordnats både till skolmästarens lön och till barnens underhåll. Denna plan strandade. Först och främst kunde den tiden inga elever inställa sig till skolgång. Fjällapparna, för vilkas barn skolan i första hand var avsedd, befunno sig ännu i fjällan. Man fick lov att vänta tills vattendragen frusit och nedflyttningen från fjällan börjat. För det andra fanns ingen möjlighet att den tiden transportera upp proviant nerifrån landsbygden, ja, det var nära nog omöjligt för skolmästaren att ta sig fram till ort och ställe, »emedan om sommaren är omöijeligt at något upföra ifrån landet til denna orten, til hwilcken en menniskia näpligen kan lös och ledig mäst til fot framkomma». Enda lämpliga tid för skolans öppnande var vid marknaden, som den tiden hölls i slutet av januari månad. Då var allmogen församlad med sina barn, borgarna hade infunnit sig med handelsvaror och uppköpen kunde ske med bästa resultat. »Då är Inspector, Provisor, Scholaebarnens föräldrar, så väl deras som dimitteras, som deras hwilcka antagas närvarande. Då kan bäst den afträdande Scholaemästaren göra för sig redo och den tilträdande med vederbörlig säkerhet undfå och emottaga hwad honom tilkommer, Scholaeprovisionen när så behöfwes besichtigas, gossarne beqvämligast antagas och de som dimitterade blifwa sina anhörige återställas och alting härvid ordenteligen tilgå.» (Holmbom)

Skolmästartjänsten vid den tidens lappskola krävde god underbyggnad. Det förutsattes att innehavaren skulle vara prästvigd. Innan han tillträdde sin tjänst skulle han inför biskopen eller skolans inspektor avlägga ämbetsed. I den svor han trohet mot den Heliga Skrift och kristen bekännelse, hörsamhet mot konungahuset och respekt för regeringsformen. Han lovade att ställa sig till efter rättelse de stadganden som utfärdats eller komme att utfärdas för de lapska skolorna, anpassa undervisningen efter lärjungarnas fattningsförmåga, icke genom kränkande bestraffning eller hårda ord avskräcka lärjungarna utan med övertyganden och genom en förspäda sinnen anpassad tålighet bereda sig hörsamhet.

I skolinstruktionen upptogs största utrymmet av föreskrifter angående skolmästarens uppgifter och ansvar. »Ingen Paedagogus warder antagen till Lapp-Scholorne, som eij föruth gifwit säkra prof af dess beskiedelighet och utfäst sig i Lappska Språket efter all möijelighet öfwa» — —. Bestämmelsen var ett led i den upprustning av lappmarksprästerskapets språkfärdighet som vid denna tid ägde rum. Tidigare hade varit rätt vanligt, att prästmän som förordnats till lappmarken underlåt tit att lära sig lappska och i stället med hjälp av tolk förrättat gudstjänsterna. Då det ålåg skolmästaren att vid kyrkoherdens ämbetsresor uppehålla gudstjänsten i kyrkan, var det både för skolarbetet och kyrkotjänsten angeläget att skolmästaren besatt kunskap i lappska språket.

I sitt förhållande till lärjungarna skulle skolmästaren visa »sachtmodighet, wänlighet och stort tålmod, skolandes honom vid dess Ämbetes förlust wara förbudit at med hårda och bittra ord bemöta discentes, mindre med hugg och slag i synnerhet för läxorna, utan hällre må han med hwarjehanda tienliga motiver och förestälningar dem upmuntra, till dess de sjelfwe nödwändigheten af detta gudeliga wärck finna kunna. Men när förmaningar eij willja hielpa, så måste han bruka sådan aga och näpst at den hos detta arma och blödiga folcket eij någon skräck för Scholan förordsaka måtte.» Utmärkande för den tidens lappskola var kravet på läraren att han skulle icke blott undervisa utan även fostra. Skolinstruktionen underströk detta. Skolmästaren skulle grundeligen underrätta sina lärjungar om en sann gudaktighet och börens nödwändighet under ansvar både för Gud och människor. Han skulle granneligen tillse att de voro flitiga, lydiga, hövliga, vänliga m. m. Om möjligt skulle han även under lovtid och ferier hålla dem under ögonen. Hade skolmästaren befattning med barnens uppehälle under skoltiden ålåg det honom att ge dem nöd- torftigt underhåll med icke blott kläder utan även »anständig spis och försvarligt dricka» enligt fastställd stat.

Det är inget tvivel om att skolmästare Öhrling till punkt och pricka fyllde de anspråk som enligt dessa bestämmelser ställdes på honom. Vid de årliga visitationerna tillkom det inspektor att kontrollera både undervisning och barnens underhåll. Under Öhrlings skolmästaretid inträffade endast en gång att något missljud förspordes. När skolbarnen år 1751 tillfrågades om de riktigt fått sitt underhåll i kost och kläder, tego alla utom en gosse som förklarade att han icke hade orsak att klaga. Skolmästaren uppmanade dem att yppa sina klagomål och icke sedan beklaga sig för andra och vålla honom förtretligheter, men ingen hade något att säga. Visitor, Per Högström, höll ett förmaningstal till dem och på-

pekade att de icke hade bättre hemma. Skolmästaren kunde icke ge dem bättre mat än den han fått köpa av lappallmogen.

Denna episod kan så mycket mindre grumla den bild man får av Öhrling som en om skolan och dess elever mycket mån lärare som tingsprotokollet av år 1756 uppgiver, att allmogen då enhälligt begärde att få honom till sin kyrkoherde och det »efter allmogen till bem^{te} Öhrling har ganska mycket förtroende och han wid des innehafwande Scholaebeställning theras barn med all flit underwist». Kanske ligger förklaringen till det timade däri att endast en elev den gången utexaminerades från skolan och det var den som förklarade sig sakna anledning till klagomål. I så fall vittnar händelsen om samvetsgranhet och nit hos Öhrling, som av de snabba resultaten att döma synes ha varit en utmärkt lärare. Under sitt sista år som skolmästare, då bristen på spannmål och därav härledd prisstegning gjort det omöjligt för skolmästaren att uppköpa proviant för mer än fyra lärjungar, fick Öhrling för att rädda de två andra lärjungarna från hemförlövning, som han själv säger, »taga til någon del brödet ifrån mig sielf».

Vid det laget hade kyrkoherdetjänsten i Jokkmokk blivit ledig och Öhrling anmälde sig till densamma. Prosten Solander gav honom ett vackert förord. Utom sina stora förtjänster om skolan hade Öhrling även ådagalagt goda bevis på sin duglighet för prästtjänsten. »Uti Predikostolen har Gud förlänt honom vackra och uppbyggeliga gåfwor, som han ock allmänt är kiänder för et stilla och ostraffeligit lefwerne». Avgörandet beträffande tjänsten i Jokkmokk dröjde, och då Arjeplogs pastorat genom Læstadius' död blivit ledigt, anmälde sig Öhrling även till denna tjänst. Han fick även nu prostens rekommendation. Själv återopade han, att Piteå skola bleve närmare för hans söner som skulle gå där. Även från arjeplogsbornas sida gjordes en ny framstöt. På sockenmännens enhälliga anmodan ingåvo sju framstående socknemän, byalänsmän och tolvmän, en skrivelse till Direktionen, vari de förnyade sin begäran om Öhrling till kyrkoherde »i anseende ther til at han redan i 15 års tid warit här wid Församlingen och med mycken berömlig flit ganska högt förkofrat så allmogens barn som them sjelfwa uti theras Christendomskundskap, samt nu mera aldra bäst kunnig om Församlingens tilstånd och kiänner hwar enda siäl i sochnen, och at han är den endaste, som är wan med Församlingens särskilta ordasätt i tungomålet, som uti de fläste Församlingar ifrån hwarannan wida skilicagtigt är, och således både i Predikningar och annan underwisning lättast at förstå, och i språket grundeligen öfwad, utom thet at thes berömvärda upförande, under hela den förflutna tiden, billigt förwärfwat Församlingens gemensamma och synnerliga wördnad, ärkänsla och förtroende;»

På Direktionens anmodan utnämnde konsistorium Öhrling den 19/3 1757 till kyrkoherde i Arjeplogs pastorat.

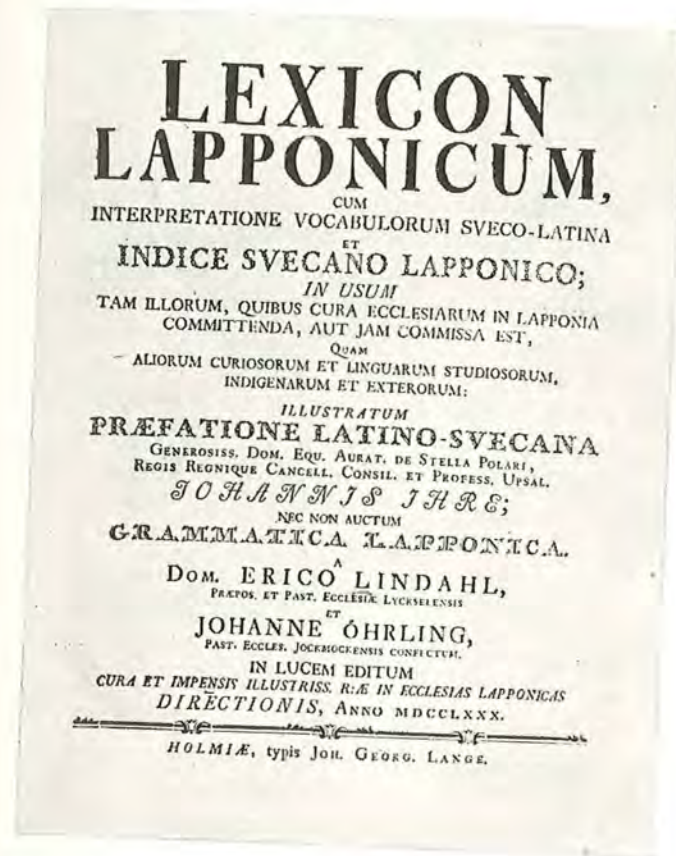
Som kyrkoherde följde Öhrling i sin företrädares fotspår. Husbesök och sammankomster vid skrifthållen förrättades efter vanligheten, i Arjeplogs kyrka och Silbojokks kapell höllos gudstjänster och förhör. En bestående insats gjorde den nye kyrkoherden vid den nya kyrkans uppförande. Det gamla templet från församlingens grundande hade tjänat ut. Johan Læstadius hade väckt frågan om nybyggnad, och sedan konsistorium vunnits för nybyggnadsplanerna gick arbetet under Öhrlings ledning raskt framåt. År 1765 stod den nya helgedomen färdig att invigas. Till kyrkan hade Öhrling låtit snida ett par bänköverstycken med sina och sin hustrus initialer utskurna. De pryda än i dag Arjeplogs kyrka.

Den inspektion vid lappskolan som ålåg kyrkoherden när ordinarie inspektör ej kunde infinna sig fullgjorde Öhrling med sann kärlek till den skola vars förste lärare han varit. Under tiden 1758—1775 förrättade han visitation alla åren utom tre, då Per Högström var visitator. Samvetsgrant prövade han elevernas kunskaper, och skolans behov sökte han avhjälpa genom sakliga framställningar till högre myndigheter. Över kateketernas verksamhet vakade han omsorgsfullt. Han skattade högt deras arbete och sökte öka deras antal.

Till sin efterträdare i skoltjänsten överlämnade han oegennyttigt den slätter och lilla åker som han under sin skolmästartid upparbetat att framdeles vara skolan tillhörig. Detta ter sig så mycket mera berömvärdt som Öhrling ingalunda synes ha haft något överflöd av detta jordiska. »Med rättigheternas utgörande til Herr Kyrkoherden går stundom och af somliga som det kan», meddelar Per Högström från visitationen 1761. Ett år senare gör Öhrling framställning om tillökning på lönen, enär han hade stora svårigheter att hålla sina trenne söner i studier, med motiveringen att »mine åhörare åhrligen blifva fattigare och min lön fölgachteligen derigenom aftager».

Samarbetet med den tillträdande skolmästaren var åtminstone i början det bästa. Skolmästare Fjellström förklarade sig villig att under de tider kyrkoherden var stadd på sina husförhørsresor eller eljest behövde hjälp förestå hans tjänst och även annars »mätta och förestå de vanlige förrättningar vid altaret». Senare synes det ha skurit sig. Skolmästaren fann att det fiskevatten som hörde till skolan var svagt och besvärligt att komma åt. Han önskade därför någon jämkning beträffande det fiskevatten som disponerades av kyrkoherden så att de bättre vattnen måtte bli samfälta.

När detta androgs inför Per Högström vid visitation år 1774 inlade kyrkoherde Öhrling en bestämd protest. Om det var denna kontrovers som föranledde honom att söka sig ifrån Arjeplog, kan icke bestämt påvisas, men när Öhrling en månad senare sökte Jokkmokks pastorat, moti-

verade han sin ansökan med följande ord: »intet som skulle jag derigenom komma til någon märkelig tilökning uti inkomsten, utan endast derföre, at jag der tror mig hafwa större trefnad: Får ock tå tillika mera kunskap i Lappska språkets dialecter, hwilket blir nyttigt, om jag någon gång kommer i det tilstånd, at kunna utgifwa mitt Lappska Lexicon.»

Öhrling hade åtminstone en gång tidigare sökt pastorat utom lappmarken, nämligen år 1767, då Piteå pastorat var ledigt. Den gången blev

han förbigången av en yngre sökande och orsaken skulle vara, att han icke avlagt pastoralexamen ehuru konsistorium kallat honom därtill. I verkligheten hade Öhrling aldrig mottagit konsistorii brev härom. Det hade passerat prosten men sedan på något sätt kommit bort. Nu lyckades han bättre. Konsistorium utnämnde honom till kyrkoherde i Jokkmokk där han tillträdde tjänsten den 18 febr. 1775.

Ett varaktigt minnesmärke över sig själv åstadkom Öhrling med det lapska lexikon som han fullbordade före sin död år 1778. Det utarbetades gemensamt av Öhrling och kyrkoherde E. O. Lindahl i Lycksele, men det huvudsakliga arbetet torde Öhrling ha stått för. Redan under uppsalatiden sysslade hans tankar med detta verk. I företalet till lexikonet säger sig professor Johan Ihre ha hört den unge Öhrling uttala sin föresats att utarbete ett lapskt lexikon, och underrättelser gåvo sedan vid handen, att Öhrling använde alla lediga stunder som ämbetet gav honom till att fullfölja det påbörjade verket. I februari 1769 insänder Öhrling ett prov på sitt lexikaliska arbete som han säger sig ha utarbetat »efter den method och ordning som arket utvisar» och ber att konsistorium ville befordra det till trycket. Han säger sig ha utsatt alla ord och fraser på latin för utlänningars skull, »som torde köpa något häraf». Konsistorium lät arket följa med till Direktionen och föreslog att Per Högström, som då vistades vid riksdagen, såsom den vilken bäst kunde döma om verkets beskaffenhet, måtte yttra sig om det.

Direktionen uttalade sitt nöje och välbehag över Öhrlings havda möda och flit och ville att han skulle fortsätta ordboksarbetet men ansåg ännu nyttigare vara om han ville först åtaga sig översättning av Davids psalmer till lapska. Detta skulle lända lapparna till förkovran i kristendomskunskapen och även lämna någon lön för mödan åt Öhrling genom den större avsättning som kunde påräknas för detta arbete än för lexikonet, »utaf hwilka ej så många torde blifwa begjärlige som af de förre». Öhrling svarade, att han visserligen icke ville undandraga sig det föreslagna arbetet men att hans önskan vore att det måtte anförtros en yngre, ledigare och rikare man. Mot den osäkra inkomsten från försäljningen satte han hellre förmånen av befordran och transport. På lexikonet fattades nu blott det svenska registret.

Konsistorium uppmanade till färdigställandet av detsamma, och i februari 1773 kunde Öhrling anmäla att registret var klart. Han hade vid dess utarbetande följt biskop Serenii svenska register till dennes engelska lexikon, »fast icke så många phrases af mig äro anförde, utan allenast de nödvändigaste». Vad som nu återstod var renskrivning och korrigerering

av hela arbetet. I Jokkmokk lade Öhrling sista hand vid sitt livsverk. Han fick dock icke uppleva att se det i tryck. År 1780 utkom det i Stockholm med anslag från ecklesiastikfonden. Öhrling avled i Jokkmokk den 3 maj 1778.

Med sin maka Margareta Læstadius, syster till kyrkoherde Johan Læstadius, hade Öhrling sönerna

Johan, f. 13/10 1744, blev landskamrer i Umeå

Samuel, f. 18/11 1747, faderns efterträdare i Jokkmokk, sedan kyrkoherde i Lycksele

Emanuel, f. 20/4 1751, skolmästare i Arjeplog och sedan kyrkoherde i Lövånger.

6. Lapplandet Siukar.

I samband med skolans invigning inskräpte lektor Holmbom nödvändigheten av snara åtgärder för att skolmästaren måtte få sitt hushåll säkert. Han skulle ju ha skolbarnen inackorderade hos sig. Vid det samtidigt pågående tinget förelåg en skrivelse från landshövdingen, vari denne begärde, att ett lappland måtte anslås till höbergning för skolans behov. Ärendet föredrogs den 29 januari, varvid kronobefallningsman Bodin, kyrkoherde Læstadius och skolmästaren Öhring voro tillstädes. Frågan var av största betydelse för skolans framtid, varför förhandlingarna återges genom tingsprotokollet in extenso:

— »blef . . . allmogen föreständigt huru thet wille synas nästan omöjligt för honom Öhring at underhålla sig och gässarne, om han icke får nödig bärning till en häst och någon boskap och till then ändan wore nödigt, at ett lappland, som ligger närmast Scholan blefwe der till anslagit till höbergning och fiskiewattn, tillfrågades Pär Larsson, såsom then der besitter ett ther till dugeligt land, om icke han kunde afstå thet samma och i stället ett annat antaga, hwarpå, sedan Mats Larssons änka hustru Margretha Påhlsdr uppå tienlig föreställning ärbudit honom Pär Larsson at i sin och hustruns lifstijd få bärga höö för 2^{ne} koor å sitt land samt med sig nyttia fiskiewattnet och han eljest blifwit försäkrad om wedergjällning för then kåstnad han med the å sitt land upsatte huus såsom en stugas och stalls flyttande ther ifrån kommer at använda, Pär Larsson och hans hustru mände sig friwilligt förklara at wilja lämna under Scholan thetas land, ther under at ewärdeligen nyttias, påståendes för huseflyttningen 12 d^r s^{mt}.

I öfrigit uppå tillfrågan angafs af them landets namn wara *Siukar*, sträckandes sig i söder ifrån *Skauka*, i norr ifrån *Hibmaswäre*, i öster ifrån *Swecke Solo* wäster om *Tiappesoiwe* och i wäster till wästra ändan på *Sakalocket*, hwilket i så måtto protocollerades och ther efter för wederbörande uplästes och af them widkiändt blef.»

Makarna Larssons överlåtelse kan sålunda på sätt och vis betraktas som en donation till skolan. Visserligen innehades lapplandet icke med äganderätt och skolan blev sålunda icke ägare till landet. Men så länge lappen nyttjade landet och skattade för det, räknade han det för sitt land. Att

Lapplandet Siukar.

1. Skauka («Grönvallen»); 2. Hibmaswäre; 3. Swecke Solo; 4. Tiappesoiwe.

makarna nu avstod sitt land för all framtid för att dela land med annan var säkerligen från deras sida en stor uppoffring.

Vid detta tillfälle sades ingenting om skatten för lapplandet. Men tre år senare anbefalldes landshövdingen undersökning vid tinget för att få utrönt dels huru mycket förut lagts i skatt för detta lappland, dels »huru samt af hwem samma skatt nu utgiöres och hädanefters ärläggas må».

Det befanns, att skatt förut erlagts till kronan med 3 daler kopparmynt. Sedan Pär Larsson år 1743 avstått landet till skolan, hade lappbyn »begynt therföre skatta och ther med alt sedan fortfahrt men Pär Larsson suttit skattfri, hwarwid ock hädanefters hwad skatten för landet beträffar, så länge Scholan wahrar förblifwa må, hälst tre daler kopparmyns fördehning på byn icke kan lända byn till någon tunga».

Nu framträdde makarna Larsson, de forna innehavarna av lapplandet, och förklarade sig vilja behålla landet och skatta för det, »hälst Brithas fahr och fahrfader före henne warit ägare ther af och the ther å giordt någon åbyggnad, som icke utan theras stora olägenhet kan rubbas och flyttias». Att de avstått landet till skolan hade skett »af obetäncksamhet» och i förhoppning att strax få de 12 dalerna. Först vid förra årets marknad hade pengarna tillställts dem, »men thå war tijd för sent». Husen tålde då »såsom mera bristfällige wordne» icke någon flyttning.

Makarna Larssons vankelmodighet försatte tydligen landshövdingen i bryderi. Därom vittnar det utslag som meddelades den 4 mars 1748 å landshövdingens vägnar. Efter redogörelse för tingsförhandlingarna heter det: — »Och aldenstund Pär Larsson och des hustru, till häfvande af hward således förelupit, intet skiärligare haft at inwända, än 1° skall theras begifwande wara skiedt af twång och skrämnel; hwilket icke på något sätt bewist är, ej heller någon sådan omständighet förebragt, som gifwit anledning till at hålla före annat, än at så tillgått, som TingsRättens Protocoll witnar, nemln at Pär Larsson och des hustru friwiltigt afstått landet på berörde wilkor: 2° hade ock härmed warit annorlunda beskaffat, om the them lofwade 12 dr srmt straxt blifwit them tillstälte; hwartill dock ingen wiss tid finnes wara hwarken begärd eller föreskrefwen; Fördenskull och som Scholaemästaren ej mindre i Arjeplog, än annorstädes i Lappmarken har ett närbelägit land högst af nöden; warande slike land Crono och således af lika beskaffenhet med Cronohemman på Landsbygden, hwilka i wisse fall, och tå för Publici ther under beroende större fördehl, så ärfordras, kunna åboerne frångå; altså warder landet, Siukar kallat, och hwilket sträcker sig, i söder, ifrån Skauka, i norr ifrån hilmaswäre, i öster ifrån Swekesolo, wäster om Tia-pesoiwe och i wäster till wästra ändan på Sakalockt, härmed i så mätto tillärkändt och underlagt Scholan i Arjeplog, at TingsRätten undersöker och bepröfvar, uti alla wederbörandes widerwaro, om Lappen Per Larsson och Paedagogus kunna bägge wara någorlunda hulpne med then bärning som å landet gifwes, lika så, om bägge kunna fiska till nödtorften och husbehof, tå Scholan eller Paedagogus låter sig thermed nöja uti Pär Larssons hustrus lifstid, så wida hannes förfäder en lång tid detta land innehaft och therföre skattat alt till och med år 1742, tå twisten therom med Öhrling upkom, och hwarefter skatten, till Tre dahlr srmt för samma land uppå hela Arjeplogs By fördeld blifwit; men skulle, emot förmodan, thet befinnas, at bägge woro illa belätne, i sådan händelse måste Per Larsson och des hustru förlikte af Paedagogo Öhrling med för accorderade och utlofwade Tålf dahlr srmt, afflytta till Matts Larssons änkas, hustru

Margreta Pålsdotters land, eftersom them emellan aftalts. Berörande vidare the Tre dr krmt som för landet Siukar bör utgå, så emedan Allmogen åtagit sig at, på sätt som sedan år 1742 skiedt, samma 3 dr utgiöra, så länge Scholan warar, Ty låter jag therwid bero.»

Den av landshövdingeämbetet anbefallda undersökningen ägde rum vid 1749 års ting i Arjeplog, då den frågan uppställdes, huruvida »scholmästaren och Pär Larsson bägge kunna wara med höbärningen och fiske til husbehof och nödtorften å berörde land belätne». Förslaget avvisades bestämt. Pär Larsson motsatte sig å egna och hustruns vägnar allt sambruk av landet och yttrade »icke en utan flere gånger, at 4 kor och en häst af thet å berde land wäxande hö, omöjeligen kunna födas, och at följaktel. the båda ej kunna sig therå begå, i thy Öhrling nu har och måste til det minsta hafwa 3 kor och en häst samt Pär Larsson 2 st. dito, warandes ock nämnden bekant thet Öhrling hittills måst med största beswär och långt bort å andra land berga hö, påståendes Pär Larsson at fisket ej är för honom och Scholaemästaren at tillika nyttja tilräckeligit hwarmed åfwen nämnden instämde» — —.

Landshövdingeämbetets utslag tillförsäkrade således skolan nyttjanderätten till lapplandet Siukar, skolmästaren bärgade hö på landet och det betraktades som skolans. Många årtionden skulle förrinna innan området gränslades och definitivt tillerkändes skolan. Under tiden yppade sig vid flera tillfällen tvister både beträffande lapplandet Siukar och andra områden som tagits i bruk av skolmästaren. Å ena sidan sökte nybyggare lägga beslag på ängar och myror som hörde till Siukar, å andra sidan fogade skolmästaren till det ursprungliga området andra lägenheter för att säkerställa skolans behov av höbärning. Exempel på sådana tvister skola meddelas här nedan.

Det första tillfälle då mål om skolans höbärning handlades vid tingsrätten synes ha varit när Konungens befallningshavande år 1760 begärt undersökning huru ängslägenheterna närmast kyrkan måtte kunna delas mellan pastor och skolmästare »at the bägge warda belätne».

Kyrkoherde Öhrling och skolmästare Fjellström förklarade emellertid, att de sins emellan icke hade någon tvist om höbärning, men bägge voro de i trångmål beträffande foder till kreaturen. Däremot framförde de klagomål mot expeditionslänsman Olof Mårtensson för att han »utan lof och tillstånd byggt hus på lapplandet Ripak wid pass en half mil ifrån kyrkan samt förl. sommar slagit och bergat the myror som för detta och i flere år äro nyttjade under Scholan» samt mot lappmannen Johan Påls-son för det han »å thess skatteland i 2^{ne} år bergat någon slott, som förr och innan Johan Påls-son blef för landet skrifwen, bergades af Scholae-

mästaren». Kyrkoherden anmälde även missnöje mot Petter Læständer för att han bärgade ängar som annars kunde nyttjas av pastor och skolmästare.

Länsman vidgick, att han förliden sommar bärgat hö på Ripaklandet och där uppsatt hus samt att han där födde en ko och några får. Han ämnade anlägga nybygge på landet och hade ansökt därom hos Konungens Befallningshavande. För att kunna bli besutten å nybygget behövde han de under skolan lydande ängarna.

Om Johan Pålsson upplystes, att han blivit utan renar och på grund av fattigdom börjat föda några getter. För deras skull hade han bärgat den å hans land befintliga slätten.

Kronobefallningsman vitsordade, att länsman behövde bo nära kyrkan men ansåg att Mårtensson icke bort tillgripa den slått andra innehade, förrän han erhållit rätt till den. Beträffande Johan Pålsson och andra lappmän som bärgade hö å sina land höll befallningsman före »obilligt och skadeligt wara betaga them at på thet sättet efterhand wänja sig wid boskapsskiötsel». För att få reda i det hela borde förrättning av lantmätare äga rum.

Rätten fann för sin del, att delning av marken icke kunde ske förrän sådan förrättning ägt rum, »tå, sedan Pastor och Scholaemästaren fått behöfliga ängar närmast kyrkan, om något öfverblefwe, sådant kunde tilldelas expeditionslänsman och någon annan som nybygge anrätta ville». Den tillstyrkte befallningsmans förslag om lantmäteriförrättning och förordnade; »emedlertid bibehålles Prästebordet och Scholaemästaren wid alla the ängar som the hittils innehaft och bergat».

Någon lantmäteriförrättning kom ännu på lång tid icke till stånd och dröjsmålet gav skolmästarna anledning att dristigt ta för sig slätteslägenheter där möjlighet erbjöd sig. Den som särskilt utmärkte sig genom stor tilltagsenhet i detta stycke var skolmästaren Eric Fjellström såsom längre fram skall visas.¹⁾

Skolmästaren Emanuel Öhrling stämde år 1788 bruksnybyggare Abraham Karlberg i Sakkavare för intrång å skolbordet, men rätten ställde saken på framtiden i avvaktan på lantmäteriförrättning. Vilka lägenheter som då avsågs kommer därför icke till synes.

Att Radnejaur år 1796 bärgades av skolmästaren är tydligt, ty »skolmästerskan» fru Catharina Öhrling stämde då ett par lappar för skada som deras renar gjort på hennes hö därstädes.

När f. nämndeman Olof Andersson år 1809 sökte nybyggessyn å hö-slogarna Radnejaur och Dellaur värnade skolmästare Alenius skolan rätt

¹⁾ Sid 71 ff.

till dem genom stämning å Andersson. Allmänt intygades vid tinget, att dessa höslogar hört till skolbordet, och utslaget blev att de borde höra till skolbordet till dess avvitrning skett.

Några år senare, 1814, sökte hyttmästare Abram Karlberg att få inrätta ett nybygge »Sågnäs» vid Ripak. Även vid detta tillfälle bevakade skolmästare Alenius skolans rätt genom att bestrida ett antal av de i synebeskrivningen upptagna lägenheterna med en avkastning av $8\frac{1}{4}$ skrindor hö sammanlagt. De voro

2. En dito (= vik) vid en holme kallad Solokask i söder från dito (= Bohlstaden).
3. På östra sidan om Ripakviken flera små slogar $\frac{1}{2}$ fjerndel i söder från Bohlstaden.
4. På norra sidan om berörde vik en myra, kallad Stormyran circa 200 al. från Bohlstaden i sydväst.
5. En myra, öster för ofwannämde, med lika afstånd.
6. Flera små strandslogar i vester fr. Bohlstaden circa 200 al.
15. Ripak-strand $\frac{1}{2}$ fjerndel i öster fr. Bohlstaden.
22. En myra wid vestra endan af träsket Måfå, därifrån den går i norr 1 mil i nordost fr. Bohlstaden.

Rättens uttalande blev även i detta fall, att lägenheterna borde förbliva under skolan, »till dess behörig refning och uppskattning kunde försiggå».

Vid påföljande års ting kom denna tvistefråga före på landshövdingens befallning. Det blev en ganska ingående undersökning med skolmästaren Alenius, biträdd av landskamrer Thalín, som försvarare av skolans intressen, kyrkoherde Nils Sundelin som konsistorieombud, Christopher Lindahl som kronoombud och hyttmästare Karlberg, biträdd av landsfiskal Hofverberg. Förloppet av undersökningen vid rätten var i korthet följande.

Under överläggningen utvecklade landskamrer Thalín i fyra punkter de skäl varpå skolmästaren stödde skolans anspråk.

1. Enligt tingsrättens utslag år 1761 i tvisten mellan kyrkoherden och skolbordsinnehavaren samt åtskilliga å prästbordet sig nedsatta personer nämndes Ripaklandet tydligen bland de lägenheter under präst- och skolborden, varifrån Petter Læständer, exp. länsman Olof Mårtensson och andra blivit för framtiden skilda, under det att präst- och skolborden bibehölls vid alla de ängar som deras innehavare därintills innehaft och brukat.

2. Kungliga brevet av den 14 september 1762 föreskrev, att prästborden i Lappmarken skulle bibehållas vid alla de ägor och lägenheter de av fordno och från prästbordens första inrättning nyttjat, till dess ordentlig rev och delning verkställes av lantmätare.

3. Kungl. Befallningshavande i länet ägde enligt samma förordning att tilldela varje prästbord sådana ägor som efter ortens skattläggningsmetod svarade emot ett helt hemman eller mantal.

4. Då skolbordet icke hade ägor som svarade emot ett mantal, kunde det icke heller fränkännas de ängar och lägenheter å Ripaklandet som genom gammal hävd ansetts vara skolbordets.

Till stöd för sitt yrkande företedde Thalín de åberopade tingshandlingarna jämte 1814 års tingsprotokoll.

Å hyttmästaren Karlbergs vägnar invände landsfiskal Hofverberg, att då så lång tid förflutit efter det att rätten förordnat om rev och delning borde skolmästaren ha kunnat styrka äganderätten till de omtvistade lägenheterna med ett dylikt delningsinstrument.

Thalén ansåg äganderätten vara styrkt genom de skäl han anfört och de handlingar han företett. Det tillkom landshövdingen att förordna om lantmåteriförrättning, och Karlberg kunde vända sig till honom om han ansåge sådan förrättning erforderlig. Frågan gällde även en del odlingslägenheter.

Från Karlbergs sida invändes, att skolmästaren icke vore i behov av de omtvistade ängarna, då han utom Ripak även disponerade lapplandet Tiorri samt Dellaur och Seititjolme, men därvid påpekade konsistorieombudet: dessa benämningar beteckna blott områden som skolbordet erhållit, de äro ej lappland. Även om det vore tjugo sådana land, uppginge de sammanlagt icke till ett mantal, skulle de enligt 1762 års kungliga brev tillhöra skolbordet. Skolbordets närmaste ängar lågo å Ripaklandet. Seititjolme hörde icke till skolbordet.

Kronoombudet, befallningsman Lindahl, erkände att en del av de insynade lägenheterna i de senaste åren tydligen bärgats av skolmästaren och nyttjats av honom, men då skolmästaren icke kunde styrka några lagliga insyningar av dessa lägenheter och Karlbergs nybygge icke kunde existera utan dem, yrkade Lindahl, att de enligt 1749 års reglemente för Lappmarken skulle tillerkännas nybygget.

Rätten beslöt att överlämna utredningen till Konungens befallningshavande med intygande av att pastors- och skolborden så mycket mindre kunde umbära dessa ägor vilka de av fordo nyttjat och innehaft som de saknade åsatta skattetal.

Nästa år kom äntligen lantmätare upp för att uppmäta, taxera och kartlägga Arjeplogs präst- och skolbord. (se kap. 20)

Vid en tvist år 1763 uppgavs inför rätten, att rådet mellan skolans land och lapplandet Buogt räknades »ifrån en wik wid namn Tjult twärt öfwer siön Kaskelokt ungefär i söder inåt Hornafwan».

7. Premieundervisningen.

Syftet med lappskolorna var icke blott att giva de intagna eleverna ett visst mått av kristendomskunskap och läsfärdighet. Av dem som genomgått skolan förväntades att de till syskon och grannar skulle förmedla den kunskap de inhämtat. Att en sådan undervisning skulle komma till stånd utan vidare var icke att vänta. Redan tidigt insåg skolmästaren i Åsele Petrus Forsberg behovet av uttryckliga bestämmelser härom. Han ingav därför förslag om att var lappgosse om 14 år och däröver som genomgått skola måtte förpliktas att i tre års tid undervisa barn till förmögna lappar, då kunskapen i svenska språket var ringa eller ingen i deras hem. Undervisningen skulle ske hemma hos vederbörande och barnens föräldrar underhålla med mat och kläder. På bestämda tider borde den undervisande inställa sig med sina elever i skolan för förhör, så att då kunde kontrolleras icke blott vad som utträttats i undervisningsväg utan även »hur de hvar annan tillhanda gått i sämja, kärlek och lydno». Efter tre års förlopp var det tid för en annan yngling att ta vid undervisningen, till dess alla barnen i det hushållet voro försvarligen lärda och övade.

Förslaget vann stadsfästelse hos Kungl. Maj:t samtidigt med att skolinstruktionen år 1735 utfärdades. I instruktionen inrycktes en bestämmelse, som ålade prost och kyrkoherde att hålla lappallmogen till ett sådant utnyttjande av de utexaminerade eleverna. Lärjungen själv skulle vid avgången från skolan förmanas »at alltid hafwa i minnet hwad han lärdt och det samma sig och sina hemmavarande medbröder till efterrättelse dagligen bruka».

Riksdagen 1738—39, som mycket sysslade med undervisningsfrågor beträffande lapparna, kom även till enighet om åtgärder för en ambulatorisk undervisning vid sidan av den fasta i skolorna. Den ville snarast få några gudeligen sinnade, fromma och välgrundade personer undervisa i lapska språket av Per Fjellström, för att de sedan i likhet med de norska missionärerna måtte vandra omkring och medelst katekisation undervisa lapparna. Förordning härom meddelades även av Kungl. Maj:t år 1739. Den samtidigt inrättade Direktionen för Lappmarks ecklesiastikverk hade sedan sin uppmärksamhet riktad på saken. År 1743 uttalade den sin mening, att ett par gossar vid varje skola kunde med god lämpa kvarhållas vid skolan tre å fyra år för grundligare utbildning. »Sedan de således

under den tiden ej allenast inhämtat så mycket tillräckeligare kundskap och grund uti sin Christendom, utan ock med åhren blifvit stadigare och alfvarsammare till sinnes, kunde de samme då under Missionaireernes och Prästerskapets inseende och disposition åtminstone et år brukas på prof, at såsom catechet uti wisse dem tilldelte districter gå kota från kota och undervisa lapparne med deras Barn, så väl at läsa i bok, som i deras christendoms stycken, och det emot någon tillräckelig wedergjällning till upmuntran, denne sin syssla med desto större flit och trohet at förrätta. Nu som en sådan gosse utan olägenhet ständigt kan gå till fots eller ränna på skid om winteren från den ena orten till den andra, och jämväl är wahn wid lapparnes föda och lefnadssätt, hvarigenom lappar således hwarken besväras med skiuts och wägledare ej eller med annan mats presterande, än den hwaraf han sielf hafwer sin föda; så lära lapparne äfwen förmodelⁿ anse sådant för et skiäl och upmuntran at häldre hos sig herbergera en sådan catechet och låta sig af honom undervisa, än af missionaireerne och prästerskapet, hwilket ej gierna utan någon deras olägenhet skie kan, och hwaröfwer de äfwen nu i början wist sig missnöijde.»

Vid den examen som första gången anställdes i Arjeplog lappskola — det var år 1744 — fördes denna undervisningsfråga på tal av kyrkoherde Læstadius som det året var visitorator. Det heter härom: »tillspordes the qvickaste ScholaePiltarne Siul Enarsson och Mårten Olofsson om the ville begifwa sig att informera andre emot then wedergjällning, som Kronan i nåder täckes them förordna? Svarade begge sig gierna vilja thet åtaga. The öfrige yttrade sig ock ther til vara benägne, dock pröfvas the nemnde ther til skickeligast.» Siul Enarsson var den ofärdige gosse varom var tal vid skolans inwigning.

Påföljande år inställde sig Siul Enarsson jämte två av sina förutvarande skolkamrater. De läto alla examinera sig och gjorde vackert besked för sig. Siul Enarsson hade äwen beflitat sig om att undervisa sådana som han kunnat hava i byalag med sig. Han begärde nu att förhör måtte anställas med fem av dem. Prövningen gav följande resultat:

- »1. Anders Pålsson, Pahl Månssons son i Arieploug, vid pass 9 år gl. Läsit hela abcboken och 10 Guds bud af catechesen innan, thet han ock väl kunde, utredandes sig äfwen ther han för icke läsit så i catechesen, som Psalmboken, men läspar.
2. Olof Enarsson, bem^{te} Siuls Broder, 8 år gl. af lika profecter med then föregående.
3. Eskil Amundsson af Semisjaur väl 30 år gl., läser någorlunda i abcboken innan.
4. Anders Nilsson, Nils Danielssons son af Semisjaur, om 12 års ålder någorlunda abcboken, har ock begynt at läsa rent.
5. Måns Siulsson 10 år gl. har allenast lärdt känna Bokstäfverna och begynt stafva.

Eljest berättar Siul Enarsson, thet han ock lärdt Måns Pålsson, Brodern åt then första ibland these, så at han kan abcboken innan ock utan samt likaledes 2^{ne} hufvudstycken af Lutheri cateches, men thet öfriga af samma bok jämte Svebelii förklaring allenast innan. Var nu icke närvarande, dock kunde H^r Scholmästaren Joh. Öhrling, som honom för någon tid sedan förhördt, intyga, at han som sagt är, förkofrat sig.

Siul Enarsson så väl som these hans disciplar berömdes för sin åhoga och flit å bägge sidor, samt upmuntrades at theruti fortfara.

Hvad i öfrigit thenne Siul Enarsson angår, så blef han väl i anseende til sin stadighet och qvickhet sistl. år utsedd til catechet; men som han nu träder i ächtenskap och således får egit hushåld och bohag at skiöta, så synes han icke kunna med thenne sysslan komma til rätta, thet han ock sielf sade. Frågades förthenskul H^r kyrkoherden och H^r Scholmästaren, om någon annan vore tilfinnandes, som til catechet i stället för thenne kunde antagas, och som the icke kunde utnämna någon annan, än Mårten Olofsson, som förledne år blef utur Scholan dimitterad, och är vid pass 14 år gl. hvilken ehuru han aldeles är af lika qvickhet och profecter med Siul Enarsson, har han likväl icke then stadighet, at han til thenna sysslan, än på en tid, kan anses för nog skickelig; förthenskul måste man för thenna gången låta thermed bestå, til thes antingen thenne kommer til mognare ålder, el^r någon vid Scholan erhållas kan, som ther til är skickelig. Imedlertid utfäster sig Siul Enarsson at efter sin förmåga vilja undervisa them som vilja hålla sig i samma by med honom. I anseende hvartil, som ock til at upmuntra honom til thesto större flit och sorgfällighet ther vid, thet synes vara billigt, at han må få någon vedergjällning för hvar discipel han befinnes hafva undervist.»

Att visitorators ord fallit i god jord visade sig vid 1747 års visitation. Då kunde Siul Enarsson framvisa icke mindre än åtta elever i åldern 12 till 27 år, vilka gjorde vackert besked för sig. Det antecknades också särskilt till protokollet: »eljest lemnas denna Siul Enarsson thet loford, at han varit oförtruten at undervisa alla them som kunnat komma i byalag med honom.»

Siul Enarssons exempel verkade smittande på andra lärjungar som gått ut från skolan. Sålunda kunde hans skolkamrat Anders Erichsson vid den visitation som hölls 1747 framvisa tvenne elever som han med gott resultat undervisat, och Jon Knutsson som året förut lämnat skolan hade nu med sig en tioårig gosse och en ung man på 29 år, vilka han undervisat det gångna året. Den unge Mårten Olofsson som samtidigt med Siul Enarsson lämnat skolan hade tydligen nått den stadighet som tidigare ansetts fela honom för undervisningens konst, ty nu kunde han uppvisa dels en trettonårig gosse som gjort goda framsteg och dels sin husbonde, hos vilken han tjänat i tvenne år och som han haft tillfälle att handleda i bokläsning med gott resultat. En fattig lappgosse, Nils Andersson Kålare, som äwen han varit Siul Enarssons skolkamrat, hade sedan en månad handlett en adertonårig yngling i Norrvästerbyn och redan lärt honom stava abcboken och läsa rent innantill. På enträgen begäran av ynglingens fader ämnade

Nils fortsätta med sin undervisning till april månads mitt, då han nödgades återvända hem för att hjälpa sin fader.

Att premieundervisningen tog en sådan fart är nog att hänföra till flera samverkande omständigheter. Det tidigare omnämnda kravet på kristendoms-kunskap som villkor för äktenskaps ingående var säkerligen en pådrivande faktor. Uppenbart är även att man vid den prövning som förrättades med de undervisade förfor mildt. Det räckte med någorlunda färdighet i innanläsning och det allra viktigaste i katekesen. Det kan också tagas för givet, att många satte värde på att få undervisningen hemma därför att de då undgingo att nödgas sätta barnen i skolan. Undervisningen i hemmet kunde anpassas efter arbetet och behövde icke allt för mycket vara till hinder vid renskötseln. Den penning som bestods den som skött undervisningen torde betydligt ha stimulerat de utexaminerade att ta upp sådan verksamhet. Det sparades icke heller på uppmaningar vid visitationerna till de avgående eleverna att undervisa andra och därigenom »skilja sig från dem som intet fått lära och ej niutit den förmon, hvaraf de genom Guds nåd och en christelig öfverhets omsorg blifvit delaktige gjorde» (Per Högström).

De premier som lämnades bestämdes på konsistorii förslag till 4 daler 16 skillingar kopparmynt för den som lärt någon annan lapp, vare sig gammal eller ung, abc-boken och 3 daler kmt för den som lärt en annan katekesen. Förteckning över utdelade premier och dessas mottagare skulle årligen företes för visitator som prövade och insände den, varefter medel utanordnades. Av praktiska skäl gäldades premierna från de medel som i församlingarna inflöto genom försäljning av biblar, psalmböcker m. m.

Med den omfattning som premieundervisningen efter hand tog, ville dessa medel dock icke förslå. Kyrkoherde Læstadius skriver år 1751: »Ehuru väl ingen viss Catechet ännu i denna församling blifvit förordnat, så äro dock många af them som ifrån Scholan blifvit dimitterade, hvilka vid andras lärande i bok gjort och än göra kunna sin flit, och therföre något Praemium förvänta. Ty underställes then Höglofliga Kongl. Directionen, om icke en Catechetslön, jämväl kunde ansås till denna församling, som kunde vid visitationerna utdelas åt them, hvilka kunna framvisa sig hafva lärt andra läsa så rent innan i abc-boken och catechesen, at the sedan kunna hielpa sig sielfva. Ty the medel som pläga infalla för Psalmböcker vilja icke långt förslå till Praemier» —, och ett par år senare (1753) kom Læstadius rent av i förlägenhet vid utbetalningen av premier, ty de pengar som influtit för böcker räckte icke. »Flere instälte sig än til praemiers undfående, men som hvarken penningarna voro tilträckelige, eller de nu hade sina Disciplar närvarande til förhöret, blefvo de upmuntrade til

flitighet med försäkran at Höglofl. Kongl. Direction deras giorda flit til nästkommande Visitation nådgunstigt ihogkommandes varder.»

I berättelse till Kongl. Directionen kunde Læstadius samma år intyga, att deras antal som hemma lärt sig läsa långt översteg deras som undervisats i skolan. Han ansåg att premierna mycket bidragit därtill.

När kateket-institutionen icke långt därefter genomfördes i församlingen upphörde snart systemet med premier. Att detta icke varit höga vederbörandes mening framgår av det utlåtande som konsistorium många år senare gav över en visitationsakt från Arjeplog. Man hade i konsistorium år 1772 tyckt sig förmärka, att resultatet i Arjeplogs lappskola var sämre än i andra liknande skolor. Det ansågs bero på barnens alltför höga ålder, och till motverkande av så sen skolgång borde föräldrarna medelst premier uppmuntras att lära sina barn medan dessa voro små. Kyrkoherden meddelade härtill: »vad praemierna angår, så äro de länge sedan här aflagde.»

Då icke långt därefter Nils Sundelin tillträdde kyrkoherdebeställningen och i sin ämbetsberättelse förde premierna på tal, meddelade konsistorium, »at praemier icke mindre nu än tilförne bestås dem som genom andras lärande läsa i bok göra sig dertil förtjente. Pastor anmodas derföre at upmuntra dem som äro skickel. till sådant arbete, at det sig åtaga, med försäkran at de derföre skola blifwa behörigen belönte». Den summa av 173 daler kopparmynt som då fanns i Arjeplog för försålda lapska böcker skulle Sundelin få disponera till premier åt dem som gjorde sig berättigade därtill.

Vid ungefär samma tid kunde prosten Gran i samband med visitation betyga, att han »med nöje förnam huruledes föräldrar som kunna läsa äro villige at lära egna barn och äfwen wäl släktingar hwarandra». Särskilt hade han uppmärksammat en skolflicka, Gertrud Pehrsson Knip i Semisjaur, som efter hemkomsten från skolan lärt fyra av sina bröder abc-boken innan och utan samt Luthers katekes till hustavlan. Hon hugnades av visitator med en riksdaler specie. Även skattlappen Måns Pehrsson i Arjeplog hade visat föredömligt nit i det han lärt sin tjenstepiga samma pensum. Han erhöi upmuntran med 16 skillingar eller 6 daler kopparmynt.

Så sent som år 1794 gör kyrkoherde Nils Sundelin en ödmjuk förfrågan om »som tillföre» de föräldrar vilka hava omsorg om sina barns undervisning kunde »sig sjelfva til hugnad och andra til upmuntran» bliva ihågkomna med premier. Konsistorii svar var gynnsamt, och Sundelin kunde genast presentera en vacker lista på föräldrar som själva lärt sina barn utan att ha gått igenom skolan eller haft biträde av någon kateket:

1. Eric Olofsson Nådig i Norrvästerbyn lärdt 4 stycken av sine barn, bekommit 24 sk.
2. Pehr Pählson i Semisjaur 6 stycken av sine barn, bekommit 32 sk.
3. Hendrik Nilsson i Arieploug och Ruotsa 4 stycken av sine barn, bekommit 24 sk.
4. Lars Hansson i Arieplougsbyn 6 stycken av sine barn, bekommit 32 sk.
5. Lars Hendricson ibid: lärdt 5 stycken af sine barn, bekommit 24 sk.
6. Thomas Pehrsson i Arieplougsbyn och Karckijaur 4 stycken, bekommit 24 sk.
7. Mårten Siulsson, utfattig, i Arieplougsbyn, lärdt 2 af sine barn, bekommit 16 sk.

8. Inspektionen. *Visitatio classica.*

Redan 1723 års kungliga förordning innehöll exakta bestämmelser om inspektion av lappmarksprästerskapet. Vart tredje år borde superintendenten eller någon av konsistorium förordnad prästman resa omkring och tillse att präster och lärare gjorde sin plikt. Prostarna borde årligen förrätta sådana visitationer inom prostriet. Den år 1729 fastställda staten för lappskolorna sade också uttryckligen »inspektor till var skola kan prosten i kontraktet vara.

I skolinstruktionen meddelades inspektors åligganden. Han hade först och främst att göra sig underrättad om huru läraren sedan senaste visitation förhållit sig vid undervisningen och i levernet. Genom förhör med skolbarnen skulle han utröna lärarens undervisningssätt och lärjungarnas framsteg. Han skulle ta reda på huru barnen försetts med kläder och föda, om lästiderna hållits och se till att ungdomen icke genom lärarens eller hushållsföreståndarens egennyttighet skrämdes från skolan. Över skolhusens beskaffenhet måste han hålla ett vakande öga och i god tid anmäla behöfliga förbättringar. Inför konsistorium var han ansvarig för all vård och skötsel om skolorna och hade att årligen efter hållen visitation genast insända berättelse till konsistorium.

Superintendenten hade givetvis svårt att hinna med det krävande och tidsödande uppdraget med visitationerna. Inspektionen av lappmarksförsamlingarna och skolorna anförtroddes därför åt en särskild visitator, och därvid gjorde den förut nämnde lektor Holmbom en banbrytande insats.

Petrus Holmbom var bondson från Attmar i Medelpad. Efter fullbordade studier promoverades han till filosofie magister och prästvigdes år 1741. På uppmaning av sin stiftschef lärde han sig lapska språket och blev därigenom skickad att visitera i lappmarksförsamlingarna. Efter ett par år blev han lektor i Härnösand och ledde där särskild undervisning i lapska språket för de lärjungar som ärnade sig till tjänst i lappmarken. Jämsides med sin lektorstjänst fortfor han med visitationerna i lappmarken och blev på grund av sin förfarenhet och stora arbetsförmåga tagen i anspråk som föredragande i konsistorium i frågor som rörde Lappmarkens kyrkliga förhållanden. Han kom därvid att göra en storartad insats för det lapska skolväsendet. Det förslag till kyrkoreglemente för Lappmarken

som Härnösands konsistorium år 1745 uppsatte var huvudsakligen Holmboms verk. Vid utarbetandet av den lapska psalmboken som utkom år 1744 deltog han med iver. Det största bidraget, 32 psalmer, var av hans hand. Holmbom utnämndes år 1762 till kyrkoherde i Själeved. Under resorna i Lappmarken hade hans hälsa tagit skada, sjuk fördes han till sin nya plats sommaren 1763 men avled efter några veckor. »Han var en för lärdom och djupsinnig kvickhet allmänt känd man.»

Utom besöken i Arjeplog år 1742 och vid skolans invigning 1743 för rättade Holmbom visitation i Arjeplogs skola och församling år 1745.

Per Högström var lång tid visitator vid skolan i Arjeplog. Han var liksom Holmbom från Medelpad. Fadern var handlande i Sundsvall. Även Högströms studier ledde till magistergraden. Om hans resa år 1741 till Lappmarken för tjänstgöring där är förut talat. På hösten året efteråt nåddes han av fullmakt å Gellivare pastorat och nedlade där ett fruktbarande nit för lapparnas omvändelse. År 1749 befordrades Högström till Skellefteå pastorat, där han snart bekläddes med prostämbetet. I Skellefteå verkade Högström till sin död år 1784 vid 70 års ålder. Under denna tid besökte han Arjeplog åtskilliga gånger i ämbetsärenden och visiterade därvid även skolan. Med stort intresse tog han del av skolans arbete och uppmärksammade dess behov. För myndigheterna framlade han oförtrutet förslag till förbättringar och stödde kraftigt skolmästarens bemödanden för skolans utveckling och elevernas välfärd. Högström visiterade åtminstone åren 1757, 1761, dec. 1767, 1774.

Högström rönt många utmärkelser. Han valdes till ledamot i Kungl. Vetenskapsakademien, var fullmäktig vid flera riksdagar, där han deltog i olika deputationer och kallades att predika vid hovet. Mest bekant är han för sin »Beskrifning öfver de till Sveriges crona hörande Lapmarker», översatt till flera språk och ännu i dag en givande källa för kännedom om lappmarken. Detta arbete utgavs år 1747, då Högström icke ännu lärt känna Arjeplogs skola och församling. Hans uttalanden om lapparna och skolan äro tydligen fotade på erfarenhet från nordligare trakter. Han skriver nämligen: »Til Scholan har man svårt at få dem, ändock Kronan består dem både mat och kläder.» Som vi sett, förefanns denna likgiltighet icke bland arjeplogslapparna.

»Han var en prydnad för stiftets prästerskap» säger en minnestecknare. Om kyrkoherdarna *Johan Læstadius* och *Johan Öhrling* som visitatorer är i det föregående nämnt.

Prosten Högström innehade även inspektoratet vid Piteå skola. På grund av det långa avståndet från Skellefteå avsåg han sig befattningen, och den överflyttades då till kyrkoherden i Piteå landsförsamling *Theophilus*

Ol. Gran. Samtidigt utnämndes Gran till prost över Piteå pastorat samt Arvidsjaur och Arjeplogs församlingar. Gran var född i Lycksele år 1723, son till kyrkoherden där Olof Nikolaus Gran. Efter studier i Härnösand blev han student i Uppsala år 1742, promoverades till filosofie magister 1752, prästvigdes i dec. 1753 till adjunkt åt sin fader och blev skolmästare vid Jokkmokks lappskola år 1757. Till kyrkoherde i Piteå landsförsamling valdes han den 4 okt. 1767 och dog där den 24 april 1797. Han hade då varit ordinarie kontraktsprost sedan 1778 och utnämnts till teologie doktor 1783. Av hans hand är utom ett par teologiska avhandlingar en liten skrift »Lappflickan Elsa Larsdotters uppbyggliga dödssäng och saliga död», tryckt år 1775. Den handlar om en flitig, begåvad och gudfruktig lappflicka i Jokkmokks lappskola. Hon var redan vid ankomsten till skolan angripen av sjukdom och dog där efter en kort tid.

Prosten *Nils Ström* kom efter Gran som visitator. Han var född i Arnäs den 8 mars 1755, son till konsistorienotarien, sedermera teol. lektorn Mich. P. Ström och Helena Stecksenia. Efter skolgång i Härnösand studerade han vid Uppsala universitet och blev vid 24 års ålder promoverad till filosofie magister år 1779. Efter lärartjänst i Härnösand utnämndes han till kyrkoherde i Skellefteå 1799, blev kontraktsprost år 1800 samt teol. doktor samma år. Prosten Ström åtnjöt stort förtroende och utnyttjades särskilt för sådana uppdrag som krävde takt och skicklighet. För denna sin särskilda begåvning fick han användning vid Arjeplogs lappskola, då han hade att ta itu med de tråkiga förhållandena vid skolan på skolmästare Norenus' tid. Han bidrog verksamt till byggnadernas förbättring vid denna skola år 1809 men synes sedan icke ha besökt den.

År 1812 visiterades skolan av konsistorienotarien, magister *Isac Grape*. Grape var född den 4 april 1779 i Jukkasjärvi, son till skolmästaren därstädes Petrus Grape och h. h. Anna Margareta Hackzell. Fadern gav honom så god undervisning att han kunde bli student i Uppsala år 1795. Efter fil. kand. examen 1804 prästvigdes han i juni 1806 och innehade prästerliga tjänster tills han år 1806 promoverades till filosofie magister och fick tjänst vid Härnösands trivialskola. Efter förordnande som konsistorienotarie blev han komminister i Skellefteå, där han vid prosten Ströms sida hade heta duster med nyläsarna. År 1831 blev han kyrkoherde i Pite landsförsamling och dog där år 1855. Han blev teol. doktor och prost och har utarbetat ett högt skattat herdaminne över lappmarkens prästerskap. År 1812 företog Grape på domkapitlets uppdrag en visitationsresa genom Lappmarken och den fick för Arjeplogs lappskolas vidkommande ödesdigra följder. Därom närmare i det följande.

Superintendenten Olof Kiörning

Såsom nämnts ersattes prostens inspektion ofta av kyrkoherdarnas visitation vid skolan. Sålunda förrättade kyrkoherde *Nils Sundelin d. ä.* de flesta av visitationerna i Arjeplogs lappskola under åren 1775—1804 och hans son och efterträdare *Nils Sundelin d. y.* under tiden fram till år 1820, då skolans verksamhet nedlades.

Det märkligaste besök som skolan fick fågna sig åt var när stiftets högste chef, superintendenten Kiörning, visiterade den. I skolmatrikeln antecknades händelsen med följande ord: »Anno 1755 d. 30 januari hölt högvärdige Herr Biskopen, Doctor Olof Kiörning i egen Person visitation wid denna Schola, hwilken stora förmohn hwarken denna Schola ei elr denne församling tilförene af någon Biskop wederfaren är.» Det blev också det enda biskopsbesöket under skolans första 77-åriga period. Det skulle dröja mer än hundra år innan en biskop ånyo tog sig upp till denna avlägsna fjällsocken.

Kiörning var liksom *Holmbom* från *Attmar* i *Medelpad*, prästson. Hans studier ledde till en hedrande examen, vid magisterpromotionen var han primus. Efter studier i utlandet blev han kyrkoherde i S:t Jakobs församling i Stockholm och under tiden där erhöill han såsom medlem i Direktionen för Lappmarks ecklesiastikverk stor förtrogenhet med Lappmarkens kyrkliga förhållanden. Såsom superintendent i *Härnösand* från

år 1746 verkade han framgångsrikt för stiftets förkovring, och under riksdagarna förde han särskilt Lappmarkens talan. Myndig och driftig i sin ämbetsutövning var han av prästerskapet mera fruktad än älskad.

»*Visitatio classica*» var beteckningen på den visitation som biskopen (superintendenten) förrättade i församlingarna. I de lappmarksförsamlingar där skolor voro inrättade hölls visitation även i skolan och så var fallet även vid detta tillfälle, då *Kiörning* ägnade en dag däråt. Visitationens förlopp framgår av det protokoll som fördes. Det insändes till konsistorium och utgjorde den berättelse som i skolinstruktionen var ålagd inspektor. Såsom exempel återges här protokollet från *Kiörnings* visitation i skolan. Det återger på ett typiskt sätt de visitationer som årligen hölls och den redogörelse som vederbörande inspektor hade att ingiva.

År 1755 den 30 Januarii företogs visitation vid *Arjeplogs schola* i närvaro af H^r scholemästaren *Johan Ohrling* och comminist. *Eric Lindahl* i *Sorselet*.

§ 1. Af de sex scholebarn, som nu funnos vid *Scholan* voro fem gosse- och ett flickbarn som alla äro lappfödde, och instälte sig til förhör, då h^r Praesul behagade, at Scholebarnen skulle af *Lappska Psalmboken* siunga en morgonPsalm, then the ock med sin *Melodie* temmeligen kunde siunga.

§ 2. derpå företogs examen, hvars och ens profecter befunnos som följer:

1mo *Olof Olofsson* som är *Olof Larssons* sån ifrån *Arvitsjaur*, finnes af *kyrkoboken* vara född år 1737 och antagen til *Scholan* år 1753 in *Januario* befans vid examen läsa redigt innan i bönerne av *Psalmboken*, och äfvenledes uti *Lappska postillan* dessutan kunde han helt färdigt läsa utantil *Mag: Högströms* frågor och *Svebeli* spörsmål, särskilt förhör anstältes, hvaraf befants, at han hade godt begrep om ordaförståndet; och som han tvenne år gådt i *Scholan* och befinnes försvarlig, blef han nu dimitterat.

2do *Lars Pålsson*, *Pål Enarssons* sån af *Niarga* är född Åhr 1739 och antogs til *Scholan* Åhr 1753 in *Jan:* kunde nu vid examen läsa innantil i bönerne af *Lappska Psalmboken* jämväl i *Påstillan* både redigt och färdigt, kunde och utantil läsa *Högströms* frågor, och *Svebelii* spörsmål helt färdigt, är en qvick gässe, varandes vad begreppet om ordaförståndet och salighetsläran angår lika med den föregående. Har fem syskon til sig, trenne yngre och tvenne äldre, och stod för sin fattigdom skull en *Lappsk Påstilla Gratis*. Den blef ock äfven som den förre nu ifrån *Scholan* demitterad.

3do *Måns Erichsson*, *Erick Christophers* sån af *Semisjaur*, är född Åhr 1733 och blef til *Scholan* antagen Åhr 1753 in *Janua:* kunde läsa innantil i *Psalmboken* och *Påstillan* mästadelen redigt samt ock färdigt utantil *Mag: Högströms* frågor; hade ock godt begrep om ordaförståndet, är eljest sagtmodig och beskiedlig, har tvenne yngre syskon, och som fadren är välmående, fans billigt at han bör kiöpa sig en *Påstilla*. Äfven denne blef nu ifrån *Scholan* demitterad.

4to *Nils Andersson*, *Anders Larssons* sån af *Arieploug*, är född Åhr 1737 och antogs til *Scholan* Åhr 1754 in *Januario*, befans vid examen läsa innantil i *Psalmboken* och *Påstillan* med redighet och färdighet, ehuru thet feltes på något ord. läste ock utantil helt färdigt *Lutheri Cateches* jemte skriftermål och syndabekiännelsen, *hustaflan*, *Athanasii symbolum* och *Högströms* frågor, hade ock någorlunda begrep om thet han kunde läsa utantil. Fadren är fattig och har fyra stycken barn til denna, hvarföre han får en *Påstilla Gratis*, och i anseende til sina goda profecter demitterades han ifrån *Scholan*.

5to Jon Larsson, Lars Baggessons sön af Lockte by, är född år 1738 och antogs til Scholan år 1754 in Jan: befans wid examen läsa innantill lika med then föregående dock något bättre, läste och Lutheri Cateches helt färdigt til alla delar, som den förgående, samt Högströms frågor, och blef denne äfven som den förra nu demitterat.

6^t Kierstin Andersdotter, som är Anders Nilssons Niuljel dotter af Sörvästerby, är född år 1741. antogs til Scholan år 1754 in Januario. Befans vid examen läsa innantill i Psalmboken och Påstillan redigt och distinct samt temeligen färdigt, kunde ock Lutheri Cateches och Högströms frågor til alla delar lika med the föregående; men blir dock ännu et år vid Scholan behållen, at således hinna til så mycket mognare begrep.

§ 3. Som nu vid Scholan i Lappmarken bör antagas någon skickelig til skrivande och räknande och ej mera uti Staten til sådana öfningar varit anslagne än 3 d. kopp^{mt} håller hl: Scholemästaren sådant för otillräckeligit at upkiöpa räkenbok, pennor, bleck och papper til en sådan persons förnödenhet, som ständigt skulle öfvas i sådana stycken, och anhåller derföre i ödmuikhet, at til detta behof måtte anslås något mera.

§ 4. Praesul förmanade, at Scholemästaren skulle en gång hvarje vecka anställa förhör med de Scholebarn, som någorlunda vore för sig komne, och i det samma dels efterfråga, om de förstå hvad de läsa, dels underrätta dem om ordaförståndet och salighetsläran, hvilket, som en högst angelägen sak icke får försummas, som ock den omständigheten vid hvarje Scholevisitation bör efterhöras och anmärkas.

§ 5. Scholemästaren androg huruledes Scholehusen, bestående af tvenne stugor och et kök med förstuga emellan, äro i så slätt tilstånd, at han med Scholebarnen icke utan största obehvemlighet kan begå sig uti dem; ty och äro de, som jemväl af förra visitationsacter ses, i början upsatte af smått och odugeligit taltimmer, utan någon uppsyningsman, och äro helt ovuligt uptrimrade, så at draget på somliga ställen icke tagit uti stocken, och hafva de stådt öde ifrån den tid de blefvo år 1726 upsatte til 1742 om hösten och under den tiden tagit skada af de i början upsatte gråstensmurar i hvart rum, i synnerhet deraf, at taket omkring muren ej blifvit väl tiltäckt, och hvarknutarna således af röta så förderfvade blifvit, at de begynt at skrida sönder. Hvarföre ock den år 1749 skiedde reparation icke vill förslå desse rummens bristfälligheter at förbättra eller göra dem beqvemlige både för Scholemästaren och Scholebarnen at bo uti, varandes jemväl onödigt hädanefter någon reparation på them at använda, emedan barnens stuga i synnerhet, alt eldande oacktat, på the tider, som kiölden är svår, icke står til at få någon värma uti, mindre at den behålles. I scholemästarens stuga rimar i knutarna och väggsåtarne, ehuru stort ock deruti eldas. Scholemästaren anhåller altderföre ödmuikast, at få för sig en stuga med kammare och förstuga, så kunde Scholebarnen flytta ur sin stuga i kiöket, som är någorlunda och Scholemästarens stuga kunde tjena til kök i det stället, och Scholestugan til et uthus, som den nu mera intet annat duger til. Hr Praesul vil detta på högvederbörlig ort andraga, så mycket häle, som han sielf var vittne til de svårigheter, som Scholemästaren anført och förundrar sig huru Scholemästaren och i synnerhet barnen kunnat behålla hälsan.

§ 6. Till Scholans förnödenhet requirerade Hl: Scholemästaren 30 tunnor spanmål, och anhåller i ödmuikhet om höggunstigt tilstånd, at få samma spanmål inlösa af kronoboden, för det pris som den efter markegången gäller.

§ 7. Scholemästaren tilspordes, om the fått sitt rigtiga underhåll i mat och kläder efter Scholeordningen hvartill svarades, at the efter nödortften fått alt, som them bör få, och hade i det målet intet at påminna, så gaf them och deras Scholemästare det

berömmet, at the under Scholären viste sig beskiedelige och vid tillfällen tienstachtige, såsom lydige disiplar anstår.

§ 8. De fem scholegossar som nu dimitterades blefvo förmante, at tacka Gud och öfverheten för then nåd them bevist är, at the fått gå i Scholan, och lära förstå sin Christendom, the borde och ärkiänna med tacksamhet sin Scholemästares hafde besvär och flit, visa sig lydige emot sina Föräldrar, och låta hos sig lysa prof af dygd och gudsfrugtan dermedelst, at the både sielfva flitigt öfvade sig uti the stycker, som the vid Scholan tilförne lärde, samt söka sådan i tid och lefverne at utöfva, såsom och vid alla tillfällen äro mohne om at undervisa andre uti läsande, i synnerhet sina syskon, hvarföre the häde at undfå vissa præmier. At så mycket mera upmuntra de dimitterade Scholegossar härtil, blef them tillsagt, at trenne Påstillor skulle them tildelas, af hvilka tvenne Gratis blefvo utlemnade, med förmaning, at såsom the sielfva lärt läsa i bok, så borde the ock vara flitige at föreläsa Guds heliga ord för andra, och i synnerhet alla söndagar betiena sig af samma böcker til egen och andra närvarandes andagts befrämjande, då de eljest ej altid kunna komma til kyrkan.

§ 9. Uti de dimitterades ställe äro följande antagne: nembligen Johan Zakrisson af Arieploug 10 år gamal, Nils Larsson Pånja af Norrvästerbyn 17 år gamal, Pehr Olofsson af Lockte by, Nils Pehrssons fostersön 15 år, Pigan Ella Olofsdotter af Simisjaur 21 år, Pigan Sigrid Pärnsdotter af Arvitsjaur född år 1739.

Åhr och dag som förr skrivit står

C Kiörning

superintend: Hernösand: Eric Lindahl l:s:

Loco notarii

Vid Kiörnings besök avhandlades en fråga som visserligen icke hörde till skolans angelägenheter men som stod i nära beroende av skolverksamheten, nämligen kateketfrågan. Detta skedde vid den egentliga församlingsvisitationen.

Beteckningen kateket hade någon gång använts om de från skolan avgångna ungdomar som undervisade andra och uppbyro premier härför, men någon egentlig katekettjänst hade icke inrättats. År 1751 hade kyrkoherde Læstadius påpekat denna brist och begärt anställande av en kateket.¹⁾

Denna framställning hade icke vunnit beaktande, när Kiörning visiterade i Arjeplog, men på eget bevåg lämnade han nu kyrkoherden tillstånd att anställa en kateket:

»Så skulle ock stå Hr kyrkoherden fritt at antaga til Catechet någon som dertil skickelig pröfvas kunde, öfver hvilkens flit kyrkoherden sielf kommer at hafva upseende, och jemväl tilhålla sina åhörare at bemöta honom med höflighet och beredvillighet. Vissa af Församlingens ledamöter yttrade sig nöjde med en sådan författning emedan Catecheten kunde lära de större med de mindre barnen, och de sielfve kunde af de större under tiden hafva någon nödig betiening.»

¹⁾ Sid. 60.

Meningen med lapparnas uttalande var väl, att kateketen vid sitt besök hos dem borde sysselsätta sig med undervisning av de yngre barnen, vilka sedan kunde lära sina äldre syskon i kateketens frånvaro. På så sätt fingo föräldrarna hjälp i sitt arbete av de äldre barnen, medan kateketen var upptagen med de yngre.

Konsistorium bekräftade på hösten samma år Kiörnings löfte och garanterade arvodet, 20 daler silvermynt. Skolmästaren fick i särskild skrivelse tillsägelse att hava »noga och lagran tilsyn med Catecheterna wid församlingen at de skiöta hwad dem åligger, samt at de för herr Scholae-mästaren tidt och ofta och åtminstone efter hvarje sjette månads förlopp giöra beskjed hvar de varit och hwad de gjordt, på det eij må saknas den nytta som med deras inrättning är påsyftad — börande herr Scholae-mästaren årligen härom til consistorium inkomma med omständelig berättelse». I skrivelse till kyrkoherden anbefalldes denne att på samma sätt öva uppsikt över kateketerna, avsätta de försumliga och antaga nya i deras ställe.

Med kateketinstitutionen fick skolan ett behöfligt komplement. De få elever som årligen utexaminerades från skolan kunde ju på långt när icke förstå för undervisningen av den skara analfabeter som fanns i församlingen, synnerligast som de utexaminerade understundom brusto i sina stycken.

Kiörnings visitation markerar, kan man säga, avslutningen av det grundläggande skedet i skolans historia. Skolan hade försetts med de nödvändigaste lokalerna, ett lappland hade tillförsäkrats skolmästaren till stöd för skolhushållet, skolan hade förankrats i allmogens medvetande och vunnit dess förtroende, premieundervisningen hade kompletterats med kateketinstitutionen. Resultatet kunde inregistreras i stigande kunskap och läsfärdighet. Öhrling och Læstadius hade som goda parhästar dragit det tunga lasset i uppforsbacken. Per Högström som kunnat följa utvecklingen från begynnelsen hade vid sin visitation år 1761 ett berömmande ord att säga om den tid som gått: » — är redan igenom sal. kyrkoherden Læstadii oförtrutna möda och flit samt nuvarande kyrkoherdens vaksamhet, och sedan tjenlige lapska böcker utkommit så mycket uträttat, at denne församling är sig på långt när eij lik, när man drager sig til minnes det svaga tilstånd, uti hvilket den sig för nitton år tillbaka befant, då Herr Lectoren Mag. Pehr Holmbom, tillika med nu varande Visitator, den samma första gången besökte; och gör man sig fullkomligt hopp om al önskelig förkofring och tilväxt för framtiden, när genom Guds nåd och trogna lärares flit blir fortsatt, hvad hittils lyckeligen är vordet börjad.»

9. Skolmästaren Eric Fjellström.

Eric Fjellström var äldste sonen till den berömde prosten Pehr Fjellström i Lycksele i dennes äktenskap med Margareta Burman från Piteå. Född år 1725 gjorde han sina första lärospån i Skytteanska skolan under sin faders ledning. År 1748 inskrevs han som student vid Uppsala universitet och åtnjöt där lapskt stipendium. Enligt I. Grapes herdaminne blev han präst år 1757.

Vid Johan Öhrlings befordran till kyrkoherde i Arjeplog anmälde sig Eric Fjellström till den lediga skolmästartjänsten vid Arjeplogs lappskola under åberopande av att han sedan barndomen varit mäktig lapska språket och under det sist förflutna året ytterligare haft tillfälle att vinna grundlig insikt i detta språk genom att biträda sin fader vid utgivandet av Nya Testamentet och Svebilii katekes på lapska språket. Han utnämndes också den 3 maj till den sökta tjänsten »för des färdighet i samma språk och skicklighet eljest».

Eric Fjellströms hela mannagärning blev knuten till Arjeplogs lappskola, där han i 27 år bestred skolmästartjänsten. Under denna tid inlade han stora förtjänster om skolans utveckling särskilt beträffande byggnader och jordbruk. Han synes ha varit en praktisk och ovanligt driftig man. Ibland gick han dock vägar som bragte honom i konflikt med grannar och — ännu värre — med lagen.

Förhållandet till kyrkoherde Öhrling var åtminstone i början det bästa (jmf sid. 46—47). Fjellström fick vid sin ankomst till Arjeplog övertaga de små odlingar som Öhrling under sin skolmästartid upparbetat och sökte sedan på olika sätt driva fram skolans jordbruk. Med innehavarna av lapplandet Stensund träffade han en överenskommelse, som tillförsäkrade honom nyttjanderätt till slåttern å detta land så länge han stannade i denna lappmark. I sin iver att skaffa foder ådagalade Fjellström en nog så stor tilltagsenhet. År 1762 hade han avbärgat en myra vid Storberget. Myran låg på lapplandet Buogt, som tillhörde Petter Læstander, men Fjellström påstod att Nils Nilsson Galla lovat honom att slå myran, då den hörde till Gallas lappland. Galla förnekade, att han givit ett sådant löfte, och då tvisten drogs inför rätta, blev resultatet att Fjellström fick böta för intrånget och ålades att återställa höet. För att hjälpa upp sin sak pådyvlade Fjellström Petter Læstander att han gjort intrång

på skolans land genom att slå ett par gräsgröpar på en holme i Hornavan. Holmen befanns dock tillhöra kyrkoherden, som lovat Læstander att avbärga den. Tvisten kom att röra sig även om andra ägor. Læstander hade på Öhn (trol. = nuv. Öberget) uppodlat 1½ skälsland åker och ett skrinland ängsmark å kyrkoherdens land och brukat dessa ägor i tjugo års tid. Nu nyttjades de av skolmästaren med kyrkoherdens tillstånd. Læstander sökte att få ersättning av skolmästaren för det arbete han nedlagt på odlingarna, men hans anspråk ogillades av rätten.

Även med sin kollega kyrkoherden synes Fjellström ha kommit på kant beträffande ägor. Konflikten bilades genom ett skriftligt avtal, förmodligen genom prosten Per Högströms mellankomst. Aktstycket var av följande lydelse:

»Til nyttjande af de ängeslägenheter, som här i Arjeplog finnas, hafwa undertecknade Pastor och Scholaemästare öfverenskommit på följande sätt, at iag Johan Öhrling uplåter Herr Scholaemästaren Fjellström at oqwald nyttja:

1° Al Petter Laestanders wall- och myräng, som af den Lofl. HäradsTingsRätten nu blifwit honom ifrån dömd.

2° Hwad Herr Scholaemästaren skulle wilja uptaga til åker på Galleskuts, det blir Scholan tilhörigt.

3° Af backgärdet lämnes til Herr Scholaemästaren at draga en rät linea ifrån Scholaemästarens nu warande sommarfähus til den stora spetsiga sten wäster om Scholhusen midt i drevhuswiken: kommandes Herr Scholaemästaren at nu upstänga gärdesgården, samt sedermera tillika med mig wid magt holla.

4° Alla små och af Herr Scholaemästaren hittils nyttjade strandängeslägenheter wid Olof Siuls-kärnan och Östra strömmarna, samt de små myrängar brede wid nämde strömmar, jämte hwad som kan finnas Prästebordet hittils tilhörigt wid Nafjaur.

Härmed, och så länge iag får tillika nyttja det mig tilslagna Schollandet, förklarar iag Eric Fjellström mig til alla delar nöjd.

Och detta stadfästes med våra namns underskrift, som skiedde i Arjeplog den 4 Februari 1761.

J. Öhrling

Er. Fjellström

Testor

Pebr Högström

Fisket var en av de mera betydande förmåner som följer med innehavet av land i lappmarken. Fjellström tyckte emellertid, att skolans fiskevatten var föga givande och besvärligt att utnyttja. Hans försök att få dela fiske med kyrkoherden strandade som vi sett på dennes protester. (Sid. 46) Fjellström gav dock icke tappt. Med den nye kyrkoherden, Nils Sundelin, träffade han strax efter dennes ankomst till Arjeplog överenskommelse om gemensamt fiske å präst- och skolborden. Konsistorium uttryckte vid underrättelsen härom sin glädje över att prästen velat lämna sina åhörare

detta efterdöme till sämja och kärlek, då det med missnöje försport den tvedräkt som rått i förra pastors tid.

Sämjan varade dock inte så länge. Ett par år senare klagar kyrkoherde Sundelin över att Fjellström begagnat sig av hans foglighet och okunnighet om prästbolets fiskevatten och land och tillskansat sig både slätter och fiske som hörde pastor till.

När så Fjellström tog sig för att avbärga Staburmyran, som ansågs höra till prästbordet, vädjade Sundelin till häradsrätten. Då inga krono- eller konsistorieombud voro närvarande, ansåg sig rätten icke kunna upptaga målet till handläggning utan ålade Sundelin att till kommande ting ordna med sådana ombud, därest förlikning dessförinnan icke kommit till stånd. Konsistoriefullmäktig utsågs i vederbörlig ordning, det var kyrkoherden Samuel Öhrling, men då denne infortrade protokollet från det nyss hållna tingssammanträdet, drog Fjellström åt sig öronen. Han uppvaktade konsistorium med en skrivelse, vari han utvecklade sina synpunkter på saken.

Fjellström tyckte sig icke ha trätt någon för när; » — utan har jag här och ther, undan fäfat och på sådana ställen hvarest ingen menniskja tilförne slagit, tapptals samlat litet höstfoder, som på denna orten är ganska ont efter». Det egentliga felet var, påstod Fjellström, att Kongl. Majjts nådiga förordning 1862 om ref och delning pastor och skolmästare emellan icke tillämpats i Arjeplog. Häradsrätten hade dock tillstyrkt en sådan förrättning, och på många andra ställen där den verkstälts hade den verkat till uppenbar fördel. Sålunda hade för flera år sedan rev och delning försiggått för Åsele och Lycksele skolor och resulterat i att vid dessa skolor vardera skolmästaren kunde hålla icke blott 15 kor, nödiga dragare och ungboskap utan ock så många får som behövdes för skolbarnens beklädning. I Arjeplog hade sedan skolans tillkomst aldrig kunnat hållas mera boskap än sex kor, en häst och några får och det med största möda och dryg kostnad. Detta berodde dels på ängarnas avlägsenhet ända till tre mil från skolan dels på deras mindre fruktbarhet. De ängar som voro belägna kring kyrkan innehades och nyttjades dels av nybyggare dels av pastor, så att skolan som anlagts i senare tider blivit nödsakad att se sig om efter ängar längre bort. Ehuru skolan hade ängar så långt bort som tre mil, hadé likväl bruksnybyggaren Olof Mårtensson för några veckor sedan låtit syna en del av dem under sitt bruksnybygge, $\frac{3}{4}$ mil från kyrkan. En annan bruksnybyggare, Olof Jacobsson, med bostad en halv mil från kyrkan, hade lagt under sig långt fördelaktigare ängar än de som tillhörde prästbordet eller nyttjades av pastor. Andra exempel att förtiga. Man kunde härav konstatera nödvändigheten av att rev och delning komme till stånd, så att detta usla tillstånd måtte upphöra, och var en finge veta,

vad honom med rätta tillhör. Fjellström hemställde därför, att konsistorium måtte anmoda landshövdingen om en sådan förrättning.

Genom denna manöver lyckades det tydligen Fjellström att få frågan in i utredningskvarten. Vid tinget kom den icke igen, det skulle dröja flera årtionden innan den begärda förrättningen kom till stånd.

Missämjan tog sig även andra uttryck. Fjellström tillät sig en gång att skicka hem barnen utan examen, vilket Sundelin anmärkte på i sin ämbetsberättelse. När kyrkoherden vid en resa till Piteå icke hunnit hem till den böndagshelg som inföll på våren i Arjeplog, underlät Fjellström att förrätta tjänsten i kyrkan och ställde därmed till det spektakel som fick namnet supböndagen. Petrus Læstadius berättar därom (Journal II s. 271): »Ingen prest kom, och ingen gudstjänst blef af. Scholmästaren kunde icke förmå sig ens att gå upp i kyrkan och hålla bön. Lapparna, åt sig sjelfva lemnade såsom får utan herde, togo sig då till att drygta bort tiden medelst supande: — det var icke så långt efter marknaden, så att brännvin sannolikt var att tillgå på de handlandes nederlag. Som de nu intet hade att göra, och ingen att frugta för, så lära de också hafva supit ohejdadt, och deraf fick bönedagen sitt namn.» I berättelsen om församlingens tillstånd för det året frågar Sundelin »om icke Scholmästarens skyldighet är, at så innom som utom Predikstol vid moderkyrkan svara för Pastorn, då han är stadd på sine embetsförrättningar.» Konsistorium svarade, »att Scholaemästaren, så widt Consistorium har sig bekant, icke kan undandraga sig, att, ej mindre af kärlek för sine Pastores, än nit för Guds ära och Församlingens bästa wid sådane tilfällen göra dem nödigt biträde uti Ämbetsysslorne».

Men även med lapparna kunde Fjellström komma i konflikt, såsom Petrus Læstadius berättar. Den unge och rike lappmannen Addak Pehrsson stod i tur att leverera en slaktren till skolan och kom med en mäktig stor och fet gallvaja. Han begärde dock mera för vajan än Fjellström ville betala, varför lappen tog tillbaka vajan, lät tvenne tolvmän värdera den och slaktade den för egen räkning. Ett spänt förhållande uppstod mellan skolmästaren och lappen, och den senare sökte på allt sätt trotsa Fjellström. Petrus Læstadius berättar: »Nu råkade denne en gång i kyrkan sitta i bänken midt bakom Addak Pehrsson. Lappen vände sig då om, grinade åt honom och visade tänderna med en tobaks-buss, som han hade bitit uti. Det fick passera första gången, men han gjorde det en gång till. Då utbrast skolmästaren med häftighet: »Ketjit ålmah! (giv akt, karlar el. godt folk). Lappen ropade också å sin sida: »Ketjit, ketjit ålmah!» (giv akt, giv akt, karlar!) Häraf blef Tings-sak, och lappen blef dömd att för oljud

i kyrkan stå uppenbar kyrkoplikt. Detta gick den stolte mannen så hårdt till sinnes, att han blef vansinnig och förblef det i all sin tid.» Så långt Læstadius. Enligt tingsprotokollet ägde händelsen rum vid gudstjänsten fjärde söndagen i advent. Fem vittnen, två nybyggare och tre lappmän, som vid gudstjänsten suttit i bänken bakom Addak Pehrsson, intygade, att denne under gudstjänsten vänt sig till Fjellström såsom om han velat bita honom, tuggat på något och spottat. När prästen uppläste fylleri-placatet och meddelade, att han skulle uttyda det efteråt i gången, hade Addak högt svarat »ja, ja, vi få väl hört», så att många i kyrkan därav förargats och skolgossarna börjat skratta. När Fjellström vid uppbrottet ur kyrkan sagt »se nu, huru han burit sig åt», hade Addak svarat högt så att det hörts över hela kyrkan »ja, se, se,» men icke kunde vittnet finna at han var full, men mycken förargelse förordsakades af hans tahl och oskickliga åtbörder, som vittnets ord lydde.» Addak måste slutligen vidgå vad vittnena berättat. Det blev böter, 8 Rd. 16 skr. specie, varjämte Addak skulle en söndag »i samma kyrka uppenbara kyrkjoplicht stånda».

Man kan ifrågasätta, om det var för denna händelsens skull som Addak blev vansinnig. Sundelin synes på sin tid ha haft en annan mening. I sin ämbetsberättelse år 1790 nämner han om Addaks mycket begåvade son, som vistades hos sin förmyndare, klockaren och nybyggaren i Bosjarn. Där hade gossen varit »sedan modren dödde, som timade år 1780 den 10 september, och Fadren, någon tid derefter, förmodeligen af sorg, föll i den vansinnighet, han nu beklageligen befinns».

Förhållandet till skolans elever synes däremot ha varit det bästa. Ett mycket gott betyg lämnas vid 1781 års visitation: »barnen erkände alla med mycken rörelse, att de med tålmod och mildhet blifvit vårdade och underviste samt väl både klädde och födde, hvaraf kan aftagas, att Scholaemästaren å sin sida på berömligt sätt fullgjort hvad honom ålegat.»

Fjellströms förtjänstfulla insatser beträffande skolans byggnader äro på annat håll skildrade. Det vill synas som om han på byggnadsområdet framträtt som pionjär i Lappmarken. Efter visitationen år 1767 berättar nämligen visitator, att skolmästaren beslutat att åt sommaren försöka bränna tegel, »hvilket ingen på thenna orten förr budit til». Direktionen uttalade sitt välbehag över det tillämnade försöket med tegelbränningen, »hvilket i Lappmarcken icke förut skjedt». Någon tid derefter (1774), omtalas, att Fjellström ämnade göra »försök med plantering af jordpäron, hvilka han sig till den ändan anskaffat». Orsaken var, att han nödgats lägga igen den lilla åker som förut funnits, emedan den icke lämnade rimlig avkastning.

Vid samma tid råkade Fjellström ut för den stora olyckan, att hans sex kor kvävdes till döds av rök. Denna förlust drabbade honom kännbart särskilt på grund av den dyrtid som rådde.

Sjuklighet tillstötte. Vid examen år 1774 var han sängliggande på grund av »svår gikt passion». Efter en tids sjukdom, varunder han nödgades ha vikarie, avled han den 22 april 1783.

Fjellström var sedan år 1759 gift med Gertrud Gavelin, länsmansdotter från Gafsele i Åsele församling och efterlämnade barnen

Gertrud Magdalena, f. 1769

Margaretha Catharina, f. 1771

Fahle, f. 1773, kommissionslantmätare i Östergötland

10. Skolbyggnaderna.

Vid den syn som föregick skolans öppnande uppdagades så allvarliga brister, särskilt beträffande murarna, att en grundlig reparation måste ske. Denna blev även av men gjordes så illa, att allvarliga brister snart kunde konstateras. Särskilt var detta fallet med köksmuren. Vid syn år 1748 befanns att muren och bakugnen hade sprickor och kalkslagningen hade mestadels fallit bort så att stor fara för eldsvåda förelåg. Den för murningens ansvarige, bonden Nils Svensson från Sjulnäs by i Pite socken, kunde för sin svaga hälsas skull icke närvara vid synen utan ingav genom ombud en förklaring, vari han fritog sig från ansvaret för skadorna. Under påpekande att han varken ingått kontrakt om murningen eller utgivit sig för att vara någon mästare vidare än att han efter landsens sed kunnat uppmura skorstenar anförde han att de tidigare i Arjeplogs skolhus uppsatta murarna söndersigit och att orsaken härtill vore att söka i den lösa grund eller jordmån varpå de uppförts. Förklaringen gjorde föga lycka, ty året efteråt lät landshövdingen inkalla Svensson till tinget i Arjeplog för att stå till svars för den dåliga murningen.

Svensson kom nu själv tillstädes och redogjorde för utförandet av murningen. Han hade med flit icke rört den förut uppförda murgrunden som bestod av gråsten och däröver ett varv björkstockar med gråsten på, emedan han alltid erfarit att »bättre är låta gamla grunden vara orörd än lägga ny». Björkstockarna hade ej heller varit anstuckna av röta utan friska. En omständighet som inverkat menligt var att gott murler saknats och att kalken varit otillräcklig. Detta besannades av kyrkoherde Læstadius som berättade att leret som mest bestod av sand fallit undan så att teglet och därmed muren efter hand sigit. Rätten ansåg sig icke kunna avgöra varav skadorna härrörde sig med mindre muren togs ned. Detta kunde icke äga rum förrän under nästkommande sommar och då borde tvenne oväldige män vara närvarande och syna grunden och stockarna. Svensson ålades att verkställa ommurning och år 1751 anmäldes vid tinget att den ådömda ommurning verkställdes till skolmästarens belåtenhet.

Holmbom hade i samband med skolans invigning framhållit behovet av kvarn, fähus och stall. Ärendet hänsköts till landshövdingen och vid tinget år 1745 förelåg skrivelse från honom, vari begärdes undersökning, »huruwida Scholaemästaren i Arjeplog nödwändigt behöfwer fähus, qvarn

och stall». Att kvarn var outhärlig för skolan intygades av rätten på följande grunder: om mjölet skulle förmalas nere på landet kunde det lätt taga skada vid uppforslingen, det kunde även befaras att sämre spannmål användes härtill eller att spannmålen under malningen bleve förbytta, då skolmästaren icke hade tid och tillfälle att själv pröva beskaffenheten av den avlätna spannmålen. Stall och fähus för 4 å 5 kor vore högst nödvändiga: »häst betarfwas för bräntzlets hemfördsel och koor om piltarne eljest skola få åthminstone gröthmiölk och ätelige wellingar.» Kostnaden för det hela ansågs belöpa sig till 69 daler silvermynt, en rätt hög summa, men stenar till kvarnen och timmermän måste tagas från Pite socken och stad. Till den höga kostnaden bidrog även att näver till taken måste hämtas därifrån, ty »intet dugeligt näfwer finnes i thenna landsort, utan om taket skal blifwa varachtigt måste näfwer hämptas ifrån nästberde sochn».

Tingsrättens undersökning och utlåtande övertygade myndigheterna och år 1746 uppfördes de nämnda byggnaderna. Uthusen mätte 7 alnar i bredd och var 10 varv högt. Stallet höll i längd 4 alnar och fähuset 8 alnar med plats för fyra båsar och en fårkätte. Till dessa utrymmen kom en svale. Skvaltkvarnen med hus och damm blev samtidigt uppsatt.

Vid visitationen 1755 tecknades, som vi sett, en skrämmande bild av skolhusets tillstånd. Den hänvändelse som skolmästare Öhrling vid 1755 års visitation gjorde till superintendenten Kiörning för att få bättre lokaler ledde till att 450 daler kopparmynt anslogos för uppförande av en ny byggnad till skolmästaren. Öhrling fick dock icke tillfälle att verkställa bygget, ty han lämnade sin skolmästaresyssla för att tillträda kyrkoherdebeställningen. Efterträdaren, skolmästaren Eric Fjellström, fick övertaga pengarna och lyckades ingå ett förmånligt avtal om uppsättning av två rum för 300 daler. Det hade vid visitationen varit tal blott om dessa två rum men icke om något kök. För att utnyttja det goda tillfället hemställde nu Fjellström med stöd av Öhrling att få uppsätta även ett kök. Merkostnaden kunde icke bli stor, och man fick på det sättet en byggnad som kunde helt ersätta den gamla. Denna ansågs nämligen användbar blott några få år till. Direktionen beviljade ett tillägg på 50 daler. Köket blev emellertid tilltaget så litet att bakugn icke kunde inrymmas i det. Rummet intill, skolmästarens lilla bokkammare som det kallades, var också litet och kunde icke nyttjas långt. Någon ersättning för den gamla skolbyggnaden utgjorde ej den nya gården.

Den framåtanda som tydligt utmärkte skolmästare Fjellström gjorde sig förnummen på flera sätt. Då det gällde byggenskap inväntade han icke alltid den långa proceduren med framställningar till myndigheterna. Han

Detalj ur karta över Kyrko- och Marknadsplatsen år 1816.
16 = skolbyggnader, 17 = bod, tillhörande Nasa Silververks bolag,
20 = åkertäppor under skolbordet, 21 = hårdvallsslott, myrvall.

byggde först och framställde sedan anspråk på ersättning. År 1761 hade han uppfört med egna medel källare, badstuga och hemlighus. Hans framställning om ersättning synes ha beaktats först 1764, då han till husbyggnaderna erhöll 83 daler 18 sk. Det gamla skolhuset blev allt skröpligare. Högström klagar vid visitationen i dec. 1767 över att skolbarnens dagliga rum »står ej vidare att hielpas och förbättras». Den tilltänkta förflyttningen till skolmästarens stuga hade ej blivit av, ty skolmästarens kammare var för liten att rymma barnen med deras sängar och förnödenheter, »i synnerhet om allmogen fortfar at på egen kost underhålla sine Barn i Scholan». Fjellström hade dock fällt virke till en ny bryggstuga och ämnade till sommaren försöka bränna tegel, varför Högström med tanke på den förbättring bygget kunde föra med sig för skolbarnens inackordering åskade understöd för Fjellströms företag. Ett år senare var det uppfört, men den driftige skolmästaren fick vänta på ersättning ända till år 1774. Då hade han ändå byggt till bryggstugan med ett rum med förstuga, »varför han nödgats sätta sig i vidlyftighet».

Genom skolmästaren Fjellströms byggnadsverksamhet nådde skolanläggningen sin högsta utveckling beträffande lokalerna. I sin visitationsakt

av år 1774 uppräknar Högström de byggnader som då funnos. De voro Mangården med mellanstuga, kammare och kök

Skolstugan, innehållande kök, rum och skolmästarens lilla bokkammare Bryggstugan med tillbyggd förstuga och »stuga»

Övriga husen: mjölbod, stolpbod, källare med dess bod, fähus, stall, badstuga samt kvarn med kvarnhus.

Av dessa byggnader låg kvarnen utanför kyrkplatsen, fähus och stall voro tydliga sammanbyggda med en svale emellan.

Utom de nybyggnader som nämnts genomdrev Fjellström åtskilliga andra förbättringar. Kvarnstenarna voro utnötta och nya inköptes. I samband härmed uppfördes nytt kvarnhus, ty det gamla var alldeles föruttnat och obrukbart. Då kvarnen förut stått på ett ganska otjänligt ställe, byggdes det nya kvarnhuset av nybyggaren Olof Mårtensson i Sakkavare på samma ställe där pastor hade sin kvarn, $\frac{1}{4}$ mil från skolplatsen. Källaren undergick en grundlig reparation genom hyttmästaren Abr. Karlbergs medverkan, taken förbättrades, ett par bodar lagades och slutligen krönte Fjellström sina omsorger om skolans hus med att rödfärga och med victriolslut bestryka manbyggnaden, brygghuset, källare och mjölbod.

Under Fjellströms efterträdare, Emanuel Öhring, ägde inga större förändringar rum i byggnadsbeståndet. En av de allra första åtgärder som den nye skolmästaren vidtog var att få Fjellströms tillbyggda bryggstugurum inköpt till överläsningsrum åt barnen. Kyrkoherde Sundelin tillstyrkte inköpet. Av hans motivering att döma var bostadsutrymmet vid Arjeplogs lappskola knappare än vid andra sådana skolor i Lappmarken. Sundelin påpekade, att skolorna i Jokkmokk och Gällivare, där han tjänstgjort som skolmästare, hade fyra »våningsrum» och likadant var det vid Åsel lappskola. Enligt säkra berättelser skulle så vara fallet även vid Lycksele och Jukkasjärvi lappskolor. Nu hade eleverna i Arjeplog nödgats nyttja bryggstugan till överläsningsrum, men på grund av de där förefallande hushållsgöromålen var den »obekväm» för dem. Enligt vad skolmästaren påpekat, behövde barnen ett rum, där de »i stillhet och ostörde kunde förehafva sine öfningar». Rummet eller »stugan», som Fjellströms änka erbjöd för 13 Rd. specie, var $8 \times 8,5$ alnar i vidd och på höjden 4 alnar och $2\frac{1}{2}$ kvarter, uppförd på stenfot, rödmålad och försedd med tvenne fönsterlufter med luckor för fönsterna. Förslaget gick igenom.

En del reparationer genomfördes. Vid kvarnen tarvades en grundlig förbättring av damm och ränna samt nya kvarnstenar. Medel beviljades och reparationen genomfördes utan gnissel. Källaren undergick likaledes en behövlig renovering. Smärre förbättringar började man kosta på av

socknens medel. På den vägen fick år 1779 manbyggnaden en välbehövlig upprustning.

Någon genomgripande reparation av denna gamla skröpliga byggnad hade icke på lång tid kommit till stånd och bristerna blevo mer och mer tydliga. År 1804 nödgades kyrkoherde Sundelin anmäla, att den »utan en förutgången fullkomlig reparation svårligen lär kunna bebos». När prosten Ström följande år visiterade i Arjeplog anställde han på eget bevåg besiktning å skolans hus och insände besiktningsskildringen till domkapitlet. Han hade tydligen funnit vissa förbättringar så angelägna, att han med hjälp av ett förskott ur kyrkokassan i Arjeplog satt i gång ombyggnad av skolan. Hyttmästaren Abraham Carlberg hade välvilligt ställt sig till förfogande för densamma. Kungl. Canzlersgillet utfärdade förbud mot restaureringen, men det kom för sent för att få avsedd verkan. Tydligen hade höga vederbörande ansett kostnadsberäkningen för hög, ty prosten försvarade sig i den delen med att tegel och kalk samt skickliga arbetare fått hämtas från Skellefteå.

Vid den av domkapitlet anbefallda besiktningen, som ägde rum år 1809, befanns att sätesbyggnaden nedtagits, ny stenfot hade lagts under hela huset, varefter byggnaden åter uppsatts och taket förnyats. Alla golv hade omlagts, nya spisar uppsatts i samtliga rum, ny källare med stenväggar och trappa hade inrättats och inredningen i vissa delar förnyats. En ny spannmålsbod på stolpar hade uppförts. På skolstugan och bodarna hade lagts ny takved, varjämte ett par broar förnyats.

Ännu återstod dock åtskilligt att förbättra. I mangårdsbyggnaden tarvades tätare fyllning i undertaken. Väggarna och knutarna, »igenom hvilka om dagen lyser», borde diktas och göras täta, »nu befinnas rummen ganska kalla i detta hårda klimat». Muren i skolstugan befanns så bristfällig, »att det är vågsamt elda uti densamma, jämte det att den ej eller leder ut röken». Fönstren i denna byggnad bestod till största delen »av Trärutor», golvet var nedruttnat och undertaket glest. I bryggstugan var ett nytt golv behöfligt »i det utruttnades ställe» samt nya fönster och en bättre bro. Badstugan tarvade nytt tak, ny ugn och nya lavar. Gamla fähuset, uppbyggt på kronans bekostnad, ansågs av ålder och röta alldeles obrukbart, »och har derföre BoställsInnehafvaren af sin Företrädare nödgats köpa ett i brukbart stånd och äfven nu Reparerat det samma til ett värde af Tjugu Rd^r i Banco, hvarföre han aldrig ödmjukast vågar begära ärsättning». Kvarnen hade från början varit illa byggd. En ny kvarn måste byggas. De gamla kvarnstenarna av granit gjorde odugligt mjöl, varför även de borde ersättas med nya. Skolmästaren hemställde om några nya

fönsterluckor. Någon riktig förbättring av lokalerna kom icke till stånd. Skolmästaren botade de värsta bristerna och fick sina utlägg ersatta i den mån de kunde motiveras.

År 1820 indrogs Arjeplogs lappskola och husen lämnades öde. Redan efter tre år konstaterades allvarliga brister å manbyggnaden. Nedersta varvet hade tagit vid sig röta, bron var nedruttnad, väggen å östra sidan angripen av röta genom att en förut upphuggen dörr illa tillstockats, taket var bristfälligt, golvet i köket delvis förruttnat, fönsterna till det mesta sönderslagna. Ännu värre var det beställt med de övriga husen. Östra byggnaden var »i uselt tillstånd», yttertaket av näver hade ruttnat och medfört att mellantaket och fönsterposterna murknat samt väggarna tagit vid sig röta. Tvenne smärre sammanbyggda bodar voro obrukbara »med obotligt tak». Badstugan hade »obotligt tak och bristfälligt innanrede». Stallbyggnaden var nedruttnad, hemlighuset förfallet. »Magasinet» befanns däremot vara i gott stånd.

Trots det skrala tillstånd vari husen befunno sig blevo de tidvis tagna i anspråk av tillfälliga gäster. Petrus Læstadius bodde en tid i dem under sin tid som missionär, likaså hans efterträdare Ulrik Sundelin.

I augusti 1844 hölls häradsyn å skolbordet, varvid v. pastor Gustaf Westerlund i Arvidsjaur var närvarande som konsistorieombud. I skrivelse till domkapitlet redogör han för tillståndet. Husen voro, säger han, i samma obotliga tillstånd som år 1828 och »man hade anledning förmoda, att en och annan mur, ett och annat fenster, golf eller tak kunde försvinna, såsom exempel redan visade sig, att några par fönster voro borttagna och en raserad mur till hälften försvunnen, utan att veta vart». I köket och förstugan som under marknadstiden begagnats till stall, »såg man en hop spillning och andra dylika gödselämnen, som tydeligen tillkännagåfvo att husen äro lämnade likasom för vind och våg». I salen och ena kammaren hade dock missionskateketen Fredric Norberg förliden vinter nödgats bo en tid.

Synerätten beslöt att skolhusen borde med första till den högstbjudande försäljas å utlyst auktion. Westerlund tillrådde att försäljningen måtte ske vid marknaden och att en fönsterluft, ett golv, ett tak, en mur och ett hus i sänder auktioneras, »ty församlingsboerne, som hafva sina kyrkostugor på plattsen, kunde då betala något mera, än om husen auktioneras på en gång».

Sedan domkapitlet tagit del av syneprotokollet beslöt det att försälja husen. Detta skedde påföljande år genom auktion. Försäljningen inbragte 80 rd riksgälds enligt följande auktionsprotokoll:

Manbyggnaden	U. W. Sundelin	28,24
Bryggstugan	Johan Burman	9,24
Skolrummet	Johan Burman	13
Visthuset	Per Persson	6
Stolpeboden	U. W. Sundelin	15,24
Badstufwan	Nils Jonsson Burman	3,24
2 ne st qvarnstenar	Per Persson	4

Kammarkollegium uttryckte sitt misshag över domkapitlets åtgärd. Det tillkom icke domkapitlet att föranstalta om försäljning, men då så skett måste pengarna inlevereras. Vid visitationen år 1848 antecknade L. L. Læstadius, att skolan enligt trovärdiga mäns intyg försålt på auktion. Ulric Sundelin hade inropat den »för en spottpenning».

11. Skolhushållet.

Lappsolan var såsom av det föregående framgått inrättad som internatskola. Antalet interner var sex. De bodde i skolan och stodo under skolmästarens omedelbara uppsikt. En viss summa utgick årligen för varje lärjunge till kost och kläder. Skolböcker och annan undervisningsmateriel erhöles fritt. Det var skolmästaren förbjudet att av lärjungen utkräva inskrivningspengar eller annat dylikt, »utan heller må han genom sin flit och trogna omvårdnad om sina Lärjungars andeliga välfärd så laga, at en och hwar det sielf i längden må ärkiänna och således godwilligt finna sig förpligtad till all möjligienst emot den möda som Docens (läraren) för des barn hafwa ospard». Barnen skulle bespizas tre gånger om dagen, kl. 8 om morgonen, 12 på middagen och 7 om aftonen. Det ålåg inspektor att granneligen efterhöra huru ungdomen blifvit betjänt även »i maat, drick och kläder med annan tarfwelig skiötzel, tillseende noga, at ingen egenwillighet — föröfwas måtte, eij heller egennyttigheet af den som Oeconomic sysslan sig åtagit, så at Lärjungarna der igenom skulle lijda, eller andre ifrån ett så hälsosamt ändamål afskräckes genom dylikt missbruk».

Sedan skolhus enligt 1723 års förordning uppförts vid de bestämda huvudkyrkorna upprättades förslag till stat för skolorna av Konsistorium och landshövdingeämbetet i Västerbottens län. Det fastställdes av Kungl. Maj:t den 9 september 1729.

STAT FÖR DE NYA LAPP-SCHOLARNE UTI LAPPMARKEN.

Silfw. mt
D ./.

1. Paedagogus wijd hwarje schola	200
Inspector wijd hwarje Schola blifwer Probsten i Contractet.	
Inkiöpare til Spannemåhlen, mathwahrerne och KlädePerzedlarne för ScholaePiltarne och om så åstundas för Paedagogo, blifwer Paedagogus med Probsten.	
Befallningsmannen i Orten befordrar wahrerne ifrån svenska landet opp til lappmarchen, eller til den öfwersta byen därest lappmarchen tager sin begynnelse, och utföres i skiutzPenningar, för hwar portion 2 ne lass på förslag	3
Sedermehra förmåhs lappallmogen at framföra wahrerne til den ort som scholerne äre inrättade utan betalning	

Spismästare blifwer Paedagogus wid hwarje Schola.

1 Kokerska som jembwål skiöter och håller Scholabarnen rena, samt maler, bakar och brygger, lagar barnens kläder och hafwer sin föda til-
lijka med barnen unfår til löhn

Til underhåld bestås hwar ScholaePilt åhrligen		
3 Tunnor spanmål å 5 1/3 d. smt	16:	
4 £ tort kiött å 1 dr	4:	
4 £ torr fisk å 24 ./.	3:	
Til färsk fisk och fogell i stället för salte fiskwahrer	2:	
2 £ smör å 2 dr	4:	
4 mkr humbla å 5 dr £	1:	
1 £ salt	21 1/2	
1 £ ost	1: 21 1/2	32 10 2/3

Til kläder för hwar ScholaePilt åhrligen		
10 alnar grått walmar å 6 2/3	2: 2 2/3	
1/4 aln Blått Kläde til stoffering å 2 sr	16	
10 alnar lärft til skiortor och halsdukar å 5 1/3	1: 21 2/3	
1 st. kullmyssa	16	
2 par strumpor å 21 1/3 smt	1: 10 2/3	
2 par Lappschor å 5 1/3 ./.	10 2/3	
1 par kängskor	20	
til hächter	2/3	7: 2
Til Papper, Pennor och Bleck	1:	
Sammaledes til wed och lius för hwarje Schola årln	6:	

Huusgeråd såsom sängkläder, järn och trä-kärill med mera upkiöpas efter hand, som nödwändigheten fordrar.

Stockholm d. 9 september Anno 1739
Friedrich

Anslaget till persedlarnas uppförande tillkom på landshövdingens tillskyndan. Uppforslingen till lappmarksgränsen vore, menade han, »en sak som detta länets allmoge intet sig åta kan».

Den sålunda fastslagna staten skulle snart visa sig otillräcklig. Särskilt vid inträffande missväxt med åtföljande dyrtid förspordes klagan från skolmästarna som hade ansvaret för skolbarnens underhåll. Redan vid sin start hade Arjeplogs lappsola kännig härav. Landshövdingen kunde år 1742 vitsorda att Västerbotten hemsökts med trenne års missväxt. Priserna hade stegrats oerhördt, en tunna råg kunde man icke få för 40, en tunna korn icke för 30 (Rd), »så at när det lider på åhret, Scholarne kunna omöjel. uppehållas utan tillökning på staten, så länge den dyra tiden varar». Direktionen medgav förhöjning, och staten för Arjeplogs skola

år 1743 upptog för skolpiltarnas del en summa av 271: 12 daler. Däremot avslogs år 1744 tillökning å staten för samma skola, då växten det året varit särdeles god och spannmålen fallit i pris. Vid invigningen hade dyrtiden varit på tal och i ett föregående kapitel har visats, huru lapplandets anskaffande och byggenskapen vid skolan påskyndade lösningen av hushållets värsta bekymmer.

De tre första åren tjänstgjorde rådman Anders Höijer i Piteå som »Provisor» vid skolan och hade i denna egenskap att ansvara för inköpen till hushållet. Genom direktionens beslut den 9 juli 1746 »blef Proviseringen för Scholan transporterad på Scholemästaren, som en dess Beställning widhängande syssla», uppgives i skolans matrikel.

Prisstegringen synes ha fortsatt. År 1748 beviljade direktionen på tillstyrkan av konsistorium tillökning å staten med 40 daler för skolan i Arjeplog, men redan år 1750 måste skolmästaren återkomma med klagomål över de höga priserna, som särskilt gjorde sig gällande beträffande kläderna. Valmar, som förut kostat 18 skill. kopparmynt alnen, hade stigit till 1 daler och 4 skillingar. Enligt skolmästarens förmenande borde emellertid de av barnen som voro fullvuxna kunna reda sig med en omgång kläder, särskilt då föräldrarna voro så förmögna att de kunde bidra till barnens klädande. Några år senare (1758) beklagade sig skolmästaren över att han genom den dyra tiden nödgats »med egen skada» bidra till barnens underhåll. Bristen och dyrheten på korn, skrev han, »gör mycken svårighet här vid Scholan, så länge som man icke äfven här blir delachtig af den förmån, at utur kronoboden efter markegången til Scholans behof få nödig spannmål, såsom det vid andra Lappscholor skier». Direktionen biföll skolmästarens begäran.

Till hushållet hörde även en kvinna som lagade mat och skötte barnens kläder. Vid statens upprättande synes man icke ha medräknat hennes vivre. Högström påminde härom vid visitation i Arjeplogs skola år 1761. »Som här vid Scholan hittills ei blifvit tilslagit någon stat för Scholpigan, som bespisar och sköter Scholebarnen, och den för barnen anslagne staten är så knapp, at herr Scholemästaren kommer deruppå årligen i ansenlig mistning, anholler Scholemästaren at i detta mål få njuta någon skälig förmon til godo; hvilket i ödmjukhet underställes högvederbörligt bepröfvande.» Samtidigt begärdes tillökning på skolbarnens stat, »som var inrättad på en tid, då de fleste förnödenheter köptes til snart dubbelt lindrigare pris, än de nu, hålst på så aflägsn ort, kunna fås». Till kokerskan upptogs hädanefter i staten 10 daler och skolmästaren fick »för liden förlust och till bättre utkomst» 100 daler, en summa som fr. o. m. år 1763 höjdes till 200 daler.

Men då inställde sig en annan olägenhet. Skolmästaren kunde icke längre av borgerskapet få »sådant Lage¹⁾ på silfverpenningar som han desse åren fått, som någorlunda kunde fylla skilnaden på priset af de persedlar han nödvändigt måste kiöpa och de til Scholebarnens underhåll anslagne medel». Konsistorium erkände riktigheten av den anförda synpunkten men dristade dock icke »at i desse tider föreslå någon tilökning öfver hwad han förra åhren undfått».

Besvärligheterna för skolhushållet tilltogo, när någon tid därefter gruvbrytningen vid Nasafjäll efter långt ödesmål återupptogs. Gruvdriften förde med sig en stark prisstegring och skolan fick allvarlig känning därav. Det uppstod brist på vadmal och det man kom över var »både dyrt och ohålligt». Även andra förnödenheter stego, ja, kommo till flerdubbelt värde mot förut. Den beviljade tillökningen i staten förslog icke långt och visitator erkände år 1774, att det för skolmästaren måste bli »en ren omöjlighet at med samma lön för sig och så ringa påökning i staten kunna underhålla lika många barn i Scholan, om ej någon författning kan tagas till lättande af hans bekymmer».

Konsistorium visade denna gång förståelse för skolmästarens betryckta läge. Var det svårt på grund av de höga varupriserna för skolmästarna i allmänhet, så var likväl skolmästaren i Arjeplog i ännu sämre belägenhet, i anseende till »at denna lappmark är af alla den sterilaste». Vid pastors- och skolborden som bestodo av mycket stenbunden mark var föga eller intet tillfälle till åker, ängslägenheterna som bestodo av myr- och starrslätter voro så avlägsna att de icke utan stor kostnad kunde bärgas och somliga år var det omöjligt att få det bärgade fodret hemforslat. Skolmästaren måste därför sakna den tillgång av åker och boskapsskötsel som i de andra lappmarkerna fanns till skolbarnens underhåll. Då till detta kom att varorna genom gruvrörelsen stigit till högre pris än annorstädes, vågade konsistorium hemställa om en ytterligare tillökning av 50 daler silvermynt. Detta beviljades.

Det var sannerligen ingen sinekur att vara skolmästare i Arjeplog på den tiden. Det synes dock ha lyckats skolan att rida igenom de hårda åren. Någon klagan från barnens eller föräldrarnas sida synes icke ha förekommit. Skolhushållets prekära läge vid inträffande dyrtid framträder särskilt tydligt i den skrivelse som skolmästare Eric Fjellström år 1781 ingav till konsistorium. »I anseende til den svåra dyrhet som blifvit gängse, ej allenast på LandsBygden, utan ock i Lappmarken, på alla persedlar som fordras ej allenast til ScholaeBarnens bespising utan ock Beklädnig, fördristar — jag i allra djupaste ödmjukhet anholla om någon tilökning

¹⁾ Lage (Agio) = mellanavgift eller skillnad i priset mellan olika myntsorter

på ScholaeBarnens stat, ty jag fördjupas i skuld år ifrån år genom statens otillräcklighet. Arjeplogs Schola har rättighet at årligen få lösa efter länets markegång 20 Tor gjärdekorn af Skellefte sokns Kyrkohärberge. År 1774 betalte jag för 20 Tor enligt markegångsTaxan 600 dr kppmt. Sedan har Markegången årligen blifvit förhögd, så at jag nästl vinter måste betala för lika många Tor 3 specie Riksd. Tan eller 1080 d. koppmt som gör allenast på spanmålen 480 d. skilnad, då likväl icke en enda tunna dugde til mältekorn, utan måste jag förse Scholan med dugligare mältekorn från andra ställen. Til ScholaeBarnens Beklädnad har jag alla åren måst anlita Piteå stads handlande, hvilka desse sednare åren uphöjde alla Beklädningspersedlar til en ovanlig dyrhet. Jämföres prisen på de varor som inköpas för ScholaeBarnens behof inom Lappmarken, så äro de ock upjagade til dubbelt verde emot det som varit vanligt för få år sedan. Orsaken til en sådan omättelig stegring, får man endast tillskrifva Bruksrörelsen, som desse åren inom församlingen kommit til sin fulle högd. Jag vågar ej nämna alla de svårigheter och följdor som Bruksrörelsen förorsakar jemte en tiltagande dyrhet på alt hvad som til ScholaeBarnens behof betarivas» — Direktionen avskog framställningen. Arjeplogs skola erhöill 50 dr smt mera än andra lappskolor.

År 1785 innehöllo visitationsakterna allmänt klagomål över stegrade priser. Direktionen ville ha noggrannare utredning i saken och följande år lämnades tillägg å staten, men när år 1798 alla skolmästarna sökte förhöjning med 50 % slog Direktionen dövörat till med hänvisning till den tillökning som skett år 1786.

För hushållet tarvades en hel del husgeråd, och förnyelse måste efter hand ske av det som gick sönder och nöttes upp. I allmänhet mötte framställningarna om medel härför gehör, men ibland hände nog att man ställde sig avvisande. När skolmästare Öhrling år 1745 begärde en bryggkittel, avslogs framställningen med följande motivering: »emedan det är bekant, det Piltarne både förr än de komma til Scholan och efter åt ej bruka någon annan dryck än vatten, och sådana Bryggkiettlar fördenskuil ej heller vid de öfrige lappmarksscholorne blifvit bestådde: altså kan Directionen ej afse hvad grund man haft at om dess anskaffande anmoda Provisor för Scholan, Rådman Höijer, så framt icke Scholaemästaren som sig deraf enskylt kommer at betiena, äfven är sinnad densamma för sin enskylte Räkning att lösa.»

Det kan vara av intresse att se vad skolhushållet hade att reda sig med i fråga om bohag. Lättast få vi kännedom härom genom de inventarieförteckningar som tid efter annan fogades vid de insända visitationsberättelserna. Vi välja en av de tidigare, upprättad år 1768 av Johan Öhrling.

FÖRTECKNING PÅ ARIEPLUGS SCHOLAS BEHÄLDNE INVENTARIER.

1 st. Qvarnhaus, upsatt	1746 brukbart
1 par Qvarnstenar, tilköpte	1746 aldeles utnötte
1 st. gryta om 2 k ^r tilköpt	1743 brukbar
1 st. Bryggkar om 2 ^{ne} tunnors rymd tilköpt	1743 Dito
1 st. DrikesTunne af gran tilköpt	1743 obrukl.
1 st. vatteså, tilköpt	1759 brukbar
1 st. tvättbunke, tilköpt	1759 Dito
1 st. ämbar, tilköpt	1759 Dito
5 st. vrilar, större och mindre,tilköpte	1759 brukbare
½ dussin ektaLrikar, tilköpte	1759 Dito
1 st. kokfat, tilköpt	1759 Dito
1 mjölvacke, tilköpt	1743 brukl.
1 st. saltvacke, tilköpt	1743 brukl.
1 st. degtråg	1759 brukl.
18 st. Tågsäckar af Buldan, tilköpta	1759 i godt stånd
3 st. Postillor til Scholan lämnade	1749 nog nötte
1 st. Dito lämnad	1759 i godt stånd
2 st. Huggyxor, tilköpte	1759 brukl.
4 st. N. Test. til Scholan lämnade	1759 i godt stånd
2 ^{ne} st. hufvudBålster, tilköpte	1760 brukl.
2 ^{ne} st. fårskinsfällar, tilköpte	1760 nog nötte
1 st. gryta om 7 K ^r , tilköpt	1763 i godt stånd
4 st. sängskin, tilköpte	1766 nog nötte

Vrilarna betecknas å annat ställe som matkoppar. Vid inköpet av huvudbolstrarna meddelades, att till desamma fordrades tre st. vajhudar som med beredning och renshår kostade minst 9 daler kmt. För fårskinsfällarna betalades 24 daler kopparmynt stycket. Buldanssäckarna kostade 6½ daler kmt stycket. Ett renskinn betingade 3 daler i samma mynt.

Man kan av dessa uppgifter gissa sig till att barnens bädd utgjordes av renhud — förmodligen på underlag av hö — fårskinsfäll och renhudskudde, stoppad med renhår.

Bland de persedlar som ofta behövde förnyas voro sängskinnen. En episod beträffande dem är så karakteristisk att den förtjänar att återges. Skolmästare Fjellström gjorde år 1764 framställning om fyra nya sängskinn med motivering att de gamla voro alldeles utslitna och att på de två sista åren ingen rekvisition av sådana gjorts. Konsistorium anmärkte emellertid på rekvisitionen och påpekade att nya sängskinn uppköpts tre år tidigare. Erfarenheten visade att sängskinnen vid övriga skolor kunnat nyttjas betydligt längre. Konsistorium kunde därför icke tillstyrka inköpet med mindre skolmästaren kunde visa av vad orsak dessa skinn så snart blifvit förslitna. I Kongl. Directionen föredrogs ärendet av den varmhjärtade och för Lappmarken intresserade kyrkoherden Hauswolff. Efter

att ha relaterat konsistorii utlåtande yttrade han: »Jag suspenderar mitt omdöme och bör tro at Consistorium menar väl med denne hushållningen. Men barnen beklagar jag. Doch kan hända de äro endå nöjde.» Det fick ankomma på konsistorii beprövande, resolverade Direktionen. Fjellström förklarade vid nästa visitation vad skäl han hade för rekvisitionen: »de förra inköpta skinnen voro merendels förnötte af et dageligt Bruk, och der af at de flera resor i badstufva för ohyra skull blifvit förbrände.» Konsistorium lät sig nöja med förklaringen och barnen fingo nytt under sig.

De i inventariet upptagna säckarna hade sin särskilda uppgift. De nyttjades till skolspannmålens uppförande från kustlandet och voro mycket värdefulla. De stodo högt i pris och det blev att lappa och laga när skavanker uppstodo. Med de mest nötta lagade man dem som ännu voro användbara. Spannmålsforseln var ett åliggande för lapparna bland flera andra skjutsskyldigheter och mycket besvärande för dem. Spannmålen skulle hämtas vid översta byn nedom lappmarksgränsen, men bönderna hade utverkat att hämtningen verkställdes vid Kågeträsk by mot vederlag av ett lispund mjöl för var tunna. Vid tinget 1762 erinrades lapparna om denna skjutsskyldighet genom skrivelse från landshövdingen. Befallningsman Renhorn som var beordrad att inskräpa lapparnas plikt, ställde sig på deras sida och menade att bönderna mycket väl kunde skjutsa $1\frac{1}{2}$ mil längre — till Stafvaträsk. Detta behagade lapparna väl och de hemställde att icke blott få sin skjutsväg förkortad på detta sätt utan även att få behålla förmånen av det utlovade mjölet. Förändringen skulle »lända till märkelig lindring i skiussen som them äntå nog trycker, i synnerhet nu tå the så wäl af Rensiukdomar som andra olyckor måste se theas förmåga minskas». Bönderna voro tydligen mycket ohågade att förlänga sin skjutsväg, ty vid tinget följande år gjordes förfrågan om lapparna icke ville fortfara med att hämta spannmålen i Kågeträsk mot någon tillökning i mjölet. Lapparna spjånade emot. Dels anförde de bristen på renbete som hinder dels att »emellan Kågeträsk och Stafvaträsk byar äro stora backar, ther theas sammanbundne lassrenar esomoftast blifwit strypte». Bönderna borde forsla till Stafvaträsk, »thit alla år är hästväg samt likafullt utgifwa ett lissp. miöhl för hwarje tunna». Samtidigt erinrades av både kyrkoherden och skolmästaren att de nödgats betala bönderna i Kågeträsk för att dessa mottagit spannmålen och levererat den till lapparna. Den kostnaden borde Skellefte socken bestrida.

Det förefaller som om lapparnas begäran åtminstone till en del vunnit gehör, men skelleftebönderna brusto likväl i fullgörandet av sina prestanda. Vid visitationen i Arjeplogs skola år 1776 klagade lapparna över att

spannmålen icke fördes till byn Stafvaträsk och när den lämnades i Kågeträsk uteblev det bestämda lispundet mjöl. Deras klagomål ledde till att skelleftebönderna påföljande år visserligen lämnade spannmålen i Kågeträsk och betalade mjölet åt lapparna, men ett år senare levererade de återigen spannmålen i Kågeträsk utan att ge lapparna det mjöl de skulle ha.

Efter 1778 års visitation uppvaktades visitator, prosten Gran från Piteå, av en deputation från lapparna som relaterade vad som inträffat och förklarade att ingen visste var felet låg, »hos Betieningen eller Bönderna, efter det på ömse sidor olika dem berättas». Prosten Gran kunde meddela deputationen att konsistorium hänvänt sig till landshövdingen, vilken utfärdat ett allvarsamt brev till kronobefallningsman Björck i saken. Gran hade själv läst brevet och det innehöll bestämmelse för skellefteborna att föra skolans spannmål till Stafvaträsk; men om arjeplogslapparna medgäve dess avlämnande i Kågeträsk skulle befallningsman »draga behörig omsorg därom att ett skiäl miöl skulle tillställas de lappar som spannmålen derifrån ville emottaga». Därjämte skulle skellefteborna betala, vad de från de förra åren, 1774 och 1775, voro skyldiga. Gran förmodade att felet låg hos underbetjäningen i Skellefteå.

Lappallmogen beklagade att den så ofta i en och annan sak besvärade höga vederbörande, men först deras fattigdom och sedan den orättvisa som vederfarits dem nödgade dem »att emot sin vilja bära fram sin sak så langt i liuset de kunna». Deras allerödmjukaste bön var nu 1:º att deras fordran för åren 1774, 1775, 1776 och 1778, inalles 80 lispund, måtte deponeras på något säkert ställe i Skellefteå, varifrån de på visitators tillkännagivande kunde få hämta den på första vinterföre nästkommande år. De företedde en förteckning på de lappar som skjutsat, attesterad av skolmästare Fjellström »som förer journal öfver fororna». 2:º För att slippa ett dylikt kännbart lidande och för att undgå att årligen nödgas besvära Konungens höga ämbetsmän med klagomål avsåde sig lapparna att fara längre än till Stafvaträsk, »och må Skiellefte allmoge sielfva svara för alla de olägenheter hända kunde, om spannmålen blifver liggande i fall de, som härtills skiedt, den i Kågeträsk ensidigt upläggga. Lappallmogen visar, att ingen skuld är på deras sida, utan på SkiellefteBöndernas, som aldrig hålla sina löften heliga.»

Visitator rekommenderade »på det ömmaste» framställningen hos Konsistorium; »ty lappallmogen är värkeligen försatt uti lidande, och i den händelse spannmålen i vägen skulle blifva liggande, så afstadnar genast Scholgången, och Presterskapet sättes utur alt stånd, at fullgiöra sina skyldigheter.»

Ärendet förekommer icke mera i skolans handlingar, varför lapparna förmodligen rönt tillmötesgående hos vederbörande.

Däremot föreligger från år 1819 — året före skolans nedläggande — ett par skrivelser av vice skolmästaren Alenius, vilka ytterligare belysa skolans spannmålsforsel. Av dem framgår, att Glommersträsk by i Arvidsjauras socken, alltså sista byn inom Lappmarken efter vägen till Skellefteå, var hämtningsplats för spannmålen. Där tjänstgjorde bonden Anders Berggren som kommissionär för skolan genom att mottaga spannmålssäckarna av skelleftebönderna, förvara dem och utlämna dem till lapparna. Vid mottagandet var han tvungen att noga besiktiga säckarna, ty bönderna foro enligt Alenius mening illa fram med dem. Det var icke nog med att de vid sina överenskomna skjutsbyten utsatte dem mitt i fjällmarken för alla väderlekens omväxlingar. De nyttjade slädar som använts till att forsla tjära på och det utan skrinda. Följden var, att »säckarna af de vid fjällvägarna närstående qvistar, buskar, slommar, qvistfulla träd, med mera annat, årligen rivas och mycket skadas, hvilket ofta träffadt de nyaste och stadigaste buldans säckar, hvarföre äfven korn årligen mer och mindre blifvit befunnet vara runnet efter vägen». Kommissionären var sålunda behöfelig för en noga besiktning vid säckarnas ankomst till Glommers-träsk och likaså vid utlämnandet till lapparna, då han hade besvär med att ombona säckarna med halm så att de bättre kunde förvaras i lapparnas pulkor. En annan kommissionär nödgades Alenius ha i Skellefteå. Denne tog emot de säckar som skickades ned, var närvarande när spannmålen mättes ut i Skellefte kronohärbärge, förseglade säckarna med lack och överlämnade dem till de skjutsande. Detta besvär uppskattade Alenius till en Riksdalers värde om året, Berggrens till en riksdaler och 16 skillingar. Hans ärende med skrivelserna var att få ersättning för utgifterna till dessa kommissionärer. Visserligen kunde han icke styrka sina utgifter, då han bestått betalning in natura, d. v. s. med lappmarksprodukter, men han ansåg sig berättigad till ersättning för elva års utlägg. Det är knappast troligt att framställningen vann beaktande.

12. Lärjungarna.

Om lärjungarna innehåller skolinstruktionen endast några få och kortfattade förskrifter. De skulle vara flitiga, lydiga, hövliga mot alla människor, vänliga sinsemellan, icke hysa illvilja, hat och bitterhet, ej heller hava lust till dryckenskap, i synnerhet det fördärfvliga brännvinsupandet. På skolmästaren ankom att i tid söka förekomma dylika laster. På helgdagar och annan ledighet borde de självmant se över sina stycken.

En särskild punkt handlar om rymning. Förlöpte en lärjunge skolan, skulle noggrant efterforskas om sådant härrörde sig av de anhörigas flathet och om det skett med deras medgivande. Hjälppte icke allvarsamma föreställningar till dem, fick myndigheternas åtgärder påkallas.

Blev en lärjunge sjuk, borde om möjligt de anhöriga underrättas så att de kunde få tillfälle att samtala med den sjuke. Vid dödsfall skulle den avlidne njuta anständig begravning och ledsagas till graven av läraren och skolbarnen.

Om föreskrifterna beträffande elevernas intagning har tidigare redogjorts i samband med berättelsen om skolans invigning. En sak återstår att nämna. Utom de sex elever som voro »på kronans kost», d. v. s. hade allting fritt, var det möjligt för andra att få vara vid skolan på egen kost, därest skolmästaren ansåg sig hinna med fleras undervisning. Det fick i så fall ankomma »uppå hans egen flijt och betingande med allmogen».

I Arjeplogs lappskola inträffade icke så sällan, i synnerhet under de första åren, att sådana extra elever fingo tillträde till undervisningen. Redan vid den första intagningen av elever anmälde åtskilliga sin önskan att på detta sätt få komma in i skolan och sedan förekomma då och då uppgifter om lärjungar som varit vid skolan på egen kost. Dessa elever åtnjöto givetvis större frihet än de ordinarie och några kursfordringar kunde knappast tillämpas. Somliga kommo vid nyår och stannade till marknaden, andra kommo vid marknaden och blevo kvar tills de på våren följde föräldrarna vid flyttningen till fjälls. Ibland voro de hela vintern vid skolan för att under sommaren vara hos föräldrarna till hjälp i arbetet. Någon enstaka gång hände att en sådan elev återkom för att bevista skolan ännu en vinter. De inhämtade kunskaperna voro många gånger minimala. Än stannade det vid att eleven endast lärt sig stava abc-boken, än hade han begynt att läsa rent innantill. Var den ene av mycket

svagt minne så att han kunnat lära blott »någorlunda», var den andre »af mycken qvickhet» så att han lärt sig abc-boken och Luthers katekes innan och utan, D. Högströms katekesfrågor innantill samt något i psalmboken.

Det hände understundom att en ordinarie elev som varit trög att lära fick hålla sig på egen kost ett år för att bli utskreven. Botil Amundsdotter som varit tre år i skolan kunde då läsa abc-boken, Luthers katekes och Högström, »dock alt oredigt». Hon var »av svagt minne och begrep och derjemte trög och lat». Ja, hon hade icke hunnit lära så mycket att hon kunde få begå den heliga nattvarden, och kyrkoherde Öhrling fann ingen annan utväg än att ålägga henne att hålla sig på egen kost vid skolan för att på så sätt förmå henne till större flit. Vid examen påföljande år var hon fortfarande svag i sina kunskaper men hade dock lärt de nödvändigaste lärostyckena och kunde släppas till nattvarden, varför hon fick lämna skolan.

En av de sex platserna upptogs strax från början av barn från Arvidsjaur församling. Första gången en sådan lärjunge intogs var år 1745 och sedan kom en lång tid framöver nästan varje år en elev därifrån. Särskilt angelägen var kyrkoherden därstädes, Anders Alenius, att sända över adepter men lika ivrig var han att få dem tillbaka. Även om de icke fullt inhämtat den föreskrivna kursen bytte han gärna ut dem mot nya »för bok-läsningens framskyndande i sin Församling». För att få dem tillbaka fortast möjligt utfäste han att ta dem under sin uppsikt och bota eventuella brister i deras kunskaper. Hade vid intagningen ingen ungdom anlant från Arvidsjaur, var man tillmötesgående nog och lämnade en plats ledig till dess den saknade eleven blev uppskickad. Uteblev han alldeles ägde kyrkoherden i Arjeplog att sätta en arjeplogselev i hans ställe. Sista gången som en arvidsjaurselev omtalas i skolakterna är år 1792.

Vid lappskolornas inrättande förutsattes att endast gossar skulle intagas som lärjungar.

Redan år 1740 framförde prosten Solander i Piteå förslag om att kyrkoherden i Arvidsjaur, Anders Alenius, måtte tillförsäkras viss ersättning om han antog några flickor till undervisning. Direktionen ställde sig välvillig till uppslaget och lovade att ta upp frågan framdeles. Även kyrkoherde Petrus Forsberg i Åsele var intresserad för saken. År 1742 erbjöd Forsberg sig att på försök ta emot 5 à 6 flickebarn mot 60 daler kmt om året, men själva undervisningen ville han icke åtaga sig. Den kunde anförtros åt den kvickaste pilten i skolan med skolmästaren som övervakare, menade han. Detta förslag realiserades visserligen icke, men året därpå fick en flicka som i Lycksele skola börjat på egen kost fortsätta på kronans kost.

År 1747 gjorde Direktionen slag i saken. Den hade funnit, att »quinfolken hafwa äfwen så godt och fast bättre tillfälle än manfolken at undervisa andra» och meddelade beslut om intagning av flickor i skolorna: »Direction har fallit på den tanckan at vid nästkommande åhrs början låta wid alla Lappmarcks Scholor antaga flickebarn uti de gossars ställen, som efter tillräckelig inhämtad kunskap i Christendomen då ifrån Scholorne dimitteras.» Samtidigt anbefalldes konsistorium »at så wida möjligt är så laga, at flickorna måga få ligga uti samma rum som pigan».

Första gången en flicka intogs i Arjeplogs skola var år 1749. Efter ett år hade hon inhämtat tillräckliga kunskaper för att få avgå, hon var »af en god art, oförtruten och villig» och gav hopp om vidare förkovring. Efter ett år ingick hon äktenskap men var inom mindre än ett år änka. Redan år 1750 var hälften av de sex eleverna flickor. De närmaste åren varierade flickornas antal mellan två och tre, ett år var det en flicka i skolan och en gång fyra men från och med 1780-talet var det tämligen konstant tre kvinnliga lärjungar.

Då det talas om gossar och flickor och barn i samband med skolan, får man göra klart för sig att det inte var fråga om barn i vanlig bemärkelse. Aldern bland de intagna varierade mycket, från 12 år och uppåt, och man kunde lika gärna beteckna dem som ynglingar eller män och kvinnor. Det var icke ovanligt att finna tjuugoåringar och trettioåringar bland de intagna. Ett märkligt elevbestånd förekom år 1763. Det bestod av fyra »gossar» om femton, nitton, tjuugo och tjugotre år samt tvenne »flickor» om trettio och fyrtiofyra(!) år. Genomsnittsåldern var sålunda 25 år. Rekordet torde den »flicka» ha som år 1766 utexaminerades vid 48 års ålder. Särskilt vanlig var den höga åldern bland dem som kommo till skolan på egen kost. Man tar nog inte miste om man söker förklaringen till både den höga åldern och villigheten att på egen bekostnad hålla sig i skolan i den bestämmelse som förbjöd lapparna att träda i gifte utan att veta sin nödigaste kristendom.

Det hände nog att betänksamhet yppades hos dem som svarade för intagningen, när dessa till åren komna begärde att få komma till skolan. Men då försvarade man sig genom en anteckning till handlingarna att intagningen skett på deras »trägne bön och anhollan». Det undgick dock icke höga vederbörande att de antagnas ålder var abnormt hög. Det år då såsom ovan nämnts genomsnittsåldern var 25 år fann också konsistorium att »ibland them som blifwit antagne til Scholan, äro flere nog til åren komne». Konsistorium ville dock icke fälla något omdöme innan man fått göra sig underrättad om orsaken härtill. Kyrkoherde Öhrling som bar ansvar för intagningen svarade, att skolan icke så länge varit i

gång, varför man vinnlagt sig om att bokläsningen fortast möjligt måtte komma i gång. Därvid hade man sett till att i vart hushåll måtte finnas åtminstone någon som läste i bok. Då man med detta för ögonen nödgats taga hänsyn till de hushåll där behoven voro störst, hade det icke kunnat undvikas att en del nog till åren komne blivit antagna till skolan. Då de behövde undervisning i sin kristendom och för sin fattigdoms skull icke ägde tillfälle att lära sig läsa i bok, hade de fått komma in i skolan, helst som skolmästaren varit nöjd därmed. Konsistorium förklarade sig gilla åtgärden.

Ett par år senare uppmärksammade konsistorium att flera äldre börjat komma på egen kost till skolan och ville veta varför de icke förut erhållit undervisning. Samtidigt erinrades pastor om att föräldrarna måste allvarligen förmanas att i god tid låta lära barnen läsa. Kateketerna hade att kontrollera detta. Hade barnen icke lärt läsa vid tio års ålder skulle kyrkoherden låta åtala föräldrarna.

Kyrkoherde Ohling svarade med en hänvisning till den förklaring som han nyligen avgivit men fogade därtill ett påpekande att många av dessa äldre som kommit på egen kost voro »dels tjenstehion, dels egne hushållare, hvilkom alltid gives tillfälle til hinder, om de annars skola kunna livnära sig, så som de ock icke alltid kunde hafva dem tilstädes, som dem lära kunna». Att de kommit på egen kost berodde på Direktionens egen förskrift år 1757 att de föräldrar som icke lärt sina barn läsa i bok voro pliktiga att på egen kost hålla dem vid skolan. Öhrlings yttrande föranellede konsistorium att förnya sin erinran om pastors skyldigheter.

Att man fäste stort avseende vid att icke alltför gamla personer togo upp platserna i skolan skulle snart visa sig igen. År 1772 levererade konsistorium en rätt kraftig kritik mot skolan i Arjeplog. Det hade visat sig att barnen i Arjeplog ehuru nog till åren komne i allmänhet gjort något mindre framsteg än i de andra skolorna och de äldsta barnen voro mest efter. »Konsistorium kan icke föreställa sig ordsaken härtill vara hwarken någon mera dumhet hos Arjeplogs lappar än andra eller at de här med någon mindre flit och skickelighet blifwit underwiste, än annorstädes, utan håller före sådant härröra deraf, at ju äldre ett barn är, innan det blifwer öfwat med läsning dess oskickeligare blifwer det dertill, så at det i allmänhet är långt swårare at lära en 20 års människa läsa i bok, än ett 12 års barn. I anseende härtill och som Consistorium å ena sidan håller före at inga under 10 år, såsom oskickel. at rycta sig sjelfva, kunna få inkomma i Scholan så må å andra sidan de som hinna emot 20 och deröfwer, icke lättel. derwid antagas.» För att lapparna icke måtte försumma att lära sina barn läsa i barndomen borde pastor mot de därvidlag för-

sumliga förfara enligt kyrkolagen. Konsistorium rekommenderade därvid den metod som kom till användning i Jokkmokk. Där förtecknade pastor de föräldrar som hade barn över tolv år. Hade föräldrarna icke låtit barnen börja undervisningen, uppvisades förteckningen för tingsrätten, som vid vite förelade de försumliga att fullgöra sin skyldighet. Detta förfarande borde dock icke tillämpas på andra föräldrar än de som antingen själva kunde lära sina barn läsa eller voro så förmögna att de kunde antingen hålla dem på egen kost i skolan eller låta dem få undervisning hos andra.

Maningen gjorde kanske sin verkan. Sex år senare visiterade prosten Gran i Arjeplog. Därvid förnam han med nöje att föräldrar som kunde läsa voro villiga att lära egna barn och släktingar varandra.

Lärjungarnas uppförande synes hela tiden ha varit mycket gott. Skolans handlingar måla ytterst sällan om klandervärd beteende. I början av skolans tillvaro figurerar dock en av skolans elever icke i skolans handlingar utan i — tingsprotokollen.

Historien var denna. Lappustrun Sofia Bengtsdotter hade före jul 1743 fått se en eldstad i skogen och fann att kött kokades där. Ett stycke längre bort varseblev hon kött upphängt i ett träd. I närheten betade Jon Olsson Jonks renar. Samma dag träffade hon Jonks dräng Per Amundsson och frågade honom vem som ägde köttet, varvid Per upplyste henne om att köttet var efter en ren tillhörande grannen Mårten Persson. Per hade funnit renen död i skogen. Sofia yppade detta för Mårten Persson. Mårten hade någon tid före jul mistat några renar, vilka blivit skrämde av vargar. Bland renarna var en tvåårig renkviga. Mårten hade då tillfrågat Per Amundsson om denne sett till renarna men Per hade nekat därtill.

Mårten begärde nu rättens undersökning i saken. Inför rätten berättade Per att han i skogen kommit över renkvigan som dödats av vargarna. Kvigan hade han flått och styckat samt hängt upp köttet i ett träd utom en liten del som han kokat. Det upphängda köttet hade hundar ätit upp, skinnet som hade Mårten Perssons märke blev lämnat i skogen, där odjuren troligen slitit sönder det. Att han icke behållit skinnet och visat det för ägaren för att styrka att det blivit rivet av vargar tillskrev han sin enfaldighet. Rätten sökte övertyga honom om det osannolika i denna framställning men förgäves. Han remitterades till kyrkoherden, men lika litet kunde denne uträtta med honom. Rätten uppsköt ärendet. Skinnet skulle på barmark återsökas så att man fick tillfälle att syna det.

När målet följande år kom före befanns att skinnet icke eftersökts av den orsaken att Per intagits i skolan och icke ansåg sig kunna finna igen det. Per ändrade nu sina uppgifter. Han hade fällt ett träd på kvigan,

sade han, och då han såg att hon icke skulle leva, stack han ned henne. Efter flera tjänliga föreställningar tillstod Per slutligen att han stuckit ned kvigan, grävt ned skinnet i snön för att dölja gärningen, hängtt upp köttet i ett träd och sedan efter hand förtärt därav. Han hade icke varit i hungersnöd och blygdes nu över sitt handlingssätt men skyllde på sitt »elacka kynne». Han dömdes att återställa till ägaren en lika gammal renkviga eller dess värde och böta tre gånger det beloppet samt undergå en söndags uppenbar kyrkoplikt.

Att dylika förseelser icke diskvalificerade för intagning i skolan vittnar även ett annat exempel. År 1747 anmäldes en sjuttonåring vid namn Amund Guttormsson till inträde i skolan. Amund hade icke så gott rykte om sig, då han åtskilliga gånger »borttagit matpersedlar af andra». Byamännen intygade, att detta skett av brist på livsuppehälle hos föräldrarna som voro fattiga. Föräldrarna begärde med tårar att sonen måtte få komma in i skolan »i förmodan at han genom undervisning i sin Christendom, elr som det i deras språk lyder: när han lärer se Guds ord, måtte tå genom Guds nåd återvända af sin osed». Man kunde icke vägra en sådan bön, helst som Amund själv ville komma in i skolan och lovade bättring.

Om lärjungarnas behandling under skoltiden innehöll instruktionen en anvisning till skolmästaren varigenom han förbjöds att med hårda och bittra ord bemöta eleverna. Hugg och slag, i synnerhet för läxorna, fick ej förekomma, »men när förmaningar ej willja hielpa, så måste han bruka sådan aga och näpst at den hos detta arma och blödiga folcket ej någon skräck för Scholan förordsakas». När en elev under de första åren av skolans verksamhet blev kvarhållen för vidare förkovran, förmanades han att visa större flit »om han eljest vill undvika strängare aga som lättingar i Scholan tilböriligen böra beläggas med». Även de som utexaminerades fingo ibland förmaning att förkovra sig »så framt de vilja undvika det ansvar som therpå följer».

Att anvisningen till skolmästaren var på sin plats kommer senare till synes, då under skolmästare Alenii tid rymningar från skolan inträffade.

Slutligen skall hälsotillståndet hos eleverna med några ord beröras.

Det är märkligt, att uppgifter rätt ofta förekomma om talfel hos de intagna lärjungarna. Så här heter det vid visitationerna: »läspar så att han få ord uttala kan» (1745), »har nog hinder vid ordens utsäjande och stammandes» (1754), »läser något långsamt, emedan han är stammer» (1758), »läser helt oredigt, stammar och blifver kvar» (1763), »läser — dock långsamt, och ståtar» (1766), »läser — men oredigt och stammar, blifver ock kvar» (1770), »ståtar och stammar» (1771), o. s. v.

Under en lång tid från skolans början hör man icke av några sjukdomar bland lärjungarna, om man icke dit skall räkna att en flicka plågats av huvudvärk så att hon hindrats i läsningen. År 1770 grasserade kopporna i församlingen med stor dödlighet. De skördade en flicka i skolan, det första dödsfallet under skolans tillvaro. År 1780 nämnes om en stark catharrsjuka som tvingat barnen att hålla sig i sängen »flera dygn till skiftes» och orsakat att de »tappadt bort, hvad de i minnet fästadt». År 1783 befanns en gosse »besvärad af lungsot», varför han skildes från skolan. Han dog efter några månader. En flicka som kom till skolan år 1790 sjuknade efter två månader och dog, dödsorsaken nämnes icke.

Våren 1794 lågo alla barnen sjuka i koppor, »dem Scholaemästaren på dem jämte sine egne låtit ympas och dem alla lyckligen genomgådt». Sedan följa några år utmärkta av sjuklighet. 1796 fick en flicka stanna kvar, enär hon i anseende till sin vacklande hälsa »ej synnerligen kunnat perfectionera sig i innan och utanläsningen». År 1798 var det likadant med tvenne lärjungar och om en tredje förmäles att han dog efter ett par månader. År 1799 berättas om en bland skolbarnen och andra inkommen bröst- och halssjuka som skördade två av eleverna. I augusti 1805 dog en elev, men sedan tystnar det om sjukdom och död.

Att man sökte uppehålla fordringarna på åtminstone elementära hygieniska krav, visa ett par exempel. År 1790 skulle en av gossarna på grund av de vid prövningen ådagalagda bristerna ha stannat ännu ett år vid skolan, men han befanns behäftad med ett svårt utslag på huvudet, »så kallad skärf», varav ej allenast skolbarnen utan ock skolmästarens barn lätt kunde smittas och varför han till skolmästarens olägenhet nödgats nyttja särskilda sängkläder. Då därjämte hans moder som var änka behövde honom i renskötseln och han ansågs genom egen flit kunna bota vad som ännu brast, blev han släppt.

I detta sammanhang må anföras en anteckning i skolans matrikel om en kvinnlig elev: »I anseende till osnygghet och vårdslöshet at rykta sig äfven om dagen under Läse-Timmarne, hvarigenom rummet, där undervisningen handhafves, upfylles med en odräglig lukt, vräktes hon ur Scholan.»

13. De lapska böckerna.

Under förberedelserna till 1723 års riksdagsbeslut hade från flera håll påpekats att bristen på lapska böcker hindrade varje framsteg i fråga om undervisningen i Lappmarken. I 1723 års förordning inrycktes därför en bestämmelse om att abc-böcker och katekeser skulle tryckas på både lapska och svenska. Secreta utskottet var efter ett par veckor färdig med ett kostnadsförslag och pengar till tryckningen anvisades, i 240 daler silvermynt. Man räknade med 1 000 ex. av Nya Testamentet på lapska språket, 3 000 ex. av Luthers katekes på både svenska och lapska och 3 000 ex. av abc-boken, även den med lapsk och svensk text.

Den ekonomiska sidan av saken var sålunda ordnad, men vad skulle man trycka? Konsistorium anmodade kyrkoherden i Lycksele O. Graan att tillsammans med Pehr Fjellström överse och korrigera abc-boken efter umelapparnas dialekt, men Graan kände icke till vare sig någon abc-bok eller katekes på den dialekten: »... ty bekänner iag här med, det iag till denne dato aldrig hafver sedt eller hört, at någon A:B:C:D:book eller Cateches varit uppå lapperska språket uplagd efter denna lappmarchz dialect; men Hr Fjellström säger sig väl uti sin ungdom medan han hos sina föräldrar varit, sedt ett tryckt exemplar af A:B:C:D:boken, men hvarest, och af hvem hon var verterad vet han intet». På prosten Grubbs anmodan hade Graan ett par år tidigare för undervisningen av sina lapska församlingsbor översatt Luthers lilla katekes, »den iag nu dageligen arbetar på at lära mina åhörare, icke allenast at läsa den verbotim utan till, utan och genom min enfalldiga och tydeliga förklaring lämpat efter deras förstånd at förstå». Nu gjorde Graan en översättning även av abc-boken och sände den till konsistorium för tryckning:

»Nu försändes A:B:C:D:boken uti ödmuikhet till Ven. Consistorium; och skulle till äfventyrs emot min villja vara här något erratum (hvilket iag intet vill förmoda, ty iag hafver på det högsta vinlagt mig om at bruka sådana ord som allom bekante äro, jämväl at så stafva, at så mycket möjligit är, så skola orden kunna utaf stafvelsen pronuntieras af dem som det språket sig något bekant hafva) beder iag ödmuikelⁿ det Ven: Consistorium behagade mig uhrsächta, ty iag hafver här vid intet fådt mig betiäna af andras arbete eller hielp. Skulle vi nu få på lapperska språket A:B:C:D:book och Cateches väl tryckta, så tror iag sannerⁿ at Ven: Consistorii förslag, möda och arbete här vid, skall vinna en välsignad frucht: ty som nu genom den goda anstalt som Hr Probstén Grubb gjort, samt mit ringa doch trägna arbete, en stor dehl af lapparne

hafva genom Gudz nåde villigt emottagit information, så at de äro temⁿ väl grundade i deres Christendom, så försäkrar iag Ven: Consistorium derom at innan några årh skall igenom Gudz bistånd och hielp en stor dehl af fiällapparne som uti min ombetrodda försambling äro, kunna läsa i book, om vi få tryckta böcker, emedan redan många af medelåldrigt folck och gifta män hafva beklagat sig för mig, det de intet ägt den lyckan at de uti sin ungdom fått lära i book, och frågat mig om de ännu intet skulle kunna lära uti boken at läsa utaf de barn som åhrligen ifrån Scholan komma, fastän de voro till åhren komne och gifte; men som här inga lapperska böcker hafva funnit, kunde det intet låta sig giöra, men när de få böcker, lära de lägga dervid både håg, villja och flit, hvilket Ven: Consist: med tiden lærer spörja...»

Redan vid denna tid umgicks konsistorium med planer på sådana översättningar av de behöfliga böckerna att de dialektala skiljaktigheterna eliminerades. Brev avläts till alla kyrkoherdar i Lappmarken samt till de s. k. lappprästerne för att få förslag på personer som kunde anses skickliga till ett sådant företag.

Kyrkoherde Graan anmodades att färdigställa en översättning av Luthers lilla katekes. Det blev den översättning som han tidigare gjort för eget bruk, men rättad efter katekesen i nya psalmboken och »efter den dialect som här i Lycksele brukelig är, men allenast de fem Lärostyckena, med morgon och aftonbönerne». Den 3 oktober 1725 översände han det färdigställda, han skulle senare sända det resterande. I samband härmed meddelade han sina tankar i översättningsfrågan:

»Hvad version anbelangar, kan den brukas utj denne och Åhsele Lappmarker; men at den med samma frugt och nytta utj de andra Lappmarkerna näml. Piteå och Luleå skall kunna brukas, der om kan man intet aldeles giöra sig försäkrat; emedan det befinnes icke allenast en stor skillachtighet utj tahl och ordens pronuntiation, utan och utj många ordz bemärkelser, som utj en hell annor mening utj ofvan nämnde Lappmarker brukade varda, fördenskull hafva de böcker, som af Hr Olof Stephani Graan, på Åhsele Lapperskan äro verterade och af trycket uth gångne till en dehl kunnat brukas här i Lappmarken; men i Piteå och Luleå Lappmarker intet, utan de Präster som språket varit mächtige hafva här tills betiänt sig af Svänksa Psalmboken efter hvilken de sielfva hvar och en, till sina åhörare nyttö verterat, så väll Evangelier, Epistlar, Collecter, och Böner, såsom och alt hvad till en ordentelig gudstjenst brukas, undantagandes Psalmerna som altijd på svänksa blifvit sungne så i de andra som denna Lappmarck. Men om Catechesen som på enahanda sätt tryckes skall med frucht och nytta kunna brukas här och i Piteå och Luleå Lappmarker, vill iag ödmuikel. bidia Högvördige Hr Biskopen och Ven: Consistorium, at iag här får lof at säja min enfalldiga mening; nämligen at Högvördige Hr Biskopen och Ven: Consistorium höggunstigast täcktes permittera, at iag med Prästerne utj Piteå lappmarker, kyrkoherden Hr Johan Laestadius och Hr Sigvard Granberg finge lof at munteligen conferera, så at när catechesen upsätties som tryckas skulle kunde man gå medelvägen och bruka sådana ord som både här och utj de norra Lappmarker skulle kunna brukas, om något ord, utaf de som då antagne varda, skulle sedan för någon af åhörarna synas mörck, kunde Prästen sedan utj catechiserandet för åhörarna förklara och bekant giöra. Men såsom man intet kan förmoda, at de som komma til at blifva Praeceptores utj de Scholor som nu utj Lappmarken efter Hans Kongl. Maj^{tz} allernådigste Placat blifva inrättade,

kunna väll Lapperskan och alla Dialecter, så at de barnen uppå deras egit moders måhl kunna informera, ty vill iag utj ödmuikhet lembna till Högvördige H^r Biskopens och Ven: Consistorii Höggunstiga ompröfvande om icke Lappbarnen som till dessa ofvannämde Scholor antagas, äfven uppå svänska språket kunde utj sin Christendomb införmeras såsom det af ålder altijd varit brukeligt här vijd Lyckschle Lapp-Schola, at lappgässen första åhret när han tages till Scholan lærer sig svänska A.B.C.Boken och förstå svänska läser och Luth. Cateches utan till och sedan läser någorlunda svänska innan till, andra åhret han är vijd Scholan, måste han kunna läsa rent svänska och förstå sine nödvändige Christendombsstycken och litet skrifva, skulle äfven på sådant sätt utj de andre Lappmarker practiseras torde genom gudz nåd med tiden hända at Lapparna kunde alla svänska språket och behöfde intet Lapperska uti sin gudztjänst; men om man kunde få catechesen på lapperskan tryckte, kunde det väll genom gudz nåd hafva sin stora nytta, att Barnen som dimitteras ifrån scholan kunde utaf them i förstone hafva en god hiälp när de komma hem till sina föräldrar och skola andra informera. Dock lembnar iag utj ödmuikhet till Högvördige H^r Biskopens och Ven: Consistorii ompröfvande . . .»

Efter mycken skriftväxling under stor otålighet hos kanslikollegium förelåg alltså i slutet av år 1725 förslag till svensk-lapska katekeser och abc-böcker och det blev bestämt att trycka 1,500 av vardera. Till korrekturgranskare fick man en teologie studerande i Uppsala vid namn Simon Granmark. Han gjorde emellertid så kraftiga anmärkningar mot den lapska översättningen att man nödgades återsända den till domkapitlet för rättelse genom lappprästerna. År 1726 utgavos de båda böckerna.

Abc-boken som saknade titel omfattade 16 blad, innehöll alfabetet och några stycken ur katekesen som läsestycken samt multiplikationstabellen. Boken hade jämnlöpande svensk och lapsk text.

Titeln på den andra boken var »D. Martini Lutheri mindre Catechismus på Lappska språket». Om det var en fullständig översättning av Luthers lilla katekes eller det av Graan översända ofullständiga exemplaret låter sig icke avgöra, då inget exemplar synes vara bevarat.

Hela lappskoleorganisationen avstannade vid denna tid och när den på 1730-talet återupptogs blev det fart även i översättningsarbetet. För det samma lyckades man förvärva en så utomordentlig kapacitet som Pehr Fjellström i Lycksele. Han hade under lång tid sysslat med utarbetandet av en svensk-lapsk ordbok och erhöll år 1735 anslag för att studera det lapska språkets dialekter på olika håll i Lappmarken. År 1735 företog Fjellström i detta syfte en resa genom en del lappmarksförsamlingar och påföljande år hade han tre arbeten färdiga: ordboken, en lapsk grammatik samt en lapsk översättning av Svebilus' katekes.

Svebilus katekesförklaring på lapska blev flitigt nyttjad i lappscolorna. Den första upplagan, tryckt år 1738, innehöll jämnlöpande svensk och lapsk text men inga bibelspråk och var en översättning av ärkebiskop

Doctor Martini Lutheri Uttjeb Catechismus.

Olaus Swebilius' år 1689 utgivna »Enfaldig förklaring öfver dr. Martin Lutheri lilla kateches, stäld genom frågor och svar». En senare upplaga, tryckt år 1755, var språkligt reviderad till samstämmighet med 1755 års lapska nya testamente, innehöll endast lapsk text men var försedd med bibelspråk. Denna upplaga nytrycktes 1790 och 1866. En översättning till lapska av Svebilus' katekes i J. Lindbloms bearbetning utkom år 1829. Den var översatt av J. Rehn men grundligt reviderad av Petrus Laestadius. Den nytrycktes år 1847.

Pehr Fjellströms stora och bestående livsverk var skapandet av ett lapskt bokspråk. Genom de förut nämnda konferenserna åren 1743 och 1744 »till lapska språkets reglerande» lyckades han få fram ett lapskt bok- eller kyrkospråk, grundat på de lapska dialekterna i Lule, Pite och Ume lappmarker, och på denna boklapska trycktes år 1744 en rad kyrkliga böcker: abc-bok, Martin Luthers lilla katekes, kyrkohandbok och psalmbok. År 1755 utkom Nya Testamentet i Pehr Fjellströms översättning.

Abc-boken, utan titel, innehöll 8 blad med alfabetet och några stycken och böner ur katekesen som läsestycken. Den utkom i flera nya upplagor med språket anpassat till 1755 års nya testamente, 1779, 1804, 1844, 1869.

»Doctor Martini Lutheri Uttjeb Catechismus» var titeln på katekesöversättningen år 1744. Den innehöll de tio budorden, trosbekännelsen, Fader vår, dopet, Om syndabekännelsen, nattvarden, hustavlan, Athanasianska trosbekännelsen, syndabekännelsen. Följande upplagor blevo i olika

avseenden reviderade, 1779 års upplaga fick texten anpassad till 1755 års nya testamente och nytrycktes 1807. 1828 års upplaga, som reviderades och utgavs av Petrus Laestadius, saknade kapitlen om syndabekännelsen, hustavlan och athanasianska trosbekännelsen. År 1858 utgavs den ånyo, reviderad av J. Mörtsell. En upplaga år 1867 utgjorde ett nytryck av 1779 års upplaga på änkan Gunilla Sjulsdotters bekostnad, förmodligen som protest mot »nybökren». Samma kvinna hade även bekostat 1866 års upplaga av Svebilii katekesupplaga.

Den lapska psalmboken av år 1744 innehöll 100 psalmer ur 1695 års svenska kyrkopsalmbok i översättning till lapska språket. Dubbla översättningar förelågo av elva psalmer, varför boken innehöll 111 nummer. Vid överflyttningen uteslötos en del verser. Översättarna voro P. N. Holmbom (32 st.), Pehr Fjellström (29 st.), Per Högström (20 st.), E. Lindahl (15 st.), Johan Laestadius (11 st.) och Bernhard Ask (4 st.). Vid psalmboken var fogad en översättning av den svenska evangelieboken, innehållande evangelier och epistlar, lidandeshistorien, böner (utdrag ur den svenska evangeliebokens böner). I den översättningen hade deltagit Fjellström, Holmbom, Högström. Ny reviderad upplaga utkom år 1786, 133 psalmer. I den medarbetade även P. Edin och S. Öhrling. År 1849 utkom en ny lapsk psalmbok, redigerad av G. E. Rhen, med 276 psalmer, varav 15 voro från den gamla svenska psalmboken (1695) en var nydiktad och resten översättningar av psalmer i 1809 års svenska psalmbok. Nya medarbetare voro C. F. Alenius, C. Grönlund, P. O. Grönlund, P. Laestadius, G. E. Rehn, N. J. Sundelin. Evangelieboken erhöll en del tillägg men fick även vidkännas utslutningar. Ett nytryck av denna upplaga ägde rum år 1876, och år 1895 utkom åter en upplaga, redigerad av T. H. Svartengren. Den innehöll som särskild nyhet en översättning av högmässoritualen, verkställd av P. G. Calleberg och M. T. Berlin.

Den lapska översättning av Nya Testamentet som trycktes år 1755 var utförd av Pehr Fjellström från den svenska bibeln av år 1703, den s. k. Karl XII:s bibel. Den språkliga dräkten utformades tillsammans med kyrkoherde Johan Laestadius från Arjeplog vid en sammankomst i Skellefteå år 1754, varvid hänsyn togs jämväl till det lapska språket i Torne lappmark.

Först år 1811 utkom hela bibeln på lapska språket. Till grund för den upplagan låg de under tiden 1774—92 utkomna provöversättningarna på svenska. I det lapska översättningsarbetet, som sträckte sig över flera år, deltog kyrkoherde Samuel Öhrling i Jokkmokk, skolmästaren Emanuel Öhrling i Arjeplog, komministern i Jokkmokk, Natanael Fjellström samt studenten Erik Johan Grönlund, död 1819 som e. o. präst. I denna

Psalmskirje — — — 1744.

bibelupplaga ingick en reviderad upplaga av 1755 års lapska nya testamente.

Tvenne arbeten av Per Högström förtjäna ett särskilt omnämnande på grund av den betydelse de fingo närmast för kateketernas verksamhet.

Den ena är den lapska postilla som Högström på anmodan av Direktionen för Lappmarks ecklesiastikverk färdigställde och som utkom av trycket år 1748. Titeln var »Tat Rektesjakkokes Christendom Tåbdemesne ja Pargosne, Sodno-ja Passe-Peiwi Ewangeliumi Melt, Tjälgestum (=Den rättrogna kristendomen i tanke och handling, förklarad efter sön- och helgdagarnas evangelier). Postillan återgår på ett arbete år 1725 av den tyske teologen Johan Gabriel Güttner (f. 1678, d. 1740). Originalen bar titeln »Rechtgläubiges Christenthum» och översattes till svenska under beteckningen »Then rättrogna Christendomen in Theoria & Praxi», tryckt i Norrköping år 1737. Vid överflyttningen av det svenska arbetet till lapska språket företog Högström, enligt vad han i företalet meddelar, vissa förkortningar i texten. Särskilt bemödade han sig om att utsluta all polemik mot sekter, »emedan man på våra orter ej har Gudi lof!

Tat Rektesjakkokes Christendom — — — 1748.

många villoandar inom Församlingen att strida emot». För att anpassa texten till det svenska kyrkoåret och svenskt helgfirande företog han en del omflyttningar och tillfogade för de fyra böndagarna några predikningar som han själv hållit för lapparna. I fråga om språket sökte Högström gå en medelväg. Han samrådde med särskilt Per Fjellström och Johan Laestadius men även med pastorerna Lars Engelmark och Isac Grape för tornelapskans del och anlidade t. o. m. en lapsk yngling från Utsjoki. Därigenom ansåg han sig ha fått fram en text som kunde passa lapparna i Ume, Pite, Lule och Torne lappmarker. För att ytterligare underlätta begagnandet av boken tillfogade han register på förekommande bibelcitater, på helgdagarnas firningsämnen samt en lista på synonyma lapska ord. I början av boken införde han även ett gudstjänstritual till ledning för dem som med hjälp av postillan ville hålla gudstjänst. Kateketerna som hade

att om söndagarna hålla gudstjänst i lapparnas visten torde ha betjänat sig av denna handledning.

Ritualet hade följande lydelse:

Ordning

efter vilken lapparna kunna bruka denna postilla till deras själers glädje och bästa.

När helgdagen eller söndagen kommer samlas byns folk och den som skall läsa säger först:

I Guds, Faderns Sonens och Den Helige Andes namn, Amen.

Sedan må han läsa syndabekännelsen ur evangeliiboken, sålunda:

Jag fattig, syndig människa, som etc.

Därefter sjunges en psalm, som man vet passar bäst, såsom:

Hit, o Jesu, samloms vi, sid. 103, eller någon annan.

Läs sedan helgdagens eller söndagens kollekt (bön) och episteln, därefter trospsalmen: Vi tro på en allsmäktig Gud, 7 och sjung sedan versen: Vår öron öppna Herre Gud eller någon annan; säg därefter

I Faderns, Sonens och Den Helige Andes namn.

Och börja läsa helgdagens predikan ur denna postilla. Och när den är slut, så läs med gudligt allvar dessa böner:

Barmhärtige Gud och himmelske Fader etc.

Vi arma syndare bedja dig att du ville vår älskade konung och hela det kungliga huset, hans råd, stånden och krigsmakten välsigna, hjälpa och bevara. Hör oss barmhärtige Herre Gud.

Tack för hälsans dyra gåva

Gode Gud av evighet

Av din nåd och stora godhet

Hjälp och hugna, glädje giv

Dem som nöd och sjukdom lida

eller annan vanda bära.

Tänk i godhet ock på oss

Som av hjärtat dig åkalla.

Fader vår...

Herren välsigne oss...

Sjung så till sist:

Herre signe du och råde...

eller någon annan psalm såsom lämpligt synes. Sedan

Tacka Herren och var glad!

En andra upplaga av postillan, reviderad av J. Mörtzell, utkom år 1855 och har nyttjats ända till nuvarande tid.

Den andra bok av Högströms hand som förtjänar närmare bekantskap var en för lapparna avpassad bearbetning av Svebilus katekesförklaring med titeln »Catechismus, Katjelwasi ja Wastadusi Pakti, Same-Tjoggelwasi puoren tiet Tjälgestum», — (=Katekesen genom frågor och svar, till lappförsamlingarnas tjänst förklarad). Denna lilla bok, omfattande

Catechismus, Katjelwasi ja Wastadusi — — — 1748.

36 sidor, blev lapparna mycket kär. I slutet av boken var intagen en kalender, uppställd som en slags lapsk bondepraktika, tydligt gjord efter svensk förebild (på 1600-talet innehöllo de svenska almanackorna uppgifter om väderleken, olika arbeten som skulle göras, t. ex. sådd, skörd o. s. v. ja t. o. m. när man borde klippa sig). Vanligen betecknas det lilla häftet »Högströms frågebok», »dr Högströms catechismifrågor» eller kort och gott »Katjalviskirje» (=frågeboken). Petrus Laestadius säger om den år 1833: »Både genom sin korthet och klarhet är denna lärobok för lappska allmogen outhärlig». Nya upplagor trycktes 1779, 1805, 1837, 1851.

Ett kort avsnitt i svensk översättning kan ge en föreställning om huru Högström lyckats att klart och koncist framställa de kristna lärosanningarna:

1 Budet.

Får man hava andra gudar, seitar, saivoar och offerplatser?

Svar: Nej.

Var är det förbudet?

Svar: I första budet.

Vad fordrar Gud av oss i första budet?

Svar: Att älska Gud över allting, frukta honom och sätta all tro och lit till honom.

2 Budet.

Syndar man, om man missbrukar Guds namn, svär och bannar, övar trolldom, ljuger och bedrager?

Svar: Ja, man bryter mot andra budet.

Vad befäller Gud i andra budet?

Svar: Att åkalla Guds namn i all nöd, bedja, tacka och lova.

Vad är Guds namn?

Svar: Gud själv tillika med det heliga ordet och hans gudomliga verk.

3 Budet.

Är det synd, när man ohelgar vilodagen?

Svar: Det är synd mot tredje budet.

Nå, om en människa åsidosätter gudstjänsten och föraktar Guds ords predikan?

Svar: Det är också synd mot detta bud.

Vad befäller Gud i tredje budet?

Svar: Att (man skall) helga vilodagen.

Vilken dag är vilodagen?

Svar: Söndagen.

Var det så i forna tider?

Svar: Nej, i Gamla Testamentet var lördagen vilodag.

När ändrades detta?

Svar: När Jesus uppstod från de döda.

Får man göra några arbeten på vilodagen?

Svar: Nej, inte om det icke är stor nöd.

Nå, om det är stor nöd?

Svar: Då får man draga upp oxen ur brunnen.

När undervisningen begynte vid Arjeplogs lappskola pågingo ännu överläggningarna i språk- och översättningsfrågorna, varför man under de första åren fick reda sig med kyrkoherde Laestadius handskrivna översättning av Luthers lilla katekes. Svebilus katekesförklaring fanns i Fjellströms översättning liksom abc-boken, men för sången fick man lita till den svenska psalmboken. Vid den första inspektionen påpekades också, att det utom dessa böcker icke fanns några, vari gossarna kunde öva sig i

innanläsning. Däremot använde man sig vid undervisningen av en liten bok som benämndes »missionären Andreae Alenii lappska Christendomsfrågor». Anders Alenius var bondson från Nordingrå i Ångermanland. År 1738 kom han till Sorsele som adjunkt åt sin svärfar, komminister König Granlund, av vilken han lärde sig det lappska språket och det så väl, att han »med lika lätthet predikade svenska som lappska». År 1741 erhöill han Kungl. Directionens fullmakt att vara missionär i de södra lappmarkerna. Tyvärr drogs han med lungdot. Prosten Telin var bekymrad: »Ty omistlig är han för lapparna, i anseende till sin flit och ifver för Guds namns ära och lapparnas salighet». År 1749 tillträdde Alenius Arvidsjaurs pastorat där han verkade till sin död år 1763. Den bok som bar hans namn var ett litet häfte på 16 sidor med titeln »Gallegagie Christenhwoten hiittielwaseh je wastetzeh, nuirehwoten ankan diet dille-talletiem missionariast A. A. (=några frågor och svar om kristendomen, framställda till ungdomens tjänst av missionär A. A.). Något exemplar av densamma finnes icke bevarat.

När de nya böckerna år 1744 utkommit ställdes de raskt till lappskolornas disposition. Enligt visitationen i Arjeplogs lappskola år 1745 hade eleverna lärt sig abc-boken och Luthers lilla katekes efter de nya upplagorna. Den lappska psalmboken hade kommit, men det anmärktes att 21 exemplar för skolan och församlingen var alldeles otillräckligt. Flera exemplar av densamma liksom av Svebilus katekes och Alenius frågebok äskades. Påföljande år upprepades samma klagomål och det var under de närmast följande åren en ofta återkommande företeelse. Det påpekades, att många åstundade att äga dessa böcker till sin vidare förkovring, vilket tyder på ett oväntat stort intresse hos Arjeplogs lappska befolkning för den kristna kunskapen.

Under år 1749 synes Högströms frågebok för första gången ha kommit till användning i Arjeplog och ersatt Alenius arbete. Högströms bok mottogs med gillande, och skolmästare Ohrling ville att den måtte få ersätta Svebilus katekesförklaring. Den senare boken hade visat sig »för des alt för stora skiljaktighet från den orthographie nu i de öfrige böcker blifvit antagen, nog confundera Scholebarnen». Visitator — det var Högström själv — ansåg att bemälda frågor voro alldeles tillräckliga till kristendomens inhämtande och tillstyrkte utbytet åtminstone till dess ny upplaga av Svebilus kunde utgivas. År 1760 kom även skolmästare Fjellström med förfrågan om han i utanläsningen skulle nyttja Högströms frågebok eller Svebilus förklaring, då bägge »innehålla til större delen et och detsamma». På detta svarade domkapitlet, »thet bör Doctor Svebelii Spörsmål wid Scholan läsas såsom både fullständigare och allmänt wedert-

tagen, warande Högströms Catechesfrågor icke så mycket til den ändan oplagde at de skola brukas wid Scholarne, som fast mera nyttjas af Catecheterne wid muntelig underwisning i Lapparnes kåtor».

Om det förtroende varmed Högströms frågebok omfattades vittnar även ett uttalande år 1774 vid församlingsvisitationen i Arjeplog. Dessa katekesfrågor hade, påpekade kyrkoherden, antagits och nyttjats överallt i församlingarna som en huvudbok, varefter katekesförhören i kyrkor och skolor anstälts. Den första upplagan var nu utgången och kyrkoherden anförde nödvändigheten av en ny upplaga. Han föreslog, att insamlade bokpengar skulle användas härtill eller prenumeration anordnas på »denna lilla bok som vid undervisningsväcket finnes så aldeles outhärlig». Visitator — det var återigen Per Högström — påpekade, att boken var ett kort sammandrag av Svebilus förklaring. Den senare boken hade befunnits vara »för Lappska folket, i anseende til dess vidlyftighet, mindre tjenlig». Domkapitlet stödde Högströms mening och hemställde till Direktionen om en ny upplaga av boken. Av försålda böcker hade domkapitlet en summa av 283 daler kopparmynt som lämpligen kunde disponeras för ändamålet.

14. Undervisningen.

Den för lappskolorna utfärdade instruktionen upptar anvisningar för undervisningen under det avsnitt som reglerar skolmästarens åligganden (§§ 9, 10).

Methodus informandi bör anställas således, at disciplarne först lära stafwa och läsa så Svenska som Lappska språket rent innantill, och det först af ABC-boken och sedan af Lutheri Catechismo. När ungdomen således kan någorlunda komma fort med läsande i booken, bör Paedagogus låta dem lära aldrärförst tron, Herrans böön, morgon och aftonbönerna, Fader vår och bordläxorna af ABC-boken uthantill på det den så snart som någonsin möjligt är må kunna föras till praxin och utöfningen af sin kunskap. Och bör Paedagogus så mindre ifrån bönen morgon och afton, samt till och ifrån bord sig absentera, som Consistorium äfwen will låta stadna på hans answar både för Gudi och menniskiom, der han ej grundeligen underrättar sina Lärjungar om en sann gudachtighet och bönenes nödwändighet, så at dem blifwer på det nogaste intrykt, at den ej består i blåtta läsandet och utwärtas äthäfwor, uthan i en inwärtas Siälenes andacht och förtröstan på Gudz barmhertighet.

Under det de lära Lutheri Catechismum uthan till, böra barnen åtminstone 2 läxor om dagen föresättas af Psalmboken, på det de måtte wänjas at alt mehr och mehr perfectionera sig uti rent och tydeligit läsande i book. Sedan begynnes Svebilii förklaring, hwilcken Paedagogus med all flijt bör för ungdomen uttyda, och framför alt så laga, at den intet läser något med mindre den derjemte undfår derom ett grundeligit begrepp. Och det i så måtto att han tydeligen förklarar för disciplarna rätta förståndet af Gudz bud, så wäl hwad den förra Taflan beträffar, huru heligt och högt den alswäldige Gudens namn wara mände, som sina ähro ingom androm och skapat Creatur gifwa will: Hwar wid dem förchällas bör, dels Guds allseende ögo, som ser i theras Siälar och hiertan, och weet så ofta de Hans bud i ringaste måtto öfwerträda, dels Hans rättfärdighet, som öfwer synden brinner till nedersta Helfwetit; och så vidare i anledning af den andra Taflan, den plicht de Föräldrar och Öfwerheten äro skyldige, den försonlighet de skola wijsa emot sin nästa, med mera som de fölljande budorden innehålla. Sedan at af Trones Articular återlösningswäcket och vår wälsignade Frälsares Jesu Christi dyra förtienst, såsom den endaste grunden till all timmelig och ewig Salighet, dem för ögonen ställas måtte, samt at the på intet annat sätt kunna warda salige än genom en fast tro och förtröstan på Christum. Således bör Paedagogus efter yttersta förmågo och sin samwetes plicht förfara med sina lärjungar; då man will förmoda at de innom tvenne år äro underrättade i sina nödigaste Christendoms stycken, hwarpå de komma at hemförlofwat uhr Scholan och andra i stället inkallas. Men wore någon trögare, som ej innom denna tiden kunnat ärhålla tillräckelig kunskap om sin salighets wäg, må han ännu och tils vidare qwarblifwa, eller så länge, at Praeceptoren honom med trygt Samwete kan dimittera. Som det och icke skall Paedagogo lofligit wara, at släppa någon lärjunge ifrån Scholan, som ej

lärdt desse stycker, samt weet af lagen at kiänna synden och sökia boot för den samma genom en alfvarsam bättring och troo på Frälsermannen Jesum, hwilken troo altid bewisar sig uthi ett Christeligit och med Guds bud enligt lefwerne.»

Det första som det gällde att bibringa lärjungarna var sålunda innanläsning. Denna var dock blott en etapp på vägen till det allt behärskande läroämnet, kristendoms-kuskapen. Stor vikt fästes vid att det hela icke stannade vid en mekanisk utanläsning utan att lärjungarna fingo inhämta fullständigt och klart begrepp om det de läste. Det fostrande momentet underströks starkt. Lärjungarna skulle ledas till ett personligt tillägnande av de kristna grundsanningarna, fostras till dygd och gudsfuktan och vänjas vid ett andäktigt böneliv.

Det dagliga arbetet i skolan fortgick enligt bestämmelserna på samma ställe (§ 4) i följande ordning:

»Läse-tijman begynnes om morgonen kl. 6 när längre och kl. 7 när kortare dagar äro. Först med böön och åkallan om Nåd och wälsignelse, sedan fortfares med arbetet till kl. 8 då frijhet lemnes till 9 hwarifrån till kl. 11 åter sysslorna fortsättas. Klockan 12 böra discentes öfwas i skrifwande, som der till äro skickelige, de öfrige läsa imedlertid, til des de äfwen som andre kunna begynna at skrifwa. Ifrån kl. 2 till 3 efter middagen gifwes ännu frijhet, och kl. 5 om aftonen beslutes altsammans med bönen. Sålunda continueres med arbetet alla Måndagar, Tisdagar, Torsdagar och Fredagar. Men Ondsdagar och Lögerdagar, måge wähl Scholae-Piltarne, sedan de gjordt beskied för alt hwad dem halfwa veckan är förestält och skrifwit, kl. 2 efter middagen dimitteras, på det de någon recreation hafwa måtte, och der jemte frijheet at försee sig med wed, eller idka annat lofligit arbete, hwar till de tillförne till äfwentyrts warit wane.»

Lästiden beräknades börja i mitten av januari och sträckte sig över hela året. Ett uppehåll på sex veckor under högsta sommaren och en veckas ledighet vid de stora högtiderna var fastställd. Sommarledigheten avsåg att bereda barnen möjlighet att en tid komma hem till föräldrarna och där »värka åtminstone någon liten upbyggelse igenom det de i Scholan lärdt». Som vi sett (sid. 29) visade sig detta olägligt för arjeplogslapparnas del, och då förhållandet var detsamma i Luleå Lappmark och Lycksele, bestämde Direktionen att hemförlovning över sommaren icke skulle ske. Några dagar före jul gavs ledighet till läsårets slut »att ungdomen måtte hafva rådruum, att i minnet fatta, hwad den hela åhret öfwer lärdt hafwer, och sig till det förhör bereda, som Inspector wid then tiden kommer at anställa».

En viss kurs var sålunda åtminstone i sina huvuddrag fastställd. Några bestämda fordringar för avgång ur skolan funnos icke stipulerade. Lärjungarna skulle dock vara »underrättade i sina nödigaste kristendomsstycken». Huru detta tolkades framgår rätt väl av visitationsakterna, där

för varje lärjunge uppräknas de framsteg som gjorts under det tilländalupna läsåret och de grunder varefter eleverna antingen utexaminerades eller sattes kvar. En sammanställning av dylika uppgifter ur visitationsakterna för Arjeplogs lappskola kan ge besked om huru undervisningen där bedrevs och vilka resultat som nåddes.

Kursen var som redan nämnts tvåårig. Det var också det vanliga att eleverna utexaminerades efter denna tid. Vid den första examen som anställdes befunnos dock fem av de sex eleverna så försigkomna att de fingo avgå efter endast ett års skolgång. De kunde då Luthers och Svebilus' katekeser utantill, två kunde läsa dem och psalmboken jämväl innantill samt hade lärt sig utantill missionären Alenius' lapska kristendomsfrågor. Att det var intresserade elever framgår av den upplysningen att en av dem skaffat sig svenska psalmboken och att de andra uttryckte sin önskan att äga den. Den sjätte eleven fick stanna ännu ett år vid skolan men befanns efter denna tid »så aldeles intrabil at lära något, thet han icke kunnat lära ett enda stycke rent innan eller utan, icke en gång Fader vår. Har ock eljest ganska svagt begrep om sin Christendom. Och emedan intet hopp är om thes vidare förkofring här vid Scholan, ty måste han nu dimitteras, på thet en annan, som skickelig är, må i thes ställe kunna antagas». Även de närmast följande åren var det mycket vanligt att eleverna fingo avgå efter ett års skolgång, bedömningen var nog i mildaste laget.

I Kongl. Direktionen observerade man detta och en allvarlig erinran utsändes. »Som mindre nytta synes kunna förväntas af thet många läras illa och till hälften än om få undervisas väl och så at the bekomma nödig kunskap om gud, gudomspersonerne och theras egenskaper med mera som til theras salighetskunskap hörer. Alt så och på thet descentes (de avgående) måtte med hwad the i Scholan lärdt så mycket bättre kunna gagna både sig och andra, sedan the therifrån dimitterade blifwit, ty behagade Consistorium i anledning theraf antyda Lappmarks Prästerskapet och Scholmästarna i gemen, at ej ifrån Scholan dimittera någon som icke i förberörde måtto förut ärhållit nödig kunskap i Christendomen.»

Efter detta påpekande skärptes fordringarna och skolgången räckte i regel två år men kunde uppgå även till tre år, i något enstaka fall till fyra år.

Man vågade heller icke i tveksamma fall släppa en svag elev ur skolan utan konsistorii medgivande. Sålunda heter det om en gosse år 1750 — »blef för sina ringa framsteg wid Scholan qvarhollen. Wid nu skiedde förhör befans han såsom nästledit år läsa abc-boken utantill samt Lutheri cateches til hustaflan altsammans ganska oredigt, äfven som han och ei ens

kunde läsa samma böcker rent innan til, fast mindre de öfriga, Herr Schole-Mästaren som desse tre förflutna åren gjort med honom sin högsta flit förmenar honom vara utaf så svagt naturligt begrep, at med honom näpligen står mer til at uträtta. Och emedan han redan så länge blifwit wid Scholan nästan aldeles fruktlöst underhållen, hvarigenom den öfriga ungdomen i församlingen stått i mistning och afsaknad af undervisning, han sielf är jämväl kommen til tämmelig ålder, beklagandes högeligen, at emedan hans föräldrar äro döda, samt således hans renar och egendom i andras händer, har han at frugta det han til sin timmeliga välfärd blir aldeles ruinerad, om han vid Scholan ännu längre skulle blifva uppehållen: finner visitator sig föranlåten at öfverlemna til ven. Consistorii godtfinnande, huruvida han vid så fatte omständigheter må blifva dimitterad. I medlertid har Scholaemästaren at giöra med honom sin flit.» Om samma elev heter det vid visitationen ett år senare: »emedan han nu 4 åhrs tid varit i Scholan och vunnit så mycket begrep i sin Christendom at han til then H. Natvarden kan admitteras, samt i anseende til then i förleden åhrs Scholae acts § 1 omrörde omständigheter, så vida han utfäster sig ei allena behålla det han i Scholan lärdt, utan och efter förmåga sig förkofra, så warder han nu ifrån Scholan dimitterat med förmaning til et christerligt lefwernes förande».

I detta exempel möter man flera av de motiv som avgjorde om en elev skulle få avgå från skolan eller icke. Oförmåga att inhämta kursen på grund av dumhet, svagt minne, oläraktighet och dyl. föranledde vanligen förlängning av skolgången. Å andra sidan kunde en begåvad lärjunge få avgå tidigare med hänsyn till de möjligheter han hade att på egen hand förkovra sig eller att bibringa andra undervisning. Ibland var man angelägen att bereda plats för nya elever och ville därför icke kvarhålla en elev som gjorde ringa framsteg, ibland behöll man elever för att de genom ytterligare undervisning måtte bli nattvardsberättigade. Sociala skäl, såsom föräldrarnas behov av hjälp i arbetet m. m., spelade in. Några betydande exempel skola visa den smidighet och frihet man ådagalade vid bedömningen av elevernas avgång.

Vid förhöret år 1750 läste Nils Andersson, som varit två år vid skolan, Luthers katekes och Svebilii förklaring samt katekesfrågorna utan och innan som ock psalmboken och postillan tämligen rent innantill, »och emedan hans föräldrar äro hela året när intill kyrkan vistande så at man har godt tillfälle at efterhöra huru han behåller och fortsätter hvad han hittills i Scholan lärt, blef han dimitterad».

År 1753 kunde Pål Olofsson Gråt och Mårten Amundsson abc-boken, Luthers förklaring med hustavlan och S. Athanasii Symbolum samt cate-

chismifrågorna försvarligen men hade icke läst Svebilii förklaring utantill och voro långsamma i innanläsningen. De hade varit ett år i skolan. »Dessa tvänne Pål och Mårten warda på Föräldrarnas trägna anhållan ifrån Scholan dimitterade efter man finner dem redan hafva så mycket lärdt, at de sielfva kunna förkofra sig, det och dem alfvarligen pålades och vid hvarje tillfälle infinna sig till särskilt förhör hos Pastor, och tå han förhindrad är, hos Scholaemästaren, til hvilket de sig ock förpliktade.»

Den kontroll som här omnämnes skärptes några år senare av Direktionen. Av inkomna visitationsakter hade framgått, att en del lappar icke tillhöllo sina barn som gått i skolan att flitigt läsa och hålla i minnet vad de lärt utan drogo dem från boken medelst vallgång och annat arbete. »De föräldrar hwilka så straffbart som förmält är, sig emot sine barn förhålla, skola, der de någon förmögenhet äga, förpliktas at sine barn genast i Scholan sättja och ther så länge på egen bekostnad them underhålla, til des de sig fulleligen påmint, hwad de förgiätit; hwarwid wederbörande kronobetjante hafwa at göra prompt handräckning, i fall föräldrarna härutinnan treskas; Men om någon vore så fattiger, at han efter noga bepröfwande wid TingsRätten befinnes icke kunna sitt barn wid Scholan underhålla bör han med stockstraff beläggas efter omständigheterna.» Samma öde skulle drabba de föräldrar som försummade att låta sina barn lära läsa i bok hemma. Bestämmelsen var en kompromiss mellan Per Fjellströms i Lycksele yrkande att de felande skulle böta eller undergå stockstraff och konsistorii förslag om skolgång på egen kost. I våra öron skorrar ett sådant påbud illa. Man följde tydligen den gängse regeln vid rättsskipningen: orkar han ej botum, plikte med kroppen. Troligen blev det en bestämmelse på papperet. Ätminstone tyder ingenting på att den tillämpades i Arjeplog.

Huru begåvning och flit inverkade på avgången och vilket avseende man fäste vid förhållandena i hemmet framgår av åtskilliga exempel.

En flicka Ella Persdotter hade år 1762 varit endast ett år vid skolan men läste då abc-boken, Luthers katekes och katekesfrågorna väl innan och utan, i psalmboken, postillan och Nya Testamentet försvarligt innantill, »har ock ett godt begrep om sin Christendoms hufvudstycken så mycket som hennes ålder tillåter och blef derföre på Fadrens begiäran ur Scholan dimitterad, hälst hon sig utfästade at lära sig D. Svebeli Spörsmål hemma, varandes dess utan sedig, qvick och mycket lärachtig».

Clemet Jonsson som 1764 varit två år i skolan brast i utanläsningen av D. Svebilii spörsmål. Han hade dock begrepp om det han läste »och

blifver derföre ur Scholan dimitterad med förmaning at ersättja hvad som brister i utanläsningen av D. Svebilii spörsmål».

År 1769 var en elev som gått ett år i skolan lika duktig i innan- och utanläsning som de elever vilka varit där två år, »och som han således är i stånd at, genom egen flit vidare förkofra sig, blef han dimitterad på det en annan i hans ställe måtte kunna antagas».

Tvenne elever fingo år 1775 sluta efter ett års skolgång. Gossen Olof Henriksson blev dimitterad »på Fadrens trägna anhollan, som behöfver honom ju förr ju häldre att lära sina öfriga syskon». Flickan Gertrud Sjulsdotter »borde väl blifva qvar, men såvida hennes föräldrar tråget anhöllo om at få henne hem och utfästade sig at tilholla henne att förkofra sig, och herr Scholaemästaren gaf henne det vitnesbörd att hon är ganska flitig, fast icke just af så qvickt minne, blef hon dimitterad.

Anders Tomasson hade år 1796 varit ett år i skolan men kunde jämställas med de avgående tvåårseleverna. Han fick göra dem sällskap: »en särdeles flit förenad med ett lyckligt begrep hade gjort honom lika i progresser med de föregående».

Motsatsen till dessa skolljus utgjorde de stackare som hade svårt för undervisningen, de obegåvade, lata, trögminta, o. s. v. Yppade sig hos eleven dylika svagheter tog man hänsyn till dem, tillkom sociala skäl tvekade man icke att lämpa besluten därefter. Det kunde ske i bägge riktningarna, antingen så att eleven kvarhölls eller så att han fick lämna skolan:

Per Amundsson var år 1747 det svarta fåret i skolan. Han hade tillsammans med de övriga fem året förut antagits till elev. Nu befunnos fyra ha lärt så mycket att de fingo avgå. Per var efter de andra både i utan- och innanläsningen. »Efter herr ScholaeMästarens intygande skal denna hafva svårt minne och des utan ej vara af synnerlig flitighet. Blifver fördenskul än ett åhr kvarhållen vid Scholan med förmaning at han hädanefter gör större flit, om han eljest vill undvika strängare aga som lättingar i Scholan tilböriligen böra beläggas med.»

En ung pojke hade 1751 efter två års skolgång lärt abc-boken, Luthers katekes och Högströms katekesfrågor väl men läste dåligt innantill. »Emedan denne är ännu ung till åhren och man befructar, om han ifrån Scholan slipper, torde mehra förgiäta än förkofra sig, hälst som han icke äger Föräldrar i lifvet, som honom ther till hålla kunde, så blifver han ännu et åhr vid Scholan till vidare mogenhet.»

Flickan Karin Anundsdotter hade 1760 gått två år och det blev fråga om hennes kvarsättande. Svebilii katekes hade hon icke påbörjat. ». . . är af svagt naturligt minne och begrep, har dock någorlunda förstånd om det hon läser, men uti innanläsningen kommer hon ej särdeles fort, be-

höfde väl sålunda blifva kvar ännu et år, men emedan hon är något til åren kommen och Herr Scholaemästaren förmenar sig ei särdeles med henne kunna uträtta, och hon nu så mycket har lärdt, at hon til den Heliga Nattvarden kan admitteras, så blef hon dimitterad.»

En flicka hade 1761 varit sina två år och läste tämmeligen rent innan de större lapska böckerna. Luthers katekes och kristendomsfrågorna läste hon rent utantill. »Och ehuru hon för sit ganska svaga minne, hvarom herr kyrkoherden och intygade, ei hunnit at utantill lära Svebilii cateches, hvilket bemödande jämväl troddes framdeles skie förgäfvyes, kunde man doch i anseende til det goda begrep hon befants ega uti Christendoms-kundskapen, ei annat än henne dimittera, hvilket ock förr vid slika omständigheter vanligt varit.»

De tvenne senaste exemplen visa, att Svebilii förklaring var den stora stötestenen. Många stupade på den. Men man ömmade för dem som hade svårt för den, och i regel blev det endast de med gott minne utrustade som tvingades att lära sig den:

»... och såsom hon är af svagt minne, kunde man icke kvarhålla henne till at läsa D. Svebelli spörsmål utan blef hon ur Scholan dimitterad» (1763).

»... i anseende til dess af naturen tröga minne har herr Scholaemästaren ei budit til at belasta honom med utanläsningen af Svebilii förklaring. Och emedan han utom dess befants äga nödig insikt i sin Christendom, blef han nu ifrån Scholan dimitterad» (1773).

Däremot heter det samma år om en annan elev: »men emedan han ej hunnit genomgå Svebilii förklaring och om honom ei kunde säjas at han har trögt minne förblifver han ännu vid Scholan.»

Att man vid utskrivningen tog hänsyn till fordringarna på kristendoms-kunskap för tillträde till Herrens Heliga Nattvard har framgått av det föregående. Ett par belysande exempel må tillfogas:

År 1763 befanns en yngling kunna kursen med undantag av Svebiliius. »Och som han är af svagt minne och nu har inhämtat så mycken kundskap at han till den heliga nattvarden kan admitteras blef han ur Scholan dimitterad, hälst emedan herr Scholaemästaren förmente sig ej kunna bringa honom til färdigare läsning.»

År 1767 heter det om Alla Andersdotter som varit två år vid skolan: »... blef vid visitation förledit år anmärkt vara ganska dum och af ett svagt begrep, har väl sedermera förkofrat sig både med innan och utanläsning af Lutheri Cateches samt Catechesfrågorna, men som hon ansågs oskickelig at göra vidare framsteg, tilstyrkte både Herr Kyrkoherden

och Herr Scholaemästaren, hon måtte dimitteras, at ei längre vara den läraktigare ungdomen i församlingen til hinders, i synnerhet då hon finnes äga den kundskap, at hon med säkerhet kan admitteras til then heliga nattvarden.»

Denna senare synpunkt spelade in även vid fråga om kvarsättning. Anders Larsson »... antogs i Scholan förledit år, kunde icke ännu stafva abcboken, har varit flera veckor sjuk det förflutna året, är mycket dum och af ett svagt begrep, så att herr Scholaemästaren tviflar om han kan fatta något, blifver dock kvar på försök, om han icke kunde lära så mycket at han kan admitteras til den hel. Nattvarden.»

Slutligen något om den hänsyn man tog till föräldrarnas ekonomiska villkor vid fråga om elevernas avgång. Belysande äro följande exempel.

År 1767 (dec.) heter det: »... antogs sistledne vinter, läser någorlunda väl i bok, har ock gjort goda framsteg i utanläsning af Lutheri cateches och catechesfrågorna, men som fadren, hvilken skal vara en förmögen man, anhåller at få henne lös ifrån Scholan sommartiden och förbinder sig att med egen kostnad vilja hålla henne i Scholan vinterterminerna, til dess hon blifver i de vanliga stycken befunnen försvarlig, blef honom sådant beviljat, och hon ansedd nästkommande marknad såsom dimitterad ifrån publikt underhåld, under förenämde villkor.»

År 1771 hade Måns Pålsson efter ett år inhämtat Luthers katekes och Högströms katekesfrågor: »... och ehuru han hade bort blifva kvar i Scholan, at få större färdighet i innanläsningen uti de större böckerna blef han dock på sina föräldrars trägna begäran utur Scholan dimitterad, hälst Herr Scholaemästaren berömde honom för beskedelighet med förmaning at ersätta hvad som fattades.»

År 1784 heter det om Gunila Andersdotter. »Denne flitige och välar-tade flickan läste nu vid examen — hvar hälst man henne förelade: gaf ock vackra förståndssvar på hvad henne, utom boken förestältes, hvar-före hon, på Fadrens, som är aldeles blind på det ena ögat, ser ej eller stort med det andra, enträgna begäran at få henne hem sig till hielp i Renskiötsel, blef dimitterad.»

Annorlunda var det med Pehr Sjulssons son, »... och som hans För-äldrar, drefne af den yttersta fattigdom, med flere små barn begifvit sig till Landsbyggen, för at därstädes för vintern söka lifvets uppehälle, och således utur stånd satte at nu genast kunna hämta förr nämde deras son från Scholan; vågar jag, på det han måtte erhålla vidare förkofran samt vinna mera stadga, låta honom kvarblifva till nästkommande maji månads slut.»

Om *sången* föreskrev skolinstruktionen, att lärjungarna på helgdagar och vid annan ledighet skulle vänja sig att sjunga de bekantaste psalmerna. Det ålåg skolmästaren att vid den dagliga bönen öva psalmsång.

När Holmbom år 1745 visiterade skolan hade av brist på psalmböcker sångövningar endast i obetydlig utsträckning kunnat företagas. Holmbom manade lärjungarna att med noga uppmärksamhet följa sången i kyrkan och även eljest öva sig däri. Därvid borde de söka handledning av skolmästaren som säkerligen skulle betjäna dem liksom han dagligen komme att öva dem i sång i skolan, så snart de »fattat så mycket af Lecturen, som thertil fordras». Skolmästare Öhrling synes ha tagit anvisningen ad notam. De närmast följande åren säges han ha med flit undervisat barnen i sång. När man lät dem sjunga några verser här och där i psalmboken, befunnos de ha »gjort vackra framsteg även i detta stycke».

Det blev sedermera vanligt att vid visitationerna taga prov på sångfärdigheten. Ibland kunde den vara skral, mest beroende på att man icke nått så långt i innanläsningen. Då blev omdömet, att de »sungo någorlunda» eller att de »temmeligen kunde siunga. När resultatet var bättre, hette det att de »söngo äfven några Psalmer, som dem föresattes med sin rätta melodie och med behagelig röst» eller »lät man dem sjunga några verser här och där i Lapska Psalmboken, hvartil som en del hördes vara väl falne». Men ganska ofta heter det: »i sången följde med de andre», »har ej synnerlig röst at siunga» eller »hade ingen böjelig röst till sång».

Beträffande *skrivning och räkning* innehöll ju skolinstruktionen en vag anvisning om att lärjungarna skulle övas i skrivande. Kanslikollegium gjorde år 1754 framställning om undervisning i skrivning och räkning vid lappskolorna. Motiveringen var, att vissa tjänster i Lappmarken borde besättas med lappar. Direktionen var betänksam men medgav, att ett urval av »de kvickaste piltar» finge göras för detta ändamål. Dock skulle icke flera undervisas i dessa ämnen än nödvändigt vore.

Vid Kiörnings besök kom frågan om skrivning och räkning i Arjeplogs skola på tal. Skolmästaren påpekade att anslaget till detta ändamål var alldeles otillräckligt. En summa på 5 daler smt anslogs samma höst av Direktionen, men först år 1760 synes försök ha gjorts i dessa ämnen. Då antogs i skolan gossen Per Pålsson. Han läste redan vid intagningen försvarligen sina kristendomsstycken — fadern hade lärt honom att läsa — och eftersom han annars hade gott minne och naturlig kvickhet antogs han att lära sig räkna och skriva. Vid förhöret påföljande år befunns han ha förkovrat sig i kristendomskunskapen och även begynt öva sig i skrivning men icke börjat räkna. Skolmästaren fann honom nog oskicklig i dessa stycken. Kyrkoherden hade också funnit honom mindre tjänlig att

däri övas, varför en annan elev, Anders Andersson, som gått ett år i skolan och befunnits äga särdeles kvickhet och naturlig skicklighet antogs i stället. Lapskan skulle nyttjas vid hans inövande. Det måtte dock icke ha blivit mycket av den undervisningen, ty ett år senare meddelades att »han blifver nu kvar till at begynna med räknande och skrivande». När det nästa gång blir tal om honom — efter ytterligare ett år vid skolan — har han lärt att skriva efter föreskrift läslig stil och räkna de fyra räknesätten i hela tal, fast nog långsamt, »men uti Divisionen kommer han ej fort, när Divisor är större än en; och som Herr Scholaemästaren sade sig ej kunna komma fort med honom uti Räklandet, dels emedan det är svårt at gjort på lappska dels och emedan han ej finner honom dertill fallen; ty blef han ur Scholan dimitterad».

Dessa försök att införa räkning och skrivning i undervisningen synas ha avskräckt från fullföljande av dessa läroämnen. Ingenting nämnes under de följande åren om elever som idkade skrivning eller räkning. Först år 1786 hör man talas härom. Då företedde skolmästaren en eljest mycket duktig elevs skrivbok, men det företedda provet gjorde föga lycka. Visitorator fann gossen »mindre tienlig at vidare inöfvas derutinnan, om frukten och nyttan skulle svara mot kostnaden». En gång sedermera talas om en skrivande elev. År 1790 i april dog en skolflicka och då lapparna redan dragit till fjälls var det omöjligt att få ersättare bland lappbarnen. På den lediga platsen antogs expeditionslänsman Læstanders dotter, som redan vid sin ankomst till skolan lärt någorlunda läsa rent innantill och även kunde en del utantill. Vid den sedvanliga examen påföljande år hade hon icke blott inhämtat den vanliga kursen. »Dessutom har hon ock blifvit informerad i skrivande och kunde nu skriva tämmeligen ren och läslig styl.» Mot slutet av den gamla lappskolans tillvaro synes försök ha gjorts att åter införa undervisning i räkning. Det heter nämligen vid visitationen år 1819: »kunde äfven utan till Tabulam Multiplicationis (multiplikationstabellen) samt hade gjort början med at addera och multiplicera».

Det må slutligen nämnas, att ansatser gjordes till införande av *slöjd* vid Arjeplogs lappskola. Manufakturkontoret hade omkring år 1757 framlagt förslag till korgmakeriinnrättning i Lappmarken. Meningen var, att från varje skola någon av de kvickaste gossarna skulle skickas till Stockholm för utbildning och sedan införa yrket i hemorten. Konsistorium avvisade den anordningen och ville hellre att en eller annan korgmakare skulle sätta sig ned i norrlandskustens städer och att lappgossarna där skulle få en utbildning som gjorde dem skickliga i yrket, varefter de sedan kunde nyttjas i skolorna till elevernas handledande. Detta förslag synes ha förfallit, men år 1759 förelåg vid visitationen i Arjeplog en

skrivelse från konsistorium angående slöjd vid lappsolorna. I närvaro av assessor Lars Qvist uppgjordes också ett projekt till slöjdundervisning vid arjeplogsskolan. Flickorna skulle övas i spinning och korgarbeten och lära sig sy och brodera med tenn. Gossarna skulle svarva, lagga och arbeta i ben och trä. För flickornas handaslöjd kunde skolmästarens hustru påräknas utom beträffande korgarbetet. För detta borde man ordna så att en flicka som kunde med detta arbete gick ett år i Jokkmokks skola och andra året i Arjeplog och på det sättet införde konsten med korgarbetet på senare stället. Skolmästaren skulle ta sig an gossarna. Två spinnrockar och en svarvstol erfordrades. I väntan på dessa redskap skulle skolmästaren samla dugliga horn för tillverkning av vävspolar, skedkrokar, nålhus, selpinnar etc. Kongl. Direktionen beviljade anslag till en svarvstol men förkastade förslaget om spinnrockar, eftersom »i Lappmarken inga materialier finnas at spinna af». Det finns dock ingenting som tyder på att den projekterade slöjden någonsin kom till stånd i Arjeplog.

15. Kyrkoherde Nils Sundelin.

Nils Eriksson Sundelin var född år 1725 och son till lappmannen Erich Ersson i Jokkmokks lappby av Jokkmokks församling. År 1735 antogs han till elev vid Jokkmokks lappskola och utexaminerades två år senare. Då kunde han utantill både Luthers och Svebilii katekeser, läste rent innantill och kunde skriva efter föreskrift. Han ansågs kapabel till fortsatt utbildning, »är qwicker och gifver god förhopning om vidare fortkomst i studier, ther han thertill skulle blifva hållen». Goda människor förhjälppte honom till Luleå stadsskola, där han inhämtade grunderna i latinska språket. Prosten Renmark i Nederluleå uppmärksammade den lovande gossen och utverkade anslag till fortsatta studier vid Piteå trivialskola. Där hade hans bana så när stäckts, då anslaget indrogs, men genom prosten Solanders mellankomst räddades halva anslaget och Nils kunde fortsätta till Härnösands gymnasium. År 1749 blev han student i Uppsala, där han antog namnet Sundelin.

Efter fem års studier prästvigdes Nils Sundelin i september 1754 och fick sin första tjänstgöring i hemförsamlingen Jokkmokk. Drygt tre år biträdde han här kyrkoherde Modeen, och redan första året förrättade han icke mindre än 150 husförhör.

Sin första befordran vann han, när han år 1758 utnämndes till skolmästartjänsten i Gellivare, vars första ordinarie innehavare han blev. Den unge skolmästaren fick här genomkämpa riktiga hundår. Vid den syn som tre år tidigare ägt rum, hade någon anvisning icke kunnat lämnas på höslog och boskapsbärgning för den blivande skolmästaren. Den enda möjlighet som kunde utpekats var vid Lina älv och Sarfwasuando, en mil från skolan. Sundelin nödgades därför övertala kyrkoherden att första året ansvara för skolbarnens bespisning. Anslaget till skolan var också alldeles otillräckligt, och ehuru Sundelin upprepade gånger hemställde om förhöjning, fick han nöja sig med så knappa tillägg, att han nödgades sätta sig i skuld. Huru prekär situationen var för honom, framgår av 1764 års visitation, då det antecknades, att Sundelin »med särdeles flit brukar och uppodlar några ägor, ehuru Scholaebordet ännu icke blifvit något wist tillslaget». Trots denna uppodling nödgades han hämta foder 2,3 å 4 mil bort och hade ändå icke möjlighet att hålla sig med häst. Att Sundelin trots dessa svårigheter lyckades reda upp situationen, berodde

väl delvis på att han år 1759 ingick äktenskap med Margareta Kråka, dotter till en köpman i Luleå. Efterträdaren antyder härom, då han i sin svåra belägenhet ber att icke bli jämförd med Sundelin, »som i Luleå stad haft sit swärfolk».

Det var ett betydande arbete som Sundelin under sin tid i Gellivare medhann för att säkra skolans hushåll. Vid sin avflyttning hade han uppbrukat jord till 2½ tunnors utsäde eller 20 skälsland. Marken hade varit stenbunden och uppfylld av mossa och stubbar. Han hade vidare vid fjället Dundrets fot uthuggit och rensat en råning undan ris och rot, så att den lämnade sex skrindor hö, på samma sätt röjt Wasarebäckstranden och hela östra sidan av Leipepirbäckstranden, ett område som beräknades lämna foder till fyra kor, »enär der begynner på at wexa». För de kostnader han nedlagt på dessa odlingar begärde han ersättning och fick även en summa, som enligt hans egen uppskattning uppgick till blott hälften av vad han kostat på.

De slitsamma åren vid Gellivare skola hade märkt honom för livet. När han på ålderns dagar ser tillbaka på Gellivaretiden, talar han om den med en viss bitterhet: »...lära dock mine nu nog kännbara avtagande krafter hafva i synnerhet tagit en märckelig stöt de 10 åren, nemligen från och med 1758 och till 1768 jag i Gellivare schola var både Schol- och spismästare, hvarest till Scholbarnens underhåll till de tvenne sista åren intet bestods mera än hvad efter första inrättningen eller gamla staten var anslagit, fast tiderna då i anseende till ätliga varors och i samma mon de öfrige provideringspersedlars anskaffande alt för mycket förändradt sig: Scholbolet till åker och äng, hvarmed utspisningen skulle underhielpas, låg ock dessutom i des naturliga häfd och linda; desse bägge omständigheter föranlätto mig fördenskull at, utan at ligga öfver mine Höga Förmän med ansökning hvarcken om »Statens» förbättring eller under arbetet om någon sort hielp till Scholbolets upodling, strax vid tillträdet sielf till det yttersta af mina krafter med egen hand gripa värcket an, rödja, upodla och således göra en stenbunden och oländig marck fruktbar både till åker och äng., scholhushållningen till et utmärkt understöd då redan så för mig som fastmera för mine efterträdare i spismästareysslan, hvilcka naturligtvis skiördat och afhämta mästa frukten af mine der nerlagde svettedroppar».

De som voro mest beroende av skolmästarens omsorger i detta stycke, voro näst hans egen familj skolbarnen. Vid prosteting år 1762 berömde kyrkoherden, lapparna och barnen på det högsta Sundelins flit och ömhet, och vid visitationen år 1764 vitsordades, »att Scholaebarnen blifva af Scholaemästaren väl försedde, hvilket och nogsam kunde skiönjas på

barnen som icke allenast woro wäl håldne; utan ogerna wille skiljas ifrån Scholan».

Det var kanske inte så underligt, att Sundelin, när han år 1768 sökte skolmästartjänsten i Jokkmokk, motiverade sin önskan om förflyttning med att han ansåg ett ombyte av verksamhetsfält »såsom en förmon, lisa och ersättning». Konsistorium utnämnde honom under erkännande av att han »under sin tjenstetid sig alltid skickeligen och wäl förhållit samt i synnerhet med oförtruten flit och berömlig arbetsamhet Gellivare Scholae-sysla förestådt».

I Jokkmokk synes Sundelin mycket snart ha tillvunnit sig lärjungarnas tillgivenhet. Det heter år 1770: »...togo de dimitterade med mycken rörelse afskjed af deras Scholaemästare och tackade honom för all den ömhet och kärlek Han emot dem bevist». Det trägna arbetet i skolan hindrade honom icke från att med nit fullgöra även församlingsprästens tjänst. I sin berättelse om verksamheten år 1770 omtalar kyrkoherden, att han själv besökt 35 kåtalag under det att Sundelin gjort 70 sådana besök. Den aktning och tillgivenhet som Sundelin åtnjöt från församlingens sida kom till uttryck på ett för honom hedrande sätt, när kyrkoherdebeställningen år 1774 blev ledig. Vid marknaden det året fingo lapparna veta, att tjänsten skulle tillsättas kommande år. En afton vände de sig till den avgående kyrkoherden och gåvo tillkänna sin önskan att få Sundelin till kyrkoherde. Denne försäkrade, att höga vederbörande nog skulle draga försorg om en trogen lärare för dem och betonade vikten av att bedja Gud om en nitisk lärare.

Som ende medsökande anmälde sig kyrkoherde Johan Öhring i Arjeplog. Han befanns äga större förtjänster till befattningen än Sundelin och utnämndes. Sundelin kompen serades på så sätt att konsistorium utnämnde honom utan ansökan till kyrkoherde i Arjeplog.

Arjeplogs lappskola fick sålunda i sin nya tillsyningsman en person som grundligt prövat på en ödemarksskolas alla svårigheter. I trettio år var Sundelin kyrkoherde i Arjeplog och under denna tid förrättade han med endast ett par undantag alla de årliga visitationerna vid skolan. Det var onekligen en utomordentlig tillgång för skolan att äga en så insiktsfull och ansvarskännande inspektor.

Att Sundelin snart efter ankomsten till Arjeplog förstått att vinna sina församlingsbors tillgivenhet, därom vittnar visitationsprotokollet från året efter hans ankomst dit. Då betygade församlingsborna, att »de alla hade skiäl att berömma och älska sin kyrkoherde för mycken nitälskan, flit i alla hans Embetes göromåler, och sidst för tålmod och ett fogligt sinne uti hans umgänge med sina åhörare. De önskade, att Gud nådigst

wille förinna deras kyrkoherde hälsa och ett långt lif — at tiena Gud och wara denne församling till nytta och uppbyggelse.»

Församlingens förväntan kom att i rikt mått infrias. När Sundelin 80-årig slöt sina ögon till den sista vilan, hade han bakom sig en lång och gagnande herdegärning i Arjeplogs församling. Det är här icke tillfälle att redogöra för alla hans trägna omsorger om den hjord han hade att vårda. Det må vara nog med ett par exempel som belysa det nit som han ådagalade i fråga om själavård och kristlig undervisning.

Vintertiden uppehöll sig en del lappar längre tid i närheten av kyrkan, och det var då brukligt, att de närmare kyrkan vistande infunno sig till gudstjänsten varannan söndag och de längre bort belägna var tredje söndag. Vid dessa tillfällen beredde Sundelin nu större utrymme åt nattvards- och katekesförhör genom att uppmuntra lapparna att »ej allenast infinna sig så många som vid hussjötslen hemma ej äro aldeles omistliga utan ock komma så tidigt om Lögerdagsmorgonen, at, till en sådan erforderlig Embetsförrättning till Christendomens både upkomst och förkofring, hela både för och eftermiddag deraf användes». Det hjälpte därvid icke, om några kommo sent på lördag, förebärande att de på grund av lång väg blivit försenade. Med dem anställde han särskilt förhör på söndagsmorgonen. Han drog sig icke heller för att, när lapparna eljest kommo fram till kyrkplatsen, samla dem till förhör i prästgården. Under Fastan höll han dessutom på lördagsafton förklaring både på svenska och lapska över något stycke av Jesu Kristi lidandes historia, »en dyr och viktig ämbetsförrättning, hvilcken, som den, jag vet icke om någon tid tilförene här eller på andra ställen i Lappmarken alt från den första stund jag kom hit, blifvit altid tagen i akt».

Högre än andra ämbetsförrättningar skattade Sundelin dock kåtaförhören. Om deras betydelse säger han: »att kåtaförhören mäst bidra till kristendomens tillväxt och förkofring i Lappmarken både då det gäller troskunskapen och en därav, som en ådra af sin källa ledande lefvernets helighet, är en erfarenhet som de kunna bäst besanna som hafva därmed redligen umgått». Dessa förhørsresor voro mycket strapatsrika, ty de måste försiggå under en mycket kort period, i regel mars och april månader, då lapparna voro mest lediga. Vid 66 års ålder gjorde Sundelin en sådan resa till de lappar som lågo med sina renhjordar på allmänningarna i översta delen av Pite socken. Hans skildring ger en livlig bild av hur det gick till vid dessa kåtaförhör.

»Desse förhör vordo i så måtto anställda, at till Byalaget som låg vid vägen der man skulle fram blefvo de som voro närmast der in till samman kallade, vartill 3 à 4 Hushåll i sänder mangrant och så många Per-

soner af hvart och et, som ei aldeles voro tarfvelige vid Kåta- och Renskiötselns hemma, sig inställda; När så hände, at en enda kåta icke kunde inrymma alla af de närvarande, var man föranlåten at göra stockeld ut på marcken under bar himmel för at, då de församlade deromkring, såto, icke 2 och 3 falt bakom varan, såsom i kåtan, utan här hvar efter annan, så att man hade hvar menniskia sig städse för ögonen och följakteligen tillfälle at bäst utröna hvars och ens styrcka och svaga i salighetsvägen, när hvarjom och enom sattes en fråga deraf at svara på eller et och annat stycke både af abcboken och Doct. Lutheri Cateches at läsa.

På detta sättet hant man de fjorton dagar dervid vordo använde förhöra några och 30 Hushåll i deras Christendom, och befunnos de äldre af dem deri behålla i minnet hvad de i sin barndom i mer och mindre grad lärdt som ock sedermera fattadt; äfven som ock de yngre efter tid, tillfälle och omständigheter beflita sig om bokläsningen, hvarutinnan de visa en utmärckt benägenhet, hog och lust. De ibland desse som lärdt sig hemma i bok och deri gjordt mera och större framsteg, på anmodan, för at vänja sig dervid, i min öfvervaro, höllo för den närvarande allmogen hvar sin gång ei allenast morgon och aftonbön utan äfven läste de sedvanliga bordläxorna vid deras måltider; och som (de) gjorde för sig vackert besked äfven i den delen, betygades deröfver mycken förnöjelse samt upmuntrades de äfvensom deras anhörige och Husbönder at tillhålla dem det så altid göra och det ingalunda försumma».

Som gammal skolmästare hade Sundelin ett naturligt intresse för undervisningen, både den som var knuten till lappskolan och den som utfördes av kateketerna, vilka stodo direkt under hans ledning.

Vad skolan beträffar vållade väl de förut nämnda kontroverserna med skolmästaren rörande fiske och slätterängar någon irritation.* Det förefaller dock, som om Sundelin alls icke låtit sig påverka härav, då det gällde hävdandet av skolans intressen inför högre myndigheter. Han framförde skolmästarens önskemål om förbättringar och främjade alla uppslag som kunde leda till skolans förkovring. Åtskilliga reformer tillkommo på hans förord, ny kvarn, ny källare, m. m. Först under Sundelins tid förekomma uppgifter om att smärre reparationer verkstälts med socknens egna medel. Det är troligt att detta skedde på Sundelins tillskyndan.

Sin omsorg om undervisningen visade Sundelin även på det sättet, att han tog till sig fattiga och hemlösa barn och handledde dem i sitt hus. Dottern till en utfattig och menför lappman hade om sommaren varit vallhjon åt honom. Följande vinter fick hon åtnjuta fri inackordering i hans hem och bibringades färdighet i innanläsning m. m. Ett år hade han

* Sid. 73—74.

fyra elever i sitt hus, bland dem en flicka, »som man af barmhärtighet förser med mat och kläder».

Kateketernas verksamhet omfattades av Sundelin med ett outtröttligt intresse, och han ägnade dem en personlig och faderlig omvårdnad. De som visat sig särskilt pålitliga anförtroddes understundom att förrätta kåtaförhören. Samvetsgrant redogjorde han i sina ämbetsberättelser för deras förhållande i tjänsten, huru många de handlett och vad resultat de åstadkommit, om de gjort sig förtjänta av kateketlönen, huru målsmännen ställde sig till deras arbete o. s. v. Vid anställandet av nya kateketer inskräppte han hos dem ansvar för eleverna och påminde om den räkenskap de hade att avlägga inför Gud och samvete, varvid han manade till flit och varnade för ett anstötligt leverne.

Under de senare åren av sitt liv hade Sundelin förmånen att ha sin äldste son till biträde i ämbetet. In i det sista sökte han att fullgöra sina ämbetsplikter, ehuru han nödgades erkänna att ålder och sjuklighet hindrade honom att med den noggrannhet han önskade utöva sitt kall. Den 13 januari 1805 insomnade han, nära 80 år gammal. Vid hans bortgång »betygade med tårar Församlingens Ledamöter sin bittra sorg öfver sin älskade kyrkoherdes frånfälle».

Eftervärldens omdöme om Sundelin är enstämmigt. Petrus Læstadius betecknar honom som »nästan det enda exemplet af en rättskaffens, ordentlig och utmärkt prästman af denna nation (d. v. s. den lapska). Lars Levi Læstadius uppräknar honom i den rad dugliga, lärda, lapskkunniga präster, som funnit nåd för hans kritiska granskning. I Arjeplogs kyrkobok står hans minne tecknat med följande ord: »prodesse maluit, quam præesse» (han ville hellre tjäna än styra).

Barn: De tre första barnen dogo i späid ålder.

Emanuel, f. 5/7 1762 i Gellivare, begav sig till Norge

Ulrika, f. 11/7 1764, gift 1) m. handl. Clas Govenius i Luleå

2) m. » Bergner i Luleå

Johan, f. 24/6 1767, borgmästare i Umeå, häradshövding

Nils, f. 3/2 1770, kyrkoherde i Arjeplog, distriktsprost

Anna Margareta, f. 1774, g. m. handl. Wahlberg i Luleå

Rudolf, f. 18/10 1776, död 1777

Sonen *Nils Sundelin* (d. y.) efterträdde sin fader som kyrkoherde i Arjeplog. Församlingen hade uttryckt sin enhälliga och hjärtliga önskan härom. Han hade fr. o. m. år 1792 biträtt fadern särskilt med kåtaförhören och vunnit lapparnas tillgivenhet. Den glädje och högaktning som hans undervisning framkallade fröjdade den gamle Sundelins hjärta, »... blir således den möda som är förenad med dessa besvärliga resor alltid lätt, då man äger hopp om att möta glada och muntra ansigten».

Det förefaller som om den yngre Nils Sundelin varit en kärvare natur än fadern. »Man har väl», skriver Petrus Læstadius, »tadlat honom såsom despotisk, men den djupa vördnad som hvarje Arjeplogbo ägnar hans minne vittnar att hans oinskränkta makt var en aktningvärd lärarens och själasörjares makt, och den ordning han under en stormig tid vidmakthöll, gör honom heder och visar, att han var på sin tid en av de mest utmärkta prästmän som Lappmarken ägde.» Han hade en sällsynt makt över sina åhörarens sinnen, säges det. Som ett bevis därpå torde man få räkna det beslut som han fick socknemännen med på, när de lovade att aldrig bruka sådana drycker som äro förbjudna och de tillåtna med mycken sparsamhet och måtta. Föräldrar, husbönder och matmödrar förbundo sig att icke låta barn och ungdom vänja sig vid hetsiga drycker och nyttja tobak.

Det till prästbordet hörande jordbruket drev han upp till en höjd, som det förr icke på långt när nått upp till. Det födde på hans tid 10 à 12 klavbundna nöt, femtio à sextio får och två hästar. Denna utveckling får väl till stor del tillskrivas hans utmärkta hustru Anna Brita, d. t. komministern i Umeå landsförsamling Joh. Nordlund och h. h. Ulrika Bostrom. Efter mannens död flyttade hon till Lycksele, där hon arrenderade skolbostället och skötte dess jordbruk.

För sina utmärkta förtjänster utnämndes Sundelin år 1820 till distriktsprost över Södra Lappmarken. Han avled den 9 juni 1822.

Barn: Nils Johan, f. 28/3 1808, prost i Lycksele, död 1877

Ulrik Wilhelm, f. 15/12 1809, missionär i Arjeplog, blev skolmästare i Jokkmokk, avsatt

Uno August, f. 22/1 1811, kyrkoherde i Stensele, död 1881

Margareta Ulrika, f. 1813, g. m. kronofogden B. O. Holmström, Lycksele

Leonard, f. 31/7 1814, klockare i Lycksele, död dec. 1903

Ferdinand, f. 6/9 1819, komminister i Umeå stad, död 1868

Om Sundelins ättlingar har fröken Karin Sundelin lämnat en värdefull skildring i den släktrönika som hon sammanställt under titeln »Pastor Uno och Catharina Lovisa», Lindblads förlag, Uppsala, 1942.

16. Skolmästaren Emanuel Öhrling.

Till den efter Eric Fjellström lediga skolmästarbefattningen anmälde sig fem sökande. Av dessa ansåg Consistorium Joh. B. Ask och Emanuel Öhrling vara mest övade i lapska språket. De flesta tjänsteåren hade dock Johan Læstadius, en son till den förut nämnde kyrkoherden i Arjeplog. Domkapitlet utsåg Læstadius till tjänsten, men Direktionen utnämnde Öhrling. Troligen ville Direktionen gottgöra honom för skolmästartjänsten i Åsele, till vilken han föreslagits av konsistorium två år tidigare. Då hade han av Direktionen skjutits åt sidan för en annan. Skolmästartjänsten i Arjeplog kom således att innehavas av en son till den förste skolmästaren vid skolan.

Emanuel Öhrling var född den 20 april 1751 i Arjeplog. Efter studier i Piteå skola blev han student i Uppsala år 1766, där han åtnjöt lapskt stipendium och år 1772 disputerade på en avhandling om samstämmigheten mellan lapska och ungerska språken. Prästvigd år 1776 förordnades han till adjunkt åt sin fader, som då tillträtt Jokkmokks pastorat. Efter faderns död uppehöll han befattningen som nådårspredikant. Vid den prostvisitation som då ägde rum, uttryckte församlingsborna sin önskan att få behålla komministern Nath. Fjellström och adjunkten Öhrling i anseende till deras färdighet i ortens dialekt »samt kända ömhet att med trogen undervisning wid alla tillfällen låta sig vårda om deras förkofring uti Guds ords lärdom och Gudagtighetsöfning». Det blev emellertid hans broder Samuel som efterträdde den gamle Öhrling, och Emanuel sändes till Tornealdalen, där han innehade prästerliga tjänster först i Neder-Torneå och sedan i Över-Torneå. Från staden Torneå hämtade han sin brud, Catharina Zebulon, dotter till köpman Christopher Zebulon och hans hustru Anna Margareta Grape. Bröllopet stod i Stockholm år 1784.

Den 20 december 1784 tillträdde Öhrling tjänsten i Arjeplog. Under den tid han stannade vid denna befattning synes ett gott förhållande ha rått mellan honom och kyrkoherden på platsen, Nils Sundelin. Den senare förrättade så gott som alla dessa år visitationen vid skolan, och inga missälligheter förspordes. De moderata krav på förbättringar som framställdes av skolmästaren understöddes välvilligt av kyrkoherden, och den mening angående skolbarnen som den förre gav till känna delades synbarligen av den senare. Öhrling sörjde för elevernas välbefinnande och

försvarade skolbordet mot obehörigt intrång. När bruksnybyggaren i Sakavare Abraham Carlberg tillägnade sig slåttern å skolans ängar, stämde Öhrling honom till tinget. Man sänjdes dock tills vidare i avvaktan på framtida laga rev och delning. Öhrling tog initiativ till ett särskilt överläsningrum för eleverna och genomdrev förbättringar av kvarn och källare. Under sin tjänstetid i Arjeplog erhöll Öhrling ledighet för att biträda sin broder Samuel vid översättningen av Gamla Testamentet till lapska. Den senare, som innehade kyrkoherdetjänsten i Jokkmokk och erhållit det hedrande översättningsuppdraget, hemställde nämligen i oktober 1794 att få sin broder över till Jokkmokk till hjälp i arbetet under den kommande vintern. Genom kyrkoherde Sundelins beredvillighet att åtaga sig undervisningen i skolan kunde också denna sak ordnas.

Öhrling säges ha varit en liten fryntlig, tjock gubbe. Han utmärkte sig föga som talare. Så mycket mera talför var hans hustru. Hon avbröt ofta sin man med orden: »tig du, Öhrling». Den husliga friden torde icke allvarligt ha störts härav, ty enligt Petrus Læstadius var Öhrling »en foglig man». Vid sin flyttning till Arjeplog medförde makarna Öhrling pigan Brita Esaiedotter från Karungi. Denna kvinna omfattade sitt husbondefolk med så stark kärlek, att hon redan år 1785 testamenterade sin lilla egendom åt makarna Öhrling med följande ord: »Jag far icke bort ifrån detta ställe, förrän min husbonde och matmoder flytta, och de skola ärfwa all min ägendom, om jag hos dem med döden afgår, ty jag längtar icke efter bättre än jag nu hafver ifall ej ändring blifver, ty mina släktingar skola ej ärfwa ett runstycke af det mig tilhörer eller af min ägendom». Efter Britas död stämde hennes broder, bonden Johan Esaijeson Vida skolmästaren på arvet, men då testamentet icke i laga tid klandrats, ogillades hans talan. Det förefaller annars, som om herrskapet Öhrling haft ovanligt besvärligt med sitt tjänstefolk, eftersom tingsprotokollen uppvisa upprepade tvistigheter angående dem.

Vid stormarknaden år 1789 hade Öhrling städslat pigan Maria Thomasdotter på ett år. En vecka senare hade pigan burit tillbaka städseln men tre veckor därefter åter mottagit den. Då hon återigen velat återlämna den till skolmästaren i kyrkoherdegården, där hon tjänade, hade skolmästaren »för hennes ostadighet» ej velat ta emot den. Det upplystes, att tjänstefolk »på denna orten lejdes enär som hälst men aldramest i stormarknaden». Pigan, som var nerifrån landsbygden, fann sig överbevisad om sin skyldighet att träda i tjänst hos skolmästaren, vilket rätten även ålade henne.

Drängen Erik Burman från Nurr hade sommaren 1797 blivit påtrugad städsel av fru Öhrling men efter fjorton dagar återlämnat den. Orsaken

var, att han blivit vägrad gängse dränglön. Skolmästaren stämde, men rätten ogillade käromålet. Städseln ansågs ha mottagits blott på försök samt »till nogare besinnande». Han hade återburit den långt innan marknaden, och Öhrling hade haft så lång tid som sedan sistlidne sommar »at sig om annat tjenstehjon omhugsa».

Vid samma tillfälle hade Öhrling stämt nybyggaren i Buogt för att han vägrat sin dotter att stanna i Öhrlings tjänst ännu ett år, ehuru dottern själv ville detta. Nybyggaren förebar, att flickan ej städsrats för det senare året. Men då flickan icke lagligen sagt upp sin tjänst hos skolmästaren, var det enligt rättens mening »hennes i lag grundade plikt att ännu ett år hos scholaemästaren Öhrling för lika stor Pigelön, som dem emellan för förutgående året varit betingat, quarblifva».

Öhrling lämnade Arjeplog år 1800 för att tillträda kyrkoherdetjänsten i Lövänger, där han sedermera utnämndes till prost. I prästgården där höll hans hustru utan mannens vetskap krog, brännvin utlangades genom fönstret i norra kammaren.

En söndagsmorgon, då prosten Öhrling skulle kristna ett barn och tagit på sig en kall rock, fick han slag, sjönk ned på en stol under utropet: »Herre Jesu, anamma min ande», blev mållös och dog. När prostinnan kom in, lär hon ha utropat: »tala nu, Öhrling!» Det var den 11 dec. 1808.

När vid ryssarnas härjningar året efteråt två kosacker rövade ett par hästar ur prästgårdens stall, fick även prostinnan slag och dog.

Barn: Johannes, f. 1785, död 1796

Emanuel, f. 1786, vaktmästare vid Piteå lasarett

Jacob Eric, f. 1788, död 1789

Margaretha Christina, f. 1790, död 1797

Carl Fredrik, f. 1793, student 1812, död 1823

Johannes, f. 1797, kapellpredikant på Holmön, död 1863

17. Kateketverksamheten.

Den lapska missionen i Norge nyttjade redan på 1600-talet kateketer i sin tjänst. Lämpliga lappmän fingo en kort utbildning i de kristna trossanningarna och sattes att som kateketer vandra omkring bland sina stamfränder för att bibringa dem läsfärdighet och kunskap i den kristna tros-läran. I Sverige försökte kyrkoherden i Nedertorneå församling något liknande.

Under v. Westens ledning fick kateketverksamheten bland de norska lapparna ny fart. De goda verkningarna av kateketernas arbete uppmärksammades inom Sverige och omkring år 1740 kommo de första kateketerna till i svenska lappmarken.

Kateketverksamheten bland de svenska lapparna kan betraktas som en utbyggnad av den förut relaterade premieundervisningen. Kateketerna rekryterades i regel från lappskolorna och stodo under vederbörande kyrkoherdes direkta ledning. Det som utmärkte kateketsysslan var att den var en formlig tjänst med bestämt årligt arvode. Betalningen utgick dels i penningar som uppfördes å ecklesiastikverkets stat dels i det naturaunderhåll som presterades av den lapp vars barn kateketen undervisade. Kateketens verksamhet inskränktes därigenom till de lapphushåll som förmådde kosthålla honom. Utom undervisning i hemmen skulle kateketen i lappbyarna förrätta morgon- och aftonbön samt om söndagarna uppläsa en predikan ur postillan.

I Arjeplog vann såsom förut visats undervisningen mot premier stark utbredning. Frågan om anställande av kateket var dock tidigt å bane. Sjul Enarsson och Mårten Olofsson från den första elevkullen i lappskolan hade man hoppats få till kateketer. I staten upptogs även ett belopp på 15 daler silvermynt till vardera. Av skilda anledningar kom något förordnande icke till stånd. Den förre ingick äktenskap och hindrades därigenom att antaga kateketsysslan och den senare befanns vara för ung för tjänsten. Bägge gjorde dock en god insats genom premieundervisning (sid. 58). Det dröjde ända till Kiörnings visitation innan kateketfrågan fick sin lösning (sid. 69).

Den första kateketen förordnades år 1755, men han fullgjorde icke sin syssla och arvodet 20 daler silvermynt innehölls. I hans ställe förordnades följande år *Nils Andersson Blöt* som år 1744 intagits i skolan och ett år senare dimitterats därifrån. Om hans verksamhet år 1758 lämnar kyrko-

herden i sin ämbetsberättelse en utförlig redogörelse och vi få därigenom en rätt god bild av kateketens arbete: »Catecheten Nils Anderssons göromål har varit at förhöra och undervisa så väl Församlingens ungdom som de äldre uti Doctor Lutheri Cateches och Herr Kyrkoherdens Högströms Spösmål, så at han i hvart och et hushåld, som han kunnat hinna med och det mäst kunnat behöfva, gådt flera gånger igenom ofvannämde Böcker, innan han derifrån sig begifvit, sedan af honom hvar morgon och afton bön blifvit förrättad. Med sådant förhör och kringresande begynte han förlädit år strax i början af Februarii månad och fortsatte demed til slutet af Aprill månad, tå han med lapparne, för deras flyttningar, icke kunde något särdeles uträtta, til dess de åter uti Julii månad kommo til någon vissare station, tå han åter företog sitt vanliga arbete ifrån den 17 Julii til och med den 5 Septembris, och i Octobri Novembri de hushåld han träffa kunde, tå deras flyttningstid åter inföll, och han ei vidare kunde med dem något uträtta, förrän efter Julehögtiden och det til den 20 i denne månad eller marknadstiden, varandes imedlertid tilstädes vid kyrkan med ungdomens undervisning, när Pastor derifrån varit förhindrad.»

Undervisningstiden anpassades sålunda efter lapparnas levnadssätt. Under deras flyttningar från vinterviste till vår- och sommarviste och omvänt från de senare till de förra var kateketens verksamhet bland fjälllapparna inställd. Uppgifterna i pastors ämbetsberättelse äro många år framöver samstämmiga i fråga om kateketens tjänstgöring. Verksamheten fördelade sig på tre perioder eller terminer ungefärligen sålunda:

marknadstiden—vårflyttningen

juli—augusti

december—marknadstiden (med avbrott för julhögtiden)

Att kateketen biträdde pastor eller rent av vikarierade för honom vid förhören var icke ovanligt. Det synes ha inträffat mer än en gång under kyrkoherde Öhrlings tid. Särskilt vanligt var, att kåtaförhören anförtroddes åt kateketen, när omständigheterna gjordé det svårt för pastor att komma omkring bland lapparna.

Kateketen Nils Anderssons bana blev kort. År 1761 ansåg sig kyrkoherden nödgad att entlediga honom, då han nu hade »mindre tillfälle at med undervisning betiena lapparna i deras kojor sedan han blef gift och fåt eget hushold».

Efterträdaren bar även namnet *Nils Andersson*. Han var född 1737 och son till en fattig lappman Anders Larsson i Arjeplogs lappby, hade år 1755 utexaminerats efter ett års vistelse vid skolan och var en av de gossar som Kiorning uppmuntrade med en postilla. Efter fem år var han ur tjänsten av samma orsak som företrädaren.

Lars Matthson Wuolwok, född 1744 och år 1758 utexaminerad ur skolan, övertog kateketsysslan år 1766. Han synes ha tjänstgjort till och med år 1771, då han ersattes med

Amund Danielson, som tjänstgjorde med gott vitsord till i februari 1779, då han efter ingånget äktenskap lämnade sin syssla. Genom pålitlighet och duglighet blev han ibland betrodd med att förrätta kåtaförhören i de längst bort belägna byarna, dit pastor hade svårt att komma.

Att ingåendet av äktenskap satte stopp för vidare tjänstgöring som kateket är icke att förvåna. Kateketens ställning som informator på lapphusbondens kost omöjliggjorde ju ett ordnat familjeliv och var till förfång för skötseln av egna renar. Genom giftermålet ökades renhjorden med hustruns renar och det blev därför ingen annan råd än att kateketen lämnade sin tjänst. I den skildring som lappmannen Anta Pirak lämnar i boken »En nomad och hans liv» berättar han på ett belysande sätt huru saken ställde sig för honom som lapplärare då det blev fråga om giftermål. Anna Piraks erfarenheter hänföra sig visserligen till långt senare tid — slutet av 1800-talet — men situationen torde ha varit fullt jämförlig.

»Om sommaren följde jag själv mina renar. De tider, då jag höll skola, skötte mina två bröder sina och mina renar, och på flyttningen hjälpte jag dem.

Under senare delen av den tid jag undervisade, hindrades jag ibland från undervisningen, så att jag inte kunde hålla ut alla skolveckorna. Så minskades också lönen. Jag började då tänka: Nog måste jag börja sköta mina renar året om och flytta. Jag känner på mig: förvisso är jag född till lapp, för flyttlapp vill jag då helst bli.»

Så tänkte jag: »Inte går det bra att vara flyttlapp, om man inte har en kamrat. Jag kastade då mina blickar på en lappflicka, som jag tyckte om. Jag bad henne bli min kamrat under flyttningarna med renarna åren runt. Hon var också villig att bli min kamrat. Och så foro jag och flickan någon tid därefter till det heliga ämbetets tjänare och lovade inför honom att älska varandra i nöd och lust. Så var jag då äkta man, och hon var min hustru. Och så slutade jag genast skolan.»

Anslaget till kateketen utgjorde länge 20 daler silvermynt, efter den nya myntsortens införande utgick det med 3 riksdaler 32 skillingar eller 10 plåtar. De två nya kateketerna som tillkommo år 1777 erhöello något mindre, 16 daler silvermynt vardera eller i nya myntsorten 2 riksdaler 32 skillingar. År 1792 företogs en höjning av arvodena med 2 riksdaler till vardera av de tre kateketerna. I början av 1800-talet utgick kateketarvodet med 7 riksdaler 37 skillingar och 4 runstycken. År 1815 tyckte kateketerna att den summan var »nog ringa mot den möda de hafva, at

vinter- och sommartid, dels på skid dels gående, upsöka de widt kring-spridde Lappar, oberäknad kostnaden vid anskaffande af nödige klädes-persedlar, hvilka de, utan andra utvägar at förvärfva sig dem, måste för-berörde Catechetarfvide förse sig sjelfve med». För att lätta deras bekym-mer utan att belasta ecklesiastikfonden föreslog kyrkoherden Nils Sundelin d. y. att den kateketlön som just då blev ledig genom innehavarens av-gång måtte uppdelas på de bägge kvarvarande, »hälst det åsyftade enda-målet med den mycken nytta medförande Catechet-Inrättningen skulle kanhända på ett verksammare sätt uppnås genom tvänne väl — än trenne illa lönte Catecheter». Förslaget gick verkligen igenom.

Kateketerna lade stor vikt vid att lönen utbetalades till dem i reda pengar. År 1763 hade Nils Andersson fått sin lön i bankosedlar men där-med var han »såsom lapp ej särdeles belåten» och yrkade därför på att få betalt »i courent mynt för sin bättre utkomst». Året efteråt kom halva lönen i sedlar och andra hälften i »hvita pengar», men kravet på klingande mynt vidhölls energiskt. När kateketen år 1766 fått lönen i sedlar, »hvar-med han såsom lapp icke väl är betjent», stöder pastor i församlingen hans protest och rekommenderar utbetalning i silvermynt: »i annor händelse torde ingen gierna vilja åtaga sig den sysslan».

Det synes ha varit vanligt att lönen utbetalades i förskott. År 1766 på-pekare kyrkoherde Öhrling, att »catecheterne varit vahne att i början af året undfå sin lönings assignation», och när år 1797 ombyte å tvenne katekettjänster ägde rum, fingo de nya tjänsteinnehavarna omedelbart ut lönen, då, såsom pastor meddelar, »det är vanligt at Catecheterna vid början af året undfå sin lönings assignation».

Om det arbete som kateketerna presterade hade pastor erkännsamma ord i de berättelser som årligen avgåvos. Kateketundervisningen började bära frukt. En enda kateket inom den vidsträckta församlingen var dock uppenbarligen alldeles för litet och det kan icke förvåna att tanken på en utökning av antalet inställde sig. I sin berättelse år 1770 skildrar kyrkoherde Öhrling läget och föreslår åtgärder. Efter att ha meddelat, att församlingen består av 696 själar skriver han: »... de, som ei begynt läsa i Bok, äro mästa delen gamla el. barn, som icke kommit til de åren el. icke hafva de föräldrar, som kunna dem undervisa, jemte några gamla pigor, som äro tröglärige, och hvilka med tienande måste sig föda, af hvilka man ei alltid kunnat antaga i Scholan, på det andre, som äro qvickare ämnen, icke måtte derifrån hindras. På upmuntran at på egen kost hålla sina barn i Scholan, har väl icke fattats, och skal ei el. hädanefter underlåtas; men mångas karghet är orsaken dertil at det ei så ofta skier. Men om Höga Wederbörande åstunda en skyndsammare framgång med Christendoms-

Kundskapens fortplantning i Lappmarken, torde jag få gifva min oför-gripelige tanka tillkänna, at jag, för min del, ser intet bättre medel än om flere Catecheter i hvar By förordnas, hvilka skulle sysselsättas at lära ungdomen läsa i Bok, och tå i denne Församling den nu varande Catechets syssla äfven dertil blefve förvandlat, samt sedan 9 til honom tillsatta, hvilka inför Pastor el. Visitorator, skulle göra redo för sig och med sina Disciplar framkomma, tror jag at Församlingens ledamöter, förutan de gamla, inom få år, med Guds hielp, skulle kunna läsa i Bok, och Högl. Kongl. Directionen inom kort tid slippa all vidare omkostnad än at hålla den gamla staten vid magt.»

Konsistorium delade icke denna optimism. Det betvivlade möjligheten att på en gång få så många kateketer och trodde icke att lapparna skulle gå sig ut med att ständigt kosthålla så många undervisare. Det ansåg råd-ligast att börja med tre eller fyra kateketer. Visade det sig att det åsyftade ändamålet vanns, kunde man då öka antalet. Direktionen överlämnade åt konsistorium »at efter omständigheterna härom föranstalta».

Några år senare löstes dock frågan på ett överraskande sätt. År 1777 överlämnade lappfogden pengar för ytterligare två kateketer och kyrkoherden fick bråttom att utse dem. I sin ämbetsberättelse samma vår be-gärde kyrkoherden för kommande år anslag även till de två nya kateketerna. Konsistorium upptäckte då att genom något misstag kyrkoherden i Arjeplog fått de pengar som skulle gå till de två kateketerna i Jokkmokk. Till Jokkmokk hade sänts den kateketlön som skulle tillkomma gellivare-kateketen och i Gellivare hade man blivit utan. Konsistorium vågade dock tillstyrka anslag till de nya kateketerna i Arjeplog och rekvirerade ersätt-ning åt Jokkmokk och Gellivare för vad de gått förlustiga. Det blev för Direktionen att hålla god min. Att indraga tjänsterna och beröva de an-ställda kateketerna deras lön hade varit hårt. Och så kom det sig att prost-en, när han nästa gång visiterade i Arjeplog, fann icke blott den förut omnämnde Danielsson utan även två kvinnliga kateketer. Prosten presenterar dem och deras arbete sålunda:

»Andra catecheten är halta pigan *Ingri Månsdotter* i Simisjaur, som har informerat 2^{ne} barn, Anders Nilsson Skrapa i Arieplög 12½ år gammal, den andre är Jon Larsson Kabaks son i Sörwästerbyn 12 år gammal. Bägge dessa kunde nu rätt redigt läsa utan till a. b. c. boken, Lutheri cateches och Högstörms Frågor samt innan till tydeligt i Psalmboken och Nya Testamentet, hvarest dem förelades. Denna qvinna är menför och går med kryckor, så att hon ei kan följa om sommaren med på Fiellet, utan måste då uppehålla sig hos sin fader wid någon fisksjö; men är oförtruten om wintrarna intet allenast med sina lärjungar utan ock grannskapet med

andra. Hon informerar med den flit och foglighet, att alla besökande åstunda henne framför andra catecheter, hon håller ock barnen i allmänna lefnaden till ett snyggt beskiadeligt och behageligt upförande. Besynnerligt ock att denna nyttiga och skickeliga pigan ei gått i Scholan, utan lärdt hemma läsa hos sin fader. Skulle Anund Danielsson ifrån sin sysla taga afsked, är denna piga utsedd, at blifva första Catecheten.

Tredie Catecheten gamla Pigan *Ingri Larsdotter* har informerat 2^{ne} barn, som nu ei woro närwarande, hvarföre Herr Kyrkoherden Sundelin tillsades dem examinera och deras profecter antekna. Af inkomna berättelser önskade Visitor, att denna piga skulle för flera omständigheter skull blifva skild ifrån sin sysla och en annan i stället tagas; men af de då upgifna ämnen befants ingen härtill wara skickelig.»

Ingri Larsdotter, född 1733 och dotter till Nils Andersson i Arjeplogs lappby, hade gått i skolan på den tid då kyrkoherde Öhring var skolmästare och utexaminerades år 1752, varvid framhölls, att hon »jemväl i sången sig vackert förkofrat». Hon kvarstod i tjänst till år 1781, då

Mårten Mårtensson Fanni från Södervästerbyn antogs till kateket. Han var född 1764 och utexaminerad ur skolan år 1880, sålunda endast sjutton år gammal, när han antog kateketsysslan.

Ingrid Månsdotter var född 1756 och hade som sagt lärt sig läsa hemma hos sin fader Nils Nilsson i Semisjaur. När Amund Danielsson år 1799 avgick, blev hon efter prostens anvisning förste kateket med den högre lönen och

Olof Persson från Norrvästerbyn, år 1778 utexaminerad ur skolan, trädde till.

Åldern hos de kateketer som antogos växlade sålunda betydligt, likaså anställningens längd, manliga och kvinnliga tjänsteinnehavare avlöste varandra allt efter tillgången på lämpliga och villiga aspiranter och regeln var, att de genomgått lappskolan.

En som troget tjänade i sysslan var Ingri Månsdotter. Hon höll ut i väl trettio år och avgick år 1797. Kyrkoherde Sundelin skrev vid hennes avgång några vackra och erkännssamma ord: »Gamla catecheten Ingri Månsdotter underviste ock Lars Olofssons i Sörvästerbyn 2^{ne} styf-Barn i februari, mars, april och maj månader förledit år: men har ej sedermera kunnat sysselsätta sig med Barnaundervisningen för en svår åkommen sjukdom, som gör henne til vidare tjenst oskickelig; hvarföre man icke heller vågat tildela henne den anordnade Lönen. I medlertid vågar man i allerdjupaste ödmjukhet hemställa, huru vida hon, som alt sedan 1776 med flit och beröm tjent och nu allmänt saknas för sin utmärkta skicklighet at lära Barn icke allenast i Bok utan ock i hemseder, bör njuta den

förrberörde innestående Lönen, eller och höggunstigast ihogkommas med någon annan Gratification i synnerhet som hon, fattig och sjuklig, ingenting äger til upphälle för ett lif, som likväl under de största mödor så värdigt blifvit använt til medmänniskjors gagn och nytta».

Kateketen Olof Persson slutade år 1793 och efterträddes av *Christina Mårtensdotter*, men mycket snart intogs hennes plats av kateketen *Anders Nilsson*. Kyrkoherden berättar år 1797: »Med synnerlig hugnad har man erfarit catecheterna Inga Månsdotters, Mårten Mårtenssons och Anders Nilssons berömliga flit oagtdadt lapparnas förledne år swåra belägenhet handleda deras Barn af hwilka twänne de sednare på begjåran nu blifwit entledigade från sine sysslor, efter de trädt i ägtenskap, ägandes således mindre läglighet at sysselsätta sig med Barnaundervisningen. I dessas ställe hafwa blifwit antagna *Maria Cristiansdotter*, som förledit år för dess synnerliga qwickhet efter ett års förlopp dimitterades ur Scholan och *Anders Pehrsson*, som, ehuru han icke gådt i Scholan likväl hos undertecknad på egen kost förwärfwat sig så försvarliga insigter, at man hoppas han med nytta skal kunna nyttjas wid Barnens handledande.»

Av de nya kateketerna synes Maria Cristiansdotter redan påföljande år ha lämnat sin tjänst och efterträts av en *Jonas Olofsson* och när Ingri Månsdotter vid samma tid avgick, efterträddes hon av *Anders Enarsson*.

De nya kateketerna höllo ut tillsammans med den nämnde Anders Pehrsson till år 1807, då kyrkoherden skriver: »Catecheterne Jonas Olsson, Anders Pehrsson och Anders Enarsson hafwa med all flit fullgjort sine skyldigheter, äfwen medelst resor i kåtaförhör. Som den förstnämnde anmälde sig ej vidare kunna med den noggranhet som wederbör förestå och bestrida sin syssla, efter han wore gift och hade hushåll, till hwars ordentliga skötande han behöfde all den tid som annars borde användas till hans skyldigheters fullgörande såsom Catechet, altså blef han ock nu på den grund från dess innehafde Beställning endtledigat, och i hans ställe antogs genast *Pehr Pehrsson*, Pehr Jonssons son i Simisjaur by som nu i 3:ne års tid hos undertecknad njutit kost och underwisning».

År 1810 avgick Anders Enarsson och efterträddes av kateketen *Anders Pehrsson*, den andre med det namnet. Den nye kateketen blev kvar i tjänst till år 1815, då han avgick av samma skäl som sin företrädare, giftermål.

De två kvarvarande kateketerna, bröderna Anders och Pehr Pehrsson begärde högre lön, vilket genomfördes medelst den tredje kateketlörens uppdelande på dessa två. De togo namnet Fjällman och kvarstodo som kateketer i den nya organisationen efter 1820.

Med kateketorganisationens intima anknytning till nomadlivet fick verksamheten lätt känning av de olyckor som drabbade lapparna i onda tider.

Så beroende var kateketernas arbete av lapparnas livsföring att det nära nog lamslogs när betingelserna för renskötseln väsentligt rubbades. Belysande exempel relateras i kyrkoherdarnas ämbetsberättelser.

Hösten 1785 föll i mitten på september en sådan myckenhet snö att maken icke setts i mannaminne. Sedan kom långvarigt regn och töväder, varigenom bildades en skare så stark att renarna hela vintern kunde löpa vart de ville. De lappar som lågo närmast fjällryggen drogo sig över till Norge. Några hushåll förlorade renarna och nödgades stanna i höstvistena, där de livnärde sig med »snö-ripor». De övriga lyckades något så när få renarna med sig och togo sig ned till kustbygden kring Piteå och Skellefteå. Där voro lapparna sedan hela vintern dagligen sysselsatta med att på skidor ränna omkring efter sina renar, som voro skingrade inom Arjeplogs, Arvidsjaur, Jokkmokks och Lycksele socknar, »aldeles glade, då de, under alt sit åkande, kunnat komma öfver någon sig tilhörig RenCreatur, till sit och de sinas lifs bärgning». På grund av den matbrist som sålunda uppstod i lapphushållen ville ingen ta emot kateketerna och enda utvägen var att låta dem »hvar på sin kant fara ikring byarna, och låta vid alla ledigaste tillfällen, hela Kåta- och Byalaget, för sig uprepa de vanliga lärostycken, dem de lärdt antingen utur eller utom bok, i anseende hvartill man ei kunnat annat än oafkortad lämna dem, dels till upmuntran at äfven i denne vägen använda den utmärkta flit, de åren förut bevist på deras läringars undervisning i bok; dels till något understöd i den nöd, som för handen är, sine i nåde anordnade löner.»

Ett liknande exempel lämnas från år 1812. Det är Nils Sundelin d. y. som berättar: »Sistledit år i början af Martii månad nödgades Lapparne för den djupa snön, som gjorde betet för Renarne i skogslandet otillgängligt, begifva sig upåt fjällen, där en långsam våhr och derpå följande ytterst kall sommare så nära gjort en total förödelse på deras Renar. Hösten kom tidigt med snö och regn: hvilken sammanblandning under en tilltagande köld slutligen belade jorden med så hård is, at Lapparne, hvilka efter vanligheten i november månad började närma sig kyrkan, nödgades vända tillbaka till fjällen, där en del nu irra omkring med sine Renhjordar, och en del befinna sig vid stränderna af Norrska hafvet. Under desse brydsamme utsigter för befrämjande af ett så viktigt bemödande, hafva de härstädes varande 3^{ne} catecheter varit jämt sysselsatte med at på skid up-söka de aflägsne och vidt kringspredde Lapparne, för at, då de anträffats, hemma i deras kåtor anställa husförhör, äfven som efter omständigheterna tillhandagå med Barna-undervisningen.»

Kateketernas undervisning utgjorde en värdefull tillgång vid strävandena att bibringa församlingens ledamöter läsfärdighet och kristen kunskap.

Kyrkoherdarnas uttalanden andas också oförbehållsam tacksamhet för dessa medhjälparens verksamhet. När kateketerna av skäl som härförut anförts blivit hindrade att fullgöra sina sysslor, registreras strax i pastors ämbetsberättelse ett förbehållsammare omdöme om församlingsbornas andliga tillstånd. Då kan det heta: »... kan man icke med något samvetslugn försäkra någon särdeles tillväxt uti deras christendomsstycken; utan har varit helt förlägen, och är mest bekymrad derom, huru de icke måtte tappa bort, utan i minnet behålla, hvad de förut hafva sig kunnat derutinnan förkofra» (1786). När däremot allt är som sig bör, flöda erkännamma lovord: »Den tilltagande ungdomen yttrar en allmän hog och böijelse, ja liksom täfla med hvarandra at låta undervisa sig i bokläsningen, så snart de komma till de åren, de något deraf fatta kunna, och hafva tillgång på sådana, som derutinnan äro behjelplice. De föräldrar, som sjelfve äro boksynta, hålla all möda ospard at handleda sina barn; de andre, som det ej äro, finnas så villiga som skyldiga, at genom andras biträde låta sina barn komma i full besittning af det, som forntidens okunnighet satt dem sjelfve i saknad af; Derföre finner man ock med nöije at flera vilja sätta sina barn i Scholan, än der rum kan finnas för dem, äfven som ock åstunda Catecheter än det kan vara tillgång på; med et ord, de täfla med hvar annan i uppfyllandet af den skyldighet, som dem såsom Christna och Anhöriga åligger mot sina Barn.» (1793)

Att siffermässigt ådagalägga resultatet av kateketundervisningen låter sig svårligen göra. Alldeles utan vittnesbörd äro vi dock icke. I pastorernas uppgifter medräknas all undervisning, både skolans, kateketernas och föräldrarnas. En dryg andel av den förbättring som konstateras får nog skrivas på kateketundervisningens konto.

I svar år 1792 på vissa frågor av Direktionen meddelar kyrkoherde Nils Sundelin d. ä., att medan år 1775 på en folkmängd av 696 personer funnos 183 som i mer och mindre grad kunde läsa i bok räknades år 1792 vid ett invånarantal på 814 personer 430 som voro i mer och mindre grad boksynte. Tre kateketer verkade i församlingen. »Desse tillsammans bringa vanligen 6 barn årligen till redig läsning i bok, hvilka vid årets slut examineras af undertecknad; då de pröfvas försvarlige flytta catecheterne till andra ställen, de där under sina lärningars undervisning njuta af deras föräldrar ej annat än fri kost. Till bibehållande och förmerande af det barnen i så måtto lärt sätter undertecknad dem vissa lexor före, som de äro skyldige att kunna när de nästa gång komma till kyrkan.»

Året efteråt (1793) återfinnes i ämbetsberättelsen en mera detaljerad översikt över församlingens kunskap och vandel: »Hvad förkofran i Bokläsningen har i nästförlutne Fyra åren och Fyra månaderna herstädes

blifvit gjord, är nödigt för bättre uplysning at märka, det Församlingens Ledamöter nu för tiden består af 820 själar, af hvilka 114 äro svenske, som alla utom mindre barn kunna rent läsa i bok, och utan till försvarligen Lutheri cateches och Svebelii förklaring, samt i mer och mindre grad förstå de samma, varande föröfrigt i lefvernet sedige och stilla. De öfrige 706 äro Lappar, hvaribland 478, ehuru bättre och sämre läsa i bok, dock äro 398 som kunna det helt redigt, och utan till försvarligen Lutheri cateches och Högströms catechetiska frågor, samt på de frågor, som dessutom dem föreställas, gifva vackra förståndssvar, således 98 Personer flere än i 1788 års berättelse finnes upgifne. Af de 228, som ej kunna läsa i bok, äro 153 barn under 10 år, 42 emellan 30 och 60, och 33 öfver 60 år, af hvilka likväl större delen kunna utan till mer och mindre af Catechesi canonica, såsom Herrans Bön, Tron, Tijo Guds Bud och insticktelseorden både till Döpelsen och Herrans Nattvard, samt svara på de enfaldigaste och efter deras begrep lämpade Christendomsfrågor: det gifves ock några af dem så dumba och oläragtiga af Naturen at man nödgas låta sig nöjjas med at på frågan svares antingen ja eller nej. Sant nog! at denna här Herrans Plantering icke får frikännas från alt ogräs mera än en annan, nödgas man dock gifva dem det loford i allmänhet, at de lefva och upföra sig såsom Christna ägnar och anstår.»

Till jämförelse må anföras den sammanfattning som sonen — efterträdaren Nils Sundelin d. y. år 1811 lämnar: »Hela Folkhopen i denna Församling består nu för tiden af 757 själar, bland hvilcka mankønet utgör 353 och qvinkønet 404 personer. Under 15 år äro 133 man- och 130 qvinkøn, hvilka, utom barn under 6 år kunna någorlunda läsa innan till i Bok samt en del utantill försvarligen abcoken. D. Lutheri Cateches, D. Högströms FrågeBok och D. Svebelii Förklaring samt i mon af ålder och natursgåfvor förstå desamma. Mellan 15 och 60 år äro 196 man- och 236 qvinkøn, hvilcka, utom några få, äga en försvarlig färdighet både i innan och utanläsningen, samt öfver 60 år, 24 man- och 38 qvinkøn, hvilcka, utom 3 man- och 5 qvinkøn, äga ett nöjaktigt begrepp om Christna Lärans nödigaste Hufvudstycken. — För öfrigt visas både hos äldre och yngre en allmän sorgfällighet och flit icke allenast at i minnet bibehålla, hvad hvar och en lärt, utan ock at vinna vidare förkofran i Christendomskunskapen.»

18. Skolmästaren Olof Mårtensson Norenus.

Skolmästare Norenus var född i byn Noret i Lövångers socken den 7 december 1745. Föräldrarna voro Mårten Nilsson och hans hustru Maria Olofsdotter. Enligt anteckning i husförhørsboken atterades sonen Olof Mårtensson till Piteå skola år 1763. Där fullbordade han sin skolgång år 1769 om sommaren. Den 9 mars 1770 inskrevs han vid Uppsala universitet bland de studerande av Västerbottniska nationen under namnet Norenus, tydligen taget efter namnet på hembyn. Så sent som år 1778 åtnjöt han lapskt stipendium utan att ha avlagt examen, vilket tyder på ringa fart i studierna. I en ansökan år 1798 uppger han sig ha avlagt examen i juridiska fakulteten år 1779 och i teologiska år 1780. Sistnämnda år säger han sig ha responderat pro exercitio på en avhandling med titeln de praerogativa virtutis christianae praenaturali och år 1781 skrivit för filosofiska graden en avhandling Cicero laudater, atque approbatar. Han anför även andra lärdomsprov, men vare sig de avlagts eller icke synes han icke med dem ha förvärvat någon akademisk examen och när han år 1783 erhöll förordnande att under ledigheten vid Arjeplogs lappskola efter Fjellströms död bestrida skolmästartjänsten titulerades han fortfarande studerande.

Under det korta vikariatet vid arjeplogsskolan synes Norenus ha skött sig väl. Ätminstone gjorde han ett gott intryck på kyrkoherde Sundelin. Denne rekommenderade honom varmt till återfående av det lapska stipendium som han genom sin tjänstgöring i lappmarken gått miste om och anförde som särskilt ömmande skäl, att Norenus icke hos änkefru Fjellström gjort anspråk på lön för sin tjänstgöring. Kyrkoherden kunde även vitsorda att studiosus Norenus »hunnit bringa sig i lapskan så vida, att han på detta språket flere gånger predikat så i moderkyrkan som i capellet vid Löfmock». Norenus vikariat varade från den 29 juli 1783 till den 20 december 1784. På Direktionens tillskyndan prästvigdes Norenus vid jultiden år 1785 i Härnösand.

Med Norenus prästerliga tjänstgöring blev det si och så. Mestadels synes han ha drivit omkring än i Uppsala än i Stockholm. År 1790 nödgades Direktionen ge honom en nådegåva på sexton riksdaler för att förmå honom att »ofördröjligen gifva sig ifrån Stockholm till sin hemort och der inom stiftet förblifva». Samtidigt avgick anmaning till konsistorium att Norenus »måtte genom utöfning af Presterlige gjöromål tillhållas

till en lefnadsart, mera passande för en Prestman, än at årligen förspilla flere månaders tid med långväga resor utan något godkänt ändamål».

Konsistorium synes ha varit obenäget att nyttja Norenus i stiftets tjänst. Så snart han begärde förordnande urskuldade det sig med att ingen syssla fanns ledig, och när Direktionen påpekade det utblottade tillstånd, var Norenus med hustru och barn befann sig, förklarade konsistorium att det skulle »iakttaga lägligt tillfälle». Att konsistorium undvek att nyttja Norenus i predikotjänsten är dock icke så förvånande. Om man får sätta tro till Petrus Læstadius, var hans utförande nog så prövande. En juldag skulle Norenus predika om Kristi födelse och började med Adam för att sedan följa släktregistrets tråd ända ned till Frälsaren och sålunda komma in på ämnet. Men sedan han predikat i fulla två timmar hade han icke ännu hunnit längre än till konung Salomo. »Och då han just som bäst skulle utbreda sig över dennes stora vishet, med vad mera om honom tillsägandes är och står skrivet i Juda och Israels Konunga- och Krönikeböcker, så började klockaren rycka honom i rocken och påminna om att sluta.»

Konsistorium hade vid något tillfälle antytt, att Norenus borde kunna utom lapska språket även det finska, och han uppehöll sig därför en tid i Särkivara i Övertorneå. Under åren 1795 och 1796 var han anmodad att medverka i Jokkmokk vid översättningen av gamla testamentets böcker på lapska och erhöll därvid utom respengar ett mindre arvode.

År 1798 kom äntligen det tillfälle som skulle befria honom från åkan-det på konsistorii skjutskärra. Genom Emanuel Öhrlings utnämning till kyrkoherde i Löfånger blev skolmästartjänsten i Arjeplog ledig. I en ganska virrig skrivelse, daterad i Uppsala, anmälde sig Norenus som sökande och konsistorium såg sig nödsakad att utnämna honom »såsom ende competente sökande». Norenus var ensam sökande.

Det hade dock kunnat inträffa att han gått miste även om denna lägenhet. Kyrkoherde Sundelin, som nu hade sin son till biträde i tjänsten, begärde nämligen att få förena pastors- och skolmästartjänsterna. Detta vore enligt kyrkoherdens mening väl motiverat, då de lönevillkor som voro förenade med pastorsbeställningen måste anses oskäligt svaga. Finge han uppbära båda lönerna kunde han med sin adjunkt sköta även skolarbetet. Konsistorium fann detta olämpligt. Pastoratet låg avlägset från landsbygden och var för övrigt av sådan vidd »att 2^{ne} ordinarie lärare där nog ärfordras».

Den 1 februari 1800 ägde ombytet rum å skolmästartjänsten. Både gamla och nya skolmästaren voro närvarande.

Norenus första tjänstgöringsår i Arjeplog synes ha förlöpt klanderfritt. Det är troligt att efter denna tid någon misshällighet yppat sig, ty i mars

1801 begär kyrkoherde Sundelin att bli befriad från inspektionen av skolan, en begäran som han motiverade med hög ålder och avtagande krafter. Motiveringen förefaller dock något krystad. På hösten samma år timade emellertid en händelse som djupt skakade den gamle kyrkoherden. De i skolan intagna barnen hämtades av föräldrarna utan någon förklaring, och kyrkoherden kunde trots allvarliga föreställningar icke förmå dem att avstå från sitt förhållande. Åtgärden var så mycket obegripligare som blott två månader återstodo till examen. Förklaringen skulle komma senare.

Sundelin väntade att prosten skulle komma upp till Arjeplog och för-rätta visitation, men ingen prost kom, och då Sundelin icke anmodats om visitation antog han att prosten skulle komma senare. Detta inträffade icke, men i maj kom brev från prosten med krav på redogörelse för skolan. Det var då omöjligt att för-rätta sedvanlig visitation. Fjällapparna som borde närvara för att bevaka sina barns bästa voro sin kos. Sundelin fick inskränka sig till att förhöra de tre barn som år 1800 antagits till skolan. Prövningen gav ett nedslående intryck. Barnen hade på ett helt år icke gjort det ringaste framsteg. Detta var så mycket sorgligare som barnen voro »begåvade med goda natursgåvor». Sundelin hade själv förvissat sig därom ett år tidigare, då han under en månads tid undervisat dem, medan Norenus varit till Skellefteå »förmodligen i oeconomiske ärender». De hade då visat »en särdeles hug och flit att vinna förkofran i christendoms-kunskapen». Barnen själva voro missnöjda över sina ringa framsteg och anklagade sin lärare för försummelse och bekymmerslöshet i undervisningen.

Ännu värre var vad Sundelin fick höra när han sökte utröna orsaken till att barnen förliden höst rycktes ur skolan. Den gamle herdens ord riktigt skälva av sorg och indignation, när han relaterar vad som kom fram vid undersökningen. »Det var i sanning för mig ett bekymmersfullt ögnablick at afhöra alla de klagomål, som Barnen i förening med hela allmogen förebragte såsom skäl för denna deras sjelftagna utväg at rädda Barnen från hunger och annars ett hårt och oömt bemötande. Jag borde äfven säga, ehuru jag afskyr at nämna, de anklagade Scholmästaren för et upförande som strider mot anständighet och goda seder. Jag frugtar at jag redan för vida gådt i sanningen af min Berättelse som för ingen del kan vara hugnande för mine Höge Förmän at mottaga och afhöra, men då jag alltid varit van at föra sanningens språk, hvi skulle jag då fläcka mina få återstående dagar med förtigandet af händelser, hvilcka, jag vågar säga, stört mitt lefnads lugn.»

Norenus fann marken bränna het under sina fötter. Han sade sig vara sinnad att genast företaga en resa nedåt landet för att söka sin hälsa och

bestrida andre honom nödige affärer. Sundelin tog fasta härpå. En tillfällighet gjorde att han så mycket lättare kunde låta Norenus resa. Ingen av lapparna kunde just då ta emot kateketen Jonas Olofsson i sitt hem och Sundelin satte honom därför att tills vidare bestrida skolmästarsysslan. Allmogen fann sig gärna i denna ordning, »så wida de icke mera kunde öfvertalas at lämna sine Barn i Herr Scholmästaren Noreni vård».

Så snart Sundelins redogörelse inkommit till konsistorium beordrades prosten Ström att verkställa noggrann undersökning beträffande de anmälda missförhållandena. Kyrkoherde Sundelin ålades att hålla noggrann uppsikt på skolan och tillse att Norenus fullgjorde sina skyldigheter.

Prosten Ströms undersökning ägde rum i början av februari år 1903. Den verkställdes med biträde av häradshövdingen Johan Sundelin, landsfiskalen Björk, kronobefallningsman Lindahl och adjunkten Pehr Edin, den sistnämnde tjänstgjorde som tolk. I skolan hölls examen med lärjungarna. Därefter flyttade man på grund av kyrkoherdens sjuklighet över till prästgården, dit Norenus inkallades jämte skolbarnen, deras föräldrar med flera.

Först förhördes de närvarande om uppgifterna i kyrkoherdens berättelse föregående år. Allmogen försäkrade »heligt» att man haft fullgoda skäl för sin klagan och bönföll enträget om en annan lärare. Norenus yrkade att de klagande måtte åläggas att inför domstol styrka sina påståenden genom laga bevis, vilket de sade sig kunna och vilja göra. Någon förbättring i undervisningen ansågo de icke vara att vänta genom Norenus. Den kunskap barnen inhämtat hade bibringats dem genom kateketen Jonas Olsson, vilken skött skolan från och med februari till oktober månads början föregående år. Vid denna upplysning fick prosten anledning att fråga Norenus varför han olovligt hållit sig från tjänsten. Norenus skyllde på att han fått kyrkoherdens löfte, men den senare förklarade att löftet gällt blott ett tillfälligt kort uppehåll i undervisningen. Det enda som Norenus till slut kunde förebära var att han ansåg sig ha rätt att nyttja kateketens biträde så länge denne vistades i hans hus.

För att få utrönt i vad mån klagomålen mot skolmästarens undervisning voro befogade tillspordes skolbarnen huru den dagliga läsningen var ordnad. De upplyste att Norenus efter gudstjänsten på söndagarna låtit dem öva sig att läsa texter och böner men eljest icke givit dem några läxor. Norenus förklarade att han de flesta dagarna i veckan givit skolbarnen tvenne små utanläxor före middagen och efter middagen övat dem i innanläsning, men då han uppmanades att närmare angiva den tid han använt härtill erkände han, »at de dagar, då läsning sker, den ej börjas förr än kl. 8 om morgonen och fortsattes oftast allenast en tima efter middagen,

men at stundom läses 2 timar både före och efter middagen». Skolbarnen upplyste att detta skett sedan det blivit känt att prosten skulle komma, men förut hade skolmästaren »vanligen allenast onsdagarna låtit dem i veckan på detta sätt läsa». Vid barnens bön morgon och afton och vid måltiderna hade Norenus sällan varit närvarande. Det medgav Norenus.

Av dessa upplysningar framgick tydligt, påpekade prosten, att Norenus visat vårdslöshet och försummelse i tjänsten. De förhör vid domstol som han påkallat vore alldeles överflödiga.

En sak som prosten gärna ville veta var huru Norenus redde sig med lapska språket. Tre byalänsmän »förklarade sig ingalunda kunna hafwa förtroende för skolmästarens skicklighet at underwisa skolebarnen, emedan han hwarken äger den dertill nödiga kännedom af deras språk eller kan hafwa hopp at den förwärfwa, såwida under de år han uti Lappmarken wistats det ännu icke skett, tilläggande Jon Andersson, under återopande af så wäl Visitators som öfrige närwarande svenska Herrars omdöme, at Norenus alt ifrån sin första barndom ej ännu hunnit förwärfwa sig skicklighet at på sitt eget modersmål göra sig begripelig och redigt föreställa en sak. Med hwilket yttrande allmogen hördes enhälligt instämma». En av de närvarande berättade, att Norenus, när man till honom framfört barnens klagomål över att de icke kunde förstå hans lapska, svarat: »de kanaljerna förstå det nog om de vilja». Att barnen hade svårt att förstå den lapska han talade förklarade Norenus bero på att han talade språket »grammatice».

Därefter frågades huru skolmästaren underhållit barnen under deras vistelse vid skolan, »då allmogen med rörelse svarade, at, om icke föräldrarne sjelfwa till sina barns underhåll wid skolan bidragit skulle de swultit ihjäl, emedan, utom det maten, i synnerhet hela året före catechetens ankomst till skolan dem ganska knapt tilldelades, den äfwen war ofta sådan, at de icke kunde den fördraga». En av föräldrarna upplyste att hennes flicka kommit från skolan så utsvulten, att hon icke kunnat fördraga den bättre maten hemma utan insjuknat. En kokerska som tjänat hos Norenus intygade, att skolbarnens kost varit både klen och knapp, så att barnen ofta klagat över hunger. Fru Norenus erkände, att det kunnat vara knappt med maten ibland, men det berodde på bristande tillgång och högt pris på förnödenheterna. Det förra ville de närvarande icke medgiva. Norenus hade lämnat en del av skolspannmålen till Nasabruket och denna spannmål hade sent och blott till en del återställts, vilket de nybyggare som transporterat spannmålen kunde intyga. På frågan vad mat barnen vanligen fått svarades, »att till morgonward dem gifwits någon swag och med sådfullt mjöl påsmältad wattu- eller Rens-blod-wälling med hwilken

de ock, merändels kall men sällan upvärmad, måst till qwällsmål åtnöjas; till aftonward åter hade de bekommit ett halft bröd och 3 strömmingar hwardera. Noreni hustru anförde, det skole-barnen så mycket mindre borde klaga öfwer swält hos henne, som hon äfwen gifwit dem, öfwer hwad tillförene wanligt varit Frukost, samt jämwäl, at af brödet, som de fått, ofta något öfwerblifwit, hwartill å skole-barnens sida såsom orsak anfördes matens och brödets uselhet och odräglighet; hwarwid bröd upwistes, som syntes bakadt till största delen af utsällade agnar. Noreni hustru tillfrågades, om hon med sådant bröd bespisat skole-barnen, hwarpå hon, i synbar förlägenhet försatt, sade sig ej kunna weta, hwarest skolebarnen tagit det bröd, som nu företeddes; men då hon anmantes, at allenast utlåta sig, huruwida detta war af dylik beskaffenhet, som det bröd hon gifwit skolebarnen, kunde hon det, då catechetens, Jon Olssons wittnesbörd tillika härom äskades, icke neka, men påstod, at något efter catechetens ankomst i huset, bättre bröd blifwit gifwit, det ock catecheten medgaf hafwa skjett på hans derom gjorda föreställningar. Noreni hustru anförde, at skole-barnen fått lika god mat som hennes tjenstefolk och åberopade härom de wittnesbörd som drängen Henric Svensson och tjenstegåssen Niccus Burman, bägge i Noreni hus ännu tjenande, kunde afgifwa, hwilka, ehuru de på erhindran tillkännagåfwo, at de icke plägade äta tillika med skolebarnen, trodde sig likawäl weta, det de med dem merändels åtnjutit samma slags föda, erkännande dock, at bättre bröd och mat stundom åt tjenstefolket blifwit förunnadt.» Även barnens kläder hade fru Norenius varit njugg med, påstod man. Fru Norenius kunde icke neka därtill men skylldes på varornas dåliga beskaffenhet och dyrhet.

Behandlingen av skolbarnen hade även i andra avseenden varit klanderwärd: »intill dess catecheten flyttat till Norenius' hus och då haft tillfälle at flere gånger mana godt för dem, hade skolebarnen måst frysa uti bryggstugan, där de hafwa sina sängar, och då de welat värma sig i köket, det händt, at de af skolemästaren Norenius wäldsamt blifwit utkastade äfwensom at Norenius, i stället för at med förnuft aga dem, då det kunde behöfwas, dem ganska hårdt handterat, i synnerhet wid de tillfällen då han förmärktes wara drucken». Modern till ett av skolbarnen omtalade, att Norenius med ett vedträ slagit hennes dotter öfver axeln och kastat henne i golvet, varav hon ännu var förlamad i ena armen. Även fru Norenius hade förgripit sig mot barnen, hon hade med ett vedträ slagit till en gosse. Fru Norenius nekade till beskyllningen, men kateketen Jonas Olsson, som vid detta tillfälle sprungit ut på gården i anledning av barnens skrik, uppgav att fru Norenius, när hon blivit varse kateketen, släppt ned vedträet, »bestyrkande tillika samma catechet, at scholebarnen ofta dels

af skolemästaren, dels af hans hustru, dels af tjenstefolket, utan någon synnerlig anledning å barnens sida, blifwit hårdt handterade». Även mot äldre personer hade Norenius uppträtt bryskt. När byalänsmännen på kyrkoherdens tillrådan en gång uppvaktat skolmästaren för att utverka lindrigare behandling av barnen, hade denne överfallit dem med hugg och slag »samt med en stols kringsvängande kört dem straxt på dörren».

Högst graverande för Norenius voro de anmärkningar mot hans uppförande i sedligt hänseende som vid detta tillfälle framfördes: »allmogen anklagade Norenius ej allenast för fylleri och dryckenskap, och at han äfwen om helgedagarna, när han kommer ifrån kyrkan, plägar besöka krogar, utan ock för annat högst oanständigt och förargeligt lefwerne». Särskilt anstötlig var Norenius vana att blotta sig inför spiselden utan underplagg icke blott i tjenstefolkets närvaro utan även i skolflickornas. Det påstods till och med att skolflickorna beklagat sig för sina föräldrar öfver att Norenius stängt in dem och sökt förföra dem till otukt: ». . . men Norenius kunde icke, då dessa grofwa och ohyggliga tillmälen honom förehöllos, förmås at derpå swara ja eller nej, utan såsom han flere gånger under denna anbefalda undersökningen gjort, hotande och undsäjande så wäl Visitor som andre, yttrade sig, det han wäl framdeles skulle på wederbörligt ställe snacka så wäl med den ene som andre öfwer de framställda frågorna».

Efter att ha berört de misshälligheter som yppat sig beträffande spannmålstransporterna till skolan, dryftade prosten med de närvarande skolarbetets anordning i fortsättningen. De närvarande föräldrarna »wägrade alldeles, at hädanefter lämna sina barn under Noreni wård, samt förklarade, det de omöjeligen annat kunde än återtaga dem utur skolan, så framt ej någon annan anstalt till deras underwisning därstädes nu fogades». Norenius hemställde om vikarie under hänvisning till sin »sjuklighet och behof af eftermiddagssömn». Man enade sig om att kateketen Anders Pehrsson, som en tid framöver saknade möjlighet att göra resor bland lapparna, skulle övertaga undervisningen i skolan, till dess konsistorium kunde förordna vikarie för Norenius, och att kyrkoherde Sundelin med biträde av sin son skulle noga kontrollera skolverksamheten. Slutligen begärde Norenius att i protokollet skulle antecknas, att han »behöfde jämwäl ligga före middagarna».

Vid insändandet av protokollet från denna undersökning bifogade prosten en bit av det bröd som företetts för att visa vilken usel kost skolbarnen fått. I ett handbrev till biskopen meddelade prosten att många av allmogen med tårar beklagat, att då de under de förra skolmästarnas tid tävlat om att få sätta sina barn i skola måste de nu begära att få slippa

Norenus befattning med skolan. Norenus själv hade innan prosten reste från Arjeplog övat sin vanliga fyllerilast, flera gånger infunnit sig drucken hos prosten och visat »sitt ilskefulla och obändiga sinne».

Prosten och hans komminister sökte i fortsättningen förmå Norenus att begära avsked med pension, men svaren på deras hänvändelser voro »stundom illskfulla och hotande, men mästadels orediga och obestämda». I skolan ägde ett obehagligt uppträde rum, då en dräng som betraktades som blivande måg till Norenus och var känd som »en ganska elack karl» våldförde sig på den kateket som förordnats å skolmästartjänsten.

Norenus lämnade emellertid Arjeplog och begav sig till Stockholm för att hos myndigheterna personligen framföra klagomål över den behandling han rönt. Då han utan tillstånd lämnat stiftet blev detta anledning för konsistorium att ånyo ta itu med honom. Prosten Ström beordrades att delgiva Norenus konsistorii beslut och anträffade honom slutligen i Umeå. I närvaro av några kolleger skulle nu prosten föredraga konsistorii skrivelse, men Norenus sökte med oredigt och bullersamt tal förhindra detta. Omsider lyckades prosten få honom så pass lugnad att ärendet kunde framföras. Norenus ville dock icke vidgå att han felat utan sökte på allt sätt försvara sitt beteende. Prosten kom ingen vart med honom.

Norenus förmåddes äntligen av någon behjärtad person att skriva under en ansökan om biträde i tjänsten. I skrivelsen föreslogs adjunkten Engelmärk i Råneå till erhållande av sådant förordnande. Skulle denne icke komma i fråga, ville han rekommendera bergsfogden Læstadius, som förklarar sig villig att bli skolmästare. Læstadius vore ju kunnig i språket och kännare av folket och hade godkänts av lappallmogen, hette det. Prosten Ström var av annan mening. Han hade förmärkt att lapparna icke hyste något förtroende till Læstadius och dessutom sades denne »vara känd för mindre nyckter lefnad».

Konsistorium behandlade ärendet den 1 oktober 1803. Det befanns ådagalagt, att Norenus förlorat all aktning och förtroende inom både Arjeplogs och Arvidsjaur's församlingar och sålunda icke kunde nyttjas vid skolan. Då mycket tydde på att han »til sina sinnen icke är väl förvarad», kunde befaras, att Arjeplogs skola alldeles skulle förfalla under hans föreståndarskap. Hans ålder — han var nära 60 år gammal — och sjuklighet hade förmått honom att själv begära ledighet och konsistorium föreslog att han måtte beredas avsked med pension. Detta beviljades den 21 december samma år av Canzlers Gillet, varvid Norenus tillerkändes en årlig pension av 33 Rdl och 16 skillingar. Samtidigt förordnades att tjänsten skulle ledigförklaras.

Från och med år 1805 befann sig Norenus jämte hustru i Stockholm i alldeles utblottat tillstånd och oredig sinnesförfattning. Kanslers-Gillet beslöt då att fördubbla pensionen med förbehåll att han med sin hustru återvände till Västerbotten.

Norenus synes ha ställt sig föreläggandet till efterrättelse. Men årligen vandrade han till Stockholm för att hämta sin pension. På vägen besökte han alla prästgårdar och över huvud de hus där han kunde räkna på gästning och uppehöll sig så länge på vart ställe som man tålde honom. Mest hela året gick till ända under denna färd; »sällan lär någon människa resa mellan Skellefteå och Stockholm och över allt vara så känd i orten som denne», skriver Petrus Laestadius.

År 1820 lyktade Norenus sin levnad i Norrböle, Skellefteå.

Norenus var sedan 1777 gift med Sara Larsdotter, f. 1752, och hade följande barn i äktenskapet:

1. Anna Catharina, f. 1782, g. m. Henrik Österberg, brädräknare och sedan soldat i Degerbyn invid Skellefteå med namnet Degerfeldt.
2. Sara Margaretha, f. 1786, g. m. komminister Anders Rosenius i Burträsk och mor till den kände väckelsepredikanten Carl Olof Rosenius.
3. Brita Christina, f. 1789, g. m. sågkarlen Lars Andersson Boman vid Lejonströms sågverk i Skellefteå.

I sina böcker Prästdottern (1919) och Prästdotterns son (1921) framställer författarinnan Hildur Dixelius-Brettner Norenus' levnadsöde i romanens form.

Ett par predikokontext (fragment) av Norenus förvaras i dr Wallqvists samlingar i Arjeplog.

19. Skolmästaren Carl Fredric Alenius.

Till den efter Norenus lediga skolmästartjänsten anmälde sig adjunkterna Nils Sundelin i Arjeplog och Pehr Edin i Arvidsjaur. Den senare hade bakom sig längre prästerlig tjänstgöring och utnämndes. Edin drog sig dock för att flytta till Arjeplog. Han fick veta, att skolhusen där voro usla och att det skulle bli svårt för honom själv och skolbarnen att dvälas i dem. Adjunkten Sundelin som tillfälligt uppehöll undervisningen i skolan hade nödgats flytta över barnen till tingshusen. Edin ville därför ha syn och reparation innan han tillträdde och erbjöd sig att under tiden ta barnen till Arvidsjaur på egen bekostnad. Emellertid dog Edins fader, kyrkoherden i Arvidsjaur, och sonen blev förordnad att förestå pastoratet. Strax efteråt utnämndes han till kyrkoherde där och kom sålunda aldrig att tillträda skolmästarsysslan. Sundelin som uppehöll undervisningen vid skolan blev någon tid senare kyrkoherde i Arjeplog efter sin fader och å skolmästartjänsten förordnades Carl Fredric Alenius som då var adjunkt i Lycksele. »Substitut-Beställningen wid Scholan i Arjepluog» skulle av honom bestridas fr. o. m. år 1808.

Carl Fredric Alenius, född i Lycksele år 1781, var son till skolmästaren därstädes Carl Gustaf Bernhard Alenius, blev student år 1803 och vistades under sommaren samma år i Löfvånger för studier i lappska språket. Kyrkoherde Em. Ohrling därstädes lämnade nämligen då ett intyg vari sades, att Alenius »finnes använda lediga stunder till öfning i lappska språket». Alenius prästvigdes år 1806.

Förordnandet vid skolan i Arjeplog gällde »tills vidare». Kanske hyste Konsistorium vissa betänkligheter mot den nye skolmästaren eller var det erfarenheterna från Noreni tid som spelade in, alltnog, samtidigt med det utfärdade förordnandet avgick brev till kyrkoherde Sundelin »med antydan at öfver ScholaeMästarejtienstens förvaltning och skötsel hafva noga tillsyn, och i fall sådant dervid skulle brista, som bemålde pastor icke kunde rätta, till Consistorium inberätta».

Det blev emellertid Alenius själv som först lät höra av sig hos Konsistorium. I en inlaga den 27 mars 1809 utvecklar han sina bekymmer för skolhushållet. Han påpekar, att till barnens underhåll utgick ett anslag på 247 Rd banco men att från denna summa avräknades kostnaden för tjugo tunnor korn som skolan fick hämta från Skellefteå kronohärbärge.

Efter sex riksdaler och 40 skillingar banco för varje tunna blev avdraget 136 Rdr, varför skolan inte hade mycket att disponera för andra utgifter, särskilt som den nämnda kvarntiteten spannmål icke räckte för skolans behov. Alenius skriver: »Dessa 20 Tr kunna omöjligt räckta till hela året igenom. Jag måste hafva både omsorg och kostnad att upköpa och upforsla mera. Detta är ej nog. Salt behöfwes, äfvenså Råg till bröd m. m. Alt detta m. m. är i dessa jertider så kännbart. Jag vill ej tala om de olägenheter jag af denna anledning redan har måst vidkännas. Jag vill blott nämna en. Jag har ej kunnat inlösa någon af de Renar, som för Scholans Räkning äro anslagne; och Lappmannen, i och med det samma som hans behofver blifva dyrare, stegrar ock sin wara. När jag då, under de vanliga läse-timmarna ser på de oskyldiga ScholaeBarnen, så är det såsom mitt hjerta ville brista, och tårarna framtränga sig ovilkorligt när jag mer än tydligt märker huru den knotande magen beröfvar dem den upmärksamhet de äro skyldige att visa vid mina förklaringar uti Religionen, passande efter deras begrep. Hvad skall jag göra? Skall jag, såsom orsaken till deras lidelser, anföra Öfverheten hvilken jag förmanar att de skola vara underdånige och lydige, eller ock, såsom deras Lärare, anklaga mig sjelf för det som jag ej är skyldig till? Hvad förtroende skulle jag då skörda af deras hjertan? I denna sednare händelsen vore det då ej mer än billigt och rättvist om jag nödgades bryta mig vandringsstafven och hand i hand vandra vid sidan af Norenus. Förlåt-förlåt detta mitt utbrott af min känsla: min röst är de oskyldiga, förfördelade Barnens. Hade jag varit en rotad man och en gammal hushållare, jag skulle ej, åtminstone ej så enträgit yrkadt på den rätt, hvilken jag äfven då haft skäl att fordra, . . .»

Den omsorg om skolan och den ömsinnet mot barnen som denna skrivelse bär vittne om stå i bjärt kontrast till det som senare meddelas om Alenius skötsel av skolan. Den som hade den närmaste uppsikten över skolan, kyrkoherde Nils Sundelin d. y., synes åtminstone till en början ha bedömt skolmästarens göranden och låtanden med välvillighet. I visitationsprotokollen spåras inget klander. De rekvisitioner som Alenius gjorde för skolans räkning har Sundelin utan reservation förordat.

År 1811 föranstaltade emellertid Konsistorium i Härnösand om en genomgående inspektion av alla lappsolor genom konsistorienotarien, pastor Isak Grape. Denne besökte Arjeplogs lappskola år 1812 och nu ljuda andra toner.

Grape fann, att bland de sex skolbarnen endast två någorlunda läste innantill och tillägnat sig den vanliga kursen i kristendomskunskap. Av de fyra övriga eleverna hade tre åtnjutit undervisning i två år men gjort ringa framsteg. I allmänhet saknades hos barnen nödigt begrepp om det

lästa. Det kom också fram, att barnen »blott en högst 2^{ne} gånger om dagen lemnas tilträde til undervisning hos ScholaeMästaren». En av skol-flickorna hade av skolmästaren varit nyttjad till barnsköterska och befanns ha gjort de minsta framstegen. Barnen klagade över »för knappt tilltagen och litet födande mat samt sällan skedd tilldelning af bröd».

Det blev allvarliga förmaningar till skolmästaren av Grape, och konsistorium underströk dem med tydlig stränghet: »Därest förmaningarna icke verka rättelse och åhåga at med den flit och trohet som vederbör, i anseende såväl til Barnens undervisning som deras kosthållning och beklädn-ning, förrätta tjensten, hvaröfver Pastor i församlingen såsom Scholans inspector, wid ansvar, har at hålla vaksammaste tillsyn, kunde försum-lighet i berörde ämbetspligtens uppfyllande icke annat än för w. Scholae-Mästaren medföra ännu mera obehagliga följder».

Påföljande år anmälde kyrkoherden att Alenius rättat sig. Den anmärk-ning som vid visitationen gjorts beträffande bristande kunskap hos barnen bemöttes av Sundelin med en hänvisning till deras oläraktighet, men det gav konsistorium anledning att inför kyrkoherden inskräpa huru nödigt det vore att intaga läraktiga barn i skolan, de skulle ju sedan undervisa andra.

Den noga tillsyn som konsistorium vid Alenius förordnande å tjänsten anbefallt hade tydligen fog för sig. Alenius var i själva verket en mycket skral hushållare, oförmögen att sköta både sina egna och skolans affärer. År 1812 hade han av sågverksägaren Jon Brandström i Kusmark lånat åtta riksdaler. År 1814 ökade han på denna skuld med 625 Rd. och år 1815 med 500 Rd. Brandström nödgades slutligen stämma Alenius på en skuld som uppgick till drygt 1186 riksdaler.

Lika illa som Alenius handhade sina egna affärer lika bedrövtligt skötte han anslaget till skolan. Av kronofogden uppbar han ideliga förskott å den anslagna staten så att han, när uppbördsterminen kom, hade föga eller intet att få ut. Då slutligen Alenius hela bo utmättes för gäld och för-sålades, ingrep landsfiskal Hofverberg. För att skydda skolmästarens familj och rädda skolans ekonomi yrkade han vid 1817 års ting att Alenius skulle ställas under förmyndare. Rätten fann skolmästaren »för ådagalagde prof af en oförsigtig hushållning oskicklig att sig och gods sitt sjelf vårda och förestå» och förordnade tre förmyndare för honom.

Det hade väl gått an, om Alenius oskicklighet begränsat sig till hans egna affärer men den gjorde sig som sagt gällande även beträffande skolans hushållning och, vad värre var, den gick ut över skolans elever. Bittida en morgon kom flickan Sara gråtande och med ansiktet i blod till kyrko-herde Sundelin, beklagande sig över skolmästarens hårdhänhet. Hon hade av misstag burit till köket den ved som Alenius bestämt för ett annat rum,

och för detta hade hon blivit hårt agad. En skolgosse vid namn Enar rymde från skolan, återfördes av sin fader men rymde på nytt. En annan gosse, Anders, rymde likaledes från skolan. Den förre klagade på mat-hållningen och den senare på hårdhänt behandling av skolmästaren.

Vid visitationen följande år (1818) ville Alenius få flickan Sara ur skolan på grund av hennes oläraktighet, men kyrkoherden fann icke skäl för en sådan åtgärd utan uppmanade Alenius att behandla flickan mera ömt och varsamt än han tidigare gjort. Alenius blev förnärad av att detta togs till protokollet och avgav ett skriftligt försvar för sin stånd-punkt. Konsistorium äskade förklaring över anmärkningarna och yttraden avgåvos både av Alenius och Sundelin, varvid de otrevliga interörerna blottades.

Alenius avvisade bestämt påståendet att han velat få flickan ur skolan för att slippa mödan att undervisa »ett så högst oläraktigt, trögt och på fattningsgåfvor bristande barn». Ändamålet med skolinsrättningen moti-verade enligt hans mening, att flickan fick avgå, »emedan i motsatt hän-delse Scholan skulle hafva varit inrättad äfven för dårhushjon». Han hade handlat enligt sitt ämbete och samvete, då han efter ett år fordrat hennes dimitterande. Någon anledning att ha kvar ett barn i skolan för att under-visa samt ömt vårda och behandla det, fanns icke, då man kunde få ett med lyckligare natursgåvor utrustat barn i stället.

Gossen Enars rymningar voro enligt Alenius mening inspirerade av en bror till Enar, som vid gossens intagning uppmanat honom att rymma, om han icke trivdes i skolan. Som ytterligare bevis härfpå nämnde Alenius, att Enar haft sina skidor nedgrävda i snön under en bod och att gossens syster vid ett besök på kyrkoplatsen uppmanat honom att rymma under den kalla årstiden. Enar hade skyllet på maten, men det verkliga motivet var hans frihetsbegär. Det missnöje som visitorator konstaterat hos barnen bottnade i ren odygd. Då barnen på egen begäran fått mera mat, hade de gömt den eller låtit den stå orörd eller också hade de vräkt bort det de ej orkade förtära. Alenius påpekade, att barnen tillfrågats vid visitationen om mathållningen men att de icke haft något att erinra. Då gossen Anders rymt, hade Alenius velat ta in en annan gosse i stället, men det hade Sundelin avböjt. I sin visitationsberättelse hade Sundelin antytt att Ale-nius därmed velat tysta ned saken och ifrågasatt om icke avdrag borde göras å anslaget till barnens underhåll för den tid de varit borta från sko-lan. Alenius avvisade med indignation en sådan tolkning.

Kyrkoherde Sundelin förklarade sig över Alenius inlaga. Den omstän-digheten att flickan Sara hade svårt för att lära borde ha givit skolmä-s-taren anledning att bemöta henne mildt och icke med hårdhet. »Det gifves

så många andra sätt att väcka och leda desse af naturen vanlottade begrepp och det var härtill skolmästaren Alenius upmanades med alfvarsam tillsägelse at ömt och varsamt behandla flickan Sara. Denna tillsägelse synes i synnerhet stört Alenii egenkärlek, som van at handla efter egna nycker och hugskott, äfven här räknade på at få sin vilja fram».

Beträffande gossarna yttrade Sundelin: »Gossen Anders flyr från Scholan för en nära till omänsklighet gränsande medfart, Gossen Enar bortlöper af brist på tjenlig föda, som Scholmästaren inför protocollet tillstår, Barnen som Alenii anklagnings-decret visar, säga sig efter hvarje spisning blifvit oförnöjde; hvilken annan slutsats skulle väl häraf kunna dragas än den, at missnöje och oordning råder». Att barnen inför den väntade befrielsen från skolan till visitorator yttrat sig välvilligt om skolmästaren kunde icke befria denne från ansvar för sitt handlingssätt. Hade Sundelin icke vägrat att ta in ett barn i den förrymdes ställe, skulle skolmästarens likgiltighet för barnen ha ökat och Sundelin fått »beständigt hålla recruter i berädskap för att fylla de genom Barnens flykt lämnade rummen». Huvudskälet för gossen Enars flykt var den fasa och förskräckelse som väckts hos honom vid åsynen av Anders bestraffning. De orimligheter och käring-skvaller som Alenius åberopat stämde icke med fakta, slutade Sundelin.

Sundelins kritiska anmärkning äro dock milda västanfläktar mot den storm av harm och ovilja som Petrus Læstadius släpper lös tretton år senare, när han efter hörsägner relaterar dessa händelser.

»Att det Allmänna får lida genom enskild vinningslystnad, det är en temmeligen wanlig sak, det gäller ock endast några döda RiksgäldsSedlar; men att se menskligheten misshandlad under ett Djefvulskt Tyrannie, det upprör känslorna i hvarje människobröst. Huru skall jag ens våga omtala det grufliga sätt, hwarpå skolbarnen misshandlades, och hwarom Visitationacterna dock (huru skall man kunna förklara det?) ej innehålla ett enda ord! Hela Arjeplogs Socken talar likwäl derom med fasa och afsky. Man talar om huru Skolaebarnen ledo hunger i yttersta grad. Att när wälling koktes åt tjenstefolket och Skolaebarnen i samma gryta, så öste man först upp åt de förra och utspädde sedan återstoden med watten till en spis åt de sednare. Denna blandning förvarades i en bytta och Skolaebarnen bespisades dermed i flera mål så länge det räckte. Än åter kokade man dem wälling af diskwatten när man twättat mjölktråg. Så rikelig wälsignelse sjön gaf utaf fisk, unnades likwäl icke mer än liten bit åt hwarje skolbarn till en måltid; så att en sik knappast tillräcklig åt en person, skulle bespisa 4 o. s. w. De arma barnen sprungo om nätterna och sökte på sophögar bland utkastade afskräden om de kunde finna något, som kunde ätas; de uppfiskade wid sjöstranden fisk-tarmar som blifwit utkas-

tade, stekte på glöden och åto. Det war dem strängeligen förbudt att besöka grannarna i kyrkoby, att de ej skulle kunna beklaga sin nöd, ja de fingo icke ens komma in i sjelfwa Skolaegårdens kök, i synnerhet när tjenstefolket höll uppå att äta, på det ej desse af barmhertighet skulle af sin egen knappa lott meddela dem något. Att förbudet ej måtte i hemlighet öfwerträdas, så underhölls en spion som skulle rapportera allt som passerade i skolstugan. Härtill användes alltid ett bland skolaebarnen, vanligen en flicka, som just derföre njöt rikelig och god föda och under tiden begagnades som Barnsköterska. När det led emot Visitationstiden gáfwo smörgåsar (en stor raritet) och i allmänhet bättre mat såsom mutor, och hotelser och löften användes att barnen ej skulle anmäla klagomål. Öfwerträdades förbudet att besöka grannarna och kyrkoby, så bestraffades förbrytelsen med yttersta grymhet. Man talar om executioner som slutade först när barnet förlorade känsla af lif och låg likasom dödt på golfwet eller bänken. Man talar om blod som flutit längs golfwet ifrån det, så tillsägandes hudflängda barnet. Tårarna stiga mig i ögonen: jag kan ej mer berätta. En Taciti penna kunde skildra detta Tyranni i en miniatuur-verld.»

Læstadius förmodar, att åtskillig överdrift kunde låda vid de berättelser han återgivit: »Wisst är det sannt, att en allmän förtrytelse, en gång väckt, ofta sjuder öfwer alla bräddar, och den allmänna rösten deraf styrd, yttrar sig med öfwerdrift», alltid återstod dock en mer än beklaglig verklighet.

Särskilt anmärkningsvärt föreföll det Læstadius, att Sundelin, en eljest så exemplarisk man, av omsorg om grannsamjan och medlidande med den felande sökt att överskylla bristerna och beskydda Alenius. Som ett exempel på detta överseende med en man som icke var värd annat än avsättning återger han en talande episod: »En söndag då Pastor efter slutad Guds-tjenst höll Socknestämman, och Skolaebarnen återkomna ur Kyrkan skulle äta middag, tog en tilltagsen skolgosse den redan omtalade wellingsbyttan, som innehöll deras middagskost, och sprang med den till Socknestugan, i början förföljd af Skolmästaren, hwilken dock wände om, när han insåg omöjligheten att hinna honom. Skolgossen frambar wällingsbyttan inför Pastor och församlingen, och bad att man wille undersöka hurudan denna föda war. Åtskilliga smakte och förklarade enhälligt, att det omöjligen kunde wara någon föda för människor, utan på sin höjd passande till dryck åt Boskap. Pastor beklagade då att alla hans förmaningar woro fåfänga, men att han haft nog förtret för den förra Skolmästarens afsättande, hwarföre han så widt möjligt wille undwika något dylikt».

»Man torde tycka», inflikar Læstadius, »att jag skrifwer en Roman med materialier lånta ur Bastillens eller Spanska Inquisitionsfängelsernas

historier: må jag gerna passa för Roman-skrifware, allenast Högt Respective Wederbörande wid det Institut hwarom fråga är, widtaga sådana anstalter, att min Roman aldrig mera kan realiseras.»

Att konsistorium med ledning av de uppgifter visitator lämnat sökte åvägabringa rättelse må dock påpekas. Man fann skäligt förständiga skolmästaren, »at så widt möjligt är använda lindrigare medel til bildande af Scholae barn, som af naturanlag äro rädde och försagde, hvadan så mycket större skonsamhet wid bestraffningar förseelser och omtanka wid handledningen till et christeligt skickligt och anständigt upförande är af nöden, hvilket han ock såsom upfödd i orten och efter flerårig befattning med sådane barn lätt bör kunna inse». Beträffande kosthållningen ålades Alenius tillse, att barnen fingo »ren och oskämnd mat efter ortens spisordning». Han skulle närvara vid måltiderna för att stävja odygd hos barnen. Vad konsistorium sålunda förordnat skulle han ställa sig till ofelbar efterrättelse.

När detta skrevs, stod Arjeplogs lappscola inför sin upplösning. År 1820 nedlades skolan och Alenius kom ut på olika förordnanden. Efter tjänstgöring i Vilhelmina och Dorotea placerades han i början av år 1822 i Sorsele. Församlingsborna i Sorsele, som ville ha kvikkjokkprästen, protesterade men utan framgång. De intyg som konsistorium inhämtade om Alenius tidigare tjänstgöring voro förmånliga för honom — Sundelin i Arjeplog uttalade sig dock mycket försiktigt.

I Sorsele gick det galet för Alenius. Vid tjänsteförrättning i Öhrnäs by år 1824 uppträdde han drucken och blev anmäld hos konsistorium. Det slutade med att han avsattes från prästämbetet.

Efter sin avsättning synes Alenius ha fört en kringflackande tillvaro i miserabla förhållanden. Under sin resa till Arjeplog i början av år 1827 påträffade Petrus Læstadius honom i Bastuträsks by i Stensele, där han höll skola. Vid ungefär samma tid vädjade pastor Grönlund i Stensele till konsistorium om understöd åt Alenius familj, då familjefadern befunnits oförmögen att försörja hustrun och två barn. På konsistorii tillstyrkan beviljades fru Alenius ett gratial på 50 riksdaler banco om året.

Hösten 1830 befann sig Alenius åter i Arjeplog och därifrån riktade han en böneskrift till Konungen. Denna skrift frambars i Arjeplogs kyrkostämman av häradsdomaren Mats Erson och upplästes av pastor Carl Johan Fjellström »för utrönande af det allmänna tänkesättet». Pastorn »fann till sin egen glada tillfredsställelse ett enhälligt bifall till den underdåniga böneskriftens innehåll, såsom deri allt på sanning grundadt». Med detta intyg översände Alenius skriften till biskop och konsistorium, »hvilka jag under en lång rad af år egde lyckan och glädjen att få kalla mina Förmän

och höga Gynnare». Alenius bad dem understödja hans petition och förklarade: »suckande under tunga sexåriga missöden, en följd af mina wilkor, har källan till tårarnas flöden blifwit tömd». Hans framställning rönt välvillig behandling. Ett årligt gratial å 50 Rd. beviljades honom.

Alenius fortsatte emellertid sitt kringirrande liv. År 1835 intygades från Mörsil i Jämtland, att han där sysselsatte sig med enskild undervisning, under det att samtidigt ett intyg från Vilhelmina visar, att hans hustru, 49 år gammal, vistades där, »fattig, ofta sjuk och sängliggande, dock, då hälsan medgifver, arbetsam och mån om att förtjena sitt uppehälle, hvar till likväl hjälpsamma medmenniskor med sina gåfvor, till någon del måste bidraga».

År 1841 uppehöll sig Alenius i Vilhelmina och där avled hans hustru den 10 augusti samma år.

Det understöd som Alenius åtnjöt var otillräckligt och han nödgades skaffa sig tillskott i kassan genom undervisning. År 1846 vistades han i Sävar sedan sex månader och visade där gott tålmod och god förmåga vid barnaundervisning. År 1848 befann han sig i Örträsk och sysslade med översättning av Evang. sällskapets skrifter till lapska språket. Då begär han emellertid tillökning på sitt gratial. Så länge han kunnat syssla med barnaundervisning har det gått skapligt, skriver han, »men åren tala och förkunna, att jag af de omvexlingar som desse äro så lätt underkastade måhända snart nog blir nödsakad att söka min tillflykt hos någon, som genom denna påökning kan finna sig hugad att emottaga och omvårda mig till min lefnads slut».

Om de översättningar som det här var fråga om lämnade kyrkoherde Conrad Grönlund intyg att de voro goda, visserligen på norrlapska dialekten men med sydlapska ord inom parantes, och förtjänta att tryckas.

År 1849 befann Alenius sig i Härnösand för att korrekturläsa den nya upplagan av lapska psalm- och evangeliuboken. Därvid fann han sig böra på många ställen icke blott rätta det felaktiga i metern utan också helt omändra sex psalmer. Därjämte översatte han till lapska hela Kristi pinas historia, Kristi uppståndelse och himmelfärd, ordnade registret, m. m. I en skrivelse till konsistorium tackar han för den gratifikation han mottagit och ber att få bli ytterligare ihågkommen. Han hade tidigare inlämnat åtta översättningar till lapska språket av religiösa skrifter men fick nu utkvittera dem, de hade troligen refuserats.

År 1850 skriver Alenius från Mårdsele by i Lycksele socken och sänder biskopen en diger förteckning på tryckfel som han funnit enbart i Nya Testamentet av den år 1811 tryckta bibeln. Han ämnade på samma sätt granska Gamla Testamentet.

Det enda alster av Alenius hand som funnits värt att trycka synes ha varit en psalm som han översatt till lapska från 1819 års svenska psalmbok. Den inflöt i en lapsk psalmbok som utgavs år 1849.

Alenius slutade sin växlingsrika levnad år 1852.

Carl Fredric Alenius var gift år 1807 med Sara Helena Öhrling, född 1 mars 1786, d. t. kyrkoherden i Lycksele, mag. Samuel Öhrling och h. h. Ulrika Johanna Laestadia från Arjeplog. I äktenskapet föddes sönerna Carl Samuel, f. 1809 och Frans Emil, f. 1814.

20. Skolbordet¹⁾.

De tvistigheter som sedan lång tid yppat sig beträffande kyrkans och skolans ägor och de med den ökade bebyggelsen allt talrikare intrången å skolans mark syntes äntligen få ett slut, då lantmätaren J. V. Håkansson under åren 1816 och 1817 avmätte och kartlade de områden som skulle bilda kyrkobol och skolbol.

År 1816 gällde förrättningen prästbolet. Den begynte den 5 september i närvaro av nämndemännen Mattias Ersson i Båtsträsk och Johan Zachrisson i Racksund. Konsistorieombud var v. Pastor Carl Johan Fjellström i Arvidsjaur, boställsinnehavarna kyrkoherde Nils Sundelin och v. skolmästaren Carl Fredrik Alenius hade infunnit sig, men kronoombudet lät inte höra av sig.

Mellan de bägge bolsinnehavarna kom det genast till kontrovers, då kyrkoherden yrkade, att alla genom domar och resolutioner »Prästebordet tillagde och förunte ägor och lägenheter, som närmast voro belägne, därunder måtte uptagas och beräknas». Alenius yrkade, att skolmästaren »måtte så väl som Pastor varda tillagd lika nära intill belägne ägor och lägenheter». När kyrkoherden genmälde, att det vid denna förrättning icke tillkom någon att göra jämkning i de pastor och skolmästaren nådeligen förunte privilegier, föll skolmästaren undan och förklarade, att hans mening icke varit att vilja bestrida några av de ägor som genom utslag tillagts prästbordet, men att »ScholaeBordet, sedan nu Prästebordet först fått dess ägor sig beräknade samt fullsutit område utbrutit, måtte anses lika berättigad till den upkommande kronoöverloppsajorden». Härom förklarade sig alla de närvarande ense.

När förrättningen dagen efter fortsattes, tillsporde lantmätaren kyrkoherden, om han ville bestrida skolmästaren den tomt inom prästbordets blivande område, som den senare hitintills åbott, men kyrkoherden gav till svar, att han »icke allenast lämnade Scholaemästaren dess tomt opåtalt utan ock hela den af honom och hans företrädare inhägnade gårdan som nu till en del vore bringad till duglig hårdvallsslott samt alle andre af Scholaemästaren härförut begagnade slotter som möjliggen inom Prästebordets ägovidd varda beräknade».

Petrus Læstadius, som i sin andra Journal (sid. 265 ff.) rätt utförligt

¹⁾ Till detta kapitel se kartbilaga.

skildrar dragkampen mellan präst- och skolbordsinnehavarna, förklarar denna sammandrabbning sålunda: »Sjukan gällde icke land utan fiskevatten, fastän ingendera parten med ett ord nämnde derom: det var ett allt för ömtåligt ställe att på minsta sätt vidröra». Den snabba reträtten från skolmästarens sida tillskriver Læstadius hans kraftlöshet och beroende av kyrkoherden. Alenius hade nog bättre hävdadt skolbordets rätt, »om han haft nog kraft att gå den bana som han för sig utstakat, och om han ej varit allt för våtskodd att handskas med en man, som stod på egen botten och af hvilken han sjelf helt och hållet berodde».

Förrättningen det året avslutades den 20 september, varvid antecknades, att skolmästaren »icke hade det ringaste att påminna».

Under prästbordet hade då såsom hörande till skolbordet upptagits mark om 9 Tunne- och 24½ kappeland. Å kartan återfinnes denna mark under figurerna 16—22 och 37—38. Dessa figurer betecknas i beskrivningen sålunda:

16. Scolaebyggnaden, på stenbudit odugl. land
17. Bod, tillhörande Nasa Silfverværks bolag
18. Tjörn
19. Bergkläppar och stenbrott
20. Äkertäppor under Scolaebordet
21. Hårdvallsslott
22. Odugl. mossa inom Scolaetomten.

Figurerna 37 och 38 hänförde sig till skogskartan och betecknade

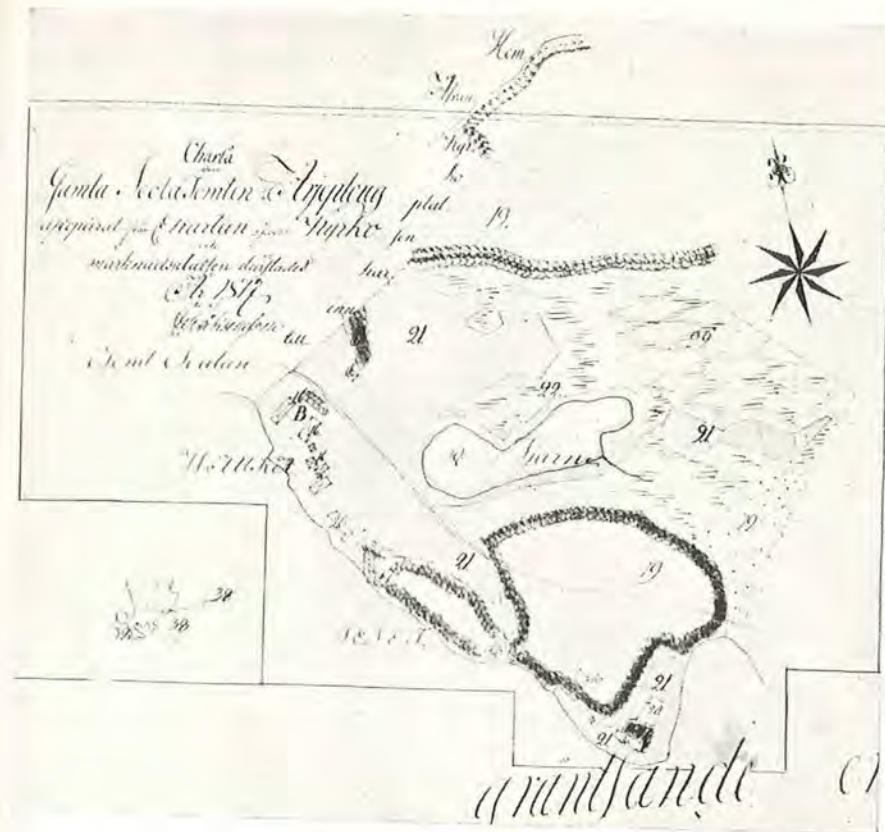
37. Slottesvallar av enahanda beskaffenhet med nr 21
38. Myrslottsdräffjor söder om Kyrkoplatsen som bergas anna vart år.

Påföljande år (1817) fullbordades uppmätning och kartläggning av skolbordets utom kyrkoplatsen belägna mark.

Förrättningen började den 7 juli. Skolmästaren Alenius var närvarande i egenskap av boställsinnehavare, kronolänsmannen i Arjeplog Per Wallström var kronoombud, v. pastor Carl Johan Fjellström konsistorieombud, häradsdomare Mats Ersson i Båtsträsk och nämndeman Johannes Granström i Kasker närvaro som lagfarna ledamöter.

Hyttmästaren Abr. Carlberg kom tillstädes och företedde landshövdingeämbetets utslag beträffande nybygget Ripak och ville ha slutlig prövning beträffande de lägenheter som Alenius bestritt för skolbordets räkning och som Carlberg därför icke fått utslag på.

Det upplystes vidare, att å Galtisjaurlandet anlagts ett nybygge Långnäs, som enligt Alenius skulle ligga delvis på skolans blivande område. Länsman Wallström tillsades att låta hämta nybyggaren som hette Eric Burman, och denne infann sig på eftermiddagen medförande länsstyrelsens

Charta öfwer Gamla ScolaTomten i Arjeplog år 1817.

resolution. Handlingen visade, att varken vid synförrättningen eller hos landshövdingen någon den minsta erinran gjorts mot det sökta nybygget. Skolmästare Alenius påstod fortfarande, att de i utslaget omnämnda lägenheterna till större delen lågo på skolans land. Efter många om och men och sedan det påpekats, att han icke i laga tid anført klander mot utslaget, lät han sig övertygas om lönlösheten i sitt påstående.

Skolmästare Alenius företedde en förteckning dels på ängslägenheter som han och hans företrädare nyttjat för skolans räkning dels på de fiskeplatser som nyttjades av skolmästaren.

Följande ängslägenheter uppräknades:

1. En liten myra vid Bostocktjern, några små myror kring Garaktjern, stränderna kring Ripackviken, en myra därvid samt en liten myra på en liten holme utanför viken kalladt Sola-Kasker.

2. Lerviken, Winterviken, Sjuka, Sjuka Elfven, Kaltisjaur och Måfe.
3. Snieraluokt, Sábboivemyran, Nedre Tjourri, Mittimyran, Ö Tjourre.
4. Kallisvuorpe, Lomtjern, Delaur, med stränder och myra därinvid, jämte Rödningsland ifrån Dellaur upföre Elfven.

De fiskeställen som uppräknades voro:

Garraktjern samt något litet därutanföre under samma namn. Därifrån österut efter hela Svellefjälén, Svelli Sundet, Rappa Sundet, Hellviken. Winterfiske ifrån en stor hälla därinvid, alt vid Rappa Sundet. Knifuddgrundet, Lerviken, Skautja, Nåtti, endast om sommaren. Winterviken, Refvegrundet, Ryssjeviken.

Under ett par veckor företogs nu avfattning av skogsmark, ängar och rödningslägenheter undantagandes slotten vid Garacktjern som ansetts alltför nära Sackavare nybygge. Den 21 juli sammanträdde förrättningsmän och ombud samt skolmästaren och togo del av föreskrivna förteckningar och upprättade kartor, varefter slutpåståenden avgåvos.

Kronoombudet.

1. bestred för Sackavare nybygge fisket i Garraktjern såsom liggande väster om Garraksundet och inom Sackavare nybygges skatte-område.
2. yrkade, att de för Sågnäs krononybygge utsynte och omtvistade ängar vid Ripack och Måfe måtte detta nybygge såsom därintill helt nära belägne, och oumgängeligen nödvändige för inrättningens framtida bestånd därunder få förbliva. Han hänvisade därvid till en av hyttmästare Carlberg ingiven skrift. Där påpekades, att om en eller annan ängslapp inom nybyggets område skulle komma att tillfalla skolbordet, innehavarens ovillkorliga plikt borde vara att stänga om dem eller stånda den skada som kunde uppkomma genom boskapens tramp och betande. Carlberg var nämligen »övertygad att de Kongl. påbud och författningar rörande odlingar i Lappmarken äfvensom annorstädes hvilka tala till förmohn för den idogr och arbetsamme som med upofrande af dryg kostnad söker på en vild och ödslig trakt odla den torfva der han vid minnet af framfaren möda kan af naturens hand lungt afbida och mottaga en tarflig näring för sig och de sina — äga den kraft och det afseende, som trygga mig vid besittningen Ripack».

3. yrkade vidare: Då mark synes finnas utöver det mantal som skolbordet skall innehålla, bör överloppsmarken tillfalla K. Majt och Kronan och därav anläggas ett nybygge vid Dellaurälven med myrorna däromkring och slottesstränder vid Kakel, särskilt som skolmästaren intet »rögsellarbete» där använt.

Konsistoriefullmäktigen återopande, att han alla dagar åtföljt förrättningsmännen och därvid haft

tillfälle att inhämta fullständig kännedom om boställets beskaffenhet. Han avlämnade följande skriftliga yttrande:

»1mo Hvad närvarande Scolac Tomten vid kyrkan angår, så anser med afseende på ängarnes belägenhet jag den samma för högst olämplig, hälst denne tomt är belägen inom Prästebordets område, där ägoblandningar möjligtvis kunna förekomma, och härstädes icke finnes den ringaste tillgång på dugelig åkerjord, samt såvida denne Bolstad dessutom förökar afståndet af de hufvudsakeligaste ängslägenheter, hvilka äro nog vidt kringspridda, till en half mil utöfver det sammans belägenhet ifrån det till Scolan medelst Laga kraft vundne utslag, tillagde skogsland, kalladt Sjuka och Kaltisjaur; Altså förenar jag mig i Herr Commissions Landtmätaren Håkanssons förslag att Bostaden borde flyttas till Petta-udden, der tillräcklig tillgång finnes både på god åkerjord, tillräckelig skog derinvid samt godt mulbete för Boskapen, och änteligen såvida tillfället för begagnandet af ängarne då vore beqvämligare och närmare.

2do Den emellan Scolamästaren Herr C. F. Allenius och Hyttmästaren Abraham Carlberg uppstånde tvist om företrädesrätt till begagnande af några slottesmyror och stränder vid Riback kallad, belägne nära invid Carlbergs anlagde nybygge Sågnäs. Så ehuru desse slottesstränder ScolaBordet af fordno tillhördt, anser jag med afseende på dessas afstånd ifrån den utsynta Tomten Petta-Udden, samt den för öfrigt tillräckliga ängstillgång, som härunder finnes af den odisponerade marken, de samma af högst ringa betydighet, så afstår således jag för min del alt anspråk på dessa sidor, och torde största skälet till Alenii gjorde och ännu fortsättande protest vara, att han icke själv såsom innehafvare af Skola-Bordet, ännu tagit sina ägor i besittning.

3to De af skolamästaren Allenius under denne förrättning upgifne hessjeslogar vid den så kallade Garrack-tjern, hvilka äro belägne på en holme i Hornafvan, till circa $\frac{3}{8}$ dels mil ifrån Sackavare krono Nybygge, har jag likaledes ansedt af mindre betydighet, såvida de skäligen icke synas kunna löna bergningsbesväret, såsom liggande utom sammanhanget med öfrige ägor.

4to Hvad alla andra Scolabordet af fordno tillhörande, och nu där under affattade ägor beträffar, såsom å Sjuka, Måfe Tjourri och Delaur landen, hvilka ängslägenheter till betydlig del bestå af rödningsland, å hvilket nu varande scolamästaren eller dess företrädare något arbete med detsammans uprödjande icke i ringaste måtto synes vara använt, samt naturliga slogar, hvilka i brist af dikning och jäm skötsel, ännu icke eller på långt när blifvit bringade till den bördighet och afkastning de samma af naturen tyckas medgifva; så anhåller och påstår jag det oakadt, att alla dessa nu affattade ängar och ängslägenheter i grund af Kongl. Majst^s Nådiga Resolution af den 3to Feb. 1803, där prästebord i allmänhet försäkras om beständig äganderätt till alla af fordno eller under namn af gammal häfd under de samma begagnade ägor af hvad namn de vara må, måtte varda bibehållet vid alt vad därtill rätteligen hörer.»

Skolmästaren Alenius förenade sig med konsistoriefullmäktigen i allt utom ifråga om slätterängarna vid Ripack och Måfe. Gentemot kronoombudet anmärkte han, att det fiske som bestritts för Sackavare nybygge av gammalt nyttjats av skolmästaren och hemställde att så måtte förbliva.

Kronoombudet bemötte slutligen konsistoriefullmäktigen angående den eventuella över-

skottsmarken. Den borde icke avsättas vid Tjuorri. Där fanns ingen till åker duglig odlingsjord. Sådan fanns däremot vid Dellaur, och skulle Kronan draga någon fördel av överskottet, måste detta nödvändigt ske vid Dellaur.

Efter dessa yttranden fortsattes med uträkning och beskrivning till den 26. Då återstod blott skogskartans uträkning och komplettering, men då lantmätaren måste infinna sig till annan förrättning och det återstående arbetet ansågs ankomma på lantmätarens eget ansvar, avslöts förrättningen på de närvarandes begäran.

Förteckningen över skolbordets ägor upptog 71 nummer, vartill kom de under prästbordet upptagna områdena. Arealuppgifter här uteslutna.

B.

1. Gammal Renvall, å den så kallade Pettaudden, som förrättningsmännen föreslå till tomt för skolaBordet i anseende till den härintill på samma udde befundne tillgången af åkerupodlingsjord, samt ställets för övrigt tjenligare läge för begagnande af ängarne såsom belägit mitt in uti ScolaBordets upgifne och af fordno tillhöriga land, ifall Höglöfl. Kongl. Cancellistyrelsen en sådan flyttning skulle vilja bestå, och öfrige Höga Wederbörande tillåta; stembunden ängesvall.

2. Skogsväxtmark ibidem på grof sandgrusig bottn, med någon sten här och där ibland, kan ehuru igenom betydligt arbete, till åker upodlas — som då ock förmodas varda ifrån frost befriad i anseende till dess nära belägenhet invid den stora sjön Kakel, samt det skyggd säden här skulle ärhålla af Wourtnarts och Kaltisbouts höga berg, emot de ifrån fjellen nedtryckande nordanvindarne; uppskattas derföre, samt såvida någon tillgång på bättre odlingsmark icke kunnat uptäckas, som åker i 4de Graden.

3. Likaledes skogsväxtland, jordmånen mager vattusand, med någon högst ringa matjord blandad, hafvande fast bottn inunder på $\frac{1}{2}$ å $\frac{3}{4}$ aln.

Denne mark som lika med den nyssnämnde luta mot S. O. är till åkernyodling användbar, hvarföre så stor del deraf som mot hötillgången kan vara svarande upføres som åker i 4de gradⁿ samt till lindor i 2ra classen. Ifrån berörde lägenheter N° 2 och 3 äro dikesmonerne emellan hvarje 30 al^r afräknade.

4. Skogsväxtmark nedanför ofwanberörde åkerlägenheter, som igenom rögsell och afflöde ifrån åkern kommer att lämna h. v: hö i 2 classen.

5. Af enahanda beskaffenhet något stendländigt i andra classen.

6. En liten myrdräfja som få år afbergas, och då lämnar ett ringa och klenfoder i 3^{ie} classen.

7. Vid Lerviken en strand af enahanda beskaffenhet i 3 cl.

8. Ibidem Rödningsland på 2de ställen med smärre Löfskog; upføres i 3^{ie} classen.

9. Klen slott å Wournattsmyran D^o.

10. D^o å Myran därnedanför D^o Ibidem Rödningsland D^o.

11. En dal sig slutande vid stranden af Hornafvan, Rödningsland D^o.

12. En D^o. D^o.

13. Myrslottesdräfja vid Västra ändan af Talvilougt, som hvartannat och 3^{ie} år lämnar ett ringa och svagt foder i 3^{ie} Classen.

14. Talvilougtmyran af enahanda beskaffenhet på östra sidan D^o. Ibidem Rödningsland D^o.

15. Slottesstränder vid Sjuka-sjöns utlopp ofvanför forsen i 3 Cl.

16. Därofvänföre på båda sidor om samma Wattudrag D^o.

Ibidem Rödningsland med små björk och videskog bevuxit D^o.

17. En strand jämte dalen därofvänföre på östra sidan om Sjuka Sjön, äfvenledes Rödningsland af bättre beskaffenhet i 3^{ie} Classen.

18. Slottesstränder mycket vällänte, gifva grof starr och myrgräs i 3^{ie} Cl.

19. Å Holmarne i Sjuka Welma, slott af enahanda beskaffenhet med nyssnämnde i 3^{ie} Classen.

20. Sjöfoder af fräkne och gles starr, uti velma, och på östra sidan om sjön, i 3^{ie} Cl.

21. Stränderne på båda sidor om berörde Welma samt en liten strand på Västra sidan om utloppet D^o.

Ofvan anförde slottesstränder anse förrättningsmännen kunna betydigen förbättras om forsen nedanför stranden N° 15 upränsades och en dambyggnad på berörde ställe upfördes, hvarigenom wattnet kunde om wårtiden updämmas och så länge behållas öfver ängarne, tills för det första videskogen, hvarmed de bättre af de samma nu äro aldeles igångne blefve jämte den på sine ställen varande odugl. mossan förrutnad, samt sedermera årligen damluckan så lång tid hållas stängd, som för gräsväxtens befordrande kunde finnas gagneligt. Och skulle en sådan dambyggnad med så mycket mindre kostnad kunna upföras som densamma längd emellan de mot hvarandra betydigen lutande landbackarne endast skulle komma att utgöra 75 al^r.

22. Stränder vid Kaltisjurs utlopp öfversti Welma, Myrvall, som icke bergas årligen, utan allenast annahvart och hvart 3^{ie} år, och då gifver med förra årets förfalnade växt, ett ringa, och för boskapen föga närande foder i 3^{ie} Cl.

23. Myrdräfjar enahanda med nyssnämnde i 3^{ie} Cl, Slottesstränder vid D^o.

24. D^o En strand vid Kaltisjaur D^o.

25. En slottesdräfja som slutar sig ned Wästersti Sjukasjön, af lika beskaffenhet med nästföregående 3 Cl.

26. Trenne stycken D^o.

27. Ett myrstråt sträckande sig ned i Kaltisjaur D^o.

28. Långnäs kronoNybygges ängar, hvilka af Herr Scolamästaren Allenius på sätt protocollet för första förrättningsdagen utvisar blifvit bestridde; Men i anledning af Konungens Befallningshafvandes utslag under den 22ra Majj 1816, härunder uptagas, innehålla tillsammans 3 T 20 kpl.

Följande ängslägenheter äro i anseende till deras vidt kringspidda läge omkring fjellmarken, emellan höga fjell och stora sjöar hvilkas affattning i Situation skulle fordra år; utom Connution uptagne, och finnas till figurer å ÄngesChartan.

29. Per Nilsamyran omkring $\frac{5}{8}$ ^{de} mil ifrån Pettaudden vid Kaltisjaur; myrvall af god växlighet 3^{ie} Cl.

30. Rensellmyran vid samma sjö, på ungefärligen enahanda afstånd ifrån Pettaudden i 3^{ie} Cl.

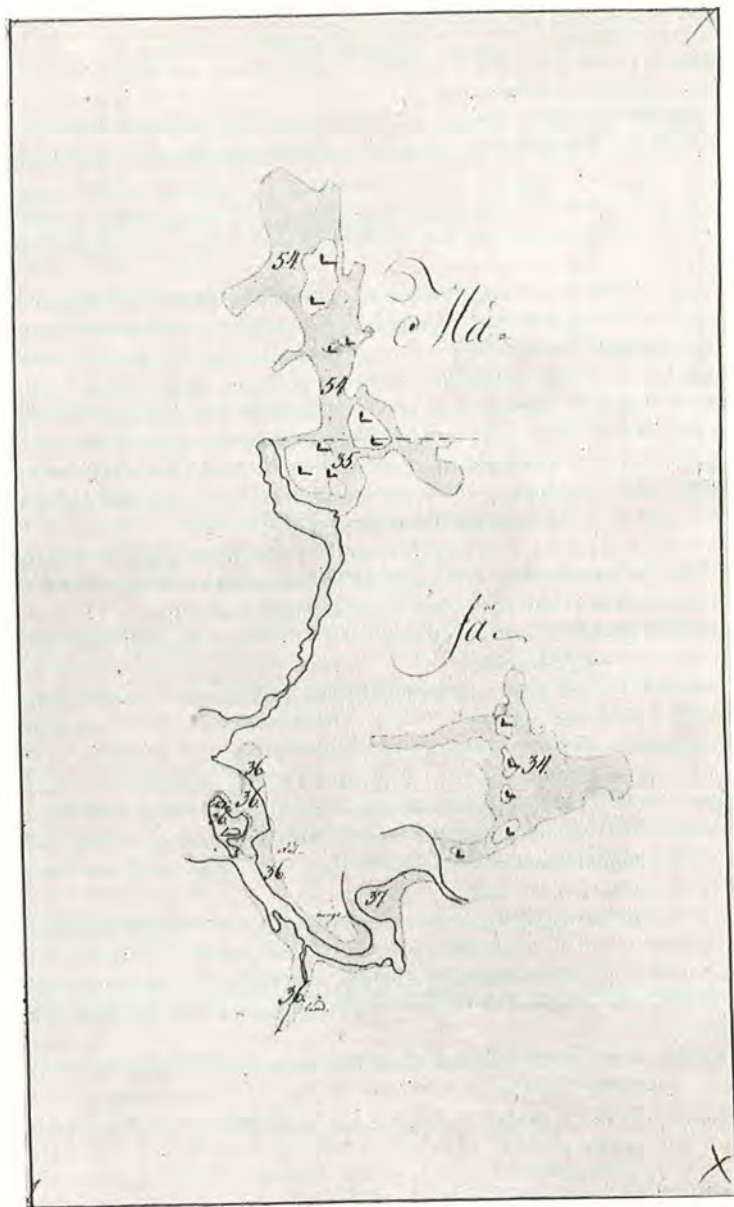
31. En strand vid Norra ändan af berörde sjö circa $\frac{3}{8}$ ^{de} mil i Nord till Wäst ifrå åkerstället å Pettaudden 3^{ie} Cl.

32. D^o. D^o.

33. Norrest i Kaltisjaur en strand D^o.

34. Slottesmyra vid Måfä af någorlunda växtlighet, bergas dock hvartannat år 3^{ie} Classen belägen omkring $1\frac{1}{16}$ ^{de} N. till Wäst ifrån Pettaudden.

35. Ibidem en myra af vida sämre beskaffenhet i 3^{ie} Classen.

Angarna vid Måfi enligt 1817 års karta.

36. Rödningsland beväxt med små Björkskog Vide och Ruoris, af vida bättre beskaffenhet än någöndera af de förr beskrefne ängar eller ängeslägenheter, hvarå det oakadt icke det ringaste arbete synes vara värkstaldt; kommer efter Rögseln ifall någonsin dyligt arbete här blifver nedlagt, at gifva ymnig starr i 3^{ie} Classen. Ibidem Sjöfoder.

37. Myrstrand af någorlunda växtlighet D^o.

Ofvan anteknade Rödningsland jämte ängesmyror ifrån N° 34 har Hyttmästaren Abrah. Carlberg under denne förrättning för Nasa Silfververks Bergs Frälse Nybygge Sackavari bestridt, såsom enligt dess upgift därunder lydande, men som sådant af Carlberg icke kunnat hvarken med något Document eller annat skjäl styrkas, och lägenheterne varit begagnade af Scolabords Innehafvarena så har därå inte afseende kunnat fästas.

38. Namnlösmyran belägen cirka $\frac{3}{4}$ ^{dels} mil öster om den föreslagne nya tomten; myrvall som bergas annatvar år i 3^{ie} Cl.

39. Sånåjvemyran, omkring $\frac{3}{4}$ ^{dels} mil öster om Pettaudden, af enahanda beskaffenhet med nyssnämnde, 3 Cl.

40. Nedra Tjourre; belägen ungefärligen en mil österom nya tomten, myrvalsäng som bergas hvart annat år, och då gifver med förra året såkallade fönna, ett någorlunda ymnigt men svagt foder i 3^{ie} Cl.

41. Mittimyran cirka $1 \frac{1}{16}$ mil österom nya tomten, sf samma beskaffenhet med sistnämnde i 3^{ie} Cl.

42. Tjourre — belägen vid $1 \frac{1}{8}$ ^{dels} mil öster om Pettaudden, myräng, hvarå Herr Scolamästaren Allenius gjordt början med uptagande af diket, hvarigenom så vidt vattnet hvarmed denna äng hälst på nedre delen är besvärad, igenom detta dike fått aflopp, gräsväxten synbarligen finnes hafva tilltagit. Denne äng har hitintills till större och mindre del årligen blifvit afbergad, och skulle med säkerhet om ärforderlige diken till wattnets afledande blifva upptagne, medgifva årlig bergning; beräknas dock med afseende på dess aflägsenhet ifrån Tomten och der med förenad svårighet att skjöta och afberga, som för äng. 3 Cl. Tjourremyran som öfver alt lutar mot N. V. och på dess släta, och från skog befriade ställen bör från vattn lagomst befrias, om jämn och säker höafhämtning skall få påräknas, ligge nedanför en stor Granlid, hvarifrån frodigt vattn hälst wårtiden nedflyter som hufwudsakeligen torde bidraga till dess växtlighet.

43. Ibidem af enahanda beskaffenhet med sidstbeskrefne, men välläntare, och fordrar således diken; i 3^{ie} Classen.

44. D^o Rödningsland beväxt med Vide och Rupris af god beskaffenhet i 3^{ie} Cl.

45. D^o med vide Björk och Rupris af något sämre egenskap än sistnämnde i 3^{ie} Cl.

46. En myra Norrom bergas hvart annat år 3 Cl.

47. Snjerralougt, en med dike försedd myra, belägen omkring $\frac{3}{4}$ mil S: om Tomten, gifver årligen starrgräs i 3^{ie} Slassen.

48. Bostocktjernerne belägne 800de al^r Söder om Garacksundet, starrvalsslott å en holme i Hornafvan i 3^{ie} Cl.

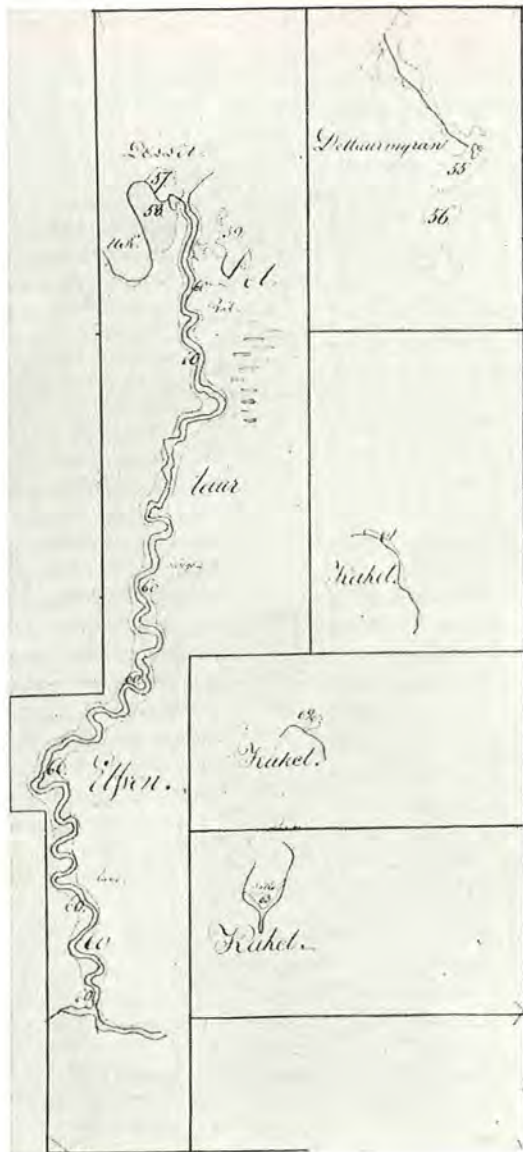
49. Solokasker belägen omkring $1 \frac{3}{4}$ mil N. V. om Tomten, likaledes å en holme i Stora Hornafvan, helt nära intill Sågnäs Nybygge i 3 Cl.

50. Vid stora Ripackviken omkring två mil N. V. om Pettaudden myrslottesstränder, som af Scola Bords Innehafvarna en del år till någon del lära vordit afbergade, belägne helt nära intill det nu anlagda Nybygget Sågnäs i 3^{ie} Cl.

51. Ibidem af enahanda natur och beskaffenhet med föregående i 3^{ie} Classen.

52—53. D^o.

D^o.

Dellaur enligt 1817 års karta.

54. Ripackmyran cirka $2 \frac{1}{16}$ mil Wäster om nya Tomten å Pettaudden, men deremot endast vid pass 1000de al^r W. om Sågnäs, en flarkmyra som bergas anna vart och då gifver ett klenfoder som illa lönar bergningsbesväret i 3 Cl. D^o vid Måfå en myra enahanda med nyssnämnde, belägen cirka En $\frac{1}{16}$ ^{dels} mil ifrån Pettaudden, men ifrån Sågnäs Nybygge allenast $\frac{3}{4}$ mil i 3 Classen.

Ofvanstående ängesmyror och drärfjor ifrån och med N° 50 är det som Scolamästaren Allenius vid Sågnäs Nybygges insyning bestridt, och uti Konungens befallningshafvandes utslag under d. 24de Majj 1815 såsom tvistige ansedde blifvit.

55. Delaurmyran belägen ungefärligen $1 \frac{1}{16}$ ^{dels} mil söder om tomten, myräng af god växtlighet i 3^{ie} Classen.

56. Ibidem svag myräng som fordrar dikning i 3^{ie} Classen.

57. Sjöfoder vid Delaur Elfvens utlopp cirka $1 \frac{1}{8}$ mil S. om tomten i 3^{ie} Classen.

58. Rödningsland å udden därstädes jämte stranden af någorlunda växtlighet beväxt med små Löfskog i 3^{ie} Classen.

59. Ett myrstråt ibidem.

60. Rödningsland vid Delaur Elfven af god och växtlig beskaffenhet, är öfveralt beväxt med vide Björk och Rupris, fordrar drygt arbete att uprödja, men blifver då ett säkert och lätt bergat äng, i anseende till dess obetydliga vidd emot godheten; uppskattas i 3^{ie} Classen. Denne Rödningslägenhet som är beläget $1 \frac{1}{8}$ å $1 \frac{1}{2}$ mil S: om Petta Udden, hafva Scolamästarena härstädes aldrig vårdat sig begagna, så vidt skogen här ifrån så väl som vid Sjuka Måfå och å Stoura Tjourre Myran, först bort bortrödjas, som förmodeligen ansetts för kostsam; och således fått till Statens och den omtänksamma odlarens skada, som ansett desse och flere dylike lägenheter för disponerade, ligga i sitt första ödesmål.

D^o Ofvanföre vid samma Elf stränder kallade Radnaur Welma, myrvall i 3^{ie} Cl.

61. En slottesstrand vid stora Kakel D^o.

62. D^o. D^o.

63. En udde D^o. D^o Rödningsland. D^o.

64. Mossamyror som i anseende till deras sten och örgrund gör marken oaktadt alt därå användande arbete odugl.

65. Kaltisbout och Wourtnarts — kala fjäll, det förstnämnda den största högd inom den här afmätte Terrainen.

66. Berg och odug. stenbrott.

67. Skog på Kaltisbout, är svår, om icke omöjelig att för begagnande åkomma, i anseende till Bergets myckna lutning;

68. På den afmätta tracten varande bästa skogsmarken, bestående af Bergsfötter, hvarå finnes ung skog och telningar af gran och tall, jordmonen öfver alt sten och ör, hvaribland här och där finnes något timberträd; innehåller

69. Watten inom den afmätta rymden.

70. Skogsholmar inuti marken, af hvilka ingendera hinner till 100de tl.

71. Den öfriga skogsmarken på detta land, som till jordmonen öfveralt afväxlar emellan sidländig stenbunden örjord, eller med våt djuplänt mossaland och dy öfvertäckt stengrund bär öfver alt qvald och risig Gran med förtorkade eller af stubbröta iholig skog eller en blandning af små risig barr och Löfskog, som churu ägande telningar och ung skog af detta slag föga något träd friskt kan uppå mogland och full dugelighet; Är således för timberfång klen att påräka, men för mindre noggranna andra husbehofver mer el^r mindre nyttig;

(Ytterligare uppräknas de under prästbordet upptagna 16—22 samt 37—38, varvid beträffande 21 anmärkes: »Hårdvallsslott för det närvarande och så länge den årligen begödes som hitintills här såväl som å Prästbordet skjedd, i brist af tillgångsmark till åker, är af någorlunda växt-

lighet; men om den under detta göromål föreslagne flyttningen af Scola-gården, till den härförut omrörde Petta Udden, af Höga Wederbörande bifalles, som uti alla economiska afseenden vore efter förrättningsmännens öfvertygelse för den här varande Scolabords Innehafvaren af väsentelig nytta, så skulle i sådant fall nödvändigt efter hand gräsväxten här småningom aftaga; Men som skolamästaren och Consistorii ombud det nu begära och förbehålla att i vad fall som helst för Scolamästarens räkning nu och i framtiden denna tomt måtte förblifva på sätt protocollet för Präste Bordet omförmäler; uptages till 1 parm på Tdet i 1^{sta} CL.)

Tillsammans med den under prästbordet å kyrkoplatsen liggande marken utgjorde refninsinnehållet: Åker och uppodlingsland 8:4, Lindor 7:12 3/32, Ång och rödningsland 254:7 29/32, Skog 4211:26 1/2, Myror 309:23 11/32, Berg 1220:25 1/8, Vatten 829:28. Avkastningen var beräknad till 6 parmar i 1 cl. 1 1/2 i 2 cl. och 93 9/20 i 3 cl.

Uppå Arjeplogs ScolaBord, underhålles nu 6 å 7 kor och en häst samt några smärre kreatur, men om alla de härunder nu uptagne ängslägenheter blefvo uprögde dikade vid magt hålne och nogrant afbergade, skulle här ofelbart kunna öfver vintern underhållas 25 å 30 kor, 2 å 3 hästar och annan ung boskap.

Hushållet består nu dessutom af 8ta personer, utom sex stycken barn af lappska nationen, som enligt särskildt stat hafva sin föda, af hvilka förstnämde 4ra stycken som äro legohjon, sommardag blifvit begagnade till de högst vidt kringspredde myrornes afbergande. Som enligt nuvarande skolaemästarens bergningssätt att hämta några famnar hö på en myra här, och några famnar där, så att alla myrorne väl årligen till någon del afbergas, men sällan eller aldrig fullkomligt; utan att omnämt det de bördigaste lägenheterne såsom med skog bevoxne, aldrig varda vidrörde, nödvändigt skulle fordra så mycket, om icke mera arbetsfolk än som på Prästebordet.

Skogen är som förut fins anteknad tillräklig till husbehofs wedbrand och gärdslä samt öfriga gårdstarfvor, utom stort dugeligt hustimber som å de afmätte tracterne är ganska sällsynt.

Särskild *Qvarn* fins icke å Skolebordet.

Fisk af Laxbörting, Sik, Gädda, Abbor, Ål och Siklöjor m. m. fås som den af Herr Scolaemästaren Allenius inlämnade förteckning vid handen gifver uti Garraktjärn, samt något litet utanföre under samma namn, därifrån österut efter hela Svellfjalen, Svelli Sundet, Rappasundet, Knifuddgrundet, Lerviken, Skantja, Nåtti, endast om sommaren Winterviken, Revegrundet, Ryssjeviken tillräkligt till husbehof och flere lägenheter finnes ej, utom *Mulbetet* som på den afmätte rymden är medelmåttigt.

Sedan ägorne blifvit i ofvanberörde Nämndemäns närvaro affattade, och sålunda upskattade och beskrefne uprättades i grund deraf följande

Project till Skattläggningen.

8 1/2 Tunneland Åker och Åkeruppodlingsland öfveralt, 4 ^{de} Grad ⁿ å 16 öre	4 D ^r 2 öre
6 Parmar hårdvalshö i 1 ^{sta} Classen å 8 ^{ta} öre	1 16
62 D ^o — i 2 ^{ra} Classen å 6 öre	1 7
93 9/20 D ^o — i 3 Classen å 5 öre	14 19 1/4
För skog till husbehof, och medelmåttigt mulbete å 6 öre för hvarje Tun ^{es} utsäde	1 16
Summa	23 D ^r 21 3/4 öre

Denna summa motsvarade ett och 117/640de mantals skatt. Enligt 1762 års förordning skulle präst- och skolbord utbrytas till blott ett mantal. Det överskjutande skulle alltså avlämnas till Kungl. Maj^{ts} och Kronans disposition. Lägenheterne 49—60 omfattade 50:9 3/4 refn. innh. med 23 2/20 parmar och afsattes förslagsvis härtill.

Sedan nu ofvan utförde ängslägenheter i anseende till afståndet ifrån tomten och obeqvämlichkeiten för skola'bordets innehafvare att de samma såsom liggande aldeles utom sammanhanget med andra ägor att sköta och afberga blifvit såsom en Kongl. Maj^{ts} och Cronans odisponerade tillhörighet ansedde, och deras efter methodens 12te § till penningar förvandlade värde utgörande till det närmaste 117/640de mantal ifrån ofvanbefundne 1 117/640 mantal afdragit återstår således inägor efter ett mantal som således skulle vara Scola'bordets rätta tillhörighet, och hvarför med afseende på detta boställets belägenhet up vid fjellen ifrån bebodde landet det synes böra följa att det samma bör tilldelas utrymme efter det högsta Kongl. Afvittrings Instructionen för länet tillåter, eller för ett mtl: ettusende fyrahundrade Tun^{is} dugelig mark som beräknas af

Åker och uppodlingsmark efter Refninsinnehållet	8 tl. 4 kpl.
Ångar D ^o	203: 30 5/32
Skog af förut beskrefven beskaffenhet under N ^o 68	211: 24
D ^o under N ^o 70 vid Timberviken	19: 26
Samt skog under N ^o 71 förslagsvis utsatt inom Blyarts linier teknade med Littrener A. B. C. men Rålinierne å marken icke fulkomligen upgägne, förr än högvederbörligt yttrande hunnit utfalla huruvida flyttning af sjelfva Tomten kan varda bifallen eller ej, emedan i det förra fallet det nu föreslagna området torde till en del blifva olämpligt, och i det stället böra utsättas jämsides med Hornafvastrand; tillsammans	956: 41 27/32
Summa	1.400 ^{de} tl

Om Konungens Höga Befallningshafvande eller Höglöfl. Kongl. Kammar Colegium i anseende till aflägsenheten ifrån Bolstäderne icke skulle bevilja för detta Skola Bord de därunder utom numrorne 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59 och 60 såsom utöfver hvad för et mantal skatt kan belöpa därifrån blifvit uteslutne, föröfrigt uptagne och beräknade ägor och ängslägenheter, skulle detta Skolae Bords framtida bestånd blifva osäkert. Emedan på nära håll och inom den nu affattade rymden aldeles icke kunnat finnas någon tillgång på dugl. odlingsmark ehuru under mätningstiden, och vid tillfälle af andre vandringar på denne tract, alltid därom blifvit undersökt; om icke möjliggen genom upförandet af den härförut omförmälte och föreslagne Dambyggnaden i Sjuka Sjöns utlopp någon betydligare ängstillgång af myrorne däromkring kunde erhållas; Som likväl i thy fall, torde vara en förmohn som Bostälsijnehafvaren borde för sin till vinnande af detta ändamål här nedläggande kostnad och arbete åtnjuta.

Sluteligen underrättades nu Herr Scolaemästaren jämte krono och consistorii fullmäktigen, att Charta och handlingar häröfver näst kommande vinter varda till Konungens Befallningshafvandes Höga granskning i största ödmjukhet inlevererade; Hvars utslag wederbörande hafva att sig till efterrättelse ställa.

År och Dagar som ofvan

På Embetes vägnar

J. V. Håkansson

Johan Granström i Kasker, Matts Ersson i Bosjaur

Nämndemän

Denna lantmäteriförrättning blev aldrig fastställd av landshövdingen. Frågan förlorade på sätt och vis sin aktualitet, emedan skolan nedlades år 1820. Skolbordet var ju ursprungligen avsett till stöd för skolhushållet.

Vid skolans indragning hemställde domkapitlet om rätt för den nyinrättade missionärstjänstens innehavare att få disponera skolbordet, men Kanslistyrelsen motsatte sig en sådan anordning. Skolbolet skulle utarrenderas till lappmarksfondens förmån. Vid den första arrendeauktionen inropade f. bergsfogden Carl Laestadius arrendet av ängarna för 6 Dd banco årligen. Hyttmästaren Carlberg fick arrendet av fisket för 7 Rd 24 sk. banko om år. Missionären Ulric Sundelin innehade en lång tid hela skolbordet på arrende.

Då 1817 års lantmäteriförrättning icke blivit i laga ordning fastställd rådde fortfarande osäkerhet rörande skolbolets mark. År 1833 sökte krononybyggaren Eric Burman i Långnäs tillstånd att få insyna ett krononybygge vid den s. k. Reviudden. Stället hörde av gammalt till skolmästarbostället och på domkapitlets uppdrag bevakade kyrkoherde Carl Johan Fjellström skolbolets rätt. Han hemställde hos landshövdingen om förbud för Burman »att samma lägenhet intaga, därå något arbete åstadkomma eller fiske idka, förrän frågan om besittningsrätten därå blefve slutligen afgjord». Genom utslag den 12 april 1838 lämnade landshövdingen kyrkoherdens framställning utan avseende. Med stöd av Kungl. Förordningen den 17 april 1828 hänvisades Fjellström att genom stämning till häradsrätten »utföra om bättre rätt till förenemnde lägenhet, så vidt sökanden dertill kan finna sig befogad».

Förmodligen ansåg Fjellström det vara säkrare att arrendatorn av skolbordet, adjunkten (och missionären) Ulric Sundelin, stod för processen. Vid tinget i Arjeplog år 1839 framträdde nämligen Sundelin och yrkade att Eric Burman måtte åläggas att flytta bort den stuga som han uppfört å skolbordets mark vid Reviströmmen. Målet förekom följande år vid tinget, men Burman var frånvarande och fick böta. Vid tinget inregistrerades emellertid ett syneprotokoll rörande Forsnäsudden, ett nybygge som Burman begärt och som låg just vid Revi. År 1841 föredrogs ärendet å nyo vid rätten, men Sundelin hade icke i kyrkans arkiv funnit igen de handlingar han åberopat, varför det blev uppskov på nytt. År 1845 stämde Burman kyrkoherde Fjellström för kyrkobordet och Sundelin för skolbordet, yrkande att de måtte styrka sin rätt till de trakter han år 1839 låtit insyna å Forsnäsudden, varom icke ansåge han sig berättigad att intaga och begagna dem som bolstad och fäbodställe. Sundelin var frånvarande och Fjellström förklarade att han icke fått något förordnande att bevaka prästbordets rätt. Tingsrätten ansåg att Fjellström utan särskilt uppdrag

vore förpliktad att såsom boställsinnehavare bevaka boställets bästa, men »vidblef hr Kyrkoherden sitt utlåtande och aflägsnade sig». Burman inlämnade »under ljudelig fullföljd af käromålet» synehandlingarna. Målet uppsköts till följande dag. Då var Sundelin närvarande, men kyrkoherden infann sig icke. Sundelin företedde Håkansson's karta av år 1817. Burman vidhöll sitt yrkande, men då krono- och konsistorieombud saknades, blev det uppskov. Vid tinget år 1846 anmäldes att Burman avlidit, änkan fullföljde dock målet. Kronoombudet Per Forsell och konsistorieombudet gjorde gällande att Forsnäsudden var upptaget å skolbordets karta såsom liggande på norra sidan om Sjukaströmmen. Två vittnen hördes, »deruppå kärande hustrun ansåg sig ej hava anledning att mot klara skäl fortsätta stämningsspåstændet utan frånträdde detsamma varvid rätten lät bero».

Tid efter annan förrättades syn å skolbordets ägor. Vid ombyte av arrendatorer ville myndigheterna att syn skulle äga rum. År 1835 upprättades kontrakt med Ulric Sundelin, som mottog skolbordet mot ett arrende av 8 rd banco för ängarna och 2 rd banco för fisket. Arrendatorn skulle »vidmakthålla ängslägenheterna i det skick de i avseende på lador, höhässjor, gärdesgårdar och röjdsel nu befinnas och dem i lika stånd avträda samt icke genom grävningar, vattenledningar eller på annat sätt skada fiskevattnet». På grund av kontraktet föreskrevs att syn å bostället skulle äga rum. Denna syn ägde rum den 6 juni 1836 och innehöll följande uppgifter:

1. Dellaur — Welbmas rödningsland
 2. Snjerra Lokte-myran 45 st. hässjor
 3. Landteswägajaurats-myran 4 st. brukbara hässjor
 4. Sobbojvemyran, 24 st. hässjor
 5. Nederst — twärremyran 67 st. hässjor
 6. Midtitwärremyran 64 st. hässjor
 7. Stortware-myran 110 st. i brukbart skick.
 8. Per Nils myran, tillika med derå befintliga 7 hässjor
 9. Nordöstra Måfåjve-myran 43 st. hässjor
 10. Måfåjve-sjöns fräknestränder, 30 st. hässjor
 11. En myra wid nordvästra stranden af Måfiträsk, 4 hässjor
 12. SjukaWelbmas starrslog, 54 hässjor
 13. Dolveloukte myran, 5 hässjor
 14. Lerviken (starrslog) 12 st. hässjor
 15. Sjouka myran, 6 hässjor
 16. Västra delen af Fäbodwallen (hårdvallsäng) 11 hässjor
 17. Scholevallen (hårdvallsäng) 64 hässjor
ägaren beräknat 5 hässjor på varje skrinda hö = 109 1/5 dels skrinda.
- Beträffande gärdesgårdar, så kunde icke någon sådan nu upptäckas.

A. J. Furtenbach

Fem år senare hölls åter syn å skolbordet. I protokollet upptages lägenheterna i motsatt ordning mot vid synen 1836 och stavningen skiljer sig från den tidigare.

Syn d. 30 aug. 1841

1. Västra delen af s. k. fäbodvallen 9 hässjor	36
2. Hårdvallsäng gränsande i söder t. prästbordet m. 40 hässjor	160
3. Sjoullemyran $\frac{1}{2}$ mil i Nord från kyrkan 6 hässjor	8
4. Lerviken (starr och rörslog) om $\frac{1}{2}$ mil fr. do i ostnordost m. 12 hässjor ..	48
5. Dallvilougt myran en mil i ostnordost från kyrkan 5 hässjor	7
6. Sjuka Wälbma, $1\frac{1}{4}$ mil i nordost fr. kyrkan 5 hässjor vartannat o. tredje år	30
7. En myra v. nordvästra ändan av Måfiträsk $1\frac{1}{4}$ mil i nord	6
8. Måfisjöns fräknestränder 36 hässjor	144
9. Nordöstra Måfimyran 43 hässjor	57
10. Per Nils myran avbergas vart 3dje år 7 hässjor	9
11. Stor Tjorremyran grän- 110 hässjor	127
12. Medlersta Tjorremyran sar vart 3dje år 64 hässjor	85
13. Nedra Tjorremyran i 67 hässjor	90
14. Sobbaivemyran ös- vart 3. år 24 hässjor	32
15. Landswägamyran ter $1\frac{1}{4}$ mil fr. kyrkan, 4 hässjor	18
16. Sjäralougmyran 1 mil i öster fr. kyrkan, vart 3. år 45 hässjor	60
17. Dellaur Wälbmas rödningsland vart 5 och 6 år	

Under det senaste året hade endast en häst och tre kor vinterfötts å skolbordet. Emot insyningen av lägenheterna 1 och 2 anmälde kyrkoherden C. J. Fjellström protest. De tillhörde prästbordet, påpekade han, och hade endast villkorligt upplåtits av prästbordsinnehavaren åt skolans föreståndare. Vidare yrkade Fjellström att skolbordet, eftersom det saknade åtkomsthändingar, borde utbrytas. Av synenämnden uttalades, att diken och gärdesgårdar måtte ordnas.

Efter 1841 års syn föreskrev kammarkollegium att ny auktion skulle anställas och arrendet gälla 15 år. Sundelin bjöd 10 lispund hö i årlig avgift och landshövdingen tillstyrkte detta anbud, då det var det enda, och ingen utsikt fanns att få annat.

År 1844 hölls syn å skolbordet. Pastor G. Westerlund i Arvidsjaur som var konsistorieombud anmälde till domkapitlet: »Som Chartan och afwittringsinstrumentet af år 1817 icke äro af HäradsRätt och Landshöfdinge stadsfästade och då nuvarande arrendator icke i allo bevakat skolbordets rätt och bästa, har en lägenhet vid namn Dellaur blifvit af en nybyggare bortsynt, dock förständigades denne nybyggare, att lägenheten Dellaur kommer att hädanefter tillhöra skolebordet». Arrendatorn Sundelin ålades att med 120 dagsverken rödja en äng och att bevaka skolbordets lägenheter. »Som äro ej så särdeles inskränkta och dåliga.»

21. Ny organisation. Lappskolan indrages.

Till kyrkoherde i Åsele utnämndes i mars 1814 skolmästaren vid lappskolan därstädes Erik Millén. Samma år tillträdde Olof Lindahl d. ä. kyrkoherdetjänsten i Vilhelmina pastorat, som just då blifvit egen församling. De nyvordna kyrkoherdarna hemställde i var sin skrivelse om ändring i Åsele lappskolas organisation.

Millén begärde klyvning av skolan i två avdelningar med tre barn i vardera. Den ena avdelningen ville han ha förlagd till Vilhelmina, men den andra borde bli kvar i Åsele. Verksamheten skulle antingen fortgå som förut med barnundervisning eller ändras därhän att skolan blev ett slags seminarium för utbildning av kateketer.

Lindahl ville att lappskolan helt skulle förflyttas till Vilhelmina, varvid skolmästarsysslan borde förenas med kyrkoherdetjänsten. Antalet elever tänkte han sig begränsat till tre, och dessa skulle utbildas till skickliga kateketer. För sitt besvär med undervisningen borde pastor få uppbära vanlig skolmästarlön och till elevernas underhåll hälften av den för lappskolan anslagna underhållsspannmålen samt skälig hushyra. Den andra hälften av det till skolbarnens underhåll avsedda anslaget borde tillfalla kateketen i församlingen, som därigenom skulle få så pass stor lön att han icke behöfde falla lappallmogen till tunga.

Över dessa framställningar bereddes konsistorium i Härnösand tillfälle att yttra sig. Dess utlåtande gick i avstyrkande riktning.

Visserligen hade, medgav konsistorium, ingen menlig påföljd försports av den sammanslagning som i vissa församlingar gjorts av pastors- och skolmästartjänsterna, och nog fanns det trakter i Lappmarken, där ingen skolinrättning ansetts nödvändig, emedan kristendomen efter kyrkans anläggande ändå vunnit utbredning, men vanligen hade i dessa fall lapparna genom ständig kontakt med den omgivande befolkningen varit i tillfälle att lära sig det vid gudstjänst och undervisning vanliga språket, vilket dock icke vore fallet med Åsele och Vilhelmina socknar. Beträffande dessa socknar var dessutom en sammanslagning av pastors- och skolmästartjänsterna särskilt menlig ur kontrollsynpunkt. Den tillsyn som pastor i egenkap av inspektor för skolan utövade både över undervisning och kosthållning komme nämligen genom den föreslagna anordningen att bortfalla. Det kunde också befaras att skolan bleve mindre noggrant skött av pastor,

som ofta måste vara frånvarande för husförhör, sjukbesök och andra förrättningar, såsom taxeringskommittéer m. m. En indragning av Åsele skolmästarsyssla vore betänkelig även ur den synpunkten att i sådan händelse icke längre skulle finnas någon prästman inom församlingen som vid pastors sjukdom eller frånfälle kunde förestå kyrkoherdetjänsten. Församlingens avlägsna läge omöjliggjorde nämligen ett snabbt förordnande av vikarie och både församlingen och skolan skulle under en lång tid komma att sakna självård och tillsyn.

Särskilt olämplig syntes konsistorium den föreslagna förflyttningen från Åsele till Vilhelmina. Åsele var medelpunkten för de flesta lapplanden och den trakt där lapparna under vintermånaderna längst uppehöll sig. Om våren flyttade de visserligen till fjället för att där tillbringa sommaren, men pastor i Vilhelmina hade ingen annan befattning med lapparna än att om sommaren förrätta en fjällresa och tvenne söndagar betjäna dem med gudstjänst.

Mot inskränkningen i elevantalet var konsistorium likaledes betänksam. Visserligen avsågs därmed utbildning av skickligare kateketer, och kateketerernas nytta ville konsistorium icke förneka, men att ändra eller rubba en skolinrättning som visat sig god och nyttig kunde leda till »att hvad med ena handen redan vore upbyggt, nedrifves med den andra».

I detta konsistorii yttrande instämde landshövdingen, som påpekade, att taxeringskommittéer icke förekommo i Lappmarken.

Kanslistyrelsen kunde icke annat än avslå de gjorda framställningarna, men föredraganden, kanslirådet Kökeritz, utnyttjade tillfället för att framlägga sin syn på undervisningsanstalterna i Lappmarken. Den kritiska inställning till lappskolorna som röjer sig i Kökeritz framställning skulle senare visa sig ödesdiger för deras existens, och det kan därför vara skäl att stanna litet närmare vid hans synpunkter.

Till följd av lapparnas nomadiska levnadssätt, säger Kökeritz, komma deras barn till skolan i det mest råa tillstånd. De ha icke begrepp om andra sysselsättningar eller yrken än föräldrarnas, d. v. s. renskötsel, jakt och fiske, och deras språk är »det ifrån vaggan inhämtade Hem- eller såkallade kajspråket». Detta åter är så olikt den i skolorna nyttjade lapskan, att merendels halva skoltiden förflyter, innan skolmästare och lärjungar någorlunda kunna förstå varandra. Det händer därför, att skolbarnen icke kunnat fatta undervisningen i kristendom, förrän de lärt sig så mycket svenska, att skolmästaren på detta språk kan göra begripligt för dem vad han icke kan uttrycka på deras hemspråk. Den lärotid som sedan återstår är för kort för att skolbarnen jämte vederbörlig färdighet i innanläsning och skrivning skola få en rätt kännedom av vad som hör till salighets-

läran och ännu mindre är den tillräcklig för att bibringa dem den kunskap de behöva till att meddela andra någon gagnande undervisning i dessa stycken. Såsom ännu omognade ynglingar kunna de i varje fall icke äga nog stadga eller aktning till en sådan verksamhet. »Den omsorg och betydliga kostnad, som i skolorna på lappbarnen användes, synes således i föga betydlig mån verka till utspridande och befrämjande af den kristendoms-kunskap och öfriga hyfsning hos det hemmavarande lappfolket, som med skolinrättningarna är åsyftad, och medför ej eller för skolbarnen sjelfve någon enskild egentelig nytta, helst sanna förhållandet uplyser att sedan skolpiltarne lemnat skolan och återvänt till hembygden, de sällan vidare hafva lust och böjelse att i de der vanliga hemyrken deltaga, samt följaktligen blifva för sig och staten onyttige, och slutligen genom armod och fattigdom, såsom håglöshetens ofelbara följder merendels falla ortens inbyggare till tunga.»

Den undervisning som genom kateketer bibringas lapparna i hemmen är, säger Kökeritz, »deremot, i mitt omdöme en anstalt, hvarmed det afsedda ändamålet bör kunna vida säkrare och i gagnande måtto vinnas». För att kateketerna måtte bli rätt skickade för sin uppgift fordrades emellertid att de erhöile tillräckliga kunskaper och insikt i den lämpligaste lärometoden och att de finge ett arvode som satte dem i stånd att utöva sitt kall oberoende av lappmännens mer eller mindre benägenhet att förse dem med föda och andra förnödenheter.

De dryga utgifter som lappskolorna förde med sig lämnade enligt Kökeritz mening ett klen resultat. Av de barn som undervisades i dem uppfyllde endast få den avsikt man haft med skolorna, under det att de övriga »snarare torde öka tiggarehopen än att tillskynda deras hemorter någon verklig nytta». En förändring av lappskolorna vore därför av nöden, och Kökeritz drar upp några riktlinjer till deras reformering.

Den av Millén framförda tanken på lappskolans förändring till kateketseminarium tycks ha inspirerat Kökeritz. Han säger sig nämligen »ha fattat den tanka att riktningen och egenskapen af de nu varande BarnSkolor skulle med fördel kunna förändras till så beskaffade Seminarier, att uti dem välartade ynglingar bland lappallmogens barn måga ej allenast erhålla tillräcklig undervisning för att danas och bildas till skickelige cateketer, utan ock vinna den stadga som catechetsbefattningens tillbörliga utöfning kräfver, hvarefter slike Seminarister borde vara förbundne att uti Catechettjenstgöringen ingå, emot åtnjutande af sådane arfvoden som svarade emot deras skicklighet och i sysslan användne oförtrutne bemödanden samt gjorde dem oberoende af Lappmännens godtycke: kunnande äfven för de församlingar der inbyggarna frivilligt öfverenskommit att sjelfve

till deras Barns undervisning särskild lärare underhålla, tjenlige ämnen dertill blifva från desse Seminarier att tillgå».

De seminarier som Kökeritz förordade skulle dock icke vara knutna till lappskolorna. Dessa skolor skulle läggas ned. Seminariet tänkte han sig icke ens som en anstalt i vanlig mening utan som en slags privatundervisning hos lappmarkspastorerna. Dessa borde mot uppbärande av den vanliga skolmästarlönen, $66\frac{2}{3}$ Rdr Banco, och skälig hushyra ta emot seminaristerna för undervisning. Skolmästarbefattningen däremot skulle upphöra och skolboställena indragas. De till ecklesiastikverket indragna boställena kunde lämpligen disponeras vid inrättande av nya kapellanläggningar, där tjänliga prästboställen komme att erfordras. Av det anslag som gick ut till barnens underhåll vid lappskolan borde hälften eller två tredjedelar disponeras för tre à fyra seminaristers underhåll och resten indragas till skolfonden för beredande av skäliga löner åt kateketerna.

Över dessa seminarier måste givetvis hållas uppsikt liksom pastor gjort det beträffande lappskolorna. Kökeritz tänkte sig en inspektion genom tvenne för skicklighet och nit kända män, en för södra och en för norra lappmarken, utsedda bland pastorerna i de församlingar där inga seminarier funnos. De skulle i egenskap av tillförordnade prostar besöka seminarierna inom var sitt distrikt ett par gånger om året »för att om förhållandet göra sig noga underrättade samt med upmärksamhet tillse om och hvad förbättring kunde dervid vara af nöden, äfvensom dem jemväl borde tillkomma ett noggrant öfverinseende huruvida de antagne catecheterne de dem föreskrifne skyldigheter med den tillbörliga nit och oförtrutenhet uppfyllt, att de till fullo förtjente det för dem utsatte årsarfvode...». Berättelse över inspektionerna skulle årligen avgivas till konsistorium och viss ersättning beredas de inspekterande. Vart annat eller vart tredje år borde en i lapska språket kunnig generalvisitator genomresa lappmarkerna för att »ännu nogare utröna om de anbefalte åtgärder finnas fullleligen svara emot deras syftemål».

En olägenhet kunde förutses vid indragningen av lappskolorna, nämligen att pastor i de församlingar där han var ensam präst skulle komma att sakna nödigt biträde vid påkommande sjukdom och vid resor i församlingen. Denna olägenhet kunde dock enligt Kökeritz mening avhjälpas på så sätt att, i likhet med vad som redan nu praktiserades vid hög ålder eller sjuklighet hos pastor, »en skickelig Prestman tillförordnades såsom Pastors medhjelpare så vid Seminarium som vid pastorsgjöromålen, emot en så stor del af Skolmästarelönen som efter befinnande omständigheter kan anses skälig och billig».

Genom den sålunda skisserade förändringen borde enligt förslagsställarens mening undervisningsanstalten för lappallmogen komma »på verk-sammare fot». Av icke mindre vikt för lappfolkets hyfsning vore, att allmogen »vid alla tillfällen upmuntrades till de obrukade villmarkernas odling och nybyggens anläggande, för att i den mån det sig göra kunde och med tillhjälp af de efter nådig tillåtelse uti Kongl. Resolutionen den 7 juni 1808 insamlade stamboks och collectemedel, åstadkomma nya och särskildta capellag, försedde med egna kyrkor och predikanter, hvilket ofelbart säkrast skulle befordra gudaktigheten och bidra till mera ordning i seder och lefnadssätt».

Kökeritz tyckte sig dock sakna den kännedom om lappmarkerna som fordrades för att rätt bedöma möjligheterna för reformens genomförande och ville att konsistorium och biskop skulle få yttra sig över det framlagda förslaget. Kanslikollegium gillade de synpunkter som kanslirådet framfört och anbefalldes den begärda utredningen. Under tiden skulle Åsele skolmästarebefattning stå obesatt och undervisningen vid skolan ombesörjas av pastor i församlingen.

Härnösands domkapitel utsände ärendet till vederbörande kontraktsprostar samt inhämtade yttrande från tvenne med lappmarksförhållanden förtrogna prästmän, komministrarna Carl Erik Laestadius i Kvikkjokk och Isac Grape i Burträsk. Den senare hade under sin konsistorienotarietid såsom särskilt förordnad visitator besökt lappmarksförsamlingarna och fått en god överblick av de ecklesiastika förhållandena.

Kontraktsprostarna tycks inte ha haft några betänkligheter mot den föreslagna förändringen. Laestadius däremot ville ogärna slopa lappskolorna. Han tilltrorde icke kateketerna någon förmåga att genom undervisning kunna höja den lapska nationens bildning. Fjällapparnas täta flyttningar utgjorde dessutom ett avsevärt hinder för en resultatgivande undervisning av barnen i hemmen. Laestadius yrkade på lappskolornas bibehållande, men undervisningen borde bestridas av församlingens pastor. Han ville dock påpeka, att även om utbildningen förbättrades genom dess överflyttande på pastorerna skulle dock antalet kateketer bli för litet för den totala lapska befolkningen som beräknades till c:a 6 000.

Isac Grape däremot gav den tillämnade reformen sin fulla anslutning. Det intryck han fått av lappskoleverksamheten var, att den lapska allmogen i de församlingar där sådan skola funnits i 60 à 80 år icke befunnits mer försigkommen i kristendoms-kunskap och seder än lappallmogen i de socknar där lappskolor saknades. Han framlade en fullständig organisationsplan för det nya undervisningsverket och bifogade en kostnadsberäkning med jämförelse mellan den gamla skolstaten och den nya organisa-

tionens stat. För hela lappmarken räknade han med 28 kateketer. De skulle stå under ledning av 8 missionärer, ett slags resepräster, som även skulle vara det ordinarie prästerskapet till hjälp.

I sitt utlåtande tog konsistorium upp de båda prästmännens yttranden till skärskådande. Då skolorna uppenbarligen visat sig otillräckliga för sitt ändamål i det de kunnat mottaga blott en ringa del av lappallmogens barn till undervisning, ansåg sig konsistorium endast böra ingå i prövning av frågan huruvida det lapska folkets sedliga och religiösa undervisning bättre främjades genom väl undervisade, stadgade och tillräckligt avlönade ambulatoriska kateketer samt missionärer än genom de föga bildade resekateketerna och ur skolorna dimitterade gossar, som man dittills litat till. Den olägenhet som Eric Laestadius påpekat beträffande de lapska barnens undervisning genom kateketer, nämligen lapparnas täta flyttningar, ansåg konsistorium lika mycket vidlåda det gamla systemet och kunde icke med skäl anföras som hinder för den nya organisationens antagande. All sannolikhet talade för en undervisning »genom de föreslagna, till mognad ålder och erfarenhet komne samt af Prästerskapet behörigt undervisade Catecheter».

Det projekt som Grape utarbetat syntes konsistorium lämpligt att läggas till grund för en blivande förändring av det lapska skolväsendet. Det hade utarbetats »med närmaste kännedom af ämnet och alla locala omständigheter» och innehöll fullständiga förslag beträffande undervisningsverket i Lappmarken. Konsistorium ansåg detta projekt förtjäna så mycket större uppmärksamhet som Grape själv var född och uppförd i Lappmarken, kunnig i lapska språket samt »för sådan orsak ej mindre än för sina öfrige hedrande kunskaper och grundliga lärdom haft sig updraget at år 1812 förrätta visitationerne uti stiftets samtelige lappmarks-Församlingar och skolor, Fölinge Pastorat undantaget». Konsistorium tillstyrkte därför en reform i enlighet med Grapes projekt. Då rätt lång tid måste komma att förflyta innan de gamla skolmästarna avgått och den nya organisationen hunnit genomföras, bleve det gott tillfälle att utröna hur den verkade så att nödiga modifikationer kunde vidtagas.

Kanslirådet Kökeritz kunde till sin glädje konstatera, att hans synpunkter vunnit allmänt gillande. Av de yttranden som avgivits stärktes han i sin mening om lappskolornas ineffektivitet. Enligt Grape utexaminerades från dessa skolor cirka 17 lappbarn årligen, men under de två år som barnen bevistat skolan hade de icke nått tillbörlig färdighet i innan- och utanläsning, och ännu mindre hade de vunnit ett säkert och stadgat begrepp i salighetslärans väsentligaste grunder. Den ytliga kunskapen hade icke kunnat bereda de utexaminerade den aktning inom katalaget som borde tillkomma dem som lärare. Sedan de beträtt studiebanan hade de

blivit ohågade för hemortens näringsliv, och enligt prosten Wikström hade lappfolket fått den fördomen beträffande de utexaminerade, att de under skoltiden rotats i allehanda vanart. Många hade urartat till oduglingar och tiggare som voro hemorten till besvär.

När Kökeritz går att framlägga resultatet av den undersökning som gjorts, stannar han först inför frågan om lämpligaste undervisningsform. Man hade att välja mellan skolundervisning och undervisning genom ambulerande kateketer. Det senare sättet hade sina svårigheter på grund av lapparnas ständiga flyttning från den ena orten till den andra. »Men», säger Kökeritz, »då längre tids erfarenhet visar, att vid detta nomadiska lefnadssätt, de permanente skolinrättningarna äro föga gagneliga, i jämförelse emot den större nytta som bör vara att vänta af ambulatoriske Lärare, hvilka, åtföljande Lapparne på deras flyttningsställen, äro i tillfälle att inom deras kotalag meddela Barnen en mer vidsträckt och längre fortfarande undervisning, hvilken äfven bör kunna medföra uppbyggeligt intryck hos de i kotalaget befintelige äldre Personer; synes sistn^{de} undervisningsmethode vara för lappallmogens fattningsförmåga och behof den lämpeligaste, utan allt vidare biträde af de nu underhållande serskilde BarnaSkolor, enär till slike Lärare, eller så kallade catecheter utbildas och antagas sådane ämnen, som med den för ändamålet erforderlige kunskap förena anlag och skickelighet att ber^{de} undervisning besörja, emot en vid dem bestående så afpassad aflöning att de måga undgå, att för deras föda och nödortftiga bergning vara beroende af allmogens mer el: mindre benägenhet.» Under den tid undervisningen bedrivits genom kombinerad skol- och kateketverksamhet hade nog kateketernas undervisning mest bidragit till den kristendoms-kunskap som lapparna erhållit, menade han. Att denna kunskap varit så klen, härrörde dels av bristande skicklighet hos kateketerna dels av att de varit så illa avlönade. Dessa brister kunde skolorna icke avhjälpa och då vore bäst att lägga ned dem och använda pengarna till utbildning av skickliga kateketer.

Det tidigare förslaget om skolstatens användande till seminarier frångår Kökeritz och ansluter sig till Grapes förslag att visst arvode skulle lämnas till den som utbildat en kateket. Det bleve billigare för lappmarksfonden.

Liksom konsistorium godtar Kökeritz utan tvekan Grapes förslag »såsom den tjenligaste grund för den förbättring ber^{de} undervisningsanstalt onekligen påkallar, i synnerhet som den bör kunna åstadkommas utan någon för Fonden ökad kostnad». I stället för lappskolorna skulle kateketer, utbildade av prästerskapet på orten, bestrida lappallmogens undervisning »under tillsyn och medverkan af särskilde lärare, eller så kallade

missionärer». Inspektionen skulle anförtros åt tvenne prostar och vart tredje år skulle en generalvisitator genomresa Lappmarken och se över det hela.

Den första och viktigaste åtgärden efter förslaget antagande borde enligt Kökeritz mening vara utväljandet och danandet av nya kateketer. Huru därvid borde tillgå antyder han också. Prästerskapet i varje lappmarksförsamling skulle i samråd med visitator »hållt ibland de förmögnare och mest ansedde Fjällappar med nogaste urskilning utse sådana stadgade ynglingar eller ock till mannaåren komne Personer, som äro mäktige det Lappska språket, samt, jemte bepröfwade seder, äga, om icke färdighet, åtminstone någon underbyggnad uti innan- och utanläsning». Därvid borde iakttagas, att kateketerna i Torne lappmark ägde kännedom i finska språket och att kateketerna i de lappmarksförsamlingar där svenska läroböcker användes eller begärdes kunde svenska. Därest det inte gick att få fram kateketer bland de förmögnare fjällapparna eller om det bland dem förmärktes obenägenhet för kateketbefattningen, finge man välja kateketämnen bland de mera försigkomna ynglingarna i lappskolan eller också bland nybyggarna. Troligt vore dock, att den förmögnare fjällappen i den mån han funne de med tillräcklig lön försedda nya kateketerna medföra mer kunskap och bättre aktning än de gamla »skulle efter hand anse sig både smickrad och belåten att dertill få ifrån sin krets tjenliga ämnen aflåta». Att prästerna icke skulle undandraga sig att mot ett belopp av 116 $\frac{2}{3}$ Rd Banco i ett för allt kosthålla och undervisa en kateketelev, tog Kökeritz för givet.

Införandet av den nya organisationen föreslogs ske i etapper. Därigenom skulle vinnas dels att kostnaderna icke på en gång komme att belasta lappmarksfonden dels att rådruum vunnes att på grundval av de erfarenheter som gjordes vidtagna behövliga jämkningar. Den första etappen borde omfatta ungefär hälften av lappskolorna och gälla Fölinge, Åsele, Jukkasjärvi, Karesuando och Arjeplogs skolor. Beträffande de fyra förstnämnda underlättades indragningen av att skolmästartjänsten uppehölls av vederbörande pastor och Arjeplogs skola kunde lätt slopas, då skolmästartjänsten därstädes efter Norenus avskedande uppehölls genom vikarie. Genom befrielsen från skolundervisningen skulle pastorerna i förstnämnda församlingar egentligen vara pliktiga att avstå från den skolmästarlön som de uppburo, men för att sporra dem till medverkan vid den nya anstaltens införande ansåg Kökeritz skäligt att de fingo behålla halva skolmästarlönen eller 33 $\frac{1}{3}$ Rd om året. Lappskolorna i Lycksele, Jokkmokk och Gellivare borde tills vidare fortfara och frågan om deras indragning upptagas senare.

Enligt Grapes projekt skulle den lapska undervisningen ombesörjas av 8 missionärer och 28 kateketer. Det stora antalet missionärer väckte Kökeritz förvåning, och när han tillsporde Grape om orsaken varför han räknat med så många, svarade denne att han därmed velat stimulera de studerande till att vinnlägga sig om det lapska språket. På detta sätt ville han avhjälpa den brist på lämpliga präster för Lappmarken som ofta framträtt. Enbart för kontrollen av kateketerna kunde det räcka med fyra, medgav han. Kökeritz tog fasta härfpå. Eftersom Åsele lappmark omfattade fyra pastorat borde tillsynen av kateketerna där kunna fullgöras av vederbörande prästerskap och missionären i Åsele umbäras. Detsamma vore förhållandet med Lycksele. På de övriga sex lappmarksförsamlingarna borde de fyra missionärerna fördelas så att Jokkmokk och Gellivare såsom de vidsträcktaste fingo vardera en, Arjeplog och Arvidsjaur, tillsammans i ytvidd svarande mot Jokkmokk en, och Jukkasjärvi tillsammans med Karesuando en. Då det syntes troligt, att lapparna såväl i Fölinge pastorat som i Hede och Ovikens samt Undersåkers och Offerdals fjällförsamlingar efter hand komme att försvinna, kunde det räcka med en kateket i Fölinge för alla dessa. Då till en början endast halva organisationen var avsedd att genomföras, behövde man anställa endast två missionärer, den ene för Pite lappmark och den andre för Jukkasjärvi och Karesuando församlingar. I fråga om visitatorerna fann Kökeritz icke skäl att rubba på det ursprungliga förslaget, men från deras verksamhet kunde uteslutas jämtlandslapparna, då de nyttjade svenskt språk och svenska läroböcker och därför kunde visiteras av de ordinarie prostarerna. Det år generalvisitation ägde rum kunde lämpligen distriktsprostarnas visitation inställas. Den »näst» som prostarerna plägat uppbära i kött, ost, fisk m. m. borde såsom betungande för lappallmogen avskaffas.

Efter organisationens fullständiga genomförande skulle den årliga kostnaden bliva följande:

Avlöningar för 4 missionärer och 27 kateketer	316 Tr spannmål à 6 Rd.	1896: —
Forselpenningar till missionärerna		
i Pite lappmarker	16: —	
i Jokkmokk	10: —	
i Gellivare	12: —	
i Torne lappmarker	16: —	54: —
Visitatorernas inspektionsresor		100: —
10 lappmarkspastorers årsarvoden à 33 $\frac{1}{3}$		333: 16
8 kateketers utbildning à 116,32		933: 16

Utgörande tillhopa 3.316: 32

I jämförelse med den förut gällande staten visade den nya en besparing på $116\frac{2}{3}$ Rdr. Detta belopp ansåg Kökeritz böra utgöra en reserv för opåräknade utgifter.

Förslaget godkändes av Kanslistyrelsen den 23 juli 1818, och den 2 september samma år fastställde Kungl. Majt den nya organisationen i enlighet med Kanslistyrelsens förslag.

1821 — 1846

22. Missionärerna.

I den organisation av undervisningsverket i Lappmarken, som genom 1818 års beslut kom till stånd, var nog missionärsbefattningen den mest karakteristiska nyheten. Så alldeles ny var visserligen denna tjänst icke. Vid 1700-talets mitt förordnades missionärer, som skulle resa omkring och undervisa lapparna inom vissa bestämda områden. Understundom utsträcktes missionärens uppgift till att omfatta även visitation av lappmarksförsamlingarna. Tjänsten upphörde rätt snart. Den synes ha betraktats som en prästtjänst av speciell art.

Den förnyade missionärsbefattningen var även den en rent prästerlig tjänst. Domkapitlet utsåg innehavare, ofta efter ansökan i vanlig ordning. Någon likhet med den nutida missionären hade han knappast. I Kungl. Maj:ts beslut fixerades missionärens uppgift på följande sätt:

Missionären skall »under pastors närmaste inseende, de tider af året, då menföre och andre gällande omständigheter icke lägga hinder i vägen, besöka Lapparne i deras vistelseorter, gå dem med lärdomar och undervisning tillhanda, efterhöra deras flit och gjorde framsteg, deröfver hålla *noggrann och ordentelig uppteckning* och vid hvarje förnyadt besök anmärka ej mindre den förbättring än den efterlåtenhet som förspörjes, samt derjemte hafwa den vaksammaste tillsyn öfver catecheternes förhållande i lära och lefverne, hvadan och Missionären bör understundom öfvervara den undervisning som af catecheterne gifves, dels för att rätta de brister, som i deras LäroMethode, samt behandling och umgängessätt med Barnen och Lappska allmogen, kunde förmärkas, samt såmedelst söka fullkomna catecheternes skicklighet, dels ock för att, genom tjenlige föreställningar och den större agtning han äger, väcka och stadga allmogens förtroende för catecheterne och känsla för den goda sak dem tillhör att befordra.

Vidare borde Missionären den tid af året då slike embetsresor till lappkotorne icke kunde förehafvas, hemma eller i Byarne gifva undervisning åt de NybyggarsBarn inom Pastoratet, om hvilkas handledning han kunde blifva anlita, med rättighet likväl, att, enär sådane Barn undervisas i deras föräldrars hus, utaf desse, under den tid han hos dem vistas, njuta kost och uppässning, så framt de äro af den förmögenhet, att de förmå kosthålla Läraren; men, i motsatt fall, borde något arfvode, af hvad namn och beskaffenhet det vara må, icke för denna undervisning ega rum. Dock

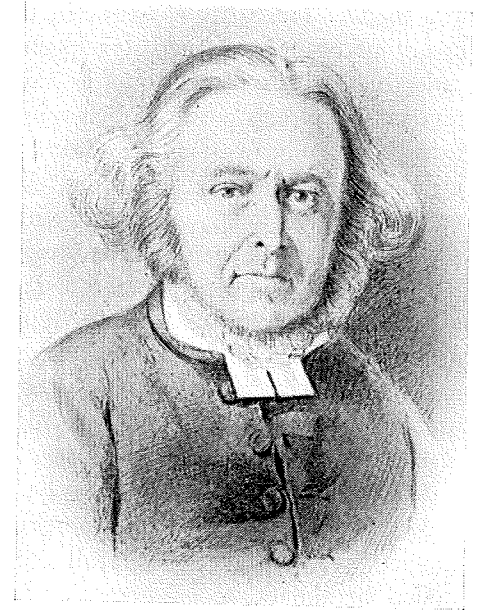
bör det vara Missionären strängeligen förbudet att låta denna enskildta undervisning vara sig i mer eller mindre del till hinder, att med möjligaste noggrannhet iakttaga och fullgöra den tillsyn å flyttlapparnes undervisning genom de antagne catecheter, som honom i förenämnde måtto bör hufvudsakligast åligga.»

Denna sammanfattning av missionärens skyldigheter torde ha utgjort den instruktion, varefter de prästmän hade att rätta sig som förordnades å missionärsbefattningen. Utom den rent prästerliga uppgiften med undervisning hade missionären sålunda som sitt hufvudsakliga åliggande att vara inspektör för kateketverksamheten.

Den förste som innehade förordnande å missionärstjänsten i Pite lappmark var Carl Johan Fjellström, född år 1783 och son till kyrkoherden i Jokkmokk, sedan i Sunne i Jämtland, e. o. hovpredikanten, mag. Nathanael Fjellström och hans maka Maria Elisabeth Hollsten, prostdotter från Nederluleå. Han farfar var den berömde prosten Pehr Fjellström i Lycksele, farbrodern, skolmästaren Eric Fjellström, ha vi i det föregående lärt känna. Carl Johan Fjellström blev student år 1801, disputerade pro ex. år 1807 men blev först år 1811 prästvigd. Dessförinnan hade han en tid prövat den militära banan. År 1812 förordnades han till vice pastor i Arvidsjaur å den sedermera avsatte Pehr Edins tjänst och gifte sig år 1813 med dennes dotter Anna Christina.

Som missionär var Fjellström föga verksam utom Arvidsjaur, där han bodde i byn Lappräsk. Petrus Lestadius uppger, att Fjellström endast sällan besökt Arjeplog utan mottagit arjeplogslapparna i Arvidsjaur vid deras flyttningar ner till kustlandet.

Kyrkoherde Nils Sundelin d. y. i Arjeplog reagerade också rätt snart mot Fjellströms sätt att fullgöra sin tjänst. I april 1822 skriver han: »Hvad MissionärsBefattningen inom denna Församling vidkommer, så torde det ej vara ur sin ordning at nämna, det den på det sätt, hvarmed den sistledit är blifvit handhafd, aldeles förfelar sitt endamål. Det är sant: vid denna tjenstebefattning möta svårigheter, hvilka lokalen och flytt-Lapparnes lefnadssätt göra besvärliga och mödosamma at enligt Instructionen bestrida; men om desse derföre alltid böra komma i beräkning vid fullgörande af hvad man kan och bör, så lär den tid efter min fulla öfvertygelse, aldrig komma, då man utan olägenhet af oväder och obanade vägar kan besöka Lapparna, hvilkas bestånd, åtminstone i denne församling, fordrar ett jämnt ombyte af betesplatser för Renhjordarnes uppehälle och bättre trefnad. Den enda tid, då lappen härstädes kan med säkerhet anträffas, och då han på ett ställe någon längre tid uppehåller sig, äro october och, om winterbetet för Renarne är godt, februarii, martii och april

Carl Johan Fjellström.

månader — resten af året är han efter en eller högst par veckors vistande på et ställe under ständig flyttning. Men at komma till honom i october månad måste man gå till fots, och i februarii, mars och april är det icke alltid möjligt at byar emellan färdas med Renskjuts, utan måste den enda möjliga utväg till fortkomst vidtagas, at gå på skid. Om derföre Missionären skal uträtta något med sine besök hos Lapparne, så få alla dessa tillfälliga besvärligheter ej blifva afskräckande, i annor händelse blifver Befattningen utan endamål. — Härmed är ingalunda meningen, at ju icke MissionärsBeställningen är nyttig och blefve högst gagnande, om den bestriddes på det sätt och i den ordning Höga Rescriptet innehåller; men då erfarenheten nu visar at menföre och andre tillfällige omständigheter ligga i strid med Inrättningens endamål, som på annat sätt, och må hända med mindre kostnad för staten, kan ernås, har jag trodt min pligt fordra, at ej förtiga det, som fortgången af händelsernas lopp för närvarande visar.»

Tydligen var Fjellström själv medveten om sina brister i fullgörandet av missionärstjänsten, ty vid visitationen i Arvidsjaur påföljande år avgav han en förklaring som han bad få tagen till protokollet: »Under förledna året och sedan sednaste visitation härstädes och i Arjeplog, har jag icke kunnat efter min önskan och i den vidd jag trodt syslan fordra, besöka

alla lappska Hushåll, i anseende dertill at jag under den tiden då lapparne äro minst occuperade med sina Hushålls-göromål och således minst skingrade, blef tillförordnad at efter salig Herr Prosten Sundelins frånfälle förestå Arjeplogs pastorat, och min tid således under den bequämligaste tiden af året uptogs af andra göromål. För at ersätta denna förlust, aktade jag derföre på det goda tillfället, då Arvidsjaur's lappska allmogen efter vanligheten var mangrant samlad vid kyrkan till Höst-Böndagens firande, då jag efter deras egen yttrade önskan, hade tillfälle at använda min tid till deras undervisning, hvarefter jag icke annat kunde än hemförlofva allmogen, som klagade öfver bristande näringsmedel och tillika yttrade, att, om jag vid denna tiden ville anställa kåta-förhör, jag icke skulle anträffa dem i deras hemvister, emedan de nu voro som ifrigast sysselsatta att dels fiska uti aflägsna sjöar, återuppsöka och församla de släppta Renarne.

Under min vistelse i Arjeplog hade jag der det bästa tillfälle at både vid Arjeplogs kyrka och Löfmocks Bönehus undervisa den samlade allmogen; hvarförotan jag till julhelgen infann mig därstädes i lika endamål. Oberäknadt, at jag oftare nödgats färdas till Arvidsjaur's kyrka för att anträffa lappska allmogen och med dem öfverenskomma om tjenligaste tiden at besöka deras hemvist, var denna första resa till Arjeplog mig i synnerhet kostsam, då jag nödgades färdas hela vägen utan at anträffa någon lapp som kunde anlitas om skjutsning.»

Fjellström bifogade en räkning på resa från sitt hem i Lapträsk till Arjeplog och åter.

Försvarskriften kom väl till pass några dagar senare vid visitationen i Arjeplog. Prosten Zach. Grape, vilken som generalvisitator förrättade visitationen, tillfrågade församlingen, om missionären Fjellström besökt de lapphushåll, hos vilka kateketera gjort tjänst, men fick till svar: »Vi hava icke sett honom». När Fjellström tillspordes om orsaken härtill, hänvisade han till den skrift som han framlämnat i Arvidsjaur.

Ett år senare visiterade prosten J. Risberg Arjeplogs församling. När prosten frågade om missionären fullgjort honom åliggande skyldigheter svarades, »att han väl infunnit sig hos de lappar, som med sina Renhjordar vintertiden flytta neder till Landsbygden inom Skellefteå rå och hvilka han då med beqvämlighet kunnat anträffa; men att han aldrig besökt den norra tracten af denna Församling under hela den tid han missionairsbeställningen innehaft». Någon förklaring kunde icke vinnas häröver, då Fjellström icke var tillstädes.

Fjellström utnämndes den 26. 2. 1823 såsom ende sökande till kyrkoherde i Arjeplog. Tjänsten tillträdde 1 maj 1825. Från den första tiden

av hans kyrkoherdetid datera sig ett par skildringar, där Fjellströms person tecknats så att man får en god bild av honom. Den ena är Petrus Læstadius kända Journal. Den andra är den franskfödde majoren Daniel von Hougguers »Reise nach Lappland und dem nördlichen Schweden» (Resa till Lappland och norra Sverige). Von Hougguer var i flera år anställd som ryttmästare i svenska armén och gjorde hösten 1828 jämte ett par fransmän en två månaders resa i svenska Lappmarken. På denna resa kom han till Arjeplog, där han tog in i prästgården. Med några ord skisserar v. Hougguer upp ett porträtt av den glade och öppenhjärtlige kyrkoherden. »Fjellström var liten och blond; hans runda rödblommiga ansikte var muntert, hans mage förrådde en man som ej var oemottaglig för materiella njutningar och hans små gråa och blixtrande ögon, hans fint formade näsa och hans leende munvinklar visade hän på ett kanske ironiskt men godmodigt lynne.» Den utomordentliga gästfrihet som Fjellström visade främlingen, kommer denne att försäkra att han icke ens i en storstad ätit så gott som i Arjeplogs prästgård. Vid en gästen påkommen krämpa visade värden sin insikt i läkekonsten genom att hastigt och effektivt kurera den sjuke med hjälp av sitt goda husapotek.

Læstadius understryker ytterligare detta drag av gästfrihet. Under marknaden är det fjellströmska hemmet en samlingspunkt för de uppresta ämbetsmännen och borgarna, vilka gå in och ut som barn i huset och samlas till fest och gamman under den jovialiske världens egid. När Læstadius vill karaktärisera Fjellströms ställning i församlingen tillgriper han bilden av gammaltestamentlige Moses — »sitt folks både prest och prophet, läkare och lagstiftare och — konung».

Fjellström blev snart mindre arbetsför på grund av sjukdom. År 1832 begärde han medhjälpare med stöd av ett läkarintyg som utvisade att han var »besvärad av brock (hernia scrotalis), hvaraf han, synnerligen vid starkare ansträngningar genom gående, röner den största olägenhet». Andra svagheter tillkommo. Efter en tids tjänstledighet avled han den 8 juni 1853. »Han hade ett skämtsamt och gladt lynne», heter det i ett herdaminne.

Den efter Fjellström lediga missionärstjänsten söktes av prästmännen G. Engelmark och Conrad Grönlund. Den senare var då nådårspredikant i Arjeplog efter prosten Nils Sundelins frånfälle. Engelmark låg före i meriter och utnämndes den 30 juli 1823.

Gustaf Engelmark var född den 31 maj 1787 i Enontekis. Föräldrarna voro kyrkoherden i Jokkmokk, Daniel Engelmark och hans maka Dorothea Randström, nybyggardotter från Jokkmokk. Gustaf Engelmarks första tjänstgöring var förlagd till Jokkmokk. Han blev sedermera skolmästare

i Gellivare och slutligen kyrkoherde i Arvidsjaur till sin död år 1873. Han skildras som en tillbakadragen, enkel, fredlig och anspråkslös man. Om hans verksamhet som missionär är det svårt att få besked. Det förefaller som om han disponerats för andra uppgifter, ty redan år 1824 återfinnes å tjänsten vår gamle bekant

Carl Fredric Alenius. Orsaken till detta förordnande var att Alenius gjort sig omöjlig i Sorsele, där han innehade förordnande. Han blev angiven för fylleri under tjänsteutövning och Carl Johan Fjellström sändes att uppehålla sysslan i Sorsele. Domkapitlets beslut var av den 19 maj 1824. I samband härmed förordnades Alenius att tills vidare tjänstgöra som missionär i Arvidsjaur och Arjeplog. Tre månader senare anmälde Alenius, att han på grund av sjukdom var förhindrad att bestrida tjänsten, och Domkapitlet hade ingen annan råd än att anmoda de vikarierande pastorerna i Arvidsjaur och Arjeplog att utse någon skicklig kateket som tillfälligt kunde förestå missionärstjänsten. I november kom till Domkapitlets kännedom att Alenius återvunnit hälsan och han anmodades att ofördröjligen inträda i tjänstgöring. I maj 1825 meddelades av pastor i Stensele, att Alenius åter insjuknat. Då hade Domkapitlet redan förordnat Lars Levi Læstadius att bestrida missionärstjänsten. Alenius hade dömts att mista prästämbetet.

Bröderna *Lars Levi och Petrus Læstadius* tjänstgjorde bägge som missionärer i Pite lappmark. Båda voro födda i Arjeplog. De ha genom sina skrifter och sin verksamhet gjort sig så kända, att närmare presentation är överflödig. Fadern, bergsfogden Carl Læstadius, var son till den kyrkoherde Johan Læstadius, varom ett föregående kapitel handlar. Under sin krafts dagar hade Carl Læstadius ledningen av Nasa silververk i Arjeplog. Sedan företaget gått omkull, prövade han på nybyggarens hårda liv men måste ge upp och råkade i misär. I sitt första äktenskap hade han sonen Carl Eric, som blev komminister i Kvikkjokk. I ett senare äktenskap med nybyggardottern Anna Lena Johansdotter föddes Lars Levi år 1800 och Petrus år 1802. De omhändertogos av brodern i Kvikkjokk, som gav dem en grundlig undervisning, varpå de byggde vidare vid gymnasium och universitet. Den 19 februari 1825 avlade de prästexamen i Härnösand och prästvigdes. För Petrus Læstadius utfärdades inget förordnande, enär han kallats till huspredikant hos baron de Geer på Frötuna i Uppland. Lars Levi förordnades att vara vice pastor i Arjeplog under tiden till den 1 maj, då Carl Johan Fjellström tillträdde kyrkoherdetjänsten. Det var meningen att han sedan skulle biträda kyrkoherde Engelmark i Jokkmokk, men genom tjänstebyte med Gustaf Engelmark erhöll han den 13 april 1825 förordnande å missionärstjänsten i Pite lappmark.

Lars Levi Læstadius tjänstgjorde vid missionärsbefattningen knappt ett år och under denna korta tid hade han väl få tillfällen att besöka lapparna. Vid visitation i Arvidsjaur hade dock prosten Zach. Grape ett berömmande ord om hans verksamhet som missionär. Under sin tjänstgöring i denna lappmark vidtog han emellertid en åtgärd, som skulle få den största betydelse för den kommande diskussionen om lapparnas undervisning och som därför med några ord må beröras. Det var nämligen Lars Levi Læstadius som bröt med den gällande principen att lappbarnen skulle undervisas hemma i kåtorna. Prosten Zach. Grape meddelar i sitt protokoll från visitationen i Arjeplog år 1826, att missionären Lars Levi Læstadius, »som lika med visitorator insett att kateketundervisningen med större nytta skulle fortgå om den meddelades uti för ändamålet inrättade skolstugor, hade öfvertalat en del af Lappske föräldrar att under vintermånaderna kosthålla sina barn uti Scholgården för att der af catecheten Pehr Fjellman undervisas.»

När Læstadius år 1832 yttrar sig om prostens Grapes förslag till skolstugors inrättande, understryker han detta faktum: . . . »undertecknad, som redan under missionärstjänstens bestridande i Piteå lappmark 1825, medelst åtskillige lappska Barns församlande till en längre tids undervisning af catecheterne, *de facto* gifvit anledning till detta förslag, samt sedermera detsamma på det kraftigaste tillstyrkt, såsom varande det lämpligaste till Christendomskunskapens befrämjande bland Lappska allmogen» . . .

Lars Levi Læstadius missionärstjänst avbröts, när han våren 1826 tillträdde kyrkoherdetjänsten i Karesuando. I Karesuando blev han ledare för den väckelse, som skulle sprida sig till stora delar av norra Sverige och Finland och som brukar benämnas med hans namn. Under 1840-talet blev Lars Levi Læstadius beklädd med uppdraget att visitera församlingarna och skolorna i norra Lappmarken och besökte i detta ärende flera gånger sin födelseförsamling.

Petrus Læstadius torde ha efterträtt sin broder å missionärstjänsten, ty något förordnande synes icke ha utfärdats under senare delen av år 1826, förrän det anmäldes att Petrus Læstadius återkommit till stiftet. Den 23 december fick han förordnande att bestrida missionärstjänsten i Arjeplogs och Arvidsjaur lappmarks distrikt.

Petrus Læstadius är mest känd genom de böcker med skildringar från särskilt Arjeplog och Arvidsjaur som han utgav under titlarna »Journal öfver Missionsresor i Lappmarken» (1831) och »Fortsättning av Journalen öfver MissionsResor i Lappmarken, innehållande åren 1828—1832» (1833).

Söker man i dessa skrifter efter missionären Læstadius blir resultatet ganska magert. Den verksamhet som missionärstjänsten pålade honom skym-

tar endast sporadiskt. Han är angelägen att sprida kännedom om lappmarksförhållandena och antecknar ivrigt allt som kan lämna upplysning härom. Samtidigt driver han i självsäker ton en ganska frän kritik beträffande de missförhållanden som han möter. Icke minst sättes hans sinne i uppror av den nya organisation som undervisningsväsendet i Lappmarken fått och vars tjänare han är. I den första journalen kan man följa hans missionsverksamhet under år 1827 till mitten av oktober månad. En schematisk översikt för denna tid ter sig sålunda:

14 januari och ff.	Ankomst till Arjeplog, inspektion av kateketverksamheten därstädes.
25 jan.—4 febr.	Resa till Arvidsjaur, medverkan vid visitation.
14 febr.—17 mars	Resa till Piteå, besök hos lapparna i kustlandet.
25 mars och ff.	Marie Beb. dag och påskhelgen i Arjeplog.
5 maj och ff.	Resa till Kvikkjokk. Resan avbruten.
13 juni—10 juli	Resa till arvidjaurslapparna.
19 aug.—27 aug.	Resa till Arvidsjaur. Storstämningen.
5 sept.—16 sept.	Resa till lapparna i norra Arjeplog.
25 sept. och ff.	Resa till Bartaure — lapparna i Arjeplog.
7 okt.—12 okt.	Resa till Sorsele.

Av helgerna hade »Storstämningen» i Arvidsjaur lämnat det bästa intrycket. Læstadius berömmar den som »den första och nyttigaste religiösa fest, jag känner». . . »Vad en missionär under ett helt års ambulation knappt skulle kunna hinna med, det kan här göras på tre dagar.» Redan färden fram till kyrkan, då den ena båten med helgbesökare efter den andra stötte till och psalmsång ackompanjerade roddarnas kraftiga årtag, gav en säregen relief åt resan till helgen. Den allmänna nykterheten var en uppskattad överraskning för Læstadius, som varit med om helger vilka mera varit supkalas än kyrkhelger. Förhöret i kyrkan, då vart hushåll för sig trädde fram i koret, »först husfadern, så husmodern, därefter deras föräldrar om sådana funnos i livet och så barnen» för att examineras i utan- och innanläsning, imponerade på den unge missionären. »Sannolikt är detta det mest högtidliga husförhör som någonstädes hålles», säger han.

Det förhör som Læstadius här skildrar började klockan tio och fortsatte oavbrutet till inmot klockan åtta på aftonen. Torsdag och fredag upptogs helt och hållet på detta sätt, varvid Læstadius skötte examinationen av de unga. På lördag tjänstgjorde han ensam och sysselsatte sig därvid särskilt med barnen. På söndag följde sedan gudstjänst i vanlig ordning.

Av de resor som Læstadius skildrar är det endast septemberresan till lapparna i norra Arjeplog som givit honom tillfälle att utöva sitt missionärskall så som han själv uppfattade det. Underrättelse hade kommit, att rätt många lappar voro samlade norröver och att de voro lediga från sina sysslor efter att ha släppt sina renar »i vildan». Læstadius tog tillfället i akt, vandrade från kåtalag till kåtalag, förhörde och undervisade.

. . . »Jag blev här endast en dag, därunder jag förrättade, som vanligt, förhör och undervisade, så långt tiden medgav, i kristendomen.»

. . . »Uti det kåtalaget, dit jag nu kom, fick jag, utom annat döpa ett barn. Sådant är uti en lappkåta besvärligt, emedan man icke kan stå, i anseende till rummets låghet, och eldstaden skiljer prästen från faddrarna. Man måste stå på knä och laga, det man är så nära den, som håller barnet, att man icke behöver masa, när man skall taga det, och även se till, att icke någon hund kommer och stjälp ut vattenkärlet, eller till och med ett uppkommet hundkrig stör hela akten.»

. . . »Vid förhöret fann jag en fullvuxen kvinnsperson, som varken kände bokstäverna eller hade det minsta begrepp i religionen. Hon var tillika så förstockad, att hon icke ens kunde säga efter, vad jag förestavade. . . »

. . . »Eljest fann jag vid dessa förhör, att de äldre kunde något läsa, åtminstone stava, och ägde någorlunda begrepp i kristendomen, men de unga, som just då tycktes böra kunna sina kristendomsstycken allra bäst, efter vad förhållandet vanligen är ibland svenska allmogen, kunde och kände nästan ingenting. Detta kunde jag ej på annat sätt förklara än tillskriiva det den nya undervisningsanstaltens olämplighet, ty detta var nu den generation, som av densamma skolat inhämta sin kristendoms kunskap.»

. . . »Över dessa 2:ne veckorna var jag rätt nöjd, ty äntligen nu hade jag träffat lapparna och fått försöka det arbetet, som var mig förelagt.»

Nätt och jämnt hemkommen från denna resa fick Læstadius ta hand om von Hougguer och hans tvenne landsmän. De ville besöka lapparna för att lära känna deras liv och leverne och Læstadius var ombedd att hjälpa dem till rätta. Det skedde på det sättet att han startade en ny resa till de lappar han nyss besökt, nu i sällskap med fransmännen. Tvenne episoder under denna resa förtjänar uppmärksamhet, då de något närmare visa Petrus Læstadius i utövning av sitt missionärskall. De äro återgivna i hans första journal och Læstadius' egen skildring kompletteras av den framställning som von Hougguer lämnar. Under resan hade Læstadius träffat på sin gudfader, en nittioårig gammal lapp, Per Tionk, som svag och blind väntade slutet på en bädd av hö i en lada. Den gamle åstundade nattvarden och Læstadius tillmötesgick den gamles önskan, varvid främlingarna voro närvarande.

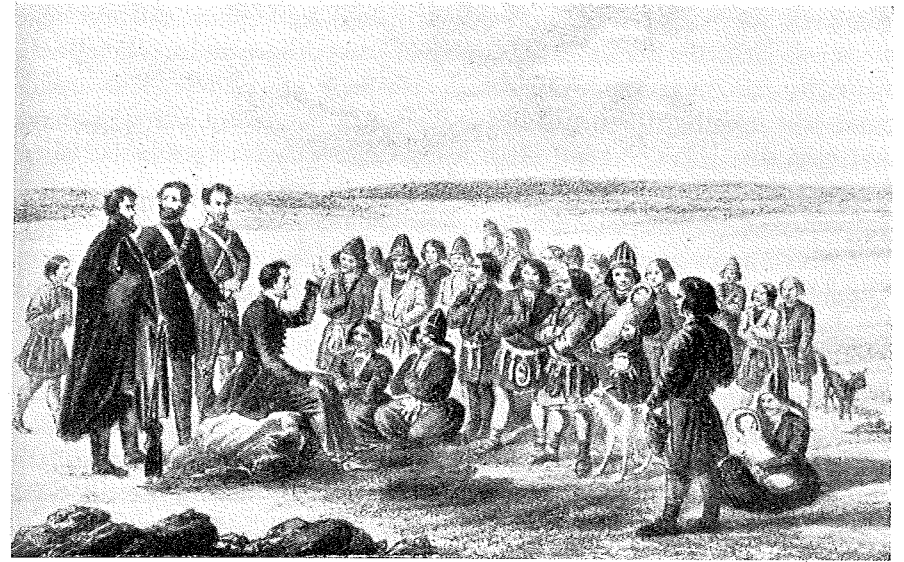
»Ett snövitt skägg — sällsynt hos lapparna — betäckte hela hans bröst; hans bruna fårade ansikte bar i dessa ögonblick ett uttryck av fattning och hängivelse. Med halvslutna ögon och knäppta händer hörde han andäktigt på missionären och svarade klart och tydligt på några frågor som denne framställde. Så räcktes honom nattvarden, som han mottog med ett uttryck av lycka och vördnad, vilket visade att han fullkomligt förstod handlingens betydelse. Därefter tackade han med några enkla, varma ord den unge prästmannen, som slöt den heliga akten med en extemporerad bön. Vi lågo alla på knä, den gamle lappen på sitt dödsläger; endast Læstadius stod upprätt och han talade och såg hänryckt ut. Plötsligt smög en solstråle genom ett litet hål i ladans tak och föll rakt på den döende gubbens ansikte. Bönen var slut, vi stodo upp, lappen var död. Det var första gången, som vi sågo vår vän missionären utövande sitt kall, och ehuru han omedvetet i hela sitt uppträdande kanske hade något teatraliskt, så kunde vi dock icke känna annat än livligt intresse, ja, uppriktigt aktning för såväl honom själv som hans vördnadsvärda kall.» (von Houguier s. 99, jmf. Journal I:2 s. 235.)

Väl uppkomna på fjället Barturte funno resenärerna en stor skara lappar församlad för att möta dem. Efter en del köpslagan blev det tillfälle för missionären att hålla gudstjänst. Vi lämnar ordet åt von Houguier.

»Herr Læstadius begagnade sig av detta i fjällen ovanliga och stora tillopp av lappar för att hålla en bönestund. Han samlade alla omkring sig under bar himmel, bad en bön och höll därefter en kort predikan, som hela auditoriet åhörde med största uppmärksamhet. — Missionären satt på en stor sten, bredvid honom stod en av hans kateketer — en lapp som följt oss från Arjeplog som förare och bärare — och omkring honom bildade människorna en cirkel, männen som vanligt stående bredbenta och med korslagda ben på marken.»

Læstadius beskriver själv händelsen med följande ord:

»— tillsade jag lapparna att samla sig vid kåtastället, på det vi skulle hålla bön. Detta skedde nu under bar himmel, i anseende till åhörarens talrikhet. Såsom alltid, vid dylika tillfällen, börjades den med en vers, sedan lästes den vanliga aftonbönen ur handboken samt några andra böner, därefter läste jag både episteln och evangelium för den sist förflutna söndagen samt höll över båda ett kort tal, däri jag dels förklarade, vad för åhörarna däri kunde vara mörkt, samt gjorde de reflexioner och tillämpningar, som jag ansåg tjänliga, nästan som vid en vanlig predikan, men med mera specialitet i avseende på åhörarna samt deras kända böjelser och förhållanden. Hela talet var i form av ett samtal med dem, blott med den skillnaden, att jag talade ensam. Akten slutades med en vers (sjungen)

Petrus Læstadius predikar för Barturte-lapparna.

och sist välsignelsen. Detta är mitt vanliga sätt att hålla bön med lapparna. Om aftonen plägar jag läsa den föregående söndagens texter, men om morgonen den efterföljande. Dessutom plägar jag utom bönestunderna ofta förtälja bibliska historier, som kunna hava någon tillämpning på närvarande förhållanden. De främmande herrarna funno vår gudstjänst högst imponerande och högtidlig.»

Till dessa bilder av missionären Petrus Læstadius i ämbetsutövning må fogas några citat som belysa hans personliga uppfattning av missionärs-tjänsten och visa huru andra såg på den.

Vid mer än ett tillfälle låter Læstadius framskymta, att han försakat lärdomens bana för tjänsten i Lappmarken. Han hade i vetenskapens tempel varit en levit och kunde med tiden där ha fått ett prästämbete. Den plats han innehade var ej den enda han kunnat få. Att han icke sökt den för lörens skull, anser han sig icke behöva försäkra, ty ingen vågar liv och hälsa för den sparsamma lön som bestods missionären. Ingen avundsvärd lott är det, »att med staven i hand och säcken på ryggen, än i regn och slask, än i köld och urväder, sträva och färdas utan att vara säker om att finna någon människa i vildmarken». Om några egna beräkningar inverkat på hans beslut att återvända till Lappmarken, så var det tanken på att komma den åldrige fadern till hjälp, vilken ensam och bräcklig

framlevde sina dagar i en stuga på Arjeplogs kyrkoplats. Att det icke var missionärskallet som sådant, säger han uttryckligen ifrån: »Emellertid måste jag erkänna, att kristendomskunskapens utbredande eller utvidgande icke egentligen var mitt hufvudsyftemål, ehuru det kan synas hava bort vara det». Han föredrar att i denna fråga vara förtegen. »Vad eljest drivit mig, — det behåller jag för mig själv.» Men han uttrycker en förhoppning om att i Lappland kunna åstadkomma något för fäderneslandet nyttigt och anspelar därvid på dem som strida för frihet och upplysning. Allmän nytta med .sidosättande av egen fördel är hans hufvudsyftemål och han hoppas att kunna se tillbaka på en levnad och en gärning som icke vikit av från sanningens väg.

På främlingen gjorde han emellertid intryck av en man som av kristligt nit åtagit sig den mödosamma tjänsten. Von Hougguer skildrar Læstadius som en högre, mager man med stora, mörka, glänsande ögon och allvarlig, själfull blick, en drömmare och entusiast. »Han hörde till dessa människor som betrakta allt i livet, till och med de alldagligaste ting, från en poetisk sida och som alltid leva i illusioner, bittert beklaga varje besvikelse men aldrig taga lärdom därav utan genast omfatta en ny, kanske lika bedräglig illusion med samma hänförelse. Han hade av verkligt kristligt nit blivit missionär och utövat detta ärofulla men ansträngande yrke i två år, men han var olycklig öfver att i sitt kall ej ha funnit vad han drömt om.» Som missionär ingav han aktning för sin person och sitt kall. »När man betänker alla besvärligheter som han måste utstå, alla faror han måste genomgå, alla hinder han måste öfvervinna, så kan man inte nog uppskatta en man, som utsätter sig för allt detta endast för att undervisa och upplysa ett i okunnighetens och övertrons mörka natt levande folk.»

Petrus Læstadius skötte sin missionärstjänst till i juni 1832, då han tillträdde lärartjänst vid Piteå trivialskola. Under sin tid i Arjeplog biträdde han i stor utsträckning kyrkoherde Fjellström i dennes tjänst. Själv säger Læstadius att han tjänstgjort »nästan som en comminister». Detta skönjes icke minst i sockenstämmoprotokollen, som ofta röjer hans stil.

Det förefaller som om Læstadius till slut givit upp hoppet att kunna uträtta något genom att resa omkring bland lapparna. När han i januari 1831 söker tjänstledighet för att avlägga pastorexamen, önskar han ledigheten från mitten av mars månad, »då den Lappungdom, som enligt nu i en par år följd praxis, någon tid af mig här på Arieplogs kyrkoplats undervisas, återvänder till sina hemvist». Ehuru vikarie icke kan påräknas, hoppas han så mycket hellre på bifall, »som, utom det redan andragna skälet af den till stationär undervisning församlade Lappungdomens då skeende förskingring, Lappallmogens, vid den tiden kringspidda, vistelse

i Jokkmokks, Lule, Pite, Skellefte och Burträsk socknar gör det nestan omöjligt för en missionair att kunna besöka dem».

Prosten Grape skriver efter visitationen i februari 1832: »Emedan lapparna icke mindre här än i Arvidsjaur i anseende till nämnde olägenhet, som i afseende på rehnbetet för dem detta år inträffat, dels bött så spridde dels och så afläget, att de ej inom Församlingen kunnat anträffas, så hade missionairen, Magister Læstadius, icke varit i tillfälle att innevarande vinter resa ikring i kotalagen; dock hade missionairen icke varit öfverksam, emedan han hemma hos sig både kosthållit och undervisat ett och annat Lappbarn, hvarföre han och gjort sig förtjent till den aflöning honom i nåder anslagen är.»

Læstadius insatser för lappskolans återställande komma i betraktande längre fram. Han utnämndes år 1836 till Vibyggerå församlings förste kyrkoherde, tillträdde där sommaren 1837 men avled den 6 augusti 1841. Glatt lynne, tjänstvillighet och hjälpsamhet voro för honom utmärkande egenskaper. Var nog värd större framgång i livet, än som blev honom förunnad, säger herdaminnet.

Erik Anton Lindahl uppehöll en kort tid missionärstjänsten efter Petrus Læstadius. Vi skola senare återfinna honom å skolmästartjänsten i Arjeplog.

Ulric Wilhelm Sundelin blev efter Petrus Læstadius förordnad till innehavare av missionärstjänsten. Han var näst äldste son till Nils Sundelin d. y., född i Arjeplog år 1809. Sin skolgång avbröt han för att utbilda sig till apotekare men återvände till studierna, blev student år 1830 och prästvigdes juldagen 1832. Sitt första förordnande fick han som adjunkt hos kyrkoherde Carl Johan Fjellström i Arjeplog. År 1833 förordnades han därjämte till missionär i Pite lappmark och samma år ingick han äktenskap med kyrkoherde Fjellströms dotter Maria Catharina.

Det är högst sannolikt, att Sundelin i egenskap av ämbetsbiträde åt kyrkoherden endast i begränsad utsträckning hade tillfälle att utöva missionärstjänsten. Hans stil återfinnes ofta i stämmoprotokollen, och år 1835 antecknar visitator: »v. missionairen Herr Ulric Wilhelm Sundelin har besökt lapparna, så vidt tillfälle och hans egenskap af Adjunct hos Pastor på stället det medgifvit.» Det blev nog mindre och mindre med resor bland lapparna, ty Fjellström synes allt mer ha slappnat i sin tjänst. Å andra sidan började det gå utför även med den unge missionären. Det första tecknet härpå var en anmälan mot Sundelin år 1838, underskriven av fem församlingsbor och insänd till domkapitlet. Sundelin har, säges det i skrifvelsen, »företagit sig att med hvarjehanda prosesser eller fullmäktigskaper bringa oss i både förlägenheter och bekymmer, hälst hans skriftställareifver för en hvar som honom derom åstundar, utvecklar sig med obillighet uti

saker och mål som i synnerhet röra fordringars indrivande, så lagⁿ som omlagligen, för andra personer, samt stundom med hotelser och gudlösa ordalag vid sådana tillfällen mot oss fattige Lappmän ännu djupare sänker oss i harm och misströstan utom att vanligtvis finna odrägliga kostnader oss drabba medelst öfverraskande executiva åtgärder.» De klagande ansågo Sundelins beteende vara oförenligt med en själasörjares åliggande och sade sig snarare skrämmas från än lockas till Herrens tempel. De återopade för sig själva »vår Hedervärda Pastor Fjellström, som mycket älskad varit och är» och önskade endast »att se de mörka omnämnda förhållandena skingrade».

Kyrkoherde Fjellström föredrog klagoskriften i sockenstämman, varvid de närvarande »enhälligt yttrade sitt största missnöje öfver en sådan, till Högvördige DomCapitlet ingifven sanningslös smädeskrift». Man ansåg, att undertecknarna borde ställas till ansvar, »aldrhelst som både socknemännen och ordförande uti v. missionairen och adjuncten U. W. Sundelins upförande icke funnit något annat, än hvad af en ömsint lärare med skjäl kan fordras».

Det förefaller, som om anmälan inspirerats av en bland undertecknarna, f. d. länsman Nils Ljung. Men Sundelin kunde visa med intyg, att Ljung trenne resor pliktat för fylleri, en resa för ohemul å heder gående angivelse samt sabbatsbrott. Två av undertecknarna meddelade, att de saknat vetskap om vad de skrivit under. Sundelin nöjde sig med att påpeka, att anmälan var »rakt stridande mot den lära jag förkunnar, det lefverne jag förer samt det sockenintyg jag härhos vördsammast har äran bifoga». Någon påföljd för Sundelin hade angivelsen icke.

Det var emellertid inte så helt med den unge prästmannen. Gamla sockenbor berättar, efter vad fröken Karin Sundelin meddelar i sin bok »Pastor Uno och Catharina Lovisa», att han blev mer och mer inbunden, gick mest för sig själv och föreföll olycklig. En dag var han försvunnen och de blev oroliga i prästgården. Till sist kom det för dem att han kanske farit i båt till Jäkkvik, och drängarna skickades dit för att söka. Där fann de honom också. Han hade rott ensam alla sex, sju milen. Han hade tagit in i den enda stuga som fanns i Jäkkvik. Mor i huset hade velat bjuda honom på något, åtminstone på smör, för han hade torrt bröd med sig. Men han ville ingenting ha. När drängarna kom, satt han och sprättade bort knapparna i rocken och sydde dit andra i stället. Han hade tänkt gå till fjälls och undervisa lapparna, sa han. Men han opponerade sig inte, när drängarna bad honom följa med tillbaka till prästgården.

En annan gång fick folk se Ulric komma med en bila i ena handen och en påse krut i den andra. Han skulle spränga prästgården i luften,

sa han. Hans svärfar kallade på drängarna, som tog fast honom och tog ifrån honom krutet och bilan. Han gjorde intet motstånd.»

Från Jokkmokk skrev år 1844 Lars Levi Læstadius bekymrad till domkapitlet: »Det står illa till med Presterskapet i Arjeplog. Pastor Fjellström har förlorat allt minne, hvilket torde vara en följd af hans oordentliga lefnad; Han kan icke alls tjenstgöra. Missionarien och S. M. Adjuncten Ulric Sundelin har vid flera tillfällen visat tekn till svagsinnighet, och kan således icke gerna förestå Pastoralvården». Læstadius föreslog att Ulric måtte få bli hjälp åt sin av ämbetsgöromål överhopade broder, kyrkoherden i Lycksele Nils Johan Sundelin, »som tyckes vara den enda, som kan möjligen återföra sin broder Ulric till redigare sinnesstämning». Till vikarie i Arjeplog rekommenderade Læstadius en annan broder till Ulric, Uno August Sundelin i Vilhelmina. Det blev emellertid pastor Conrad Grönlund i Fredrika som undsatte Ulric Sundelin genom att ta emot honom som ämbetsbiträde. Uno August förordnades till Arjeplog, gav sig i väg men blev fast i Lycksele på grund av dåligt väglag. Han sökte få komma tillbaka till Vilhelmina för att hjälpa sin sjuklige svärfar men nekades. Carl Fredric Alenius dök upp och erbjöd sig att övertaga missionärsbefattningen, men Domkapitlet ansåg honom »ingalunda tjenlig». Det blev för Uno August att fortsätta till Arjeplog. Vistelsen där blev dock icke så lång.

Den 14 maj 1845 förordnades Ulric Sundelin åter till Arjeplog som vice pastor. Men nu var sämjan slut mellan de förut så såta ämbetsbröderna. Sundelin fick inte ut det adjunktsarvode han enligt prästmötets bestämmelse borde ha. Fjellström ville lämna blott 12 tunnor, men Domkapitlet fastställde på Sundelins hänvändelse det dubbla. Fjellström överklagade och bad att få slippa Sundelin som vikarie. Sundelin hade, påstod han, under sin tjänstgöring »ådagalagt ett sådant uppförande att han till större delen förlorat Församlingens aktning och förtroende». Prosten Nordlander konstaterade, att Sundelin handlat egenmäktigt, då han utan församlingens hörande köpt fönster till kyrkan. Han hade tagit dem ända från Umeå och därigenom vållat församlingen onödig kostnad. Prosten var även på det klara med att Fjellström betraktade Sundelin som sin personliga fiende, vilken på alla sätt stod efter hans argaste och förbittrade hans ålderdom.

Konflikten löstes genom att Sundelin förordnades till adjunkt åt pastor i Arvidsjaur och Erik Anton Lindahl blev v. pastor i Arjeplog. Från missionärsbefattningen entledigades Sundelin när den genom 1846 års reform indrogs. Visserligen anmälde han sig till den återupprättade skol-

mästarbefattningen i Arjeplog, men då han glömt att till ansökan foga åldersbevis och stod efter i meriter kunde Domkapitlet utesluta honom.

När Carl Johan Fjellström avlidit och ny kyrkoherde skulle tillsättas i Arjeplog, begärde några församlingsbor att Ulric Sundelin icke måtte komma i fråga. Sundelin innehade då skolmästartjänsten och den därmed förenade komministertjänsten i Kvikkjokk. Där gjorde han sig känd som en duktig predikant. Det gick dock mer och mer utför med honom. Han förvirrades till sina sinnen och blev efter en del förseelser avsatt. Skild från hustru och fyra barn förde han ett kringirrande liv i armod och förakt tills han år 1871 slöt sin levnad i sviter efter en förfrysning. Invid gamla kyrkan i Jokkmokk fick han sitt sista vilorum.

23. Kateketerna.

På samma sätt som beträffande missionärstjänsten innehöll 1818 års kungliga brev en uppräknig av de skyldigheter och rättigheter som voro förenade med kateketbefattningen. Dessa bestämmelser torde ha legat till grund för eller betraktats som den instruktion varefter kateketerna hade att rätta sig. För ett rätt bedömande av deras verksamhet är det därför nödvändigt att känna dessa stadganden.

»Catecheten bör medfölja lapparna i en ambulatorisk ordning, viss tid uppehålla sig i till befattningen hörande kotalag och med omtänksammaste sorgfällighet söka bibringa därvarande Barn den under samma tid möjligaste färdighet uti innan- och utanläsning, och dervid i synnerhet med all noggranhet beflita sig om deras inövande att fermt och tydligt läsa i Bok, börande han derjemte i salighetsläran meddela sådana förklaringar, lärdomar, att ej allenast Barnen måga rätt fatta och förstå hvad de läsa, utan äfven Föräldrar, äldre Barn och husfolck deraf väckas till en utvidgad känsla af Christendomens sanningar och lärogrunder samt deraf följande samfundsplikter, äfvensom då han lemnar ett kotalag för att besöka ett annat, han alltid bör förelägga Barnen vissa afpassade Läxor till öfning under hans frånvaro, på det han vid sin återkomst måtte med desto säkrare framgång kunna deras undervisning vidare fortsätta. Och som ett vederbörligt och verksamt fullgörande af dessa skyldigheter svårligen vore att hos Consistorium påräkna, så framt de icke blifva försedde med sådane lönewillkor att de för föda och uppehälle icke såsom hittills måste bero af Lappfolkets mer eller mindre benägenhet eller förmåga att dem lifnära, utan deremot komma i skick att under deras befattning tillständig agtning sina pligter noggrannt uppfylla, synes årliga arfvodet för hvarje sådan lärare icke kunna ringare än 8 T^r korn att utgöra efter förra årets markgångspris beräknas.»

Lapska allmogen skulle vara skyldig att skjutsa och lotsa kateketen, men å andra sidan skulle det vara kateketen »strängeligen förbjudit så väl att af Lapparne, med annat villkor än emot betalning begära något, vare sig mat el. andre Persedlar, som ock idka annan handel, än uppköp af mat och klädespersedlar för eget behof, hvilka Förnödenheter Catecheterne dock icke ägde att med Bränvin el. andre Starka Drycker betala och godtgöra».

Därest kateketen i detta hänseende förgick sig och icke efter en eller ett par gånger mottagna föreställningar bättrade sig, skulle han entledigas. Prästerskapet borde alltid ha ersättare i beredskap.

Ett betydligt större antal kateketer än förut skulle vara anställda. Det var ju även meningen att de skulle äga bättre utbildning. I Arjeplog hade efter den gamla ordningen funnits två kateketer. Nu räknade man med fyra.

Det gick inte att få fram nytt folk till befattningen så snabbt som reformen krävde. I oktober 1820 anmälde Konsistorium, att kateketutbildningen visserligen påbörjats men att de antagna aspiranterna näppeligen kunde undergå nöjaktigt förhör vid det kommande årets början. Något anslag till de nya kateketerna ansåg sig konsistorium icke böra rekvirera liksom icke heller ersättning till dem som handhaft utbildningen.

I Arjeplog åtog sig skolmästaren Alenius att handleda de blivande kateketerna och kyrkoherde Sundelin fick i uppdrag att anställa prov med dem. I januari 1821 antogs de fyra kateketerna. En av dem, Mårten Bengtsson, hade handletts av Alenius. Av de övriga voro Anders och Per Fjällman kateketer från den gamla inrättningen. De hade handletts av Sundelin men varit inackorderade hos Alenius i sju veckor. Om den fjärde kateketen, Lars Pehrson, meddelade Sundelin: »såsom faderlös, jämte ägande mycken fallenhet för boken, uptog undertäknad honom för 2 år sedan i sitt hus, för at utveckla de goda naturs anlag, som hos honom synbart visade sig; under hvilken tid han ock nu kommit så vida at han både i Läsning och skrifning samt begrepp täflar med de 2:ne sistnämnde; och som han med dessa egenskaper förenar ett stadigt och allfvarsamt väsende samt sedig vandel, så gör man sig bästa hopp at han med nytta och uppbyggelse skal fullgjöra sine åliggande skyldigheter». Två elever som Alenius undervisat förklarades oskickliga till tjänsten.

Påföljande år kunde Sundelin vitsorda, att kateketerna handhaft undervisningen »med nytta och framgång». Utom att de undervisat 25 barn att lära känna och någorlunda reda sig i innanläsning, hade de besökt alla lapska hushåll och där hållit ordentliga husförhör. Under året hade de månatligen avlämnat förteckning över sina förrättningar.

I föregående kapitel relaterades Sundelins bistra kritik av missionärstjänsten, vilken han nära nog utdömde. Var Sundelin kritisk beträffande missionären så gav han i stället så mycket mera erkännande åt kateketen. »Helt annorlunda är det med catecheterna. Dessa äro vane at slita ondt, de räkna ej på hvarje inträffande urväder, kunna vintertiden färdas på skid, och om sommaren förmå till fots fullfölja flyttlapparne i alla vederstreck; hvarföre jag ock under den långa tid jag följt loppet af deras

tjenstebefattning funnit denna undervisningsmethod vara den mäst endamålsenlige. Så snart desse på vederbörligt sätt erhållit en sådan undervisning at Catechet Befattningen kan dem öfverlämnas, så kunna pastorerna på stället, hvilka tillkommer närmaste inseende öfver Christendoms-kunskapens tillväxt och förkofran i Församlingen, äfven genom iakttagande af nit och vaksamhet utan svårighet tillse at desse i en ambulatorisk ordning fullgjöra sina åliggande skyldigheter, och således till fyllo ersätta hvad genom missionairssysslans indragning brista kan».

Vid 1823 års visitation klagades emellertid på kateketen Mårten Bengtsson, som sades ha varit mycket försumlig. Bengtsson fick uppbära förebråelser härför av visitator men kunde icke förebära något till sin ursäkt utan begärde att bli skild från tjänsten. Detta beviljades och den del av lönen som han icke gjort rätt för innehölls. V. pastor Conrad Grönlund anmodades att under sommaren handleda någon stadgad och sedig yngling som kunde bli Bengtssons efterträdare. I samband med visitationen anmälde kateketerna, att de icke kunnat såsom behovet krävde sträcka sin undervisning till de fattigare lapparna av den orsaken att dessa saknat tillgång till nödigt uppehälle för dem.

Till kateket i Bengtssons ställe antogs en nittonårig yngling vid namn Olof Jonsson Njargström, som undervisats av Grönlund. Vid 1824 års visitation anställdes förhör med honom av prostén J. Risberg. Jonsson hade gjort goda framsteg såväl i svenska språket som särskilt i lapska språkets innanläsning, han hade redigt begrepp om den kristna lärans förnämsta sanningar och visade kunnighet i skrivning. Eftersom han vitsordades för god fräjd inställdes han i den fjärde kateketbeställningen med förmaning att sorgfälligt och nitiskt förestå densamma. »Och på det han ej måtte vara okunnig om de honom åliggande viktiga skyldigheter, upplästes för honom den Instruction, som Kongl. Canzlistyrelsen utfärdat för Catecheterne i Lappmarken».

För att åstadkomma en nyttig tävlan mellan kateketerna stadgade visitator, »att Arjeplogs By skulle utgöra det första undervisningsdistriktet, Semisjaurs det andra, Låkte det tredje och Sörväster- samt Norrvästerby det fjärde, hvilka distrikter skulle i denna ordning omväxla mellan catecheterne». Genom lottning avgjordes vilka kateketer som första gången skulle svara för de olika distrikten. Konsistorium fann anordningen lämplig och stadsfäste den.

Vid denna visitation gjordes framställning av kateketerna om en sådan anordning att de kunde få uppbära halva lönen in natura från kronohärbärget i Skellefteå. Till stöd för sin ansökan anförde de, att både nybyggare och lappar på grund av den ringa sädesproduktionen i Arjeplog

måste göra långa resor till den nedre landsbygden för att genom varuutbyte skaffa sig nödig spannmål. Genom sin bundenhet vid undervisningen hade kateketerna svårt att på detta sätt skaffa sig erforderlig spannmål. Finge de såsom de begärt hämta spannmålen i Skellefteå, ville de på egen bekostnad ombesörja dess uppforslande.

Myndigheterna ställde sig välvilliga till denna framställning, men när kateketerna i mars 1827 infunno sig med renar vid Skellefteå kronobod för att hämta sina fyra tunnor vardera, vägrade kronobodens föreståndare bestämt att utlämna spannmålen. Kateketerna skulle ha nödgats återvända med oförrättat ärende, om de icke mot borgen fått inköpa den dem tillkommande kvantiteten från privat håll. De nödgades dock betala 8 riksdaler banco för tunnan och gjorde sålunda en förlust på en riksdaler och 36 skillingar banco för var tunna samt gingo dessutom miste om halva lönen. Efter särskild framställning lyckades det dem dock att få misstaget rättat och förlusten täckt.

Att Lars Levi Læstadius under sin missionärstid tog initiativet till stationär undervisning under katekets ledning har omnämnts i föregående kapitel. Prosten Zach. Grape hade år 1826 tillfälle att pröva resultatet av denna omläggning. Kateketen Pehr Fjellman hade i gamla skolgården på Arjeplogs kyrkoplats undervisat en grupp barn, som visitorator prövade. Han fann dem »wida mera för sig komne än nogre andra, de der i kotarne vida längre tid njutit undervisning och äfwen nu förhördes, hvarförutan Catecheten Fjellman yttrade det han under innevarande winter gjort mer gagn än 3^{ne} förgående».

När Petrus Læstadius i början av år 1827 anlände till Arjeplog för att som missionär övertaga tillsynen över kateketerna, fann han, att två av dem hyrt var sin stuga på kyrkoplatsen, där de bodde med sina elever och meddelade dem undervisning. Det var bröderna Fjellman och tillsammans hade de 10 à 12 barn att undervisa. Eleverna voro till större delen vuxna men i allmänhet svaga i sin kristendomskunskap. Det var lapparna själva som vidtagit denna anordning, sedan de funnit att kateketernas ambulatoriska undervisning lämnat dåligt resultat, meddelar Petrus Læstadius. Som vi sett, tillskrev sig Lars Levi Læstadius förtjänsten av att ha tagit detta initiativ.

Petrus Læstadius presenterar kateketerna litet närmare. Det var först och främst de båda veteranerna Anders och Pehr Fjellman. Bägge voro gifta och nödda att till sina familjers uppehälle tidvis idka renskötsel. Tjänsten blev många gånger lidande därpå. »Det hör till sakens natur», skriver Læstadius, »att en sådan kateket ej mer kan sköta sin tjänst tillbörligen, sedan han blifvit gift och har hushåll ty ettdera måste han då

försaka, och som mannen helst blifver när sin hustru, så ser man strax, vad det är, som får stå efter». Det befanns också, att den äldre av bröderna, Anders, icke kunde redovisa mer än två månaders tjänstgöring under senaste året. Han gjorde dock nytta som koppypare och var i sin egenskap av kateket en skicklig och flitig pedagog. Med trettio års tjänstgöring bakom sig saknade han nu sin forna vigör och hindrades av hushållsbestyr att resa omkring. På sin omgivning sökte han att imponera med medicinska och botaniska uttryck, förvärvade genom läsning av något vetenskapligt arbete, och gjorde därför på främlingen ett något lustigt intryck. Brodern Pehr hade ett stilla och saktmodigt väsende och ansågs också han som en skicklig barnalärare.

Av de yngre kateketerna var Ol (Olov) Jonsson nyligen antagen i tjänsten. Upphöjelsen hade stigit honom åt huvudet och tagit sig uttryck i en löjlig strävan att försvenska dräkten och krusa håret. Han ansågs bekväm av sig både då det gällde resor och undervisning.

Lars Pehrsson, den fjärde kateketen, var en ung man som gjorde starkt intryck på sin förman genom sin varma fromhet, sin plikttrohet och sitt försynta väsende. Honom tog Læstadius med på resan söderut när han hämtade sin brud. »Jag kunde icke göra ett lyckligare val, än då jag medtog den liflige, glade vettige och äfven i sin lappska drägt, intagande catecheten Lars Pehrsson». Vid flera tillfällen uppställer Læstadius honom som mönster för en god kateket. I anslutning till en skarp vidräkning med hela kateketväsendet skriver han: »Det inträffar väl, att man ibland catecheterna av nya formen också kan träffa en kateket, sådan han bör vara, och till exempel däruppå kan man anföra den en gång här förut nämnde Lars Pehrsson. Den omständigheten att han icke har något tillnamn, karakteriserar mannen redan. Man kan på honom lämpa det där *supremis gratus et imis* (älskad av hög och låg). Hans nit är brinnande, hans gudsfruktan oskrymtad och hans bemödanden oupphörliga. Han har intet hem utan reser omkring alltjämt, så länge det är möjligt. Varhelst han öppnar en hyddas dörr, så målar sig glädjen på allas ansikten, ty lapparnas goda naturliga förstånd lär även dem att urskilja det redbara från slagget».

Vid visitationen år 1832 anmärktes, att bröderna Fjellman så försummat sin tjänst att full lön icke kunde tilldelas dem. »Dessa tvenne Catecheter, hwilka, så väl i anseende till vidlyftiga oekonomiska bestyr som tilltagande ålderdom, nu mera äro blefne oförmögne att, såsom vederbör, i egenskap af Barnalärare skjöta sine åligganden, blefvo nu från denna tjenst entledigade med tillsägelse åt Pastor, att andra i dessas ställe tillära och utbilda.» Ingen av dem var närvarande vid tillfället, men strax före visitorators avresa nådde Pehr Fjellman fram till Arjeplog. Han hade jämte

några andra lappar skidat från sin bostad vid norska kusten. Fjellman förklarade sig nöjd med avskedet men ville ha en pension på 5 Rd Banco, enär han oförvitligt tjänstgjort i 24 år. Påföljande år påminde Petrus Læstadius i egenskap av visitator om denna framställning. Anders Fjellman hade fått en årlig pension av 10 Rd Banco och Læstadius tillstyrkte lika stor pension åt brodern Pehr. En sådan uppmuntran för lång och verksam tjänst skulle betala sig, betonade Læstadius. Kateketerna skulle stanna längre tid i tjänsten och detta i sin tur medföra en besparing i anslaget till nya kateketers danande.

År 1837 avgick Lars Pehrsson efter 17 års tjänst och erhöll på rekommendation av Petrus Læstadius pension. Han var sedan bosatt på hemmanet Sundsnäs vid östra ändan av sjön Labbas och avled år 1855.

Om de följande kateketerna under denna period äro notiserna knapphändiga. År 1839 utanordnades blott tvenne kateketlöner. En av dem synes ha gällt en kateket vid namn Thomas Andersson. Kyrkoherde Fjellström meddelade i mars 1839 att förklenliga rykten utsprits om Andersson och att denne meddelat sin avsikt att vid årets slut lämna tjänsten. I Lars Pehrssons ställe hade antagits Henric Pålsson. År 1842 avgick kateketen Eric Jansson efter varningar, och en Ljung »som gått i Pitheå apologistkola» antogs jämte Paulus Jonsson och Hendric Pålsson.

I Mahasvuoma lappby lär ha funnits några bröder Ljung som varit mycket begåvade och småningom flyttat till Norge. Möjligen var denne kateketen Ljung en av dem. Hos Carl Wallström i Båtsjaur var en foster-son vid namn Nils Ljung, f. 1807, skriven. Han betecknas sedan som f. d. länsman. År 1836 uppträdde »avsatta kronolänsman» Nils Ljung i kyrkostämman »med otillbörliga vedermälen». Om han var identisk med kateketen Ljung är ovisst. År 1844 klagades emellertid på kateketerna Jung och Paulus Jonsson vid församlingsvisitationen. Sedan Lars Pehrsson upphört med barnundervisningen hade föga blivit uträttat i den vägen, påstods det. Visitator, Lars Levi Læstadius, tyckte nog att klagomålen voro berättigade, men bristen på dugliga kateketämnen tvingade honom att behålla kateketerna. Han tillhöll dock missionären Sundelin att hålla efter dem och skulle lägga fram frågan för domkapitlet. År 1845 betecknas i ett sockenstämmoprotokoll f. d. kateketen Ljung som lösdrivare. Då tjänstgjorde tre kateketer, Hindric Landström, Per Erik Renström och Anders Sjulsson. Den förstnämnde avgick 1846 och efterträddes av Thomas Pålsson.

24. Kritik. Kanslirådet Bruncronas revisionsförslag.

Kritik av den organisation som undervisningsväsendet i Lappmarken fått gjorde sig tidigt förnummen. Nils Sundelin d. y. uttalade ganska tydligt sitt missnöje med missionärsbefattningen efter de erfarenheter han gjort i Arjeplog. Samma låt hördes litet varstans i Lappmarken från kyrkoherdarna där. Kanslistyrelsen fann sig därför redan år 1825 böra inhämta Konsistorii utlåtande rörande lämpligheten av det införda undervisningsättet.

Konsistorium i Härnösand sände ut ärendet till lappmarksprästerskapet för yttrande och begärde även länsstyrelsernas utlåtande. Därvid inkom en framställning från länsman Eric Holmström i Lycksele, bakom vilken landshövdingen i Umeå ställde sig. Holmström förordade kapellanläggningar i fjällen såsom bästa sättet att främja Lappmarkens kultivering och därmed även undervisningens tillväxt.

I allmänhet, säger Holmström, ha kyrkor byggts när folkmängden tilltagit så att den kunnat bilda egen församling, men så har icke varit fallet i Lappmarken, där byggdes kyrka och sedan kom nybyggare till. Trots stora uppoffringar för Lappmarkens bebyggande och moraliska bildning saknar den dock ännu i stor utsträckning nybyggare. Lappskolorna borde indragas och medlen användas på annat sätt. Nu sätter ingen förmögen lapp sina barn i skolan. Den blir därför mera ett fattighus än en undervisningsanstalt och kostnaden per elev stiger orimligt högt. Men även den nya organisationen är olämplig. Holmström tar som exempel Pite lappmark. »Den nu uti Pitheå lappmark tills vidare antagne ambulatoriska undervisningen genom en MissionsPräst och Catecheter tycks väl vara en mera vidtomfattande och på mängden mera wärkande inrättning än Scholorne, men förgäfves lærer man vänta ett sådant apostoliskt sinne hos Missions-Prästen att han afsäger sig alla beqvämligheter och endast företager att söka och uppsöka Lapparne i Odemarken för att undervisa dem. Han är också icke möjligen i stånd att fullgöra sådant sitt åliggande . . .» Lönen skulle, menar Holmström, till största delen gå åt till vägvisare och till bärare av mat åt missionären, om han ville fullfölja sin apostoliska bestämmelse. »Således blifver ingen längre resa företagen, utan han åtnöjer sig med att träffa lapparne om vintern, då de komma ned till det ställe, där han hyrt sig hus och bosatt sig. — Catecheter tycks deremot

vara outhärlige, dock blifver öfverflödigt att underhålla mer än en sådan å hvarje lappmark. — Om höga vederbörande blefve rätteligen under rättade skulle både skol- och missionsinrättningarna försvinna och i stället kapell inrättas.» Lämpliga platser för kapell nämnas av Holmström, men beträffande Arjeplog gör han undantag. Där nekar vegetationen några mil ovanför kyrkan nästan totalt odlaren även den minsta lön för mödan, betonar han, »men för lapparnas undervisning i Christendomen vore en capellinrättning i fjället äfven där både nyttig och nödvändig».

Kapellen kunde göras enkla, 13 å 18 al långa samt 10 å 12 dito breda, »såsom en nybyggarestufva, till en kostnad av 100 å 150 Rdr Banco, där skog finnes».

Från prosten Zach. Grape i Pajala inkom ett förslag till revision av den gällande organisationen. Grape förordade en viss återgång till fast undervisning, som skulle ske i skolstugor.

I sin inlaga hänvisade prosten till ingivna visitationshandlingar och meddelade sina intryck från visitationerna. Kateketerna hade varken i norra eller södra lappmarkerna åstadkommit något till lapparnas upplysning och ungdomens förkovran i salighetsläran, sade han. Barnen voro mestadels svaga i innanläsning, och utanläsningen inskränkte sig till abc-boken. Enda undantaget var Arvidsjaur, men det goda resultatet där berodde på att invånarna voro skogslappar som hela året vistades i närheten av kyrkan och därigenom fingo en jämn undervisning i kristendomen. Kateketernas lön var för liten. De måste söka sig biförtjänster, och ofta rekryterades kateketbefattningen av sådana som voro för lata till andra sysselsättningar.

Följande förändringar borde göras i organisationen: 1) kateketlönen höjas från 8 till 12 tunnor korn om året, 2) undervisningen under tiden november—mars äga rum i skolstugor på kyrkvallen under pastors tillsyn, 3) barnens antal i skolstugorna bestämmas till 10—12 för var kateket och kateketernas antal minskas på vissa håll från fyra till tre, 4) hos pastor inackorderas 2 å 3 fattiga barn på statens bekostnad för att av honom undervisas. »Sådant är så mycket nödvändigare, som barn af fattiga föräldrar, de der icke äro i tillfälle, att till catecheterne afyttra matpersedlar, äfven nu sakna nästan all undervisning», 5) missionärsbefattningen indragas och 6) kateketerna förpliktas att sedan undervisningen i skolstugorna upphört flitigt resa omkring för att dels tillse att deras elever förkovra sig dels undervisa äldre personer i salighetsläran. Framför allt borde de i hemmen uppöva barnen att läsa i bok förrän början med utanläsning göres.

Enligt prosten Grapes mening behövde man icke befara, att lapparna skulle dra sig för att kosthålla barnen under skoltiden. Grape hade under

sin tjänstgöring i Lappmarken ofta undervisat barn, vars föräldrar underhållit dem i kyrkbyn, och i Arjeplog hade man den gångna vintern haft exempel på lapparnas villighet i detta stycke.

Både Holmströms projekt och Grapes revisionsförslag sändes ut till lappmarksprästerskapet för yttrande. Holmströms förslag rönt stark kritik. Välvilligast ställde sig kyrkoherde Lindahl i Lycksele. I Holmströms anmärkningar instämde han. Beträffande språket sade han rent ut: »vid svenska böra barnen vänjas». Grapes förslag om skolstugor kunde på försök prövas i Arjeplog. De fattigare lapparna torde dock svårigen kunna underhålla barn i skolorna. Lindahl föreslog inackordering av dessa barn hos bönder under två års tid i likhet med Allmänna Barnhusets inackordering av barn. För samma summa som sex barn nu underhöllos i skolan, skulle tjugo barn på detta sätt kunna utackorderas. Genom en sådan åtgärd finge de lapska barnen vänja sig vid nybyggarens hantering och så danas för den framtid som snart måste möta dem, »jag menar den föga aflägsna tid, då största delen af dem, icke mera kunna och må hända, lika litet då vilja existera som lappar».

Isac Grape, då komminister i Burträsk, hade den obehagliga uppgiften att mot sin broder Zach. Grape hävda den gällande organisationen, vars främste tillskyndare han varit. Mot kritiken invände han, att på den korta tiden av fem år föga resultat varit att vänta. På fem år hade icke heller lappskolorna uträttat mycket. Om kateketerna skötte sin tjänst och understöddes av pastorerna, skulle säkerligen barnen få de kunskaper som man fordrade av dem som beredas till sin första nattvardsgång. Att kateketer sökt biförtjänster eller varit för lata till annat arbete vore orättvist att skylla på organisationen.

Vidkommande den föreslagna förändringen av organisationen tillstyrkte han gärna en förhöjning av kateketlönen. Undervisningen i skolstugor kunde han gå med på endast under förutsättning att vad Zach. Grape i sjätte punkten uttalat noga förverkligades. Förslaget om antalet barn i skolstugorna var lämpligt, begränsningen av antalet kateketer likaså. De i fjärde punkten anförda motiven kunde han däremot icke gilla. Nödvändigheten av undervisning för de fattiga lapparnas barn hade prosten Grape motiverat med att kateketen icke hos den fattige lappen kunde tillhandla sig matpersedlar. Isak Grape frågar: »Kunde han icke, när han visste, att ett Hushåll af så knappa omständigheter låg i hans väg förut förse sig med lifsmedel för den tid han här borde gifva undervisning? Utan svårighet mäktade han sjelf bära så mycken proviant, som härtill erfordrades, ännu lättare förde han den med sig, då Renskjuts fick begagnas och hvilket under förflutna åren varit fallet åtminstone sex månader af året? Hade

det icke varit omtänksamt och verkställbart at catecheterne tidigt om hösten upphandlat litet förråd af matvaror och nedsatt det t. e. hos Pastor, för att vid tidtals inträffande Kyrkoresor dels af dem sjelfve dels af någon annan pålitelig afhemtas till fyllande af behovet, när utväg att erhålla nödiga lifsmedel sagnades? Skulle det icke hafva varit möjligt, att förmå den fattige och den förmögnare Lappen till att någon gång om året uppslå sina kotor så nära intill hvarandras, att catecheten kunnat på en gång undervisa så den förres, som den sednares Husfolk? Skulle icke genom Församlingens Fattigförestånderskaps försorg till desse Fattige Föräldrars hemvist kunnat anskaffas för Catecheten nödigt uppehälle, hvilket denne fått godtgöra fattigkassan?» — Något motiv till barnens underhåll på det allmännas bekostnad kunde I. Grape icke se. De lapska föräldrar som mäktade underhålla sina barn i hemmet, kunde förse dem med uppehälle också i skolan, de åter som för fattigdom icke kunde försörja sina barn själva hade icke länge stannat i Lappmarken. Vad i femte punkten föreslagits, missionärstjänstens indragning, var han med på. Denna tjänst var tydligen förfelad, erkände han. Vad i sjätte punkten sagts om kateketerna underströk Isak Grape. På kateketernas besök hos lapparna hängde undervisningens framgång. Om den ambulatoriska undervisningen icke dreves med allvar, bleve föga utträttat. Några modifikationer vore dock behöfliga. Särskilt måste det anses för strängt med en fem månaders undervisning i skola och därefter sju månaders ambulatorisk undervisning. Lämpligare vore fyra månader i skolstuga, två månaders ferier och sedan ambulatorisk undervisning.

Härnösands konsistorium yttrade sig den 31 okt. 1827 om Zach. Grapes memorial och den 28. 10. 1829 om Holmströms förslag.

Beträffande Holmströms förslag ställde sig konsistoriet på prästerskapets sida. Kyrkoanläggningar i Lappmarken hade såväl i äldre som senare tid bidragit till jämnare kristendomskunskap. Kapell med präster förkortade visserligen kyrkvägarna, men nedsättning av präster i Tärna och Kvikkjokk hade icke medfört många nybyggens anläggande. Det vore bättre med uppodling längre ner än att locka inbyggare till mindre odlingsbara trakter. För lapparna vore den föreslagna anordningen icke lämplig. De njöto redan prästerlig betjäning sommar och höst. Konsistorium kunde därför icke tillstyrka Holmströms »troligen i bästa välmening uppjorda förslag», som dessutom skulle ta i anspråk medel som voro beräknade till reglering av undervisningen i Lappmarken.

Den lämpligaste förändringen i den ambulatoriska undervisningen var den som prostén Zach. Grape föreslagit.

Kanslirådet Gustaf Adolf Bruncrona.
(Svenska Porträttarkivet)

De inkomna yttrandena bearbetades av kanslirådet Bruncrona. Den 15 sept. 1830 föredrog han ärendet i Kungl. Kanslistyrelsen, som helt anslöt sig till det yttrande han uppsatt. Det refereras i det följande.

Kanslirådet Bruncrona utvecklar först motiven för att svenska staten bör vårda sig om det lapska folket. Enligt Sveriges äldsta urkunder och lapparnas egna traditioner äro lapparna Sveriges urinnevånare. Fornforskarna äro också övertygade därom. En nation som utträngt lapparna från deras ärvda jord och lämnat dem i besittning blott av fjäll och ödemarker är pliktig att genom fysisk, moralisk och religiös vård återgälda den skuld förfädren åsamkat. Även om det allmänna icke har någon egentlig behållning av bidragen från Lappmarken, betyda lapparna mycket för rovdjurens utrotande och lämna med sina renhjordars avkastning ett väsentligt tillskott till angränsande tracters hushållning. Det i Lappmarken uppväxande bergsbruket kunna de väsentligt främja genom att biträda vid transporter av malm och tackjärn. Lapparna äro rikets egna medborgare och förtjäna en sådan religiös och moralisk omvårdnad att de icke återfalla i hedniskt mörker, vilket vore oförenligt med den filantropiska och kristliga anda som numera råder hos hyfsade folkslag. Den svenska regeringen har också sedan gammalt med ömhet omfattat det i många avseenden vanlottade lappfolket. Sveriges stora konungar ha sört för

dess bildning och frihetstidens styrelse har på ett berömvärdt sätt fullföljt vad dessa konungar grundlagt. Uppenbart är emellertid, att man av ett nomadfolk icke kan vänta snabba framsteg i fråga om upplysning. De yttre omständigheterna motverka kunskapers spridande ibland dem. Åkerbruk och fast bosättning äro första villkoren för all civilisation, men från dessa grundvillkor är lappmarken merendels utestängd. Man får därför icke ställa alltför höga anspråk på andlig kultur hos det lapska folket. Prästerskapet har nog väntat för mycket därvidlag. Kan man bibehålla undervisningen på den ståndpunkt den nått, får man vara nöjd. De forna förvillelserna ha dock upphört, och visitationsakterna betyga i allmänhet en lika god kristendomskunskap hos lapparna som bland de svenska nybyggarna.

Av de inkomna akterna har icke bestämt kunnat utrönas, vilken av de tvenne olika undervisningsmetoderna verkat bäst på folkbildningen. Bland det hörda prästerskapet har en del gjort anmärkningar mot den gamla skolinrättningen, en annan del åter anfört många olägenheter vid det på försök införda ambulatoriska undervisningssättet och å ingendera sidan har man brustit i bevisning. Konsistorium har dock ansett rådligast att ännu en tid låta fortgå med gällande organisation. Bruncrona är av samma mening, särskilt som ett tätt ombyte av undervisningsmetoder snarare måste skada än gagna det hela, men liksom konsistorium är han böjd för vissa jämkningar. Han har även några tillägg och ändringar att föreslå.

Konsistorium hade tillstyrkt en ny skolas upprättande för Fölinge, Kall och Undersåker i Jämtland. Då det här icke var fråga om återupplivande av en gammal skola, kom förslaget i strid med de av Kungl. Maj:t fastställda grunderna, och Bruncrona kunde därför icke tillstyrka det.

Prosten Grapes förslag om en uppdelning av kateketernas tjänstgöring i dels en fast undervisning i skolstugor och dels en ambulatorisk vore däremot att förorda. Den fasta undervisningen borde omfatta fyra månader årligen, och den ambulatoriska sex månader. En förhöjning i kateketernas arvode med 50 procent vore även lämplig. Dessa lärare skulle därigenom slippa anlita binäringar för sin utkomst och man kunde få kompetentare och beständigare innehavare av katekettjänsten. Ekonomiskt borde denna löneförhöjning kunna genomföras sedan missionstjänsten och två katekettjänster indragits. Man skulle även göra någon besparing, ty sedan kateketerna fått bättre lön kunde de väntas stanna längre tid i tjänsten och utbildningskostnaderna skulle på så sätt minska.

Beträffande utbildningen av kateketer ville Bruncrona betona vilken av att i skolorna endast sådana elever intoges, som redan handletts av kateketer och vilkas anlag och förutsättningar för studier därigenom kunnat

utrönas. Den som sedan i skolan ådagalade lämplighet och villighet för katekettjänsten, borde ytterligare utbildas hos vederbörande pastor. Kateketutbildningen bleve på så sätt både kortare och effektivare.

Den i svenska skolor redan införda växelundervisningen hade lätt och snabbt givit resultat beträffande elementär undervisning och borde i lappskolorna tillämpas vid innan- och utanläsning samt skrivning. Läraren finge då tillfälle att »rationellt behandla och utveckla sina lärosatser, helst hvad angår salighetsläran» till fördel för eleverna, som skulle vinna tid, och till gagn för föräldrarna, som vid denna kortare lästid skulle besparas kostnader. Den ökade omsättningen av elever gäve i sin tur snabbare spridning av kunskaper hos lapparna. På försök borde växelundervisningen införas i skolstugorna av de kateketer som gjort bekantskap med den i lappskolan.

Andra vägar kunde prövas. Lapska mödrar borde uppmanas och uppmuntras att lära sina barn innanläsning, tryckning och spridning av lapska kristendomsböcker kunde väntas ge resultat, och därvid borde man kunna påräkna Svenska Bibelsällskapets hjälp.

Bruncrona lanserar även ett slags premiesystem för att stimulera intresset för hemundervisning. »Som penningelystnad hos lapparne lärare vara ett nationaldrag, i synnerhet hvad angår klingande mynt, och de för övrigt älska prydnader af silfver, borde man begagna sig af denna deras svaghet för ett godt ändamål samt på denna grund åt mödrar som lärt väl sina barn innanläsning samt åt cateketer och elever som utmärkt sig utlofva och utdela belöningar, lämpade efter hvars och ens förtjenst, antingen i silfverpenningar och medailler eller någon i Lappland brukelig silfverprydnad.» Husfäderna borde uppmuntras att underhålla barnen i skola.

Tillsynen över skolorna och framför allt över kateketundervisningen borde utövas av pastorerna, eventuellt mot skäligt arvode. De skulle därvid anställa förhör så väl med kateketerna som deras elever. Om anledning yppades till anmärkning, borde det åligga pastor att göra anmälan därom till generalvisitatorn. Denne finge sedan i förekommande fall vända sig till konsistorium. Förslag till lokala modifikationer borde på samma sätt tillkännages.

Förslaget om friplatser för de fattigas barn måste av ekonomiska skäl ställas på framtiden.

Slutligen tar Bruncrona upp länsman Holmströms av landshövdingen stödda projekt om skolornas ersättande med kapellanläggningar i fjällen. De skäl, varpå konsistorium avstyrkt, gillar Bruncrona och påpekar därjämte, att projektet stode i strid med Kungl. Maj:ts stadganden beträffande undervisningsverket i Lappmarken. De avsågo bättre undervisning

för lapparna men icke vildmarkens uppodling och befolkning genom nybyggens anläggande. Att anställa endast en kateket i varje lappmark, såsom Holmström föreslagit, vore för lapparnas bildning och undervisning alldeles otillräckligt. Men även ur kolonisationssynpunkt syntes projektet tvivelaktigt: »då Sverige under bättre luftstreck ännu saknar armar att upptaga och förbättra en mera odlingsbar jord än den Lappmarkerne erbjuda, synes ej skäl vara, att med uppoffring af det moraliska syftet att i andligt afseende vårda en vanlottad folkstam, inlocka nybyggare till anläggningar, hvaraf Staten och de sjelfve föga eller ingen nytta torde skörda, utan tvärtom, såsom det påstås under nuvarande styrelse hafva inträffat i Finska Lappmarken der nya bosättningar varit lifligare, vid ofta åkomne froster och missväxter, Staten kanske nödgas understödja de utfattige Nybyggarna utan hopp om återbetalning. Lapparne skulle emellertid alt mera utträngas från de fjälltrakter naturen för dem och deras renhjordar liksom utstakat och hvilka till största delen dock aldrig kunna i längden bebos; de skulle derigenom blifva än fattigare och tilläfventyrs mera än hittills skiljde från relationer med den egenteligen bebyggde och civiliserade delen af Norrland eller Kustlandet.» Anläggandet av nybyggen i Lappmarken borde stå i sammanhang med gruvdrift samt masugns- och järnbruksanläggningar och avse transporternas underlättande. Det borde dock undersökas huruvida transporter med ren vore den lämpligaste lösningen eller om i denna fråga samverkan mellan nybyggare och lappar kunde etableras utan att de senares rätt kränktes.

Bruncrona fäste även uppmärksamheten vid lapparnas nomadism. Var kapellen anlades vore för lapparna tämligen likgiltigt, »emedan vid deras kringvandringar längre eller kortare distanser föga komma i beräkning och de snart närma sig till hvilken plats som helst, blott bete för deras hjordar der yppas».

Holmströms mening om lapska språkets utbytande mot det svenska kunde Bruncrona icke biträda. I anseende till lapparnas »individualitet» och säregna förhållanden komme de troligen att i alla tider bibehålla sitt språk, »hvilket icke heller saknar sitt intresse». Det borde bevaras.

Skulle Kungl. Kanslistyrelsen emellertid fästa avseende vid Holmströms projekt, kunde försök göras med ett kapell, och då borde lappallmogen höras, om den ville delta i byggnadskostnaden och i kapellprästens underhåll.

Med sin utredning hade kanslirådet Bruncrona i vissa hänseenden kommit till annat resultat än konsistorium. Han ansåg därför säkrast att hänskjuta ärendet på nytt till konsistorium för att få veta om giltiga skäl mot förslaget antagande kunde förefinnas.

K. Kanslistyrelsen fann detta välbetänkt och lät ärendet gå tillbaka till konsistorium som dels skulle yttra sig över de föreslagna åtgärderna dels skulle föreslå lämpliga platser för skolstugor.

Konsistorium infortrade yttranden från lappmarkskyrkoherdarna, och under år 1831 inkommo en rad skrivelser och förslag.

Kyrkoherde Carl Johan Fjellström i Arjeplog avgav sitt yttrande den 25 september 1831. Han hade hört församlingens lapska allmoge både i Arjeplogs kyrka och i Lövmokks kapell och därvid hade mag. Petrus Læstadius varit närvarande. Lapparna hade alls ingenting haft att invända mot den föreslagna undervisningen i skolstugorna. De hade under de senaste åren någon tid av vintern underhållit sina barn på ett ställe, där barnen fått undervisning av missionär och kateket. Men många föräldrar saknade förmåga att hålla barnen på detta sätt. De förmådde knappast livnära sig och de sina hemma i sina visten. Då det alltid kostade mera att leva borta på matsäck än att bo och äta hemma, kunde dessa fattiga lappar omöjligen utrusta barnen med kost för någon längre tid. Magister Læstadius hade påpekat, att socknens fattigvård borde bidra till de fattiga barnens underhåll vid skolplatsen, men det hade uppkallat socknemännen till skarpa protester. Fattigvården vore mer än tillräckligt belastad med en mängd fattighjon av lapska nationen, och den svenska delen av församlingen hade mer än en gång velat skiljas från den lapska i fråga om fattigvården. Fjellström själv betygade: »jag torde utan öfverdrift kunna antaga att hälften af lappska allmogen i denna socken kan räknas till de fattiga. De lifnära sig sjelfva medan de hafva helsa och krafter, men falla till stor del fattigvården till last, enär de blifva gamla och orklösa och äro samteligen ur stånd att kosthålla sina barn utom hus och hem.»

Fjellström påpekade vidare otillräckligheten av prästerliga krafter i denna avlägsna fjällbygd. Skolmästaren och efter skolans indragning missionären hade hittills i nödfall varit att tillgå. Enligt den nya planen skulle denna möjlighet helt och hållet falla bort.

25. Petrus Læstadius restaurationsförslag år 1831.

Under en resa till Stockholm våren 1831 fick Petrus Læstadius kännedom om den reform som var å bane. Genom tillmötesgående från lektor Lindahl och konsistorienotarien Nenzén fick han ta del av handlingarna, som då kommit till Härnösand från Kanslistyrelsen. Efter hemkomsten till Arjeplog uppsatte han ett betänkande med rubriken »Wördsam framställning rörande undervisningsverket i Lappmarken», daterat den 21 oktober 1831.

Anledningen till att han oanmanad företar denna framstöt, förklarar han vara dels att åtskilliga viktiga omständigheter undfallit dem som tidigare yttrat sig i saken dels att konsistorium icke ännu syntes ha »stadgat sitt omdöme». På grund av den stora betydelse Petrus Læstadius åsikter skulle få för det lapska undervisningsväsendets gestaltning och särskilt för Arjeplogs lappskola kan det vara skäl att något närmare ta del av detta aktstycke.

Först berör Læstadius kanslirådet Bruncronas förslag, åt vilket han ger ett varmt erkännande. I dess grundidé instämmer han. Beträffande själva organisationen önskar han dock vissa modifikationer och tillägg.

Den undervisning på fyra månader i stationära skolor under en katekets ledning, som utgjorde den betydelsefullaste nyheten, var visserligen en tacknämlig förbättring, men tiden bleve likväl för kort. Även om eleven finge gå en sådan termin till, inträdde den olägenheten, att åtta månader komme att förflyta mellan terminerna, ett alltför långt uppehåll. Tanken att de elever som undervisats av kateketerna skulle för vidare förkovring intagas i lappskola var i sig själv förträfflig men omöjlig att realisera på det sätt förslaget angivit. Den kateketiska undervisningen och undervisningen i skola skulle bli förlagda till skilda distrikt. Sålunda skulle barnen i Arjeplog och Arvidsjaur gå i Lycksele skola, som skulle bli den enda för södra lappmarken. »Det kan tagas såsom en alldeles afgjord sak, att ingen Arjeplogs eller Arvidsjaur lapp skickar sitt barn på egen bekostnad till Lycksele, ja de torde knappast kunna förmås dertill om det skulle ske utan någon deras kostnad, ty det skulle förefalla dem som en landsförvisning». Längs vattendragen skedde lapparnas flyttningar, — »bär det af åt sidan, då anses det föra åt främmande land». Skolorna vore för

övrigt redan nu ur stånd att taga emot barnen inom det egna distriktet, ännu mycket mindre hade de rum för barn från annat håll.

Læstadius nästa anmärkning gällde lärarpersonalen. Där skolor icke funnes, skulle kateketen vara lärare. Men verkliga religionslärare kunde dessa aldrig bliva. »Att predika Jesu lära, såsom sig bör, i anda och sanning, och med framgång förrätta det magtpåliggande värfvet, att utså Religieuse Cultur hos ett ohyfsadt och kallsinnigt folk dertill fattas sjelfwa Presterskapet ännu mycket att wara fullt skickeliga, churu wi äga en långt högre grad af bildning, och, hwad som härwid måste gälla mer än någonting annat, ett högt anseende af gammal tillwand wördnad i menighetens sinnen. Hwad will man då wänta af dessa half-bildade Lapp-Pojkar, som genom den här på orten för ganska stor ansedda Lönen af 8 Tunnor, hastigt satta öfwer sina wederlikar, fatta en hög tanke om sig, börja i kläder och maner utan urskiljning och smak härma Herrskaps-moden och blifwa Half-Herrar, det ömkeligaste mellanting i menskligheten, ett föremål för åtlöje och förakt i stället för den, för en Religions-Lärare aldeles nödwändiga aktningen. — Hwad äro Catecheterna? De äro ju ej annat än Lappdrängar, som någon tid wistats i Pastors hus, och der undertiden begagnats såsom uppappare och ärendespojkar, under det de underwisats, hufwudsakligen att skrifwa, ty uti läsning har wäl hittills icke så stor underwisning behöft meddelas. — Om någon skulle sätta sko-putsare och Handverksgesäller till Lärare, hwad skulle man tänka derwid? Gud Beware oss! torde alla Religionens vänner säga.» — Huru mycket man än höjer deras lön, »så blifwa de ju ändå ej annat än uppklädda Lappdrängar, desto mer dum-högfärdiga och flärdfulla ju större lön de hafwa».

Med prosten Zach. Grape delar Læstadius meningen att genom den nya anstalten de fattigas barn blivit utan undervisning, emedan föräldrarna icke mäktat kosthålla kateketen. I denna fråga stode hela lappmarksprästerskapet emot doktor Isak Grape. Læstadius ironiserar över doktor Grapes resonemang om kateketens matsäck och betecknar honom som den oerfarne vilken försvarar »sina på kammaren uppgjorda förslager om kringvandrande apostlar i Lappmarkens ödsliga skogar och töckniga fjäll». Doktor Grapes frågor bemöter han med motfrågor. »Så skulle då prester gifwa sig till uppköpare af Catecheternas matsäckar! Hwad garantier ägde han, att den fattige Lappmannen, som han skulle använda som commissionair härutinnan, köpte till lindrigaste pris, och icke stoppade en del af de meddelade penningarna i egen pung? Och den fattige Lappen skulle bära Catechetens kost till sitt hem; hwar är då Lappens hem? Huru många tiotal mil skall han släpa med sig kring skog och mark dessa waror, att wara till hands wid Catechetens, owisst när, inträffande ankomst. Han

har ju icke tillräckligt stora renar att transportera sitt eget bohag, och på sin rygg har han nog att bära, då han, som oftast måste bära sitt barn eller af bohagsting så mycket han förmår. I hwilken granqwist skall han då hänga den medförande Catechetkosten och lemna den till byte åt foglarna under Himmelen och Djuren på Jorden? Hwar är den närgränsande rika Lappen, hos hwilken Catecheten skall köpa kost för att bära med sig till den fattiga? Och hur mycket will man lägga på Catechetens skuldror?» Med tydlig hänsyftning på sig själv utbrister Læstadius: »den som under packningens tyngd spottat blod raisonnerar annorlunda».

Prosten Zach. Grape hade föreslagit att de fattigas barn måtte få understöd av det allmänna, men doktor Grape hade ansett att socknens fattigvård borde träda emellan. Det senare fann Læstadius otänkbart. Socknen vore visserligen pliktig att sörja för sina fattighjon. Men det är skillnad mellan fattiga och fattighjon: alla fattighjon äro fattiga, men icke alla fattiga fattighjon. Bland lapska allmogen kan man räkna med nästan hälften som i mer eller mindre grad fattiga, men de äro därföre icke fattighjon. I Arjeplog hade man genom auktionssystem nedbringat kostnaderna för fattighjonen, men där liksom överallt i Lappmarken rådde stort missnöje hos den svenska befolkningen över fattigvårdstungan. Bland svenskarna funnos inga fattighjon, men den svenska befolkningen i socknarna måste likväl bekosta de lapska fattighjonen. Skulle underhållet av de lapska skolbarnen komma till, måste detta innebära en stor orättvisa, då många svenskar önskade låta sina barn studera men icke hade råd till det. Kansli-rådet Bruncrona hade nämnt om fattigkassor för dessa kostnader, men i Arjeplog åtminstone kunde fattigkassan bestrida knappt en tiondedel av fattigvården, resten måste tillskjutas ur sockenkassan. Lika litet som gällande organisation med enbart ambulatorisk undervisning gav de fattigas barn någon undervisning, lika litet skulle de få sådan enligt det å bane varande förslaget.

»Den gällande undervisningsanstalten har», yttrar Læstadius till slut, »åstadkommit ingen nytta.» Nästan alla lappmarkspräster vitsorda detta. Prosten Grape undantager därvid Arvidsjaur. Men redan för hundra år sedan vitsordades Arvidsjaur för en relativt bättre kristendomskunskap. Den kan sålunda icke ha tillkommit genom den nya undervisningsanstalten.

Innan Læstadius övergår till att framställa egna positiva förslag, granskar han de projekt som han funnit i handlingarna. Först stannar han vid länsman Holmströms förslag om kapellanläggningar i fjälltrakterna, ehuru detta icke upptagits av Bruncrona. Læstadius angriper de lösa kostnadsberäkningarna som omfatta kapell men icke prästgård och andra nödiga hus. Med exempel visar han, att ett kapell i fjällen måste kosta minst

1000 Rd och en prästgård 2000 Rd. För två kapellanläggningar skulle åtgå 6000 Rd. »Hwar skola de tagas?» Tidigare hade kyrkor för lapparna uppförts icke i fjällen utan i skogslandet, där lapparna vistades större delen av året. Numera nödgades lapparna vistas om vintern i kustlandet, därför att nybyggarna genom skogseldar härjat lappmarken och gjort renbetet otjänligt. »Mera än undervisningsverket tillhör detta ämne en omtänksam Länsstyrelse och en Länsman bör ej under det han fördjupar sig i fremmande ämnen lemna mordbrännare utan minsta åtal.» Holmströms förslag avsåge mera LandsKulturen än den religiösa kulturen, och medel som voro avsedda för den senare borde icke få tagas i anspråk för den förra.

Landshövding Schmidt och länsman Holmström hade förordat undervisning på svenska språket. I Åsele och framdeles möjligen i Lycksele kunde detta vara lämpligt men icke i de norra socknarna. Däremot kunde den idé förtjäna uppmärksamhet som kyrkoherde Lindahl framfört, nämligen att lapska barn skulle inackorderas hos nybyggare för att genom dem få undervisning. Denna anordning kunde lämpligen praktiseras på utfattiga lappbarn, som i brist på renboskap ändå icke kunde bli nomader. »Derigenom kunde de likväl blifwa Nybyggare och således nyttiga medborgare, i stället för att de nu wanligen uppehålla sig som tiggare och wallhjon och slutligen falla fattigvården till last.»

Slutligen vidrör Læstadius den anmärkning som gjorts mot lappskolorna efter gamla ordningen att de visat sig otillräckliga och för kostsamma. Riktigheten av denna anmärkning understryker Læstadius. Med blott sex barn i skolan måste kostnaden bli orimligt stor i förhållande till nyttan. »Men», frågar Læstadius, »är det där 6-talet så wäsentligt wid Lapp-Scholorna?» När i svenska skolor en skolmästare kan undervisa ända till 60 barn, »huru kommer det då till att en skolmästare här ej skall kunna undervisa flere än 6». Och därmed är Læstadius inne på sin huvudtes, nämligen att »stationära skolor med prestmän såsom skolmästare äro den nyttigaste och ändamålsenligaste undervisningsanstalten i Lappmarken».

Vad det alltså främst gäller, är förbättring av skolorna: »en felaktig inrättning bör botas, ej tillintetgöras, så länge man ej kan sätta något bättre i stället: ingen förständig människa bränner upp huset för det att det är illa ställt; man sätter om det och det blir ganska godt».

Som första önskemål i fråga om lappskolornas förbättring sätter Læstadius obegränsad intagning av elever. »Så många som infinna sig», borde erhålla undervisning, och under skoltiden måste föräldrarna själva bestrida underhållet av barnen. För fattiga barn borde dock gratisplatser finnas, högst sex vid varje skola.

*Petrus Læstadius
med sin häst »Slompen».*

Kateketundervisningen borde inskränkas till en förberedande undervisning för blivande skolelever och ske dels i hemmen dels genom kurser vid vissa nybyggen dit barnen dragits samman. Kateketerna borde ha mindre lön för att icke bli oberoende av allmogen och dess förtroende. »Med den lön Catecheterna nu hafwa, kunna de fullkomligen hafwa sitt uppehälle utan något Lapparnas bidrag. De resa omkring och ingen kan förskjuta dem. Om de ock bedrifwa underwisningen med lamhet, sätta barnen utanläxor och ligga sjelfwa owerksamma, så förlora de wäl förtroendet; men det gör intet, så länge de kunna styrka att de regelmässigt rest omkring. — Sådant är åtminstone förhållandet här i Piteå Lappmark; — Samma personer som tjenstgjort med beröm såsom catecheter vid den förra inrättningen hafwa blifwit lata och aldeles onyttiga sedan de fått den högre Lönen och blifwit catecheter wid den nya inrättningen: derpå har man exempel här i Arjeplog.» För den förberedande undervisningen vore det icke ens nödvändigt med kateketer. Den kunde skötas av vilken skicklig person som helst mot lämpligt arvode.

Skolmästaren däremot borde ha ordentlig lön och svara för underhållet av skolhusen. Som det förut varit, hade underhållet vilat på det allmänna och skolmästaren saknat intresse för husens vidmakthållande. Skolmästarbefattningen och spismästarysslan borde vid förefallande behov — oskick-

lighet eller vårdslöshet hos skolmästaren — kunna skiljas från varandra. Det borde även åligga skolmästaren att biträda Pastor med kåtaförhören. Dessa förhör hade kommit ur bruk sedan pastor fått även en svensk församling som han icke kunde lämna utan själavård och gudstjänst för att ägna sig åt kåtaförhören. Skolmästaren som i regel var yngre än pastor borde därför på vissa tider, särskilt under skolfrierna, resa omkring bland lapparna och förhöra dem. Under tiden kunde kateketen bestrida undervisningen i skolan.

En olägenhet kunde väntas uppkomma genom missionärstjänstens indragning. Missionären hade varit en tillgång genom den tjänstgöring han kunnat prestera vid inträffande förfall för de ordinarie prästerna. Självt hade Læstadius ett par gånger vikarierat i Arvidsjaur, en gång i Sorsele och i Arjeplog tjenstgjort »nestan som en comminister». Genom sloandet av missionärsbefattningen skulle brist uppstå på lätt tillgängliga vikarier. Men även denna olägenhet kunde enligt Læstadius mening undanrödjas. Man kunde anställa en stationär kateket vid skolan med så stora löneförmåner att han kunde underhålla sig och sin familj samt ge honom del i skolbordet eller anvisa åt honom annan lägenhet i skolans närhet. Skolmästaren bleve då i stånd att tidvis överlåta undervisningen åt kateketen under pastors tillsyn för att själv tjänstgöra som vikarie i angränsande församlingar eller förrätta kåtaförhören.

Med sitt förslag avsåg Læstadius icke att upphäva något av de existerande undervisningssätten endast att sätta dem i lämpligaste förening med varandra. Vad som skilde hans förslag från Kanslistyrelsens var enligt hans mening endast de fasta skolornas återställande och reformering samt »förkastandet af catecheter som Religionslärare». Han slutar därför med att yrka:

- »1° att en reform efter här föreslagna grunder så snart som möjligt widtages wid de bibehållna skolorna i Lycksele, Jockmock och Gellivare
- 2° att äfwen på de öfriga ställena i Lappmarken Underwisningsverket så snart ske kan organiseras efter de här föreslagna grunderna med upphäfwande af de nuvarande Missionairerna och Catecheterna.»

Att Petrus Læstadius i sin framställning argumenterar utifrån förhållandena i Arjeplog har i det föregående på flera ställen kommit till synes. När han yrkar på kateketlönernas nedsättning hänvisar han uttryckligen till erfarenheterna från Arjeplog. När han klandrar det gamla systemet med reparationer på det allmännas bekostnad och yrkar på att skolmästaren skall ansvara för husröta, utbrister han: »Hwad intresse hade då Boställsinnehafwaren att hålla husen wid magt? Det låg tvärtom mera i hans

intresse att låta bristfälligheter uppkomma, till hwilkas reparation han kunde använda eget tjenstefolk och derigenom göra sig en lätt förtjenst. Hwärtill tjente det ock att alla husgerådssaker och klädespersedlar skulle på allmän bekostnad inköpas? Det föregifwes allt hafwa warit för Skolae-barnens räkning, ehuru det är säkert att en stor del warit endast för skolmästarens enskilda behof, såsom t. ex. Bryggkärl. Här i Arjeplog har under sista skolmästarens tid wäl aldrig något skolbarn smakat dricka ehuru en stor mängd bryggkärl finnas för skolans behof wara inköpta. — Man skär gerna breda remmar af andras läder. Det war ju bäst för skolmästaren att årligen slå sönder sådana saker, på det hans dräng under de långa winterqwällarna kunde sitta och göra dylikt igen: han kunde aldrig på behändigare wis förtjena så mycket penningar att han dermed kunde löna samma dräng. Eller också kunde han sätta upp en och samma så, bytta eller ämbar flera gånger på räkning; hwem kan syna och controllera sådana saker? Tillfället gör tjufwen, heter det, och ett ypperligare tillfälle kan wäl aldrig gifwas.» Med en räkning från skolan i Arjeplog styrker Læstadius det han här vill bevisa. Förslaget om att vid behov kunna skilja spismästarysslan från skolmästarbefattningen stöder Læstadius på de sorgliga interiörer från den siste arjeplogsskolmästarens tid vilka han återger med sin livfulla och drastiska skildringskonst (se kap. 20). Tanken på en stationär kateket vid skolan för att frigöra skolmästaren till tjänstgöring på annat håll bottnar i de erfarenheter han i detta hänseende haft under sin missionärstjänstgöring, o. s. v.

Det är heller inget tvivel om vad Læstadius avser med hela sin framställning. Han syftar till arjeplogsskolans återupprättande. När han framställer yrkandet att Lappmarkens undervisningsverk så snart som möjligt måtte organiseras efter de riktlinjer han uppdragit, falla orden så:

»Härvid förekommer först och framför allt återställandet af skolan i Arieplog nemligen på den fot som nu är föreslagen. För ingen skola finnes mer talande skäl än denna. Den war från början ämnad till undervisningsanstalt för både Arieplog och Arwidsjaur. Dessa socknar innehålla en lappska folkmängd af 1100 personer, hwilket är åtminstone $\frac{1}{4}$ af hela den lappska folknummerna som lyder under Swerges krona och sannolikt mer än i Lycksele, Åsele och Jämtlands Lappmarker tillsammans, hwilka innefatta 6 Lappmarks Pastorater. — Nu är wäl sannolikt att Arwidsjaur Allmoge icke kommer att betjena sig af skolan i Arieplog, såsom den icke heller betjenat sig af den, utan långt tillbaka; men så återstår dock Arieplogs Lappska befolkning, som är en half gång större än Lycksele Lappmarks, och lika med den i Åsele och Jämtlands Lappmarker tillsammans, och för hwilken ett sådant Institut är oundgängligen nödigt.

Ingen opartisk och med förhållandena bekant skall kunna neka, att Christendomskunskapen der skridit tillbaka på de 10 åren sedan skolan der upphäfdes, samt det gamla Catechetväsendet. Det uppväxande släktet har saknat nödig undervisning, hwarföre Lapparne ofta klagat att församlingen 'faller tillbaka till hedendom', och yttrat flera gånger äfwen wid visitationer den önskan att skolan måtte återställas. Såsom bewis på deras merkliga omsorg om deras barns undervisning kan anföras att de under de sednaste åren skickat ett antal sådana — dels till kyrkoplatsen, der de af mig underwisats, dels till ett afläget Nybygge der de underwisats af en catechet wid namn Lars Pehrsson, sannolikt den enda oklanderliga af samtliga det nya undervisningsverkets catecheter. Af dessa facta kan man sluta, att Arieplogs skola ej kommer att frequenteras endast af Gratister. Här bör wara en fullständig skola, sådan jag föreslagit.» —

»Wilja Arwidsjaur Lapparna deltaga i uppforsling af Spannmål för Skolan m. m. så kunna twenne gratistplatser wara för dem, och ware de i hwilket fall som heldst berättigade, att på egen kost skicka hit barn. Wäl är folkmängden i Arwidsjaur så stor att den kunde förtjena sin särskilda undervisningsanstalt. Men den socken är deri olik alla de andra, att den består af Skogs-Lappar. Dessas mer stationära lefnadssätt, samt bättre tillfälle att oftare besöka kyrkan, och äfwen större ledighet wissa tider att sysselsätta sig med läsning har gjort att denna församling eger bättre Christendomskunskap, än någon annan lappförsamling, och att föräldrarna här sjelfwa kunna underwisa sina barn.»

Driftkostnaden för den återupprättade skolan i Arjeplog beräknar Læstadius bli lika stor som kostnaden för den gällande organisationen. Tre kateketer i Arieplogs församling räknar han med, därav en stationär. I stället för den indragna missionärslönen upptar han en motsvarande utgift för adjunkter åt kyrkoherdarna i Arjeplog och Arwidsjaur. En sådan anordning bleve nödvändig, då missionären icke längre kunde påräknas vid uppkommande behov av prästerlig hjälp. En betydande kostnad måste skolhusens uppbyggande förorsaka. Den borde dock inte bli avsevärt större än om skolstugor skulle uppföras och i alla händelser understiga de forna skolhusens uppsättande. Skulle det visa sig att utgifterna bleve särskilt dryga, borde en byggnadskassa inrättas för Lappmarken av medel från lediga pastorat och andra ecklesiastika befattningar i Lappmarken, och Ecklesiastikfonden endast tillskjuta det som ytterligare kunde tarvas.

Även för projektet med stationär undervisning av kateketer ger Læstadius konkreta anvisningar:

»Utom Skolan finnas i Arieplog 3^{ne} ställen, dit Lapparna wissa tider beqwämligen kunna skicka sina barn och der dessa då af de mindre cate-

cheterna kunna underwisas. Dessa äro: Nybygget *Nausta* beläget 6 mil ifrån Arieplög kyrka och inom Jockmocks Sockne-Rå; men för ändamålet ganska tjenligt, emedan en stor del af Lapparna i Norra delen af Arieplögs socken wintertiden wistas i skogstrakter ej långt derifrån, hwarföre också nu redan ett antal barn årligen der samlas och underwisas af en catechet. Det andra stället är Nybygget *Rappen* 3½ mil från Arieplög, dit Lappar höstetiden, i synnerhet från det närbelägna fjellet Barthurte kunna skicka sina barn. Det tredje stället är *Adolphströms* f. d. Bruk, numera Krono-Nybygge 6 mil från Arieplög kyrka i södra trakten af sochnen, dit äfwenledes ett antal Lappar kunna komma om höste-tiden från de nestgränsande fjellen. Åboerna på dessa Nybyggen hafwa mycken handel och ombyte med de i grannskapet warande Lapparna, hwarföre de ock lätteligen åtaga sig att kosthålla och vårda barnen mot billigt arfwode, som sedan upptages i liquid mellan dem och barnens föräldrar. Här kunna minsta barnen få lära bokstäfwerna och de första elementerna, och i allmänhet förberedas till ingäendet i Skolan, der de efter en sådan förberedelse naturligtvis ej behöfwa tillbringa så lång tid som eljest skolat åtgå. Man kan lätt se af hwilken wigt det är att till denna praeliminair underwisning utse tjenliga ställen.»

Det må nämnas, att Læstadius rätt utförligt uppehåller sig vid prosten Grapes slutkläm, att »alltsammans i alla fall beror på ett upplyst och nitiskt presterskap». Læstadius är av samma mening men tyder detta yttrande på sitt eget sätt. »Hur will man wänta upplysning, skicklighet och talenter hos ett Presterskap wid hwars befordran icke det minsta afseende görs på dessa egenskaper.» Med denna tydning får Læstadius tillfälle att utveckla sin syn på lappmarksprästerskapets befordringsförhållanden och framlägga de ändringsförslag som han utvecklat i sina journaler och skulle återkomma till i en senare framställning.

De erfarenheter som Læstadius i sin inlaga åberopat hänförde sig till Pite lappmark. Det syntes honom därför nödvändigt att lära känna de många olika lokala omständigheter som på andra håll kunde vara av betydelse för undervisningsverkets organiserande. För att få tillfälle att närmare lära känna dem framställer han till sist förslag om att hans missionariat måtte utsträckas »till samma intensiva och extensiva omfång som fordom missionairerna Holmboms och Högströms». —

»Jag skulle resa såsom en slags Visitator igenom hela Lappmarken, både Jämtlands, Westerbottens och Norrbottens, samt derunder taga kännedom om förhållandena och reglera underwisningsverket. Jag skulle då resa icke blott såsom wanligt en gång igenom Landet och det wintertid; utan när som heldst och då lämpligt är traversera i flera riktningar, på flera orter

och wid flera tillfällen höra och förhöra, och i synnerhet i de södra Lappmarkerna besöka de wid fjellen warande Bönehusen, då Lapp-Allmogen till wissa Böndägars firande der samlas. — Inom 2 à 3 år, hoppas jag, skulle allt wara färdigt och detta Missionariat således uphöra.»

Att Læstadius föreslår sig själv motiverar han med att »ingen bedrifwer en plans werkställighet med större nit och bemödande än dess uphofsman». För att icke bli beskylld för att drivas av vinningslystnad erbjuder han sig att fullgöra uppdraget utan drygare kostnad för det allmänna. Får han blott utom missionärslönen uppbära de vanliga visitorernas resepenningar, är han nöjd, »*men underwisningsverket i Lappmarken wille jag ej lemna ofulländadt*».

26. Petrus Læstadius som generalvisitator.

Petrus Læstadius lyckades vinna myndigheterna för sitt uppslag. I december 1832 förordnades han att under tre år förrätta visitationerna i hela Lappmarken. Han var då sedan i juni samma år lärare vid Piteå skola. De första dagarna i januari år 1833 begynte han med visitation i Åsele, ställde därifrån kosan till Härnösand och inhämtade Domkapitlets önskemål beträffande arbetet. Den 18 januari inträffade han i Lycksele, där marknad hölls och där prästerskapet efter plägsed var talrikt församlat. Læstadius tog tillfället i akt och dryftade vid sammanträde med prästerna åtskilliga viktiga frågor rörande ecklesiastikverket i Lappmarken, bland annat det betänkande han föregående år ingivit.

Allmänt erkändes olämpligheten av den tillämpade ambulatoriska undervisningen. Likaså förkastades förslaget om kapellpredikanter uppe i fjällen. Undervisning i skolstugor rönste icke heller anklang, och överläggningarna kommo att röra sig huvudsakligen om två alternativ, dels Læstadius' förslag om lappskolor, där alla lapska barn skulle få undervisning men där vissa gratistplatser skulle stå öppna för fattiga barn, dels kyrkoherde Lindahls förslag om lappbarns inackorderande hos nybyggare.

Det senare förslaget ansåg någon av de närvarande kunna bli till gagn för unga prästmän med liten adjunktslön som ärnade träda i äktenskap. Genom att ta till sig några lappbarn och undervisa dem skulle de kunna bereda sig en liten extra inkomst av inackorderingen. Læstadius ansåg detta problematiskt. Dels skulle den unge prästen knappast kunna kosthålla ett lappbarn för det belopp som vanligen utgick för barnhusbarn, dels skulle han icke kunna underbjuda nybyggaren i öppen konkurrens, om sådan tillämpades. Lämnades icke konkurrensen öppen, så vore en allmän sak vänd till enskild nytta, vilket icke borde få ske. Utackorderingsförfarandet kunde möjligen i Jämtland, där den lapska allmogen påstods vara särskilt mycket kringstridd, vara bättre än skola. En av de närvarande skolmästarna hade erfarit, att den kristendomskunskap som av nybyggare bibringats barnhusbarn icke varit så särdeles grundlig.

Undervisning i lappskola så som Læstadius yrkat gillades av de flesta. Domkapitlet hade dock velat sätta skolmästarlönen till 50 tunnor korn i stället för av Læstadius föreslagna 30. De närvarande tilltalades av domkapitlets mening, men Læstadius och någon till hyste betänkligheter mot

förhöjningen. Skolmästaren skulle därigenom få lika stor lön som kyrkoherden, i en del fall t. o. m. mera.

Læstadius hade i sin kostnadskalkyl beräknat underhållet för en gratist till fem tunnor. Kyrkoherde Carl Johan Fjellström ansåg detta belopp vara för lågt och fick medhåll från de flesta av kollegerna, men Læstadius höll fast vid sin mening. På orter där matvarorna voro särskilt dyra kunde anslaget möjligen höjas, medgav han, men vad Arjeplog beträffade var beloppet alldeles tillräckligt. Domkapitlet ville att gratisternas underhåll skulle utbudas på auktion, upplyste Læstadius, men alla de närvarande voro ense om olämpligheten härav.

Domkapitlet hade avstyrkt Læstadius förslag att skolmästaren skulle biträda kyrkoherden i den ecklesiastiska tjänstgöringen. Læstadius vidhöll sitt förslag men modifierade det så till vida, att skolmästaren icke skulle vara skyldig att fara i sockenbud och fick åtminstone en av de närvarande med sig.

Den föreslagna undervisningen vid nybyggen stötte på motstånd från ett håll och de övriga ville tydligen icke ta ställning till förslaget.

Læstadius hade föreslagit en skola i Arjeplog och en i Torne lappmark men lämnat öppet beträffande den övriga delen av Lappmarken. Meningarna bröto sig ganska starkt i denna fråga. I stället för skola i Åsele borde skolmästartjänsten därstädes förenas med kyrkoherdetjänsten i någon av socknarna i Åsele lappmark, yrkade man, men medan en ville att den skulle delas mellan pastor i Wilhelmina och pastor i Åsele, ansåg en annan att den borde förenas med pastorstjänsten i Fredrika, under det att Læstadius själv förordade Wilhelmina. Beträffande Lycksele skola föreslogs en liknande uppdelning av skolmästartjänsten på Sorsele och Stensele, där pastorerna hade svaga inkomster. Læstadius anmärkte, att de kåtaförhör som han föreslagit och som voro av betydlig nytta skulle spolieras genom skolmästartjänsternas indragning.

Læstadius insände protokollet från sammanträdet till domkapitlet och beslöt att göra denna sammankomst till ett återkommande möte för södra Lappmarkens prästerskap. Nyttan av dylika överläggningar hade han blivit övertygad om. Genom diskussion av frågorna bleve de bättre utredda än om var och en skulle avge särskilt yttrande och domkapitlet finge lättare att bedöma dem.

Efter sammanträdet fortsatte Læstadius med sina visitationer, höll förrättning i Lycksele den 20 januari, i Arvidsjaur den 4 februari, i Arjeplog den 10 februari, i Jokkmokk den 13 februari, i Gellivare den 17 februari samt i Karesuando den 3 mars. Efter vårterminens slut företog han en resa till Arvidsjaur, Arjeplog och Sorsele. Från denna resa återvände han

i slutet av juli. I augusti redovisar han sina intryck och rön i en längre redogörelse till domkapitlet samtidigt som han begär vikarie å sin tjänst vid skolan för att kunna genomföra sin andra generalvisitation.

Åtskilliga av de frågor som Læstadius vidrört i sin tidigare framställning till domkapitlet och i sina journaler möta även här. Sålunda brottas han med ett problem som han förut grubblat på, nämligen det egendomsliga faktum att kristendomskunskapen var sämre i de församlingar som haft lappskolor än i dem som saknat sådan skola. Denna sanning hade varit högst besvärande för honom vid den framstöt för lappskolorna som han gjort, men erfarenheterna under resan tycktes bekräfta den. »Såsom det vill tyckas är Lappska Allmogen i Karesuando och i synnerhet Arvidsjaur bäst grundad. Därvid bör jag icke förtiga den omständigheten att dessa församlingar äro de enda af de äldre, der lapp-Scholor icke funnits, hvilket icke tyckes tala till de sistnämndas förmån och därför plägar citeras såsom ett bevis, icke allenast på deras oduglighet, utan äfven till och med skadlighet. — Vål är jag af den tanken, att en offentlig undervisningsanstalt till bibringande af Christendomskunskap, der föräldrarna sjelfve äro vana att lära sina barn och i tillfälle att göra det, verkligen är mera skadelig än nyttig, emedan de då lätteligen tro sig befriade från denna angelägna omsorg och kasta den på skolan, som dock ingalunda i denna del kan åstadkomma hvad fader eller moder kan. Lägg härtill den verkan, som det beständiga undervisandet utöfvar på föräldrarna sjelfva: docendo discimus, heter det. Men fjellapparne äro långt ifrån att kunna komma under denna kategori: de som skola undervisa andra måste sjelfva kunna läsa i bok.»

Förklaring till den goda kunskapen bland lapparna i Arvidsjaur och Karesuando finner Læstadius i flera samverkande omständigheter. »De hafva oftare och allmännare än någon annan lappallmoge kunnat komma till kyrkan, de hafva icke saknat nitiska Lärare, och ändteligen hvarje år undergått allmänt förhör i sin christendomskunskap. — Att Arvidsjaur utmärker sig särdeles fördelaktigt, det har man ganska väsendteligt att tacka Läsareväsendet för, men också, i synnerhet hvad Lapparna beträffar, den gamla sin liknämninga son och efterträdare så mycket olika kyrkoherde Pehr Edins utmärkta nit och kärnfulla väsen.»

Där kristendomskunskapen blivit väl inpräglad bibehöll den sig tiderna igenom, varpå även Lycksele var ett gott exempel. I Lappmarken kunde en utmärkt lärare utöva ett stort inflytande, »dels emedan fjellförsamlingarna, med få undantag, icke äro så folkrika, dels emedan åhörarna stå i ett närmare och intimare förhållande till sin själasörjare än annorstädes». — Ingenstädes ligger större magt uppå Presterskapets skicklighet än i Lapp-

marken, ty der gäller icke blott att vidmagthålla, utan kanske på de flesta ställen att bygga ånyo».

Idén med lappskolor hade förfuskats. De utexaminerade eleverna hade icke, sedan de själva fått barn, undervisat dessa. Man hade icke ens kontrollerat om de utexaminerade behållit skolkunskaperna. Förmögnare föräldrar borde ha tillhållits att på egen kost hålla sina barn i skola, men det hade försummats. Man hade icke ens sett till att de sex elevplatserna besattes med lappbarn. I Jokkmokk och Gällivare skolor hade en av platserna besatts med nybyggarbarn, ja, i ett fall hade skolmästarens eget barn varit inskrivet som gratist.

Nedgången i kristendomskunskapen hade också andra orsaker. Genom nybyggarväsendet hade prästerskapets kontakt med lapparna brutits: »Medan Presterskapet hade endast Lapparna att göra med, så kunde de egna all sin omtanke och verksamhet åt dem. De reste då omkring i deras Byar och höllo så kallade kåtaförhör, svarande mot husförhören annorstädes. Dessa förhørsresor hafva länge sedan upphört, sannolikt emedan en, de förra nitiska och verksamma männen efterträdande makligare generation fann dem besvärliga. Nu är en, bredvid den lappska existerande, församling af Nybyggare, som ock behöfver sin vård, ett dels verkligt, dels skenfagert skäl för deras försummande. Å en annan sida kunna numera Lapparna på få ställen tillbringa vintern inom Lappmarkens område, emedan Nybyggarna genom skogseldar förhärjat Landet, hvarigenom Rensmossan förstöres. Annu fortfar detta ofog i full fart, och är det mest betänkliga onda som i Lappmarken föröfvas, och som i hög grad påkallar Öfverhetens uppmärksamhet».

Av samma skäl uteblevo lapparna numera även från kyrkan. Ifrån hösten och till våren vistades de utom Lappmarken och sågo icke ens sin själasörjare. Under sommaren vistades de på norska gränsen. Visserligen funnos kapell i fjällen, dit lapparna kommo, men så som helgerna numera firades där, kunde intet gott komma av dem. Endast höst och vår kommo lapparna till sin församlings kyrka, men även dessa tillfällen hade försumpats. »Fordom plägade Lapparna om Lördags och Söndagseftermiddagarna samla sig hos Pastor, och han undervisade dem mundteligen i Christendomens Hufvud-Lärar, hvilket också var högst nödvändigt då inga Religionsböcker ännu funnos. Det skulle ock vara högst välgörande om det samma ännu skedde, men det låter sig verkligen icke göra, ty sedan Nybyggarväsendets uppkomst, hafva Kyrkohelgerna vanligen nog mycken anstrykning af marknader, och en hemlig brännvinsminutering, som på många ställen eger rum, gör det aldeles omöjligt, att taga reda på Lapparna vid

dessa tillfällen». I föregående inlaga hade han yrkat på nödiga reformer, och huru nödvändiga dessa voro ville han nu understryka.

Till bristerna i det gällande undervisningsverket räknade Læstadius den oreda som uppstått beträffande de lapska böckerna. På en del håll funnos böcker i överflöd, på andra håll saknades t. o. m. de nödvändigaste. Rekvisitioner effektuerades icke, om priset rådde ovisshet o. s. v. Under sin resa hade han antecknat bokbestånden vid lappmarkskyrkorna och kunde förete en hel katalog på dem. Vid förteckningen fogar han intressanta reflexioner om de olika utgåvorna, om behövliga förbättringar och om arbetet på en ny psalm- och evangeliibok, till vilken han säger sig ha tagit initiativet.

En redogörelse för de s. k. stämningarna kompletterar vad han sagt om dem i sina journaler. Om prästerskapets kunskap i lapska och finska språken lämnar han utförliga upplysningar och slutligen berör han frågan om ämbetsbiträden åt prästerna.

För att få tillfälle att ännu noggrannare genomföra sin andra generalvisitation vill Læstadius ha ledigt från skolan i Piteå, så att han kan börja resan redan i november och få tillfälle att vid andersmässhelgen besöka Sorsele och Stensele.

Den andra generalvisitationen av Petrus Læstadius tycks ha förlupit i likhet med den första.

I Lycksele hölls den 17 januari 1834 ett liknande sammanträde som året förut. De frågor som nu ventilerades rörde mera de rent kyrkliga förhållandena än skolväsendet, varför protokollet från detta sammanträde icke ger så mycket för det ämne som här sysselsätter oss. Det bör dock antecknas, att frågan om undervisningsspråk i lappskolan kom under debatt. Kyrkoherde Nensén ville att man i lappskolorna skulle låta barnen läsa svenska, men prostén Palmgren som tjänstgjort i Jukkasjärvi socken meddelade, att det varit lapparna där till men att de kommit att lära kristendomen på finska. Han trodde därför att det »ingalunda kunde hafva goda följder med sig begagna annat än deras modersmål». I denna mening instämde de övriga närvarande.

Fortsättningen av resan kan förbigås. Læstadius är själv sparsam med uppgifter och förklarar sig ämna framlägga erfarenheterna från den i annat sammanhang. Han förlade emellertid en del av den andra generalvisitationen till sommaren, besökte Sorsele och Stensele utan visitation och gjorde även en avstickare till Arjeplog. På denna resa höll han dock visitation vid Allesnuole kapell (i Sorsele) och synes nu ha kommit till annan uppfattning av kapellen i fjälltrakterna än förut. »Jag emotser att dessa kapell, ehuru ännu nästan öde, dock i en icke aflägsen framtid komma att

få sin omgifvande och tillhörande församling, då ock Gudstjänst torde komma att oftare hållas der. Åtskilliga nybyggen äro redan anlagda så ofvanom som nedanom och nya anläggas årligen». Tätare resor till kapellen av prästerskapet skulle ytterligare främja utvecklingen, »och de så mycket föreslagna capellena i fjelltrakten derigenom plötsligen framstå till förvåning för dem som föreslagit dem, men aldrig kommit att ana deras obemärkta tillvaro».

Vid besöket i Arjeplog hade han fått så oroande underrättelser beträffande skolbolet där att han fann sig böra slå larm. Den år 1817 företagna avvittningen hade icke fastställts och den då upprättade kartan jämte beskrivning saknades i Arjeplog. Då skolbolet var utan ordinarie innehavare som kunde bevaka dess rätt, löpte det fara att förlora ägor till angränsande nybyggare. Under den gångna sommaren hade en nybyggare synat sig gårdställe på mark som förmodligen hörde till skolans avvitttrade område. Så länge skolbolet utarrenderades, borde kyrkoherden ha uppdrag att bevaka dess rätt och för detta ändamål förses med handlingar från avvittningsförrättningen. Till dess att avgörande fallit angående skolans eventuella återupprättande vore bäst att tjänstgörande missionären finge disponera det, då det säkrast bleve behållet i hävd.

Den tredje av Petrus Læstadius' generalvisitationer började i Fredrika den 26 december 1834, därpå följde Åsele, Dorotea och Vilhelmina. I Lycksele hölls som förut om åren konferens med prästerskapet i samband med visitation där den 18 januari 1835. Resan gick därefter till Arvidsjaur, Jokkmokk, Gellivare, Karesuando och avslutades i Jukkasjärvi den 3 mars. Under sommaren 1835 besöktes och visiterades Fatmomakke den 12 juli, Tärna den 19 juli, Sorsele den 26 juli och Arjeplog den 2 augusti.

Den treårsperiod som förordnandet omfattade led mot sitt slut. Læstadius hade under denna tid förrättat de sedvanliga visitationerna i Lappmarken men därutöver besökt även de församlingar som förr icke blivit visiterade. Han hade begärt dessa tre år för sitt bebadade restaurationsförslag och anmäler nu resultatet.

»Efter att sålunda till en sammanräknad sträcka af 900 mil hafva i åtskilliga riktningar genomrest Landet och dervid uppmärksamt gifvit akt på allt som jag trott böra tagas i beräkning i afseende på Ecclesiastikväsendet derstädes, har jag fördristat mig uppsätta det förslag till Reglemente för Ecclesiastikverket i Lappmarken hvilket jag Maxime Venerandi Consistorii pröfning härhos i största ödmjukhet underställer».

Förslaget som vid de årliga konferenserna i Lycksele diskuterats och efter utarbetandet underställts samtliga lappmarkspräster för granskning och yttrande hade vunnit allmänt erkännande. Læstadius kunde inkassera

en voteringssiffra av 16 för och 1 mot. Några få, relativt obetydliga reservationer hade på enstaka punkter anmälts.

Betydelsen av detta Læstadius förslag är uppenbar. Det utgör stommen till den kungliga förordningen av år 1846, vilken med tillägg och ändringar gällt för Lappmarken ända till våra dagar och varav vissa delar ännu äro gällande.

27. Petrus Læstadius reglementsförslag av år 1835.

Det förslag som Petrus Læstadius efter fullbordade generalvisitationer framlade var avfattat i tre delar:

- I. Ödmjukaste utlåtande om Ecclesiastikverket i Lappmarken.
- II. Förslag till Reglemente för Ecclesiastikverket i Lappmarken.
- III. Motiver till det föreslagna reglementet för Ecclesiastikverket i Lappmarken.

Den första delen innehåller i fjorton punkter historiska notiser och aktuella principfrågor. Den utgör huvudsakligen en sammanfattning av de synpunkter Læstadius tidigare framfört men sedan reviderat med ledning av de ertarenheter han gjort vid sina besök i lappmarksförsamlingarna. Den andra delen är ett fullständigt författningsutkast i fyra kapitel med följande rubriker: I. Om undervisningsväsendet. II. Om Kyrkan och Församlingen. III. Om Tjenster och Befattningar vid Församlingar och Scholor, deras tillsättande, samt Kyrkors, Scholors och Ecclesiastika Boställens Oeconomiska angelägenheter. IV. Om tillsynen och vården öfver Ecclesiastikverket i Lappmarken. I den tredje delen lämnas exakta motiveeringar paragraf för paragraf till allt som föreslagits.

I detta sammanhang äro Læstadius' synpunkter på skolväsendets anordning av särskilt intresse och skola därför i korthet refereras.

Den skolinrättning som föreslås för Lappmarken kommer, säger Læstadius, att innefatta allt det nyttiga och goda i gällande och föreslagna läroanstalter: »de nuvarande Lapp-Scholorna inneslutas till hela sitt omfång inom densamma genom Gratistplatserna, genom Scholmästarens förhørsresor replaceras Missionairs och Catechetväsendet; de föreslagna Schol-stugorna ersättas genom det allom öppet lemnade tillträdet till undervisning i Scholan och genom det tillfälle till undervisning vid Nybyggen och andra välbelägna ställen, som äfven ingredieras i förslaget; genom gratistplatserna vinnes äfven ändamålet med Lappbarns inaccorderande hos Nybyggare».

Tidigare hade Læstadius angivit lappskolans återställande som sitt närmaste och viktigaste mål. Nu går han längre. Han vill icke blott återställa och reformera den gamla lappskolan. Han vill bygga ut den till en ut-

bildningsanstalt för både svenskar och lappar, där alla för Lappmarken behövlige befattningshavare finge danas för sin uppgift och där studiebegåvad ungdom kunde få en grundläggande undervisning för studiernas fortsättande vid högre skolor. »Då den nu föreslagna undervisningsanstalten åsyftar icke blott Lappska allmogens undervisning i Christendomskunskap, utan ock nyttiga kunskapers meddelande åt svenska Allmogen, som nu är den talrikare i Landet, bildandet af Tjenstemän, till och med af Lärare, så är det klart, att den är mera omfattande, vida mera genomgripande än de nu varande undervisningsanstalterna». Betecknande för Læstadius är den optimism varmed han bedömer den föreslagna skolinrättningens effektivitet. Han hoppas, att kristendomskunskapen, om hans program konsekvent genomföres, skall så utbreda sig bland lapparna, att icke blott kostnaderna väsentligt kunna reduceras utan »möjligen till och med sjelfva Scholorna, så vidt de åsyfta endast undervisning i Christendomskunskapen, blifva öfverflödiga».

Lappskolan hade ursprungligen avsett lapparnas undervisning i kristendom. Enligt Læstadius åsikt borde kristendomsundervisningen liksom förut vara lappskolans viktigaste uppgift. Men om med detta primära syfte kunde förenas uppgiften att åt allmogen skänka nyttiga kunskaper och allmän bildning, borde detta icke underlåtas. Klandret mot lappskolorna hade ofta bottnat i att de icke motsvarat »tidernas förändrade skick». En nämndeman eller byalänsman borde icke vara så obildad att han icke kunde läsa en skriven rad eller skriva sitt namn eller sakna kännedom om lagar och författningar. En kyrkovärd borde kunna genomse en räkning och pröva dess riktighet. En kronolänsman i Lappmarken borde vara hemma i lapska språket. Rekryteringen av sistnämnda befattning med män nerifrån landet var högst olämplig ur flera synpunkter. Okunnighet i språket och bristande kännedom om förhållandena i Lappmarken gjorde en sådan man otjänlig, och dessutom skulle han icke kunna existera på den ringa lönen. Endast den som kunde stödja sig på lantbruk vid sidan av sin tjänst lämpade sig för denna syssla. Erfarenheten visade, att sådana män varit mycket lämpliga, men det hade fattats skicklighet. Vad som hittills brustit i utbildningen hos män från nybyggarallmogen i Lappmarken ville Læstadius fylla genom lappskolans undervisning. Finge sådana män blott kunskap i skrivning, räkning o. dyl. skulle de säkerligen bli de bästa tjänstemän för Lappmarken.

Den första lappskolan — skytteanska skolan — hade haft som främsta uppgift att dana lappar till präster. Den tiden behövdes präster som kunde lapska. Under 1600-talet blevo också många lappar präster. Denna lappskolans ursprungliga uppgift borde icke lämnas ur sikte, påpekar Læsta-

dus, särskilt som man åter måste befara brist på lapskkunniga präster. Under 1700-talet ägnade sig ofta lapskkunniga prästsooner från Lappmarken åt prästkallet, men sedan nybyggarna blivt talrika i Lappmarken och lapparna börjat rådbråka svenska språket, hade kunskapen i lapska språket sinat. På senare tid hade lappmarkspräster fått sina inkomster väsentligt reducerade och därigenom hindrats att sända sina söner till utbildning. För den som ville bli en nyttig själasörjare i Lappmarken utgjorde emellertid kunskap i lapska språket ett oftergivligt villkor. Om nu tillfälle öppnades att vid lappskolorna börja lärdomsstudier, skulle otvivelaktigt studiebegåvade ynglingar, som eljest icke kommit att studera till präst, göra det. Men då borde även lapska språket behandlas i dessa skolor. Sitt modersmål är ingen hemma i som ej vetenskapligt bildat sig, och det gäller även lapska språket. Det hade ofta inträffat att lappmarkspräster olika och intolerant bedömt översättningar till lapska. De hade då ordat om »den rena och vackra lapska som i deras ort talas». Orsaken till detta tal hade varit att de saknat språklig bildning, »men det är af vigt att Presterskapet i Lappmarken äger en viss vetenskaplig bildning i sitt språk: ty vid pröfningen af öfversättningar och dylikt äro de de enda kompetenta domare».

Med hänsyn till dessa uppgifter tänkte sig Læstadius lappskolan organiserad på tre avdelningar, en lägre, Paedagogie-avdelningen, en högre, Apologiste-avdelningen samt en tredje avdelning, Lärdomsavdelningen, med ämnen motsvarande lärdomsskolans samt lapska språket.

I den lägre avdelningen, som skulle stå öppen för såväl gossar som flickor, angavs kursen till innanläsning och kristendomskunskap.

I den andra avdelningen, där endast gossar hade tillträde, skulle undervisas i kristendomskunskap, men »framför allt läras att skriva såväl läslig handstil, som ock correct svenska. Till den ändan skall Svensk Grammatika der föredragas, i öfrigt Geografie och Historia, särdeles Fäderneslandets, samt Mathematik. Någon kännedom om Sveriges lag och Författningar och i synnerhet dem som speciellt röra Lappmarken skall äfven bibringas, samt undervisning meddelas huru inlagor och synebeskrifningar böra styliseras med hvad mera, som till Landsortens Publica ärinder hörer. Ändteligen måga ock Naturkunnighet, Geometrie och Landhushållning föredragas i den mån tillfället medgifver och det kan pröfvas tjenligt».

Till dessa avdelningar kunde fogas en tredje med samma ämnen som i lärdomsskolorna och därtill lapska språket, »så att de elever, som deri äro okunnige, måga lära det, och de som kunna det måga lära tala och skriva det correct». Det skulle dock ankomma på skolmästaren om han ville hålla denna tredje avdelning. Under alla förhållanden finge den icke inkräkta på de två andra, »kommande på hans ansvar om han försummar dessa

afdelningar eller sina öfriga åligganden för Lärdomsafdelningens skull, hvaremot det ock må räknas honom till utmärkt förtjenst, om han dem alla med skicklighet förestår».

Huru en skolmästare med denna arbetsbörda skulle gå i land med att föra fram eleverna till gymnasium eller till rektorsklassen i en trivialskola föreföll även Læstadius problematiskt. Han räknar dock med att skolmästaren i lägsta avdelningen kunde nyttja en kateket eller dylik person till biträde och framkastar möjligheten av att i apologisteavdelningen tillämpa »moniteur-systemet», d. v. s. hjälpundervisning genom någon begåvad elev. Samtidigt betonar han att skolmästaren endast av fri vilja behövde hålla en tredje avdelning. Om det av denna anledning kunde bli länge innan en sådan avdelning öppnades vid skolan, borde man komma ihåg, »att det finnes flera Scholor, och att Lärdomsafdelningars öppnande i dem endast genom en händelse skulle inträffa på samma tid. Man kan derigenom få tillfälle att inkomma i den ena Scholan om man ej kan det i den andra. Eljest ligger det mindre vikt uppå några år mer eller mindre för studiernas började än på möjligheten att någonsin börja dem».

Under den tidigare diskussionen om den lapska undervisningen hade Læstadius bestämt hävdadt åsikten att de förmögna lapparna borde själva bekosta undervisningen för sina barn. Till denna synpunkt återkommer han även nu men finner vissa svårigheter i att tvångsmässigt genomföra den. I förordningen vill han ha en bestämmelse om att förmögnare lappar vid av kyrkorådet utsatt vite skulle vara förbundna att hålla sina barn i skolan, därest de icke eljest kunde bibringa dem en undervisning som motsvarade första avdelningens kurs. När han vill motivera denna bestämmelse blir han emellertid tveksam. Han betonar samhällets plikt att sörja för barnens undervisning även då föräldrarna äro ligkiltiga: »om det är Samhällets åliggande att draga försorg om sina medlemmars undervisning och bildning, om Samhället i detta afseende har ett föräldraåliggande, så måste väl också, såsom föräldrar ej låta det bero af barnen sjelfva att lära något eller icke lära, också Samhället taga sig samma myndighet i afseende på råa och okunniga menniskor, som ej sjelfve veta hvad deras frid tillhör». Försiktigtvis inflikar han dock: »huruvida förmögnare lappar billigtvis kunna åläggas att sjelfve underhålla sina barn i Scholan, det torde vara tvifvel underkastadt». Att bestämt ålägga föräldrar att sätta sina barn i skolan kan icke vara rätt, menar han, men att annorledes draga försorg om deras undervisning samt vaka över att så sker hade skäl med sig.

För de fattiga lappbarnen borde emellertid vid varje lappskola ett antal gratistplatser stå öppna. De skulle möjliggöra för fattiga lappar att låta barnen genomgå skolans lägre avdelning.

För hela Lappmarken skulle dessutom finnas fem »extra gratistplatser». Med dem avsåg Læstadius att i apologiste och lärdomsafdelningarna hjälpa fram barn som visat sig äga goda natursgåvor och som vore hemma i lapska språket. Förebilden till dessa friplatser var det stipendium som i trivialskolan fick uppbäras av den som studerade till präst. Det hade upprört Læstadius att man i fråga om dessa stipendier blott kräft att sökanden skulle vara från Lappmarken men icke frågat efter begåvning eller kunskap i lapska språket. »Språket måste naturligtvis vara ett oeftergivligt villkor; men som en utmärktare skicklighet icke gerna kan vinnas utan goda natursgåvor, och dessa icke uteslutande fallit på presternas eller andra tjänstemäns barn, hvilka vanligen äro de enda Lappmarks infödingar som hållas till studier, icke eller ett kastförhållande bör inträda; så har jag trott, att utan afseende på härkomst de hoppfullaste Subjecter, som landet frambringa, borde framdragas för att framdeles tjena det allmänna».

En betydelsefull nyhet i Læstadius förslag var den centrala ställning som han tillerkände skolmästaren. Förut hade skolmästartjänsten, såsom Læstadius uttrycker det, varit en sinekur, där man i all maklighet kunde avvakta sin tur att bli befordrad, och en sådan tjänst borde utan olägenhet tåla vid en utökning i göromålen. Genom den föreslagna apologisteavdelningen ansåg Læstadius sig ha fått fram en förbättring därvidlag. Först med denna avdelning bleve skolmästarens tjänstgöring »lika trägen som Lärares vid Apologistier och Trivial-Scholor».

Læstadius går vidare på den väg han slagit in på. Han vill utsträcka skolmästarens uppgift till att gälla icke blott skolan utan hela det distrikt som hör till skolan. Undervisningsverket inom skoldistriktet borde »till hela sin vidd stå under skolmästarens närmaste vård och befattning».

Främsta motivet till en sådan utvidning är den bristande övervakningen av de redan undervisade, en försummelse som Læstadius ofta klandrat. De forna kristendomsförhören hade kommit ur bruk. Förr hade genom dem kontrollerats, att de som fått undervisning behöllo sina kunskaper. Då kontroll icke längre utövades, förföll snart den meddelade kunskapen och därav hade folk fått den uppfattningen att lappskolorna givit så ringa resultat. Att kristendomsförhören upphört hade sin orsak dels i tillväxten av nybyggarbefolkningen varigenom pastor fjättrades vid kyrkoplatsen och icke längre kunde resa i kåtaförhör dels i helgernas förändrade karaktär. Förr kommo lapparna till helgerna så att förhören kunde börja redan på lördagen och fortsätta på söndag. Nu var pastor så överhopad av ämbetsgöromål vid helgerna, att tid saknades för förhör, och dessutom hade superiet vid dessa tillfällen fått så starkt grepp om lapparna att de icke kunde förhöras. På sina håll kommo endast äldre personer mera allmänt

till kyrka och förhör, den uppväxande ungdomen kom först när det blev fråga om frieri och nattvardsgång.

Botemedlet finner Læstadius i kristendomsförhörens överflyttning från pastor till skolmästaren och det både beträffande kyrkoförhören och förhören i hemmen. Skolmästaren som icke var förhindrad av ämbetsgörömmål kunde lämpligen anställa förhören i kyrkan på söndagsmorgonen före gudstjänsten, »innan det fatala bränvinets tid kommit». Förhørsresor kunde han företaga antingen den tid lapparna voro på sina höstvisten i fjällen eller också passa på när de kommo flyttande förbi. Genom avtal om sammankomst på tjänliga platser, där betesmarker stodo till buds för renarna under en eller annan dags uppehåll, kunde han nå lapparna för sådana förhör. Ett sådant utlyst förhör skulle lappen vara pliktig att infinna sig till, så vida han icke kunde visa laga förfall.

Vid besöken hos lapparna borde skolmästaren kontrollera, att de elever som han undervisat icke blott behållit vad de lärt utan även sökt att förkovra sina kunskaper. Han skulle söka förmå föräldrarna att undervisa sina barn, så att barnen hade någon underbyggnad när de började sin skolgång, eller föranstalta om sådan undervisning genom lämpliga biträden. Det senare kunde gå så till, att skolmästaren satte en kateket eller annan lämplig person att mot betalning av barnens föräldrar sköta undervisningen vid något nybygge eller i en lappkåta, dit lapparna fört såväl barnen som proviant för dem. En sådan anordning hade redan förut praktiserats med framgång.

En kinkig fråga var huru skolmästaren under löpande termin skulle bli i stånd att verkställa förhørsresorna, men Læstadius fann råd även härför. Enligt förslaget skulle skolmästaren vara befriad från att biträda pastor i den ecklesiastiska tjänstgöringen. Då emellertid pastor ibland torde bli nödsakad att anlita skolmästaren om hjälp, kunde den senare med skäl vänta en återtjänst från pastors sida genom tillfällig tjänstgöring i skolan. Ett sådant byte av tjänstgöring borde kunna bidra till »en beklagligtvis ofta nog saknad endragt emellan Pastor och Scholmästare». Hade pastor adjunkt kunde han låta adjunkten sköta skolan, varigenom denne finge välbehörlig praktik i en sak som kanske snart skulle bli hans egen. En utväg vore också att låta en försigkommen elev göra tjänst under pastors tillsyn.

I sin reformiver vände Læstadius nära nog upp och ner på pastors- och skolmästartjänsternas inbördes ställning. Hade pastor tidigare varit skolmästarens inspektör blev han nu den senares tillfällige vikarie blott. På skolmästaren lades däremot större ansvar samtidigt som han bereddes större frihet. För Læstadius var detta en viktig princip. Skulle undervisnings-

verket kunna bedrivas med kraft och verksamhet måste den som förestod det ensam ha både bestyret och ansvaret. Man fick akta sig för att binda händerna på honom. Skicklighet, kraft och god vilja måste få utrymme: »kan Scholmästaren så laga att ungdomen kommer till upplysning och god Christendoms kunskap, så är undervisningsverkets syftemål uppnått: huru han det verkat må vara hans ensak». Om skolmästaren betogs möjligheten att verka efter egna åsikter, svalnade snart den goda viljan. Ett närgånget inspektionssystem skulle snart bli förhatligt. »Det är derföre som detta förslag icke inrymmer Pastor någon egentelig magt öfver Scholmästaren».

I överensstämmelse med denna utvidgning av skolmästarens befogenheter yrkar Læstadius på kateketernas ställande under skolmästaren i stället för att de förut sorterat under kyrkoherden. Ett huvudfel i den gällande organisationen hade varit att kateketerna utbildats av kyrkoherden och till stor del varit beroende av honom. De borde antagas, avlönas och entledigas av skolmästaren. Därigenom finge undervisningsverket »den enhet som ensamt gifver kraft». På ett pregnant sätt pekar Læstadius på det fel som vidlått kateketverksamheten. Man hade icke gjort bestämd skillnad mellan väl och illa gjort: »flitigt rest befriar väl från klander, men mellan mycket eller litet uträttat är ingen skillnad, för det förra åtminstone ingen bestämd belöning eller upmuntran».

Att Læstadius satte kunskap i lapska språket som ett oeftergivligt villkor för erhållande av skolmästartjänst är mindre att förvåna sig över. Som garanti för detta kravs förverkligande ville han ha undervisningsprov under betryggande kontroll. Han ger konkreta anvisningar om mätandet av sökandens kunskaper: »kan han med färdighet uttrycka sig på lappska språket i tal och svar, det må vitsordas för fullständig kännedom af språket, kan han icke utan möda göra det, men dock efter meditation återgifver en svensk mening på lappska, må det vitsordas för försvarlig kännedom, derunder är ofullkomlig kännedom, och må sådant vitsord i ansökningsväg icke gälla, annars än vid ansökning till sådana Pastorater i Södra Lappmarken, till hvilka egentligen inga lappar höra. Den, som förstår blott några vanliga ord men icke meningar och icke kan med tillhjälp af Lexicon något öfversätta, eller med färdighet och riktig Pronuntiation läsa inan, erhålle ej annat betyg, än att han saknar kännedom af lappska språket».

Den centrala ställning som Læstadius ville giva skolmästartjänsten krävde enligt hans mening ett nytt befordringssystem. Vid tillsättning av skolmästare hade förut anciennitetsprincipen tillämpats, d. v. s. antalet tjänsteår hade varit avgörande. Nu ville Læstadius ha befordran grundad uteslutande på förtjänst och skicklighet, varvid ådagalagd lärarskicklighet skulle gälla mera än ådagalagd lärdom. Hans förslag är på denna punkt ganska in-

vecklat: »Tjensteår afgöre företrädet, då allt det öfriga är lika. Hafva sökande lika vitsord om Lärare-skicklighet, gånge graduerad framför ograduerad, och den som Pastoral-examen presteradt framför den det icke gjort och afgöre föröfrigt vitsordet öfver ådagalagda kunskaper. Hafva sökande olika vitsord om Lärare-skicklighet, men i lärdomsgrad äro lika, då hafve den i undervisning skickligare företräde. Hafver den högre betyg för kunskaper, som i undervisning lägre vitsord presterar, då måga deras betyger för kunskaper och Lärare-skicklighet beräknade till vissa valeurer sammanläggas och så sinsemellan jämföras; bliva summorna lika hafve den företräde, som för bättre Lärare-skicklighet vitsordad var. Grundar sig hans betyg för Lärare-skicklighet på tjänstgöring vid undervisningsverket i Lappmarken, hafve företräde äfven om det sammanlagda betyget icke fullt uppgår till lika valeur med medsökandens, men dock kommer det samma i så nära förhållande som 3:4. Vid sådant approximativt förhållande må dock tjensteåren tagas i beräkning och derest de äro betydligt olika afgöra företrädet».

Att Læstadius fäste stor vikt vid en reform på denna punkt kan man sluta av det klander han riktade mot det gällande befordringssystemet. Detta system hade verkat menligt på ecklesiastikverket i Lappmarken. Verksamhet och skicklighet hade saknat uppmuntran, ja, systemet var i icke obetydlig mån orsaken till att den lapska allmogens kristendoms kunskap, trots att dryga kostnader nedlagts på densamma, ännu var så svag.

Hade Læstadius i sitt förslag lagt en tung arbetsbörda på skolmästaren ville han i gengäld genom särskilda förmåner i befordringshänseende uppmuntra och belöna honom. Om en skolmästare under tio år berömligen förestått sin tjänst borde det för befordran inom Lappmarken räknas honom »såsom en förtjenst den der af inga tjensteår öfverväges». Hade han under denna tid behörigen undervisat minst 150 elever, var tjänsten berömligen skött. Vid beräkning av detta antal skulle en viss poängberäkning tillämpas. En elev som inhämtat fullständig kurs i lärdomsavdelningen skulle räknas som fem elever, den som genomgått apologisteavdelningen lika med tre, den som utgått med försvarlig skicklighet i räkning och skrivning jämte andra i apologisteavdelningen förekommande ämnen lika med två. Dubbel tjänsteårsberäkning ville Læstadius däremot icke förorda. En sådan befordringsprincip gjorde ingen skillnad mellan berömlighet och oklandrat arbete. Icke alla lärare som tjänat lika länge äro därför lika förtjänta av det allmänna, menade han. Endast den som skött sin tjänst på ett berömligt sätt borde äga företräde i befordringväg. Efter ett tioårigt tråget arbete behövde skolmästaren »respiration och komma i bättre ro —

han är utarbetad — platsen bör blifva ledig för en yngre — en icke uttröttad».

Skolmästarlönen ville Læstadius ha tillmätt så att någon sammanblandning med anslaget till barnens underhåll icke längre behövde förekomma. Som det förut varit hade skolmästaren med sin usla lön kunnat existera endast genom det rikligare tilltagna anslaget för barnens inackordering. På sina håll hade han profiterat på dessa medel med påföljd att barnen blivit illa tillgodosedda och föräldrarna dragit sig för att släppa barnen till skola. Trettio tunnor korn, varav hälften in natura, borde vara grundlön, och tillägg lämnas med en tunna för vart barn som i skolan eller genom av skolmästaren anställd kateket undervisats, dock högst 20 tunnor årligen. Helst hade Læstadius velat föreslå en lön av lägst 40 och högst 60 tunnor, så att skolmästaren i Lappmarken kommit »i paritet med Schol-colleger», men tillgångarna medgäve icke detta, ansåg han.

Några huvuddrag i Petrus Læstadius reglementsförslag i vad det avsåg lappskolorna ha här presenterats. I fråga om den föreslagna organisationens snara genomförande hyste Læstadius goda förhoppningar. I Pite och Lycksele lappmarker funnos inga hinder för ett omedelbart införande av densamma, ansåg han. I Arjeplog fanns skolbordet kvar. Skolgården måste nybyggas, då den var otillräcklig, men i avvaktan på ny sådan kunde den gamla repareras och i nödfall sockenhusen nyttjas. Innehavare av missionärstjänsten var pastors adjunkt, varför inget hinder i tjänstehänseende förelåg. Allt var sålunda färdigt där och den nya organisationen av behovet påkallad. »Jag vågar således föreslå, att den nu föreslagna Scholinrättningen der inom loppet af instundande år 1836 måtte sättas i verket, så att Schol-undervisningen der kunde börjas den 1:a october instundande år. Till den ändan torde Scholae-bolets vidare utarrenderande böra inhiberas, samt Lön för Missionairer och Catecheter requireras endast för den del af året, som deras verksamhet skulle fortfara, nemligen till den 1:sta October och deremot Lön för Scholmästare, samt underhåll för 6 Gratister för den öfriga delen af året».

Så fort som Læstadius föreställt sig blev icke detta ärende avgjort. Det skulle dröja drygt tio år innan förslaget nådde stadfästelse och under tiden sattes upphovsmannens tålmod många gånger på prov. När han ett år efter dess avlämnande fått veta att det remitterats till landshövdingarna, misstänkte han att man försökte förhala ärendet. Till en ämbetsbroder skrev han: »Det måga ock alla vederbörande veta, att jag icke skall upphöra att driva på saken och att det ej utan påminnelse kommer att¹⁾ quiescera bland acta».

¹⁾ vila bland handlingarna.

År 1837 var Læstadius i Stockholm och diskuterade reglementsförslaget med statssekreteraren von Hartmansdorff. von Hartmansdorff hade betänkligheter beträffande kapitlet om kyrkan och församlingen, men »hela Capitlet om undervisningsverket och hela Capitlet om befodringsväsendet förblefvo orubbade».

Något år senare utbrister Læstadius i ett brev: »Hvad är att hoppas af en Regering som aldrig är i stånd att få något ur naglarna på sig, som i hvarje fråga som gäller någonting allmänt ej kommer längre än till ett evigt hörande, eviga Committeer, och åter nya Committeer, att granska eller trasla bort det de förra utarbetat».

I april 1841 ironiserar han över de ideliga remisserna: »Mitt förslag tör hafva fulländat sin liggetid i Statskontoret och återkommit till Stats Expeditionen, och som icke någon communicationsutväg vidare kunde hittas a priori eller hvartill man af blotta Titeln kunde taga sig anledning, så har Grubbe¹⁾ börjat att taga det i betraktande 'å ena sidan' och å 'andra sidan'. Å ena sidan har han funnit det si och å andra så. I detta si och detta så har han upptäckt en ny communicationsanledning, alltså ett ganska lyckligt fynd. Ergo åter en communication, måhända med någon hänvisning till Cons. att hos Inspectores för ännu existerande Lapp-Scholor söka upplysning».

I augusti samma år avled Læstadius och fick sålunda icke uppleva stadfästelsen av sitt verk. Det inlämnade förslaget blev naturligtvis föremål för en del justeringar. Sålunda ströks lärdomsavdelningen helt och hållet jämte extra-gratistplatserna, i stället för uttryckliga bestämmelser infördes hänvisningar till avgörande genom domkapitlet, o. s. v. Læstadius förslag om skolmästarens ställning och uppgifter har man däremot i det stora hela accepterat.

Den 14 april 1846 stadfästes förslaget av Kungl. Maj:t.

¹⁾ Samuel Grubbe, professor, filosof, statsråd 1840—1842.

28. Missionsskolan i Kuorrokveik 1844—1845.

År 1835 bildades »Svenska Missionssällskapet till Protestantiska lärans utbredande bland Hedningarna». En av de ledande männen i sällskapet var pastor C. Fr. Häggman, son till den i Luleå födde stockholmsprästen J. P. Häggman. Genom pastor Häggman fick sällskapet redan från början sin verksamhet inriktad även på de svenska lapparna. Sverige borde, påpekade han, »ej glömma hedningarna i nordens skogar och fjäll, der väl korset står upprest, men blott som en milstolpe i Christenheten». I stadgarna inrymdes en bestämmelse, att sällskapets direktion skulle äga rätt att till missionär eller kateket i Lappmarken antaga lämplig person. Biskop F. M. Franzen i Härnösand tog med stort intresse del av missionssällskapets verksamhet. Han ivrade särskilt för upprättandet av stationära skolor i Lappmarken och lyckades även vinna sällskapet för sin mening. År 1839 kunde tre skolor öppnas, Knaftens skola i Lycksele församling med kateketen Tellström som lärare, Mårdsele skola, likaledes i Lycksele, med kateketen Skarin som lärare samt Bastuträsk's skola i Stensele församling, där kateketen Fredric Norberg blev lärare.

En inspektionsresa till dessa skolor år 1840 av komminister Anders Sefström i Bjuråker gav uppmuntrande underrättelser och ledde till beslut om nya skolors anläggande och antagandet av flera kateketer. Samtidigt förordnades kyrkoherden i Lycksele Nils Johan Sundelin till sällskapets inspektor för skolverksamheten i Lappmarken.

Från många håll uttalades önskemål om skolor och kateketer även i de norra lappmarkerna, och inom missionssällskapets direktion var man ivrig att tillmötesgå dessa framställningar. Kyrkoherde Sundelin fick i uppdrag att undersöka förutsättningarna för nya skolor, och i februari 1843 kunde han meddela, »att tillfälle nu vore till skolors anläggande såväl uti Arvidsjaur's som Arjeplog's församlingar, der de å båda ställen af behovet påkallades».

I Arjeplog hade prästerna åtagit sig att ta emot 18 barn. Ätminstone kunde de skaffa lokal för så många. Kyrkoherde Sundelin ansåg för sin del behovet vara större i Arjeplog än i Arvidsjaur, »emedan okunnigheten där är mycket stor», men missionssällskapet bestämde sig omedelbart för en skola i Glommerträsk i Arvidsjaur's församling. Kateketen Israel Skarin hade förklarat sig villig att bli lärare där och ansågs lämplig för uppdraget.

I Arjeplog skulle det dock bli en skola så snart den elev som man utsett till lärare där hunnit fullborda sin utbildning.

Det blev emellertid kateketen Fredric Norberg vid Bastuträsks skola i Stensele som destinerades till den projekterade skolan i Arjeplog. Norberg var född i Lycksele år 1817 och hade inför Lars Levi Lestadius avlagt prov i lapska språket, som han befunnits med berömlig färdighet läsa och översätta.

Den 8 februari 1844 anlände Norberg till Arjeplog, där han mycket vänligt emottogs av missionären Ulric Sundelin. Sundelin som åtagit sig att underhålla skolbarnen mot ett årligt bidrag av 30 Rd Banco för varje barn fann snart att han tagit sig vatten över huvudet. Med rådande spannmålspriser — en tunna kornmjöl betingade omkring 24 Rd Riksgälds — kunde han icke utan betydlig förlust uppehålla skolan för det överenskomna priset. Trots att han själv levde under torftiga villkor ville han dock för den goda sakens skull uppfylla sitt löfte till missionssällskapet åtminstone till årets slut. Skolan inhystes i den gamla förfallna skolbyggnaden från den förra skolnärings tid och där fick även kateketen Norberg sin bostad.

Efter en månads vistelse på ort och ställe lämnade Norberg en första redogörelse för skolan. I brev till kyrkoherde Sundelin klagade han sin nöd och skildrade i mörka färger skolans belägenhet. Han beskrev, huru »den ena svårigheten följer på den andra». Det var icke nog med att skolrummen voro kalla och knappt beboeliga. Han fick gå i en ständig fruktan för barnens kosthållning och ingen utsikt tycktes yppa sig att få skolan förflyttad till annat bättre ställe. Värst var det med elevmaterialet. Bland eleverna hade han två som sakfällts för mord och stöld och de övriga voro med ett enda undantag »mycket böjda för allehanda odygder».

Norbergs uppgift om eleverna var grundad på fakta. Det fanns verkligen ett par fadermördare bland dem. Historien var följande.

Vid östra ändan av sjön Labbas bodde lappmannen Henrik Olofsson, född inom Luokta lappby men numera jämte sin maka Brita Persdotter innehavare av nybygget Sundsnäs. Mannen hade varit fogdeskickare, d. v. s. verkställare av kronofogdens ärenden under tingen och var känd för ett oförvitligt leverne. Även hustrun hade ett stadgat rykte. Av de fyra barn som fötts i äktenskapet voro de två äldsta, ett par pojkar om nio och tretton år, i livet. De betraktades dock som olydiga och vanartiga. Familjen livnärde sig huvudsakligen av fiske och hade det mycket fattigt. Det kunde hända att föräldrarna lämnade hemmet under flera dagar, ja veckor, utan att lämna tillräckligt med mat åt barnen. Grannar som på-

träffade barnen svältande gav dem mat, och även eljest nödgades barmhärtiga människor förse hemmet med nödtorftig spis.

En kväll, då modern kom hem efter att ha varit borta ett dygn, fann hon mannen ligga död i kåtan och gossarna förskansade i fåhuset. De hade påträffat fadern död i kåtan, uppgåvo de, och i förskräckelsen tagit sin tillflykt till fåhuset, där de tillbringat natten. »Kanske ni har mördat er far», framkastade modern, men de svarade nekande. Modern tog med gossarna till nybyggaren Benjamin Burman i Lövnäs, berättade om mannens död och fick hjälp med att ordna för begravningen. När den döde var jordad togos gossarna om hand av släktingar, den yngre, Per, fick fristad hos sin morbror kateketen Lars Persson, den äldre, Lars, hamnade hos sin morbror Sjul Persson i Aspnäs.

Från fosterhemmet i Aspnäs rymde Lars efter någon tid, tog sig över på andra sidan sjön Hornavan och gjorde inbrott i nybygget Strömnäs, där han stal fem renbogar, varefter han gömde sig i en hölada. Fasttagen och förd till Arjeplogs kyrkostad erkände han inför kyrkoherde Carl Johan Fjellström stölden av renbogarna men yppade även, att han jämte brodern Per tagit sin fader av daga.

Gossarna togos i förvar och ställdes inför rätta vid tingen år 1839, faderns döda kropp besiktigades av läkare, vittnen hördes. Rannsakningen gav en beklämande bild av svält och umbäranden samt andlig efterblivenhet.

Enligt vad kyrkoherden intygade var Lars, den äldre av gossarna, född år 1826, alltså ungefär 13 år. Han var liten till växten för sina år men av stadig kroppsbyggnad med mörkt hår och bruna ögon samt »ansiktsdrag som röjde elakhet och strävhet». Per, den yngre, var född år 1829, nio år gammal, liten till växten och av späd kroppsbyggnad, med mörkt hår och bruna ögon samt ett behagligt ansikte, »som röjde blödighet och någorlunda mildt sinnelag».

Lars berättade att han sedan hösten 1837 umgåtts med planer på att avhända fadern livet. Han hoppades nämligen att maten därigenom bättre skulle räcka till för de övriga i huset. Lars hade ofta fått svälta och klagade dessutom över att fadern agat honom med hårdhet, vilket bidragit till att han beslutat döda fadern. En gång, då gossarna följde fadern för att vittja näten, hade Lars sökt få Per med på att skuffa fadern i sjön, men Per motsatte sig det. Mat saknades icke då i huset. En gång under sistliden vinter hjälpte gossarna fadern att dra hem ved från skogen, fadern drog lasset och gossarna sköto på. De började då resonera om att slå ihjäl fadern med ett vedträ men avstodo härifrån, när de erinrade sig att fadern kunde bli dem övermäktiga och aga dem.

Per som även klagade över svält och faderns stränga aga berättade att

han stärkts i sitt uppsåt att döda fadern, när denne vid ett tillfälle fiskat laxöring och icke låtit gossen få äta upp fiskhuvudena utan själv förtärt dem.

Tillfälle för gossarna att sätta sina planer i verket yppade sig, när modern en lördag rest bort för att leverera en del slöjdsaker och fadern låg och sov i kåtan. Barnen hade en längre tid fått svälta — allt vad huset förmått åstadkomma i matväg var litet komjolk — och då Lars yttrade till Per »nu skola vi dräpa vår far» var denne med därpå. Lars grep en köttxa men betogs av fasa inför det grova brott han ämnade begå, fick »likasom ett styng i hjärtat», och lämnade yxan till den yngre brodern. Per bad Lars att sticka huvudet under faderns fäll, varefter han drämde till med yxan mot faderns huvud. Utan att observera verkan av slaget hastade nu gossarna ur kåtan, Lars hade dock varseblivit att fadern rört litet på huvudet och hört honom med matt stämma frampressa orden Jesus Kristus. I ånger och förtvivlan över det fruktansvärda brottet hade bröderna gråtande begivit sig till fähuset och lagt sig att sova bland kreaturen, en ko och en get. Påföljande morgon vågade ingen av dem bege sig till kåtan och se efter huru det stod till med fadern. För att utröna om gubben var vid liv släppte de ut kreaturen. Ingen rörelse förmärktes från kåtan och då de sågo efter syntes fadern ligga livlös. Hungriga som de voro och utan mat kvävde de geten, tappade av blodet och gjorde därav korb, varmed de stillade den värsta hungern. När modern kom hem, förklarade gossarna för henne, att geten självdött och att fadern avlidit på obekant sätt.

Vid rannsakingen erkände gossarna, att de en gång tidigare strypt en kviga och stillat sin hunger genom att göra korb av blodet, berättande Lars, »att han av sina föräldrar ej erhållit den ringaste undervisning uti kristendomens läror, så att han däruti ej äger någon kännedom men att hans moder någon enda gång om söndagsaftnarna sysselsatt sig med att lära Lars att stava och jämväl bett fadern att däruti undervisa Lars, varmed denne dock aldrig brytt sig om att taga befattning». Modern upplyste om att hon och mannen vid flera tillfällen agat barnen för förbrytelser som de begått. När hon velat undervisa dem i stavning och innanläsning hade de varit olydiga och motvilliga. Mannen hade »ej särdeles» brytt sig om deras undervisning. Kyrkoherden hade nu prövat barnen och funnit dem sakna all kunskap i kristendomens läror.

Rättens beslut var, att barnen för sina förbrytelser skulle allvarligen agas vid bron utanför tingshuset, Lars med 20 slag å sätet utanpå byxorna av större eller grövre ändan av ett vanligt ris och Per med 15 sådana slag. De förklarades arvslösa efter sin fader och förpliktades att ersätta

getkreaturet som tillhörde en änka vilken inkvarterat det hos gossarnas föräldrar samt de stulna renbogar. Åklagaren yrkade att barnen »såsom allmänt farlige personer» måtte förpassas till någon korrektionsinrättning, men i den delen hänvisade rätten honom att »i händelse av fog därom å behörig ort anmälan göra». Beslutet skulle underställas K. Svea Hovrätt och i väntan på dess beslut förpassades gossarna till landshäktet i Piteå.

Svea Hovrätt meddelade utslag den 25 mars 1839. För dråpet å fadern dömdes gossarna till böter, Lars 30 daler silvermynt och Per 10 riksdaler banco, för dödandet av kvigan och tillgreppen utdömdes aga. Saknades hos dem tillgång till böterna skulle de »i ena bot uti KronoBetjents närvaro vid tingshuset med ris agas».

När missionskolan fem år senare öppnades intogos gossarna där och kommo därför att figurera i kateketens klagomål.

Inspektor, kyrkoherde Sundelin, erkände att skäl visserligen kunde finnas för de framförda klagomålen men tyckte att kateketen överdrev svårigheterna. I Bastuträsk hade Norberg varit van vid allsköns bekvämligheter och fått njuta den rike bonden Anders Nilssons överflöd, betonade han. Kontrasten hade varit för stor. I Arjeplog måste man åtminstone i början räkna med oordnade förhållanden, »och sjelfva orten är den svåraste, att der etablera en Schola». Det vore dock högst angeläget att företaget fullföljdes, »ty låter det sig göra att hafva en Schola i denna socken, så kan behofvet av en sådan anstalt icke vara större på någon plats inom Svenska lappmarken». Inspektor hoppades få tillfälle att på ort och ställe närmare undersöka förhållandena.

Direktionen mottog med bekymmer de nedslående underrättelserna och övervägde att lägga ned skolan i Arjeplog. I maj meddelade emellertid inspektor, att Norberg börjat trivas bättre och att 14 elever voro intagna i skolan. Direktionen beslöt då att bida tiden i avvaktan på närmare besked.

I början av augusti kom så hugnesammare meddelanden inte från inspektor utan från v. pastor G. Westerlund i Arvidsjaur, som i brev omtalade följande: »Nu kan jag med fägnad berätta, att skolan i Arjeplog är flyttad ifrån det förra stället till en enstaka gård ½ mil nedåt, hvars åbo heter Olof Olofsson i Korroqueik, en beskedlig, nykter, tyst och gudfruktig man och så förmögen, att han ganska väl går ut med att hysa, föda och vårda barnen; han är med ett ord en man med hederskänsla och samvete, hos hvilken också Norberg säkert har trefnad och hugnad. Korroqueik ligger också någorlunda väl till i allmänna vägen hit nedåt. — — — I Arjeplog finnas inga större byar än 3^{ne} grannar och som hela Församlingen är en afgrund af fylleri i förening med en orättfärdig commers

med lapparna, så må jag säga att skolan nu fått den enda goda jordmån som finnes i den socken. Jag skulle innerligen önska, att kyrkovärden Olof Olofssons hus och omständigheter så af den gode och nådige Guden väl-signades att han kunde allt framgent åtaga sig besväret med skolan». — — —

Den inspektion som kyrkoherde Sundelin planerat blev inte av förrän sent på hösten samma år. Han synes ha förlagt den till andersmässhelgen, en gammal marknadshelg i Arjeplog, då även fjärde böndagen enligt gammal sedvänja högtidhölls. I en skrivelse, daterad Lycksele den 5 dec. 1844 och ställd till missionssällskapet, lämnar han en utförlig redogörelse för sina rön.

— — — »Beträffande åter Scholan i Arjeplog så hade jag redan före mig elaka förebud på vägen till denna ort. Flere Brännvinslass uppforslades nemligen ifrån Skellefteå och Piteå till Arjeplog, där 4de Böndagen inst. Söndag skulle firas och där altså en stor mängd af både Lappar och Swenskar borde sammankomma. — — — Torsdagen den 21^a november kl. 5 på morgonen anlände jag till scholstationen i byn Koroqueik ½ mil ifrån Arjeplogs kyrka.

Med rastlös iver hade jag påskyndat min färd genom natten i afsigt, att denna dag skulle lämna en rik ersättning för den föregående dagens obehag i glädjen att återse en känd man och erfara frukterna af hans osparda möda och med många svårigheter och försakelser förenade arbete härstädes. Till min djupa och innerliga bedröfvelse fann jag dock catecheten F. Norberg nästan aldeles modlös och tröstlös uti sin belägenhet. Han klagade oupphörligt ej så mycket öfver de ytre motgångar han haft att genomgå, utan fast hellre öfver egen svaghet och oförmåga att uppfylla sina åligganden, till följd hvaraf han förmenade det ändamål, som Scholinrättningen härstädes bort medföra, måste förfelas. Vid examen som nu här genast på föremiddagen blef hållen hade jag dock nöjet inhemta, hurusom Norberg nedlagt vanlig flit på barnens undervisning och var det mindre att beklaga än verkligen förundra sig öfver de goda framsteg barnen kunnat göra i anseende till dels den korta lärotid, som tilländagått, dels ock det råa och aldeles förderfvade tillstånd, hvaruti många af barnen vid ankomsten till Scholan voro stadda. Hvad hufvudsakligen verkat nedslående på Norbergs humeur och bragt honom till en svår misströstan på och om sig sjelf är utan tvifvel åsynen af det gräsliga, hedniska lefvernet som denna socken på sednaste tiden tagit öfverhand och hvaremot han hitills fruktlöst ifrat, äfvensom det missödet, att ibland sina elever äga tvänne ynglingar, som äro fadermördare, hvarjemte en annan gosse under Schol-tiden begått inbrottsstöld och derföre ännu står under tilltal och några andra försökt att rymma ifrån Scholan, m. m. Med det brinnande nit Norberg eger, att gagna på sin plats, och med hänsigt till det bekymmer, som intagit det samvetsömma hjertat, när allt sådant, som nyss nämndt är, förenat sig och förhindrat hvarje redligt uppsåt att verka för sanning och dygd är det ej underligt att sinnesfriden i en liflig själ vikit undan för en öfverdrifven oro och ängslan, som väl småningom också har en öfvergång och omsider lämnar rum för en desto större frimodighet och kraft att bekämpa och öfvervinna de hinder, som mörkrets väldigheter lägga i vägen för ljusets och sanningens fullkomliga seger. Till återvinnande af erforderlig själsstyrka för framtida utöfning af sitt kall torde derföre Catecheten Norberg, efter enträgen begäran, erhålla ½ års tjenstledighet.

Den local, som här begagnas för Scolan är både trång och obeqväm och i detta fall nästan sämre än den som under förra halfåret nyttjades. Kalla sades rummen vara på båda ställena och ansågos i öfrigt föga passande för sitt närvarande ändamål. För bristande utrymme under instundande kalla årstid, kunde Nämndemannen Olof Olofsson ej herbergera flera än 9 barn och ville ej heller göra detta för billigare pris nästa år än 1 Rd^r RG^s i weckan eller 52 Rd^r på helt år, emedan han blir nödsakad, att annorstädes ifrån anskaffa säd, som här ej serdeles odlas eller kan trifwas och wäxa. Någon brist, hvad underhållet vidkommer, hade likväl ingen af barnen lidit, såsom Norbergs bilagda intyg utvisar. Under sådane omständigheter och då det är af högsta vigt och nödvändighet, att här hålla Scholinrättningen vid magt hvilket näppeligen låter sig göra, om icke någon annan reglering sker, får till Höglöfl. Directionens bepröfvande och afgörande jag äran framställa det förslag, att till en början Wägsle Schola här i Socken må indragas och catecheten Carl Jonsson förordnas att förestå Scholan i Arjeplog, där vid kyrkan nu nödiga hus äro till salu och det fordna Scholbordet emot ganska billiga villkor på arrende kan erhållas och tillfälle derigenom beredas för Catecheten, att sjelf taga omedelbar hand om barnens underhållande och wärd. Endast på detta sätt kan, efter den noggranna undersökning jag på stället gjort, Scholinrättningen fortfarande ega bestånd i denna socken, där, framför alla andra ställen, behofvet är så påträngande, att det ifrån den christelige människovännens sida tager all möjlig ansträngning och uppoffring i allra största anspråk; skolandes jag, om detta förslag finnes antagligt, hafva äran inkomma med närmare uppgifter om värdet af husen, reparations och öfriga kostnader samt meddela de upplysningar i ämnet, som vidare kunna vara af nöden.»

I ett samma dag daterat brev till missionssällskapets skattmästare, grosshandlanden Keyser, utvecklar Sundelin närmare sitt förslag.

»Jämte det jag anhåller, att Directionen får del af denna berättelse, önskar jag särskilt fästa Hr Grosshandlandens uppmärksamhet på angelägenheten, att vidmagthålla Scholan i Arjeplog. Där äro alla förhållanden så bedröfliga, att man nästan ej kan omtala dem. Början till en bättre ordnings införande derstädes är väl nu gjord, ithy att det förut tjenstgörande Presterskapet derstädes dels är suspenderadt dels ock till annor ort bortmissiveradt och ny vice Pastor på stället tillförordnad; men han behöfver all den hjälp han kan få, för att lyckas i sina bemödanden att utrota det hedniska wäsendet derstädes. Den bästa utväg jag känner för Sällskapet, att fortfara med sin verksamhet på detta ställe har jag tagit mig friheten omförmäla och wore till önskan-des, att, med förhanden warande tillgång mitt förslag kan komma till verkställighet.

Om ock ännu en eller annan Schola i södra Lappmarken bör ytterligare indragas till vinnande af nödiga medel för inrättningen i Arjeplog, så synes en sådan åtgärd desto lättare kunna vidtagas, som hädanefter en Schola för Åsele Lappmark och en för Lycksele i det närmaste kan svara emot behofvet, hälst scholorna här kunna kvarblifva på de ställen, där största antalet af barn kan få plats. At förestå Scholan i Arjeplog, om den kommer att etableras på sätt jag föreslagit är väl ingen tjenligare än Carl Jonsson, som jämte bohag och husgeråd har hustru och några nästan fullväxta barn, de där kunna biträda vid den oeconomiska förvaltningen. Också har Carl Jonsson förklarat sig både villig och skyldig att afgå till denna ort om han dit warder sänd. Sedan Norberg tillfrisknat blir väl tillfälle att yttra och bestämma, om han bör återgå till sin befattning i Bastuträsk eller på annat ställe användas.

För den händelse, att Directionen anser lämpligt fortsätta Sällskapets verksamhet i Arjeplog på sätt jag haft äran föreslå, blifva visserligen några penningeförskottor nödiga. Huru stor summan kan bli, är jag nu ej i tillfälle att bestämma, men tror att nödiga boningsrum för catecheten jämte ladugård m. m. kunna fås för 500 Rd RGS. Dessa hus äro genast att tillträda och tarfva ingen reparation. Hvad sjelfva Scholrummet beträffar, så måste ett sådant, som nu står förfallet, repareras, hvilket kanske kan kosta 200 R RGS. Likväl är tillfälle att genast få barnen logerade, om Scholan skulle fortfarande utöfver nyåret, tills reparationen hinner gå för sig. Den contanta utgiften kommer sålunda att bestiga sig till 700 à 800 R RGS i och för bosättningen; men denna summa kan ändå ej anses förlorad, emedan största delen väl vid en ny försäljning af husen, derest den kommer i fråga kan återbekommas. Den årliga afgiften för arrendet af Scholbordet stiger till 10 £ hö efter markegång och är en bagatell. Närmare — — — om saken kommer till verkställighet — — —.»

Vid denna tid hade myndigheternas granskning av Petrus Læstadius reglementsförslag gått in i sitt slutskede. När Sundelins skrivelse i april 1844 föredrogs i missionsällskapet, hade domkapitlet i Härnösand avgivit sitt yttrande angående lappskolorna. Återupprättandet av Arjeplogs lappskola hade tillstyrkts. Det kunde förutses att skolbordet i Arjeplog skulle tas i anspråk till skolmästarboställe, och under sådant förhållande var sällskapet nödsakat att tills vidare låta anstå med missionskolans förflyttning från Kuorrokveik.

Sundelins förslag om en annan skolas förflyttning till norra lappmarkerna ville direktionen icke reflektera på. Den hade på ett obehagligt sätt fått vidkännas »följderna av att utan närmare undersökning förhastadt ingå contract med mindre välkända personer», och så länge direktionen saknade lämplig person för tillsyn av så långt avlägsna skolor, måste ett sådant projekt uppskjutas.

När Sundelins skrivelse var före i direktionen, hade verksamheten vid skolan i Kuorrokveik redan upphört.

I slutet av januari 1845 överflyttades barnen på Arjeplogs församlings bekostnad till skolan i Bastuträsk. Norberg som erhållit ledigt från tjänsten uppehöll sig ännu en tid i Kuorrokveik på egen bekostnad men flyttade snart efter till Bastuträsk med skolans tillhörigheter. Det var nog icke utan saknad han lämnade den lilla byn och särskilt den vänsälle kyrkovärden och tolvmannen Olof Olofsson därstädes. I brev till grosshandlanden Keyser den 19 april 1845 ger Norberg en tydlig bild av den gode mannens bemödanden för skolan samtidigt som han yppar sina egna planer.

— — — »Olof Olofsson som icke är rik, ehuru han torde vara bäst behållen bland Arjeplogsbor gjorde betydliga uppoffringar för skolan då han ock måste öka sina skulder för inköp af hvarjehanda behöfver för skolan, utom det han äfven företog att uppygga ett skolehus som torde bli färdigt vid årets slut.

Olof Olofssons gård i Kuorrokveik uppförd 1845, ombyggd 1927.

Nämndeman omfattade skolan med all den hjälp han möjligen kunde åstadkomma, men ehuru xligt sinnad, oegennyttig och nitälskande för all god saks befordran, ansåg han sig ej heller vid närvarande omständigheter utan betydlig förlust kunna gå ut med att underhålla ett större antal barn, för det vanliga arfvodet, och detta undrar ingen som känner omständigheterna i Arjeplog. Ogera såg Nämndeman, att skolan skulle indragas för det han ej kunde hafva flera barn. Hade han haft bättre råd, eller om Sällskapet kunnat göra någon liten tillökning i betalningen så hade han gerna tagit 18 barn på det skolan således hade fått fortfara i Arjeplog. Han yttrade sig derföre icke ovillig, att för nästa år återtaga en större skola då han hunnit utvidga sina boningsrum, om Missions Sällskapet ville ännu något år hafva skola i Arjeplog. Många så väl bland svenskar, som Lappar i Arjeplog suckade öfver skolans inställning.

Jag gör det äfven och skulle gerna ännu villa återgå till Arjeplog derest omständigheterna vore af den beskaffenhet att detta kunde ske.

Hvad redan Herr Grosshandlanden och Riddaren hört om mina skolebarn i Arjeplog så voro de nästan alla till en början ovanligt vilda och vanartiga, till större delen värnlösa och halfnakna vid ankomsten till skolan.

Händelsen med en af eleverna har varit mig en ganska svår stöt; men kanhända äfven denne en dag kommer till rätta.

Nu en ödmjuk förfrågan. Lapparne älska mycket besök af Catecheterna och jag önskar försöka fara och besöka dem i fjellen denna sommar om detta är Höglöflige Directionens vilja?»

Vid denna tidpunkt var Norberg i Lycksele och började återvinna sitt sinneslugn. I ett brev till missionssällskapet ger han en ödmjuk redogörelse för de själsstrider han genomkämpat och den tro han tillkämpat sig. Vi kunna icke bättre få en föreställning om hans person än genom hans egna ord.

— — — »Mitt tillstånd i andelig och lekamligt afseende är för närvarande Gudilof! någorlunda godt och troligen hade det kunnat vara ännu bättre med mig om jag antagit och följdt alla de goda råd, som kyrkoherde Sundelin och andra goda vänner af ömhet för mig meddelat.

Mitt mod och sinne har varit i ganska svår belägenhet. Det skulle bli mig nära nog omöjligt att beskrifva det ena med det andra som föregått i mitt inre. Gud förer till helvetet och derut igen. Måhända det ej vore orätt om man äfven lämpade dessa ord på mig. Hvar och en i nådens vägar bevandrad och bepröfvad christen vet bäst hur det går då Gud finner för godt, att aga, tugta och bepröfva, ehuru väl Han ej behandlar alla lika. Då det är genom frestelse, nöd och motgång, det skall visas hvad X-ti tro gällar och förmår, så synes det nog betänkligt ut med mig, som varit nära att låta mod och händer falla vid de små frestelser, som mig hittills påkommit. Finner mig därför vara en ganska usel X-sten, om jag så en gång får kalla mig. Jag har af naturen ett tungt humör, och fordras mig därför så mycket större nåd, kamp och strid för att kunna bestå i försökelsens stund. Kanhända jag sjelf varit största orsaken till min ifrågavarande svåra sinnesställning. Dock hoppas jag, att Gud skall låta allt detta lända mig till nytta och välsignelse. Honom vare därför pris och tack för den bedröfvelse Han behagat låta mig vederfaras! Hvad jag emellertid lärt, är att närmare känna *mitt* eget intet, mitt hjertas förderf samt Guds obegripliga barmhertighet, nåd och kärlek emot fallna syndare just af det slaget, som jag ock är. — Då jag funnit hos mig så mycken skröplighet och brist på allt godt och att jag så liten eller ingen nytta kunnat skaffa, har jag mycket tänkt och öfverlagt huruvida det kunde vara med Guds vilja enligt att jag borde längre bibehållas i Sällskapetens tjenst. Ofta har jag med bäfvan tänkt på mitt ansvar inför Gud, om jag såsom en orättskaffens lärare på något sätt varit orsaken till någon ombetrodd själs förtappelse. Och då jag med så mycken grämelse fått erfara huru i synnerhet på sistviken år mina svaga bemödanden misslyckats så, att mörkrets furste tycks hafva mera vunnit än förlorat i hvilken händelse jag får tillräkna mig mycken skulld, och då det ej mindre i andelig än i lekamlig strid icke duger att vara grufsam, rädd och försagd, utan man måste vara frimodig, snäll, stark och väl öfvad att bruka svärdet om man skall vinna och ej bli öfvervunnen men jag finner så mycket felas mig af sistnämnda nödiga egenskaper; alltså har jag häraf tagit i betänkande huruvida min kallelse till denna tjenst verkligen varit af Gud eller ej, och om det icke i sednare händelsen vore bäst att förr ju heldre begära afsked. Men då jag åter ej kan vara förvissad om detta är Guds vilja, så har jag emellertid med förtröstan till honom, som är mäktig i de svaga samt vill och förmår upprätta den nedslagne, beslutit, att, så vidt det är Guds och MissionsDirectionens vilja att längre bibehålla mig i sin tjenst, sedan de nu förnummit min belägenhet, det är min önskan och lust, att ännu kvarstå och efter den nåd mig Gud förläna, med trohet och flit, söka verka ibland Lapparna, ty de behöfva det väl. Gud värdes af sin milda nåd förläna mig en lefvande tro, ett fast hopp och en rätt-sinnig kärlek, så kan jag glad, tålig och frimodig gå hvartut Herren kallar mig till strid emot mörkrets väldigheter. Till följe häraf är jag ock beredd att vid nästa halv-

års början emottaga den anvisning till tjenstgöring som MissionsSällskapets Höglofliga Direction behagar lämna mig.»

Norberg fick göra den predikoresa till lapparna som han begärt. På hösten återtog han arbetet vid skolan i Bastuträsk. Direktionen antecknade i protokollet: »Norberg har varit stadd på en fjellresa inom flera socknar samt derigenom återvunnit helsa och humeur».

Sedermera tjänstgjorde Norberg dels som lärare vid andra missionsskolor dels som resekateket, var sist föreståndare för missionsskolan i Knaften. År 1857 ingick han äktenskap och avled den 19 mars 1858.

I en översikt i missionstidningen rörande sällskapetens kateketer ges honom följande eftermäle: »en af de mest nitiske och välsignade bland samtliga dessa missionsarbetare».

Någon skolverksamhet från missionssällskapetens sida kom på många år icke till stånd i Arjeplog. Lappbarn från församlingen intogos dock flera år framåt vid sällskapetens skolor på annat håll.

1847 — 1877

29. Arjeplogs lappskola 1847—1877.

Genom Kungl. Maj:ts nådiga reglemente för Ecklesiastikverket i Lappmarken ställdes lappbarnens undervisning helt under skolmästarens vård och ansvar.

»Skolmästaren åligger icke allenast att meddela undervisning inom skolan, utan ock med nit och werksamhet bereda den uppwxande ungdomen inom hela skoldistrictet tillfälle att sådan erhålla: börande underwisingverket i hwarje skoldistrict stå under skolmästarens vård och ansvar; dock må han härwid, så wäl i skolan som eljest, begagna tjenliga biträden, hwilkas antagande, entledigande och aflönande allena af skolmästaren beror, för hwilket sistnämnde ändamål honom, på sätt i detta Reglemente vidare bestämmes, af Ecklesiastikfonden består ett särskilt anslag, för hwars användande skolmästaren bör årligen redowisa inför Biskop och Domkapitel.» (§ 16.)

På skolmästarens kompetens ställdes rätt höga fordringar. Vid ansökan skulle han förete betyg över präst- och andra examina, över skicklighet att undervisa, över kännedom i lapska språket. Till yttermera visso inskräpdes: »oeftergivliga willkor för competens äro, att sökanden skall wara prest och kunnig i Lappska språket».

Lönen var trettio tunnor korn. Den utgick i penningar efter länets markegång. Dessutom utgick till skolmästaren på samma sätt en tunna korn såsom arvode för varje lappbarn, »som antingen i skolan eller annorstädes, genom någon af honom anställd catechet, fått sådan underwising, att barnet wid årsexamen befinnes ega de insigter, som 1 cap. 4 § stadgar för afgång ur skolans lägre afdelning», dock högst 20 tunnor årligen.

Barnens inackordering i skolan skulle föräldrarna bekosta. Vid varje skola fanns ett visst antal friplatser enligt domkapitlets bestämmande, och för var och en av dem utgick till skolmästaren sex tunnor korn årligen, hälften in natura.

Kyrkoherden i församlingen var inspektor, och vartannat år skulle en av domkapitlet förordnad visitator anställa inspektion.

Bestämmelserna rörande undervisningen voro följande:

»Lappskolan innefattar två afdelningar: en lägre och en högre. I lägre afdelningen bör undervisning meddelas uti a) innanläsning, b) Religionskunskap och biblisk historia, till den grad, som erfordras för att kunna

hos presterskapet börja den egentliga nattvardsläsningen, c) kyrkosång med undantag för dem, som dertill sakna anlag, d) skrifwa och e) de fyra räknesätten i hela tal. I skolans högre afdelning böra lärjungarne förwärfwa full färdighet uti Lappska och Svenska språkens innanläsning, rätt- och wälskrifning, i catechesen, bibliska historien, fysisk och politisk geographi i säker öfwersigt, fäderneslandets historia och hufwuddragen af allmänna historien, räknekonsten så wäl theoretiskt som praktiskt till och med sammansatt regula de tri uti hela och brutna tal, allmänna begreppen af geometri och linearteckning samt naturläran och kyrkosång.

Uppå wederbörande kyrkoherde ankommer att bestämma den skillnad, som i hänseende till kunskapsfordringarne lämpligen må göras emellan gossar och flickor.

Skolans organisation för öfrigt, äfwensom läsordningen derstädes, bestämmes af Biskopen och Domkapitlet i Hernösands stift efter af skolans Inspector uppgjort förslag. (§ 4)

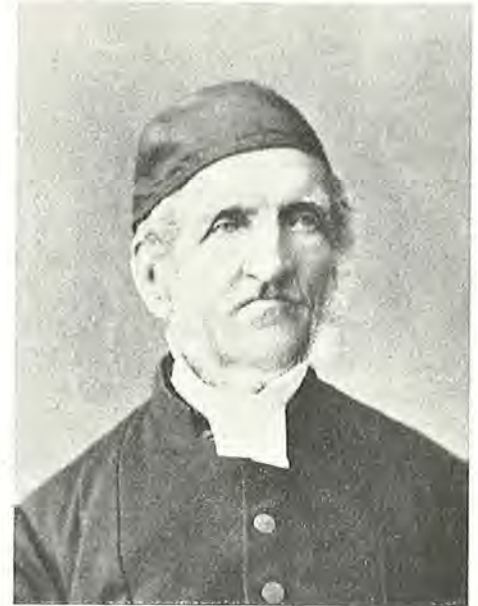
Läsetimmarne wid Lappskola bestämmas till sex hwarje söckendag, fyra på förmiddagen och två på eftermiddagen, utom Onsdagar och Lördagar, då läsningen må inskränkas till förmiddagarna, och eftermiddagarna användas till kroppsöfningar och andra för barnens ålder passande sysselsättningar. Hwarje morgon före underwisningens början, förrättas bön med sång och läsning af ett kapitel i bibeln. Likaledes hålles hwarje afton, efter underwisningens slut, bön med sång. (§ 14)

Utom dessa läsetimmar, skola ock två timmar i weckan egnas åt underwisning i sång». (§ 15)

Till skolmästare vid den återupplivade lappskolan i Arjeplog utnämndes

Erik Anton Lindahl, född den 16 december 1804 i Lycksele. Föräldrarna voro kronofogden i Södra Lappmarken Christopher Lindahl och Lovisa Ulrika Hedman från Brahestad. Efter prästvigning den 18 juli 1830 innehade Erik Anton Lindahl flera prästerliga förordnanden, bl. a. var han vice missionär i Pite lappmark hösten 1832. Han tjänstgjorde sedan maj 1841 som vikarierande skolmästare i Lycksele. Samtidigt med utnämningen till skolmästare i Arjeplog mottog Lindahl förordnande att vara vice pastor i församlingen.

Upptagandet av undervisningen vid Arjeplogs lappskola beredde den nye skolmästaren betydande svårigheter. Byggnaderna från skolans tidigare period voro spolierade. Inackordering för skolbarnen stod icke att erhålla å kyrkoplatsen. Skolmästaren hade icke ens för egen del tak över huvudet. Kyrkoherde Carl Johan Fjellström varkunnade sig över den nye ämbetsbrodern och lät honom ta sin tillflykt till prästgården. Där fick Lindahl disponera ett rum för sin familj och laga maten i kyrkoherdens kök.

Erik Anton Lindahl.

Att under sådana förhållanden kunna etablera ordnad undervisning var uteslutet. Lindahl begärde snarast föreskrift från domkapitlet om ett nytt skolhus uppbyggande. Domkapitlet svarade, att Lindahl först borde gå i författning om inköp av en lämplig jordlägenhet invid Arjeplogs kyrka till skolmästarboställe samt inkomma med förslag jämte kostnadsberäkning till bostad åt skolmästaren och lokaler för skolan. Det dåvarande domkapitlet synes sålunda ha svävat i okunnighet om skolbordets existens. Lindahl kunde meddela, att det gamla skolmästarbostället var »oförsålt» och ehuru av svagare beskaffenhet tjänligt för skolans behov. Med kostnadsberäkningen fick han hjälp av kronolänsman F. Holmström. Ett par till domkapitlet insända blyertsskisser visa hur han tänkt sig det nya skolhuset. Det skulle bli en byggnad 40 alnar lång och 21 alnar bred inom knutarna, samt 7 alnar hög från stenfoten till väggbandet, innehålla sju rum, varav för skolmästarens räkning kök, sal och tvenne kamrar samt för skolbarnens del ett större lärum och tvenne kamrar. Kostnaden beräknades till 2 580 Rd 16 sk. Banco. Av specifikationen framgår, att golven skulle göras av klovar och taket bestå av takved, täckt med näver. I skolmästarens sal och tvenne kamrar skulle uppsättas glaserade kakelugnar, i lärorummet och barnens tvenne kamrar ugnar av tegel. Den ritning som den 2 aug. 1849 stadfästes av Kungl. Maj:t var emellertid upprättad av

Kungl. Överintendentsämbetet och kostnadsförslaget gick på 2 076 Rd 43 sk. Banco.

Med undervisningen blev det i saknad av lokaler ingenting av. Efter visitation i februari 1848 anmälde Lars Levi Laestadius, att Lindahl varken undervisat några skolbarn eller haft några elever i sin kost. Om skolmästaren anmärkte Laestadius: »han är för öfrigt så litet hemmastadd i Lappska, att han icke mäktar undervisa efter den dialect som talas i Arjeplog». Lars Levi Laestadius hade efter vad det förefaller föga tilltro till systemet med statliga lappskolor. Han ägde god erfarenhet av de missionsskolor som vid denna tid inrättats i Lappmarken av Svenska Missionssällskapet och menade, att de dryga kostnader som följde med skolbyggnaderna bättre kunde användas om man följde missionssällskapets princip att inackordera lappbarnen i större byar under en katekets handledning. Laestadius uttalande i denna sak, är så karakteristiskt, att det för tjänar att anföras.

»Den stora kostnad, som nödvändigt måste åtfölja dessa Scholhusbyggnader, synes mig kunna bättre användas på det sätt som missionssällskapet nu använder sina medel, till lappbarnens inaccorderande uti större Byar, hvarest ett större antal Barn kunna på längre eller kortare tid församlas under en skicklig catechets ledning. — — — Herr Westerlund som för det närvarande är Scholmästare i Gelleware, har med allt sitt bemödande icke kunnat förmå någon enda förmögen lapp att underhålla sina Barn vid Scholan derstädes, utom de frielever som underhållas på Kronans bekostnad. Frågan blir alltså, om någon kan tvingas att kosthålla sina Barn i Scholan, och hvad detta tvång kan hafva för verkan på folkets öfvertygelse? Uti Finnland och Lappland har Christendomen blifvit Invånarena påtrugad, icke genom öfvertygelsens magt, utan genom den mäktigares maktspråk; men ett sådant förhållande torde för länge sedan hafva bordt upphöra, enär Christendomen i sjelfva verket icke kan påtrugas någon menniska. Men om Lapparne icke kunna tvingas att antaga Christendomen, så tyckas de medel, hvilka nu användas, till förenämde lappscololors underhåll, böra så användas, att Religionsundervisningen blir ett moraliskt behof, både för de lärande och för dem som skola läras. Om missionsscololorna icke ännu hunnit så långt, att Christendomen blifvit ett moraliskt kraf ibland Lapparne; så ligger felet icke i organisationen, vilken efter den erfarenhet, som jag kunnat inhämta, tyckes vara den mest ändamålsenliga för lapparne. Scholan i Lainio, om hvars tillvaro M. V. Consistorium blifvit under rättad, har redan vunnit det förtroende bland Lapparne, att de sjelfva börjat kosthålla sina Barn derstädes. Och monne icke en sådan organisation möjligen kunna tillväga bringas i Luleå Lapmark? Organisationens företråde framför kronscololorna består egentligen deruti, att Läraren har intresse för sjelfva saken. Och sådant har jag funnit vara förhållandet i Södra Lappmarkens missionsscololor.»

Den syn på skolans lägenheter som Lindahl vid samma års visitation äskat ville Laestadius därför få uppskjuten, till dess »utrönt blifvit, i hvad mon Scholorne i Lappmarken, så organiserade, som i Arjeplog, Jockmock och Gellivare motsvara sitt ändamål».

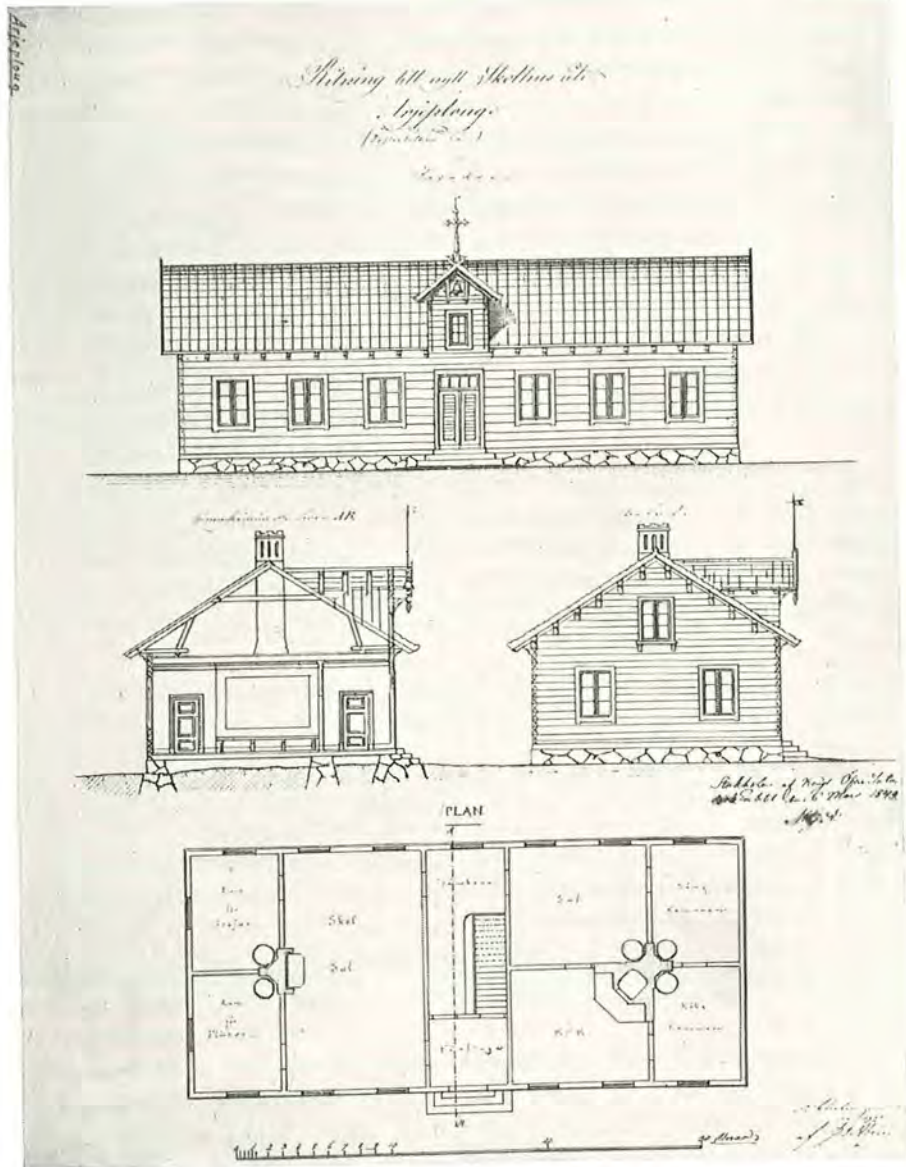
Av detta yttrande att döma, synes Lars Levi Laestadius ha varit motståndare till den nya lappscololeorganisationen. Petrus Laestadius' mödosamt uppbyggda livsverk hotades att bli slaget i spillror redan i begynnelsen genom broderns bistra kritik och arjeplogsscololan komma av sig på sitt förberedande stadium. Så illa gick det visserligen icke. Men genom det skarpa uttalandet av visitator råkade Lindahl i klämman. Två år senare upprepade Lars Levi Laestadius sin anmärkning om att undervisningsanstalt saknades i Arjeplog och tillfogade följande spetsiga påpekande: »Vice Pastor Lindahl är visserligen stationerad Scholmästare och lärar utan tvifvel icke undandraga sig att uppbära den honom i egenskap af Scholmästare anslagna lönen». Att lapparnas barn saknat undervisning hängde samman med bristen på skolhus, framhöll han dock. Inom tre år väntades denna brist vara avhjälpt. Till dess borde Lindahl bereda åtminstone några av lapparnas barn undervisning i sina hemvist. Det skarpa uttalandet föranledde domkapitlet att infordra förklaring av prosten och Lindahl.

Lindahl meddelade, att han nödgats med egna medel sätta upp en byggnad på två rum och kök, »en nödhjelp tills vidare». Ehuru denna byggnad var avsedd för eget behov, ville han dock kommande vinter ta emot tvenne lappbarn i sitt hem för att lapparnas barn måtte få åtminstone någon undervisning. Med den familj han hade, hustru och fem barn, kunde han inte ta flera.

Prosten Nordlander underströk Lindahls förklaring och påpekade beträffande skolhusbygget, att stora svårigheter mötte ett byggnadsföretag i Arjeplog. Både material och byggnadskunnigt folk måste hämtas nerifrån landet. Timmer hade dock framförts, övrig material var beställd och bygget kunde begynnas till våren. Lindahl hade tagit på sig att bygga scololan, och prosten var säker på att han skulle genomföra sitt åtagande.

När Laestadius i februari 1852 besökte »scololan», kunde han examinera tvenne elever, en gosse som intagits i november 1850 och en flicka som börjat i februari 1851, de hade bägge varit inhysta hos skolmästaren. Dessutom infunno sig två lappgossar som på egen kost bevistat undervisningen.

Skolbyggnaden var rest med väggar och yttertak, men hur snart den kunde bli färdig var ovisst, enär, såsom Laestadius skriver i visitationsprotokollet, entreprenören, pastor Lindahl, »icke lärar hafva åtagit sig någon förbindelse i afseende på tiden, inom hvilken scolhusbyggnaden skulle blifva färdig». Lindahl synes dock ha genomfört byggnadsföretaget, innan han i maj 1854 tillträdde kyrkoherdetjänsten i Fredrika. Syn hölls först i februari år 1858 av L. L. Laestadius med biträde av tvenne nämndemän. Syneprotokollet lämnar följande besked om skolhuset:

Arjeplogs lappsskola, uppbyggd 1854. — Ritningen i K. Byggnadsstyrelsens arkiv.

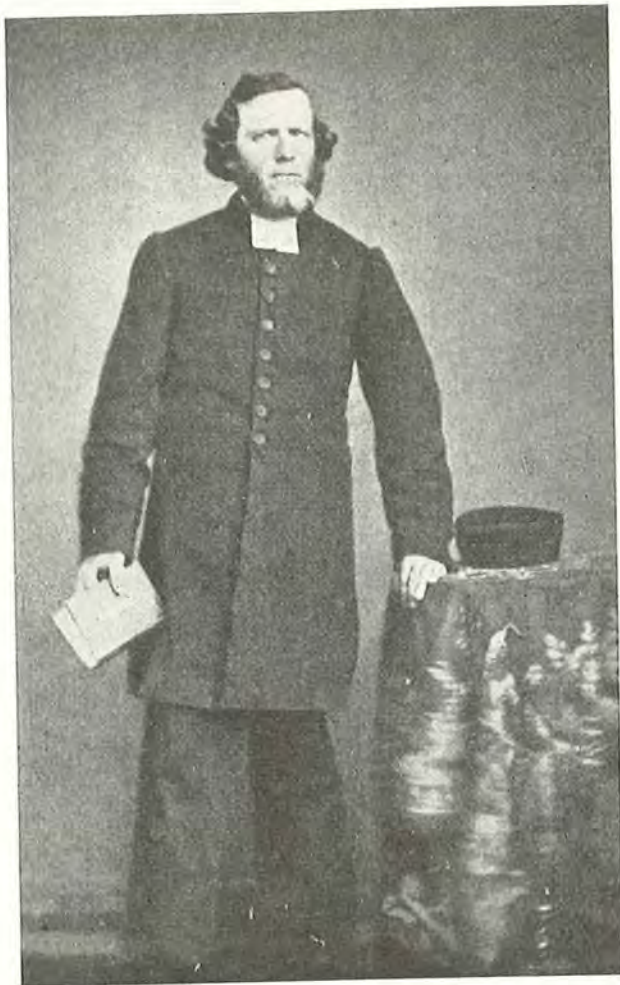
»I saknad af ritning, som uppgafs vara hos Pastor Lindahl i Fredrika, uppmättes Scholhusbyggnaden till längd, höjd och bredd och befanns byggnaden utvändigt vara 35 alnar lång, 15 alnar bred emellan knutarne, höjden ifrån stenfoten till takbandet, 6 alnar och 21 tum — scholsalen 15½ alnar lång, 8 alnar 22 tum bred, 4 alnar 21 tum hög. Scholkamrarne hvardera 7 alnar tre kvarter lång, 5 alnar tre tum bred, 4 alnar 21 tum hög. I båda kamrarne fanns kakelugn med rör af brändt tegel. Kökskammaren och sängkammaren på nordvästra gafveln, hvardera fem alnar och 17 tum breda, 7½ alnar lång, försedda med kakelugnar, i godt stånd. Scholmästarens rum, nio alnar långt, sju alnar tre kvarter bredt, försedd med kakelugn i godt stånd. Köket belägit i midten af byggningen, har samma längd och bredd som Scholmästarens rum. En tambur emellan Scholmästarens rum och Scholsalen 11 alnar lång och 5 alnar bred. Ut i tamburen finnes ett köntor eller skrub. Fyllningen på varmtaken tycktes vara försvarlig. En liten förstuga emellan Scholsalen och köket. Inga bräder finnas på takåsarne. Inga taklistor i Scholsalen och kamrarne. Öfra taket är täckt med näfver och takved, läker icke. Dubbla golf finnas i alla rum, dock anmärktes, att sådana golf icke stå bi i längden. Taklistor finnas icke i Scholrummen.

Vid synförrättningen anmärktes, att alla väggar voro dåligt timrade, att väggåtorne på flera ställen voro öppna, så att hela handen kunde inträdas i väggåtorne, hvadan rummen befunnos vara mycket kalla, till afhjelpande af denna olägenhet ansågs alla rummen böra rappas, hvartill synemännen ansågo erfordras materialier och arbete för 150 Rd RG^{sr}: Scholmästaren Herr C. N. Fjellström ansåg nödigt att brädså byggningen utvärtes, hvartill synemännen ansågo erfordras 600 stycken bräder å 12 p stycket 150 Rd^r samt 5 000 stycken 4ra tums spik 43 Rd:36 sk. samt för dagsverke 180 Rd^r RG^{sr}. Innehafvaren anmärkte, att till undvikande af golfdrag, som nu öfverklagas, borde en så kallad fastgål inrättas, hvartill synemännen ansågo kostnaden i materialier och arbete bestiga till 300 Rd RG^s. Dörrar och lås äro i godt stånd. Ladugården bestående af fähus och foderlada samt portlider, har innehafvaren C. N. Fjellström inköpt af företrädaren för 150 RG^s, hvarföre fordras ersättning. Bryggstugan bestående af tre rum har nu varande innehafvaren inköpt af företrädaren för 330 Rd^r, hvarföre fordras ersättning.»

Bryggstugan var tydligen den byggnad som Lindahl nödgats uppföra åt sig och familjen vid ankomsten till Arjeplog. Skolmästarens begäran att få den inlöst ville Laestadius icke biträda. Han ansåg dessa rum »vara för Scholan alldeles öfverflödiga, hälst Scholbyggningen nu innehåller så många rum att en Scholmästare i Lappmarken bör vara dermed belåten». Skolmästaren borde åläggas att själv föranstalta om byggnadens försäljning. Visade det sig att försäljningssumman understeg den kostnad Lindahl haft för uppförandet av densamma, borde skillnaden ersättas av det allmänna. Ladugården ansåg Laestadius däremot nödvändig för skolmästarens och barnens hushåll och den begärda lösesumman tillstyrkte han.

Lindhals stuga inköptes sedermera av enskilda personer. En del av den inköptes av en skraddare vid namn Pettersson som flyttade sin del till den s. k. Kyrkholmen, där den ännu står.

Från och med den 1 maj 1854 var Carl Natanael Fjellström befullmäktigad å skolmästartjänsten vid Arjeplogs lappsskola.

Carl Natanael Fjellström.

Carl Natanael Fjellström var född i Arvidsjaur den 16 maj 1820 och son till den förut omnämnde kyrkoherden i Arjeplog Carl Johan Fjellström. Efter att ha genomgått skolan i Piteå blev C. N. Fjellström student i Uppsala den 6 juni 1844 och prästvigdes efter fullbordade akademiska studier den 3 april 1847. Sina första prästerliga förordnanden fick han i hembygden. Han blev pastorsadjunkt i Arvidsjaur i oktober 1847, i Arjeplog blev han vice pastor i april 1848, den 28 mars 1849 förordnades han till vice pastor i Arvidsjaur.

Skolmästartjänsten i Arjeplog fick Fjellström föga tillfälle att ägna sig åt. Samtidigt med utnämningen till skolmästare år 1854 blev han även förordnad till vice pastor i Arjeplog. I dessa befattningar tjänstgjorde han till i mars 1857, då han åter förordnades till vice pastor i Arvidsjaur. Där tjänstgjorde han nästan oavbrutet tills han år 1875 tillträdde kyrkoherdetjänsten i Arjeplog. Under hela denna tid stod han dock kvar som ordinarie skolmästare vid arjeplogsskolan. Kyrkoherde i Arjeplog var han blott en kort tid. Den 1 maj 1878 transporterades han till kyrkoherdetjänsten i Sorsele och blev där till sin död den 9 februari 1897.

När Fjellström anlände till skolan i Arjeplog torde han ha funnit båset tomt. Vid 1854 års visitation anmärktes nämligen, att »i anseende till skolmästare Lindahls afflyttning och ovissheten om efterträdare inga elever blifvit i skolan inskrifne». Fjellström lyckades dock tydligen bemanna skolan, ty två år senare hölls examen, varvid tre elever dimitterades, ehuru de befunnos »hafva svagt begrepp».

Skolmästare Fjellström sökte att få skolan förflyttad till Pettaudden, den plats som år 1817 föreslagits till skoltomt och som Fjellström ansåg ligga bättre till för skolbordets utnyttjande. Hans skrivelse härom redogör för skolmästarens förmåner och belyser dennes villkor vid denna tid:

»Till Prosten — — —

Skolmästarens i Arjeplog löneförmåner äro:
 Skolmästarens lön 30 tunnor korn, enl. markegång.
 Arfvode för sex skolbarns underhåll och beklädnad — 36 tunnor korn enl. markegång.
 För ljus och ved 30 Rdr Rmt.
 Bostället innehåller, enligt Afvittrings Instrumentet af år 1817, ett mantal, hvarå skördas i goda år 7 tunnor potatis och fodras 5 kor och 2 hästar.
 Då nemnda lön och arfvode, tillsammans 66 tunnor korn, i contanta penningar tillfallit skolmästaren efter ett pris, som vanligen uppgår till icke mera än halfva värdet af det på orten gångbara spanmålspriset, och sålunda varit aldeles otillräckliga för behofven och en anständig bergning, så får jag härmed, i betraktande deraf att medelpriset å spanmål i Arjeplog bör beräknas till 30 Rdr Rmt tunnan samt att lefnadskostnaden i följd deraf är större derstädes, än på de flesta andra Orter, ödmjukast föreslå:

Skolmästarelönens förhöjning till	900 Rdr Rmt
Arfvodet för 6 skolbarns underhåll och beklädnad	1080 D ^o
Ljus och ved	30 D ^o
	<hr/>
	Summa 2010 Rdr Rmt

Dessutom för skolbyggnadens flyttning till den $\frac{1}{2}$ mil från kyrkan belägna Pettaudden, som redan vid Afvittringen år 1817 blef utstakad till Bohlstad för skolgården 770 Rd rmt. Samt för uppbyggnad af två tunnelands åker derstädes 1000 Rdr Rmt, hvarförutan den föreslagna löneförhöjningen kommer att förblifva otillräcklig, och

skolmästarens ekonomiska bestånd att fortfarande bero af Lapparnas gunst och giffmildhet.

Skälet, hvarföre jag anser Skolbyggnadens förflyttning till Petta-udden så makt-påliggande och högst nödvändig, är detsamma, som vid afvittringen föranledde dåvarande Skolmästaren, Krono- och Consistoriombuden, samt Landtmätaren och öfrige förrättningsmännen, att enstämmigt välja nämnda udde til Bohlstad för skolgården, neml. att å densamma, i förening med tillräckligt utrymme, finnes god, icke ovanligt stenbunden, åkerjord, att den är belägen i midten af skolebordsfiskevattnet, samt en half mil närmare intill *alla* skolebords utängar.

Men på det att flyttningen måtte blifva fullt ändamålsenlig, fordras att odling skall verkställas å den odlingsbara platsen. Att åter ens hoppas det en Skolmästare, i knappa omständigheter och med knapt bergliga inkomster, skall verkställa en odling, hvars besittning för honom och hans familj är lika oviss, som döden för hvar och en är viss och en gäst, som dagligen måste väntas, det är en absolut orimlighet. Den rätte egaren, men icke förvaltaren för den mest obestämda tid, bör således bekosta odlingen. Denne är Staten, som, sedan odlingen på dess bekostnad blifvit verkställd, eger full rätt, att ålägga förvaltaren, Skolmästaren, att icke blott väl underhålla och vårda det odlade, utan ock att med nya odlingar småningom öka egendomens värde.

Arvidsjaur den 20de Julii 1857

C. N. Fjellström

ord. skolmästare i Arjeplog

När detta skrevs, var Fjellström redan i Arvidsjaur. Någon särskild ersättare fick han icke å tjänsten i Arjeplog utan den nye kyrkoherden blev förordnad till vice skolmästare jämte egen tjänst. Den föreslagna förflyttningen till Pettaudden omöjliggjordes givetvis av detta förhållande, som kom att räcka länge nog.

Det rådde vid denna tid en fatal brist på präster. Särskilt utsatt var Lappmarken, då inga särskilda förmåner höll de lapskkunniga prästerna kvar där. De med prästtjänsten förenade rättigheterna hade dessutom starkt förminskats inom hela Lappmarken. Lars Levi Laestadius redogör i ett yttrande till domkapitlet just år 1857 för några av de viktigaste orsakerna till den rådande prästbristen i Lappmarken. Genom att nybyggarna bränt lapparnas renbetesland och tillägnat sig dem hade skattelapparnas antal förminskats och prästens tiondeinkomster i samma mån gått ned. Ytterligare hade lapparna utarmats genom krögarnas prejerier. Beträffande Arjeplog anför Laestadius:

»I denna församling äro Lapparne i aftagande, hvaremot nybyggarna icke kunna förkofra sig, i anseende till landets höjd öfver hafvet, fjellbergens närbelägenhet och det deraf följande hårda klimatet, hvaraf åkerbruket lider och kan icke, hvarken nu eller framdeles blifva någon hufvudnäring. Nybyggarna lefva mäst af fiske och boskaps-skötsel, hvilken dessutom är föga lönande, emedan deras förnämsta ängar bestå af såkallade hömyror, hvilka icke kunna utan stora kostnader förbättras. I denna församling är ingen biförtjänst att påräkna, emedan de stora sjöarne hindra all flottning af skogs-

effecter hvarföre i denna församling kan hvarken nu eller framdeles påräknas någon korntionde och smörtionden är obetydlig. Prestebordets fordom förträffliga fiskevatten har ock i sednare tider försämrats och åkerbruk är icke att påräkna. Ängarne bestå hufvudsakligen af hömyror, dock har Pastor i Arjeplog för trettio år tillbaka kunnat underhålla Tio kor, två hästar och 100 får. Men då man måste göra afseende på aflägsenheten från hafvet och den stora fattigdom som är rådande inom denna församling, så anser jag skäligt, att Pastor i Arjeplog bör komma i åtnjutande af lika stora löneför-måner som Pastor i Arvidsjaur, så länge som en särskilt skolmästare dersammastädes af Staten underhålles; men i anseende till nu varande brist på Prester, synes det blifva framdeles nödvändigt, att Pastor äfven måste bestrida Scholmästaretjensten, i hvilket fall Pastor i Arjeplog bör vara belåten med Scholans och Pastoratets förenade inkomster.» — — —

<i>Skolmästarens inkomster i Arjeplog</i>	Efter presteskapets uppgift	Efter medelmark-gångspris
30 tunnor korn utgörande Scholmästarens lön	600	263,28,6
36 tunnor korn för Skolbarnens underhåll	720	316,15
För ljus och ved till skolan	20	20
Summa Rd Bancon	1340	599,43,6

I afseende på Skolorne har jag vid flere tillfällen vågat fästa Maximi Venerandi Consistorii uppmärksamhet derå, att de, i det skick de nu äro, icke synas uppfylla sitt ändamål, churu de kosta Staten anseeligt, äfvensom den rådande prestbristen gör det troligt, att skolmästarsysslorna måste snart bestridas af Pastorerna, hvilkas embetsförrättningar i församlingarne icke skulle derigenom hindras, om de med urskiljning välja skickliga monitörer, hvilka det skulle åligga, att med flit och omsorg, undervisa barnen i skolan. — — —

Det gick såsom Laestadius här förutspådde. Under en lång följd av år var kyrkoherden i Arjeplog förordnad att även vara vice skolmästare vid lappskolan. Under åren 1857—1875 var Per Theodor Vinnberg kyrkoherde i församlingen.

Per Theodor Vinnberg var född den 25 december 1813, son till majoren Johan Ludvig Winnberg vid Jämtlands fältjägare och h. h. Inga Margareta Wasenius, prostdotter från Torp i Medelpad. Efter studier vid Frösö skola blev Per Theodor W. student i Uppsala år 1836 och prästvigdes den 17 december 1837. Efter prästerliga förordnanden på olika håll och sedan han avlagt examen i lapska språket blev han den 13 juni 1854 utnämnd till kyrkoherde i Arjeplog. Denna tjänst tillträdde han den 1 maj 1857 och samtidigt mottog han förordnande att vara vice skolmästare vid lappskolan. Winnberg erhöll år 1875 transport till Arvidsjaur pastorat. I Arvidsjaur verkade han till sin död den 12/1 1887.

Den omständigheten att ordinarie skolmästaren bodde i Arvidsjaur — Fjellström var där bosatt på sitt hemman Nyborg invid kyrkan — och att kyrkoherden i Arjeplog, som åtminstone formellt var förordnad å

Pehr Teodor Winnberg.

tjänsten, icke hade intresse av skolbordet, bidrog att desorganisera lappskolans verksamhet vid denna tid.

Innan Fjellström flyttade till Arvidsjaur sökte han förmå myndigheterna att återlämna skolbordet till skolmästarens disposition. Han hade köpt några byggnader som Lindahl uppfört och ville att ecklesiastikverket skulle inlösa dem, men domkapitlet kunde icke mot reglementets bestämmelser föreskriva detta. Vidare ansåg Fjellström sig berättigad att återfå vad han erlagt i arrende under den tid han förestått skolan, men domkapitlet hänvisade honom till kammarkollegium och länsstyrelse, vilka skött utarrenderingen. Slutligen hemställde Fjellström att skolmästaren i Arjeplog måtte tillerkännas rätt att inneha bostället avgiftsfritt i likhet med alla andra skolmästare i Lappmarken.

Kammarkollegium motsatte sig alldeles Fjellströms begäran. 1846 års reglemente lämnade icke skolmästaren i Arjeplog någon rättighet till bostället, det borde därför utarrenderas. Landshövdingen ålades att ombesörja noggrann syn av bostället och tills vidare utarrendera det på ett år.

Nu ingrep domkapitlet och inlade den 30 mars 1859 protest å skolmästarens vägnar mot den ifrågasatta utarrenderingen. Landshövdingen anmälde protesten till kammarkollegium som lämnade den utan avseende på följande grunder. Sedan skolan i Arjeplog genom brevet den 9 sep-

tember 1818 upphört och skolbordet utarrenderats för Lappmarks ecklesiastikfonds räkning, hade år 1835 föreskrivits att uppbörden skulle ingå i specialräkenskaperna och såsom statsmedel levereras till vederbörande ränteri. Skolbordet hade därefter stått under kronans fria disposition och utarrenderats för statsverkets räkning. Det gällande reglementet för Lappmarkens ecklesiastikverk innehöll icke något annat berättigande för skolmästaren i Arjeplog än att åtnjuta fria husrum i skolhuset.

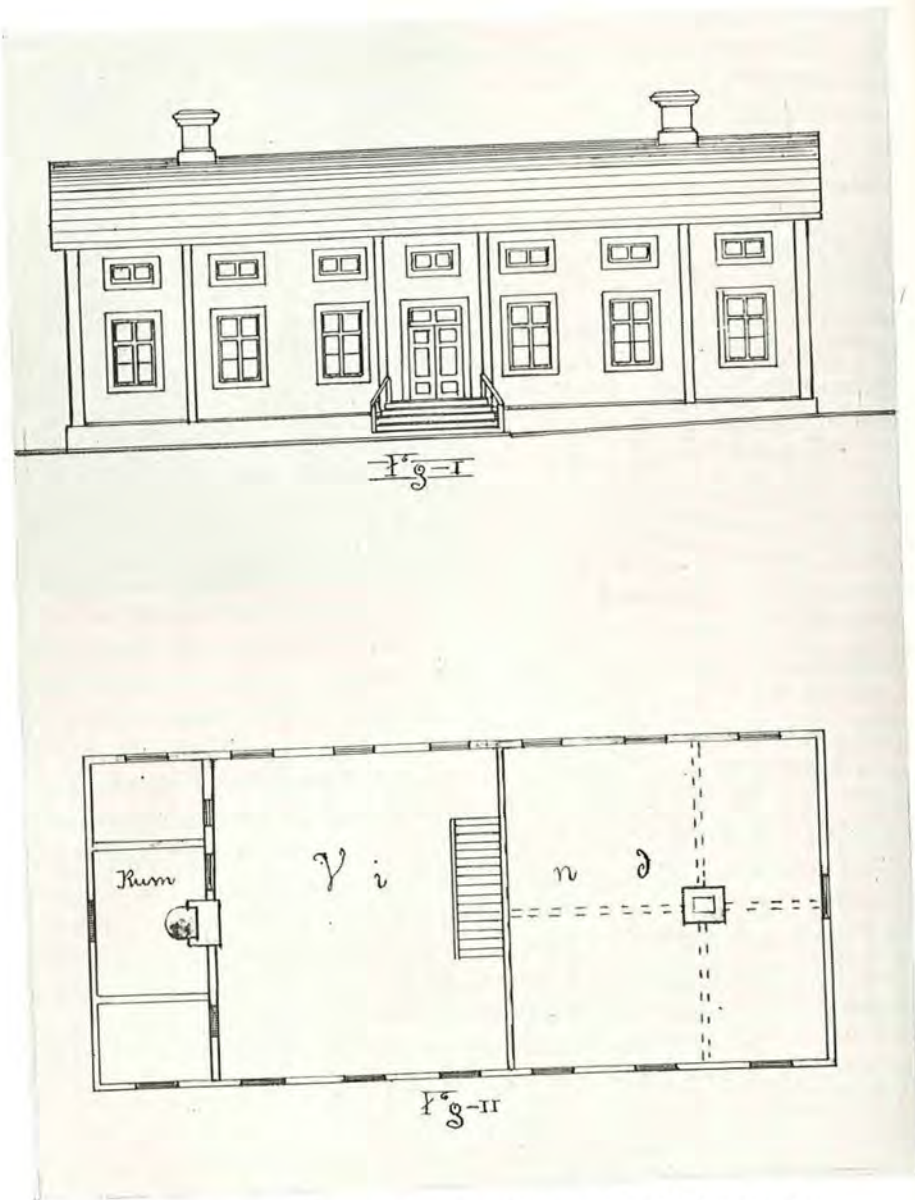
Domkapitlet vände sig till Kungl. Maj:t. Det vore obilligt, påpekade domkapitlet, att då de övriga skolmästartjänsterna inom Lappmarken ägde förmån av boställen den i Arjeplog skulle sakna en sådan förmån, synnerligast som skolmästaren där hade enahanda tjänsteäligganden som de övriga och i övrigt lika löneförmåner som de. Av ordalydelsen och meningen i reglementet framginge, att skolborden i Lappmarken mindre vore att anse som en löneförmån för skolmästaren än som ett i dessa på både befolkning och födoämnen fattiga trakter oundgängligt medel till frielevernas kosthåll. Domkapitlet begärde, att skolbordet skulle få samma ställning som före 1818 och skolmästaren således kunna övertaga och begagna det utan avgift. Det allvarliga i situationen underströk domkapitlet genom följande påpekande: »Från Arjeplog hava skolbarnen måst hemförlovas till sina föräldrar, då ingen välfrejdad person i orten kunde åtaga sig dessa barns underhåll, så framt ej rättigheten till skolbordets begagnade medföljde».

Kungl. Maj:t anbefalldes omedelbart att arrendeauktionen skulle inställas och utlåtanden avgas av kammarkollegium och statskontoret.

Kammarkollegium slog genast till reträtt. Godtagande de skäl som domkapitlet anfört tillstyrkte kollegiet framställningen. Skolbordets upplåtande åt skolmästaren utan avgift innebure en högst ringa uppoffring för statsverket. Den årliga avkastningen utgjorde 1631 lispund hö och 50 lispund fisk men arrendeavgiften hade från skolans upphörande år 1818 till midfastan 1858 utgjort 10 lispund hö om året och därefter 50 rdr rmt. Även statskontoret tillstyrkte domkapitlets framställning, men då frågan angick minskning i statsverkets inkomster och innebar användandet av en till kronan indragen lägenhet på annat sätt än nu ägde rum, ifrågasatte statskontoret om icke riksdagen borde höras.

Proposition avlämnades till 1859—60 års riksdag, varvid föreslogs att Arjeplogs skolbord måtte upplåtas åt »skoleläraren i Arjeplog». Den 14 april 1860 lämnade Rikets Ständer bifall härtill, då »behovet av skolebordets i Arjeplog användande för sitt ursprungliga ändamål blivit av domkapitlet i Härnösand till fullo ådagalagt».

Riksdagens beslut betydde en stor lättnad för skolans verksamhet. Att utan stöd av skolbordet underhålla eleverna var hart när ogörligt. När-

Arjeplogs lappskola. — Uppmättningsritning av J. B. Holmström 1905.

mast hade skolmästaren ansvaret för skolhushållet, men han bodde en lång tid i Arvidsjaur på grund av förordnande å kyrkoherdetjänsten där. Undervisningen och ledningen av skolhushållet överantvordades åt en av kateketera, varom berättas närmare i nästa kapitel.

Ekonomisk besiktning verkställdes å skolbordet år 1871. Kronofogden Hammarberg avgav syneinstrument och kyrkoherde Vinnberg som å domkapitlets vägnar var närvarande avgav följande redogörelse för synen.

Under förrättningen visade sig följande brister å karaktärshusets af Staten bekostade skolbyggning, der uti köskammaren väggarna böra drifvas i såten, hvilka derefter fyllas med en deg sammanblandad af sand, rågmjöl och limvatten, taket hvitlimmas samt väggarna målas. Mindre salen och salskammaren behöfva båda i såten bättre rappas om och förses med nya lås. Den större eller så kallade skolsalen är för kall för barnen vintertiden och bör derföre diktas, såten fyllas och limfärgas, samt 3 lås anskaffas. Skolbarnens norra boningskammare, deri kakelugnen anses eldfarlig, så att den bör nedtagas ett stycke nedom spjället, rören noga rensas och den nedtagna kakelugnsdelen åter iordningsställas. Väggarna i detta rum böra rappas efter såtens ifyllande, samt tak och väggar limfärgas. Uti skolans södra för flickebarn ämnade boningskammare böra såten ifyllas af ofvannämnde deg, väggarna rappas samt tak och väggar med blandning af krita och lim färgas. Till tamburen och för trappuppgången till vinden behöfves ett lås till dörrarna för hvardera bland dessa ingångsöppningar. Yttre taket utdömdes och ansågs för bättre framtida varaktighets skull böra göras nytt af taksån. Äfven en ny bro för uppgången till skolbyggningens farstdörrar ansågs behöflig. Ordinarie skolmästaren v. pastor C. N. Fjellström påyrkade ock insättandet af 14 innanfönster, nemligen i skolbyggnadens alla eldrum, hvilket yrkande också togs till syneprotokollet.

Några andra Statsverket tillhörande hus finnas icke. Skolmästarens egna uthus.

Den gamla öppna åkern befanns utgöra 5 % kappland, bestående af smärre åkerstycken upptagna här och der å hårdvallen utan ordning och sammanhang, hvarföre jag, såväl för den ringa åkerviddens skull som för att få styckena mera regelbundna, påyrkade, att ett kappland öppen åker om år måtte under den närmaste härefter följande tiden uppspadas af detta Boställes innehafvare. 400 alnars gärdesgård har för några år sedan blifvit stängd kring skolbordsvallen och befinnes ännu brukbar för kreaturens utestängande från skadeåverkan på inägorna under växtperioden.

Ängarna, hvilka äro ända till 2 mil aflägsna från bostaden, bestå af myrtrakter med starrgräs beväxta men af mager beskaffenhet, så att de för växtlighetens fortfarande bibehållning måste trädas hvartannat år, för att som man säger ej gå ut, det vill säga, förlora sin växt. Emedan Prestebordet härstädes är den enda jordegendom i grannskapet, så är sämjan god och inga huse- eller ego-tvister höras af.

Arjeplogs lappmark 26 september 1871

Pebr Theodor Winnberg

30. Kateketerna.

Katekettjänsten hade i Petrus Laestadius förslag fått en mycket snäv behandling. Från början hade ju Laestadius rent av velat utmönstra den. I det fastställda reglementet talas dock, såsom i föregående kapitel visats, om »tjänliga biträden» åt skolmästaren, och i den punkt som talar om ersättning åt skolmästaren för undervisningen nämnes uttryckligen katekettjänsten. Den premie av en tunna korn som skulle tillfalla skolmästaren för varje godkänd elev som undervisats av kateketen var avsedd att sporra skolmästaren till att anordna sådan undervisning. Högst tjugo tunnor fick skolmästaren på denna väg, och anslaget tillkom tydligen för att tillmötesgå dem som yrkat på en skolmästarelön på femtio riksdaler i stället för trettio.

För anställande av dessa kateketer eller biträden utgick till skolmästaren ett fast årligt anslag: »Såsom arfwode för anställande af Catecheter eller andra biträden, flere eller färre, erhåller Skolmästaren årligen tolf tunnor korn, för hwilkas användande till sådant ändamål han likväl bör redowisa. Detta spanmålsbelopp må utgå på förhand efter Länets markegång; men skulle wid någon skola befinnas, att icke, utom fri-eleverna, så många barn blifwit wederbörligen underwisade, som för det utbetalda arfwodet skäligen kunnat wäntas, med afseende tillika på det nödiga biträdet wid underwisningen af fri-eleverna i skolan, bör Dom-Capitlet i förhållande härtill förminska requisitionen för nästföljander år.» (§ 50)

Reglementet medgav sålunda anlitaandet av kateketer till och med vid undervisningen i lappskolan. Det skulle visa sig, att den möjligheten anlitaades i Arjeplogs lappskola i en utsträckning som för visso icke varit avsedd från början. Kateketverksamheten torde i förstone ha fortgått ungefär som under den föregående perioden. Då »kateketmedlen» redovisades för år 1852, visade det sig att tre kateketer tjänstgjort det året. De voro Anders Stenvall, Petter Anton Fjällman och Bengt Larsson. År 1853 tjänstgjorde de två förstnämnda och den tredje kateketen hette Lars Nilsson. De uppburo resp. 66: 32, 13: 16, 36: — riksdaler banco. Eric Anton Lindahl som avgav redovisningen meddelade angående deras verksamhet: »kateketerne hafva under innevarande likasom förledit år besökt lapparne i deras hemvist sommartiden, som ock vintertiden på deras flyttningar, och lemnat undervisning i synnerhet uti innanläsning åt såväl barn som äldre personer».

Kateketavlöningen för år 1855, 99 Rd., utkvitterades av Anders Stenvall och Lars Boström, men på hösten 1856 tillkännagav skolmästare C. N. Fjellström, att »endast den ene af förra årets kateketer kunnat förmås att biträda med lappbarnens undervisning emot det villkor att ensam få uppbära hela aflöningen emedan i anseende till dyrheten på lifsmedel och annat, det erhållna anslaget befunnits aldeles otillräckligt för tvänne. Önskligt vore likväl att tvänne kateketer funnes, emedan, såsom känt är, lapparna uppslå sina kåtor långt aflägsna från hvarandra och endast en lapp kan vistas så länge hos lappar att någon egentelig undervisning kan hinna dem meddelas».

För år 1856 utkvitterade endast Anders Stenvall kateketavlöningen, som utgjorde 104 riksdaler, och för år 1857 erhöll samme man »kateketanslaget till Arjeplogs lappskola», 120 Rd banco. Vid denna tid synes sålunda de biträdande lärarna ha reducerats till en enda kateket, och denne reste icke längre omkring bland lapparna utan fullgjorde skolmästarens undervisningsskyldighet vid lappskolan. Carl Nath. Fjellström som formellt stod som skolmästare redovisar under de följande åren från Arvidsjaur »kateketanslaget till Arjeplogs lappskola». Under tiden fram till hösten 1862 är det den nämnde Anders Stenvall som utkvitterar det med belopp som varierar från 177 till 288 Rd.

Anders Stenvall var enligt Arjeplogs husförhörskod född i Arvidsjaur år 1823, en uppgift som dock icke tycks stämma med kyrkoböckerna i Arvidsjaur. Trots att han icke hade någon egentelig utbildning synes han ha varit nitisk i sitt kall. »Min mor skrytte av Stenvall, han var duktig att lära», heter det ännu i dag (Anna Brita Johansson).

År 1862 anmäler Fjellström, att Stenvall avlidit och att klockaren i Arjeplog David Laestander »efter undergången förhör och aflagt undervisningsprof blifvit till catechet antagen». Under de följande åren uppbär Laestander kateketlön med belopp varierande från 177 till 234 Rdr årligen. Dessa belopp utgjorde lösen för 75 kubikfot och 6 kannor korn efter markegångspris.

David Laestander var född år 1814 och tillhörde den gamla klockarsläkten med detta namn. Han bodde med sin familj i lappskolans bryggstuga men innehade även lägenheten Renberget, belägen en halv mil från kyrkoplatsen. Hans hustru, Catrina Christina Wallström, född år 1821 i Arjeplog, skötte skolhushållet. Kyrkoherde Winnberg satte värde på Laestanders undervisning. När Winnberg en gång nödgades påtala lapparnas ovillighet att sända barn i skola, skyndade han sig att påpeka att orsaken därtill icke låg hos kateketen, »hvilken kateket, hvad frieleverna angår dock ordentligt fullgör sina åligganden». Icke heller visitorator, Johan

Laestadius, synes ha haft anledning att klandra hans tjänstgöring. År 1874 förklarade han om kateketen att han var bra, dock anmärkte han vid ett annat tillfälle, att Laestander »visat sig föga hugad för kallet». Laestander avled den 3/9 1886.

Liksom lappskolan genom motiga omständigheter råkade i lägervall, så förföll även undervisningen utom skolan alltmer. De lapska föräldrarna saknade själva erforderlig insikt för att ge barnen den undervisning som behövdes, och den ambulerande kateketverksamheten hade, som vi sett, upphört. Den allmänna kunskapsnivån bland lapparna hade efter den nya organisationens införande snarare sjunkit än stigit. Det insågo lapparna själva klart. Vid församlingsvisitationen år 1868 heter det: »Som en stor del lappska föräldrar sakna förmåga att sjelfwe lära sina barn stafning och innanläsning, war behofwet af en småbarnslärare för de af deras barn för hvilka hvarken statens lappskola eller Barnhemmet i Båtsjaur hade platser lediga, af lapparne sjelfwa nogsamt insedd». Det upplystes vid detta tillfälle, att en till småbarnslärare lämplig person fanns att tillgå, nämligen avlidne kateketen Lars Perssons son Johan Larsson.

Johan Larsson (Landberg) beskrevs som en 22-årig stadgad yngling, som varit elev vid missionsskolan i Bastuträsk och sedan någon tid ägnat sig åt undervisning av lapska barn i hemorten. Det kunde han icke fortfara med utan ekonomiskt understöd, och lapparna sågo sig ur stånd att själva avlöna honom. Lapparna ville därför få denna angelägenhet andragen hos höga vederbörande. Johan Larsson sjelf förklarade sig villig att mot ett årligt arvode av 100 Rd Rmt tjänstgöra som småbarnslärare för lapparnas barn. Kyrkoherde Winnberg hade prövat Johan Larsson och funnit honom särdeles lämplig för uppdraget, varför visitorator, Johan Laestadius, med tillförsikt kunde rekommendera framställningen. Det begärda beloppet ställdes även till förfogande av ecklesiastikverket.

Ungefär samtidigt vände sig Winnberg till Svenska Missionssällskapet och hemställde även där om 100 kronor årligen till rese- och klädhjälp åt Larsson. Lapparna hade lovat kosthålla kateketen vid de besök han komme att göra hos dem i undervisningens tjänst. Missionssällskapet beviljade 25 Rd för en tid av tre månader, men gjorde fortsatt understöd beroende av visitorators, pastor Johan Laestadius, tillstyrkan. Laestadius examinerade Johan Larsson och fann honom ha god kristendoms kunskap, kunna läsa säkert innantill och vara något skrivkunnig. Laestadius ville att sällskapet skulle anställa Larsson för längre tid.

Johan Larsson Landberg började omedelbart sin verksamhet, men på hösten år 1869 nödgades Winnberg meddela, att Landberg upphört med sin verksamhet. Orsaken var, att »sjukdomslidandet stenpassion börjat i

småningom så plåga honom, att han då icke mera kände sig ega förmåga till de mödosamma fjellresornas fortsättande». Landberg hade dock, meddelade Winnberg, »genom trägna besök i Arjeplogs lapphushålls kåtor under året 1869 med mycken flit och oförtruten möda för 50 i skolåldern varande lappske barn, som ej fått rum i de fasta lappskolorne, bestridt barnundervisningen intill november månads slut».

Ett par år senare sökte Landberg att på missionssällskapets bekostnad få verka bland arjeplogslapparna, men när sällskapet tillfrågade kyrkoherde Winnberg om lämpligheten härav fick det ett mycket ettrigt utlåtande om Landberg. »Jag förklarar å mitt Embetes vägnar bemålde Johan Landberg aldeles ovärdig till att hädanefter undfå ett sådant uppdrag». Winnberg gjorde gällande, att Landbergs sjuklighet vållats av »ett otuktigt och liderligt lefverne». Nu hade Landberg rymt, och ingen visste var han vistades. »Om Landberg är så oförskämd att han ånyo gör sig påmind bör inget afseende fästas dervid», slöt Winnberg sitt utlåtande. Landberg, som var född den 14/3 1846 och bott på sin fädernegård Sundsnäs i Arjeplog, flyttade år 1877 till Byske församling.

För att undervisningen i lapparnas kåtor icke skulle avstanna, när Johan Landberg slutade med sina resor, antog Winnberg till resekateket »en något äldre men till hälsan vida kraftfullare lappman med namnet Petter Anton Fjellman, som äfven förr i 2 år varit Resekateket».

Per Anders (»Petter Anton») Fjellman var född år 1831, tillhörde på 1850-talet Lokteå lappby men flyttade sedan över till Semisjaur. Han nämnes bland kateketerna för åren 1852 och 1853, men sedan synes han ha varit borta från verksamheten tills han blev Landbergs efterträdare. Till hans avlöning lyckades Winnberg få ett årligt anslag på 100 Rd. För att få kontroll över verksamheten satte kyrkoherden i hans hand en annotationsbok. I den skulle kateketen anteckna »hvars och ens kunskap, hvilken efter hvarje individs ålder, flit och fattningsgåfvor naturligtvis är ganska olika, och för att i synnerhet hos lappbarnen uttröna huruvida de, till ett förnyadt besök af kateketen, hafva i minnet hvad de såväl uti innan- som utan-läsning inhemtadt och med färdighet kunde den föregående gången».

Genom trägna besök i lapparnas kåtor handledde Fjellman år 1870 »med utmärkt flit och oförtruten möda 52 i skolåldern varande lapska barn». Under de närmast följande åren fortsatte han som ambulerande kateket och undervisade under år 1871 100 lapska barn jämte lappfamiljernas äldre medlemmar, under år 1872 105, under år 1873 121 och under år 1874 105 lapska barn. Visitorator, kyrkoherden Johan Laestadius, uppger år 1873, att han till kateketen avlämnat journaler för dagliga anteckningar,

men påföljande år påpekar samme visitator, att den resande kateketen »saknar erforderlig skrivkunnighet för att föra dagbok öfver sin verksamhet i denna sin egenskap». Det kan icke vara någon annan än Petter Anton Fjellman som detta syftar på. Två år senare nämner samme Laestadius, att innehavaren av katekettjänsten företett »en slags dagbok», som utvisade att han sedan april månads början år 1875 i kåtorna undervisat innalles 35 barn »i stafning, innanläsning och katekesen». Vid 1877 års visitation omnämnes, att kateketen Fjellman lämnade undervisning för de lappar som genomströvade socknens norra del. Vid förhören med nattvardsungdomen konstaterades, att de lappbarn som undervisats av kateketen Fjellman ägde bättre insikter än andra lappbarn.

Fjellman ingick år 1853 äktenskap med Elsa Jonsdotter, f. 1819 och hade med henne döttrarna Elsa Maria, f. 1954 och Margareta, f. 1857. En fosterdotter uppväxte i makarna Fjellmans hem, Elsa Katarina Eriksdotter, född 9/3 1868 i Arvidsjaur.

Sedan Petter Anton Fjellman slutat med att resa omkring bland lapparna slog han sig ned i Labbas och hade här kor, getter och häst. »Han var mycket snäll och duktig, nöjd och tystlåten», säger en meddelare. (Sofia Lindmark.) Han avled den 8/10 1892.

Bland kateketerna vid denna tid må nämnas även Per Högström.

Per Pebrsson Högström var född i Arvidsjaur och innehade under åren 1831—1846 kateketbefattning inom nämnda församling. Efter att ha lämnat katekettjänsten slog Högström sig ned som bonde i Hjulträsk. På Svenska Missionssällskapets bekostnad gjorde han från midsommaren 1864 resor bland de s. k. österskogslapparna för undervisning. Efter storböndagen den 10 juli samma år fortsatte han sin verksamhet bland Arjeplogs fjällappar på norska sidan om fjällryggen och biträdde på återresan vid lapska husförhör. Återkomsten till Arjeplog skedde den 9 september. Kyrkoherde Winnberg var mycket nöjd med Högström, som nitiskt uppfyllt sina åligganden och ådagalagt »berömvärd skicklighet att i lappska underhålla gudligt samtal, förhöra och undervisa». I brev till missions-sällskapet meddelade Högström sina intryck av det andliga tillståndet bland arjeplogslapparna, vilka han tyckte vara »rent utan herde».

»Många äro confirmerade och blifvit gifta och gå till H. H. nattvard fast de alls icke kunna läsa och hafva det ringaste kunskap om den förderfede naturen, mycket mindre om den förlossning som skedd är genom Jesum Christum: nogre fjellfolk berättade för mig att presterne fordom gjort så att då en rik fjellapp ville sin dotter eller son skulle gifta sig, så gaf han till presten en blank 4 Rd si då fick han eller hon lösa in sig, eller

gifta sig — och sedan hafva rik fjellappen haft den seden då de villja gå till skrift så sjänka de mer och mindre vid detta tillfälle — Gud Hjelpe oss! — —»

Brevet åtföljdes av berättelse över verksamheten i form av en dagbok. Högström fick göra en liknande missionsresa även påföljande år.

Den 16 juni 1875 avled Högström i Arvidsjaur.

31. Båtsjaur's barnhem.

Svenska missionssällskapets verksamhet i lappmarken fick på 1860-talet en kraftig stöt framåt. Härtill medverkade främst, att sällskapet till sekreterare och skattmästare fick kyrkoherden i finska församlingen i Stockholm, A. Sjöding. Norrlänning till börden och med en femtonårig prästerlig tjänstgöring i de nordligaste församlingarna bakom sig försummade han icke att tillvarataga denna landsändas intressen. Han stod i livlig förbindelse med sällskapets arbetare i Lappland och sparade ingen möda då det gällde att ekonomiskt säkerställa verksamheten där.

Betydelsefullare var dock den sammanslutning till stöd för lappbarnens undervisning och vård som bildades år 1864 under namn av Femöreföreningen. Ett år tidigare hade en ung präst, Henri Røerich från Genève, kommit till Stockholm som pastor vid Franska kyrkan och fattats av ett brinnande intresse för lappmissionen. Snart hade han en plan färdig för detta verks främjande. En stödorganisation med uppgift att regelbundet insamla små bidrag borde bildas och de insamlade medlen tillhandahållas missionssällskapet för dess lapska verksamhet.

Røerichs plan fick en oväntad stöt framåt, när en lappkvinna, Maria Magdalena Mathsdotter, som i sin barndom varit elev i en av Svenska missionssällskapets skolor, inträffade i Stockholm i början av år 1864. Hon kom för att uppvakta konungen till förmån för ett barnhem i Åsele lappmark. Røerich, som fick tillfälle att tala med henne, fann därvid bekräftelse på sin tanke om en särskild organisation för lappmarksmissionen. Han fick kyrkoherde Sjöding och andra intresserade med sig och i april var Femöreföreningen bildad.

Sammanslutningen blev snabbt populär. Konungahuset intresserade sig för den, författarinnan Emile Flygare-Carlén väckte genom artiklar i pressen allmänhetens intresse, fru Røerich bildade en syförening som samlade pengar och kläder till lappbarnen. De influtna medlen växte från 6 000 riksdaler år 1864 till 13 000 påföljande år. Sedan gick intresset tillbaka, men ett verkligt krafttillskott utgjorde den lilla föreningen för Svenska missionssällskapet.

En annan betydelsefull omständighet utgjorde kateketutbildningens omläggning. Tidigare hade kyrkoherde Sundelin i Lycksele och missionär Tellström i samma församling privat meddelat den undervisning som an-

sågs nödig för de blivande kateketerna. Betydligt grundligare var den undervisning som meddelades i den av pastor P. A. Ahlberg ledda missions-skola, som år 1857 började i Stockholm och sedan förlades först till Kristdala åren 1858—61 och sedan till Ahlberg i Vetlanda. Ahlberg, som representerade en kärv sydsvensk väckelseriktning av gammalpietistisk typ, brann av ett levande missionsintresse och hade försakat en lockande uppgift bland svenska emigranter i U. S. A. för att tjäna väckelsen i sitt hemland. Ursprungligen omfattade skolan två avdelningar, en för blivande missionärer och präster och en för kateketerna i lappmarken. Från och med år 1859 delades skolan och Ahlberg blev ledare för enbart kateketutbildningen.

Ganska snart efter Femöreföreningens tillkomst kunde tvenne barnhem anläggas, ett i Bäskele i Vilhelmina socken och det andra i Båtsjaur i Arjeplogs socken. Benämningen barnhem får dock icke tagas i den bemärkelse som nu är gängse. Det var precis samma slags missionskolor som missionssällskapet hade förut. Detta betonades också av sällskapet självt. »Anmärkas må, att mellan Missonsskolorna och Barnhemmen egentligen ej är annan skilnad än namnet samt den ekonomiska, att Barnhemmen särskilt underhållas just genom de medel som Femöreföreningen i Stockholm överlämnar».

Barnhemmen blevo en värdefull tillgång vid avhjälpandet av den nöd som under flera svagår hemsökte Lappmarkens invånare. Många bland det uppväxande släktet funno en fristad i missionskolorna och barnhemmen. »Den andeliga och lekamliga näring som de hafva saknat i sina hem, hafva de fått åtnjuta i missionskolorna.»

I brev den 3 september 1864 skriver kateketen Blomqvist i Bastuträsk till skattmästaren Sjöding: »Har samtalat med pastor i Stensele, U. A. Sundelin, angående en skolas anläggande i Knaften. Han medgaf att lapparne i Stensele, Sorsele och Lycksele gott rymmas i skolorna i Lycksele och Bastuträsk. Det vore bäst att rådfråga pastor Vinnberg i Arjeplog om icke der en missionskola kunde anläggas och denna förfrågan sade sig Hr Sundelin genast skulle verkställa».

Det var sålunda en av de sundelinska prästsönerna som tog initiativet även denna gång. Uno August Sundelin var son till Nils Sundelin d. y. och broder till Nils Johan Sundelin i Lycksele. Han hade en kort tid tjänstgjort i Arjeplog på kuorrokveiskolans tid, sedan prästerna, som vi sett, en tid avkopplats från tjänstgöring.

Kyrkoherde Vinnberg, som gärna rådförde sig med sina församlingsbor, läste upp Sundelins brev i sockenstämma och meddelade svar genom utdrag ur protokollet. Svaret innehöll ungefär följande. Vid överläggningen

hade man enat sig om att föreslå Båtsjaur by såsom tjänligaste plats för en skola. Full försörjning för ett barn kunde icke påräknas för mindre än 60 riksdaler om året. Om emellertid missionssällskapet tyckte detta vara för dyrt, ville byborna för att icke avskräcka sällskapet från företaget hellre gå med på någon minskning av summan. Lappallmogen i församlingen beräknades till 600 personer. För att bereda lapparnas barn undervisning hade man nödgats sända dem till de missionsskolor som funnos i andra lappmarkssocknar. Ända till Lycksele hade man vänt sig för att få in lappbarnen i sådana skolor. En hel del av barnen hade likväl blivit utan skolundervisning. I statens lappskola i Arjeplog fanns plats för endast sex barn, »vadan Arjeplogs kommunalnämnd jemte öfrige svenske som lappske socknemän ifrigt ansöka och efterlängta en missionsskolas förläggande hit till Arjeplogs lappmark».

Vinnberg själv synes ha haft funderingar på ännu en skolas förläggning till trakten. I ett handbrev till Sundelin samtidigt med protokollsutdraget hemställde han nämligen om icke den andra nya missionsskolan kunde få anläggas i Navsta, den närmaste byn inom Jockmock. Där bleve den till fördel för både Jockmocks och Arjeplogs församlingar.

Vinnberg var för övrigt misstänksam mot barnhemsformen. Inrättandet av missionsskola »är både bättre och gagneligare, ändamålsenligare och vida mindre kostsamt än Barnhem», skrev han senare till Sjöding. Kanske medverkade till denna hans inställning att socknen för de lapska barn från Arjeplog som gingo i Bastuträsksskola fått betala stora beklädnadsräkningar. Under de senaste åren hade arjeplogsbarn varit intagna i Glommersträskss och Tannsele missionsskolor, men därifrån hade aldrig för sports dylika krav, sade Vinnberg. Han yrkade, att trafiken med dessa räkningar borde stävjas, då missionssällskapets handlingar tydligt ådagalade, att missionsverket även skulle bestå kläder till barnen.

Det lyckades tydligen Sjöding att undanröja betänkligheterna, ty den 10 juni 1865 kunde Vinnberg meddela, att inga hinder förelåge för inrättandet av ett barnhem i Båtsjaur för lappbarn. Bönderna där hade dock uttryckt en önskan att barnantalet skulle sänkas från tolv till tio.

Då Vinnberg meddelade detta, hade kateketen Nordenmark fått missionssällskapets förordnande att bege sig till Båtsjaur för att förestå det nya barnhemmet. Förordnandet kom mycket olägligt för Nordenmark som då uppehöll ett tillfälligt vikariat i Glommersträskss missionsskola. Hustrun hade varit klen och en liten son hade i nio veckor kämpat med kikhostan samt blivit så mager och kraftlös att föräldrarna blott väntade barnets död. Det föreföll kateketen Nordenmark mörkt och tungt att på en årstid, då sjöarna voro uppfyllda av is och vatten, företaga denna resa, och

ehuru han kände sig tvingad av Kristi kärlek, »så att jag ej kan gå förbi den i sitt blod sarjade mannen, utan att försöka om någon barmhärtighets-tjänst kan göras honom», tog han sig dock frihet att åtnjuta tjänstledighet till dess pengar hann anlända. Hans ögon krånglade också.

Kyrkoherde Vinnberg, som erhållit underrättelse om Nordenmarks förordnande, sörjde på allt sätt för att verksamheten måtte komma i gång fortast möjligt. Han fick hemmansägaren Johan Vallström i Båtsjaur att upplåta sin ena gård till lokal för undervisningen. Där fanns även utrymme för lärarens hushåll. Barnens inackordering åtog sig grannarna i byn på det sättet att Vallström lovade ta emot fem barn, Matts Davidsson tre och Abram Davidsson 2 barn. Eftersom midsommardagen var en stor helg för skogslapparna och de då voro mangrant församlade på kyrkoplatsen passade Vinnberg tillfället och avtalade med dem om framskaffandet av några lappbarn till kyrkoplatsen vid storböndagshelgen den 9 juli. Barnen skulle då få följa med till Båtsjaur och bli elever i barnhemmets skola. På den utsatta tiden inställde sig en gosse och en flicka, andra väntades komma senare. Ingen kateket hördes emellertid av. Då barnen hade långt till sina hem, vidtalade Vinnberg Vallström att låta dem följa med till Båtsjaur, han skulle bereda Vallström särskild ersättning för denna inackordering. Förtörnad skrev Vinnberg till Sjöding och påpekade, vilket »förargeligt narrverk» detta varit för honom. Han begärde en sträng skrivelse till Nordenmark, »ty detta går ej an att lappbarn komma till missionsskolan och lärare icke finnes där, ty det är ingen lätt sak för mig att skaffa dem tillbaka till de aflägsna fjällen, sedan de af sine föräldrar blifvit hitsände».

Den 27 juli uppenbarade sig Nordenmark i Arjeplog och begav sig följande dag till Båtsjaur. Efter en vecka kom han dock tillbaka till kyrkoherden och sade sig alls icke kunna trivas i byn. Han ville få skolan flyttad till någon by nära Arjeplogs sockengräns. Kyrkoherden avstyrkte varje projekt i den vägen, väl vetande att förutsättningar saknades för en skola på annat håll i socknen. Fastän länsmansfamiljen biträdde kyrkoherdens mening lät Nordenmark icke övertyga sig. Han gav sig i väg för att undersöka möjligheterna till barnhemmets förflyttning och besökte alla ställen som rimligen kunde komma i fråga men återvände med oförrättat ärende. Till slut nödgades han erkänna, att Båtsjaur var tjänligaste stället för en sådan inrättning som barnhemmet, men där kunde han icke förmås att stanna. Nordenmark valde den drastiska utvägen att begära avsked ur missionssällskapets tjänst. Vinnberg ansåg ändamålslost att söka kvarhålla en så ovillig man och tillstyrkte hans avskedsansökan.

Kateketen Jonas Rhen.

Verksamheten i Båtsjaur måste avbrytas, men kyrkoherde Vinnberg gav därför icke upp hoppet. »Vi böra ej förlora hoppet om Båtsjaurskolans lyckliga framgång och deraf för menskligheten och särdeles för lappallmogen förväntade välsignelserika frukter för själen och lifvet, ehuru början dermed synes mörk och fylld af många bekymmer», skrev han till Sjöding.

Vid tiden för denna skriftväxling vistades kateketen Jonas Rehn i Bastuträsk's skola i Stensele socken, där han biträdde vid undervisningen och förbättrade sina kunskaper i lapska språket under kateketen Blomqvists ledning. Rehn var länsmanesson från Dorotea och hade gått i den av pastor Ahlberg ledda missionsskolan i Alsheda i Småland.

Kyrkoherde Vinnberg utverkade att Rehn fick övertaga undervisningen vid Båtsjaur's barnhem och den 4 oktober 1865 anlände han till Arjeplog, varifrån han följande dag fortsatte till Båtsjaur. Vid det korta sammanträffandet i Arjeplog fick Vinnberg ett gynnsamt intryck av den nye kateketen. »J. Rehn synes mig vara en rask och duglig lärare, i lappska språket redan fullt så hemmastadd och kunnig som Nordenmark, hvilken

deri var svag», meddelade Vinnberg. Eftersom Rehn var ogift måste han för kosten lita till matmor i skolgården, och Vinnberg ansåg sig böra förbereda honom på hennes egenheter. För en nykommen kunde hon förefalla litet underlig, sade han, vilket hon blivit genom överdrivet religionsgrubbel, men med lämpligt bemötande borde det gå bra. »En missionskateket bör väl ej vara så nogräknad och laggrann om trefnaden som Nordenmark var», mente kyrkoherden.

Rehns intryck av det nya verksamhetsfältet var allt annat än uppmuntrande. »Mycken okunnighet och gudlöshet råder här bland både yngre och äldre, så att jag under känslan af min egen vanmakt bäfvar, men under bön och hopp till Herren vill jag likväl här arbeta efter den nåd Herren förlänar», skrev han till missionssällskapet strax efter sin ankomst till Båtsjaur. I december 1865 kunde Vinnberg meddela, att skolarbetet stabiliserats. »Båtsjaur's Lappska Barnhem herstädes är nu i sin fulla verksamhet, — — — får jag hembära mina Lappska åhörare varma, af glädjetårar fyllda och hjertinnerliga tacksägelser».

Samlivet med gårdsfolket tycks ha gått bra över vintern, men på våren kom en fnurra på tråden. »Rehn är såsom förr flitig med sina skolbarn och ännu ogift, men har haft den oturen att genom något klander öfver matlagningen stöta sig med madam Wallström, så att han blifvit uppsagd från hennes kosthållning», skrev Vinnberg i maj. »Det är som en egenhet hos Rhenarne att vara kinkiga öfver fruntimmernas matlagning», tillade han.

Den 26 juni 1866 avslutades det första läsåret med examen, förrättad av kyrkoherden Vinnberg. Vinnberg var av missionssällskapet förordnad att vara inspektor för barnhemmet. Tretton barn hade under läsåret varit elever vid barnhemmet, men två av dem hade redan lämnat det efter att ha blivit konfirmerade i kyrkan. Det var ett par »gossar om tjugo år boende långt uppe i fjällen. Av de elva kvarvarande hade fem läst lapska och fem svenska, den elfte och skickligaste, Olof Andersson Besett, hade läst både lapska och svenska. Den grupp som läst svenska utgjordes förmodligen av bybarnen. Båtsjaurborna hade nämligen vid Rehns ankomst begärt att få ha sina fem barn i hans undervisning. Examen började klockan 3 e. m. och fortsatte »oavbrutet» i fyra timmars tid till klockan 7 på aftonen. Kateketen Rehn skötte förhöret som förrättades dels på lapska dels på svenska. Det omfattade Lundgren's bibliska historia, katekisation, stavningsregler, sångmelodier, skrivning m. m. Elevernas insikter betecknades av Vinnberg som »ganska goda, särdeles i kristendom, sång och skrivning». Examen avslutades med bön av läraren samt sång, varefter kyrkoherde Vinnberg riktade »några hjertgripande förmaningsord till samtliga barnen».

hede fghij klmnopqrstuvxyz A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z
 a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z
 All giffra är saligare än att taga Bagnen och fullkända
 med sin Christen! gör du skäl för detta namn. Din
 önskan efter Guds Ord. En gång dö och sedan dömen. Först
 du vill hafva fördöls Gudsfruktan är bättre än rikedom
 Menneken här vara lifvete med Ingen kvinna utan rättig
 Gudsfruktan från Arjeplog 1867

Examensprov från Båtsjaurns barnhem.

Den skildring som Vinnberg översände till missionssällskapet rörande examen andades den fullkomligaste tillfredsställelse med lärare och fosterföräldrar. »Beträffande läraren, så har han genom flit och lämpligt undervisningsätt förvärfvat sig barnens kärleksfulla förtroende och alla rätt sinnigas belåtenhet. Rörande fosterföräldrarnes beteende mot barnen är ock intet att anmärka, då barnen, oaktadt missväxt i orten, likväl genom spannmålsinköp från andra håll erhållit tillräcklig föda och i öfrigt åtnjutit god renhållning och öm modersvård».

Vinnbergs skildring avslutades med en appell till allmänheten att stödja barnhemmets verksamhet. Tydligen avsåg Vinnberg att berättelsen skulle publiceras. Den inflöt också i Aftonbladet och lästes av en kapten Strömberger i Arboga. Han fattade intresse för barnhemmet och testamenterade en summa till detsamma, varom berättas i nästa kapitel.

Då Vinnberg i juli påföljande år förrättade examen hade barnhemmet 12 elever. Den lilla utökningen motsvarade missionssällskapets önskningsar. Det hade hört sig för om möjligheterna för en utvidning av verksamheten men fått besked av Vinnberg att flera barn omöjligen kunde få rum i Båtsjaur och att det var ännu svårare att skaffa plats i någon annan by. Den utökning som var möjlig hade redan skett. Att det var nog så besvärligt med inackorderingen av barnen lät Vinnberg missionssällskapet förstå

när han i sin redogörelse meddelade hur han nödgats efter examen besöka en bland föräldrarnas gårdar, »der jag gaf åt den hemmavarande matmodern nödige erinringar att hafva ett aktsamt öga på sine egne barn så att ej skolbarnen af dem i sedligt afseende lära sig odygder».

Under åren 1867, 1868 och även 1869 rådde i dessa trakter missväxt och armod, 1867 var ju det stora nödåret. Barnhemmet fick givetvis kännning därav. En av eleverna, nu snart hundra år gammal, berättar: »Jag gick i skola i Båtsjaur 1867 och 1868, två vintrar. Det var under nödåren och nära att vi svultit ihjäl. Vi samla lav, noppe rent och la de i lut, och när de va lutat sköljde vi i vatten och la i stekpannan tillsammans med salt och då smälte laven och åts. Det blev som en kaka, det understa som var smält var bra men sedan var det hårdare. Jag bodde hos Mattias Mattsson som hade mycke barn och smått om. Men dom som bodde i Vallströms huse behövde inte svälta. Han hade egna renar. Medan vi var i skolan åt barna opp maten och då vi kom hem var den slut. Då dom rensa fisk tog vi tarmar och kokte. En död hund som legat i snön försökte vi äta, men det gick inte, fast vi var så hungriga. Det var noga med att ta reda på var smula. Lite med bröd. Mattsson hade lite åker, han malde agnar och halm, det kallades maldröd och var det enda bröd vi fick, men det var bättre än lavbrödet. Fisk fick vi när det gick att få, men dom hade dålig fiskredskap. Senare börjades med furubröd. Man tog bark ur tallen, rensade och malde, men det måste vara något mjöl som höll ihop det. I skolan läste vi biblisk historia och hela gamla katekesen, i räkning hann vi aldrig till division, allt på svenska. Rehn var inte så häv på lapska men flitig och trägen i undervisningen, rysligt snäll mot barna bara dom var snäll».

Den 11 januari 1869 besökte kyrkoherde Vinnberg barnhemmet och höll då examen med de elva eleverna, fem gossar och sex flickor. Om denna examen skriver han till missionssällskapet: »Såsom af innanläsningskolumnen synes, läsa fem af dessa barn det lappska språket och sex det swenska. Orsaken dertill, att mera än hälften af barnen läsa swenska, är den att man funnit, det sådana fattiga barn efter skolgångens slut hafwa wida lättare att få tjenster, om de kunna tala och läsa detta språk. Dock användes häwid aldrig något twång, utan wid barnens intagning i barnhemmet öfwerlemnas det åt föräldrarne och barnen sjelfwa att bestämma, hwilketdera tungomålet skall läras. Den offentliga examen började kl. 9 f. m. med afsjungandet af några verser efter melodier som skolbarnen under ledning af sin lärare, kateketen Rhen, förut wäl inöfwat, så att sången utfördes med en noggrannhet och ett uttryck, som wäl, åtminstone i wiss mening, kunde kallas gripande. Derefter hölls bön af läraren, hwar-

Båtsjurs barnhem.

på åter följde sång af barnen. Nu widtog sjelfwa examen som förrättades af mig på så sätt, att barnen efter nummerföljden i katalogen framkallades ett i sänder och förhördes. Det är mig en glädje att för höglöfl. Direktionen kunna sanningsenligt gifwa det witsord, att alla barnen i förhållande till hwars och ens anlag och natursgåfwor gjort goda framsteg såwäl i begreppsutveckling i allmänhet, som i egentliga kunskaper. — — — Slutligen tillfrågade jag ock barnen, om de af sina fosterföräldrar fått tillräckligt underhåll och i allmänhet åtnjutit föräldrawård, samt om de af läraren blifwit på Svenska Missionssällskapets bekostnad försedda med nödiga kläder, hwilka frågor med ett enhälligt »ja» beswarades. Om sanningen af detta talade i sjelwa werket barnens eget utseende och särskilt den wisserligen enkla och anspråkslösa men likwäl hela och snygga klädnad, hwarmed de alla wid examenstillfället woro försedda.

Fyra bland de elfwa nu församlade barnen befunnos wid förhöret wara i sin kunskap så försigkomna, att de wid Arjeplogs marknad instundande Februari få afflytta från barnhemmet för att lemna rum för andra fattiga barn.

Oaktadt alla de rika ämnen till glädje, som wid den lilla uppfostringsanstalten erbjuda sig, saknas dock icke alldeles anledningar till bekymmer. Jag tänker härwid på barnens wård af deras fosterföräldrar. Då har jag i samråd med kateketen Rhen, under den sedan sista allmänna examen förflutna tiden, nödgats förflytta barn, som från barnhemmets början woro inackorderade hos en åbo i Båtsjurs by till twenne öfriga i samma

by boende åboarne, emedan dessa barn på det förstnämnda stället illa wårdades. Till följe häraf har den ene af de senast nämnde åboarne försörjt sju och den andra fyra barn.»

På hösten samma år inspekterade folkskoleinspektören, kyrkoherde Johan Laestadius i Jokkmokk, barnhemmet. Tio barn, sex gossar och fyra flickor, bevistade skolan. Laestadius reagerade mot det onyktra levernet i byn: »I förhållande till den tid dessa barn varit i anstalten, hade äfven de i vanliga läroämnen gjort framsteg, som skäligen kunnat väntas och läraren förtjenar visserligen det witsord, att han med flit och trohet verkar i sitt kall, men ett för Barnhemmet menligt högst beklagligt förhållande som vid inspektionstillfället kom till min kännedom och som för Direktionen icke bör förtigas är det att dryckenskap tidt och ofta öfwas i de hem der barnen äro inackorderade och att kateketen Rhens bemödanden för nykterheten i denna by hittills icke blott varit fruktlösa utan äfven mötts och fortfarande mötas med spotskhet och förakt af den manliga befolkningen derstädes. Ehuru nu visserligen barnen hos sina fosterföräldrar åtnjuta tillräcklig föda och ej heller kunnat klaga öfwer dålig behandling, så kan dock till följd af antydd förhållande Barnhemmet swärligen uppfylla sin viktiga bestämmelse att vara en kristlig uppfostringsanstalt och torde följaktligen, derest ett sådant förhållande fortfar att ega rum, det blifwa nödigt att Barnhemmet flyttas till någon lämpligare plats.»

På återresan dryftade Laestadius saken med kyrkoherde Winnberg som följt med vid inspektionen. Laestadius ville få barnhemmet förflyttat till en annan by och anordnat så att Rhen kunde bo i samma hus som barnen för tillsynens skull. Winnberg hade ett eget hemman i Östansjö, och då vägen gick där förbi passade man på att bese stället. Laestadius föreslog att Winnberg skulle låta uppföra en byggnad där med sex rum och kök, två kamrar för läraren och skolsal i nedre våningen samt två vindsrum för skolbarnen, det ena för gossar och det andra för flickor. Projektet föreföll Winnberg nog så kostsamt, men då han hade hästar och drängar ville han »med iver sträfwa derefter af alla krafter». Han hoppades också att misshälligheterna mellan byborna och Rhen på det sättet kunde bringas ur världen. Ett par månader senare meddelade Winnberg emellertid att projektet förfallit. Rhen hade köpt hemmanet Björknäs och skulle själv ta några barn till inackordering.

Laestadius återkom med ny inspektion redan i februari 1870. Rhen berättar härom: »— — — och hördes, Gudi lof! visitatorn denna gången mera belåten med sitt besök i Båtsjurs Barnhem än förra gången. — — — Äfven jag har den allra wämjeligaste afsky och det desto mera däröfver att en thy värr! nog länge inrotad supsed har varit så herrskande uti ett

byalag der skolbarn inaccorderas, emedan barn och ungdom, som man här i jordelifvet ser och vet, så lätt och snart efterhärma hvad de förmärka sina omgifvande äldre göra; Får jag likväl nu, Gudi lof! trösta och lugna Högtärade Directionen och andre som genom sin välvilja årligen bidraga till detta Barnhems underhåll dermed att, till följe dels af Visitators genast vid tillfället gifna skarpa tillrättavisingar dels ock genom tidskriften Svenska NykterhetsSällskapets meddelanden hvilka jag förutom egen prenumeration derå, äfven af dess Redaktion till gratis utdelande i min omgifning erhåller och deraf jag i synnerhet i Båtsjurs bys hushåll utdelat det allrämsta, det nu lyckligtvis hunnit derhän i nykterhetsväg att nykterhetsskrifterna nu äfven bland folket derstädes börjat med stor begärlighet läsas och efterkommas samt ett nyktrare lefverne bland båtsjursboerne inträdt, sedan en och hvar, genom de framställda hämska skildringarna om dryckenskapens olyckliga följder, fått öppnade ögon för superiets förderfliga inflytelser på hvarenda menniskas såväl själs- som kroppsegen-skaper.»

Winnberg nödgades bekräfta vad Rhen meddelat om superiet i Båtsjaur men tillade tröstande: »dock äro båtsjaurboerne ej oförbätterlige».

Svårigheten för att icke säga omöjligheten att flytta barnhemmet till annan plats hade vid flera tillfällen kommit till synes. Ingen nybyggare i socknen ägde någon byggnad utöver den han bodde i mer än Vallström i Båtsjaur. Ytterst få voro så pass välbärgade att de såsom fosterföräldrar kunde mottaga barn. När Vallström i juli 1870 förklarade att han icke längre ville hyra ut lokal för undervisningen eller mottaga barn till inackordering blev situationen ytterst bekymmersam. Då Rhen anmälde uppsägningen till missionssällskapet hade han endast två förslag att komma med. Antingen måste man bygga ett skolhus i Båtsjaur, och till det kunde han släppa till mark på sin gårdsplan, eller också kunde man förena barnhemmet med statens lappskola å Arjeplogs kyrkoplats. I förra fallet var det uteslutet att få byggt tillräckligt tidigt, och var skulle man ta vägen om Vallström vägrade att förlänga kontraktet? I senare fallet fanns en stor ändamålsenlig byggnad men blott sex elever varför ytterligare några elever kunde få plats. Med underhållet av barnen kunde dock svårigheter yppa sig. På kyrkoplatsen fanns utom lappskolans lärare blott kyrkoherden och en handlande, »och de 6 af staten underhållne barn skola äfven af dem försörjas». Först i oktober behandlade direktionen ärendet. Man beslöt att vädja till Vallström om rum för skolan och inackordering av barnen ytterligare någon tid. Om sammanslagningen med lappskolan skulle inspektör Laestadius anmodas yttra sig. Vallström lät tydligen tala vid sig. När Vinnberg den 26 januari 1871 höll examen

i barnhemmet gick allt i sin gamla ordning. Barnens antal var 10, de hade gjort goda framsteg och fem av dem förklarades berättigade att avgå.

Kort tid därefter inspekterade Laestadius barnhemmet. Nu gick det tydligen sämre. Rhen skriver nedstämd till Sjöding: »Jag söker efter den nåd mig Herren gifver att arbeta med mina elever, men framgången bland barnen äro ej så stora som jag önskar och som jag märkte att Laestadius fordrade, helst som han kom oförmodat då de mest försigkomna nyss utgått och de öfriga icke hade repiterat hvad de läsit utantill och dessutom uttryckte sig på Jokkmokks lappska dialekt som barnen näppeligen förstodo. Icke är nitet i mitt kall så brinnande som det borde vara, men *han* som allena vet de böner och de tårar jag här offrat för barnen och de närmaste hoppas jag skall icke försmå det skröpligaste verk af sin bräcklige tjänare. Men att jag tror mig vara betraktad med misstro hos Sällskapets Höglöfl. Direktion det gör mitt lif bittert och mitt hjerta nedtryckt, hvarföre jag önskar att förböner och förtroende måtte förena de hjertan som verka för samma mål. — — —»

År 1870 inspekterade föreståndaren för Fjellstedtska skolan i Uppsala Johannes Kerfstedt på missionssällskapets uppdrag barnhemmen i Lappland. Med anledning av hans inspektionsrapport ålade missionssällskapet barnhemmens föreståndare och inspektörer att icke ta in i barnhemmen andra elever än barn av nomadlappar, fiskarlappar och tiggarlappar. Barn av nybyggarlappar och sockenlappar utestängdes uttryckligen från sällskapets barnhem. Bestämmelsen var mycket oläglig för Båtsjurs barnhem som fick sina elever huvudsakligen från nybyggarlappar. Kyrkoherde Vinnberg var uppbragt. Av någon anledning blev frågan aktuell för Båtsjurs barnhem året därpå. I en rätt amper skrivelse den 4 augusti 1871 delger Vinnberg missionssällskapet sin mening:

»Med denna bestämmelse uteslutes de lappbarn som mest behöfva få åtnjuta Båtsjurs barnhems undervisningshjälp, då alla de lappbarn som därför att de äro födda af fattige nybyggarlappfolk önska få vid Barnhemmet inlära svenska språket skola från inträde deri utestängas, vilket nu härstädes i över ett års tid har varit förhållandet eller sedan 1 Juli år 1870 efter hvilken tid hvarje barn som vid barnhemmet intagits enligt dess föräldrars föreskrift måst inlära lappska språket, hvilket tungomål man således envist tyckes hafva för afsigt att aldrig låta upphöra utan tvertom bland lappska nationens afkomlingar bibehålla. Denna vägran för Arjeplogs lappnybyggare att få inlemna sine barn till svensk undervisning vid Båtsjaur Barnhem tyckes dock vara nog hård, emedan just desse nybyggarlappfolk äro bland hela Arjeplogs lappallmoge de mest fattige och hjälpbehöfvande, hvilket ju är helt naturligt då de efter renhjardarnes förminskning och slutliga upphörande måste, nedsatta i någon skogsbacke eller vid någon sjöstrand, från ris och rot med tomma händer och höljda i trasor börja uppabeta ett aldeles nytt ställe, och det med sina vid sådant jordarbete förut ovana kroppsllemmar. Så att denna omständighet lägger sådana hinder i vägen för mig vid utförandet af det åt mig af

Högvördige Direktionen anförtrodda InspektorsEmbedet öfver Båtsjaurs Barnhem att jag blir rådlös och mot min herdevilja måste ställa mig obeveklig för många om sina barns framtida väl ömt bedjande föräldraröster, så länge förenämde Instruktion eger gällande kraft. Ty som förhållandet här i Arjeplog är så hafva alltid sådana fattige Lappbarn, som vid Båtsjaurs Barnhem tillförene fått inlära Svenska Tungomålet, alltid haft vida lättare för att efter skoltidens slut kunna hos svenskt husbondefolk få sig stadiga års-tjenster; och emedan de då icke vidare velat till lapparne återvända äfven sålunda blifvit satte i belägenhet att för sin öfvriga framtid kunna utan kommunens synnerliga betungande bättre sjelfve taga sig fram i världen. Nomad- eller så kallade Fjellapparne, som med sina temligen talrika renhjordar äro den vida bättre bergade delen bland Arjeplogs lappallmoge, äro deremot i långt mindre behof af att åtnjuta de i Båtsjaurs Barnhemmet erbjudna förmånerna af den orsak att desse i bättre lefnadsomständigheter sig befinnande Fjellappar erbjudit sig att sjelfve kosthålla en insocknes lappfödd mellan deras kåtor och hemvist altjemt kringvandrande Resekateket, som Statsverket nu af Ecclesiastik-fondens medel i de 3 sista åren aflönat med etthundra Riksdaler per år för den antagne resekateketens beklädning och sträfvande vandringsmöder. Och emedan sålunda de nomadiserande fjellapparne, som utgöra största antalet bland Arjeplogs Lappallmoge, genom sitt åt resekateketen, utan någon begärd ersättning erbjudna kåsthållningsbiträde för hans reseverksamhets bedrivande så ädelmodigt sjelfve af egne tillgångar till en betydlig del befrämja och underlätta sina barns hemundervisning, så blir antalet af nomadiserande fjellappars barn som i Båtsjaurs Barnhem insätts alldeles obetydligt; och i hvilkas ställe jag derföre skulle om möjligt är, önska att såsom tillförne var åter få rum i Båtsjaurs Barnhem öppnade för intagning af lappnybyggarbarn; Ty en Kerfstedt och möjligen andre som fört Direktionen bakom ljuset och derigenom förorsakat detta sistnämnda förbud, hafva åtminstone icke varit bekanta med alla lappmarksförhållanden i Arjeplog och om de särskilda lappsorterne här».

Vinnberg ville att Direktionen skulle fastställa en instruktion för inspektörerna av följande innehåll: Barn av Nomad- Fiskar- och Tiggarlappar må visserligen företrädesvis av Inspektor ihågkommas till intagning i missionsskolorna och barnhemmen vid de tider av året då genom utgångare från dessa lapska läroinrättningar rum för intagande av nya barn i de avgångnas ställe bliva lediga, men därest icke så många Nomad- Fiskar- eller Tiggarlappars barn bliva hos Inspektor anmälda att de fylla de ledigblivna rummen, Inspektor i sådant fall må äga rätt att fylla de tomma rummen även med barn som äro avkomlingar av lappnybyggare. Även bör Inspektor anförtros att i missionssällskapets skolbarnsinrättningar få på dess och femöreföreningens bekostnad låta inrymma även barn av blandad lapsk och svensk härkomst, då de prövas därav vara uti verkligt behov och så vida endera bland dessa barns föräldrar är av lapsk stam. Och i allt övrigt uppdrager Direktionen åt inspektor att samsvetsgrant pröva alla nu omnämnda lapska föräldrars omständigheter, vilka anmäla sina barn till intagande i missionssällskapets skolor och femöreföreningens barnhem samt att inspektor efter en noggrann jämförelse mellan de varje gång sina barn anmälade föräldrarnas behov eller ej, i förhållande

därtill avgör, om till någon del föräldrarna själva möjligtvis kunna till sina barns bekostande vid ovannämnda skolinrättningar bidraga, eller om dessa lapska föräldrar från sådan skyldighet må såsom utfattiga befrias.

Med sin skrivelse lyckades Vinnberg få till stånd en modifikation av bestämmelserna. Nybyggares barn skulle så vida deras föräldrar voro verkliga lappar få intagas på de platser som icke kunde besättas med barn av nomad- fiskar- och tiggarlappar.

Från examen i december 1871 meddelar Vinnberg, att av de nio barn som undervisats i barnhemmet den hösten inget enda läst svenska till följd av bestämmelsen att endast barn av nomad- fiskar- och tiggarlappar skulle få intagas i barnhemmet. På grund av de modifierade bestämmelserna intogs nu ett nybyggarbarn vars fader och moder voro av lapsk härstamning, »detta barn kommer att inöva svenska språket såsom gagneligast för barn som födas av nybyggarlappfolk».

En annan principfråga var vid denna tid under diskussion, nämligen om barnen skulle bära lapsk dräkt eller icke under vistelsen vid barnhemmet. Rhen skriver i februari 1872: »I den dräkt barnen äro klädda vid inträdet i missionsanstalten böra de klädas under vistelsen där ehuru därigenom somliga torde få den lapska och somliga den svenska dräkten. Detta har jag funnit bäst för att icke väcka anstöt hos barnens föräldrar eller målsmän, och denna grundsats har jag följt hitils, ty den som har litet umgåtts med lapparna och svenskarna har nog funnit att nationalitet ej är fullkomligt utplånad dem emellan utan stundom förnimmes af dylika ord: »Du är som en lapp» och »Todn leh akt tatja» (du är en bonde), och som lapparna äfven äro rädda om sin nationalitet, så böra de som äro, före inträdet i missionsskolorne, klädda i sina egendomliga dräkter få behålla dem (dock böra äfven de som begagna lappska kläder få begagna det hos äkta nomadlappar obrukeliga linnet för att bättre hållas rena från löss), men de som före inträdet i läroanstalterna äro klädda i svenska dräkter få begagna dem emedan de derigenom visa att de börjat införlifvas med svenska förhållanden och torde finna sistnämnde dräkt lämpligare. Tiggar- stundom fiskarlappar hafva svenska dräkter men aldrig nomadlapparna.

Den 4 mars 1872 inspekterade kyrkoherde Laestadius på nytt Båtsjaurs barnhem. Han fann tillståndet sämre än förut. Till missionssällskapet skriver han: »— — — Av de 9 voro 5 nykomlingar; övades i stafning, de andra som varit 1—2 år ännu alla mycket kläna i innanläsning, hade börjat bibl. hist., läste något utantill i katekesen men dåligt och vårdslöst. De hade något fått öfva sig i skrifning på tafla. Att föreståndaren på sednare tiden icke med tillbörlig noggrannhet och drift vårdat sig om

undervisningen trodde jag mig hafva anledning att sluta af barnens ringa framsteg». Rhen erkände det befogade i inspektörens anmärkning och lovade att bättra sig. Även barnens beklädnad var bristfällig, vilket Rhen förklarade med att han ansett sig böra inskränka barnens beklädnad till det allra nödvändigaste på grund av missionssällskapets ringa tillgångar.

Den 16 april tog Rhen det drastiska steget att avsäga sig tjänsten vid barnhemmet med följande motivering: »Som hos fosterföräldrarna hvarest barnhemsbarnen äro inackorderade dryckenskap, svordom, dans och kortspel utöfvas, hvaraf barnhemsbarnen blifva demoraliserade, hvarigenom undervisningens högsta ändamål 'Hjertats förbättring' förfelas, så finner sig undertecknad föranlåten att anhålla om afsked från lärobefattningen här, helst som jag, ehuru med stort hjertequal och tårar arbetar, föga kan utträtta för barnens sanna bildning. Dessutom utsprider ock Johan Wallström om mig ärekränkande och sanningslösa beskyllningar, som menligt torde inverka på missionsskolan. — — — Under djupt beklagande att missionen här ej kan vinna framgång har jag äran att tills vidare vara Höglöfliga Direktionens ringaste tjenare och vill alltid vara dess vän.»

Rhen inväntade icke svar. Han måste resa innan föret tog slut, förklarade han. För undervisningens uppehållande lejde han förre kateketen Per Erik Renström och ordnade i övrigt för barnhemmet till den 1 juli.

Missionssällskapet hade inte annat att göra än att bevilja Rhen sökt afsked. Samtidigt beslöts att nedlägga barnhemmet. Motiveringen formulerades på följande sätt: »dels av brist på efterträdare dels ock af andra orsaker ansågs nödigt att berörda Barnhem upplöstes genast».

Nedläggandet av barnhemmets verksamhet väckte förstämning bland lapparna. På begäran framförde Vinnberg till missionssällskapet deras »saknads stora sorg över det oförmodat hastiga borttagandet af denna för deras barn så nyttiga undervisningsanstalt».

Rhen återvände till sitt hemman Björknäs men byggde sedan en stuga å den s. k. sågplatsen nära Arjeplogs kyrkostad. Han erhöll tillstånd att söka lärartjänst och uppehöll under flera år befattningen som lärare vid de flyttande mindre folkskolorna inom Arjeplog. Yttranden av äldre personer tyda på att man ansåg honom orättvist behandlad och bedömd. En skolrådsledamot lär ha yttrat att Rhen var »den likaste läraren i socknen».

Jonas Rhen, f. 18/9 1842 i Dorotea, Vb. l., död i Bodum, Vrn. l. 18. 4. 1911 g. m.

Brigitta Dorothea Engelman, d. t. khde Gustaf Engelman i Arvidsjaur och h. h. Dorothea, f. Randström, f. 3/6 1838, död 16/9 1882 i Ag.

Barn: Viktor Emanuel, f. 18/1 1871, småskollärare i Gellivare

Viktoria Augusta, f. 3/9 1875, g. Söderlind, död i Åsele 3/3 1945

Alma Dorothea, f. 19/5 1877, g. Johansson, i Karbäcken, Tåsjö

Ida Elisabet, f. 16/11 1878, lärarinna, utfl. 1904 från Dorotea till USA, död där.

32. Kapten Strömbergers donationsfond.

Båtsjurs barnhem är nu ett minne blott. Av de barn som där inhämtade undervisning ha de sista nyligen gått ur tiden. Arjeplogs socken äger dock ett minnesmärke över barnhemmet i den donation som bär kapten Strömbergers namn.

Kapten Carl Teodor Strömberger var född år 1786 i Finspong. Jämte sin maka, Margareta Kistner inflyttade han år 1854 från Björskogs församling i Västmanlands län till Arboga stad och avled där den 10 september 1871. Sin kaptenstitel hade han förvärvat under anställning vid Kungl. Upplands infanteriregemente.

Under årens lopp sammanbragte Strömberger en anseelig förmögenhet. Utom kontant kapital ägde han ett par fastigheter i Arboga stad, den ena var den fastighet som nu betecknas Sämskmakaren 6 och den andra var lägenheten Vinbäcken, som blev hälsobrunn. Den senare donerade Strömberger till staden i 50 år, från år 1857 till 1907. Över Vinbäckens ingångsdörr stå orden:

Se till ringa öden

Mig bestämde ej rätta givaren

Ej ryktet.

Begynnelsebokstäverna i denna devis bilda namnet Strömberger.

Kapten Strömberger var en av initiativtagarna till Arboga sparbank och lär år 1857 ha lett en reparation i Arboga stadsförsamlings kyrka.

Utom de nämnda fastigheterna skänkte kapten Strömberger betydande belopp till staden. Fem donationer bära hans namn. En fond på 10 000 kronor med ändamål att lämna understöd åt 5 fruntimmer i Arboga (pauvres honteux) förvaltas av drätselkammaren. En annan fond med ett kapitalbelopp på 11 764:97, varav räntan disponeras av fattigvårdsstyrelsen, har till ändamål att förebygga fattigvård. Av folkskolestyrelsen förvaltas en fond å 11 000 kr. och den lämnar med sin avkastning hjälp åt fattiga folkskolebarn och bidrag till slöjdundervisning vid folkskolan. Samrealskolans i Arboga styrelse har hand om en fond till premier för flit och gott uppförande åt fattigare ynglingar, kapitalbelopp 1 399:13 kronor. Av hälsovårdsnämnden i Arboga stad förvaltas en fond å 3 000 kronor avseende årliga utgifter för hälsobrunnen Vinbäcken. Det var så-

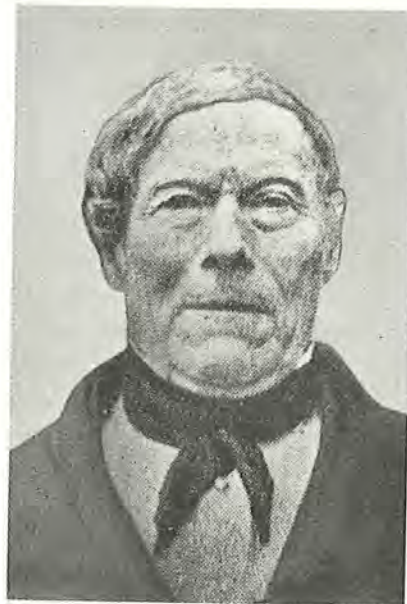
lunda för den tiden betydande belopp som skänktes av den gamle kaptenen, tillsammans ett fyrtiotal legat om sammanlagt över 40 000 riksdaler.

Anledningen till den donation som Strömberger gjorde till Arjeplog var en artikel i Aftonbladet på hösten 1866 (nr 219). Kyrkoherde Vinnberg hade såsom inspektor för Båtsjaurs barnhem förrättat examen och insänt redogörelse över det gångna årets verksamhet till Svenska missions-sällskapet. I sin redogörelse gav Vinnberg även en skildring av examens-förhöret, varav framgick att fem av eleverna läst svenska och fem lapska, den skickligaste hade läst både svenska och lapska. Vinnberg berömde läraren för flit och nämnde om det förtroende Rhen tillvunnit sig bland både äldre och yngre, beskrev missväxten och talade om den ömma vård barnen trots allt åtnjutit. Han hade uppmanat barnen till tacksamhet för vad de fått i kläder och föda på andras bekostnad och för att de fått njuta »den skönaste arfvedelen, undervisningen». Vinnberg slutade sin skrivelse så: »Emedan nu ock dessutom denna Båtsjaurs barnhemsinrättning ännu är en blott späd planta af Femöreföreningens frikostiga sammanskott och missionens ädla verksamhet, samt denna årsexamen den första här anställda; så hoppas jag himmelens beskydd häröfver och beder derjemte, att Herren Gud ville åt denna välgörenhets-inrättning gifva sin fortfarande framgång, genom att än ytterligare väcka medlidsamma menniskor, som dertill hafva råd och lägenhet, att icke tröttna med sina bidrag, så att ej den välsignelserika källådern uttorkar. Ty förtröttoms icke att göra godt, gode vänner! så få vi ock en gång uppskåra utan återvändo».

Vinnbergs redogörelse inflöt i Aftonbladet och lästes av kapten Strömberger som tydligen upptändes i sitt hjärta av kärlek till denna verksamhet. I brev till kyrkoherde Vinnberg uttryckte han sin längtan att bli medlem i Femöreföreningen och ville att Vinnberg skulle sända in en annons särskilt i Aftonbladet men även i andra tidningar så att landsortsbor bleve underrättade om huru de kunde vinna inträde i föreningen och insända bidrag till densamma. Vinnberg författade en uppsats som han tillställde missions-sällskapet. Han bad att få den publicerad »i Aftonbladet först och främst, emedan gubben Strömberger läser det och sedan i andra tidningar».

Att kapten Strömberger härav rönte ytterligare stimulans kan tänkas. På våren följande år avfattade han sitt testamente och däri reserverade han en summa även för Båtsjaurs barnhem. Så lydte testamentet:

»Enär min aflidna hustru ingenting ärft, och vi, genom ett för många år sedan upprättadt och sedermera förnyadt inbördes Testamente, förordnat den kvarlevande all vår egendom och kvarlåtenskap, hvilket Testamente icke blifvit klandradt, samt sedan min tilltagande ålder antyder

Kapten Carl Theodor Strömberger.

ett närmande slut af lifvet, förordnar och testamenterar jag såsom min yttersta vilja sålunda min kvarlåtenskap, nemligen: — — —

35. Till Båtsjaurs Lappska Barnhem i Arjeplogs socken, Norrbottens län, (nu varande Inspector kyrkoherden P. Th: Vinnberg) en Donation af Tretusen (3 000) Riksdaler Rmt, hvarå Arjeplogs socken ikläder sig skuldförbindelse, som nedlägges och förvaras i sockenkistan samt förnyas före utgången af hvart tionde år. Räntan härå, à sex procent, 180 Riksdaler, användes till underhåll af trenne barn vid nämnde barnhem, som under det året inöfva Svenska Språket.

— — — Arboga den 8 april 1867 Carl Theodor Strömberger»

Vid avfattandet hade Strömberger så nedsatt synförmåga att han endast förmådde teckna sitt namn under testamentet. Han avled den 10 september 1871. Dödsorsaken var frossa komplicerad med lunginflammation.

Som så ofta händer vid donationer trasslade det till sig vid uppgörelsen om även denna gåva. Arjeplogs församling förklarade sig den 31 mars 1872 vilja förvalta de donerade medlen enligt testators föreskrift. I slutet av maj samma år kom emellertid meddelande från Svenska missions-sällskapet att sällskapet beslutat lägga ned Båtsjaurs barnhem tills vidare. Enligt testamentet skulle donationen avse elever vid detta barnhem. Socknemännen diskuterade den uppkomna situationen vid stämma på mid-

sommaraftonen. Stor villrådighet behärskade församlingen. Missionssällskapet hade uttalat sig pessimistiskt: »kanske i en framtid omständigheterna blifva gynsamare för öppnandet af ett nytt barnhem, ty nu äro tillgångarna så medtagna, att hela barnhemsinrättningen hotas med undergång». En del socknemän fäste sig vid ordet »kanske» och menade att däri låge en sådan obestämdhet uttalad, att man kunde tvivla på att någonsin ett nytt barnhem komme att inrättas i Arjeplogs socken. Skulle ett barnhem framdeles komma till stånd, så bleve det icke i Båtsjaur, utan i någon lämpligare by, det hade folkskoleinspektören tydligt sagt ifrån. De ville därför »så fort som möjligt afstå från alla vidare omkostnader för Strömbergerska testamentets bevakning i hvad det rör anslaget af 3 000 Rdr R^{mt} till Båtsjaur lappska barnhem». Den större delen av socknemännen däremot menade, att man icke för den sorgliga motgången med barnhemsupplösningen borde fälla modet utan hoppas på »en bättre framtids ljusnande utsikter för öppnandet af ett nytt barnhem». Någon annan än Arjeplogs kommun kunde ju icke göra anspråk på donationen. Vid Arjeplogs lappskola var läraren pliktig att utöver de sex frieleverna undervisa även »andre fattige lappbarn som på annat sätt dervid underhållas». För räntan på donationsmedlen borde åtminstone tvenne fattiga lappbarn årligen kunna underhållas i skolan för svenska språkets inövande. Genom en sådan anordning bleve testators vilja samvetsgrant fullgjord till dess möjlighet kunde yppas för Svenska missionssällskapet att öppna barnhem i någon annan by av Arjeplogs socken. Denna mening segrade och man enade sig om att höra testamentsexekutorerna beträffande utsikterna för en lycklig utgång av fortsatt bevakning.

På den hänvändelse som med anledning av detta beslut gjordes, svarade dr W. M. Bergmansson, en av testamentsexekutorerna. Något råd kunde exekutorerna icke ge i denna sin egenskap, men som sin privata mening meddelade dr Bergmansson, att donators vilja måste anses uppfylld, om stämman förverkligade sitt förslag om donationsmedlens användning. Dr Bergmansson kunde meddela, att han tvenne gånger nödgats träda till för att rädda donationen. Advokatfiskalen i Kammarkollegium hade nämligen sökt få de tretusen kronorna förvandlade till danaarv. Kravet hade dock underkänts av rådhusrätten och ärendet låg nu i hovrätten. Dessutom hade advokatfiskalen sökt lägga beslag på pengarna därför att bevakning icke gjorts inom sex månader från testators död. Icke heller detta lyckades, då det kunde visas, att bevakning skett inom sex månader från det mottagaren »givarens död och testamentet veta fick», såsom lagen stadgar. »Det är för mig således ett särdeles nöje, att nu få till Arjeplogs sockne-

män öfverlemna inneslutna tre tusen Riksdaler, räddade från alla faror» . . . Brevet var daterat den 29 december 1873.

Någon ränta å det donerade beloppet redovisades icke. En annan testamentstagare, lantbrukaren Fr. Kistner, som fått 1 000 riksdaler, hade icke heller fått ränta under den tid som förflutit från donators död. Han anlätade därför v. häradshövdingen Sylwan i Västerås, som stämde utredningsmännen på den saknade räntan. Kyrkoherde Vinnberg gick med i denna aktion för arjeplogsdonationens räkning och i september 1876 kom 290 kronor som resultat.

Under en lång följd av år användes avkastningen från donationsfonden till inackordering å kyrkoplatsen av tvenne elever vid lappskolan, som sålunda kunde ta emot två lappbarn till undervisning utöver dem som på statens bekostnad åtnjöto inackordering vid själva skolan. När lappskolan övergick till nomadskola blev detta bidrag överflödigt och medlen ha sedermera nyttjats till stipendier åt barn av lappska föräldrar för utbildning vid folkhögskola och liknande läroanstalter.

33. Reglementsändringen 1877.

Kyrkoherde Johan Laestadius.

Den nedgång som kännetecknar Arjeplogs lappskola under årtiondena närmast efter 1946 års reform och vartill orsaken närmast var den i Lappmarken rådande prästbristen uppmärksammades givetvis vid de besök som vederbörande visitator gjorde. Lappmarken var alltfört indelad i tvenne inspektionsområden. Efter Lars Levi Laestadius tjänstgjorde fr. o. m. år 1859 skolmästaren och v. pastor i Gellivare, Fredrik Engelmark, som visitator i norra distriktet. Han avled år 1866. Då hade komministern i Kvikkjokk, sedermera kyrkoherde i Jokkmokk, Johan Laestadius insatts i visitatorsbefattningen. I det föregående har han i egenskap av visitator och folkskoleinspektör redan skymtat.

Johan (IV) Laestadius föddes i Kvikkjokk den 2 januari 1815. Föräldrarna voro komministern därstädes Carl Eric Laestadius och h. h. Christina Margareta Holmbom. Carl Eric Laestadius var äldre halvbroder till bröderna Lars Levi och Petrus Laestadius. Johan Laestadius avlade studentexamen i Uppsala år 1836 och prästvigdes den 19 dec. 1839 till adjunkt åt sin farbroder Petrus Laestadius som då var kyrkoherde i Vibyggerå. Efter förordnanden på olika tjänster blev han från och med 1 maj 1849 skolmästare i Gellivare och uppehöll därjämte under sex år pastoralvården därstädes. Till komminister i Piteå stad utnämndes han år 1854 och erhöll fullmakt som komminister och skolmästare i Kvikkjokk år 1860. Visitator i norra lappmarksdistriktet var Laestadius fr. o. m. 1865 och folkskoleinspektör under åren 1869—1881. Sedan år 1870 var han kyrkoherde i Jokkmokk. »Han var en stillsam, allvarlig man, som på ett mångsidigt och nitiskt sätt deltog i lappmarkens kulturutveckling, ej minst genom sin omsorg om undervisningsväsendet», säger herdaminnet. Kyrkoherde Johan Laestadius avled i Jokkmokk den 24 febr. 1895.

Efter att under åren 1865—1872 upprepade gånger ha inspekterat lappskolorna och andra undervisningsanstalter inom distriktet ingav Johan Laestadius den 28 april 1873 till domkapitlet sin berättelse över visitationerna. Däri yppar han sina tankar om lappbarnens undervisning efter de erfarenheter han gjort under sina inspektionsresor. Hans framställning ger en god inblick i lappskolornas tillstånd vid denna tid.

»Beträffande nu först de af staten bekostade fasta lappskolorna, så bör erkännas att de i sin mån bidraga att lägga grunden till Lappska folkets upplysning, dock kunna de ingalunda sägas hafva utträttat hvad de författningsenligt bort utträtta. Maximum af den undervisning de förmått åstadkomma har vanligen stadnat vid minimum af hvad det Nådiga Reglementet föreskrifver, och denna undervisning har dessutom i allmänhet endast kommit frieleverna till godo, emedan skolorna ej bevästas af andra barn än dessa. Denna sednare omständighet är också en påtaglig orsak, hvarföre lärokursen i dessa skolor ej kan bringas utöfver minimum. Emedan Lapparne icke vilja sätta sina barn i skolan, försåvidt de sjelfva der skola underhålla dem, och emedan exekutiva åtgärder, för att tvinga dem dertill, skulle af dem betraktas såsom ett olideligt förtryck och dessutom menligt inverka på deras ekonomiska bestånd, så blir deraf en oundviklig nödvändighet att frieleverna måste dimitteras från skolan, så snart de hunnit inhemta erforderlig christendoms-kunskap för inträde i Nattvardsskolan, på det att andra fattiga barn, som eljest skulle sakna undervisning, måtte kunna intagas i de dimitterades ställe. Under sådana förhållanden kan icke en högre afdelning, i öfverensstämmelse med det Nådiga Reglementets 4 §, i skolan komma till stånd, helst de minst begåfvade barnen alltid företrädesvis måste intagas i skolan, då föräldrar och målsmän sakna förmåga att sjelfva bibringa sådana barn någon kunskap. Tillfällen för de bättre begåfvade frieleverna att någon längre tid kvarstadna i skolan, för genomgående af en högre lärokurs, kunde endast beredas derigenom att frielevernas antal finge fördubblas eller åtminstone i någon mån ökas under tre af vintermånaderna, men äfven i sådant fall kan det antydda ändamålet först då vinnas, när de ordinarie skolmästarna sjelfva leda undervisningen, hvilket dock icke är möjligt för skolmästaren i Arjeplog, så länge han tjenstgör såsom vice pastor i annan församling, och hvilket äfven varit nära nog omöjligt för skolmästaren i Gellivare till följd af de tråga embetsgöromål, dem han såsom t. f. pastor och ensam prest i församlingen haft sig ålagd. Undervisningen i besagde skolor har följaktligen helt och hållet måst anförtros åt biträden som näppeligen besitta erforderlig underbyggnad och skicklighet att undervisa i skolans lägre afdelning, långt mindre i en högre afdelning, derest en sådan komme till stånd. Under nu rådande prestbrist skulle, enligt min öfvertygelse, Lappskolorna bättre tillgodoses dermed, att kompetens till skolmästarebefattningen i Lappmarken tillerkändes behörigen examinerade och i Lappska språket kunnige folkskolelärare, än att, såsom hitills varit föreskrifvet, skolmästarna i Lappmarken ovilkorligen skola vara prester, då likväl någon prest numera icke kan fås eller umbäras uteslutande för skolan. Men i den mån skolmästarna äro eller kunna blifva oförhindrade att sjelfva sköta undervisningen i skolan, borde deras biträden — kateketerna — tidtals kunna användas såsom resekateketer, i hvilken egenskap de dock borde besitta icke blott vana med Lappska lefnadssätter utan ock förmåga att till fots eller på skidor färdas emellan Lapparnes visten. Yngre Lappar, med erforderliga insigter och skicklighet att undervisa barn, borde dertill antagas, men sådana kunna beklagligen högst sällan fås. I allmänhet råder hos yngre personer, ej mindre bland Lappar än Nybyggare, en afgjord obenägenhet för barnalärarekallet; de finna det också i ekonomiskt hänseende föga lönande, emedan tillfällen till arbetsförtjänster, som bättre löna sig, alltid stå dem till buds; och de, som icke egnat sig åt barnalärarekallet i ungdomen, blifva näppeligen vid äldre åren dertill skicklige.

Resekateketerna — kunna — vanligen endast en eller annan vecka eller några dagar få uppehålla sig på hvarje ställe, och därför blir den undervisning, de hinna meddela, naturligtvis mycket knapphändig och ofullständig. Äro de likväl nitiska i sin tjenst, så

Johan (IV) Laestadius.

är deras verksamhet icke utan gagn, synnerligast till befrämjande af hemläsning, som vanligen behöfver en kraftig impuls för att icke försummas. För detta ändamål hafva ock en del af småskolelärarna i Jockmock och Gellivare sig ålagdt att ambulera emellan de Lappska kåtalagen, dem de dock icke hinna allmänt besöka.

De af Svenska MissionsSällskapets Direction inom detta distrikt inrättade skolor och anstalter hafva lemnat en icke ringa gärd åt den goda sak, som de hafva till uppgift att befrämja, och de hafva utträttat mycket godt i de församlingar, der de en längre tid varit i verksamhet. De barnhem, som blefvo indragna, hade visserligen icke hunnit till någon synnerlig grad af utveckling, men derest tillgångarna medgifvit att de fått fortfara, så skulle de tyfvelsutän allt bättre kommit att motsvara sitt välgörande ändamål».

Laestadius' skrivelse hade näppeligen så snart lett till resultat, om icke påföljande år en omständighet inträffat som aktualiserade hans synpunkter. Skolmästaren Carl Nathanael Fjellström, som lång tid varit förordnad att tjänstgöra i Arvidsjaur, utnämndes till kyrkoherde i Arjeplog och domkapitlet sökte få honom att jämnsides med kyrkoherdetjänsten åtaga sig skolmästarebefattningen vid Arjeplogs lappskola. Fjellström begärde för denna extra tjänst ett arvode på 1 500 kr. om året men förklarade samtidigt, att han icke kunde hinna med att själv sköta skolundervisningen utan ämnade hålla ett biträde för den sakens skull. Att ingen präst skulle söka den biträdande befattningen ansåg domkapitlet sannolikt och ville icke vara med på Fjellströms förslag. I stället vände domkapitlet sig till

Kungl. Maj:t med framställning att tills vidare slippa kungöra skolmästare-tjänsten ledig. Under tiden ville domkapitlet undersöka om det icke vore tjänligare att förse statens skolor i lappmarken med folkskollärare. Från visitoratorerna infordrades yttranden i frågan.

Johan Laestadius kunde i sitt yttrande hänvisa till sin år 1873 avgivna berättelse och förklarade sig anse »statens lappskola numera allra bäst betjänt, om kompetens till ifrågavarande skolmästartjänster tillerkändes behörigen examinerade och i lapska språket kunnige folkskollärare».

Visitorator i södra lappmarksdistriktet, O. Lindahl, ansåg för sin del prästmän vara lika skickliga att bibringa undervisningen som vederbörligen examinerade folkskollärare, »men», säger han, »då jag af erfarenhet vet, att två jern icke kunna skjötas i elden på engång utan att det ena skadas, tvekar jag icke att för min del tillstyrka». Många ämnen i skolan voro också enligt hans mening »skilda från den sfär, inom hvilken en prestman bör vara fästad».

Domkapitlet kunde således i skrivelse den 7 januari 1875 till Kungl. Maj:t med gott stöd av visitoratorerna yrka, att vederbörligen examinerade folkskollärare, kunniga i lapska språket, finge ansökningsrätt till skolmästartjänsterna vid lappskolorna. Lönen borde vara lika med den som enligt gällande föreskrifter utgick till folkskollärare, vartill borde komma förmånen av lappskolans boställe, en förmån som borde anses motsvara den folkskollärare i allmänhet tillkommande rättigheten till fria husrum, vedbrand och kofoder. Skulle präst komma att innehava skolmästartjänst, borde prästerlig tjänsteårsberäkning icke vara förenad med denna tjänstgöring.

Ärendet blev nu föremål för remiss till olika myndigheter. Domkapitlet anbefalldes att inkomma med förslag till ändringar i 1846 års reglemente och yttra sig om ev. pensionsrätt i folkskolläraernas pensionsinrättning. Även de av ärendet berörda länsstyrelserna anmodades att yttra sig. Av särskilt intresse är yttrandet av länsstyrelsen i Norrbottens län och det särskilda yttrande som biskop Lars Landgren avgav.

Länsstyrelsen i Norrbottens län, vars yttrande avgavs den 6 nov. 1875 och var undertecknat av landshövding Widmark (jämte Genmark), påpekade något ironiskt, att skolmästarens enda synliga verksamhet varit uppbärandet av till befattningen hörande löneförmåner. Undervisningen hade letts av kateket som varit föga vuxen lärare- och uppfostrarekallet. »Lappskolan uti Arjeplog har t. ex. skötts af kateket omkring 16 år eller under hela den tid ordinarie skolmästaren uppehållit pastoralvården uti Arvidsjaur och haft sin bostad på den 8,5 mil från skolans station belägna Arvidsjaur kyrkoplats». I Gellivare hade skolmästaren bestritt

pastoralvården och en kateket skött undervisningen i lappskolan, i Kvikkjokk var skolmästaren tillika komminister, vilket dock gått bra, då den prästerliga tjänstgöringen där varit av ringa omfattning. »Ändamålet med skolorna har således i allmänhet icke nåtts, statens utgifter icke genom några mer märkbara frukter kunnat återgäldas och de anspråk som man på reglementet haft rätt att ställa icke kunnat förverkligas». Länsstyrelsen önskade framgång åt ändringsförslaget, men hade några upplysningar och förslag att meddela.

Enligt paragraferna 1—3 i reglementet avsåge lappskolans undervisning endast barn av lapska föräldrar, varvid målsmännen skulle svara för elevernas underhåll men de fattigas barn erhålla fri inackordering i skolan. »Att döma av dessa forskrifter, jemförda i öfrigt med dem uti 4 §, var lappskolans mål en verklig folkskolas för alla lappska barn inom det distrikt, den omfattade. Så vidt det är Länsstyrelsen kunnigt, hafva några andra än de af staten underhållna barnen, frieleverna, icke varit i lappskolorna intagna. Orsaken till detta förhållande torde hvarken ligga deruti, att förtroendet till skolorna varit ringa, ej eller deruti, att lapparne sakna kunskap om att de ega rättighet sända sina barn till skolan, blott de åt dem bereda husrum, kost och kläder, utan snarare dels deruti, att den burgne nomadlappen icke gerna lemna sina barn ifrån sig, sedan de uppnått en ålder öfver 10 år emedan de då, åtminstone under sommarmånaderna, i allmänhet börja deltaga i vården af rendjuren, dels deruti, att den pekuniära uppoffring som inackordering af barn skulle kräfvä, från nomadlappens synpunkt och enligt hans begrepp warder allt för betydlig, för att han skulle vilja underkasta sig den. Under vintermånaderna har nomadlappen i allmänhet mindre ansträngande renvård och barnen, som äro i skolåldern, till följd deraf mer ledigt, hvadan, om kostnaden för barnens underhåll vid skolan icke vore allt för afskräckande, det är sannolikt att skolan skulle vardas tillitad af flera barn.»

Vidare påpekades, att lappskolan skulle bestå av en lägre och en högre avdelning med två års undervisningstid i den förra och tre å fyra års i den senare avdelningen. Denna föreskrift hade enligt länsstyrelsens uppfattning aldrig varit tillämpad. Undervisning hade meddelats blott i lägre avdelningen och kursen hade i allmänhet varit tvåårig. Bestämmelsen syntes dock länsstyrelsen lämplig och den borde även tillämpas.

Den praxis som utbildat sig att blott frielever frekventerade lappskolan och sålunda få lapska barn blevo delaktiga av undervisningen var en svaghet i skolans organisation som borde avhjälpas. Man kunde öka antalet frielever. Det bleve för staten en ökad utgift. Man kunde ge något bidrag av statsmedel till inackorderingshjälp, men även den åtgärden ökade

statens utgifter och ledde ändå icke till målet om lapparna underlåto att anlita bidraget. Länsstyrelsen ville dock föreslå som ett steg till skolans utveckling dels en ökning av frieleverna med 2 i Arjeplog och Kvikkjokk och 3 i Gellivare dels ett reservationsanslag å 400 kronor för varje skola till inackorderingsbidrag för lapska barn med 30 kronor till fem i skolans lägre och 50 kronor till fem i högre avdelning. Skolorna borde organiseras med två avdelningar enligt reglementets bestämmelser.

Mot bestämmelsen i reglementet att endast barn av lapska föräldrar skulle åtnjuta undervisning i lappskolan vände sig länsstyrelsen särskilt starkt. »Om såsom af reglementet framgår, afsigten är att svenska språket skall inläras i skolan, så underlättas den utan gensägelse mycket derigenom att svenska eller kanske rättare sagt svensktalande barn hafva tillträde till skolan. Svenska språket skall omärkligt vinna mark på det lappska derigenom att skolan göres tillgänglig för barnen till de bofaste i skolans omedelbara närhet. Deras antal kan icke vardas så stort, då befolkningen omkring kyrkoplatserna är obetydlig och då det dessutom måste begränsas af utrymmet i skollokalerna.» Länsstyrelsen yrkade därför bestämt på att gällande bestämmelse slopades och att den regeln infördes, »att barn af svenska föräldrar äfven må, så vidt utrymmet det medgifver, begagna sig af undervisningen i lappskolan, dock få de hvarken vara frielever eller njuta inackorderingshjälp».

Laestadius hade föreslagit en höjning av ersättningen för frielevernas vård från 37,8 kub. fot korn till 50 kub. fot. Detta yrkande understödde länsstyrelsen på det livligaste. »Huru det kunnat vara möjligt för skolmästare att emot en så ringa ersättning, uppgående enligt detta års stat för frielever till 94 kronor 50 öre per år eller till icke fullt 26 öre per dag, lemna sådana kläder, vård och föda är för Länsstyrelsen en olöslig gåta. Under den tid, då kornet till en del erhöles in natura och då lifsförnödenheter, tjenares aflöning m. m. voro minst hälften billigare än under det sista årtiondet, kunde sådant måhända vara möjligt, nu är det absolut omöjligt. Länsstyrelsen kan derföre, med kännedom derjemte om det allt annat än tillfredsställande sätt, på hvilket barnens underhåll och beklädnad nu i allmänhet sker, icke annat än yrka förhöjning i detta anslag, på det ej hela institutionen må ramla och på det skäligen ersättning må barnens vårdare tillkomma.»

Även beträffande andra poster yrkade Länsstyrelsen på förhöjningar. För ved och ljus borde utgå 5 kub. fot korn för varje elev. Lärarens lön borde höjas. För att få skickliga sökande till skolmästarbefattningarna räckte det ej med att sätta lönen lika med folkskollärarnas. Den borde

utgå åtminstone med 250 kub. fot korn om året, motsvarande 625 kronor vid då gängse pris.

Länsstyrelsen i Västerbottens län yttrade sig mycket kortfattat, mest därför att endast en lappskola fanns inom länet, i Tärnafors. Den inskränkte sig till att instämma i de föregående yttranden men uttalade en förmodan att den högre avdelningen i lappskolan troligen kunde undvaras, om den ej nyttjades till utbildning av kateketer. Om språket yttrade länsstyrelsen: »Enär flertalet af de länet tillhörande lapparna tala eller åtminstone förstå svenska språket, lär lappska språket icke böra uteslutande användas, utan i stället svenskan, så mycket som möjligt, af barnen läras och inhämtas».

Biskop Lars Landgrens yttrande är intressant icke blott som ett vittnesbörd om den märklige mannens personliga ståndpunkt i frågan utan även på grund av det inflytande det hade på ärendets behandling. Det framgår nämligen av konceptet vid ärendets föredragning på högsta ort, att åtminstone de två första paragrafernas lydelse utformats med särskilt hänsynstagande till biskopens önskemål.

En lång erfarenhet visar, påpekade Landgren, »att prest och skollärarembetenas förening varit förderflig». Oavsett prästbristen måste därför alla statens lappskolor besättas med särskilda vid statens seminarier bildade lärare. Undantag måste därvid göras för Tärna, där kapellpredikanten var en brinnande och pedagogiskt bildad man och där man dessutom hade att ta hänsyn till donationsbestämmelser. Kvikkjokks skola borde, såsom Johan Laestadius föreslagit, flyttas till Jokkmokk och bli övningsskola för seminariet därstädes. Utförligast yttrar sig biskop Landgren i språkfrågan och om lappskolans öppnande för svenska barn. Hans ord i dessa spörsmål förtjäna att återgivas in extenso.

»All undervisning i statens Lappskolor måste efterhand ske på svenska språket, naturligtvis med undantag för de districter inom hvilka finskan är allmänna talspråket. Svensk undervisning meddelas af missionssällskapet icke blott i Södra Lappmarken, utan äfven i Gargnäs inom Sorsele. Orsakerna ligga för öppen dag. Först och främst är allt sjelfstudium och all förkofran omöjlig för en på Lapska undervisad person, emedan all både andlig och verldslig facklitteratur är för honom tillsluten. Vidare är det en omöjlighet att på Lapska meddela fullständig undervisning af brist på Läroböcker. Och ett onödigt slöseri vore det af Staten att kasta bort penningesummor på tryckning af dylik materiel; när hela det yngre Lappsläktet förstår svenska redan i Sorsele, Arvidsjaur och Arjeplog och detsamma torde äfven blifva förhållandet i Jokmok. Till dessa formela skäl kommer ett reallt. Enligt alla sammanstående vittnesbörd sammansmälta renhjordanne ouppbörligen icke blott der nybyggarena narra åt sig rendjuren genom vin och bränvin såsom i Arjeplog, utan äfven annorstädes, Lapparne utbyta småningom nomadlivet mot andra sysselsättningar och näringsfång, hvarunder de sammansmälta med svenskar och norrmän. Nödvändigheten af den bäst möjliga svenska bildning för

Biskop Lars Landgren.

sådant öfvergångsfolk är ju i ögonen fallande, så framt de ej tillfölje af otymplighet och råhet skola falla kommunerna till last. I många socknar hafva flera Lapphushåll »klädt om», och stå i kyrkoböckerne icke som Lappar utan som svenskar. Lapparne, ehuru lätta till lynnet och ostadiga, sakna icke intelligens och duglighet till många handverk — slöjdskolor voro der på sin plats».

»Alla statens Lappskolor böra vara tillgängliga äfven för den kringboende befolkningens barn d. ä. sammansmälta till folkskolor. Nybyggarbefolkningen i fjällsocknarne är vanligen rå och motsträfvig mot allt folkskoleväsen samt försänkt i fattigdom. Som exempel må anföras Tärna socken. Statens skolhus derstädes uppfördes tvärtemot prestens protest på jäslergrund och måste nu nedrifvas och flyttas. Consistorium tillsporde Tärna socknemän, om de ville deltaga i detta arbete och i skollärares aflöning. Härtill svarades ett tvärt och obevekligt nej. Nu hafva de dock ej råd att åt sig sjelva uppföra rigtiga bostäder emedan barrskog ej finnes i socknen, utan hela hushållen inpackas i eländiga kyffen sammanklibbade af krokiga björkar. I sådana localer skall nu deras folkundervisning börjas och fulländas. Här måste presten läraren hafva både rätt och pligt att framdrifva till sin skola, så vidt möjligt är, de äldre barnen; och dertill är godt utrymme emedan alla i skolåldern varande lappbarn väl ej öfverstiga 15 af hvilka dock ej hälften kunna påräknas för skolgång — I Arjeplog är ett ståtligt skolhus, men den uslaste skola jag sett: I hela socknen är endast 52 lappbarn enligt pastors uppgift. Der måste 2 kateketer följa Lapparne i deras visten. Således 3 lärare för detta ringa antal, som väl ytterligare förminskas. Att skolhuset blifvit bygd i Arjeplog är utan tvifvel ett misstag; men då det ej kan hvarken försäljas eller flyttas, så må det i enlighet med hvad jag ofvan föreslagit blifva en folkskola, emedan den fattiga comunen har svårt nog att åstadkomma ett ordentligt skolhus, särdeles som ingen egentlig

by finnes i socknen utan blott enstaka gårdar kringkastade mellan bergen — För Arvidsjaur lappar saknas nu all högre folkskolebildning sedan missionssällskapet indragit sin skola i Glommersträsk. Vill missionssällskapet underhålla lärare eller på annat sätt bidra, så bör ett skolhus byggas antingen vid Kyrkostaden eller 1½ mil öster om densamma i Abborrträsk by. Härtill bör både stat och kommun bidra. Arvidsjaur har visserligen en folkskola, som i viss mån synes vara till och med förträfflig, men som den ligger i ett hörn af socknen 5 mil från kyrkan, så har den öfriga församlingen deraf intet gagn.

I sammanhang härmed må tilläggas att lappskolornas successiva förflyttning uppåt fjällen synes hafva varit ett misstag, som endast på det sättet kan vändas till välsignelse att de, på sätt nu är föreslaget, förvandlas till allmänna folkskolor vid hvilka ett bestämdt antal Lappbarn underhållas.

Redan 1716 afgaf prosten Grubb i Umeå, en man som var minst 150 år framom sin tid, en kraftig protest mot Lappskolornas flyttning uppåt landet. Vid kusten i de stora byarne borde större instituter grundas enligt hans utsago, 1° emedan härigenom oupphörlig kontroll kunde utöfas så att anstalterne icke förvandlades till tomma namn, såsom nu mångenstädes skett. Vidare 2do vore ojemförligt lättare att få barnen för lämpligt pris inaccorderade i de stora byarne, än på de öde kyrkoplatserne, der korn-tunnan genom den långa transporten stundom kostat 40 kronor (i Arjeplog) slutligen 3to emedan lappbarn under treårig vistelse vid kusten i svenska hus kunde eller tvingades att lära sig svenska — Hela Lappland hade då längesedan varit svensktalande».

Biskop Landgrens yttrande berör i övrigt undervisningsfrågor rörande de finskspråkiga områdena i lappmarken.

Folkskollärarnas pensionsinrättning reste inget hinder mot anslutning till pensionsinrättningen för skolmästaren på de grunder domkapitlet föreslagit. Så länge hans lön och förmåner i övrigt icke understeg ordinarie folkskollärares och pensionsavgifterna erlades av ecklesiastikverket, ägde han pensionsrätt i anstalten.

Statskontoret tillstyrkte huvudsakligt bifall till framställningen och var med på en höjning av anslaget till lappskolorna. Det hade länge visat sig otillräckligt. År 1864 utgjorde kostnaderna för dem 879 kr. 54 öre, men år 1873 voro de 6 061 kr. 80 öre och år 1874 14 240 kr. 68 öre.

En jämförande tablå över de beräknade kostnaderna före och efter den föreslagna ändringen företeddes. Den uppvisade följande siffror för lappskolan i Arjeplog.

Gällande stat för Arjeplogs skola:

Skolmästarens lön, 189 kbft korn efter Norrbottens läns markegång för år 1874, à 3 kronor pr kbft	567: —
Sex frielevers underhåll och beklädning 37,8 kbft korn för hvardera eller 226,8 kub. fot à 3 kronor pr kbft	680: 40

Tillökning för år 1876, jemlikt Kungl. Brevet den 26 November 1875	1 075: 50	1 755: 90
En katekets aflöning 75,6 kbft à 3 kronor	226: 80	
Tillökning i dito för år 1876	23: 20	250: —
Till ved och ljus		30: —
Resekateketen P. A. Fjellman, arvode		250: —
Nya staten för Arjeplogs skola:		
Skolmästarens lön, 300 kbft korn efter Norrbottens läns markegång för år 1874 à 3 kronor pr kbft		900: —
Sex frielevers underhåll och beklädning, äfvensom till ved och ljus 80 kbft korn för hvarje eller tillsammans 480 kbft à 3 kronor		1 440: —
Bidrag till inackorderingskostnader för lappska barn: för 5 lärjungar i den högre afdelningen à 50 kronor	250: —	
för 5 dito i den lägre afdelningen à 30 kronor	150: —	400: —
En katekets aflöning		300: —
En resekatetet		300: —

Den 11 september 1877 stadfästes förslaget av Kungl. Maj:t. (Sv. Förf. Samling 1877 Bihang nr 47)

1878 — 1915

34. Lappskolan.

a) Präster och lärare.

Förändringarna år 1877 i reglementet för Lappmarks ecklesiastikverk gällde i främsta rummet administrationen och lärartjänsten. Ansvaret för lappbarnens undervisning överflyttades från skolmästaren till skolrådet, som blev det lokala organet även för den lapska barnundervisningen.

»Öfver barnaundervisningen inom hvarje församling har skolrådet närmaste vården. — — — Skolrådet i hvarje församling bör årligen uppgöra förteckning å de församlingen tillhöriga lappska barn, som inträdt i skolåldern; och åligger det skolrådet att tillse, att alla dessa barn erhålla undervisning». (§ 19, 57)

Beträffande lärartjänsten stadgades: »Skolmästartjänsterna — — — må hädanefter ej med presterlig befattning förenas». (§ 45) Därmed bröts den princip som 1846 års reglemente fastslagit, då det som oeftergivligt villkor för erhållande av skolmästartjänst bestämde, att »sökande skall vara präst». Domkapitlet utnämnde nu efter förslag av skolrådet och sökanden skulle förete 1) behörigen styrkt meritförteckning, 2) intyg av vederbörande presterskap om ålder och fräjd, 3) betyg över avgångsexamen från folkskollärareseminarium, 4) betyg över kännedom om lapska språket.

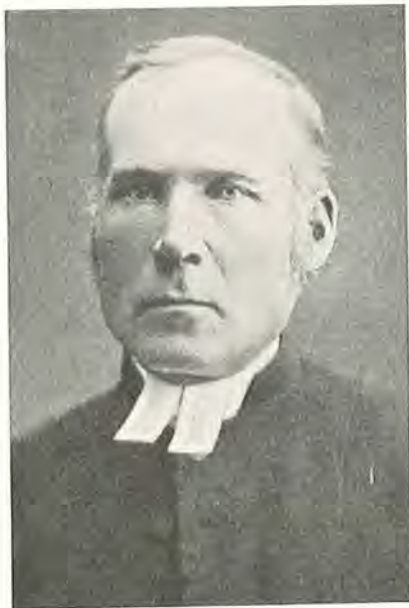
Skolbolet fick disponeras av skolmästaren som tillerkändes en lön av 300 kubikfot korn.

Katekettjänsten återupplivades.

En betydelsefull nyhet var att svenska barn kunde få tillträde till skolan, därest de lapska barnens undervisning icke hindrades därigenom och någon särskild utgift icke tillskyndades ecklesiastikverket.

Som bidrag till de elevers inackordering som föräldrarna i övrigt av egna medel underhöllo vid skolan kunde domkapitlet tilldela skolan 30 kronor för vardera av fem elever i nedre avdelningen och 50 kronor för vardera av fem elever i högre avdelningen. Antalet frielever bestämdes efter förslag av domkapitlet.

Detta bidrag synes icke ha lockat arjeplogslapparna. Kyrkoherde Berlin skriver till domkapitlet den 16 november 1878, »Af den förmon, som blifvit lapparna medgifven, att inackorderingsbidrag till fastställda belopp tilldelas sådana föräldrar, som under en tid af minst 6 månader på egen bekostnad underhålla sina barn vid lappskolan, hafva ännu inga föräldrar

Magnus Theodor Berlin.

härstädes begagnat sig. Orsaken dertill torde dels vara den, att tiden för inackorderingsbidragets erhållande synes i allmänhet vara väl lång, åtminstone för fjellapparna, som icke vistas nere på skogslandet 6 månader af året, dels lapparnas tilltagande fattigdom och kan hända allra mest deras obenägenhet att själfva vilja göra någon uppoffring för sina barns undervisning. Wanligen anses det vara tillräckligt, om barnen kunna någorlunda hjälpligt läsa innantill samt Luthers lilla katekes och Högströms frågbok utantill, eller nätt och jemt så mycket som fordras för vinnande af inträde i skriftskolan. Hvad som öfverstiger detta kunskapsmått anses onödigt. Derföre är det också i allmänhet endast fattiga föräldrar, hvilka sakna tillgångar att själfva ordentligt föda och kläda sina barn, som söka inträde för dem i lappskolan. Men dessa äro ock nog många för att med sina barn icke blott fylla de friplatser, som nu äro vid skolan, utan jembväl lemna många barn derutöfver, för hvilka inga sådana platser finnas».

Berlin meddelade, att i Arjeplogs församling funnos 74 lapska barn i skolåldern. Av dem undervisades 66 av kateketerne, blott de i lappskolan intagna fingo sådan undervisning som meddelades i folkskola. En utökning av antalet frielever med tre borde ske.

Lappskolans läggande under skolrådets inseende betydde, att kyrkoherden i församlingen såsom skolrådets självskrivne ordförande närmast fick bära ansvar för och handlägga skolans angelägenheter. Samtidigt med de nya

bestämmelsernas införande ägde ombyte rum å kyrkoherdetjänsten i Arjeplog. Till innehavare efter Carl Nathanael Fjellström utnämndes den 14 december 1876

Magnus Theodor Berlin. Berlin var född i Linsell den 27/11 1830 och son till kapellpredikanten i Fjellsjö Nils Magnus Berlin och h. h. Anna Brita Lundahl. Han började sin bana som missionskateket vid det barnhem (missionsskola), som Svenska Missionsällskapet upprättat i Vaikijaur i Jokkmokk. Den kände lappforskaren von Düben betygar från ett besök i skolan på Berlins tid, att den var särskilt lyckligt lottad, när läraren genom sin personlighet och förmåga visat sig synnerligen skickad för sin uppgift. Efter nådig dispens blev Berlin år 1866 prästvigd för tjänstgöring i lappmarksförsamlingarna, fick sitt första prästerliga förordnande som v. pastor i Jokkmokk och blev 1870 komminister och skolmästare i Kvikkjokk, en befattning som han ett år senare tillträdde som ordinarie. Från Kvikkjokk kom Berlin till Arjeplog som kyrkoherde därstädes (tillträdde 1 maj 1879). Redan på våren 1878 flyttade han till sitt nya verksamhetsfält och kom sålunda just lagom för att genomföra lappskolans nydaning. Han ledde sedan i jämt 10 år med kraftig hand församlingens skolväsende. Den 1 maj 1889 tillträdde han kyrkoherdetjänsten i Arvidsjaur men höll fortfarande kontakt med skolväsendet i Arjeplog på grund av det förordnande han under åren 1886—1895 innehade som folkskoleinspektör. Berlin togs i anspråk för flera offentliga uppdrag. Han deltog i översättningen av den lapska psalm- och evangeliibok som utkom i Luleå 1895—96 och var en av de särskilt tillkallade sakkunniga som utarbetade 1896 års förnyade reglemente för ecklesiastikverket i Lappmarken. Sedan år 1869 var han gift med Brita Johanna Westerlund, född 2/7 1841 och dotter till kyrkoherde Gustaf Westerlund i Jokkmokk, och därigenom sväger till Carl Nathanael Fjellström. Berlin avled i Arvidsjaur den 30 mars 1916.

Per Gustaf Calleberg, som efterträdde Berlin som kyrkoherde i Arjeplog, var född den 9 aug. 1861 i Gunnarsbo i Aspeboda församling av Stora Kopparbergs län och son till hemmansägare Daniel Calleberg och h. h. Catharina Blom. Efter mogenhetsexamen vid Falu läroverk år 1884 blev han två år senare med dispens från akademiska examina prästvigd i Härnösand. Hans första tjänstgöring som präst var förlagd till Arvidsjaur, där han blev adjunkt och v. pastor. Till kyrkoherde i Arjeplog utnämndes han år 1888 och tillträdde platsen följande år. Calleberg hade redan före prästvigningen förvärvat kunskap i lapska språket och denna kunskap förkovrade han så att han obehindrat kunde umgås med lapparna på deras eget språk och betjäna dem med lapsk predikan. Detta bidrog mycket till

Per Gustaf Calleberg.

det förtroende som han tillvann sig bland dem och gjorde honom särskilt väl skickad att bedöma undervisningsfrågorna rörande deras barn. Minnes-tecknaren vid 1927 års prästmöte har erinrat om hans insatser särskilt beträffande skolväsendet: »Jag torde icke mycket misstaga mig, om jag vågar tro, att skolväsendet i närvarande stund är Arjeplogs stolthet och berömmelse. Det har också av alla sakkunniga erkänts för att stå i en klass för sig inom Lappmarken. Detta är Callebergs förtjänst. Det outtröttliga arbete han nedlade på detta område vittnar om hans vidsynthet och höga uppskattning av folkundervisningens betydelse för framåtskridandet. Särskild omvårdnad ägnade han nomadbarnens undervisning. De kateketskolor, som på hans initiativ tillkommo, voro så förträffligt avpassade för nomadfolkets behov att de vid omläggningen av det lapska skolväsendet kunde tagas till mönster för de s. k. kätaskolorna.»

I översättningen av lapska psalm- och evangelieboken som utkom i Luleå 1895—96 deltog Calleberg och översatte till lapska språket Odhners Lärobok i Fäderneslandets historia.

År 1889 ingick Calleberg äktenskap med folkskollärarinnan Brigitta Catharina Olsson, f. 19/9 1861 i Sättra av Ovensjö församling i Gävleborgs län. Under en kort tid skötte fru Calleberg slöjdundervisningen i Arjeplogs lappskola.

Brita Sofia Burman.

Den 16/2 1906 utnämndes Calleberg till kontraktsprost i Lappmarkens andra kontrakt. Efter makans bortgång år 1920 bröts hans krafter hastigt ned. Nyårsafton 1921 förrättade han sista gången tjänst i kyrkan och efter några års tjänstledighet avled han i sin dotters hem i Boden den 5 september 1925.

Tillsättningen av skolmästartjänsten enligt de nya bestämmelserna våldade Arjeplogs skolråd åtskilligt bryderi. Vid ledigförklarandet anmälde sig tvenne sökande, kateketen J. Rehn och folkskolläraren i socknen F. O. Östman. Ingen av dem uppfyllde de för tjänsten stipulerade fordringarna. Rehn hade icke avlagt folkskollärarexamen och Östman saknade intyg om kunnighet i lapska språket. Om Rehn visste man, att inspektor, Kyrkoherde J. Laestadius, yttrat mycken missbelåtenhet med honom under hans tjänstgöring som lärare och barnavårdare i Båtsjaur. Vid en tillfällig tjänstgöring i lappskolan hade han »ingalunda gjort sig fördelaktigt känd hvarken som lärare eller uppfostrare eller genom någon annan egenskap». Östman erbjöd sig att hålla till biträde i tjänsten en kateket kunnig i lapska språket och skolrådet, som kunde vitsorda Östmans gudsfruktan, sedlighet, nit och utmärkta skicklighet att undervisa, förordade honom hos inspektor och domkapitel. Domkapitlet räknade emellertid med att tvenne lapskkunniga elever komme att vid läsårets slut utexamineras från

seminarium och då duglig vikarie fanns vid skolan beslöt man att begära anstånd med tjänstens utsättande till ansökan till den 1 maj 1879. Kungl. Maj:t beviljade detta. Under tiden uppehölls undervisningen av vikarie och som sådan tjänstgjorde först Brita Sofia Burman under tiden 1/7 1877—1/7 1880 och sedan Wendla Charlotta Björkman under tiden 1/7 1880—1/7 1881.

Brita Sofia (Sjulsdotter) Burman var född i Sorsele den 7 augusti 1841. Föräldrarna voro f. kateketen Sjul Nilsson i Edsträsk (f. 1807) och h. h. Katrina Eriksdotter (f. 1798).

I skrivelse till domkapitlet den 6 februari 1878 angående Arjeplogs lappskola meddelade kyrkoherde Johan Laestadius; »undervisningen sköttes sedan höstterminens början af en allvarlig och ordentlig lärarinna, utexaminerad från seminariet i Jockmock. Skolbarnen hvilkas undervisning först blifvit mycket försummad, hade nu på den korta tiden gjort jemförelsevis ganska goda framsteg. Deras innanläsning befans i allmänhet temligen försvarlig, hvarjemte åtminstone några visade sig hafva uppfattat hvad de lärt i Biblisk historia och katekes och hvad genom muntlig undervisning dem bibringats. De hade ock öfvats i hufvudräkning och någon början var gjord i räkning på tafla. Rättstafningsöfningar bedrifvas».

Vid visitationen i Arjeplog den 1 mars 1879 antecknades av samme man om lärarinnan Brita Burman, att allmän belåtenhet förspordes inom församlingen med det sätt, varpå hon ledde undervisningen och handhade ordningen i skolan. Barnen »voro sin lärarinna synnerligt tillgivna». Efter något år sökte hon sig ifrån befattningen som lärarinna vid skolan men behöll underhållet och vården av barnen ännu något år mot en del av skolmästarlönen. Sedan ordinarie lärare antagits vid lappskolan tjänstgjorde hon vid de flyttande mindre folkskolorna för svenska barn inom församlingen. Intresserad för medicinska ting biträdde hon länge som privat barnmorska och lär ha assisterat vid ett 70-tal förlossningar.

Den 15/1 1884 ingick Sofia Burman äktenskap med nybyggaren Karl Johan Sundström i Notte, blev änka den 26 mars 1909 och avled pensionerad den 19/12 1932.

Under läsåret 1880—1881 bestreds undervisningen vid lappskolan av folkskollärarinnan *Wendla Charlotta Björkman*, f. 1857 i Jokkmokk, ex. i Falun 1880.

Med hänsyn till yppad möjlighet att erhålla kompetenta sökande förständigade domkapitlet i mars 1881 skolrådet att kungöra tjänsten vid skolan ledig till ansökan och denna gång lyckades man erhålla två sökande med föreskriven kompetens, folkskollärarna Frans Valfrid Fjellström och Johan Petrus Östman. Den förre hade bättre vitsord om kunskap och

Frans Valfrid Fjellström.

skicklighet, och då skolrådet på grund av egen kännedom kunde vitsorda honom för stadga, gudsfruktan och sedlighet blev han förordad hos domkapitlet och utnämnd.

Frans Valfrid Fjellström, född i Arvidsjaur den 3 maj 1859, var son till Carl Natanael Fjellström och h. h. Christina Sofia Westerlund, kyrkoherdedotter från Jokkmokk. Han avlade folkskollärarexamen i Härnösand den 30/5 1881 och utnämndes till läroretjänsten vid Arjeplogs lappskola den 10/10 1881. Då hade han sedan höstterminens början bestritt undervisningen där. Frans Valfrid Fjellström kom således att inneha den befattning som fadern åtminstone formellt innehaft men endast delvis bestritt.

Länge fullgjorde Fjellström sina åligganden vid skolan utan att någon anmärkning förspordes. Efter hand lades på honom åtskilliga uppdrag i kommunens tjänst och en lång tid ansvarade han för postexpeditionen på platsen. Det blev oregelbundet med lärotimmar och raster och då muntliga föreställningar icke hjälpte ansåg sig skolrådets ordförande böra påkalla domkapitlets åtgärd. En varning tilldelades Fjellström 1896. Påföljande år sökte Fjellström ledighet från undervisningen men förbehöll sig underhållet av de inackorderade eleverna samt slöjdundervisningen. Vikarie blev folkskollärarinnan Eva Rebecka Sofia Fjellström. Frans W.

Fjellström underlät emellertid att låta barnen bevista gudstjänsten och ådrog sig en reprimand därför. För år 1899 åtnjöt Fjellström på grund av styrkt sjukdom befrielse från undervisningsskyldigheten med folkskolläraren K. H. Lundmark som vikarie. Ledigheten fortsatte under vårterminen 1899. I brist på examinerad folkskollärarekraft förordnades småskollärarinnan Anna Eugenia Östman att uppehålla undervisningen. Sin ansökan om tjänstledighet hade Fjellström motiverat med att han till följd av svår förkylning vid 16 års ålder ådragit sig s. k. »sömnsjuka». Även annan svaghet yppade sig vid denna tid. Fjellström sökte avsked från tjänsten och hemställde om pension med stöd av läkarintyg som utvisade att han led av epilepsi i lindrig form men att sjukdomen var obotlig. Förkortad pension beviljades honom i samband med avsked från befattningen som beviljades av domkapitlet fr. o. m. 1 juli 1900.

Sedermera tjänstgjorde Fjellström tillfälligt vid svenska skolor inom Arjeplog och var en tid anställd som lärare vid folkskolan i Örkeneds församling i Kristianstads län. Han avled i Arjeplog den 18 september 1939.

Fjellström var gift två gånger. I första äktenskapet med barnmorskan Fredrika Amalia Bodén, f. 25/2 1856 i Bygdeå, död i Arjeplog 25/5 1891, föddes fyra barn, varav ett dog i späda ålder. År 1894 ingick han äktenskap med Sofia Vilhelmina Holmström, född i Arjeplog 7/9 1864. I äktenskapet föddes nio barn.

Till lärare vid skolan antogs fr. o. m. 1 juli 1900 folkskolläraren *Petrus Pettersson*.

Petrus Pettersson var född i Vilhelmina den 9/12 1857, avlade småskollärarexamen i Östersund den 26/5 1883 och tjänstgjorde i Föllinge församling under åren 1884—1886. Efter att sommaren 1886 ha erhållit betyg i lapska språket vann han inträde i Härnösands folkskollärareseminarium, avlade där examen den 30/5 1890 samt genomgick slöjdkurs under sommaren samma år. Ordinarie folkskollärarebefattning innehade han i Ramsle 1891—1894, i Långsele 1895—30/6 1896, var under tiden 1/7 1896—31/12 1898 lärare vid Anders Nilssons donationsskola i Stensele och sedan 1/1 1899 ordinarie lärare i Råneå.

Utom genom sin läraregärning var Pettersson med sina frivilliga tjänster i kommunens angelägenheter en värdefull tillgång. Han förvaltade med största noggrannhet kommunens kassor och stod lång tid i spetsen för kommunalnämnd och fattigvårdsstyrelse. Även i andra nämnder och styrelser hade han säte.

År 1893 ingick han äktenskap med lärarinnan Gertrud Kajsa Vallin, född 6/1 1863, död 4/1 1919. I äktenskapet föddes flera barn, varav en

Petrus Pettersson.

blivit jurist, två präster, en dotter lärarinna. De ha i allmänhet tagit släktnamnet Rumar.

Pettersson avgick från tjänsten med pension den 1 juli 1921 och avled i Vännäs den 10 juli 1928.

b) Undervisningen.

I reglementets bestämmelser om undervisningen i lappskolan gjordes ingen ändring år 1877.

Vid visitationen den 1 mars 1879 voro åtta frielever intagna i skolan. Sex av dem underhölls på statens bekostnad och två på strömbergerska donationens. Det hade dock varit meningen att tio elever skulle beredas underhåll med statsanslag, vilket upptäcktes, när mera pengar kom än för de sex som intagits. År 1880 intogs i början av januari månad ytterligare fyra elever. Vid det förstnämnda tillfället bevistade tretton svenska barn skolans undervisning. Beträffande elevernas kunskaper meddelade visitator, kyrkoherde J. Laestadius, att sju av de lapska barnen och sex av de svenska obehindrat läste innantill lapska och svenska språken och gjort större och mindre framsteg i folkskolans läroämnen.

I december år 1881 visiterade J. Laestadius åter skolan. Då hade den sexton barn, tolv lapska frielever — två av dem på strömbergerska fon-

dens bekostnad — och fyra svenska barn på föräldrarnas bekostnad. Eleverna voro fördelade på två avdelningar.

Att undervisningen nu kommit i andra banor framgår tydligt av den redogörelse som vid detta tillfälle lämnades om de kurser som genomgått. I kristendom hade övre avdelningen under höstterminen genomgått 18 kap. av Matteus evangelium, tredje och fjärde huvudstyckena av Luthers katekes, bibliska historien t. o. m. berättelserna om Saul. Gemensamt hade bägge avdelningarna fått en kort översikt av Gamla Testamentets böcker samt lärt sig några psalmer.

I svenska språket hade övre avdelningen genomgått 22 stycken i läseboken med innehållsbehandling, rättskrivning, självljuden samt j- och k-ljudens teckning, i sats- och formlära de första grunderna. Lägre avdelningen hade bakom sig 20 stycken i läseboken samt förberedande övningar i rättskrivning.

I räknekonst och geometri hade övre avdelningen genomgått 1:a kursen av Beckmans räknebok för folkskolan, de mera försigkomna eleverna hade lärt decimalbråk. Lägre avdelningen hade lärt addition och subtraktion i hela tal, i geometri något om linjer och ytor i allmänhet. I huvudräkning hade båda avdelningarna övats med hänsyn till gällande mynt, mått och vikt.

I historia hade övre avdelningen läst Sveriges historia av Odhner t. o. m. Gustaf Wasa.

I geografi hade övre avdelningen genomgått landets och vattnets huvudindelning m. m., Europas riken och deras huvudstäder samt Sverige t. o. m. Svealand. Lägre avdelningen landets och vattnets huvudriktning m. m. samt av Sverige Norrbottens län fullständigt samt läns- och landskapsindelning i Norrland.

I naturkunnighet hade båda avdelningarna inhämtat något om växterna i allmänhet, jordens form, dess årliga och dagliga rörelser samt sol- och månförmörkelser.

Det är tydligt, att Fjellström anpassat undervisningen efter folkskolans lärokurser. Lappskolan hade i verkligheten blivit kyrkoplatsens folkskola, där de svenska barnen i kyrkostaden jämte lappskolans elever undervisades i folkskolans läroämnen. Man hade genast tagit fasta på de nya bestämmelserna om rätt för svenska barn att bevista lappskolan. Följande uppgifter ur visitationsakterna visa omfattningen av denna svenska invasion i lappskolan.

1884:	12	lapska barn,	sex	svenska barn
1890:	12	»	fyra	»
1892:	12	»	åtta	»

Av de lapska barnen voro en lång tid framöver tio frielever underhållna på statens bekostnad och två på strömbergerska fondens.

Undervisningsspråket övergick till svenska och det skedde med höga vederbörandes gillande. Efter inspektion år 1882 meddelar J. Laestadius, att »på senare tiden endast undantagsvis lapska barn förekommit i Arjeplogs skola som icke kunnat svenska och måst undervisas på sitt modersmål, hvarjemte de dock äfven fått lära sig svenska». Vid den visitation som biskop Lars Landgren förrättade år 1884 i Arjeplogs lappskola antecknade han till protokollet: »Undervisningen bedrifves på svenska språket, ty af nu varande elever hade endast två vid inskrifningen varit okunniga i svenskan, hvilket sist omförmälda språk de nu talade ledigt. Lappskans oduglighet till undervisningsspråk bevisas redan af det vanskliga arbetet med att öfversätta och tillforma alla vetenskapliga termer på lappska, så att ingen enda lapp förstår den sålunda nya hopfuskade lappskan, utan man måste vid undervisningen alltid fly till svenskan, der orden hafva sin ur bruket och erfarenheten uppväxta mening. Widare är en i lappskan undervisad lapp alldeles utestängd från all andelig och annan bildande läsning, som blifvit ett behof för den öfriga menigheten. Dertill kommer att lappen, som andra menniskor, ofta kommer i beröring med domstolar, embetsmän och, då han öfvergår till andra näringar, hufvudsakligen med svenska befolkningen, af hvilken han alldeles kommer i beroende. Allt sådant visar, huru nödvändigt det är att bibringa dem svensk undervisning.»

Den uppfattning som biskop Landgren här gav uttryck åt och som han delgav landets ledande skolmän kom sedermera att prägla »*Kungl. Maj:ts förnyade nådiga reglemente för Lappmarkens eklelesiastikverk*», som utkom år 1896.

Denna förordning var en fullständig omarbetning av 1846 års reglemente. I en avdelning innehållande »stadganden angående folkundervisningen» bragtes bestämmelserna angående det lapska skolväsendet i närmare överensstämmelse med folkskolestadgan för riket.

»Undervisning för lappska allmogens barn besörjes antingen i lappfolkskolor, eller i kateketskolor, eller i allmänna folkskolor.» (§ 15:1)

»Hvarje lappfolkskola bör vara indelad uti en småskoleafdelning och en folkskoleafdelning, derest icke för nybörjarnes undervisning en särskild småskola är inrättad, i hvilket fall lappfolkskolan kommer att utgöras endast af klasser, tillhörande den egentliga folkskolan.» (§ 16)

»Undervisningen såväl i lappfolkskola som i kateketskola bör, såvidt ske kan, meddelas på svenska språket. Der undervisning i lappfolkskolans nedre afdelningar måste ega rum på lappska eller finska språket, bör åt-

minstone i de tvenne sista årsklasserna all undervisning ske på svenska språket.» (§ 20)

Läroämnena skulle vara desamma som i den allmänna folkskolan och lärokurserna upprättas med ledning av normalplanen för rikets folkskolor. Så vitt möjligt borde slöjd anordnas. Lärotiden skulle i regel vara fem år. För skolgången m. m. gällde i tillämpliga delar folkskolestadgans bestämmelser, årliga lästiden fixerades till 36 veckor. Tillsättning av lärare och deras skyldigheter och rättigheter lämpades likaledes efter folkskolestadgan. Närmaste tillsyn över lappskolorna skulle tillkomma skolrådets ordförande, och i övrigt hade folkskoleinspektör och domkapitel att vaka över reglementets efterlevnad.

Den första åtgärd som de nya bestämmelserna gävo anledning till var upprättande av lärokurser för *lappfolkskolan*, som den nu kallades. Kyrkoherde Calleberg avgav förslag härtill den 7 april 1896. De fem klasserna fördelades med två klasser i en småskoleavdelning och tre i folkskoleavdelningen. Med hänsyn till att endast en lärarekraft var tillgänglig hänfördes skolan till den i 1889 års läroplan med litt F betecknade skolformen och lärokurserna uppgjordes i enlighet med föreskrifterna för denna skoltyp, dock med vissa jämkningar. Sålunda voro kurserna i räkning och naturlära samt katekes något utökade, varjämte teckning medtagits, ehuru detta ämne icke fanns i normalplanen. Utökningen motiverades med elevernas i allmänhet högre ålder och deras repetitionsskyldighet under sommaren samt den till 36 veckor utsträckta årliga lästiden. Undervisning i historia ansågs kunna meddelas å timmarna för svenska språket och omfatta valda berättelser ur fäderneslandets historia. Förslaget fastställdes av domkapitlet, varvid påbjöds att i historia jämväl skulle meddelas en kort översikt av fäderneslandets historia.

Med stöd av reglementets bestämmelser sökte skolrådet samtidigt tillstånd att svenska barn »såsom hittills av ålder varit sed» måtte få undervisas i lappfolkskolan. Detta beviljades.

Ytterligare ett steg mot bättre undervisning togs, när församlingen uppfört ett skolhus å kyrkoplatsen och beslutat att där inrätta fast småskola eller mindre folkskola fr. o. m. 1 januari 1901. Kyrkostämman ingick till domkapitlet med anhållan att de till småskoleavdelningen i lappfolkskolan hörande barnen måtte få undervisas i den nya skolan, som då kunde bli ren småskola och att de svenska skolpliktiga barnen inom kyrkostaden efter genomgången småskolekurs måtte få undervisas i lappfolkskolan i folkskolans läroämnena. Folkskoleinspektören tillstyrkte framställningen med villkor att småskolan bleve tvåårig och folkskolan fyraårig. På dessa

villkor beviljade också domkapitlet framställningen. Ny lärokurs upprättades med anledning härav i enlighet med 1900 års normalplan.

Redan år 1886 infördes undervisning i slöjd. Då beviljades nämligen 125 kr till inköp av slöjdverktyg och år 1888 redovisas inköp av två hyvelbänkar. Med slöjden höll man till i bagarstugan, till dess ombyggnaden av skolhuset år 1909 medgav inrättandet av en slöjdsal. År 1901 blev det två hyvelbänkar till och år 1908 en dubbel hyvelbänk.

Den nitiske slöjdinspektören i länet, Gavuzzi, gjorde år 1898 framställning om införande av kvinnlig slöjd även vid lappfolkskolan och anslag beviljades av Kungl. Maj:t med 50 kronor årligen till avlönande av slöjdlärarinna och 20 kronor till material vid slöjdundervisningen. Fru Brigitta Calleberg bestred denna tjänst under åren 1899 och 1900, varefter småskollärarinnan Sofia Vilhelmina Lundkvist övertog denna syssla. År 1902 sökte skolrådets ordförande förhöjning i materialanslaget, enär »undervisningen i slöjd numera fortgått så länge, att flickorna i skolans högre klasser hunnit förvärfva mera färdighet samt derföre kunde utföra större arbeten och arbeta fortare än förr». Anslaget höjdes till 35 kronor för år. Skolrådet fann emellertid att det blev för ansträngande för barnen att två dagar i veckan ha fem timmars läsning och därjämte två timmars slöjdundervisning, varför det beslöt att läsningen vid skolan skulle inställas eftermiddagen de dagar slöjd förekom.

De läroböcker som nyttjades i lappfolkskolan voro de för folkskolan i allmänhet gängse. År 1891 nämnes Rodhes läsebok 1. och 2. läsåret. Berlins läsebok i naturlära, lärobok i geografi för folkskolan, räknebok för folkskolan, läsetabeller, väggkartor, räkneram, literkub. År 1899 nämnes Bäckmans räknebok, Lundgrens biblisk historia, Sundström: Atlas till Naturriket, Mentzen, Kartbok för folkskolan, Norrköpings bokstavslåda, fysiska apparater. År 1902 användes Svensk uppsatsskrivning av Cedersköld och Olander, E. Bergstens geografi och året därpå svensk språklära av J. J. Dalström. År 1906 inköptes Naturkunnighet av Berg-Lindén och år 1908 gjorde Selma Lagerlövs Nils Holgersson sitt intåg i skolan. Samma år förekommo vid undervisningen Norlén-Lundgrens biblisk historia, J. B. Gauffins räkneböcker, år 1910 köptes A. H. Byströms kartböcker och år 1913 sångbok av Jul. Hammarlund.

Mycket sparsamt var det med möbelinköp och dylikt, men år 1896 skänkte ingenjör Axel Orstadius i Arvidsjaur »en stor pryddig svensk flagga» till skolan. Den låg länge oanvänd. Flaggstång saknades. Det ansågs dock, att flaggans användande skulle stärka fosterlandskänslan hos skolans elever och anslag äskades till en lämplig stång. Framställningen beviljades. Läraren tyckte sig dock böra inhämta skolrådets föreskrift om

Fredrika Amalia Fjellström.

flaggans användande. Skolrådet »ansåg lämpligt, att skolans flagga hisades vid terminens början och slut samt å konungens namnsdag och i öfrigt vid de tillfällen, då läraren funne lämpligt».

c) Ur skollivet.

Liksom den tidigare lappskolan var även lappfolkskolan anordnad i internatform. Huru livet gestaltade sig i en dylik skola kan endast i stora drag utläsas ur de officiella handlingarna. En tydligare bild av skollivet får man genom berättelserna av elever och andra som haft med skolan att göra. Lätteligen komma därvid ovanliga och starkt upplevda händelser i erinringen, men även de kunna ge viss belysning av förhållanden vid skolan och därför återges här några minnesbilder som upptecknats efter berättelser av nu levande personer. Fru Mina Fjellström, änka efter skolmästaren Frans Valfrid Fjellström, lämnar några uppgifter om skolhushållet:

Hushållet bestod av lärarens egen familj, tio skolbarn, två drängar samt två pigor, varav en köksa och en i ladugården, tillsammans 22 personer. Kreatursbesättningen bestod av 2 hästar, 8—9 kor, 30 får. Frans köpte varje år 20 slaktrenar. Av dem fick man kött och blod för hela året. Mjöl uppfördes av drängarna, hela lass. Innan bryggstugan blev byggd höll vi till i prästgården med bakningen. Den räckte en hel vecka. Familjen åt i kammaren, de övriga i köket, där det var två fällbord, ett för skolbarnen,

ett för arbetsfolket. Drängarna bodde i någon kammare, hade en säng tillsammans. När bryggstugan blivit färdig bodde de på vinden där. Pigorna bodde i köket. Skolpojckarna hade ett rum med två eller tre sängar, flickorna ett med två sängar. Var det många flickor fick en del av dem ligga i köket. I vindsrummet hade Frans posten, han var poststationsföreståndare. Inga bestämda tider, folk fick komma och hämta när som helst. Rummen voro mycket kalla, ibland frös det man hade där. Barnen bar in ved och vatten, då de voro lediga från skolan. Kläder tvättades i ladugården, där golvet skurades. Vår och sommar skedde tvätten i strömmen nedanför skolan. Vinterkläderna tvättades medan barnen voro hemma över sommaren, sängkläder likaså. Efter Barsmäss kom barnen till skolan, ofta trasiga, smutsiga, fulla av ohyra. Det blev att tvätta, bada och laga. Vatten måste bäras, ingen bastu fanns. På våren rustades barnen upp för sommarvistelsen hemma. Lokalerna rengjordes. Det var mycket arbete med barnens kläder. På vintern togs ofta in en lappgumma som sydde och lagade lappskor. Om sommaren satt en kvinna med namnet Kristina i ett av barnens rum och spann. Hon hade 25 öre om dagen jämte mat och husrum, mera ville hon inte ha. På vintern var det mycket arbete med ullen. Pigorna skulle ha var sin klänning och drängarna valmarskläder. Det var att spinna och väva, ingenting fanns att köpa. Mot slutet kunde man dock få köpa valmar, barnen fick kläder därav, men drängarna skulle ha hemvävt. Sommaren var en bråd tid. Drängar och pigor skulle ut på ströängarna. Det rustades och packades för en vecka i taget. Även hemma var det mycket att stå i under slåttern. Lejt folk slog hemängarna. Sedan räckte det hela vintern att köra hem höet. Barnen var behändiga på min tid. Till jularna spita dom opp stickor att göra upp eld med och gav till julklapp. Sedan dom lärt svenska ville dom inte kännas vid lapskan. Kyrkoherden hade oftast något lappbarn i huset. Dom blev viktiga, tyckte att det var förmer i prästgårn än i lappskolan.

Även eleverna kunna berätta från tiden i skolan. De som varit inackorderade i skolhushållet ha många minnen från sin skoltid som äro belysande för huru de hade det där. Här berätta tre f. d. elever.

Jag gick i kronskolan på Fjellströms tid. Han var sträng och vårdslös, agade för hårt. Särskilt sträng var han med utanläsningen, den var svår. Ofta fick det stå efter med den, ty vi skulle såga och bära ved till alla rum. Den stund som blev över lekte vi. En söndagsmorgon hörde Fjellström att vi förde oväsen. Han sparka opp dörren och sa: om ni bränner upp er, får ni ingen begravning. Vi blev rädda. Det var skralt med maten. På morgonen var det välling och i den skars skinnbitar. Vi var två om varje skål och blev ofta ovänner. Den som var kraftigare tog skinnbitarna att tugga på. Middagsmålet var klockan 2. Då vankades kött och dylikt samt bröd, men aldrig det bröd man ville ha. Aftonmålet bestod av en sillbit och en bit bröd. Ibland fick vi bröd av prästpojckarna. Det var lätt att muta med mat. En gång blev vi osams då vi bar vatten och börja kasta sten på varann. En pojke fick en sten mot kinden, så att ett sår revs upp. Vi mutade honom med en matlott och han sa att det var en olyckshändelse. Vi passade gärna upp drängen, ty då han tog mjöl åt hästen fick vi ta bröd ur häbbret. Vid jularna var det bra mat. Vitgröten var för kraftig och vi måste vara försiktiga, så att vi inte åt för mycket av den. Julgran och julklappar hade vi vid julen. Kläderna var av valmar, men inga underkläder fick vi, bara de äldre hade underkläder. Madrasserna stoppades med hö. Vi låg tre i var säng, två i bredd och en tvärsöver vid fotändan.

Det var besvärligt med maten, då jag gick i kronskolan. Mest var det blodvälling. Den serverades i ett stort trätråg och ur det åt vi med var vår sked. Vi brukade ta fisk-

Sofia Vilhelmina Fjellström.

skallar ur diskämbaret för att stilla hungern. Då vi bar ut ämbaret passade vi på att ta. Sillskallarna voro särskilt goda. Norskar brukade komma körande med sill, norsk sill. Berlin hade en som hette Abbe. En gång tog vi mat i en skål och visade åt Abbe. Han for med den till Berlin. Det blev något bättre med maten sedan. Abbe brukade bära bröd till oss som han lade vid ett vedhus på prästvallen. Där fick vi ta emot det. Sista året var jag som dräng. Undervisningen var bra. Fjellström var bra som lärare. Katekestyckena och bibelstyckena skulle vi kunna utantill. Katekesen var bra. Jag har efteråt tyckt bra om den.

Där ingen åklagare finns, blir ingen dömd. Fjellström var försumlig, ej passande som lärare. En gång slog han en pojke på påskmorgon så att jäcklerna slogs ut. Argsint var han. Om prästen fått reda på det, hade Fjellström blivit avsatt. Ingen vågade klaga, vi tänkte, prästen håller med honom. Om Berlin fått reda på det hade han nog gett sig på Fjellström. I Kvikkjokk slogs Berlin med svenskar som nött i prästbordets vatten. En gång skjutsade jag Calleberg. Han undrade hur det egentligen var i kronskolan. Jag svarade: nog har jag haft det fattigt förr, men aldrig har jag försökt svälta förrän i kronskolan. Vi fick svälta, så att vi nödgades stjäla. Det var ett par arbetare som hade en koja på sörsidan om verkströmbron. Vi bröt oss in i kojans stal fläsk och bröd. På måndag morgon kom arbetarna och klagade för Fjellström. Fjellström kallade in en och en och spöade dem. Jag och en annan pojke höll på att dra in vatten. Kamraten jag hade med mig kallades in. Han fick stryk. Medan jag höll på att ösa vatten i sån kom Fjellström. Jag tänkte: nu får jag spö. Fjellström sa: har du varit med? Ja, svarade jag, vi var tvungna att stjäla, vi var så hungriga. Vi bad pigorna om mat men dom vägrade, sa jag, och började gråta. Då började Fjellström gråta med. Han sa: ja, du skall slippa stryk. Inte är det meningen att ni ska svälta. Det är fruntimmernas fel.

Gertrud Kajsa Pettersson.

Tre år var jag vid skolan, men det var lika dåligt hela tiden. Drängen stack ibland åt oss av matvarorna. Under somrarna stannade jag kvar och hjälpte till, hade inget hem att fara till. Jag fick följa drängen på slåttern, då var det bra. På vintern var det kallt. Inga kalsonger hade vi. Det var kallt att stå på vedbacken. En gång kokade pigan potatisen utan att skölja den. Sen var hon för lat att hämta vatten ur brunn utan kokade välling på samma vatten. Men då tog jag undan i en bägare och visade åt Henrik och Hugo Berlin, då dom kom till skolan. Hugo tog bägarn och sprang hem med den. Fru Berlin såg honom komma och gick ut på bron. Hugo visade för henne och talade om hur det var. Då tog fru Berlin en stor hög brödkakor och sill och gav honom. Han gick förbi fönstret där Fjellström satt och åt. Jag tänkte: få se om han låter någe. Men inte att han låte någe.

Slutligen återgives vad en elev från tiden för omorganisationen till nomadskola har att berätta. Han tillhörde den grupp som icke fick plats i skolans internat utan var inackorderad i enskilt hem å kyrkplatsen.

Jag gick i skolan, då nya organisationen genomförts. Pettersson var lärare. Han var dålig i lapska språket. Min mor som var lärarinna protesterade och kateketen Anders Johansson fick övertaga undervisningen. Det var roligt att få komma till en riktig skola. Förut hade jag gått i kateketskola. I den nya var det bättre med material, kartor och dylikt. Undervisningen omfattade kristendom, varvid katekes och biblisk historia lästes utantill och Åtå Testamenti inntill, vidare räkning och läsning. I historia lästes Odhners bok, översatt till lapska av Viklund. Då jag kom

före de andra i räkning, fick jag sköta mig själv, decimalbråk kunde läraren inte klara. Jag bodde hos Maria Nilsson. Där var nog bra, men jag vantrivdes på platsen, längtade efter brev hemifrån. Jag frågade på posten ibland, men klockaren som skötte den var barsk. En gång fick jag en tvåkrona hemifrån, det var en stor lycka. På kronfisket åkte jag skridskor och träffade då pojkar som bodde på skolan. Dem blev jag bekant med och hälsade ofta på dem i skolan. Då lekarna blev för högljudda kom Pettersson och sa ifrån. I slöjd gick jag och lånade böcker som jag läste utom kursen. Särskilt förtjust var jag i dem som handlade om sjöfärder. En gång hade jag lånat en bok och gick i ivern uppför skolknabben och läste. Då kände jag en hand om nacken. Det var komminister Lindgren som hejdade mig. Han talade lapska och det tyckte jag var roligt. Han berömde mig för att jag läste.

Alla elever voro lappklädda, även de som bodde utom skolan. En sak som bränt sig in i minnet var den antagonism som rådde mellan de svenska och lapska barnen. De svenska brukade kasta sten på oss. Jag var förbjuden att kasta sten, gjorde det ej heller. En pojke vid namn Storm tog sig an mig och skyddade mig. Ofta fick vi höra speglosor. När ett par pojkar kom till skolan mötte de en svensk pojke som sa: »ni vet inte vad som väntar er, vi ska spöa er».

Efter examen kom far och mor och hämtade. Då rådde stor glädje. Varor upphandlades och hemfärden anträdde. Första dagen färdades vi till Rebackudden, där vi låg över natten. Föret var dåligt, bara bultad väg. Andra natten låg vi hos Gustav Davidsson i Rappen och tredje natten i en koja på norra sidan av Labbas. Det var vatten på sjön, varför vi måste ta in där. Karlberg i Långudden var lejd att följa oss dit med sin häst, en gudbrandsdaling som han tog in i kojans över natten. Dagen därpå nådde vi hemmet. Ehuru det var enkelt var jag fäst vid det och glad att få komma hem.

35. Kateketskolorna.

Med 1877 års reglementsändring återupplivades kateketundervisningen: »Till meddelande af undervisning åt de lappska barn, för hvilka tillfälle icke kan beredas att i lappskola sådan erhålla, tillsatte Domkapitlet efter vederbörande skolråds hörande behöfligt antal för ändamålet skicklige kateketer, hvilka meddela undervisning företrädesvis omfattande de läroämnen, som enligt § 4 i detta reglemente äro bestämda för lappskolans lägre afdelning». (§ 16) Med § 4 avsågs den förut anförda § 4 i 1846 års reglemente, som kvarstod oförändrad. I övrigt stadgades beträffande kateketer, att de skulle föra dagbok och matrikel samt årligen före december månads utgång lämna kyrkoherden uppgifter om de undervisade barnen (§ 22). Till kateketernas avlöning ställde Kungl. Maj:t ett årligt anslag till domkapitlets förfogande (§ 50).

När Arjeplogs skolråd anmodades att föreslå kateketer enligt de nya bestämmelserna uppförde det på förslag Bengt Larsson och f. kateketen Per Erik Renström, båda från Semisjaur's lappby. De utnämndes också av domkapitlet.

Det dröjde emellertid med besked om deras utnämning och gamle kateketen Petter Anton Fjellman anmodades att fortsätta med sin undervisning tills vidare. I april 1878, då utnämningen blev känd, trädde Per Erik Renström i hans ställe. Men Bengt Larsson hade redan flyttat upp till fjällen och fick först på sommaren samma år veta om sin utnämning. Han kunde därför icke börja sin tjänstgöring förrän någon vecka in i oktober. Vid årets slut avlämnade de förteckningar på de barn som undervisats av dem.

Petter Anton Fjellman:

»januari: Elsa Catharina 14 dagar, Elsa och Jonas 4 dagar, Anders, Christina, Caren Inga 6 dagar, Lars 4 dagar.

februari: Anders och Jonas 2 dagar, Paulus 4 dagar.

mars: Margreta och Lars 6 dagar, Caren, Enar, Margreta 6 dagar, Anna Greta, Jonas, Olof 2 dagar». Summa 48 undervisade.

Bengt Larsson:

»Lars 2 dagar, Margareta 1 dag, Sara Brita 1 dag, Greta Kajsa 5 dagar, Anders och Anna Brita 6 dagar, Elsa Brita 3 dagar, Kajsa Stina 1 dag, Anders Michal 1 dag, Olof Anders 1 dag, Caren, Enar, Margareta 3 dagar, Chrestina och Caren Inga 3 dagar, Jonas 2 dagar, Christina 1 dag, Anna Greta, Jonas, Olof 3 dagar, Elsa Brita och Jonas 2 dagar, Christina och Johan Petter 3 dagar. Summa 38 undervisningsdagar».

Per Erik Renström:

»Anna Margareta 4 dagar, Johan, Cecilia, Hendric, Jonas, Brita, Stina, Matts 23 dagar i 3 omgångar, Sara Stina, Catharina, Pehr, Clemet, Anna Brita 13 dagar i 2 omgångar, Johan Hendric 6 dagar, Jonas Gustaf, Anna Maria, Greta Stina 3 dagar, Carl Julius, Anna Maria 7 dagar, Sara Stina Maria, Sjul, Anna Greta, Lars 10 dagar i 2 omgångar, Elsa Cattarina 1 dag, Sara Brita 6 dagar, Anna Stina 4 dagar, Christina 4 dagar, Anders, Anna Brita, Greta Cajsa 3 dagar. Summa 95 undervisningsdagar».

Per Erik Renströms dagbok från år 1878 är bevarad. Då den bättre än dessa kortfattade uppgifter belyser kateketverksamheten vid denna tid återges den här in extenso.

»Rese Beskrifning eller Dagbok öfver Skolverksamheten inom Arjeploug året 1878.

April.

Tisdagen den 23:je Började jag min vandring i öster, och kom till Matthias Nilsson i Sanudden, och hos honom var jag 4ra dagar, måndagen den 29de Reste jag der ifrån och kom till Enkan Sara Andersdotter och Mattes Clemittsson i Stentorp och hos dem var jag i 11 dagar

Maji

Lördagen den 11te Reste jag derifrån och kom till Anders Pehrsson och Jon Pehrsson i Maskaur och hos dem var jag i 13 dagar, och då blef förfall tid jag kunde icke Resa längre tid, lördagen 25te Reste jag till Arjeploug

Junii

Tisdagen den 11te Reste jag åter till Stentorp hos Enkan Sara Andersdotter och Matthias Clemittsson, för att vidare undervisa, och lära Barnens läxor och hos dem var jag i 5 dagar, måndagen den 17de Reste jag till Anders Pehrsson och Jon Pehrsson i Maskaur och hos dem var jag i 4ra dagar, lördagen den 22ra Reste jag till Arjeploug och slutade min vandring alla de lappar till dem jag har varit hafver emot tagit med väl wilja och med fri kost både med mat och Caffé

September

Tisdagen den 10de började jag höstterminen och Reste till östra trakten till Stentorp hos Enkan Sara Andersdotter och Matthias Clemittsson och hos dem var jag i 7 dagar, den 18de Reste jag derifrån till Enkan Anna Cajsa Johansdotter i Brännbacken och henne var jag i 6 dagar onsdagen den 26te Reste jag åter till Stentorp, fredagen den 27de Reste till Arjeploug till Mikaelihelg

October

Började jag min vandring upp till fjelltrakterna tisdagen den 1^{sta} Reste jag från Arjeploug till Sackaware, och der träffade jag Anders Larsson som nu skule Resa hem, men för mot wind skull måste wi bida En dag torsdagen den 3^{je} Reste wi efter Hornavan, till Waxnäs fredagen den 4de kommo wi till hans hem den så kallade Gäljo, och hos honom var jag i 5 dagar Torsdagen den 10de Reste jag med Anders Larssons dräng till Lods upp till Gäckvik, fredagen den 11te tog våra färde om Löfmäcka och så öfver på norra sidan. Sädan började wi våra färde i wester efter skogslandet genom tjäck snö öfver flodiga bäckar, till Lars Pehrsson i hans fiskarkåta, den 12te Reste wi samma wederstreck i wester till Nils Gustaf Fjellman i hans hemwist, men efter som jag Reste 4ra mils afstånd för att börja från westra ändan af Skoldistrikt, men han

mötte mig med motwilja, han sade att jag komme i otid han hadde icke mat att kosthålla, eller sälja, men jag menar då lapparna äro i sina hem wister om höst tiden då skule dett wara bästa tillfälle för att undervisa deras barn, och hos honom war jag i 3 dagar onsdagen den 16 Reste jag utan lods i öster till Tjernberg och hos enkan Maria Johansdotter war jag 1 dag för att låta tvetta mina kläder men då tøkna war på sjelfva fjellet kunde jag icke Resa öfver, på norra sidan; fredagen den 18de Reste i Söder till Lars Pehrsson Bådso som hade hos sig Inga Greta Daipas flicka, och hos honom war jag 7 dagar, lördagen 26te Reste jag till Pehr Pehrsson Spelok och hos honom war jag öfver söndagen, måndagen den 28de Reste jag med Pehr Pehrsson till lods öfver tjittjak fjäll till Erik Larsson Steggo och hos honom war jag 6 dagar

November

Tisdagen den 5te Reste jag i öster med båt färd öfver Rebnes elf till Waxnäs onsdagen den 6te till Anders Larsson och hos honom war jag 4ra dagar, måndagen den 11te Reste jag till Petter Anton Fjellman i Labbas och hos honom war jag 1 dag onsdagen den 13de Reste jag åter till Anders Larsson torsdagen den 14de Reste jag i öster efter hornavan till den så kallade Ribbakudden, fredagen den 15de till Arjeploug lördagen den 16de till Sackaware, måndagen den 18de Reste i nordost och kom till Pehr Larsson Norsa och Nils Mattsson och hos dem war jag 6 dagar måndagen den 25te Reste jag till Olof Nilsson i Radnejaur hos honom war jag i 4 dagar, lördagen den 30de Reste jag till Arjeploug

December

Tisdagen den 3^{je} Reste jag i Wester till Båtsjaur, onsdagen 4de derifrån till Laiswall hos der boende Lappar Måns Abramsson. Måns Månsson, Anders Månsson och hos dem war jag i 4ra dagar. Måndagen den 9de Reste jag derifrån till Racksund hos Pehr Anders, Lars Sjulsson, och Pehr Jonsson, och hos dem war jag 3 dagar, fredagen den 13de derifrån om Bugt, och så öfver horn avan till Erik Larsson Steggo, och hos honom war jag 4 dagar, onsdagen den 18de Reste jag till Anders Larsson, men Så wida föreståndare Reste till Sackaware så kunde jag ej stanna der längre tid, än 2 dagar, Lördagen den 21^{sta} Reste jag till Arjeploug, och sålunda slutade jag min vandring i detta år.

Arjeploug d 27 e December 1878

P. E. Renström Cateket.

Med anledning av de berättelser som avgåvos för tiden 1871—76 om undervisningen i Lappmarken begärde Kungl. Maj:t uppgift från skolråden beträffande kateketernas verksamhet, om den kunde anses motsvara sitt ändamål, huru lång tid av året undervisning meddelades av dem, om några kateketbefattningar borde indragas och i stället barnen beredas inackordering vid folkskolor. Härpå svarades från Arjeploug, att kateketerna tjänstgjorde 8 månader årligen. Trots de svårigheter som mötte vid barnaundervisningen i lappbarnas kåtor borde kateketverksamheten icke upphöra. »Om kateketen vore drifven af ett rätt nit för sitt kall och för den sak han bör verka så bör visserligen ändamålet med kateketverksamheten icke anses förfeladt.» Man kunde dock menade skolrådet, indraga den ena

katekettjänsten därest ytterligare tre elever finge intagas i lappskolan på statens bekostnad. Senare på året hemställde emellertid skolrådet, att de förut förordnade kateketerna måtte för den närmaste tiden behållas vid sina förordnanden, då deras verksamhet syntes vara »både nyttig och nödvändig». Vid sammanträde i februari 1879 uttalade sig Arjeplogs skolråd om deras undervisningsskyldighet. Den borde omfatta åtta månader av året, varvid undervisningen skulle pågå i 26 veckor och sex veckor få användas till resor. Den borde vara fördelad på veckans sex söckendagar med sex timmar dagligen.

Frågan belyses ytterligare av det yttrande som kyrkoherde M. T. Berlin ingav till domkapitlet år 1883, då frågan om kateketernas undervisningsskyldighet åter var å bane. Efter att ha erinrat om skolrådets beslut av år 1879 skriver Berlin. »Denna bestämmelse hafva vi följt i Arjeplog sedan 1879. Från kateketernas sida har härmed intet missnöje försports, ej heller har det visat sig att någon svårighet för dem uppstått ifråga om fullgörandet af ofvannämnda undervisningsskyldighet. De hafva med måttlig ansträngning mycket väl hunnit med den föreskrifna tiden och äfven något deröfver; dock med undantag af Kateketen Bengt Larsson, som sistledet år för vårdande af egna angelägenheter eftersatte något af den tid, under hvilken han varit skyldig att meddela undervisning, och hvarom hemställan till Domkapitlet ingått.

Den för kateketernas resor beräknade tiden kan måhända anses allt för rundligt tilltagen och i sådant fall torde böra nämnas, att denna tid icke är för lång och bör följaktligen för de kateketer, som verka bland nomadlappar, icke bestämmas kortare än 6 veckor, för så vidt kateketernas resor skola utsträckas till fjellen den årstid, då lapparne uppehålla sig der. En resa fram och åter upp till fjellryggen, med många afvikningar åt sidorna jemte resorna på skogslandet fordra nog denna tid. Will man inskränka kateketernas verksamhet till endast den tid af året, då lapparne hålla till nere på skogslandet, så fordras visserligen för resorna mindre tid, men resultatet af verksamheten blifver då bestämdt sämre. Här i Arjeplog använda kateketerna företrädesvis den ljusare årstiden för undervisning samt följa med lapparne upp till fjellen och åtminstone en del af sommaren fortsätta sin undervisning der. Wi hafva funnit detta förfarande fördelaktigt, emedan kateketen kan ofta hålla sin skola sommartiden under bar himmel och sålunda vara befriad från det oroliga lif, som i allmänhet är rådande i lapparnes kåtor.

Deremot synes mig den egentliga undervisningstiden böra bestämmas till 28 veckor årligen. Kateketernas tjänstgöringstid blefve och då bestämd till fullt 8 månader om året, nämligen med tillägg af resetiden. Skolrådets

mening var ock, att kateketerna skulle undervisa längre än 26 veckor årligen, men bestämde detta veckoantal såsom minimi-tid för undervisningen och öfverlemnade åt kateketerna att efter egen flit utsträcka undervisningen längre. Men denna bestämmelse är, såsom lätt inses, icke lämplig.

Föreliggande fråga synes mig följaktligen böra, hvad särskildt Arjeplogs församling beträffar, ordnas på det sätt, att den tid, under hvilken kateketerna årligen skola vara sysselsatta med undervisning, bestämmas till 28 veckor för hvardera, eller med andra ord: att tjänstgöringstiden för hvarje kateket blifver 8 månader om året, då han från denna tid får afräkna 6 veckor för sina resor, samt att undervisningen pågår 6 dagar i veckan och 6 timmar om dagen, äfvensom att den ljusare årstiden företrädesvis dertill användes. — — — — Deremot torde i de församlingar, der endast skogslappar finnas, icke böra möta någon synnerlig svårighet att ordna kateketernas undervisningsskyldighet i öfverensstämmelse med hvad som inom hvarje sådan församling finnes föreskrifvet för småskolelärarna. Kateketernas skolor böra nämligen inom sådana församlingar vara för lapparnes barn hvad småskolorna äro för svenskarnes, förutsatt att kateketerna meddela undervisning de tider af året då lapparne icke äro stadda på flyttning, d. v. s. våren, sommaren och hösten. Skogslapparne flytta icke vanligen dessa årstider, utan bo då på sina s. k. visten i träkåtor och understundom i små timmerhus, ofta ej långt från hvarandra, hvadan undervisningen bland dem blifver jemförelsevis lättare att ordna och bedrifva än bland fjellapparne.»

Att det verkligen gjordes allvar av kravet på full tjänstgöringstid fick den kateket som här omnämnes erfara. Det blev avdrag på lönen för den undervisningstid som fattades i de 26 veckorna. Hade tjänstgöringen inskränkts på grund av kateketens sjukdom tog man viss hänsyn därtill. Sålunda hade vid samma tid en kateket för sjukdoms skull undervisat blott 19 veckor och 3 dagar. Då han »tillföre undervisat stundom mer än fastställda tiden och han ett annat år vore i tillfälle att taga igen hvad i undervisningstid brister för sista året», lät domkapitlet full lön utgå.

Med 1896 års förnyade nådiga reglemente för Lappmarks ecklesiastikverk ryckte kateketerna officiellt upp i paritet med lärarna vid rikets folkskolor. Kompetensvillkoren skärptes.

»För att antagas till kateket erfordras:

- a) att vara känd för gudsfruktan och sedlig vandel samt ega den stadga i karakteren och den foglighet i lynnet, som ungdomens ledning kräfver;
- b) att hafva aflagt godkänd afgangsexamen vid folkskolelärareseminarium eller något under offentlig kontroll stående småskolelärareseminarium; dock att, der examinerad lämplig person icke finnes att tillgå, såsom

kateket må kunna anställas den, som af skolrådets ordförande och folkskoleinspektören pröfvas innehafva för befattningen erforderliga insigter och undervisningsförmåga;

c) att i de fall och på det sätt, hvarom § 32 talar, hafva styrkt sig ega insigter i lappska eller finska språket eller bådadera.

Qvinna, som är i besittning af här omförmälda egenskaper, må och till kateket antagas.»

Kateketens ekonomiska villkor voro icke så lysande. År 1877 utgjorde hans lön 250 kronor om året. Kyrkoherde C. N. Fjellström påpekade, att denna lön var alldeles otillräcklig. För att få kateket vid skolan hade han då »mäst af egna medel» nödgats tillskjuta 250 kronor. Han föreslog en förhöjning till 400 kronor för kateketen vid skolan och till 300 kronor för resekateketen. Ett år senare uttalade emellertid kyrkoherde Berlin: »Kateketarvodena åt nuvarande kateketer inom denna församling synes mig tåla vid någon nedsättning från det belopp, hvartill samma arvoden under de sista åren varit höjda». Det gick naturligtvis icke. Tvärtom visade det sig omöjligt att få dugliga och plikttrogna kateketer ens för 300 kronor om året, och år 1886 gjordes framställning om förhöjning av kateketlönen till 400 kronor om året. Kungl. Maj:t beviljade förhöjningen men föreskrev som villkor, att kateketen skulle ha ådagalagt kunskaper motsvarande sju månaders undervisning vid seminarium. En ytterligare förhöjning genomfördes år 1900, så att till examinerad kateket kunde utgå 500 kronor för år och till oexaminerad 400 kronor. Påföljande år tillerkändes kateketerna i Arjeplog jämväl ett bidrag av 60 kronor årligen som ersättning för kostnaderna vid resor mellan skolstationerna. Samma år fingo kateketerna jämväl delaktighet i Småskollärarnas m. fleras ålderdomsunderstödsanstalt och nådde därmed jämställdhet med andra lärare. Det var numera vanligt, att de kateketer som anställdes i Arjeplogs församling hade genomgått småskollärareseminariet i Jokkmokk. Kyrkoherde Calleberg kämpade energiskt för att få examinerade lärarkrafter till kateketskolorna. Inför risken att bli utan kateketer framförde han i sin ämbetsberättelse år 1906 ett förslag till lärarbristens avhjälpande. »För att förmå lämpliga kateketämnen att genomgå lappska småskolelärare- och lärarinneseminariet i Murjek och för att sålunda få bristen afhjälpt, synes det mig nödvändigt att för *lapske* elev, som förbinder sig att efter aflagd examen tjänstgöra såsom kateket i minst 5 år, därest sådan tjänst erbjudes honom inom ett år efter examen, det vanliga stipendiet under seminarietiden höjes med 100 kronor om år, hvartill torde böra komma tre ålderstillägg af 50 kronor hvarje efter respective 5, 10, och 15 års oförvitlig tjänstgöring. Utan dylik för-

bättring af kateketernas ställning synes det icke möjligt få behålla dugliga kateketer och att få nya, där sådana behöfvas.»

Att svårigheterna vid kateketkårens rekrytering voro så kännbara i Arjeplog berodde väl till någon del på den kraftiga utveckling som kateketskolorna fingo på Callebergs tid. Redan år 1892 lyckades han få en tredje katekettjänst inrättad. År 1896 beviljades ytterligare en sådan befattning och den femte kateketen anställdes år 1899. En nyinrättad fast kateketskola i Racksund — den sjätte — omnämnes år 1903 och den sjunde tillkom år 1907. De torde alla ha varit frukten av Callebergs energiska framstötter. Skolrådet synes icke ha besvärats med dessa ärenden.

Ursprungligen gällde kateketernas undervisning fjällapparnas barn. Den ägde rum hemma i kåtorna. Allt eftersom lapparna blevo bofasta tillkommo timrade kåtor och hus och det gjorde undervisningen lättare för kateketerna. Vid biskop Landgrens visitation år 1884 framträdde de då tjänstgörande kateketerna och förklarade, att »innanläsning och kristendom voro de enda ämnen, som de med framgång meddelade. Skrifning var nära omöjlig i kåtorna; något bättre gick det, då de fingo bo i timrade kojor.»

Den tid kateketen kunde ägna barnen var mycket skiftande. Ibland stannade han längre tid hos sina elever, ibland kortare. Besöket kunde vara två à tre veckor men också endast ett par tre dagar. Resultatet av en sådan undervisning var givetvis ringa. Allt eftersom nya kateketskolor inrättades och examinerade kateketer anställdes ökades tiden på varje skolstation och undervisningen blev effektivare. Till jämförelse med förut meddelade uppgifter kan tjäna ett skolrådsprotokoll från år 1907, vari fastställdes kateketskolornas stationer under läsåret 1907—1908.

1) *Kateketen Sara Ruongs kateketskola:*

15/9—20/10 hos Sjul Eriksson Steggo,

21/10—15/11 hos Paulus Persson Ruong och

återstående tiden af höstterminen: hälften i Tjärnberget

hälften i Vuonatjviken

januari—14/4 lika lång tid först i Tjärnberget och sedan i Vuonatjviken. 15/4—

30/4 hos Anders Persson Spiellok

1/5—19/5 hos Sjul Eriksson Steggo

20/5—15/6 hos Paulus Persson Ruong, dock så att om Anders Persson Spjellok sänder sitt barn till Vuonatjviken, lästiden i Tjärnberget och Vuonatjviken utsträcker med den tid, som eljest skulle komma på bemälda Spjellok.

Vårterminen skall räcka 96 läsdagar.

2) *Kateketen Lars Månssons kateketskola:*

15/9—31/10 hos Gustaf Mårtensson, Lars Bark och Anders Persson Gunnar, hvilka böra förmås att samla sina barn om möjligt till ett och samma ställe.

återstoden af höstterminen $\frac{3}{4}$ del på hvart och ett af ställena Lillviken, Sautel och Krama i nu nämnd ordning eller, om barn saknas i Lillviken, halfva tiden i Sautel och halfva tiden i Krama,
 januari — $\frac{14}{4}$ i Lillviken, Sautel och Krama i nu nämnd ordning eller, om barn saknas i Lillviken, halfva tiden i Sautel och halfva tiden i Krama.
 $\frac{15}{4}$ — och tills vårterminen varat fulla 96 läsdagar hos Lars Bark och Anders Persson Gunnar, hvilka böra samla barnen till ett ställe, annars halfva tiden hos hvardera.

3) *Kateketen Anders Johanssons kateketskola:*

$\frac{15}{9}$ — till 12 skoldagar hos Anders Nilsson Bassem
 början af oktober 12 läsdagar hos Lars Bengtsson,
 hälften af återstående höstterminen i Vesterfjell, en fjärdedel i Akkapakte och en fjärdedel i Skierfa.
 januari — $\frac{14}{4}$ en tredjedel i här nämnd ordning å hvart och ett af ställena Vesterfjell, Ramanj och Kiebnoluokt och
 $\frac{15}{4}$ och tills vårterminen varat 96 läsdagar lika lång tid hos Anders Nilsson Bassem och hos Lars Bengtsson.

4) *Kateketen Brita Maria Stockis kateketskola:*

sept. hos Lars Andersson Nårsas änka 4 veckor,
 i oktober hos Anders Persson Kaddik, 4 veckor, dit jämväl Nils Kaddik bör sända sitt barn,
 återstoden af höstterminen: först hälften i Akkajaur och sedan hälften i Luospe-
 vare. Per Nilsson Sjaggo bör inackordera sitt barn hos systemen i Akkajaur för skolgång där.
 januari 3 veckor i Akkajaur
 februari 3 veckor i Luospevare
 mars och april 5 veckor hos Lars Andersson Nårsas änka
 april och juni 5 veckor hos Anders Persson Kaddik;
 alltså vårterminen 96 läsdagar.

5) *J. E. Högströms kateketskola:*

september i Forsudden,
 oktober i Snierra,
 november och december i Maskaur,
 januari och februari $4\frac{1}{2}$ veckor i Forsudden
 februari och mars $4\frac{1}{2}$ veckor i Snierra
 (mars) april, maj (juni) 7 veckor i Maskaur.
 Barnen i Snierra böra besöka skolan i Forsudden och barnen i Forsudden böra besöka skolan i Snierra.
 Kateket skall i god tid underrätta vederbörande lappar om tiden för skolans början å vederbörande station».

Trots att lästiden var så kort, sökte lapparna undandraga sig att sända barnen till undervisning. År 1904 klagade kateketerna häröver. Det gav skolrådet anledning att tillsätta skoltillsyningsmän, vilka skulle tillhålla lapparna att »samla barnen till skola så mycket ske kunde och förse skol-

rummet med ved och lyse». De fyra lappbyordningsmännen utsågos här- till. År 1907 bestämdes deras områden sålunda:

Erik Ersson Ek för Arjeplogs lappby samt för lapska nybyggen i samma trakt,

Abraham Johansson för Njargs och Semisjaur's lappbyar samt för lapska nybyggare i samma trakt,

Per Andersson Spuot för det område, där Anders Johansson vore kateket, med undantag af Njarg's lappby, och

Anders Petter Nårsa för Luokta lappby och de lapska nybyggena i trakten.

Sistnämnda år (1907) påtalade kateketerna, att lapparna icke allestädes lämnat ved och lyse till skolorna, varför de nödgats själva kosta på sådant. De ville få ersättning för havda utgifter, när sådant inträffade. Skolrådet framhöll, att det enligt gammal hävd ålåg barnens föräldrar att för kateketskola hålla husrum, ved och lyse utan ersättning. Berodde uraktlåtenheten på fattigdom, borde kateketerna söka ersättning hos fattigvårdsstyrelsens ordförande av statsanslaget till fattiga lappar. Skolrådet väddade till kateketerna att de måtte förskottera erforderligt belopp och sedan utkvittera det hos fattigvårdsstyrelsens ordförande.

För de lappar som nödgades inkvartera sina barn å skolstationerna, blev kostnaden härför mången gång betungande, särskilt när skoltiden efterhand förlängdes. Genom kungligt brev år 1908 ställdes ett litet anslag till förfogande av allmänna medel för att underlätta inackorderingen, men det förslog inte långt. Åtskilliga bofasta lappar som bodde avlägset från skola och vars barn icke kunde beredas rum i den fasta lappsolan voro så fattiga, att de måste få hjälp till sina barns inackordering hos de lappar, där kateketskola förlades, för att barnen över huvud taget skulle kunna få någon undervisning av värde. Skolrådet hemställde därför år 1909 om ett anslag på 500 kronor till sådan inackordering. Beloppet beviljades och år 1911 höjdes det till 600 kronor om året.

Att förrätta undervisning i de trånga hemmen, där familjen med småbarn och hundar ofta störde undervisningen var naturligt nog högst påfrestande för kateketen och man må ej undra över att han sökte få lapparna att uppsätta särskilda skolkåtor. Det gick förstas inte. Då vände sig år 1908 tre av kateketerna till skolrådet och erbjödo sig att hålla var sin tältskolkåta, om blott det allmänna lämnade tyg. De ville själva sy tältduken, hålla tältstänger och ansvara för skolkåtans flyttning. Skolrådet var med härför och lyckades utverka medel till 36 meter vadmal åt var och en av dem. En fjärde kateket var benägen för denna anordning men

ville icke underkasta sig samma uppoffring som de andra, varför det blev avslag.

En av kateketera vid denna tid, numera kyrkoherden i Stensele G. Park, har i tidningen *Folkskolans vän* (17/1947) nedtecknat några minnen från sin tid som kateket i Arjeplog. Skildringen belyser utmärkt kateketjänstens vedermödor och det dagliga livet i kateketskolan. Ett avsnitt ur den återges här med författarens medgivande. Tjänstgöringen började i Lillviken.

»De båda nomadfamiljer, som bodde här, hade vardera en liten fyrväggig stuga, men de föredrogo att bo i kåta, så länge det var barmark. Jag fick därför den ena stugan till skolsal och bostad, där jag själv fick laga min mat bäst jag ville och kunde.

Mötet med mina skolbarn, tvenne kraftigt byggda pojkar, frapperade mig, ty de voro båda nästan lika långa och gamla som undertecknad, deras blivande lärare. Men de sågo snälla och hyggliga ut, ett intryck, som också sedan visade sig vara riktigt. Deras förre lärare var en vaken och klipsk nomad, som saknade lärarexamen och som nu därför måste vika undan för den unge och oerfarne läraren, som med examensbetyget på fickan trängde ut den gamle och välbeprövade hedersmannen, vars minne jag ännu vördar. Nog av detta, att jag, unge spoling, hade företrädare framför den gamle gjorde, att jag i början betraktades med blandade känslor, i synnerhet som en av pojkarna var ende sonen till min företrädare.

Redan vid första lektionen, som utgjordes av en allmän orientering i kristendoms-kunskap, blev det mig klart, att mina första »skolbarn» voro tämligen otränade, när det gällde att uppfatta frågor och giva svar. Intrycket av mina blivande lärjungars kunskaper och allmänna mognad blev därför ganska nedslående. Detta förtätades alltmer under dagens lopp vid proven även i andra ämnen. Den unge läraren, som vid seminariet hade fått en god insikt om huru en skola borde vara inrättad och huru den skulle arbeta för att komma till ett gott resultat, blev rent av förtvivlad vid tanken på de korta 12 dagar, under vilka han nu hade att undervisa dessa pojkar. Så gott det lät sig göra, tvingades han nu att i strid mot alla goda seminarier regler pröva en undervisningsmetod, som på denna korta tid skulle kunna både väcka dessa normalt begåvade pojkars intresse för skolans läroämnen och även giva dem en smula vägledning i fortsatt förkovran i kunskaper och läs- och skrifvfärdigheter.

Det värsta av allt var dock, att den skolmateriel som fanns, bestod endast av några exemplar Åtå Testamenta, Psalm-kirje, katekes och bibl. historia, Odhners fäderneslandets historia, alla dessa böcker på lapska språket, samt dessutom några griffeltavlor och välskrivningsböcker. Jag minns ännu, vilka kval jag led, när jag förgäves grubblade på huru jag i en sådan underligt ordnad skola skulle kunna bibringa mina lärjungar det minimum av kunskaper och färdigheter, som jag ansåg vara absolut nödvändiga. Jag kom naturligtvis ingen vart vid lösningen av detta problem, men så ofta jag sedermera fått tillfälle att giva uttryck åt min mening om nomadskoleväsendets anordning, har jag haft en oerhört stor nytta av mitt första undervisningsår som vandrande nomad-kateket.

De två veckor skolan pågick här och även sedan vid efterföljande kurser under läsåret, bedrevs arbetet så intensivt och så länge varje dag utöver den fastslagna tiden, att både lärarens och barnens krafter blevo rent av överansträngda. Och när »examensdagen» kom, så var det inte kunskapsproven, som präglade den, utan hellre de mer

Jonas Gustaf Park.

eller mindre goda råd om huru de långa ferierna skulle användas, så att lärjungarna under dessa skulle kunna få en smula fortsatt förkovran i olika kunskaper och färdigheter.

Sedan blev det att packa ihop sina skolgrejor och resa till nästa viste, Tjärnberg, beläget ungefär en halv mil norr om östra ändan av Sädvajaur. Här skulle skolan pågå i hela 6 veckor med fyra stycken barn. Men då dessa voro i olika åldrar och utvecklingsgrader, så hade detta med sig den olägenheten, att de måste uppdelas i olika klasser. De fastslagna veckorna flögo emellertid hastigt bort och med bättre resultat än vid förra skolstationen huvudsakligen av den anledningen, att läraren fått ett bättre grepp om den undervisningsmetod, som visade sig vara nödvändig i en sådan kortvarig skola.

Efter vinterns inbrott i första veckan av november månad blev det att åter bryta upp och begiva sig till den tredje skolstationen under terminen, Wuonatjviken vid sjön Rebnescjaur. Med tillhjälp av en bärare kunde skolans tillhörigheter fraktas över fjället Rebnescjaise, en sträcka på ungefär 2½ mil från Tjärnberg till sistnämnda skolstation, som utgjorde en verklig oas i ödemarken, ty här hade både läraren och barnen, fyra till antalet, rent av furstligt, vad lokaler beträffade.

Vårterminen 1905 blev synnerligen strapatsrik, ty under den kallaste tiden från mitten av januari till slutet av mars månad måste min skola hållas på två stationer i tält-kåta, emedan föräldrarna till de barn, jag hade att undervisa, under den tiden vistades med sina renar i skilda grupper mitt i vildmarken på norra sidan av den sex mil långa sjön Hornavan. Det blev en spännande och ur många synpunkter läro- och minnesrik tid, som jag med tanke på mina senare strävanden varit synnerligen glad över att ha fått uppleva. På det ena vistet måste undervisningen ske i samma tältkåta, som familjen bebodde. Därvid apterades den ena halvan av kåtan till lärosal och lärarebostad, medan

den andra samtidigt användes av familjen. Det gällde nu både att ha stort tålamod och att taga det hela från den humoristiska sidan för att överhuvud kunna komma till rätta med skolarbetet, som alltså måste pågå, samtidigt som familjemedlemmarna på andra sidan eldhärden utförde sina sysslor eller meddelade sig med varandra eller hundarna, som minst man det anade, rusade ut och gävo ett öronbedövande skall. Det var i sanning ingen lätt sak att under sådana förhållanden fånga barnens intresse, så att de kunde få någon behållning av undervisningen, låt vara att de voro blott två stycken. Den största svårigheten var emellertid att kunna klara sig mot kölden. Under flera dagar under dessa vinterkurser råde det 30—40 graders kyla. Inte underligt, om barnens fingrar många gånger blevo så stela av köld, att de med sina grifflar eller blyertspennor inte kunde skriva bokstäver eller siffror, som hade någon rimlig fason. Det var emellertid blott ett läsår, som jag hade tillfälle att undervisa i en nomadskola av den form som den ifrågavarande. Ett följande läsår, innan jag började mina studier för studentexamen, fick jag nämligen förmånen att undervisa i en tillfälligt anordnad fast kateket-skola, där jag sålunda praktiskt fick uppleva, huru mycket kunskaper och färdigheter nomadbarn kunde inhämta i en rationellt ordnad skola. Mina erfarenheter, vunna dels i vandrande och dels i fast nomadskola, ha sedan varit mig till ofantligt stor hjälp vid de överväganden och överläggningar jag fått deltaga i, när det gällt att utforma riktlinjerna för de nuvarande nomadskolorna».

Genom 1896 års förnyade reglemente för Lappmarkens ecklesiastikverk fastslogs, att kateketernas verksamhet innebar en verklig skolundervisning. Det talas där uttryckligen om kateketskolor i ordalag som tyda på att de jämfästades med den allmänna folkskolans skolformer. Omfånget av undervisningen bestämdes på följande sätt.

»Den undervisning, som meddelas av kateket, omfattar företrädesvis kristendoms-kunskap (bibelläsning, biblisk historia och katekes) till den utsträckning, som är af nöden för deltagandet i nattvardsläsning; läsning och skrifning; innanläsning jemte öfningar att uppfatta innehållet i det lästa och att i skrift framställa sina tankar; räkning: de fyra räknesätten i hela tal, samt kyrkosång.

Om kateketundervisningen kan anordnas för längre tid på samma plats, gäller med afseende på läroämnen och lärokursen hvad i folkskolestadga och normalplan är föreskrifvet för mindre folkskola.» (§ 19:3, 4)

Lärotiden i kateketskola skulle, då kateketen åtföljde lapparna på deras flyttningar, vara 28 veckor årligen. Vid fast kateketskola skulle folkskolestadgans bestämmelser tillämpas (§ 27).

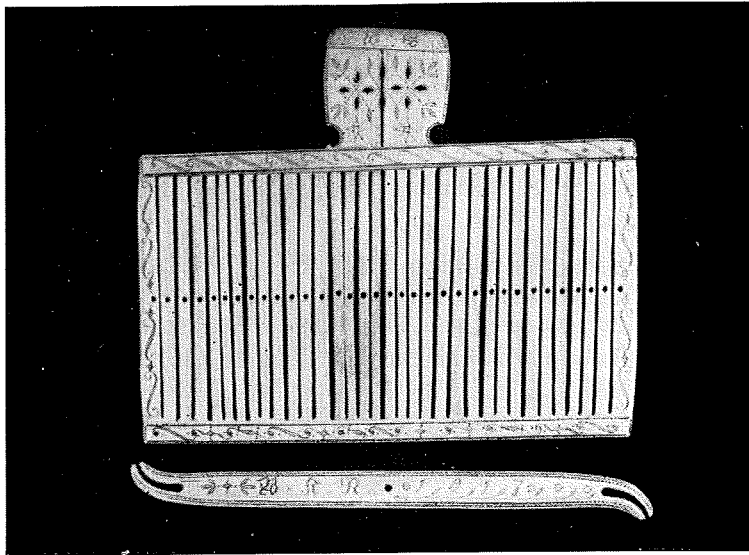
Den anpassning till folkskolan som det nya reglementet genomförde, kom till uttryck även i andra bestämmelser rörande kateketskolorna. Sålunda skulle beträffande skolgång, uppfostran m. m. tillämpas folkskolestadgans §§ 6 och 29 (§§ 30 och 31 i regl.). Undervisningen borde om möjligt ske på svenska (§ 20). Skolrådets ordförande skulle efter samråd med lärare upprätta lärokurs, som efter folkskoleinspektörens hörande

fastställdes av domkapitlet (§ 21). Likaså skulle han varje år uppgöra resplan för kateketen.

Förslag till lärokurs för kateketskolorna i Arjeplog upprättades av kyrkoherde Calleberg år 1896. Vid överlämnande av förslaget till domkapitlet anförde han: »Kateketskolorna inom Arjeplogs distrikt kunna icke anordnas längre tid på samma plats, när lapparne äro alltför vidt spridda och nomadisera samt sakna medel att inackordera sina barn hos andra. I följd härav måste berörda skolor ambulera till den grad, att t. ex. under år 1895 i medeltal ej fullt 17 dagars undervisningstid kom på hvarje af kateketerna undervisadt barn. Därför, och när många lappbarn äro ringa begåfvade, samt emedan kateketernas verksamhet i många hem finner föga understöd, har lärokursen föreslagits så liten som möjligt. I allmänhet har förslaget uppgjorts i enlighet med normalplans föreskrift för småskola med den utvidgning dock, som påkallas af bestämmelsen i § 19, mom. 3 af lappmarksreglementet. Då åter å andra sidan glädjande undantag förekomma, där barnen visa god begåfning och föräldrarna kraftigt understödja kateketernas verksamhet, är den föreslagna kursen i kristendom i sådant fall utvidgad. Vid uppgörandet af minimikurs i katekes har i förslaget såsom ledning användts anvisningarna i Alfr. Steinmetz katekesupplaga (Stockholm 1891), ehuru den af Steinmetz upptagna minimikursen utvidgats med några stycken, hvilka ansetts böra ingå i en kurs, som skall berättiga till inträde i nattvardsskolan. Historia och geografi hafva upptagits i förslaget men med så liten kurs, att dessa ämnen ej må lägga sig hindrande i vägen för de i ofvan åberopade § 19 mom. 3 af lappmarksreglementet nämnda ämnena, hvaremot barnens intresse för skolarbetet i dess helhet ökas genom den omväxling, som härigenom kan beredas dem.»

Kurserna i de olika ämnena voro:

1. Bibelläsning: ett av evangelierna eller så stor del därav, som kunde medhinnas.
2. Bibliska historien: enligt Åkerbloms bibliska historia — den enda som fanns översatt på lapska — skulle läsas 21 angivna stycken i Gamla Testamentet och 19 i Nya Testamentet.
3. Katekes: Luthers lilla katekes med antagen utveckling, »hvarvid dock de mindre lyckligt lottade må läsa blott lilla katekesen och de stycken af utvecklingen, som helt eller till större delen äro hämtade från lilla katekesen, samt öfriga lättfattliga och viktiga stycken med tillhörande bibelspråk enligt följande förteckning — — —» (70 stycken uppräknas). Lapska språket eller där så kan ske, svenska språket:

Vävsked, slöjdad av Lars Nilsson Ruong.

- I. Ren och säker läsning i bok;
- II. Någon öfning att redogöra för innehållet af det lästa;
- III. Någon öfning att i skrift framställa sina tankar.
- IV. Läslig handstil.

Räkning: De fyra räknesätten i hela tal.

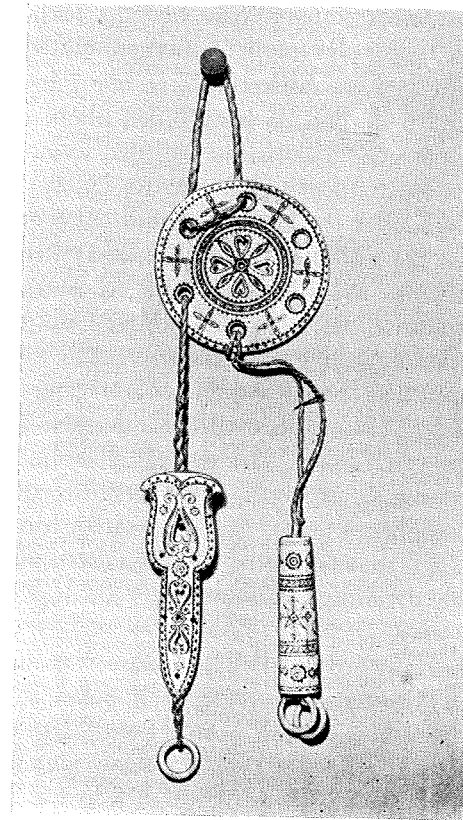
Kyrkosång: De vanligaste förekommande psalmmelodierna.

Historia: Valda berättelser ur fäderneslandets historia, företrädesvis Erik den helige, Engelbrekt, Gustaf Vasa, Gustaf II Adolf.

Geografi: Det allra viktigaste af fäderneslandets geografi.

Förslaget fastställdes av domkapitlet.

Den skolmateriel, som kunde komma i fråga vid kateketskolorna, fick inskränkas till det minsta möjliga. Det var ju nödvändigt redan av den orsaken att den måste bäras emellan skolstationerna, ibland milstafs över fjäll och på obanad väg. Av de årliga rekvisitionerna kan man sluta sig till, vilka hjälpmedel man nyttjade i dessa skolor. En kul- eller räkneram och en meterstav, ledbar i 6 delar, en karta över Nordens länder, bläckpapper i kuvert (vanligt bläck kunde för köldens skull icke medföras), skriv- och räkneböcker, pennor (blyertspennor och stålpennor), linjaler hörde till de nödvändigaste utensilierna. Bland böcker må nämnas Norlén-Lundgrens Bibliska Historia, Steinmetz katekes, Rodhes abc-bok. Seder-

Slöjdalster av Lars Nilsson Ruong.

mera tillkommo åskådningsplanscher och tavlor, modeller samt nya böcker, de i svenska småskolorna vanliga.

För att kateketerna bättre skulle kunna leda sången och själva inöva psalmer och sånger erhöles två av dem, som inte hade så långa resor mellan stationerna, år 1904 var sin liten hopfällbar resorgel. År 1906 tillkom ytterligare en sådan. Vanligen medfördes även en svart tavla av styv papp som kunde tudelas.

År 1913 anskaffades till och med skolbänkar för en kateketskola. De nyttjades i byn Västerfjäll. Motivet för denna anskaffning var, att »befolkningen i byn, ehuru nybyggare, voro fullt lapska till språk och lefnadsätt och barn därifrån öfvergå allt emellanåt till nomadlif och där i byn finnas för lång framtid att påräkna flera barn och nomadlappar sända jämväl dit

barn för skolgång, hvarför kateketskola bör dit förläggas jämförelsevis lång tid äfven sedan lappscoleväsendet omorganiserats».

Kvinnlig *slöjd* upptogs i en kateketskola fr. o. m. år 1904. Kyrkoherde Calleberg hade hemställt därom, då hemslöjden bland lapparna i allmänhet behövde upphjälpas genom skolslöjd och den kvinnliga kateketen vid skolan hade kompetens att undervisa i ämnet. Av länets slöjdinspektör hade utarbetats lämpliga modeller för lapsk skolslöjd. Arvodet för slöjden blev 50 kronor för år och till slöjdmateriell begärdes 25 kronor.

Lapparna voro tilltalade av slöjdundervisningen. År 1906 uttalade Calleberg i sin ämbetsberättelse, att, »så vidt möjligt i samtliga kateketskolor måtte anordnas slöjdundervisning 4 timmar i veckan i sådana slöjdgrenar, som passa för lappfolkets behof, såsom tillverkning af skedar, kosor, skålar, knifskaft, skidor, fisknät med tillhörande telar m. m., och att alla eleverna både gossar och flickor däri deltog efter måttet af hvars och ens utveckling. Lapparna synas nämligen ha särskilda anlag för slöjd, men det oaktadt äro de lapphem många, där ingen sådan förekommer. Slöjdens allmänna införande i kateketskolorna skulle säkert mångenstädes väcka slumrande anlag och därjämte mera intressera de lapska föräldrarna för barnens skolgång.»

Dessa synpunkter framförde Calleberg senare i en ansökan om bidrag till slöjd i samtliga kateketskolor. Han fick också se sin framställning beaktad. Från och med år 1907 på hösten kunde lapsk slöjd meddelas i alla kateketskolorna i Arjeplog.

36. Biografiska notiser om kateketerna.

Per Erik(sson) Renström var född år 1815 i Arvidsjaur, tillhörde Semisjaur's lappby genom gifte och hade sitt hemvist i Rasjverta. Han tjänstgjorde som kateket redan år 1848 en kort tid och erhöll goda vitsord för sin undervisning. Renström ingick äktenskap år 1846 med Maria Maddalena Persdotter (Fjellman) och hade med henne barnen Erik Johan, f. 1854 och Anna Greta, f. 1860. Sonen dog år 1870 och dottern flyttade till Arvidsjaur, där hon blev lärarinna i Lauker, gifte sig med en bonde från Luleå socken och flyttade med honom till Brasilien. Renström blev änkring år 1872 men gifte om sig år 1883 med änkan Karin Jonsdotter, f. 1827, och bodde sedan på ett ställe Grönvallen å skolbordet nedanför fjället Galtispuouda. Makarna avledo år 1900, hustrun den 23 februari, mannen den 17 november. Renström hade då sedan år 1889 åtnjutit avsked med en pension å 100 kronor.

Renström säges ha varit trevlig som lärare, begåvad, nitisk, gudfruktig. På söndagarna höll han bön, läste ur lapska postillan och samtalade med de äldre i andliga ting. Kunde skriva bra. En av hans elever säger: »vi tyckte om honom och grät, när skoltiden var förbi och han lämnade oss. Skoltiden var tre å fyra veckor.»

Bengt Larsson var född år 1828 i Arjeplog och nämnes som kateket år 1853. Han synes snart ha kommit ifrån kateketsysslan men antogs åter efter 1877 års reglementsändring. Han tillhörde Semisjaur's lappby och var gift med Gunilla Andersdotter, f. 1841, äktenskapet var barnlöst. Svärföräldrarna flyttade år 1877 till Norge. Bengt Larsson hörde till rasjvertalapparna, flyttade med renar och bodde då i Tjallas. Han frånträdde katekettjänsten år 1889, varefter han uppbar pension med 50 kronor om året. Vid hans död tillerkändes änkan ett belopp av 50 kronor en gång för alla. Efter att ha lämnat katekettjänsten bosatte han sig i Beljaur, på södra sidan av fjället Peljekaise och dog där den 1 oktober 1893.

Om »Bengt Larsa» berätta de gamla:

»Han var en snäll man och mycket religiös. Barnen tyckte mycket om honom, han hade russin med sig åt dem. Var ganska gammal, då han slutade. Nitisk. Han brukade säga, att han var som en som karvade tobak åt sin fader i himmelen, då han undervisade folket.»

»En gång skulle Bengt Larsson köra till marknaden från Passekielas (vid Östansjö). Brukade höra i Racksund, att det var en väldig låt. Det var ett spädbarn, dött, som var gömt där. Då Bengt Larsson och frun hans och mamma min kom förbi Racksund, sa han till kvinnorna att köra förut, han skulle komma efter. Om de hörde något, skulle de fortsätta utan vidare. Vid en lada hörde de barnlåt, oxrenarna blev rädda, började springa. Då de kört förbi stället och Bengt Larsson hunnit fatt dem, sa han. Nu behöver ni inte höra det mera. Nu har jag döpt det. Och det blev så. På återvägen for de in till Racksund. Ni har levt dåligt här i Racksund, sa Bengt Larsson åt frun. Men nu har jag döpt barnet. Frun häpnade, var tyst. Frun hade hjälpt pigan att gömma barnet. Det var gömt under ladugolvvet.»

»Bengt Larsson var begåvad, var norrifrån, kunde skriva, var gift med en kusin, bodde i Rasjverta och dog där. Ibland så var han i en annan värld. Min man har berättat: Bengt Larsson kom till expeditionen. Berlin var kyrkoherde då. Han hade storbibla under armen. En predikant var närvarande och frågade. Varför bär du bibla? Bengt Larsson svarade: den är mitt svärd, varefter han började predika så att predikanten blev alldeles förskräckt. Berlin sa då: här är som i en annan värld. Ibland var han som borta och då lönade sig ej att diskutera med honom. Han var mycket begåvad. Han såg det andra icke såg och hade sin umgängelse med den andra världen, sov då inte. Han gjorde sig sånger själv. Min mor kunde hans sånger. Han hade gjort en sång om Rakel och Lea och Jakob och den sjöng han ofta.»

»Bengt Larsa brukade spela med mun. Han hade en vacker sång om jungfru Maria. Den kan jag än.»

Lars Månsson, Katekes-Lars (»Gätjes-Leisch»), var född den 13 dec. 1852. Föräldrarna voro lappmannen Måns Sjulsson i Arjeplogs lappby, född den 4 april 1829, och h. h. Brita Larsdotter, f. 1824.

Lars Månsson hade varit elev i Arjeplogs lappskola enligt vad kyrkoherde Berlin en gång meddelar domkapitlet men dessutom skall han ha undervisats av »Johan (Lundmark) i Hällbacken». Han var föga begåvad och lärde sig aldrig att skriva skapligt. Till humöret var han ganska häftig och det hände ofta att han luggade pojkar som han undervisade. Föräldrarna kortklippte därför håret på sina telningar, då de skulle under Lars Månssons förlä. Under åren 1886—1888 vikarierade han för Per Erik Renström. Den 20 jan. 1889 erhöll han domkapitlets förordnande som kateket och tjänstgjorde vid kateketskolan nr 1.

Allt efter som kateketbefattningarna besattes med examinerade lärare blev Lars Månssons kläna utrustning för lärarkallet uppenbar och när till

Abraham Johansson med maka.

slut alla andra katekettjänster besatts med examinerade innehavare, anmälde lapparna inom hans rote missnöje och fordrade likställighet med andra rotar i detta hänseende. Skolrådet fann sig därför böra hemställa om Månssons pensionering. Det var år 1904 och 150 kronor årligen beviljades honom i pension. Det var meningen, att en sorselelapp vid namn Anders Paulusson skulle bli hans efterträdare men sjukdom hindrade denne att fullborda studierna och i stället utsågs Elsa Larsson från Arvidsjaur. Hon avsåg sig omedelbart och Lars Månsson togs för någon tid återigen till nåder. Den 1 juli 1909 avgick han definitivt med en pension av 200 kronor och efterträddes av nämnda Elsa Larsson.

Lars Månsson bosatte sig efter slutad lärargärning i Rabnaluokta halvvägs mellan Laisvall och Hällbacken. Han hade rätt bra med renar men var så försiktig med sin egendom att det gränsade till snikenhet. En kall vinterdag, det var den 8 januari 1918, var han på hemväg från Laisvall men övermannades av kölden och frös ihjäl på isen halvvägs från sitt hem. Lars Månsson var låghalt och dog ofigt.

Abraham Johansson, »Katjes-Abram», var född den 3 mars 1862 i Beiarn i Norge. Fadern, Johan Anton Abrahamsson, var född år 1817 i Sorsele och tjänade i tolv år som dräng hos pastor Sundelin i samma socken. Han gifte sig med Sara Magdalena Andersdotter, f. 1826, som

Sara Kristina Ruong.

ansågs vara den rikaste lappflickan i socknen. Efter giftermålet flyttade de till Norge. Han var begåvad och undervisade själv sina barn, som konfirmerades i Arjeplog. Av barnen antogs Abraham till kateket i Arjeplog vid Bengt Larssons avgång. Han hade tidtals vikarierat för den senare och därvid »ådagalagt duglighet och anständigt uppförande». I juli 1891 beviljades Abraham Johansson tjänstledighet för att på egen bekostnad genomgå seminariet i Mattisudden och gamle pensionerade kateketen Petter Anton Fjellman antogs till hans vikarie. Johansson begagnade sig emellertid icke av seminariets undervisning utan ägnade sig åt predikoverksamhet bland lappar i enskilt missionsällskaps tjänst. Han var sedermera under många år lapptillsyningsman inom Arjeplog, bosatt på sin gård Vuonatjviken, som han uppodlade. Under en lång tid var han nämndeman och tingstolk. Han avled i Arjeplog den 15/12 1942.

Sara Kristina Ruong, f. Johansdotter, var syster till förenämnde Abraham Johansson, född i Beiarn i Norge den 8/1 1865. Efter att ha genomgått Mattisuddens lapska seminarium anställdes hon som kateket i Arjeplog från nyåret 1895. De första åren tjänstgjorde hon vid flyttande kateketskola men placerades hösten 1903 vid fasta kateketskolan i Racksund. Efter ett par år återgick hon emellertid på egen begäran till flyttande kateketskola. Vid lappskolornas omorganisation år 1915 överfördes hon

Lars Nilsson Ruong.

till vandrande nomadskola. Hon berömmes som en ovanligt begåvad och duglig lärarinna. Kyrkoherde Calleberg anlidade henne ofta i lapska språkfrågor, när han deltog i översättningen av Nya Testamentet till lapska.

Lars Nilsson Ruong, f. 9/10 1879, var gift med förenämnda Sara Kristina Johansdotter. Hans föräldrar voro renägaren Nils Pehrsson Ruong, f. 31/10 1848, och h. h. Inga Larsdotter, f. 12/12 1845, hemmahörande i Mahasvuoma lappby i Arjeplog. Lars Nilsson Ruong antogs till kateket från och med år 1900. Han hade icke genomgått någon läroanstalt, men var genom sin begåvning och »slöglighet» en utmärkt lärare. Särskilt utmärkte han sig som slöjdare, graverade t. o. m. silverföremål och bildade skola inom den lapska slöjdkonsten. Efter 3½ år avgick han på egen begäran från kateketbefattningen men vikarierade understundom i kateketskolorna vid förefallande behov.

Makarna Ruong borttrycktes av döden, när spanska sjukan häftigt graserade i Arjeplogs socken, mannen dog den 28/2 1920, hustrun den 2/3 1920. De voro då bosatta å fjällägenheten Harrok. Av barnen ägnade sig sonen Israel åt nomadlärarekallet, avlade studentexamen och blev filosofie doktor samt docent i lapska språket, tjänstgör numera som nomadskoleinspektör. Sonen Nils är folkskollärare i Sorsele socken och dottern Agda Doroterä folkskollärarinna i Gävle.

Jonas Edvard Högström.

Johan Persson Kaddik.

Jonas Edvard Högström var född i nuvarande Malå församling den 18/3 1855. Föräldrarna voro lappmannen Jon Pehrsson i Släppejaur, f. 1821, och h. h. Anna Sjulsdotter, f. 1873. År 1873 följde Jonas Edvard Högström med ett sällskap som i Tyskland förevisade lappar. Under åren 1876—1877 genomgick han lapska seminariet i Mattisudden och fick sin första tjänstgöring inom Sorsele församling under åren 1878—1880. I Arjeplog började han tjänstgöra vid flyttande kateketskola den 5/8 1896. Han var från 1910 ofta tjänstledig för sjukdom och avgick den 1 juli 1914. År 1920 flyttade han till sin födelsebygd Malå, där han dog den 24/12 1921, ogift. Originell till sin natur snickrade han sin egen likista och klädde den för att icke besvära andra människor.

Johan Persson Kaddik, född 2/3 1868, var son till Per Nilsson Kaddik, född 29/4 1832 i Luokta lappby av Arjeplogs socken och Anna Persdotter Paval, född 17/3 1827 i Jokkmokk, genomgick seminariet i Mattisudden under åren 1890—1892 och anställdes den 1/7 1892 vid flyttande kateketskola i Arjeplog. Efter några år lämnade han skoltjänsten och ägnade sig åt renskötsel, varvid han var ordningsman i sin lappby. Från år 1909 tjänstgjorde han åter vid kateketskola och övergick därifrån till vandrande nomadskola. Sedermera tjänstgjorde han vid flyttande

Anders Johansson med maka.

Jonas Gustaf Fjellman.

mindre folkskola inom Arjeplogs skoldistrikt. Efter erhållen pension bodde han på sin fjällägenhet Allek, tills han den 1/11 1939 drunknade vid en skridskofärd över svag is. Han ömmade mycket för sina elever och hade ett särskilt gott handlag med de små barnen.

Anders Johansson, född den 24/8 1876, var son till Johan Jonsson i Semisjaur lappby, född 22/7 1852, och h. h. Greta Kajsa Andersdotter, född 8/11 1849, genomgick Mattisuddens lapska seminarium 1900—1903 och anställdes den 10/1 1900 vid flyttande kateketskola i Arjeplog. Vid omorganisationen 1915 bereddes han tjänst vid vandrande nomadskola, men fick en stor del av sin tjänstgöring förlagd till fasta nomadskolan å Arjeplogs kyrkoplatz. Under ferierna verkade han som predikant bland lapparna i Svenska missionssällskapets tjänst. Han avled pensionerad i Arjeplog den 10/11 1942.

Jonas Gustaf Fjellman var född den 2/5 1866. Föräldrarna voro Nils Gustaf Fjellman, född 27/3 1839 i Semisjaur lappby och h. h. Christina Jonsdotter, född 30/7 1842. Jonas Gustaf Fjellman hade icke erhållit utbildning vid läroanstalt, när han den 5/9 1900 anställdes vid vandrande kateketskola i Arjeplog. Efter drygt fyra år tog han avsked och

Elsa Brita Larsson.

ägnade sig åt renskötsel, men genom olyckor med renarna övergav han nomadlivet och slog sig ned å fjällägenheten Lillviken i Arjeplog, där han avled den 17/12 1943. Han var en mycket vänlig, tystlåten och tillbakadragen man.

Gustaf Lars Larsson Park var född den 9 mars 1886 i Arjeplog. Föräldrarna voro Lars Larsson i Semisjaurs lappby, född 2/1 1851 och h. h. Greta Kajsa Mårtensdotter, född 22/1 1859. Gustaf Park bevistade seminariet i Mattisudden under åren 1902—1904 och antogs efter avlagd examen till lärare vid flyttande kateketskola i Arjeplog. Efter något år sökte han och fick den efter Sara Ruong lediga platsen vid fasta kateketskolan i Racksund men utverkade snart tjänstledighet för fortsatta studier. Dessa förde honom till studentexamen, varefter han helt lämnade lärartjänsten. Efter akademiska studier prästvigdes han och blev komminister i Glommersträsk samt sedan kyrkoherde i Stensele pastorat. Sedan 3/7 1907 är han gift med lärarinnan vid Racksunds missionskola Anna Kristina Eliasson, född den 8/11 1861. Han är känd som en lapparnas orädd och vaksamme talesman, som verksamt bidragit att föra lappmarksfrågorna framåt.

Brita Maria Mattsson Stokke (Teilus) var född den 28/10 1882 och dotter till Lars Mattsson Stokke i Luokta lappby, född 4/6 1855, och

Brita Stina Burman,
Anna Lasko, Sara Stina Stokki.

h. h. Anna Stina Mattsdotter från Arvidsjaur, född 11/3 1857. De voro sedan bosatta i Snierra. Brita Maria Stokke genomgick seminariet i Mattisudden och anställdes efter examen den 1/7 1903 vid flyttande kateketskola i Arjeplog. Den 1/9 1909 erhöll hon begärt avsked på grund av giftermål med renägaren Lars Mattsson Teilus i Jokkmokk, dit hon flyttade. Där har hon bestritt tillfälliga vikariat vid svenska skolor och gjort sig känd som en begåvad och duglig lärarinna.

Elsa Brita Larsson (Modig) var född i Arvidsjaur den 13/3 1884. Föräldrarna voro lappmannen Lars Eriksson i Betsatjaur och (sedermera) Västra Kikkijaur lappby, född 5/5 1850, och h. h. Anna Brita Persdotter, född 8/2 1851. Efter att ha genomgått Murjeks seminarium 1906—1909, anställdes Elsa Brita Larsson vid flyttande kateketskola i Arjeplog den 1/7 1909 och tjänstgjorde där oavbrutet tills hon år 1915 övergick till vandrande nomadskola. Hon ingick äktenskap med fiskaren Oskar Hjalmar Modig den 23/7 1911 och avled i Arjeplog den 2/4 1925.

Brita Stina Larsson (Bäggo:Fjellström:Burman) var född den 1/6 1887 i Arjeplog. Föräldrarna voro Lars Petter Sjulsson i Luokta, född den 1/3 1853, och h. h. Brita Kajsa Malm från Arvidsjaur, född den 9/11 1855, sedermera bosatta i Forsudden, Arjeplogs socken. Efter att ha genomgått Murjeks seminarium anställdes hon vid kateketskola i Arjeplog fr. o. m.

Jenny Maria Nilsson.

den 1/7 1911 men avgick den 1/7 1914 till privata göromål och tjänstgjorde sedermera tidvis i svenska skolor inom Arjeplog. Hon har varit gift tre gånger, den 17/3 1915 med Paulus Bäggo i Luokta lappby, äktenskapet upplöst genom mannens död den 17/8 1916, andra gången den 13/7 1919 med Nils Magnus Fjellström i Skerfa, äktenskapet upplöst genom mannen död den 25/10 1922, tredje gången den 18/9 1926 med kronoåbon Oskar Hugo Burman i Slagsnäs, Sorsele socken.

Sara Stina Mattsson Stokke, syster till Brita Maria (Stokke-Teilus) här-förut, föddes i Arjeplog den 18/9 1890, genomgick seminariet i Murjek och anställdes fr. o. m. 1/7 1911 vid flyttande kateketskola i Arjeplog, där hon tjänstgjorde till den 31/12 1914, då skolan indrogs. Därefter tjänstgjorde hon vid fasta nomadskolan i Vaikijaur i Jokkmokk samt vid skola i Gällivare socken och erhöll efter en tids sjukdom avsked med pension, varefter hon bosatte sig i fädernegården i Snierra i Arjeplog.

Jenny Maria Nilsson föddes den 1/8 1890 i Arjeplog. Föräldrarna voro bonden Johan Nilsson i Storbosund, f. den 2/9 1852 och h. h. Anna Lovisa Lundmark, född den 17/4 1851. Efter examen vid seminariet i Murjek anställdes hon den 1/7 1909 som vikarie vid kateketskolan i Rack-sund ht. 1909—vt 1814, då kateketskolan indrogs.

37. Skolbordet.

År 1873 utfärdades en särskild avvittringsstadga för Lappmarken och under den stora avvittring som till följd härav ägde rum löstes äntligen de svävande frågorna beträffande Arjeplogs skolbord. Efter fullbordade mätningar arbeten höllo avvittringslantmätnarna sammanträden i Arjeplog under åren 1889—1891, varvid skolbordet företrädde av skolmästaren Frans W. Fjellström och kyrkoherden Gustaf Calleberg fungerade som konsistorieombud.

Det förslag till skiftesläggning som under förrättningen uppgjorts av lantmätaren G. M. Svalbe innebar en avsevärd reduktion av skolbordets område. Sedan vissa ströängar och ett stort skogsområde frånskiljts, begränsades skolbordets ägor till två skiften, det ena vid Sjukan och det andra vid Måfi, omfattande de förnämsta inägorna samt viss skogsmark. Vid uppskattningen kom man beträffande inägorna till följande siffror.

8,70 hektar odlingsmark och åker uppskattades såsom äng om		14,8 lass hö i 1 klass till	88,8 öre
1,90 »	ängsmark om	1,4 » » » 2 » »	5,6 »
5,90 »	» »	1,2 » » » 3 » »	3,6 »
220,25 »	» »	26,1 » » » 4 » »	52,2 »
			Summa 150,2 öre

Tillsammans åsattes dessa ägor 15/64 mantal. Efter beräkning av 1 450 hektar för helt mantal blev skogsanslaget för 15/64 mantal 339,84 hektar. I enlighet med år 1887 ingången överenskommelse mellan Arjeplogs sockens jordinnehavare avstods av skogsanslaget en fjärdedel till sockenallmänning, varför det kom att utgöra 254,88 hektar. Rätt att tills vidare begagna de ströängar, 31 till antalet, vilka fallit utom de nämnda skiftena tillerkändes skolbordet.

Reduktionen av ägorna föreslogs ske genom ägoutbyte med angränsande lägenheter och försiggå på följande sätt.

Till Galtisjaur nr 1 eller Långnäs skulle avstås strand- och myrängar vid Sjukajaure med en vidd av 16 tunnland och 20,2 kappland att fördelas med en tredjedel på vardera av ägarna Abraham Karlberg, David Karlberg och Johan Vinnberg. Vidare skulle till dem avstås myrängar vid

södra stranden av sjön Galtisjaur och norr om Måfijaur, tillsammans 6 tunnland och 24,5 kappland.

Till Sakkavare by skulle avstås östra delen av Måfimyran, myrslätter norr om Svellifjärden, bäckäng och myrslätt vid sydöstra ändan av Sjukajaure.

Till Rebackudden överfördes en myräng och till Strömsnäs nr 1 likaledes en myräng.

(För dessa markavträdelser komparerades skolbordet av Galtisjaur nr 1 med sjöfoder i Måfijaur samt tre myrängar, av Sakkavare by med fem ängar å Måfimyran, av Rebackudden med hårdvallsängen Högholmen.)

Till Prästbordet skulle Skolbordet avstå ett par ängar i kyrkostadens närhet men i gengäld erhålla ett par ängar öster om Sveggejaur samt Torfastmyren.

Till Arjeplogs kyrkostad fick skolbordet avstå så gott som alla sina ägor å kyrkoplatsen, 21 stycken, uppskattade till 30 448 öre. För dessa ägor fanns ingenting att lämna i vederlag, varför skolbolet tillerkändes rätt att fortfarande under fem år från det avvitringen vunnit laga kraft bruka dem.

Med ströängarna inräknade skulle skolbordet komma att innehålla	
236,7 500 hektar inängor	
254,8 800 » duglig skogsmark	
259,9 033 » impediment	Summa 105,5 333 hektar

Skolmästaren Fjellström yrkade att den mark som låg på östra sidan om Reviströmmarna och norra sidan om Sjukasjön från Galtisjaur till Kakel måtte utläggas till kronomark mot att skolbordet av kronan erhöle mark av motsvarande vidd på sydöstra sidan av sjön Sjuka. Detta beviljades. Däremot avslogs hans yrkande att ett antal ängar, som tidigare tillhört skolbordet men vid förrättningen fallit inom nybygget Lugnet nr 1, måtte tilldelas skolbordet. På samma sätt gick det med ett par ägofigurer vilka upptagits som impediment men som Fjellström ville ha till myrängar under skolbordet.

År 1893 fastställde Länsstyrelsen avvitringen i enlighet med det här relaterade förslaget.

Den mark som skolbolet disponerade å kyrkoplatsen tillföll vid avvitringen Arjeplogs kyrkostad. Man förutsatte nämligen att lappskolan skulle förflyttas till Pettaudden å Sjukaskiftet, där tomt reserverats för skolan redan år 1817. Förflyttningen inhiberades emellertid av Kungl. Maj:t den 27 maj 1892, och då skolans område å kyrkoplatsen genom avvitringen förts till kyrkostaden, syntes skolan gå miste om den mark

Skolans område å kyrkoplatsen.

på vilken den stod jämte kringliggande området. Kyrkoherde Calleberg sökte därför domkapitlets hjälp för att få länsstyrelsens avvitringsutslag undanröjt. Konungens Befallningshavande som hördes om saken försäkrade emellertid att någon fara för skolan att förlora sin gamla tomt icke förefanns och domkapitlet lät bero vid denna försäkran. När påföljande år gränslinjerna upphöggs, visade det sig att skolbolet förlorade sitt skifte å kyrkoplatsen och Calleberg slog larm på nytt. Utom risken för skolan att den kunde tvingas erlægga arrende till socknen för sin tomt inträdde den olägenheten att skolmästaren för sitt stora hushåll, bestående av icke blott familjemedlemmar och tjänstefolk utan även de tio frieleverna i skolan, komme att sakna ladugård, ja t. o. m. potatisland. Under sådana förhållanden kunde man icke räkna med att någon skulle vilja åtaga sig skolmästartjänsten.

Skrivelser avgingo både till domkapitlet och K. B. Av K. B. lämnades den lugnande underrättelsen att upplåtelsen till Arjeplogs socknemän gällde endast »tillsvidare och intill dess annorlunda blefve förordnad». Någon fara för lappskolan att förlora sitt gamla område fanns icke, påstod K. B. Den inskränkning i dispositionsrätten av marken som gjorts till förmån för lappskolan garanterade att skolan fick vara kvar på sin gamla plats. Denna

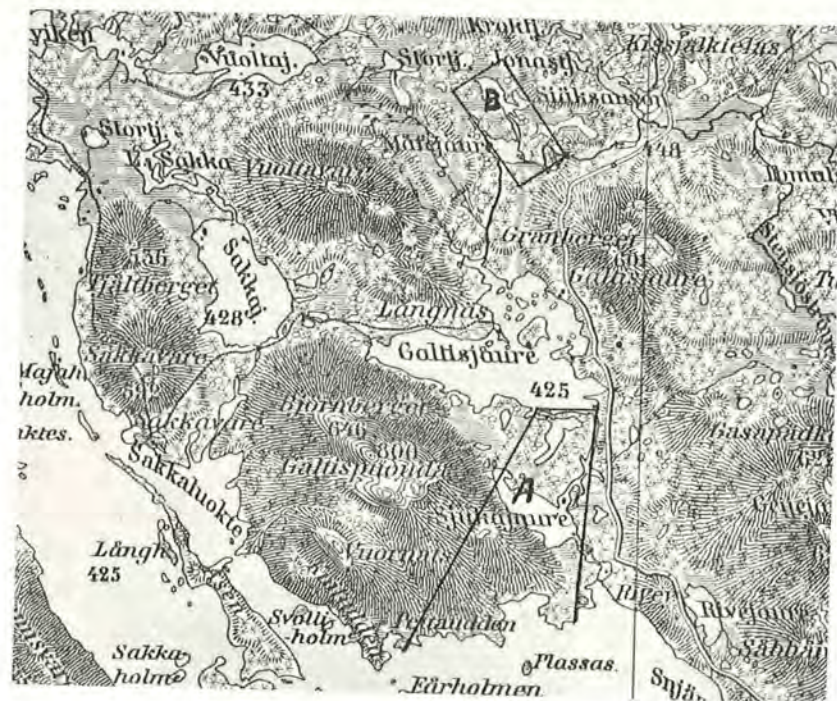
garanti gällde även skolmästarens åker och ängslägenheter. Om det visade sig nödvändigt att få frågan reglerad på tillfredsställande sätt, mötte inga hinder härför.

Ännu tydligare bestämmelser kommo till stånd angående denna dispositionsrätt, när Arjeplogs kommun år 1896 gjorde framställning om äganderätt till åtminstone någon del av kyrkostadsområdet. Den som förde kommunens talan var lappskolans lärare F. W. Fjellström. Han påpekade, att den inskränkta rätt varmed kommunen innehade kyrkostadens mark hindrade en ändamålsenlig reglering av densamma. Det vore önskvärt att såväl tjänstemän, handlande, hantverkare och arbetare som satt sig ned eller ärnade sätta sig ned inom kyrkostaden kunde med full äganderätt förvärva tomter där. Yttranden avgåvos av domänstyrelse, jägmästare, skolråd, skolbords- och prästbord innehavarna och Kungl. Maj:t lade fram frågan för riksdagen.

Den 27 april 1898 biföll riksdagen framställningen och den 6 maj samma år meddelade Kungl. Maj:t brev i ärendet. Beslutet innebar, att ett område som var utmärkt å kartan över Arjeplogs kyrkoplats uppläts under äganderätt till Arjeplogs kommun, varvid »Statens inom området belägna lappskola skulle, tillsvidare och intill dess densamma blefve till annat ställe förlagd, bibehållas vid det tomtutrymme densamma nu upptog». Innehavaren av prästbordet bibehölls vid nyttjanderätten till vissa inom området fallande åker- och ängslägenheter och innehavaren av Arjeplogs skolbord skulle »tillsvidare och intill dess annorlunda blefve förordnat bibehållas vid nyttjanderätten till de i avvitringsutslaget uppgifna egofigurer, hvilka fallit inom Kyrkostadens område».

Det gamla projektet om lappskolans förflyttning till Pettaudden hade vid denna tid förlorat gehör hos myndigheterna. Skolans förra lärare F. W. Fjellström påminde dock om det så sent som år 1906. Vid församlingsvisitationen sagda år uttalade sig Fjellström mot en ifrågasatt ombyggnad av lappskolehuset, emedan skolan »rätteligen borde för att gifva rum för byggnadstomter förflyttas till skolhemmanet å Pettaudden», en åsikt varemot dåvarande läraren vid skolan, Pettersson, anmälde sin gensaga.

År 1913 beslöt riksdagen en genomgripande omorganisation av lappskoleväsendet. Lappskolorna eller som de från år 1896 benämndes, lappfolkskolorna, ersattes med nomadskolor. Det blev därvid fråga även om boställsjorden. Riksdagen var böjd för att sälja den men ville först ha en fullständig utredning i frågan. Efter myndigheternas hörande avlämnade regeringen förslag till 1929 års riksdag. Det beslut som fattades innebar för Arjeplogs skolbol att skiftet I, d. v. s. Sjukaskiftet, jämte skogen skulle vara ställd under Domänverkets förvaltning och avkastningen tillföras

Skolbordet efter avvitrningen 1893.

A. Sjukaskiftet; B. Måfiskiftet.

Lappmarks ecklesiastikverk för folkbildningsändamål under det att skiftet II eller Måfiskiftet skulle avsättas för lappsk bosättning. Beträffande skolbolens mark å kyrkoplatsen förordnades att av det område som år 1898 upplåtits åt kommunen »den del vilken är belägen väster om landsvägen jämte därå befintliga byggnader skall fortfarande tills vidare, så länge den därvarande nomadskolan bibehålles å sin nuvarande förlägningsplats, disponeras av nomadskolan». Den öster om landsvägen belägna, år 1898 till kommunen upplåtna marken finge fritt disponeras av kommunen och avkastningen tillföras Lappmarks ecklesiastikverk.

År 1922 var fråga om nya lokaler för nomadskolan. Skolrådet föreslog att skolan skulle förläggas till plats invid lägenheten Björkhammar, men projektet förföll. År 1939 begärde den kommitté som hade hand om nomadskolornas upprustning, att Arjeplogs kommun skulle upplåta ett område å fastigheten Lugnet invid Kyrkostaden till plats för ny nomadskola mot att kommunen fick övertaga nomadskolans tomt. Under åren

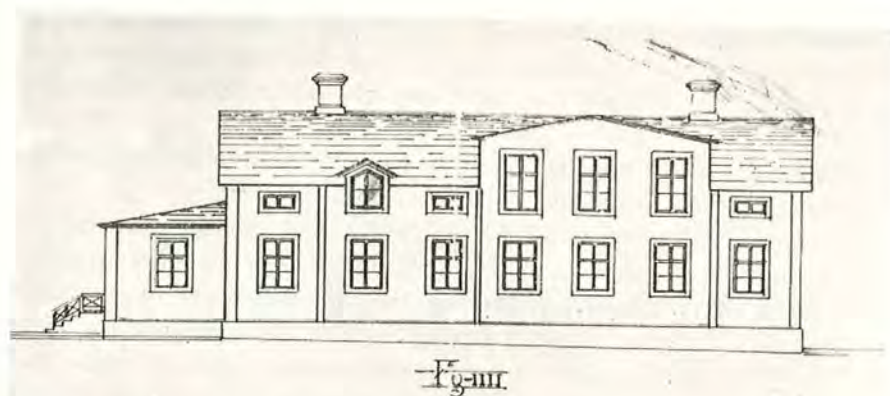
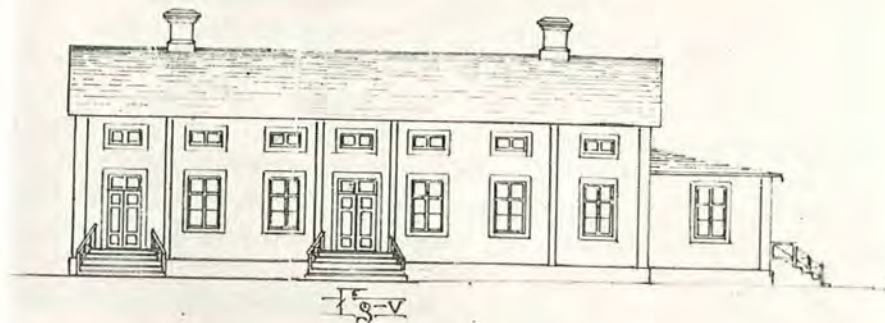
1944—45 genomfördes detta, och kommunen är nu i besittning av den gamla skolplatsen.

Under den närmaste tiden efter skolhusets uppförande verkställdes någon enstaka mindre reparation (år 1868). Huset var icke brädfodrat utvändigt och saknade innanfönster.

En morgon år 1882 hade kyrkoherde Berlin ett ärende till skolmästaren Fjellström. Han kom så tidigt att Fjellström icke hunnit stiga upp. Under samtalet varnade kyrkoherden något vitt på golvet under sängen och frågade vad det var. Det är snö som drivit in, svarade Fjellström. Då Berlin övertygat sig om att det var så, blev det fart på reparationsfrågan. Åtskilliga brister konstaterades, timringen var otät, trossbottnarna odugliga emedan golvåsarna rubbats och jordfyllningen gjorts otillräcklig, golven voro angripna av röta, murarna hade sprickor och stenfoten som lagts av otuktad och delvis otjänlig sten var på flera ställen nedfallen. Berlin ingav framställning om medel till en grundlig reparation. Hans förslag omfattade stenfotens omläggning, diktning av väggar, brädfodring av alla knutar, omläggning av golv och tak, inmurning av murpipa, utbyte av en del kakelugnar mot ugnar av bränt tegel, insättning av en varmuugn av Gurneys system, tapetsering och målning. Då endast enkla fönster funnos begärdes 14 par innanfönster. En del skolmöbler och sängar ingick i förslaget som slutade på 1 821 kr 20 öre. Sedan länsstyrelsen prutat ned beloppet till 1 770 kr 5 öre beviljades det av Kungl. Maj:t. Snickaren J. L. Hällsten från Malå antogs att utföra arbetet. Ett par år senare kompletterades dessa arbeten med rödfärgning av skolhuset, målning av utvändig panel, lister och knutar samt uppförande av källare i backen på skolhusets södra sida. Smärre reparationer verkställdes efter de ekonomiska besiktningarna 1890, 1895 och 1900. Sistnämnda år antecknades att en nyuppförd bagarstuga tillkommit. F. W. Fjellström hade uppfört den.

Vid 1903 års församlingsvisitation anmärktes att »annan slöjdlokal än bagarstugan saknades». På skolhusvinden kunde inredas en slöjdsal och det uttalades att en sådan snarast borde komma till stånd. Fabrikör F. B. Holmström fick uppräta ritning och kostnadsförslag. Folkskoleinspektören ansåg emellertid att en fullt tjänlig lärosal borde inredas å skolhusvinden och den ursprungliga skolsalen apteras till slöjdsal. Domkapitlet lät utarbeta nya ritningar och begärde medel till ombyggnaden.

Den 12 september 1905 hölls ekonomisk besiktning å lappskolbordet. Förrättningen blev av stor betydelse för frågan om lappfolkskolans ombyggnad och framkallade dessutom en ny debatt om skolans flyttning till Pettaudden.

Förslag till ombyggnad av lappfolkskolan i Arjeplog uppgjort år 1905
av J. B. Holmström. (Arjeplogs kyrkoarkiv.)

Förrättningen inleddes med en beskrivning av skolhuset. Det var 21,54 meter långt, 9,65 meter brett och 5,37 meter högt till takbandet, brädfodrat utvändigt och bestruket med ljusgul slamfärg samt knutarna med vit slamfärg. Rummens storlek och anordning beskrevs, varvid påpekades att ytterligare ett rum kunde inredas på vinden. I skolsalen fanns 15 skolbänkar med plats för 30 barn. I skolan undervisades 29 barn, därav 11 lappbarn, vilkas föräldrar hörde till nybyggare eller fiskarlappar. Inget barn av nomadiserande lappar var intaget i skolan. Tio av lappbarnen,

5 gossar och 5 flickor, voro frielever, men av dem buro endast två lappdräkt. Gossarna bodde i kammaren innanför avklädningsrummet och flickkorna i köket, rummet innanför skolsalen användes icke. Köket, köskammaren, salen och salskammaren räknades som lärarens boställsrum, även vindsrummet disponerades av läraren. Lappbarnen undervisades tillsammans med barn av svenska föräldrar. Bryggstugan var indelad i bagarstuga med spis och bakugn, kammare med spis samt vindsrum med spis och två skrubbar. Kammaren begagnades av skolläraren till drängstuga och vindskammaren till bostad åt ladugårdspigan. Byggnaden borde brädfodras och rödmålas.

De hus vilka boställshavaren hade att ansvara för voro *uthusbyggnad*, innehållande stall med två spiltor och foderbod, redskapslider och vedbod samt fähus med bås för 8 kor, portlider och höbod, *hemlighus*, *gamla hemlighuset*, *stolpbod*, *brunn*.

Vid förrättningen granskades även skolbordets ägor inom kyrkostadens område. En ägofigur disponerades icke längre av boställshavaren, men sockenombuden lovade att odla lika stort område i anslutning till annan ägofigur. Ett nytt potatisland hade upptagits å skolbacken av boställshavaren.

Församlingsombuden, folkskolläraren F. W. Fjellström och skogsinspektör Hugo Edholm inlämnade skriftligen följande yrkande:

»I egenskap av sockenombud få undertecknade vördsammast anhålla att till protokollet måtte antecknas följande. För oss är veterligt att planer föreligga att för en jämförelsevis hög kostnad om och tillbygga statens lapska folkskola i Arjeplog. Denna åtgärd, huru beaktansvärd den än är, torde av flera skäl få anses mindre förestavad av ett verkligt behov, utan fastmer vara ägnad att tillgodose Arjeplogs kyrkoplats' i folkskoleåldern varande barn med undervisning. Redan nu lämnas vid läroanstalten i fråga undervisning åt ett 20-tal barn från kyrkoplatsen utom de s. k. lapska frieleverna. Lappfolkskolan lärer väl ursprungligen varit ämnad som undervisnings och vårdanstalt åt *endast* 10 lapska barn, för vilket ändamål nuvarande åbyggnader bör vara fullt tillräckliga. Vederbörande myndigheters mening torde ock hava varit att de lapska barnen så mycket som möjligt skulle bibehållas vid sin lapska nationalitet — ett ändamål som för närvarande totalt förfelas. Genom den ständiga beröringen och samlivet med de svenska elementen i skolan bliva lappbarnen på en gång fullständiga svenska till språk, seder och vanor och den lapska folkstammen decimeras i betänklig grad — en omständighet som säkert skall medföra ödesdigra följder för lappmarksförhållandena. Ett mera isolerat läge för lappskolan skulle utan tvivel vara ägnat att på ett effektivare sätt till-

godose såväl barnens undervisning som vård och bibehållande av lapskanor. För oss synes det därför som om rätta tidpunkten nu vore inne att i stället för en dyrbar om och tillbyggnad av lappfolkskolan här å kyrkoplatsen helt och hållet förflytta densamma till dess ursprungliga bolstad å Pettaudden i Kakel, helst som den tid icke torde vara långt avlägsen, då Arjeplogs skolbord måste avstå alla sina ägor inom kyrkostadsområdet i och för kyrkostadens reglering. Härtill kommer att boställsinnehavaren å lappskolans nuvarande plats icke äger någon odlingsmark, då däremot å Pettaudden sådan mark rikligen finnes att tillgå. En eventuell försäljning av lappskolans nuvarande lokal med uthus skulle säkerligen inbringa staten ett avsevärt bidrag till uppförande av en ny skola å av oss angivna stället.»

Församlingsombudens mening bemöttes av konsistorieombudet, kyrkoherde M. T. Berlin. Han påpekade att »nödigt tillsyn över skolan skötsel skulle genom dess förflyttning till Pettaudden i hög grad försvåras om ej rent av omöjliggöras». Till detta uttalande anslöt sig skolrådets ordförande, kyrkoherden Calleberg.

De olika ståndpunkterna relaterades i protokollet utan förord för någondera meningen.

Vid visitationen påföljande år förhörde sig biskopen om församlingens inställning till den påyrkade förflyttningen. Olika meningar gjorde sig gällande: » — — — yttrade, var efter annan huvudsakligen pastor, kontraktsprosten Calleberg, att någon önskan icke inom församlingen förspors att anordna särskild folkskola å kyrkoplatsen för svensktalande barn samt att församlingens nuvarande skolhus därstädes icke kunde förutom småskolan inrymma jämväl folkskola; e. o. folkskoleläraren Fjellström, att det icke vore tillrådligt att nu bekosta ombyggnad av lappfolkskolehuset som rätteligen borde för att giva rum för byggnadstomter förflyttas till skolhemmanet å Pettaudden samt att vid denna förflyttning församlingen finge vara betänkt på att uppföra eget folkskolehus, kronolänsmannen von Walter, att en tillbyggnad av småskolehuset i kyrkobyn i varje fall skulle betinga mindre kostnad än ombyggnaden av lappfolkskolehuset, J. A. Westerlund, att det måste vara synnerligen önskligt, att även svensktalande barn fortfarande finge tillträde till lappfolkskolan och läraren vid lappfolkskolan, Pettersson, att denna skolas förflyttning till Pettaudden såsom på anförda skäl synnerligen olämplig icke kunde med fog ifrågasättas, framhållande till sist med avseende å vad sålunda förekommit herr biskopen ånyo att församlingen finge bereda sig på att därest frågan om lappfolkskolehusets ombyggnad visade sig icke kunna genomföras, själv bringa till stånd undervisning åt de helsvenska barnen i och invid kyrkobyn.»

Orsaken till biskopens förfrågan var den, att domkapitlet redan den 6 juni 1905 gjort framställning om medel till lappfolkskolans om- och tillbyggnad. På grund av de olika meningar som framförts vid den ekonomiska besiktningen hade ärendet återförvisats främst för att skolrådet skulle yttra sig. Skolrådets yttrande blev en utförlig vidräkning med de av församlingsombuden framförda synpunkterna.

Att lappfolkskolan ursprungligen varit avsedd för endast tio lappbarn bestred skolrådet på det bestämdaste. Enligt lappmarksreglementet hade Kungl. Maj:t att bestämma antalet frielever vid skolan och för närvarande var det satt till tio. Framdeles kunde det bli nödvändigt att öka antalet, särskilt om missionsskolan inom socknen slopades. Enligt reglementet var lappfolkskolan tydligen avsedd även för andra barn än frieleverna. F. n. bevistade 5 andra barn av hel- och halvlapsk nationalitet densamma. Att även svenska barn gingo i lappfolkskolan berodde på utbytet av elever emellan den svenska småskolan och lappfolkskolan. Enligt domkapitlets medgivande fingo lapska barn gå i svenska småskolan mot att lappfolkskolan tog emot svenska barn. Anordningen var vidtagen för att undkomma en undermålig skolform och ge barnen en bättre undervisning.

Även anmärkningen att barnen vid lappfolkskolan tillhörde nybyggare och fiskarlappar men ej nomadlappar tillbakavisades av skolrådet. Reglementet sade att »barn av lapska föräldrar» voro berättigade till inträde i lappfolkskolan, det talades icke om någon viss kategori av lappar. De icke nomadiserande lapparnas barn hade varit i större behov av undervisning än nomadbarnen och hade därför tagits till skolan i främsta rummet. För denna sin åtgärd åberopade skolrådet biskopens herdabrev och citerade bl. a. hans uttalande att det icke kunde vara till nomadlapparnas fromma om man bibringade dem någon högre civilisation; »Att driva upp deras bokliga undervisning till det mått som i de fasta skolorna meddelas vore att påskynda stammens utdöende såsom nomader och nyttiga samhällsmedlemmar». Vid de fasta folkskoleanstalter som inrättats för lapska barns undervisning borde enligt biskopens mening lärjungarna tagas »bland de bofasta skogs- och fiskarelapparnas barn, för nomadiserande lapparnas barn åter bör kateketundervisningen i kåtorna vara det normala».

I protokollet vid den ekonomiska besiktningen hade antecknats att gossarna bodde i kammaren innanför avklädningsrummet och flickorna i köket. Skolrådet ansåg sig böra påpeka, att denna förläggning vidtagits för att främja tillsynen över barnen. Den tidigare förläggningen hade givit anledning till allvarsamma bekymmer. Ur denna synpunkt var om- och tillbyggnaden högst angelägen. För läraren måste barnens förläggning enligt ombyggnadsförslaget bli besvärande, »men en sådan olägenhet bör

läraren gärna underkasta sig, då han just genom samma anordning blir i tillfälle att följa barnen i deras görande och låtande även i deras boningsrum och att lätt leda deras liv även i dem».

I sitt yttrande framhöll skolrådet särskilt energiskt behovet av bättre utrymme för undervisningen. För slöjden disponerades nu bagarstugan, där den stora bakugnen gjorde rummet synnerligen obekvämt. Bagarstugan behövdes dessutom för bak och tvätt. Skolsalen var otillräcklig och skulle aldrig godkännas om fordringarna i normalritningarna tillämpades. Ett staten tillhörigt skolhus borde icke ha en så olämplig skolsal. Folkskoleinspektören ville aptera skolsalen till slöjdrum och anordna en ny skolsal i vindsvåningen och detta förslag tillstyrkte skolrådet.

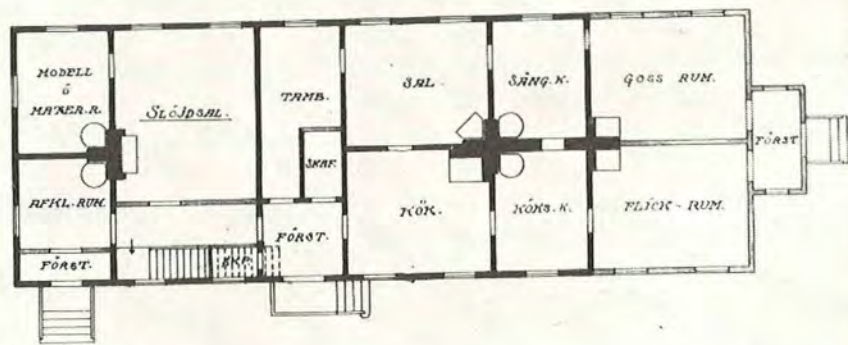
Förflyttningen till Pettaudden hade avslagits av Kungl. Maj:t år 1892 och större skäl att flytta skolan till detta ställe förelåg icke nu än då, påpekade skolrådet. Någon fara för lappbarnens försvenskning kunde icke vållas av den nuvarande placeringen av skolan. I reglementet hade föreskrivits att lappbarnen skulle sättas så pass under svenskt inflytande att åtminstone i de två högsta klasserna all undervisning må ske på svenska.»

Skolrådet tillstyrkte enhälligt om- och tillbyggnaden enligt det föreliggande förslaget. Ledamoten Hugo Edholm, vilken som sockenombud vid ekonomiska besiktningen yrkat på skolans förflyttning till Pettaudden, återtog nu detta sitt yrkande, dock »under förutsättning att utrymmet i kyrkostaden icke lade hinder i vägen för lappfolkskolans bibehållande där».

Domkapitlet förklarade sig vidhålla sin underdåniga framställning i ärendet till alla delar. Länsstyrelsen påpekade att församlingen hade ekonomisk fördel av lappfolkskolan och därför borde bidra till ombyggnaden. I kyrkostämman den 31/12 1906 beslöt församlingen att anslå 1 000 kronor till ombyggnaden, mera kunde den till följd av samhällets tryckta ekonomi icke åtaga sig.

Kostnaden för om- och tillbyggnaden var beräknad till 5 200 kronor. Med hänsyn till församlingens utlovade anslag tillstyrkte länsstyrelsen ett bidrag av allmänna medel med 4 200 kronor. Kungl. Överintendentsämbetet tyckte emellertid att elevernas rum tagits till för små, skolsalen borde göras högre och ha större fönsteryta. Ämbetet utarbetade ny ritning och beräknade merkostnaden till 675 kronor. I enlighet med den nya ritningen beviljade Kungl. Maj:t den 14 juni 1907 4 875 kronor till ombyggnaden samt 250 kronor för redan utförd planering å tomten.

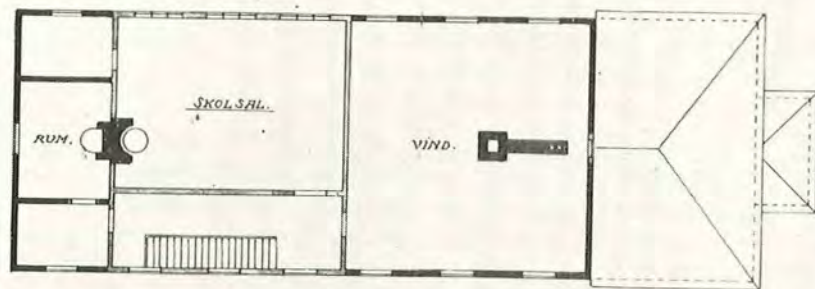
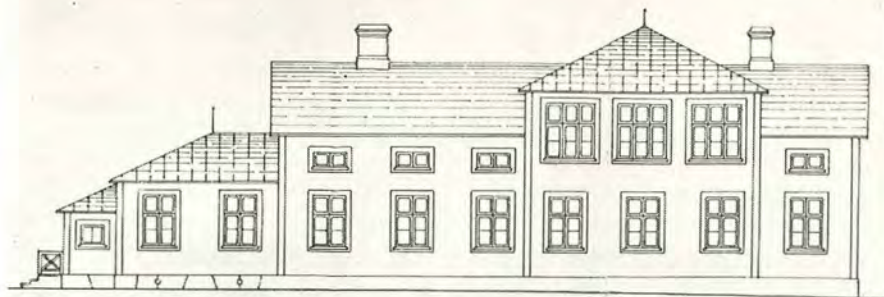
Sedan arbetsbeskrivning och entreprenadkontrakt godkänts av domkapitlet antogs Olof Lundgren i Jörn och Arvid Hofman i Arjeplog

Ritning till ombyggnad av lappfolkskolan i Arjeplog uppgjord år 1907 av Gust. Petterson i Kungl. Öfverintendentsämbetet och fastställd s. å. (Arjeplogs kyrkoarkiv.)

till entreprenörer. Från skolbordets skog fick uttagas virke, 622 träd. Den 3 november 1909 avsynades arbetet. Det godkändes med reservation för vissa kompletterande arbeten. Dn 24 oktober 1910 hölls slutlig syn.

Vid församlingsvisitationen år 1911 besiktigades skolan. Byggnaden tedde sig nu »synnerligen prydlig, ehuru väl de nytillkomna rummen utgävos vara kalla».

Ritning till ombyggnad av lappfolkskolan i Arjeplog uppgjord år 1907 av Gust. Petterson i Kungl. Öfverintendentsämbetet och fastställd s. å. (Arjeplogs kyrkoarkiv.)

Sedan lappfolkskolorna övertagits av statens nomadskoleväsende avvecklades jordbruket, en del uthus slopades och mindre ändringar vidtoges i rumsindelningen. I samband med nomadskolans nybyggnad å fastigheten Lugnet år 1945 övertogs den gamla lappskolans tomt med åbyggnader av Arjeplogs kommun. Lokalerna ha tills vidare disponerats för skoländamål av Arjeplogs folkskolestyrelse.

38. Racksunds missionsskola.

Racksunds missionsskola kom till på följande sätt. Sommaren 1896 skrev kyrkoherde Calleberg till lärarinnan vid Lappträsk missionsskola i Arvidsjaur församling och begärde plats i skolan för några barn. Fyra lappska målsmän i Arjeplog önskade få sina barn till missionsskolan, och Calleberg ville veta om dessa barn och några till kunde få börja där. Lärarinnan hade tidigare tagit emot något barn från Arjeplogs socken i sin skola men fått uppbära klander därför från arvidsjaurshåll, varför hon lät skrivelsen gå ned till Svenska Missionssällskapet som ägde skolan. Under den skriftväxling som nu följde lyckades Calleberg övertyga missionssällskapet om det stora behovet av en missionsskola även i Arjeplog.

Avgörande för frågan blev det sammanträde som Calleberg höll med byamännen i Racksund trettondagen år 1897. Det vid sammanträdet förda protokollet var av följande lydelse.

Protokoll, hållet med samtliga byamän i Racksunds by av Arjeplogs socken vid sammanträde i Racksund den 6 januari 1897.

§ 1.

Därest Svenska Missionssällskapet inrättar en missionsskola i Racksund i vilken byns svenska barn få åtnjuta undervisning, förbinda sig byamännen att för en tid av minst 5 år och därefter till dess å någöndera sidan uppsägning sker till inackordering mottaga intill 20 stycken lappbarn å 25 öre per dag för stycket och därvid lämna barnen mat, härbärg och vård i likhet med egna barn, varvid även deras kläder underhållas och gas, varemot icke nya klädespersedlar av byamännen anskaffas.

§ 2.

En av byamännen Johan Eklund förband sig att om sällskapet besluter anlägga missionsskola i Racksund och därom meddelar honom underrättelse före den 1^{sta} instundande mars, innan Mikaeli detta år hava till utyrning färdig en av honom påbörjad byggnad innehållande ett rum lämpligt till skolsal, 11 1/8 × 9 1/4 alnars golvyta minst 5 alnar invändig höjd samt bostadslägenhet för läraren bestående av två rymliga rum och kök, vilken byggnad han vore villig att till sällskapet uthyra mot en årlig hyra av 75 kronor per år såvida hyreskontrakt får uppgöras för 5 år.

§ 3.

Därest Eklund framdeles ej är villig utsträcka hyrestiden utöver i föregående paragraf sagda tid eller därest direktionen anser lokalen olämplig förbinda sig byamännen att om fem år hava ett mindre, tidsenligt skolhus uppfört i byn, såvitt direktionen därom giver besked senast tre år innan huset skall vara färdigt, och att till sällskapet

uthyra samma hus mot billig hyra, i anscende till husets kostnad proportionellt mot den av Johan Eklund nu begärda.

§ 4.

Vedhållning för den byggnad Eklund enligt paragraf 2 förklarar sig villig uthyra åtog sig samme Eklund för en tid av fem år mot en årlig ersättning av 75 kronor, varvid veden av honom levereras färdighuggen.

§ 5.

För ovanstående åtaganden, såväl byamännens gemensamma som Eklunds enskilda, gå byamännen en för alla och alla för en i borgen såsom vore det egen skuld, vilket härmed försäkras och med samtliga byamäns underskrifter intygas.

Som ovan

J. W. Eklund M. Westerlund Z. Sundström D. Sundström C. F. Westerlund

Egenhändiga namnunderteckningar intygar undertecknad, som jämväl fört protokollet

Gustaf Calleberg
kyrkoherde i Arjeplog

Detta protokoll sände Calleberg genast ned till missionssällskapet jämte en skrivelse, vari han underströk Racksunds lämplighet som förläggningsplats för en missionsskola. Flera skäl talade för denna by, framhöll han. Dels utgjordes folket där av självägande bönder i goda ekonomiska villkor dels var man i byn intresserad av att få missionsskolan dit. Man hoppades nämligen att få ha sina egna skolpliktiga barn — 11 stycken — i skolan. Ehuru utgörande blott fem hushåll var byn dock tillräckligt stor för inackordering av 20 lappbarn. Läget var passande för hela södra delen av socknens lappbefolkning och var ej olämpligt för de övriga lappbyarna. Folket i Racksund var även, påpekade Calleberg, »allmänt känt såsom jämförelsevis sedligt och mycket ordentligt».

Protokollet från Racksund föredrogs vid sammanträde med missionssällskapets direktion den 9 februari samma år varvid beslöts att till alla delar antaga och godkänna de villkor som antecknats vid sammanträdet i Racksund.

En detalj som missionssällskapet ville ha klarhet i var barnens klädsel. Calleberg svarade; »Om barnen skola vara lappklädda eller ej torde icke vara så lätt att avgöra. Det visar sig bäst, sedan de kommit till skolan. En del ha nog förut svensk dräkt en annan del åter lappsk. Kläderna kunna nog göras sedan skolan öppnats, ty så utblottade kommer de väl icke.»

Till lärare vid skolan hade Calleberg sökt få läraren Josef Lindmark i Arvidsjaur, men denne hade måst lämna återbud. Folkskollärarinnan vid Lannavara missionsskola, Anna Eliasson, utsågs av direktionen att från och med höstterminen 1897 bestrida lärarbefattningen vid skolan i Rack-

sund. Den 1 september invigdes skolan av kyrkoherde Calleberg, som i brev till direktionen skildrar händelsen.

»Sedan ps. 204:1—3 avsjungits, uppläste undertecknad ur 2 Mos. 2:9 dessa ord: »tag detta barnet och amma mig det upp, jag vill löna dig». Utgående från dessa ord sökte jag lägga så väl byns invånare som lärarinnan på hjärtat vikten av den svåra och mödosamma uppgiften att fostra de små åt Herren, den sanne barnavännen, varjämte framhölls den rika lön som en pliktrogen barnafostrare har att vänta av honom som säger »Det i haven gjort en av dessa minsta mina bröder, det haven I gjort mig». Slutligen ställdes några ord till barnen, varigenom dessa manades till trohet, flit och lydnad på det att de måtte vara mottagliga för den timliga och andliga välsignelse, som missions-skolan var ägnad att tillföra dem. Därefter nedkallades Guds välsignelse över skolan och dess verksamhet och avsjungos 5 och 6 verserna av psalmen 285. Sedan därefter lärarinnan låtit anteckna de närvarande barnen och de fått sig tiden angiven för läsningens begynnande samt en lämplig sång avsjungits, undfågades de alla av lärarinnan med kaffe och bröd — högtiden till ära och dem till icke ringa glädje. Så väl barnen som byns folk syntes alla tilltalade av den enkla högtiden och voro synnerligen glada över skolan, av vilken de hoppas mycket gott. Jag är ock övertygad att skolan kommit i goda händer och de följaktligen hava grundade skäl för sin förhoppning. Må nu Guds välsignelse förbliva över skolan, att den må bli till varaktigt gagn».

Vid invigningen hade 14 lappbarn infunnit sig. De övriga väntades något senare från Norge, där föräldrarna hade sina sommarvisten. Möbleringen i skolan var enkel. Provisoriskt hade i byn förfärdigats ett antal långbänkar, så att läsningen skulle kunna komma i gång.

Den första rapporten från skolan inhändigade missionssällskapet efter höstterminens slut år 1897, då lärarinnan avgav redogörelse för verksamheten under terminen och särskilt skildrade den julfest som nyligen firats. Efter att ha nämnt om skolans invigning skriver hon:

»Barnens antal är 20, 13 gossar och 7 flickor, de flesta ha förut läst lapska, men alla utom ett önskade nu lära sig svenska. Men att så där i en hast kasta om från ett språk till ett annat verkar i förstone hämmande på undervisningen, så har även varit fallet här. Utom lappbarnen hava i skolan undervisats 14 svenska barn. Flickorna hava undervisats i handarbete 4 timmar i veckan. Årsexamen hölls den 15 dec., då kyrkoherden Calleberg var närvarande. Julen, barnens högtid, firades vid härvarande missions-skola på ett högtidligt och för barnen alldeles nytt sätt, de flesta hava nämligen aldrig förr sett en julgran. Familjer, tillhörande Svenska Missionssällskapets Direktion och några av samma sällskaps ledamöter hade sänt upp en stor mängd allehanda vackra och nyttiga gåvor att delas ut bland barnen vid julfesten. Dagen före julaftonen hämtades sändningen från kyrkbyn, vilken ligger ungefär en mil härifrån. Kyrkoherde Calleberg hade varit så vänlig och skaffat dem från Jörns station.

På julaftonen kläddes granen, varpå de rikligt tilltagna gåvorna någorlunda jämt utdelades mellan barnen och inlades i paket åt var och en. Detta tog en ganska lång tid i anspråk, vilket för de väntande småttingarna var särdeles prövande. Dessa hade nämligen redan på morgonen gjort sig i ordning för aftonens fest. Då dagen för dem ej ville taga slut, föreslogo de att klockorna skulle föras fram och mer än en kom hit

för att fråga om ej lärarinnans klocka snart vore 6, ty det var den tid de hade fått löfte att samlas. Äntligen var allt färdigt och skolklockan ringde. I ett nu var hela skaran samlad vid skolbron. Dörren öppnades och barnen tågade in. I stum förvåning ställde de sig kring den strålande granen. De stodo där nu så tysta att man kunde höra hjärtats slag. Hade de ädla givarna kunnat se de av glädje brinnande kinderna och strålande blickarna, så hade de visst känt sig belönade för vad de gjort för dessa små. Det var i sanning en kärlekens fest. Jag tyckte mig känna en försmak av den stora dagen, då alla gudsbarn skola samlas hem och kärleken skall förena oss med vårt huvud och med varandra inbördes. Nu sjöngo vi en julsalm sedan lästes en jultext varöver jag talade några enkla ord så gott jag kunde. Flere äldre och yngre personer från byn hade även infunnit sig. Nu bjöds på kaffe över lag, av mitt eget, barnen sjöngo åter en julsång och så delades gåvorna ut bland dem. Glädjen steg nu högt. Bland gåvorna funnos även karameller, som delades ut bland alla. Jag läste nu en kort julbeträktelse och så fingo de gå omkring och betrakta granen; efter aftonbönen fingo de gå hem. Men så stor var glädjen över de sköna gåvorna, att de ej ville eller hade tid att äta kväll och alla sade, att de ännu aldrig haft så roligt. Härmed sänder jag nu mitt och barnens djupt kända tack till alla de goda givarna. Må Gud i rikt mått välsigna dem alla. Vad som göres i kärlek glömmas aldrig, vi skola säkert icke heller glömma den myckna kärlek som kommit oss till del».

Ett år senare avger lärarinnan den andra rapporten. Hon kan nu redovisa den första kullen utexaminerade.

»Av de 20 lappbarn som inskrevos i denna skola på hösten 1897, då skolan öppnades, hava nu vid slutet av höstterminen 1898 fem blivit godkända och utskrivna ur skolan. Dessa hade nämligen redan då de inskrevos inhämtat mer än småskolans kurs. Detsamma är förhållandet med tre av byns svenska barn.

De återstående femton stycken, som ännu kvarstå i skolan, kände icke alla bokstäverna då de kommo. Nu hava de dock lärt sig läsa innantill någorlunda hjälpligt, churu det varit svårt för många av dem. Men det var ej endast konsten att lära läsa, som var svår, utan kanske i lika hög grad konsten att lyda och att uppföra sig hyfsat; det tycks dock som om de lärt sig även detta nu.

I de utgångnas ställe hava fem nya blivit inskrivna vid denna vårtermins början. Med hopp om välsignelse och framgång hava vi nu åter börjat ett nytt arbetsår. Lika som föregående jul fingo vi även vid den nu gångna mottaga en mängd vackra och nyttiga julgåvor från missionsvänner i Stockholm, Skara, Gävle och Umeå. Vi hade en glad julfest, och sänder jag härmed mitt och barnens hjärtliga tack för alla de kärleks-gåvor som kommit oss till del. Gud välsigne i rikt mått de ädla givarna.

I slutet av år 1899 lämnar lärarinnan en tredje redogörelse till missionssällskapet. Missionsskolan har bemästrat de första svårigheterna, vunnit vänner i orten, julfesten har blivit en fast högtid, älskad av barnen och omhuldad av offervilliga givare. Lärarinnan skriver:

»Ljuvt är att vid blicken tillbaka på det gångna året få bekänna: Allt hitintills har Herren hulptit alla dagar och stunder både i smått och stort. Tryggt är ock att för kommande tider få tro, att Han även hädanefter skall hjälpa.

Herren har hjälpt oss och låtit oss få vara friska, så att vi kunnat arbeta i skolan hela den föreskrivna tiden. Barnantalet har under det gångna året varit 29. Alla dessa

kvarstå för det nu begynta året. Lappbarn, som underhållas av Sv. Miss. Sällskapet, hava detta liksom föregående år varit 20. Av de nio andra tillhöra de flesta byn. De flesta av dem som inskrevos 1897 äro kvar ännu. Under de fem terminer de varit i skolan hava de hunnit inhämta litet av varjehanda, bland annat även att man icke får leva alldeles såsom man själv vill utan måste taga hänsyn både till Gud och människor, fast nog var det påkostande i början, och det såg ut som om några beslutit att rädda friheten till vilket pris som helst. Så gick en och gömde sig bland buskar vid sjöstranden, där stod han och iakttog huru vi sökte honom; till sist upptäcktes han dock. En annan försvann en afton, allt letande var förgäves, men följande förmiddag funno kamraterna honom under en buske. Där hade han legat och både hört och sett huru han söktes. Vad de egentligen tänkte är ej gott att säga. Mången svår dust ha vi haft att utstå med varandra, innan de små gynnarna förstodo att lämna nästans egendom i fred. Sågo de nämligen något som föll dem i smaken så förstodo de att på ett eller annat sätt komma åt det. I lögn och förställning voro de även förfarna. Att motarbeta sådana och många andra oarter hos 10—12- och 14-åringar är ingen lätt sak. Mången gång har jag även varit nära att alldeles tappa modet och överge alltsamman. Stort är det ju likväl, om Herren vill betjäna sig av ett så ringa och onyttigt redskap som jag. Om verket krönes med framgång, så är äran hans.

Med glädje kan jag omtala, att även här finnas missionsvänner, av vilka jag fått god hjälp i arbetet. Främst bland dem må då nämnas kyrkoherde Calleberg med fru. Kyrkoherden kommer ofta hit; han frågar då alltid efter barnens flit och uppförande. Aldrig lämnar han skolan utan att hava hjärtligen uppmuntrat de flitiga och allvarliga samt uppmanat de lata och vanartiga till bättring. Församlingens länsman, von Valter, som är troende, besöker även ibland skolan. Han talar då med barnen om det enda nödvändiga och om nyttan av gudsfruktan, flit och goda seder. Herrskapet Westermarck, handlande i kyrkobyn, hava på flera sätt visat intresse för skolan. Hos dem, såväl som hos kyrkoherdens, hava barn från denna skola åtnjutit gästfrihet, då de varit på väg till eller från skolan.

Härmed får jag sända mitt och barnens djupt kända tack till alla kära vänner, som i så rikt mått sänt oss julgåvor. Och så präktiga saker sedan! Huru glad jag blev vid åsynen av de varma hemstickade strumporna, vantarna och kjolarna, kan jag ej omtala. Tack, älskade vänner i Herren! Tack även för böcker och tidningar. Och alldeles särskilt vill jag tacka den som hade sänt en stor låda med kex. Varmed skulle jag väl ha klätt granen, om jag ej haft dessa och fru Augusta Hanssons från Umeå stora karameller? Ja, för allt, allt hjärtligt tack! Jag är nästan säker om, att allt vad som är skönt, ljuvligt och gott för dessa barn tar form och gestalt uti julfesten. Den glädjas de över året om. Och frågar man dem i midsommartid, om ej sommaren är härlig. »Ja», blir svaret, »men julfesten är härligare». Det svaret gav mig åtskilligt att tänka på. Midsommarn här är ibland oförlikneligt skön, varför är då julfesten skönare? Helt säkert därför att alla dessa gåvor och ljus tala kärlekens mäktiga och härliga språk. Ja, störst av allt är kärleken. När vi i skolan läsa geografi och på kartan peka ut Stockholm, Skara, Gävle eller Umeå påminner jag dem om att de på dessa ställen äga vänner som bedja och arbeta för dem. Med strålande ögon svara då barnen: »Om vi finge se dem, så skulle vi tacka dem och säga, vi förstå att det är Kristi kärlek som tvingar Eder». Ja, må denna kärlek genomströmma oss mer och mer.

Med vördnad och tacksamhet

Anna Eliasson

Racksund i Febr. 1900

Dessa skildringar från skollivet övertygade missionsällskapet om att skolan hade en betydelsefull uppgift och att arbetet låg i goda händer. Intrycket förstärktes genom den inspektion som under dagarna den 5 och 6 mars 1901 förrättades av sällskapets sekreterare, fångpredikanten A. Löfgren. I sin redogörelse för besöket i Racksund skriver han: »När man betänker, att lärarinnan får i skolan mottaga barn som varken åtnjutit någon undervisning eller fostrats till att iakttaga höviskt skick, så måste man förundra sig över att hon lyckats få en så mönstergill ordning i skolan samt ett så tillfredsställande resultat av arbetet jämväl i fråga om god kunskap. Allt vad som här äger rum sker med heligt allvar, men i synnerhet gäller detta meddelandet av kristendomens viktiga sanningar. Ett sådant utsäde måste i sin tid bära i djupaste mening god frukt. Ovannämnda goda och mönstergilla tukt och ordning måste ock skattas såsom värdefulla frukter. Särskilt fäste jag mig vid en gosse, som varit med alltifrån skolans början och som framdeles ämnar sig till lapska seminariet i Jokkmokk för att utbildas till kateket. Han lade i dagen god kunskap, stilla allvar och hans uppförande har under hela skoltiden varit mycket gott — — —.»

Alla dessa brev och rapporter publicerades i missionsällskapets årsskrift och sporrade sällskapets vänner och gynnare att stödja verksamheten. Gåvor strömmade till skolan från skilda håll. Missionsvänner i Skara sände rikliga gåvor till julfesten, »varma präktiga plagg av ylle till både gossar och flickor samt en hel del andra nyttiga och trevliga saker» (1902). Från missionsvänner i Skara skänktes »ett mycket präktigt skioptikon med ett flertal bilder» (1904). En missionsvän i London skänkte samma år medel till präktiga yllefiltar att utdelas till fattiga lappbarn. År 1914 förärades skolan av en givarinna i Stockholm en svensk flagga, den första i byn. Flaggan hissades första gången den 6 november.

Intresset för skolan yttrade sig även i att enskilda personer och föreningar åtog sig underhållet av en »skyddsling» bland barnen. Redan från starten hade en förening i Karlstad genom fru Ida Dahlgren stått för underhållet av en tioårig lappflicka i skolan. År 1904 åtog sig föreningen »Myrorerna» i Ljusne en tioårig lappflicka och sedan utvecklades denna understödsform mer och mer. Nya namn dyka upp i redovisningarna. »Missionsvänner i Karlstad», Ekebyborna syförening, missionsvänner i Hvellinge och Fuglie (1906), Oja syförening, fröknarna Persson i Vemmenhög, Vemmenhögs arbetsförening, (1907), »några lappvänner i Karlstad gm fröken Augusta Lilliehöök», änkefru Cecilia Nilsson i Fuglie, Wimmerby Ev. Lutherska arbetsförening, (1910), Kumla kyrkliga ungdomsförening, Hellestads kyrkl. ungdomsförening, (1916), o. s. v.

Racksunds missionskola.

Med adress till dessa understödjande missionsvänner skriver lärarinnan år 1908: »O, att jag kunde visa några nykomlingar för deras välgörare! Man ser genast att de flesta sakna så gott som allt vad uppfostran heter. Det är nog en lindrigare art av små vildar man har framför sig. Men ögonen! Åh, käraste små, ack, att jag kunde giva er den ledning och hjälp, edra klart strålände barnaögon omedvetet bedja om! I skullen nog kunna bli präktiga människor. Hos eder finnes den ädlaste metall ehuru skymd av slagg. Kanske ofta när jag söker avlägsna slaggen, jag då skadar det ädla. Jag ville, om jag bara kunde, leda er så, att I bliven goda, nyttiga, arbetsamma, ordentliga, renliga och framför allt gudfruktiga medborgare, men förmågan fattas mig, ty jag är stoft, och vår tid att vara tillsamman är kort. Därför varmhjärtade välgörare, tröttnen ej att bedja och arbeta och åter bedja för de fattiga, försummade lappbarnen i Lapplands vildmarker. Vår store konung vill ej förlora någon av sina juveler.»

Liksom skolan hade sitt främsta stöd i de kristliga kretsarna ute i landet, fick den i Arjeplog ett pålitligt hägn i de fromma kretsar som väckelsen omkring år 1906 avsatte. Väckelsen nådde även Racksund och satte sin prägel på hemmen där. Söndagligen samlades byns folk till gudstjänst i skolan (byabön), ibland både för- och eftermiddag. Söndagsskola hölls för barnen vilka även eljest samlades i skolan för att läsa barn- och ungdomstidningar uppskickade av missionsällskapet. Efter slutad skolgång bereddes barnen tillfälle att på missionsällskapets bekostnad bevista konfirmationsundervisningen i kyrkostaden.

Ett omtyckt inslag i undervisningen var slöjden. Mellan klockan 3 och 5 på onsdags- och lördagseftermiddagarna undervisades flickorna i enklare handarbeten och gossarna i träslöjd. »Med stort intresse», skriver lärarinnan år 1901, »deltaga de i dessa arbeten. Vid sin ankomst till skolan kunna de vanligen inte hålla i varken synål eller strumpsticka, men innan sista året kunna de sticka åt sig strumpor och vantar samt sy en del underkläder.» Några år senare (1908) heter det: »Det är ett sant nöje att se, med vilken glädje, fart och raskhet gossarna forma motsträviga björkbitar och plankor till varjehanda saker efter modellseriens mönster. Flickorna sticka och sy med lika glädje.»

Den år 1897 gjorda överenskommelsen om lokal och inackordering stod sig icke i längden. Byamännen funno snart, att de varit för frikostiga i sina villkor. Särskilt kännbart blev avtalet för J. W. Eklund som tillhandahöll skolans lokaler, varför lärarinnan ingrep och bad missionsällskapet att höja hyresersättningen. Frågan underställdes kyrkoherde Calleberg som meddelade följande. Då Eklund uthyrde skolhuset var blott grunden till detsamma lagd. Eklund som aldrig förr låtit bygga något och var okunnig om verkliga kostnaden hade helt och hållet missräknat sig. Skolhuset jämte hemlighus och matbod hade kostat honom circa 3 500 kronor och då han nödgats leja för det mesta av arbetet, hade utgifterna blivit kännbara. Calleberg ansåg att hyran borde sättas till 250 kronor för år och ersättningen för ved till 100 kronor för år. Missionsällskapet godtog denna beräkning och utanordnade beloppen fr. o. m. år 1902. Skolhuset tarvade dock reparation. Eklund ville icke stå för den, missionsällskapet icke heller. För att icke riskera skolans indragning beviljade församlingen ett anslag å 400 kronor åt Eklund mot att han utförde reparationer till ett värde av 932 kronor.

Även inackorderingspriset visade sig vara för knappt. 1899 blev ett mycket hårt oår. Potatisskörden blev klen, kornet slog fel och priset på matvaror gick i höjden, brödet kostade 45 öre pr kilo. Å byamännens vägnar vädjade Mattias Vesterlund till missionsällskapet om förhöjning av inackorderingsavgiften och Calleberg kunde även nu vitsorda rättmätigheten i framställningen. »När racksundsborna åtog sig barnens underhåll å 25 öre pr dag», skrev kyrkoherden, »anförde de, att de väl visste att denna avgift var låg, men att då det dels var fråga om att göra missionen en tjänst och dels deras egna barn, ville de ej begära mera, isynnerhet som det upplystes, att missionsällskapet ej betalade mera t. ex. i Lappträsk.» De borde visserligen stå vid sitt åtagande, men missväxten hade drabbat hårt. Potatisen som var en huvudsaklig del av befolkningens föda hade totalt slagit fel. Den hade normalt kostat 4 kr tunnan men måste nu köpas

för 12 à 15 kr tunnan. Lika illa var det med spannmålen, Racksundsborna täckte i normala år en god del av sitt spannmålsbehov genom odling, men nu hade skörden slagit fel.

Missionssällskapet höjde ersättningen till 40 öre för dag, ett belopp som sedermera ökades till 75 öre.

År 1903 förlades en fast kateketskola till Racksund. För missionskolan innebar detta en avsevärd förbättring i undervisningshänseende. Med 20 lappbarn och 10 svenska barn från byn blev undervisningen alltför tung för en enda lärarkraft, synnerligast som många lappbarn kommo till skolan okunniga i svenska språket. En särskild lärarinna för småskolestadiet behövdes. Missionssällskapet kunde icke påtaga sig kostnaderna härför, församlingen var fattig och kyrkoherde Calleberg begärde då att en fast kateketskola måtte inrättas i Racksund på Lappmarks ecklesiastikverks bekostnad. Kungl. Maj:t beviljade medel till den föreslagna katekettjänsten den 6 febr. 1903 och samma år kom den nya skolan i gång, inrymd hos hemmansägare H. R. Öberg men sedermera flyttad till häg. Emil Sundström. Kateketen fru Sara Ruong blev skolans första lärarinna.

År 1913 beslöt riksdagen en omorganisation av lappbarnens skolundervisning. De nomadiserande lapparnas barn kommo under en särskild statlig skolorganisation och de bofasta lapparnas barn hänvisades till skoldistriktens svenska skolor. Förändringen berörde även Racksunds missionskola. Kateketskolan indrogs och det blev fråga om huru missionskolan lämpligen borde ordnas i fortsättningen. Skolrådet sökte få medel ur anslaget till Lappmarks ecklesiastikverk för inrättandet av en småskola i Racksund med samma uppgifter som den nedlagda kateketskolan men det misslyckades. Till Svenska Missionssällskapet skrev skolrådet och begärde att sällskapet måtte ombilda missionskolan till en arbetsstuga för nybyggarlapparnas barn efter mönster av Norrbottens läns arbetsstugor, men av ekonomiska skäl nödgades missionssällskapet avvisa framställningen. Lärarinnan ville ha missionskolan flyttad till byn Vaxholm, där den borde fortsätta sin verksamhet på samma sätt som förut. Skolrådet hyste delade meningar om projektet och det förföll därför.

Frågan löstes på det sättet, att kyrkostämman på skolrådets hemställen garanterade en småskollärrinnetjänst i Racksund och missionskolan inrättades som fyraårig folkskola med underlag av småskola. Missionsskolans lärarinna som ogillade den lösning frågan fått antog tjänst som lärarinna vid Lappräskes missionskola i Arvidsjaur's församling.

Den tilltagande dyrtiden under världskrigets år ställde missionssällskapets ekonomi inför stora påfrestningar. I november 1917 föreslog missionssällskapet, att Arjeplogs skoldistrikt skulle övertaga missionskolan som en

Anna Kristina Park, f. Eliasson längst t. vänster.

församlingens fasta folkskola. Särskilt betungande hade det blivit att bestrida lärarlönen med missionsmedel, när dessa löner genom dyrtidstillägg sprungo i höjden. Skoldistriktet kunde efter övertagandet av skolan erhålla statsbidrag till lärarlönen och missionssällskapet kunde nyttja de frigjorda missionsmedlen till ökad inackorderingsverksamhet, som mera stämde med sällskapets uppgifter. Arjeplogs skolråd kom med ett motförslag. Det ville att missionssällskapet skulle upprätta ett barnhem i kyrkostaden för de bofasta lapparnas skolpliktiga barn. Barnen skulle därigenom få tillfälle att bevista undervisningen i kyrkostadens folkskola.

Frågan löstes genom en kompromiss. Missionssällskapet överlät missionskolans tillgångar till skoldistriktet utan ersättning men åtog sig lappbarnens inackordering jämte ett årligt bidrag till skolan på 500 kronor. På dessa villkor övergick missionskolan till en skoldistriktets folkskola från och med år 1919.

Därmed var missionskolans tillvaro förbi. Missionssällskapet fortfor ännu flera år att lämna ett bidrag å 500 kronor till Racksunds skola, men med stigande statsbidrag indrogs det. Även statens bidrag till skolbarnens inackordering växte, varför missionssällskapet lade om sin verksamhet jämväl på denna punkt. Från och med år 1932 lämnar sällskapet bidrag

Lydia Lundmark.

till lapska skolbarns beklädnad både vid Racksunds skola och andra kommunens skolor, där barn av lapska föräldrar äro intagna för undervisning.

Missions skolans lärare:

Anna Kristina Park, f. Eliasson var född den 8/11 1861 i Jokkmokk. Föräldrar voro lappmannen Elias Larsson Tullnär i Murjek och h. h. Walborg Andersdotter från Gellivare församling. Efter folkskollärarynneexamen i Umeå den 27/5 1882 tjänstgjorde Anna Kristina Eliasson som e. o. lärarinna vid folkskola inom Jokkmokks församling från hösten 1882 till våren 1885 samt som övningslärarinna vid Mattisuddens lapska småskollärarynneseminarium, var under tiden 11/1 1887—12/8 1890 lärarinna vid Mattisuddens lapska missionskola, fr. o. m. höstterminen 1890 t. o. m. vårterminen 1897 lärarinna vid missionskolan i Lannavara by i Jukkasjärvi församling och tillträdde den 1 september 1897 lärarinnetjänsten vid Racksunds missionskola. Från tjänsten i Racksund avgick hon den 1/7 1915 för att bli lärarinna vid Lappträskss missionskola i Arvidsjaurss församling, där hon stannade till sin avgång med pension den 31 dec. 1919.

Ingick år 1907 äktenskap med kateketen Gustaf Lars Larsson Park, f. 1886, vilken efter akademiska studier prästvigdes och år 1927 blev kyrkoherde i Stensele församling.

Lilly Lundström.

Efter fru Parks avgång uppehölls lärarinnetjänsten tillfälligt av småskollärarynnan Jenny Maria Nilsson.

Lydia Maria Lundmark, f. 17/11 1895 i Arjeplog, dotter till häg. Abraham Lundmark i Jäkkvik och h. h. Sara, f. Læstander, avlade folkskollärarynneexamen i Umeå den 7/6 1916, tjänstgjorde som e. o. lärarinna vid Racksunds missionskola fr. o. m. den 1/7 1916 och blev ordinarie där den 1/7 1917 men avgick den 31/12 1917 till lärarbefattning i Älvsby församling.

Lärare vid kateketskolan i Racksund.

Sara Kristina Ruong, f. Johansson Ht 1903—Vt 1905, Gustav Lars Larsson Park Ht 1905—Vt 1906 (tjänstledig för studier 1/7 1906—Vt 1908 med småskolläraryn Johän Algot Holmström som vikarie), Ht 1908—Vt 1909 (tjänstledig för studier Ht 1909—Vt 1914 med småskolläraryn Jenny Maria Nilsson som vikarie till Vt 1914, då kateketskolan indrogs och ersattes med småskola).

Lärare vid småskolan i Racksund.

Jenny Maria Nilsson Ht 1914—Vt 1915 (vik. vid miss. skolan Ht 1915—Vt 1916), Vendla Karolina Lundmark Ht 1915—Vt 1916, Jenny Maria Nilsson Ht 1916—Vt 1917, Lilly Katarina Lundström Ht 1917—Vt 1918.

39. Från lappskola till nomadskola.

Under 1800-talets senare del hade i lappmarksförsamlingarna utvecklats sig en mängd olika former för de lapska barnens skolbildning. Det fanns fasta lappfolkskolor, flyttande kateketskolor, enskilda skolor och barnhem vilka i regel drevs av någon missionsorganisation, i de nordligaste trakterna bedrevs undervisningen vid s. k. vinterkurser, ibland bereddades lappbarnen skolgång i svenska skolor, men det inträffade även att de blevo helt och hållet utan skolundervisning. Olägenheten av denna organisatoriska splittring var uppenbar, och då undervisningen många gånger gav anledning till allvarliga erinringar, framträdde behovet av en omreglering av det lapska undervisningsväsendet allt starkare.

I december 1907 anmodade Kungl. Maj:t domkapitlet i Luleå att utreda och avgiva förslag till lappskolornas omorganisation. Domkapitlet uppdrog utredningen åt biskop O. Bergqvist, vilken i sin tur med vederbörligt tillstånd kallade folkskoleinspektörerna K. Lor. Österberg i Lycksele och kyrkoherde Vitalis Karnell i Karesuando att biträda sig i arbetet.

Under resor sommaren 1908 i Ume lappmark och följande vinter i Jukkasjärvi, Gellivare och Jokkmokks socknar besökte utredningsmännen olika lapska skolor och dryftade aktuella skolfrågor med lapparna. I mars år 1909 sammanträdde de i Arjeplog för att slutföra undersökningarna. Därvid besöktes i studiesyfte lappfolkskolan å kyrkoplatsen, ett par flyttande kateketskolor, Svenska missionssällskapets skola i Racksund samt den fasta kateketskolan därstädes. I samråd med kyrkoherde Gustaf Calleberg granskades ett preliminärt förslag till revision av lappmarksreglementet. Stor hänsyn lär därvid ha tagits till de synpunkter som Calleberg framförde. Biskop Bergqvist meddelar själv i sitt utlåtande, att en del ändringar vidtagits i det ursprungliga förslaget på grund av de upplysningar som lämnades vid besöket i Arjeplog.

De brister som utredningen funnit i den gällande lappskoleorganisationen sammanfattades i fyra punkter.

1. »Lappskolorna med sin helårsläsning och femåriga skoltid bidra till att avvänja lapparnas barn från nomadlivet och rensköteln.»

Sedan lappbarnen tillbragt lång tid i timrade hus med väl ombonade rum och varma bäddar, voro de mindre skickade för det hårda livet i skog och fjäll med långa ansträngande vandringar och de tunna tält-

kåtorna som bostäder. Många lappbarn hade därför efter skoltidens slut föredragit att taga tjänst hos bönder och nybyggare eller slagit sig på annat kroppsarbete i stället för att bli nomader och ägna sig åt rensköteln. Vid övergång till bofast levnadssätt råkade lapparna vanligen i största fattigdom och elände, ty de saknade sådana egenskaper som fordras för ett regelbundet och tungt kroppsarbete. De lappar som togo tjänst hos andra lappar kunde däremot skaffa sig en god utkomst. Även om de saknade renar, kunde de så småningom skaffa sig en hjord och bli sina egna, ty i lönen ingick vanligen några renar årligen. Skulle rensköteln kunna bedrivas med framgång finge lappen icke bli förvekligad genom långvarig vistelse bland bofasta. De renägande lapparna klagade ofta över bristen på tjänstefolk. Ungdomens avvänjning från nomadlivet vore till största skada. Under gynnsamma förhållanden var rensköteln en synnerligen givande näring, ur nationalekonomisk synpunkt av stor betydelse.

2. »Så som lappskolorna hittills varit organiserade ha de icke förmått draga till sig något större antal lärjungar från den nomadiserande befolkningen.»

Det hade visat sig, att minsta antalet elever utgjordes av barn till verkliga flyttlappar. Uppgifter hade införskaffats om de avgående eleverna under tioårsperioden 1900—1909. Från Arjeplogs lappfolkskola meddelades följande siffror:

Barn av	nomadlappar	bofasta lappar	svenska
1900	1	13	10
1901	1	12	5
1902	2	12	8
1903	2	12	12
1904	1	14	15
1905	—	14	18
1906	—	14	16
1907	1	14	16
1908	1	15	19
1909	1	15	19

Den slutsats som måste dragas av dylika siffror var, att lappfolkskolorna i sin dåvarande form saknade existensberättigande. De främjade icke i nämnvärd grad undervisningen av flyttlapparnas barn, ehuru de voro avsedda för dem. De bofasta lapparnas barn däremot kunde, ansåg man, utan olägenhet undervisas i de allmänna folkskolorna tillsammans med den övriga bofasta befolkningens barn. Därest dessa lappbarns föräldrar

Kåtaskola. Biskop Bergqvist, kateketen och enda eleven.

voro medellösa borde bidrag lämnas till barnens inackordering vid skolan, vilket bleve billigare än att underhålla särskilda skolor för dem. De s. k. vinterkurserna hade i högre grad än lappfolkskolorna frekventerats av nomadlappars barn.

3. »Kateketskolor användas i för liten utsträckning och kateketerna sakna ofta kompetens att undervisa.»

I flera lappmarksförsamlingar hade kateketundervisningen i lapparnas kåtor och vid deras visten alldeles kommit ur bruk, vilket varit till stor skada för barnen. I åtskilliga fall hade kateketen saknat utbildning för sitt kall, och de kateketer som skaffat sig utbildning hade i regel icke varit hågade att för en ringa lön begiva sig till flyttlapparna och följa dem på deras flyttningar.

4. »Ett stort antal barn hava med den nuvarande organisationen av lapps-koleväsendet blivit utan undervisning.»

Detta påstående stöddes av siffermässiga uppgifter från en del lappmarksförsamlingar, dock icke från Arjeplog.

De brister som sålunda konstaterats pekade på nödvändigheten av en bättre undervisning åt flyttlapparnas barn men så anordnad att barnen icke drogos från nomadlivet. Bättre undervisning kunde vinnas genom utvidgad användning av kateketskoleformen samt genom skolor efter mönstret av vinterkurserna i Jukkasjärvi. Säkrast bevarade man barnen vid nomadlivet om man slopade samundervisningen av flyttlapparnas och de bofastas barn och förkortade läsningen vid de fasta lappfolkskolorna till

tre månader. Beträffande undervisningsspråket uttalade utredningen att det borde vara lapska, åtminstone i de fall då undervisningen förut ägt rum på detta språk eller när föräldrarna begärde undervisning på lapska språket för sina barn. »Det fäderneärvda språket är ett av de verksamaste medlen att bevara lappstammen från att uppslukas af andra folkelement och gå under genom beröringen med deras kultur.» Avgörandet om undervisningsspråket borde lämpligen ligga hos inspektör och domkapitel.

En viktig princip i det förslag som framlades var sålunda att undervisningen av flyttlapparnas barn hölls åtskild från de bofasta barnens. Till flyttlapparnas kategori borde dock hänföras de lappar som voro på väg att övergiva nomadlivet eller tämligen nyss övergått till bofast levnadssätt. Genom samundervisning med nomadernas barn kunde man vinna att dessa lappars barn bevarades vid eller övergingo till nomadlivet.

Den grundläggande undervisningen borde ske vid en treårig kateketskola såsom underlag för lappfolkskolan och helst äga rum i särskilda skolkåtor vid lappvistena. Undervisningen borde omfatta innanläsning, kristendoms-kunskap, huvudräkning, skrivning och sång samt om möjligt även lappslojd. Årliga lästiden föreslogs till 28 veckor eller 168 läsdagar med 4 à 5 timmars daglig undervisning. Skolplikten skulle inträda vid fyllda 8 år och räcka till och med barnets fjortonde år. Kompetensvillkoren för lärare vid kateketskola skärptes. Utom god karaktär och foglighet i lynnet skulle han inneha betyg över avlagd examen vid småskoleseminarium eller särskild nio månaders seminariekurs. Rätt att dispenserä från dessa bestämmelser skulle tillkomma domkapitlet. Antalet kateketskolor borde bestämmas av domkapitlet i mån av behov. De beräknades för hela lappmarken till 16 stycken, varav i Arjeplog högst tre.

Fortsatt undervisning för de barn som genomgått kateketskola skulle lämnas i lappfolkskola under tre år. Årliga lästiden där borde vara 3 à 4½ månader. Modellen var de s. k. vinterkurserna. Nio sådana skolor beräknades komma till stånd, därav en i Arjeplog. Barn som inskrivits i lappfolkskola borde dock å tid då denna skola ej var i verksamhet erhålla repetitionsundervisning i kateketskola, om det uppehöll sig vid kateketviste. Den tidigare omhuldade principen att lapparna på egen bekostnad eller med något mindre bidrag skulle hålla sina barn i skolan lämnades nu helt och hållet. Det föreslogs i stället att inackorderingsbidrag skulle utgå till alla barn under tiden i lappfolkskolan. Man räknade med ett bidrag på 15 kronor per barn och tänkte sig särskilda hushåll för lappbarnen vid skolorna med kåtabostäder och någon lappkvinna eller lappfamilj som föreståndare. En viss kompensation för denna ekonomiska eftergift erhöles i de skärpta bestämmelser som infördes mot föräldrar

Arjeplogs lappskola 1928.

som tredskades att sätta barnen i skola. På anmälan av skolrådet kunde Konungens Befallningshavande ofördröjligen låta skilja barnen från hemmet och på föräldrarnas eller det allmännas bekostnad inackordera dem för skolgång.

Den största svårigheten beredde lappfolkskollärarens tjänstgöring. Vid lappfolkskolan blev hans tjänstgöring i regel inskränkt till tre månader. Man föreslog därför en bestämmelse varigenom han förpliktigades att »till undervisning mottaga andra skolpliktiga barn och särskilt sådana som bo aflägsset från skola». Det förefaller som om därmed åsyftades någon slags hjälpklassundervisning, som den moderna termen lyder. Det heter nämligen i motiveringen: »Häraf vinnes ock den fördelen, att dessa barn, som i regeln äro efterblifna, ej förrycka undervisningen vid andra skolor».

När betänkandet i sin slutliga form underställdes de lokala instanserna för yttrande gjorde kyrkoherde Calleberg för Arjeplogs vidkommande vissa erinringar. Han ansåg sig icke kunna godtaga motiven för slopandet av samundervisningen mellan svenska och lapska barn. »Under de 20 år jag varit anställd som kyrkoherde i Arjeplog har jag icke kunnat finna fall, där fast skola dragit barn från nomadlivet, utan de flyttlappbarn som gått i de fasta skolorna ha i regeln återvänt till nomadlivet och i de

undantagsfall, då så ej skett, ha andra förhållanden inverkat, som med all säkerhet skulle ha dragit samma barn från nomadlivet, äfven om de åtnjutit undervisning endast i kateketskola. Erfarenheten har ock visat, att där fattigdom och brist på renar rådt, ha äfven af kateketerna undervista barn oftast tagit tjänst hos bofasta och ej hos nomader.»

Även beträffande de brister som utredningen konstaterat hos den gällande organisationen anmälde Calleberg reservation för Arjeplogs del. Nästan alla flyttlappars barn i socknen hade erhållit årlig undervisning. Orsaken till de redovisade bristerna låg icke i de gällande bestämmelserna utan i den omständigheten att de icke tillämpats. Även utredningens mening om kateketerna nagelfors. Den konstaterade bristen på kateketer, sade Calleberg, berodde på att stipendierna för de blivande kateketerna varit för låga. Den berodde icke på löne- eller tjänstgöringsvillkor. I Arjeplog hade kateketerna funnit sig väl i sina befattningar.

Enligt förslaget skulle på Arjeplogs socken komma två, högst tre kateketskolor. Detta antal måste betecknas som alldeles för lågt, påpekade Calleberg, ty arjeplogslapparna flyttade icke i byalag som fallet var på andra håll utan så spridda att barn från flera familjer sällan kunde samtidigt samlas till en kateketskola. Skolgången måste ofta utsträckas över en lång följd av år. Sålunda hade av 24 flyttlappbarn, födda i Arjeplog under femårsperioden 1889—1903, ett barn undervisats under en tid av sex år, tre barn under en tid av sju år, fyra barn under åtta års tid, sju barn under nio års tid och nio barn under en tidsrymd av tio år. I regel hade sålunda flyttlapparnas barn undervisats till högre ålder än fjorton år. Skulle undervisningen, såsom utredningen föreslagit, inskränkas till sex år, måste antalet kateketer bibehållas, annars riskerade man att lapparnas kunskapsnivå komme att sjunka.

Biskop Bergqvists utredning hade utmynnat i ett utkast till ny lydelse av §§ 15—54 i 1896 års lappmarksreglemente. Det antogs utan väsentliga justeringar. Den mest märkbara förändringen var att beteckningen på skolorna ändrades till vandrande nomadskola och fast nomadskola. Förslaget fastställdes den 12 september 1913.

Den nya organisationens genomförande ankom på vederbörande domkapitel. I januari 1914 anmodade Luleå domkapitel folkskoleinspektörerna att höra skolråden och avgiva förslag till skolornas anordning i de olika distrikten. Särskilt skulle utredas behovet av vandrande nomadskolor. Domkapitlet räknade med inalles 18 sådana skolor, därav 3 i Arjeplog.

I ett utförligt yttrande utvecklade skolrådet i Arjeplog sin syn på saken.

Erfarenheten hade visat, sade skolrådet, att en del lappar övergått från nomadlivet till bofast levnadssätt men ändå behållit lapskt språk och

lapska seder. Från dessa hushåll hade de egentliga flyttlapparna erhållit tjänare och en del av barnen i dessa hem hade till och med blivit självständiga nomader. Skolrådet beslöt därför att upptaga dessa familjers barn i förteckningen över barn av flyttlappar. Däremot uteslöt man barnen till sådana från nomadlivet till bofast levnadssätt övergångna lappar som blivit så försvenskade att de måste betraktas som bofasta. Det antal barn som skulle undervisas i vandrande och fasta nomadskolor utgjorde då för Arjeplogs del 52. Av dem hänfördes med stöd av lappkateketernas upplysningar 31 till vandrande nomadskolor. På grund av den bland arjeplogslapparna rådande seden att icke följas åt utan flytta mestadels en och en familj kunde de 31 barnen icke fördelas på färre stationer än c:a 20. Med tre vandrande nomadlärare skulle det bli blott fyra veckors årlig undervisning för varje barn eller på tre år 12 veckor, en högst otillfredsställande anordning. Minst fem vandrande nomadskolor behövdes, om lapparnas bildningsnivå icke skulle sjunka. Det bleve likväl icke mer än sju veckors årlig undervisningstid åt varje barn i dessa skolor. Då alla som anmält sig som sökande till vandrande nomadlärartjänst voro slöjddkunniga äskades anslag till slöjdundervisning med 100 kronor i arvode till varje lärare och 15 kronor årligen till slöjdmateriel i varje skola. Två skolkåtor begärdes. Förut fanns det tre sådana.

Till den fasta nomadskolan hänvisades 15 barn. Sex ansågos så långt komna, att de icke lämpligen borde intagas i nomadskola utan fullborda sin skolgång i svensk skola. Nyuppsättning av sängar begärdes för de femton barnen, de gamla sängarna ansågos ohygieniska. Anslag rekvirerades till slöjdundervisning för både gossar och flickor. Undervisningen vid den fasta nomadskolan föreslogs omfatta tiden från den 14 september till omkring den 20 december. Till utfyllnad av lärarens tjänstgöring begärde skolrådet, att ett mot de ordinarie eleverna svarande antal fattiga skolpliktiga barn av bofasta lappar måtte få intagas i skolan under tid kurs för flyttlappars barn icke påginge.

Slutligen upprättade skolrådet förslag till tjänsterna vid de vandrande nomadskolorna. Det upptog de förutvarande kateketerna. En av dem, Lars Nilsson Ruong, saknade examen men ansågs av skolrådet skickligare än en del av de examinerade. Fem ordinarie vandrande nomadlärare borde förordnas.

Domkapitlet ville icke gå med på fem vandrande nomadskolor för blott 31 barn. Skolrådet borde anlita den utväg som anvisades i reglementet och inackordera flyttlappars barn även vid vandrande nomadskola. Nytt förslag borde upprättas med beaktande av denna bestämmelse. Vid den fasta nomadskolan finge icke beredas friplats för flera barn än som

enligt förutvarande ordning intagits där. Anslag kunde icke påräknas för mer än tio barn.

Skolrådet kämpade för sitt yrkande om de vandrande nomadskolorna. Vid sammanträde den 15 maj 1914 beslöt det att vidhålla sin mening och betonade, att skolstationerna vid dessa skolor icke borde göras kortare än i medeltal sju veckor. Visserligen bleve det billigare med fyra vandrande nomadskolor samt inackordering av fem barn vid dem i stället för fem skolor men skolrådet ville icke inskränka antalet vandrande nomadskolor, »enär afstånden mellan hem och skola då blefve för långa och nomaderna äro ovilliga att skaffa sina små skolpliktiga barn lång väg till skolan och där inackordera dem». Vid försvaret för sin ståndpunkt föll skolrådet också tillbaka på reglementets bestämmelse att de vandrande nomadskolorna skulle lämna repetitionsundervisning åt de fasta nomadskolornas lärjungar under den tid då fast nomadskola icke var i verksamhet. Om antalet vandrande nomadskolor minskades inskränktes i samma mån dessa lärjungars undervisning, ty enligt reglementets bestämmelser kunde inackordering av dessa barn icke ske vid vandrande nomadskola. De skulle ju undervisas i vandrande nomadskola endast då de vistades i närheten av sådan skola. Och så återkommer skolrådet till den gamla visan. »I denna socken flyttar hvarje nomadfamilj i regeln ensam för sig, hvilket påstås icke vara fallet i andra lappmarkssocknar. Häraf blir följd, att antalet vandrande nomadskolor här bör vara jämförelsevis större än annorstädes.»

Genom beslut den 28/10 1914 fastställde domkapitlet antalet vandrande nomadlärare i Arjeplog till fyra. Till innehavare av befattningarna utsågos Sara Kristina Ruong, J. Persson Kaddik, Anders Johansson och Elsa Modig, f. Larsson. Närmare föreskrifter beträffande tjänstgöringen fastställdes av domkapitlet sedan skolrådet beretts tillfälle att yttra sig.

Enligt de sålunda stipulerade bestämmelserna tillkom det skolrådets ordförande att före varje läsårs början fördela på de vandrande nomadlärarna »de skolpliktiga barnen av nomadiserande föräldrar och före detta nomadiserande föräldrar, så vitt dessa senares levnadssätt och språk fortfarande är så lapskt, att återgång till nomadliv från deras familjer möjligen kan vara att beräkna, och så vidt barnen ej överförts till fast nomadskola». De på en lärare fördelade barnen skulle sedan uppdelas i vissa grupper, omfattande de barn som kunde undervisas på en station. »Med station menas ej här att läraren får stanna på ett ställe utan blott, att han får behålla samma barn, om han ock under tiden, han har dem, måste i följd av lapparnes vandringar byta om uppehållsort.» Åt läraren överläts att fördela den årliga lästiden med lika långa delar å varje station. Därvid skulle iakttagas, att läsningen om möjligt fördelades med en del å höst-

terminen och en del å vårterminen, »på det att läraren må oftare än eljest skulle bli fallet återkomma och söka uppväcka barn och föräldrar till hemläsning mellan skoltiderna». Så vitt möjligt borde tillses, att de vandrande nomadskolorna under den tid då fast nomadskolekurs pågick stationerades å sådana ställen där de till fasta nomadskolan hörande barnen icke hade sina hem. Syftet med denna anordning var, att dessa barn under tiden mellan de fasta nomadskolekurserna måtte få tillfälle till repetitionsundervisning vid de vandrande nomadskolorna. Det inskräptes, att stationerna så mycket som möjligt måtte väljas med hänsyn till lapparnas flyttningar.

I anslutning till dessa bestämmelser fastställde Arjeplogs skolråd för läsåret 1914—1915 följande stationer för de vandrande nomadskolorna.

J. P. Kaddik: i Akkajaur, Alle och hos P. A. Storm.

Elsa Modig: i Maskaur, Sautel och hos Anders P. Spjellok.

Sara Ruong: i Harrok, vartill skulle höra Per Lars Bengtssons och Lars Bengtssons barn, samt Kiebnoluokt.

Sara Stina Stokki: hos Per Nilsson Sjaggo, i Västerfjäll och hos Jonas Eriksson Steggo.

Anders Johansson: vid fasta nomadskolan, i Lillviken och hos Sjul Andersson.

Läsningen å varje station skulle omfatta 56 läsdagar om året, fördelade å hösttermin och vårtermin men så lång tid som möjligt under höstterminen på de stationer, å vilka barn tillhörande fasta nomadskolan icke funnos.

Vid den fasta nomadskolan vållade övergången till den nya ordningen vissa svårigheter. Lappfolkskolläraren hade tillsatts under uppgift att undervisningen skulle meddelas på svenska språket. Det hade också undervisats på detta språk när de intagna eleverna i regel varit kunniga i svenskan, men vid den första nomadskolekursen efter reformen visade det sig att barnen erhållit förberedande undervisning blott på lapska. Flera av dem voro så okunniga i svenska, att de icke ens förstodo frågorna på detta språk. Läraren hade bjudit till att undervisa på lapska, men då han endast i sin ungdom läst lapska och det på en annan dialekt än den i Arjeplog gängse, nödgades han anmäla, att han icke kunde nöjaktigt undervisa på lapska språket. En del lappar hade åhört lektionerna och förklarade sig missnöjda med undervisningen. De kunde icke förmås att låta barnen stanna i skolan med mindre skolrådet förordnade en lärare som vore mäktig att undervisa på lapska språket. Skolrådets ordförande, den ende i skolrådet som kunde lapska, hade åhört flera lektioner och funnit att undervisningen icke kunde ske på svenska och att den, om den bedrevs

Petrus Pettersson med lappskolans elever.

av dåvarande läraren på lapska språket, icke kunde föra barnen nöjaktigt framåt. Skolrådet nödgades låta en av de vandrande nomadlärarna omedelbart övertaga undervisningen i den fasta nomadskolekursen och hemställde till domkapitlet att denna anordning måtte få gälla till dess att den ordinarie läraren visade sig i stånd att undervisa på lapska språket. Under tiden borde han vara skyldig att närvara vid de lektioner som den lapskkunnige läraren höll och därigenom vinna ökad färdighet i lapskan. Domkapitlet gillade åtgärden men begränsade den till en hösttermin.

En annan svårighet vållades av reglementets bestämmelse att läraren vid den fasta nomadskolan skulle vara skyldig att efter den fasta nomadskolekursen utfylla sin årstjänstgöring med undervisning av avlägset boende barn som inackorderades i eller vid den fasta nomadskolan. Denna bestämmelse utslöt den anordning som sedan år 1901 praktiserats med vederbörligt tillstånd, nämligen att lappfolkskolläraren fungerade som lärare för de svenska barn som genomgått kyrkoplatsens småskola. Skolrådet begärde därför att denna praxis måtte få fortfara under den tid av året, då fast nomadskolekurs icke pågick. Domkapitlet gick med härpå.

Vid lappfolkskolan hade slöjdundervisning meddelats men för flickorna hade det varit den i svenska skolor vanliga skolslöjden. Enligt de

nya bestämmelserna skulle lapsk slöjd övas vid den fasta nomadskolekursen och det var den förutvarande slöjdlärarinnan, fru Lundqvist, icke kunnig i. Hon uppsades därför från sin befattning och i hennes ställe förordnades sömmerskan Maria Kristina Persson.

Förslag till lärokurser vid de nya nomadskolorna uppgjordes av prästerskapet i samråd med folkskolläraren P. Pettersson och kateketen Anders Johansson och fastställdes av domkapitlet den 31/12 1914.

Den lokala ledningen av nomadskolorna låg efter 1913 års reform fortfarande hos skolrådet och dess ordförande. Deras befattning med nomadskolorna varade ett par år, till år 1916, då särskild inspektion för nomadskolorna inrättades. Under denna tid förknippades åtminstone i Arjeplog skolrådets uppgift med åtskilliga bekymmer. Särskilt besvärligt var det vid den fasta nomadskolan.

Den ordinarie läraren, folkskollärare Pettersson, kunde trots allvarliga bemödanden att förkovra sin färdighet i lapskan icke tillfredsställa lapparnas krav på undervisningen i skolan. De klagade både muntligen och skriftligen hos skolrådet. Pettersson ansåg, att lapparnas missnöje bottnade i deras otillfredsställdhet med den nya skolorganisationen och i deras önskan att få en av sitt eget folk som lärare. »Det måste vara en genuin lapp, som skall vara lärare för flyttlapparnas barn. Eljest skola de aldrig sluta med sitt bråk och sina klagomål.» I en till Konungen ställd skrivelse begärde han, att skolan under den tid han hade kvar som lärare måtte få fortfara som förut och han själv vara befriad från undervisning på lapska språket. Skolrådet insände skrivelsen till domkapitlet och begärde, att fasta nomadskolekursen måtte få inställas under de få år Pettersson hade kvar att tjänstgöra. Dessa framställningar återsände domkapitlet till Arjeplog. Däremot beviljade domkapitlet en samtidig framställning från skolrådet att nomadläraren Anders Johansson måtte interimistiskt få leda fasta nomadskolekursen hösten 1915.

Skolrådet gav sig dock icke. I oktober 1915 ingick det med en likadan framställning som den återsända men nu direkt till ecklesiastikdepartementet. Den 21 januari 1916 lämnade Kungl. Maj:t bifall till densamma. För tiden till sin pensionering var Pettersson därmed befriad från undervisning i nomadskolekursen.

Innan besked om detta beslut blivit känt i Arjeplog, ingavs i februari 1916 en petition till Konungen, underskriven av samtliga fjällappar i Arjeplog. De begärde slopandet av den fasta nomadskolekursen och dess ersättande med två vandrande nomadskolor. Som motiv anfördes, att den nya organisationen utgjorde en försämring av nomadbarnens undervisning.

I Arjeplog hade förut existerat 6 flyttande kateketskolor för flyttlapparnas barn. Nu hade man en fast nomadskola och 4 flyttande nomadskolor, men då en vandrande nomadlärare avdelats under höstterminerna för fasta nomadskolan, var antalet vandrande nomadskolor under den tiden blott tre. Man pekade även på att föräldrarna fingo vidkännas långa och kostsamma resor för barnens framskaffande till den fasta nomadskolekursen. De föräldrar som icke fingo sina barn antagna som frielever betungades dessutom med dryga utgifter för barnens inackordering.

Skolrådet tillstyrkte framställningen »enhälligt och på det livligaste». Det hade alltid ställt sig tveksamt till de förmaner som omorganisationen skulle innebära, och under de två år som den tillämpats, hade erfarenheten visat huru olämplig den var. Skolrådet hemställde, »att lappfolkskolan i Arjeplog finge återgå till den verksamhet den haft så länge någon kan erinra sig».

Kungl. Maj:t lämnade den 8 december 1916 framställningen utan åtgärd.

Svårigheter yppades även annorstädes än i Arjeplog, när 1913 års nomadskoleorganisation skulle genomföras. Lapparna ville ogärna acceptera den nya ordningen. En olägenhet var att nomadskolornas inspektion var knuten till folkskoleinspektörerna. Fem olika inspektörer inspekterade var sitt område av Lappmarken. Härigenom äventyrades enhetligheten i det lapska skolväsendet. Inspektörerna hade också svårt att hinna med alla sina uppgifter. Domkapitlet i Luleå gjorde därför framställning om tillsättandet av en särskild nomadskoleinspektör. Den 1 september 1916 fastställde Kungl. Maj:t instruktion för en sådan tjänst och samtidigt verkställdes en viss omarbetning av förordningen om nomadskolorna. Den betydelsefullaste ändringen var, att den lokala ledningen av nomadskoleverksamheten genom skolråd och kyrkoherde slopades. Nomadskolorna ställdes direkt under nomadskoleinspektören och domkapitlet.

Men 1916 års stadga för nomadskolorna inleddes en ny fas i det lapska undervisningsväsendet. Det kan därför vara lämpligt, att låta framställningen av Arjeplogs lappskola göra halt vid denna milstolpe i lappskoleväsendets utveckling.

Att de förändringar beträffande lappskolorna som ägde rum vid denna tid icke sågos med blida ögon av dem som burit mödan för lappbarnens undervisning i Arjeplog, visade sig vid 1917 års visitation i församlingen, då nomadläraren Anders Johansson »uttalade som önskemål, att undervisningen fortfarande finge skötas av endast vandrande lärare, då det nyorganiserade nomadskoleväsendet snarare droge bort från nomadlivet». Samma inställning röjer sig även i de ord varmed v. pastor Axel Calleberg

redovisar reformen i sin ämbetsberättelse år 1922: »Nomadbarnen stå alldeles fjärran från skolrådets kontroll, säkerligen till skada för deras skolundervisning».

Den så att säga renodling av nomadsynpunkten på lappbarnens undervisning som ägde rum i och med den nya organisationen innebar för lappmarksförsamlingarna att de fingo att ekonomiskt ansvara för ett större antal fastboende lappars barn, då det gällde undervisning och skolväsende. Förut hade dessa barn erhållit sin skolgång på det allmännas bekostnad, då lappskoleväsendet bekostades helt av medel från Lappmarks ecklesiastikverk. Nu måste barnen inlemmas i församlingens skolväsende och belasta skolstatens utgiftssida. I december år 1917 såg sig Arjeplogs församling nödsakad att inrätta en ny flyttande mindre folkskola med skolstationer i Västerfjäll och Harrok, »enär å dessa ställen finnas flera lapska barn, som förut åtnjutit undervisning i nomadskolan».

Församlingen sökte dock hålla sig skadelös för den mistade förmånen av att få undervisning för bofasta lappars barn i nomadskolan. Vid inrättande av tvenne flyttande folkskolor och en småskola i Racksund gjordes framställning om ett extra statsbidrag till dessa skolor. Som skäl här för åberopades just den omständigheten, att lappbarn som förut på allmän bekostnad undervisats i de lapska skolorna nu måste beredas undervisning i skoldistriktets skolor och öka församlingens utgifter. Bidraget beviljades också.

År 1919 gjordes av skolrådet ett sista försök att få plats för bofasta lappars barn i den fasta nomadskolan på kyrkoplatsen. Skolrådet framhöll, att lappskolan så länge man kunde minnas lämnat undervisning åt bofasta lappars barn och att omorganisationen av det lapska skolväsendet kastat över på skoldistriktet en synnerligen tung börda, när dessa barn utestängdes från lappskolan. Utrymme kunde utan svårighet beredas i det präktiga skolhuset för 10 frielever, utvalda bland bofasta, fattiga, från skola avlägset boende skolpliktiga lappbarn. De skolpliktiga nomadbarnen voro till antalet blott 18 under det att skoldistriktet hade icke mindre än 107 barn av bofasta lappar i skolåldern. För nomadbarnens del hade redan beviljats medel till skol- och hushållskåtor, men de bofasta barnens inackordering beredde distriktet stora svårigheter. Så till vida vann framställningen gehör, som intagning beviljades för kategorin bofasta lappars barn, »i den mån platserna ej upptagas av nomadbarn». Förmånen blev av ringa praktiskt värde.

I nomadskolan tjänstgjorde folkskolläraren Pettersson till sin avgång med pension år 1921. Där pågick sålunda dels svensk folkskola under

Petterssons ledning, varvid eleverna utgjordes av kyrkoplatsens svenska barn jämte en del å nomadskolan intagna barn av fastboende lappar, dels fast nomadskola i 3 månaders tid årligen under nomadläraren A. Johanssons ledning. Efter Petterssons avgång flyttade den svenska folkskolan över till småskolehuset, och nomadskolans organisation kunde fullföljas.

KÄLLHÄNVISNINGAR

- Inledning.* Sid. 5—6 Wiklund: Nomadsk. läseb. III s. 6—7, 69—78, 266—275; Bergman: Ant. om Lappm. . . ; Grundström: Barnaundervisningen i en lappmarksförsamling, Uppsala 1942 s. 12; Lundström: Vem var . . . Sid. 6—7 Wiklund: Om de svenska lapparnas skolunderv. s. 29, 42. Sid. 8 Bromé: Nasafjäll s. 170, ff., s. 166 ff.; Wiklund: Om de sv. . . s. 24, 25, 48. Sid. 9 Göthe: Om Umeå lappm. . . s. 108. Sid. 10 Fellman: Ant. om Lappm. . . Sid. 11 Riksregistratoret 5/1 1696. Sid. 11—14 Haller: Sv. kyrkans mission . . . s. 19—34, s. 148.
- Kap. 1.* Sid. 17 Haller, s. 26. Arjeplogs dombok 1746 HLA. Sid. 18 Haller, s. 35. Arjeplogs dombok 1725 HLA., Lappmarkshandlingar HDA., Arjeplogs tingsarkiv: Div. handl. fr. 1700- och 1800-talet HLA. (noten Arrendehandlingar LDA.). Sid. 19 Handl. rör. Lappmarken AKA. Sid. 20 Handl. rör. Lappmarken AKA. Sid. 20—23 Syneprotokollen i Arjeplogs tingsarkiv: Handl. fr. 1700- och 1800-talen HLA.
- Kap. 2.* Sid. 24—27 Visitationer i Lappmarken, Arjeplog, Arvidsjaur HDA. Solanders memorial i Lappmarkshandlingar HDA. Sid. 28—29 Visitationer i Lappm., Arjeplog HDA.
- Kap. 3.* Sid. 30 Catalogus Discentium AKA. Visit. i Lappm., Arjeplog HDA. Sid. 31 Haller, s. 152. Sid. 32 Haller, s. 104. Sid. 33 Vis. i Lappm., Arjeplog 1743 HDA.
- Kap. 4.* Sid. 36 Bygdén I s. 71 ff. III s. 273 ff. Handl. fr. 1700- och 1800-talet i Arjeplogs tingsarkiv HLA. Sid. 37 Visitationer i Lappm., Arjeplog 1743, skriv. 1754 ibdm. HDA. Laestadius, P. Journal I:2 s. 236. Sid. 38 Högström: Probstens i Skellefteå-missionsförrättningar. Sid. 39—40 Holmboms skriv. i Lappmarkshandl. HDA. Vis. prot. 1743 Arjeplog HDA. Språkkonferensens handlingar i »Diverse Lapponica» HDA. Sid. 41 Bygdén I 74.
- Kap. 5.* Sid. 42 Bygdén II s. 32. Skriv. bl. Lappm. handl. HDA. Sid. 43 Vis. prot. Arjeplog 1743 HDA. Haller s. 147—151. Sid. 44 Haller s. 151—154. Vis. Arjeplog 1751 HDA. Sid. 45 Kons. prot. o. manualhandl. 1757 HDA. K. Dir. skriv. t. Kons. HDA. Sid. 46—49 Vis. prot. Arjeplog HDA. Manualhandl. 1769, 1774 HDA. Kons. prot. 1783 HDA. Bygdén II s. 32.
- Kap. 6.* Sid. 50 Tingsprot. 1743 i Arjeplogs tingsarkiv HLA. Sid. 51—53 Uppgifterna till kartan meddelade av lappmannen Mikael Johansson. Tingsprot. 1746 i Arjeplogs tingsarkiv HLA. Dir. prot. och handlingar RA. Sid. 53—56 Tingsprot. 1761, 1763, 1798, 1809, 1814, 1815 i Arjeplogs tingsarkiv HLA.
- Kap. 7.* Sid. 57 Haller s. 127—128, s. 31, s. 154. Sid. 58 K. Dir. skriv. t. Kons. HDA. Vis. prot. Arjeplog 1744, 1745 HDA. Sid. 59—60 Vis. prot. Arjeplog 1747 m. fl. år HDA. Handl. rör. Lappm. AKA. Dir. skriv. t. Kons. HDA.

- Kap. 8.* Sid. 63—66 Bygdén, Härnösands stifts herdaminne under Själevad, Skellefteå landsförs., Piteå landsf. och Haller kap. II och IV samt s. 149 ff. Sid. 67—70 Vis. prot. Arjeplog 1755 m. fl. år HDA. Handl. rör. Lappm. AKA.
- Kap. 9.* Sid. 71 Kons. prot. o. manualhandl. 3/5 1757 HDA. Vis. prot. Arjeplog 1760 HDA. Tingsprot. 1763 i Arjeplogs tingsarkiv HLA. Sid. 72 Avtalet i Lappm. handl. HDA. Kons. prot. 26/10 1776 HDA. Sid. 73 Fjellströms skriv. bl. Vis. prot. Arjeplog, HDA. Sid. 74 Ber. 11/4 1778 bl. Vis. prot. Arjeplog HDA. jmfr. Handl. rör. Lappm. AKA. Journal II s. 271. Sid. 75 Tingsprot. 1782 Arjeplogs tingsarkiv HLA. Sundelins ämb.-ber. bl. Vis. prot. Arjeplog HDA. Vis. prot. 1781, 1767, 1774 ibdm. Handl. rör. Lappm. AKA. Sid. 76 I. Grape: Minne av prästerskapet . . .
- Kap. 10.* Sid. 77 Tingsprot. 30/1 1749, 26/1 1751, 1/2 1745 i Arjeplogs tingsarkiv HLA. Sid. 78—82 Vis. prot. Arjeplog HDA. Handl. rör. Lappm. AKA. Ekonomiska besiktningar HDA. Sid. 82—83 Aukt. prot. o. handl. i Norrb. läns handl. 24 jan. 1860 nr 42 KA.
- Kap. 11.* Sid. 84 Haller s. 149 ff., s. 84—85. Dir. öv. Lappm. eckl.-verk: K. brev 1680—1742 RA. Sid. 86 Catalogus Discentium AKA. Sid. 86—92. Vis. prot. Arjeplog HDA. Handl. rör. Lappm. AKA. Dir. prot. 1/12 1764. Sid. 90 Tingsprot. Arjeplog 1762, 1763 i Arjeplogs tingsarkiv HLA.
- Kap. 12.* Sid. 93 Haller s. 152. Sid. 93—99 Vis. prot. Arjeplog HDA. Handl. rör. Lappm. AKA. Sid. 95 Dir. skriv. t. Kons. HDA. Sid. 97 Tingsprot. 1744, 1745 i Arjeplogs tingsarkiv HLA.
- Kap. 13.* Sid. 100—102 Lappmarkshandlingar HDA. Sid. 102—110 Qvigstad-Wiklund: Bibliographie . . . s. 123—125. Översättningen av prosten Otto Lindgren i Jokkmokk. Sid. 110—111 Bygdén I s. 100. Handl. rör. Lappm. AKA. Vis. prot. Arjeplog HDA.
- Kap. 14.* Sid. 112—113 Haller s. 152 ff. Sid. 114—122 Handl. rör. Lappm. AKA. Vis. prot. Arjeplog HDA. Dir. skriv. t. Domk. HDA. Dir. prot. 1757, 1759 RA.
- Kap. 15.* Sid. 123—129 Bygdén I s. 74—75. Lappmarkshandlingar HDA. Dir. skriv. t. Domk. HDA. Domk. prot. o. manualhandl. HDA. Vis. prot. Gellivare, Jokkmokk, Arjeplog HDA. Laestadius, P.: Journal I:1 s. 126. Sundelin, Karin: »Pastor Uno . . .» s. 6—14.
- Kap. 16.* Sid. 130 Domk. prot. 1/10 1783, 10/12 1783, 13/2 1781. Bygdén II s. 156. Sid. 131—132 Tingsprot. 3/2 1800, 4/2 1801, 1790, 1798 i Arjeplogs tingsarkiv HLA.
- Kap. 17.* Sid. 133 Haller s. 19, 156 ff. Sid. 133—142 Vis. prot. Arjeplog HDA. Handl. rör. Lappm. AKA. Sid. 135 Anta Pirak, s. 58. Sid. 137 Domk. prot. 1770.
- Kap. 18.* Sid. 143 Husförhörbok, Lövvånger HLA. Manualhandlingar HDA. Sid. 143 ff. Vis. prot. Arjeplog HDA. Sid. 144—145 Domk. prot. o. manualhandl. 17/11 1790, 17/12 1794, 12/9 1798. Laestadius, P.: Journal I:1 s. 90. Sid. 146 ff. »Arjeplogs skola 1755—1819», bunt i LDA. Sid. 150 Manualhandlingar 1803, 1805 o. prot. HDA. Sid. 151 Laestadius, P.: Journal I:1 s. 90.

- Kap. 20.* Sid. 161—175 Kartor o. handlingar under Arjeplogs skolbord LLA. Handl. ang. prästbord 1800—1844 HDA. Laestadius, P.: Journal II:280. Tingsprot. i Arjeplogs tingsarkiv HLA. Norrb. läns handl. 24/1 1860 nr 42 KA.
- Kap. 21.* Sid. 177—186 Lappmarkshandlingar HDA. Kanslistyr. prot. 8/3 1816. Domk. prot. 15/2 1817. Kanslistyr. skriv. t. Kons. 23/7 1818 HDA. Sid. 181 Yttrandena ha ej påträffats i original. De återges här efter referatet i Kanslistyr. prot.
- Kap. 22.* Sid. 189 Kanslistyr. t. K. M:t ang. undervisningsverket i Lappmarken bl. Lappmarkshandlingar HDA. Sid. 190 Bygdén I:76, Laestadius, P.: Journal I:2 s. 43. Ber. april 1822 bl. Handl. rör. Lappm. AKA. Sid. 191 ff. Vis. prot. Arjeplog, Arvidsjaur HDA. Sid. 193 v. Houguér: Vildmarksliv... s. 87; Laestadius, P.: Journal I:1 s. 151 ff. Sid. 194—195 Domk. prot. o. handl. HDA. Kons. skriv. t. Kanslistyr. RA. Kanslistyr. arkiv Ser. E VIII:4, RA. Sid. 196—197 Laestadius, P.: Journal I:2 s. 178 ff., 222 ff., 228 f. v. Houguér s. 99. Sid. 198 v. Houguér s. 120, Laestadius, P.: Journal I:2 s. 235—236. Sid. 199—200 Laestadius, P.: Journal I:1 s. 76, 204, 87, 77, 79. v. Houguér, s. 88, 100. Laestadius, P.: »Vördsam framställning...» i Lappmarkshandlingar HDA. Manualhandlingar 1831—40 HDA. Sid. 201 Vis. prot. 5/2 1832 bl. »Diverse Lapponica» HDA. Karin Sundelin: Pastor Uno... s. 25 ff., Vis. prot. 2/8 1835 i »Diverse Lapponica» HDA. Sid. 202 Sockenstämmoprot. AKA. Sid. 203—204 Lappmarkshandlingar HDA.
- Kap. 23* Sid. 205 Kanslistyr. t. K. Maj:t 23/7 1818 bl. Lappmarkshandl. HDA. Sid. 206 Kons. t. Kanslistyr. 22/10 1820, 11/4 1821 RA., Ber. 13/4 1822 i Handl. rör. Lappm. AKA. Sid. 207 Vis. prot. i Handl. rör. Lappm. AKA. Sid. 208 Kanslistyrelsen: inkomna skrivelser RA. Handl. rör. Lappm. AKA., Journal I:1 s. 94 ff. Sid. 209 Laestadius, P.: Journal II:98, I:1 s. 225. Diverse Lapponica HDA. Sid. 210 Husförhörbok 1855 AKA. Vis. prot. Arjeplog HDA. Sockenstämmoprotokoll AKA.
- Kap. 24.* Sid. 211—214 Jmfr. kap. 22. E. Holmströms skriv. 9/5 1825 i Kanslistyr. arkiv: Ser. E VIII:4 RA., Zach. Grapes skriv. 30/6 1926 ibdm., Lindahls skriv. 4/9 1828 ibdm., Is. Grapes skriv. 20/2 1827 ibdm. Kons. prot. ibdm. Sid. 215—218 Kanslistyr. prot. 15/9 1830 RA. Sid. 219 Yttrandena bl. Lappmarkshandlingar HDA.
- Kap. 25.* Sid. 220—229 »Vördsam framställning rör. undervisningsverket i Lappmarken» den 21/10 1831 bl. Lappmarkshandlingar HDA.
- Kap. 26.* Sid. 230—231 Protokoll — Lycksele prästgård 18/1 1833 bl. Visitationer, Lycksele-Örträsk 1788—1866 HDA. Sid. 232—234 Vis. prot. i »Diverse Lapponica» HDA. Laestadius, P.: Skriv. Piteå d. 29/8 1833 bl. Lappmarkshandlingar HDA. Sid. 234—236 Protokoll — Lycksele prästgård 17/1 1834 bl. Visitationer, Lycksele-Örträsk 1788—1866 HDA. Vis. prot. bl. »Diverse Lapponica» HDA, »Arjeplogs skola 1755—1819» LDA., Skriv. Piteå 13/10 1834, 1/10 1835 bl. Lappmarkshandlingar HDA.

- Kap. 27.* Sid. 237—245 Laestadius regl. förslag i Lappmarkshandlingar HDA., ett ex. även i RA., »Akten t. K. Maj:ts beslut d. 14 april 1846». Sid. 245—246 »Västerbottens Folkblad», julnummer 1934 samt nr:is 8, 10, 12 år 1839. Sv. Förf. Saml. 23/1846.
- Kap. 28.* Sid. 247—248, 251—257 Sundkler: Sv. Missionssällskapet 1835—1876 s. 23, 42, 165 ff. Sv. Missionssällskapet prot. o. handlingar 1843—1845 KB. Sid. 248—251 Tingsprot. Arjeplog 1836—1839 i Arjeplogs tingsarkiv HLA., Svea Hovrätt: utslag i brottmål 1839 RA.
- Kap. 29.* Sid. 261 Sv. Förf. Saml. 23/1846. Sid. 262 Bygdén I:229. Sid. 263 Skriv. i Lappmarkshandlingar HDA. Sid. 264 Vis. prot. Arjeplog HDA. Skriv. 20/3 1848 i Lappmarkshandlingar HDA. Sid. 265 Lappmarkshandlingar HDA. Sid. 267 Syneprot. bl. Vis. prot. Arjeplog HDA. Sid. 268 Bygdén II:388 Sid. 269—270 Lappmarkshandlingar HDA. Sid. 270—271 ibdm. Bygdén I:104. Sid. 272—275 Norrb. läns handl. 24/1 1860 nr 42 KA. Eckl. dep. akt 27/4 1860, Riksdagshandl. 1859—1860, K. Maj:ts prop. 64, Ritningen bl. skolr. bil. AKA.
- Kap. 30.* Sid. 276 Sv. Förf. Saml. 23/1946. Sid. 276 ff. Lappmarkshandlingar HDA. Sid. 277—280 Kyrkoböcker i Arjeplog och Arvidsjaur, Visitationsbok AKA. Sid. 279 Lappmarkshandlingar HDA., Sv. Miss.-sällsk. prot. 4/4 1872 KB. Sid. 280—281 Sv. Miss.-sällsk. prot. 1864 KB.
- Kap. 31.* Sid. 282 Sundkler s. 535—546. Sid. 282—291 Sv. Missionssällskapet prot. och handlingar KB. Kyrkoböcker AKA. Sid. 289 Muntl. medd. av Abram Vesterlund.
- Kap. 32.* Sid. 297 Medd. av kyrkoherden i Arboga. Sid. 298 Aftonbladet 219/1866. Sid. 298—301 Prot. och handlingar i Arjeplogs kommuns arkiv.
- Kap. 33.* Sid. 302 Bygdén II:35. Sid. 303 Skriv. i Diverse Lapponica HDA. Sid. 303—311. Domk. prot. 4/11 1877 HDA. Akten t. K. Maj:ts beslut 11/9 1877 RA.
- Kap. 34.* Sid. 315 Sv. Förf. Saml. 1877 Bihang nr 47, Lappmarkshandlingar HDA. Sid. 317 Bygdén I:104. Sid. 317—318 Bygdén I:76, Luleå prästmötes handl. 1927. Sid. 319—323 Skolr. prot. 2/3 1878 AKA., Handl. rör. lappfolkskolorna i Arjeplog AKA., Visitationsbok AKA., Kyrkoböcker i Sorsele, Jokkmokk, Arjeplog. Sid. 324—328 Skolr. prot., Handl. rör. lappskolorna AKA., Sv. Förf. Saml. 1896. Sid. 324—328 Muntl. meddelanden av fru Mina Fjellström, A. Sedström, Olof Pantse, A. Johansson, Israel Ruong.
- Kap. 35.* Sid. 333—338 Sv. Förf. Saml. 1877 Bihang nr 47, Lappmarkshandlingar HDA. Sid. 339—348 Skolr. prot. AKA. Sid. 342—344 »Folkskolans Vän» nr 17 år 1947.
- Kap. 36.* Sid. 349—358 Uppgifter ur Arjeplogs, Arvidsjaur och Malå församlingars kyrkoböcker, muntl. medd. av Anna Brita Johansson, Per Park, Brita Westerlund, Israel Ruong. Skolr. prot. o. bilagor, Handl. rör. lappfolkskolorna, Uppgifter till Småskollärarnas understödsanstalt AKA. Sid. 350 Bengt Larsson yttrade på lapska: »Susa galgav val mån iettjan gukteälvug svierden dakkat» (I. Ruong).

- Kap. 37. Sid. 359* Handl. i Lantmäterikontoret i Luleå samt karta från år 1886. *Sid. 361—363* Handl. rör. lappskolan, Skolr. prot. m. bilagor AKA., Kommunalstämpropot. i Arjeplogs kommuns arkiv, Byggnads- och ordningsnämndens handl. ibdm. *Sid. 363—371* Handl. rör. lappskolorna AKA. *Sid. 364* Muntl. medd. av fru Mina Fjellström, Arjeplog, Prot. v. ekon. besiktningar bl. Arrendehandlingar (Arjeplog) LDA. Visitationsbok, Skolr. prot., Kyrkostämpropot. m. bil. AKA.
- Kap. 38. Sid. 372—380* Sv. Missionssällskapets prot. och handl. i sällskapets exp. Stockholm samt sällskapets tryckta årsberättelser. *Sid. 380—383* Skolr. prot. m. bilagor AKA.
- Kap. 39. 384—388* Förslag till omorg. av lappskoleväsendet, Leo Ruths boktryckeri Luleå 1909. *Sid. 384* Enl. khde Gust. Park tog biskop Bergqvist de av prosten Calleberg organiserade kateketskolorna till mönster för sitt förslag om kateketskolor. *Sid. 388—397* Skolrådsprotokoll m. bil. AKA.

KÄLLOR.

I. OTRYCKTA.

Riksarkivet. (RA)

K. Direktionens över Ecklesiastikverket i Lappmarken arkiv: Protokoll och handlingar för vissa år, Kungl. Brev 1682—1742.

Kanslistyrelsens arkiv: Protokoll 1816, 1818.

Inkomna skrivelser.

Konsistorii skrivelser t. Kanslistyrelsen.

Ecklesiastikdepartementets akt 27. 4. 1860.

Akten t. Kungl. Maj:ts beslut den 11. 9. 1877.

Riksregistraturet 1696 d. 5 jan.

Kammararkivet. (KA)

Norrbottnens läns handlingar d. 24 jan. 1860 nr 42.

Kungl. Lantmästarestyrelsens arkiv. (LA)

Arjeplogs skolbord: kartor och handlingar.

Kungliga Biblioteket. (KB)

Svenska Missionssällskapets protokoll och handlingar (dep.).

Svenska Missionssällskapets expedition i Stockholm. (SMS)

Protokoll och handlingar.

Härnösands domkapitels arkiv. (HDA)

Konsistorii protokoll.

Manualhandlingar.

Lappmarkshandlingar.

Diverse Lapponica.

Visitationer i Lappmarken: Arjeplog (Förs.vis., Skolvis., Berättelser)

Arvidsjaur » » »

Jokkmokk » » »

Gällivare » » »

Lycksele-Örträsk » » »

Kanslistyrelsens skriv. t. Konsistorium.

K. Direktionens skriv. t. Konsistorium.

Handlingar ang. prästbord. Ekonomiska besiktningar.

Härnösands landsarkiv. (HLA)

Arjeplogs tingsarkiv: Domböcker.

Diverse handlingar från 1700 och 1800-talet.

Ministerialböcker: Arjeplog, Jokkmokk, Arvidsjaur, Löfvånger.

Luleå domkapitels arkiv.

»Arjeplogs skola 1755—1819», handlingar i bunt.
Arrendehandlingar.

Lantmäterikontoret i Luleå. (LLA)

Arjeplogs skolbord, kartor och handlingar.
Arjeplogs prästbord, kartor och handlingar.

Arjeplogs kyrkoarkiv. (AKA)

Katechisationsbok för Arjeplogs församling 1727—72 (nu i HLA).
Förhörbok för Arjeplogs församling 1772—1826 (nu i HLA).
Kungl. förordningar, m. m. 1612—1793 (nu i HLA).
» » » 1694—1825 (nu i HLA).
Handlingar rörande Lappmarken och särskilt Arjeplogs och Silbojokks församlingar från Kungl. Direktionen för Lappmarks Ecklesiastikverk, Consistorium m. fl. enligt särskilt register 1640—1822 (nu i HLA).
Sockenstämmoprotokoll 1794—1835 (nu i HLA).
» » » 1835—1845 (nu i HLA).
Skolrådsprotokoll 1875—.
Bilagor t. skolrådsprotokoll 1890—.
Kyrkostämmoprotokoll 1870—.
Bilagor t. kyrkostämmoprotokoll 1875.
Catalogus Discentium vid Arjeplogs skola 1743—1820, 1863—1875 (nu i HLA).
Visitations- och inventariebok 1868—1899.
» » » 1899—.
Handlingar rörande lappfolkskolan och kateketskolorna i Arjeplog.
I dokumentportfölj: uppgifter till småskollärarnas m. fl. pensionsanstalt.

Arjeplogs kommuns arkiv. (AKOA)

Sockenstämmoprotokoll.
Kommunalstämman protokoll.
Byggnads- och ordningsnämndens handlingar.
Handlingar ang. Strömbergerska fonden.

II. TRYCKTA.

B(ergman), E. W., Anteckningar om Lappmarken, särskilt med hänseende till kristendomens införande därstädes. Historisk tidskrift 11, 1891.
Bromé, Janrik, Nasafjäll, ett norrländskt silververks historia. Stockholm 1923.
Bygdén, Leonard, Härnösands stifts herdaminne I—IV. Uppsala & Stockholm 1923—28.
Düben, G. von, Om Lappland och lapparne, företrädesvis de svenske. Stockholm 1879.
Fellman, Isak, Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken och lapparne I—IV. Helsingfors 1910—1915.
Grape, Isak, Minne af presterskapet i Lappmarks-församlingarne inom Hernösands stift. Umeå 1833.
Göthe, Gustav, Om Umeå lappmarks svenska kolonisation från mitten av 1500-talet till omkr. 1750. Uppsala 1929.
Haller, Elof, Svenska kyrkans mission i Lappmarken under frihetstiden. Stockholm 1896.

Hasselberg, C. J. E., Pehr Högström. (I Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1930—31.)
Hoggner, von, Vildmarksliv i Lappland för hundra år sedan, översatt och med inledning av Harry Blomberg. Stockholm 1928.
Högström, Per, Probstens i Skellefteå doctor Pehr Högströms missionsförrättningar i Lapmarken 1741. Stockholm 1774.
Högström, Petrus Martinus, Beskrifning öfwer de til Sveriges krona lydande Lapmarker. Stockholm (1747).
Laestadius, Petrus, Journal för första året av hans tjänstgöring såsom missionär i Lappmarken, utgiven av dr Gudmar Hasselberg. Stockholm 1928.
Laestadius, Petrus, Fortsättning av Journalen öfwer missionsresor i Lappmarken, innefattande åren 1828—1832. Stockholm 1833.
Lundström, Ernst, Vem var den egentliga upphovsmannen till den berömda s. k. skytteanska skolan i Lycksele? Kyrkohistorisk årsskrift 1914.
Park, Gustav, Förr och nu i nomadskoleväsendets utveckling. (I Folkskolans Vän nr 17 år 1947.)
Pirak, Anta, En nomad och hans liv. Stockholm 1937.
Qvigstad, J. och Wiklund, K. B., Bibliographie der lappischen litteratur. Helsingfors 1899. (I Memoires de la société Finno-ougrienne XIII.)
Sundelin, Karin, Pastor Uno och Catarina Lovisa. Lindblads, Norrtälje 1942.
Sundkler, Bengt, Svenska missionssällskapet 1835—1876. Stockholm 1937.
Wiklund, K. B., Om de svenska lapparnas skolundervisning i äldre tid. Stockholm 1922.
Wiklund, K. B., Nomadskolans läsebok, tredje boken. Uppsala 1929.
Svensk Författningssamling 23/1946. Bihang nr 47 år 1877, 1896.
Riksdagshandlingar 1859—60.

PERSONREGISTER

Abrahamsson, Joh. Anton 351
 Abrahamsson, Sara Magdalena 351
 Abramsson, Måns 335
 Ahlberg, P. A. 283, 286
 Alenius, Anders 94, 110, 114
 Alenius, Carl Fredr. 54, 55, 92, 104, 152—163, 165—167, 169, 171, 172, 194, 203, 206
 Alenius, Carl Gust. Bernh. 152
 Alenius, Sara Helena 160
 Amundsson, Eskil 58
 Amundsson, Mårten 115
 Amundsson, Olof, 58
 Amundsson, Per 97—98, 115
 Anders, skolgosse, 55—156
 Andersdotter, Botel 94
 Andersdotter, Greta Kajsa 355
 Andersdotter, Gunila 199
 Andersdotter, Gunilla 349
 Andersdotter, Kierstin 68
 Andersdotter, Sara 334
 Andersdotter, Sara Magd. 350
 Andersdotter, Valborg 382
 Andersdotter, Ålla 121
 Andersson se Andersdotter
 Andersson, Anders 121
 Andersson, Jon, 147
 Andersson, Lars (Nårsa) 340
 Andersson, Lars (Boman) 151
 Andersson, Nils (Kålare) 59, 67, 115, 133, 134, 136, 138
 Andersson, Olof 7, 30, 54
 Andersson, Per 335, 341
 Andersson, Påwall 7
 Andersson, Sjul 392
 Andersson, Thomas 210
 Andrae, Nicolaus (Nils) 38
 Anundsdotter, Karin 117
 Ask, J. Bernh. 104, 130
 Asp, superintendent 19
 Baggesson, Lars 68
 Bark, Lars 339, 340, se även Park
 Bassem, And. Nilsson 340
 Benedictus, se även Petri 5
 Bengtsdotter, Sofia 97
 Bengtsson, Lars 340, 392
 Bengtsson, Mårten 206—207
 Bengtsson, Per Lars 392
 Berg (Lindén) 327
 Berggren, Anders 92
 Bergmansson, W. M. 300
 Bergner 128
 Bergqvist, Olof 384—389
 Bergsten, E. 327
 Berlin, Anna Brita 317, 331
 Berlin, Henrik 331
 Berlin, Hugo 331
 Magnus Teodor 104, 315, 317, 330, 336, 338, 350, 354, 367
 Besett, Olof Andersson 287
 Biur 18
 Björck 91, 146
 Björkman, Wendla Charl. 320
 Blom, Catharina 317
 Blomqvist 283, 286
 Blöt, Nils Andersson 133, 134
 Bodin, Fredrika Amalia 322
 Bodin, Olof 33, 50
 Boman, Brita Christina 151
 Boman, Lars Andersson 151
 Boström, Lars 277
 Boström, Ulrika 129
 Bruncrona 215—218, 220, 222
 Brandström, Jon 154
 Brettner (Dixelius) 151
 Bromé, Janrik 18
 Bure, lagman 11
 Burman, Benjamin 249
 Burman, Brita Sofia 320
 Burman, Brita Stina 357

Burman, Eric, handl. 33
 Burman, Eric, dräng 131
 Burman, Eric, nyb. 162, 174, 175
 Burman, Johan 83
 Burman, Margareta 71
 Burman, Niccus 148
 Burman, Nils Jonsson 83
 Burman, Oskar Hugo 358
 Byström, A. H. 327
 Bäckman 327
 Bådso, Lars Persson 357
 Bäggo, Brita Stina 357
 Bäggo, Paulus 358
 Calleberg, Axel 395
 Calleberg, Brigitta Cath. 318, 327
 Calleberg, Catharina 317
 Calleberg, Daniel 317
 Calleberg, Per Gustaf 104, 317—320, 326, 330, 338, 339, 345, 348, 353, 359, 361, 367, 372—376, 379, 380, 384, 388, 389
 Carlberg, Abraham 54—56, 131, 174
 Carlén (Flygare) Emile 282
 Catharina-Lovisa 129
 Cedersköld 327
 Christiansdotter, Maria 139
 Christophersson, Erick 67
 Clemitsson, Matts 334
 Cronberg, M. 12
 Crusebjörn, Frans 9
 Daipa, Inga Greta 335
 Dahlgren, Ida 377
 Dalström, J. J. 327
 Danielsson, Amund 135, 138
 Danielsson, Nils 58
 Davidsson, Abram 285
 Davidsson, Gustav 285
 Davidsson, Matts 317
 Degerfelt, 151
 Dixelius (Brettner), Hildur 151
 Djurberg, Daniel 12
 von Düben 317
 Edholm, Hugo 366, 369
 Edin, Anna Christina 190
 Edin, Pehr 104, 146, 152, 190, 232
 Ek, Erik Ersson 341
 Eklund, J. W. 372, 373, 379
 Eliasson, Anna Kristina 356, 382, se även Park
 Enar, skolgosse 155—156
 Enarsson, Anders 139
 Enarsson, Olof, 58
 Enarsson, Pål 67
 Enarsson, Siul 31, 58—60, 133
 Engelmark, adj. 150
 Engelmark, Brigitta Dorotea 296
 Engelmark, Daniel 193
 Engelmark, Dorothea 193
 Engelmark, Dorothea 296
 Engelmark, Fredrik 302
 Engelmark, Gustaf 193, 296
 Engelmark, Lars 106
 Eriksdotter, Elsa Katarina 280
 Eriksdotter, Katrina 320
 Eriksson, se Eriksdotter
 Eriksson, Anders 31, 59
 Eriksson, Anna Brita 357
 Eriksson, Lars 357
 Eriksson, Måns 67
 Eriksson, Sjul (Steggo) 339
 Ersson, Erich 123
 Ersson, Erik 341
 Ersson, Mattias (Matts) 158, 161, 162
 Esaiedotter, Brita 131
 Esajeson, Johan 131
 Evertsson, Johan 8—9
 Fanni, Mårten Mårtensson 138, 139
 Filipsson (Philipsson), Johan 42
 Fjellman, Anders 139, 206, 208—210
 Fjellman, Christina 355
 Fjellman, Elsa Jonsd. 280
 Fjellman Katarina 280
 Fjellman, Elsa Maria 280
 Fjellman, Jonas Gustaf 355
 Fjellman, Margreta 280
 Fjellman, Maria Maddalena 349
 Fjellman, Nils Gustaf 334, 355
 Fjellman, Per 139, 195, 206, 208—210, 335, 352
 Fjellström, släkten 36

- Fjellström, Anna Christina 190
 Fjellström, Brita Stina 357
 Fjellström, Carl Johan 158, 161—165, 174—176, 190—194, 200—204, 219, 231, 249, 250, 262, 268
 Fjellström, Carl Natanael 267—275, 277, 304, 317, 321, 338
 Fjellström, Christina Sofia 321
 Fjellström, Eric 8, 46, 53—54, 71—80, 87, 89—91, 110, 130, 190
 Fjellström, Eva Rebecka Sofia 321
 Fjellström, Fahle 76
 Fjellström, Frans Valfrid 320—324, 328, 329, 359—367
 Fjellström, Fredrika Amalia 322
 Fjellström, Gertrud 143
 Fjellström, Gertrud Magdalena 76
 Fjellström, Margreta 71
 Fjellström, Margaretha Catharina 76
 Fjellström, Maria Catharina 201
 Fjellström, Mina, se Sofia V.
 Fjellström, Nathanael 104, 130, 190
 Fjellström, Nils Magnus 358
 Fjellström, Per (Noraeus) 9
 Fjellström, Pehr 28, 38—40, 42, 57, 71, 100, 102—104, 106, 116, 190
 Fjellström, Sofia Vilhelmina 322, 328
 Flygare-Carlén, Emile 282
 Forsberg, Petrus 32, 39, 57, 94
 Forsell, Per 175
 Franzén, F. M. 247
 Fredrik IV 11
 Friedrich 85
- Galla, Nils Nilsson 71
 Ganander, H. 40
 Gavelin, Gertrud 76
 Gavuzzi 327
 Gauffin, B. 327
 de Geer 194
 Genmark 305
 Govenius, Clas 128
 Graan, Ol. Steph. 100—102
 Gran, Olof Nikolaus 65
 Gran, Theophilus Ol. 61, 65, 91, 97
 Granberg, Sjul (Sigvard) 18, 20, 101
 Granlund, König 110
- Granmark, Simon 102
 Granström, Johannes 162
 Grape, Anna Margareta 65, 130
 Grape, Isac 65, 106, 153, 181—186, 213, 214, 221, 222
 Grape, Petrus 65
 Grape, Zach. 190, 195, 201, 208, 212, 213, 214, 216, 221, 222, 228
 Grubb, Nils 13, 21, 100, 310
 Grubbe, Samuel 245
 Grundel, Jakob 13, 18
 Gråt, Pål Olofsson 115
 Grönlund, Conrad 104, 157, 159, 203, 207
 Grönlund, P. O. 104
 Gunnar, Anders Persson 339
 Gunnarsson, Peder 7
 Gustaf I 5
 Gustaf II Adolf 6
 Guttormsson, Amund 98
 Güttner, Joh. Gabr. 105
 Gyllengrip 38, 42
- Hackzell, Anna Margareta 65
 Hagerup 32
 Haller, Elof 18
 Hammarberg 275
 Hammarlund 327
 Hansson, Augusta 376
 Hansson, Lars 62
 von Hartmansdorff 246
 Hauswolf 189
 Hedman, Lovisa Ulrika 262
 Hendricsson, Lars 62
 Henriksson, Olof 117
 Henriksson, Per 249 ff
 Hiltuinen, Johan Philipsson 42
 Hofman, Arvid 369
 Hofverberg 55, 56, 154
 Holgersson, Nils 327
 Hollsten, Maria Elisabet 190
 Holmbom, Christina Marg. 302
 Holmbom, Petrus 27, 28, 30, 32, 34, 37—40, 50, 63—64, 70, 77, 120
 Holmbom, P. N. 104
 Holmström, B. O. 129
 Holmström, Eric 211—214, 217, 218, 222, 223

- Holmström, F. 263
 Holmström, F. B. 364
 Holmström, Joh. Alg. 383
 Holmström, Sofia Vilhelmina 322, se även Fjellström
 van Houguuer, Daniel 193, 197—200
 Håkansson, J. V. 161
 Häff, Lars Olofsson 7
 Häggman, C. Fr. 247
 Hällsten, J. L. 364
 Högström, Jonas Edv. 340, 364
 Högström, Per 27—28, 38—39, 44, 46—48, 60, 64, 70, 72, 79—80, 86, 104—110
 Högström, Per Persson 280
 Höijer, Anders 33, 86, 88
- Ihre, Johan 42, 48
- Jacobsson, Olof 33, 73
 Jansson, Eric 210
 Johan III 5
 Johansdotter, Anna Cajsa 334
 Johansdotter, Anna Lena 194
 Johansdotter, Maria 335
 Johansdotter, Sara Kristina 352
 Johansson, se Johansdotter
 Johansson, Abraham 341, 351
 Johansson, Alma Dorothea 296
 Johansson, Anders 331, 340, 341, 355, 391, 392—398
 Johansson, Anna Brita 277
 Johansson, Sara Kristina 383
 Jonk, Jon Olsson 97
 Jonsdotter, Christina 355
 Jonsdotter, Karin 349
 Jonsson, se Jonsdotter
 Jonsson, Carl 253
 Jonsson, Clemet 355
 Jonsson, Johan 355
 Jonsson, Olof Njargström 207
 Jonsson, Paulus 210
 Jonsson, Pehr 139, 335
- Kabak, Jon Larsson 137
 Kaddik, Anders Persson 340
 Kaddik, Anna Persd. 354
 Kaddik, J. P. 354, 391, 392
- Kaddik, Nils 340
 Kaddik, Per Nilsson 354
 Karl IX 5
 Karl XI 10
 Karlberg, Abraham 80, 81, 162—165, 169, 174, 332, 359, se även Carlberg, Abr.
 Karlberg, David 359
 Karnell, Vitalis 384
 Kerfstedt, Johannes 293
 Keyser 253—255
 Kistner, Fr. 301
 Kistner, Margareta 297
 Kiörning, Olof 32, 66—70, 78, 120, 133
 Knip, Gertrud Persd. 61
 Knutsson, Jon 59
 Kråka, Margreta 124
 Kyhldahl 26
 Kälare, Nils Andersson 59
 Kökeritz 178—186
- Laestadia, Ulrika Johanna 160
 Laestadius, släkten 36
 Laestadius, Anna Lena 194
 Laestadius, Carl 174, 194, 199—200
 Laestadius, Carl Eric 181, 194, 302
 Laestadius, Christina Margareta 302
 Laestadius, Johan I Nicolai 36
 Laestadius, Johan II 18, 24, 36
 Laestadius, Johan III 27—28, 36—41, 46, 49, 50, 58, 60—61, 64, 69, 70, 77, 101, 104, 106, 109, 130, 194
 Laestadius, Johan IV 277—279, 291—296, 302—308, 319, 320, 323, 325
 Laestadius, Lars Levi 83, 128, 194, 195, 203, 208, 210, 248, 264—271, 302
 Laestadius, Margareta 49
 Laestadius, Petrus 37, 74—75, 82, 103, 104, 108, 128, 129, 131, 144, 151, 156—157, 158, 161, 190, 193, 194—201, 208—210, 220—236, 237, 246, 254, 265, 276, 302
 Laestander, släkten 36
 Laestander, Catrina Christina 277
 Laestander, David 277
 Laestander, Petrus (Petter) 54, 55, 71
 Laestander, Sara 383
 Laestander, exp. länsman 121
 Lagerlöv, Selma 327

Landberg, Johan Larsson 278, 279
 Landgren, Lars 308—310, 325, 339
 Landström, Hindric 210
 Lars, lappgosse 249 ff
 Larsdotter, Brita 350
 Larsdotter, Elsa 65
 Larsdotter, Elsa Brita 357
 Larsdotter, Inga 353
 Larsdotter, Sara 151
 Larsson, se Larsdotter
 Larsson, Anders 67, 119, 134, 334, 335
 Larsson, Bengt 276, 333, 336—337, 349, 352
 Larsson, Brita Stina 357
 Larsson, Elias (Tullnär) 382
 Larsson, Elsa 351
 Larsson, Erik (Steggo) 335
 Larsson, Essper 7
 Larsson, Greta Kajsa 356
 Larsson, Gunilla 349
 Larsson, Gustaf Lars 356, se även Park
 Larsson, Ingri 138
 Larsson, Jon 68
 Larsson, Jon (Kabak) 137
 Larsson, Johan (Landberg) 278—279
 Larsson, Lars 356
 Larsson, Mats 50, 52
 Larsson, Margareta 50, 53
 Larsson, Nils 69
 Larsson, Olof 67
 Larsson, Per 50—53
 Larsson, Pehr (Norsa) 335
 Lilliehöök, Augusta 377
 Lindahl, Christopher 55—56, 146, 262
 Lindahl, Eric 67, 104
 Lindahl, Eric Anton 201, 203, 262—269, 276
 Lindahl, E. O. 48
 Lindahl, lektor 220
 Lindahl, Olof 177, 213, 223, 230, 305
 Lindahl, Lovisa Ulrika 362
 Lindblom, J. 103
 Lindén (Berg-) 327
 Lindgren, Otto 332
 Lindmark, Josef 373
 Lindmark, Sofia 280
 Ljung, Nils 202, 210
 Lundahl, Anna Brita 317
 Lundgren (-Norlén) 327, 346
 Lundgren, Olof 369
 Lundius 7
 Lundmark, Abraham 383
 Lundmark, Anna Lovisa 358
 Lundmark, Johan 350
 Lundmark, K. H. 322
 Lundmark, Lydia Maria 383
 Lundmark, Sara 383
 Lundmark, Vendla Karolina 383
 Lundqvist, Sofia Vilh. 327, 394
 Lundström, Lilly Katarina 383
 Löfgren, A. 377
 Malm, Brita Kajsa 357
 Margareta, lappkvinna 5
 Mattsdotter, Anna Stina 357
 Mattsdotter, Maria Magdalena 282
 Mattsson, se Mattsdotter
 Mattsson, Brita Maria (Stokki) 356
 Mattsson, Lars (Stokki) 356
 Mattsson, Mattias 289
 Mattsson, Nils 335
 Mattsson, Sara Stina (Stokki) 358
 Mentzen 327
 Millén, Eric 177, 179
 Modéen 123
 Modig, Elsa Brita 357, 391, 392
 Modig, Oskar Hjalmar 357
 Månsdotter, Ingri (Inga) 137, 138, 139
 Månsson, Anders 335
 Månsson, Brita Larsd. 350
 Månsson, Lars 339, 350
 Månsson, Måns 335
 Månsson, Pål 58
 Mårtensdotter, Christina 139
 Mårtensdotter, Greta Kajsa 356
 Mårtensson, se Mårtensdotter
 Mårtensson, Gustaf 339
 Mårtensson, Mårten 138, 139
 Mårtensson, Olof 53, 54, 55, 73, 80
 Mörner, Stellan 8
 Mörtsell, J. 104, 107
 Nenzén, kons. not. 220
 Nenzén, khde 234

Nils, »herr Nils» 6
 Nilsson, Anders, lappgosse 58
 Nilsson, Anders (Niuljel) 68
 Nilsson, Anders (Skrapa) 137
 Nilsson, Anders, kateket 139
 Nilsson, Anders, bonde 251
 Nilsson, Anders (Bassem) 340
 Nilsson, Cecilia 377
 Nilsson, Hendrik 62
 Nilsson, Henning 5
 Nilsson, Jenny Maria 358, 383
 Nilsson, Johan 358
 Nilsson, Katrina 320
 Nilsson, Lars 276
 Nilsson, Maria Olofsd. 143
 Nilsson, Maria 332
 Nilsson, Mathias 334
 Nilsson, Mårten 143
 Nilsson, Nils (Galla) 71
 Nilsson, Nils 138
 Nilsson, Olof 335
 Nilsson, Per (Sjaggo) 340
 Nilsson, Sjul 320
 Niuljel, And. Nilsson 68
 Niurenus, Ol. Petri 6, 8
 Njargström, Ol. Jonsson 207
 Noraeus, Eric Petri 36
 Noraeus, Per (Fjellström) 9
 Noraeus, släkten 36
 Norberg, Fredrik 82, 247—257
 Nordenmark 284, 285—287
 Nordlander 203, 265
 Nordlund, Joh. 129
 Nordlund, Ulrika, F. Boström 129
 Norenus, Anna Catharina 151
 Norenus, Brita Christina 151
 Norenus, Olof Mårtensson, 65, 143—151, 152—153, 184
 Norenus, Sara 147, 148, 151
 Norenus, Sara Margaretha 151
 Norlén 327
 Norlén-Lundgren 346
 Norsa, Pehr Larsson 335
 Nådig, Eric Olofsson 62
 Nårsa, se Norsa
 Nårsa, Anders Petter 341
 Nårsa, Lars Andersson 340
 Odhner 331
 Olander 327
 Olofsdotter, Ella 69
 Olofsdotter, Maria 143
 Olofsson, se Olofsdotter
 Olofsson, Brita 248
 Olofsson, Erik (Nådig) 62
 Olofsson, Henrik 248
 Olofsson, Jakob 33
 Olofsson, Jonas 139, 146, 148
 Olofsson, Lars (Häff) 7
 Olofsson, Lars 30, 138
 Olofsson, Mårten 31, 58—60, 133
 Olofsson, Nils 36
 Olofsson, Olof 67
 Olofsson, Olof 251—252, 254, 255
 Olofsson, Pehr 69
 Olofsson, Pål (Gråt) 115
 Olofsson, Pär 32
 Olsson, Brigitta Catharina 318
 Olsson, Jon (Jonk) 97
 Orstadius, Axel 327
 Oxenstierna 8
 Palmgren, prost 234
 Park, se även Bark
 Park, Anna Christina 356, 373—382
 Park, Gustaf Lars 356, 382, 383
 Park, Jonas Gustaf 342—344
 Pastor Uno 129
 Paulusson, Anders 351
 Paval, Anna Persd. 354
 Per, »Herr Per» 9
 Per, lapp 249 ff
 Persdotter, Anna Brita 357
 Persdotter, Brita 248
 Persdotter, Ella 116
 Persdotter, Gertrud (Knip) 61
 Persdotter, Maria Maddalena 349
 Persdotter, Sigrid 69
 Pehrsson, Persson, se även Persdotter
 Pehrsson, Addak 74—75
 Pehrsson, Anders 139
 Pehrsson, Anders (2) 139, 149
 Pehrsson, Anders (3) 334
 Pehrsson, Anders (Gunnar) 339, 340

- Pehrsson, Anders (Kaddik) 340
 Pehrsson, Anders (Spjellok) 339
 Pehrsson, Anna 354
 Pehrsson, Jon 334, 354
 Pehrsson, Lars 30
 Pehrsson, Lars (Bädsö) 335
 Pehrsson, Lars, kateket 206, 209, 210, 227, 249, 278, 334
 Pehrsson, Maria Kristina 394
 Pehrsson, Måns 61
 Pehrsson, Märten 97
 Pehrsson, Nils 69
 Pehrsson, Nils (Ruong) 353
 Pehrsson, Olof 138
 Pehrsson, Paulus (Ruong) 339
 Pehrsson, Per (Pehr) 83, 139
 Pehrsson, Per (Spelok) 335
 Pehrsson, Sjul 249
 Pehrsson, Thomas 62
 Petri, Benedictus 5
 Pettersson, Gertrud Kajsa 322
 Pettersson, Petrus 322, 323, 332, 362, 367, 392—394, 396, 397
 Pettersson, skräddare 267
 Philipsson, Johan 42
 Pirak, Anta 135
 Plantin, Zacharias 13
 Pålsson, Margareta 50—53
 Pählsson, Pålsson
 Pählsson, Anders 58
 Pählsson, Hendric 210
 Pählsson, Johan 53, 54
 Pählsson, Lars 67
 Pählsson, Måns 59
 Pählsson, Måns, lappgosse 67
 Pählsson, Nils 8
 Pählsson, Pehr 62
 Pählsson, Per, lappgosse 120
 Pählsson, Thomas 216
 Pänja, Nils Larsson 69
- Qvist, Lars 122
- Randström, Dorothea 193, 296
 Rhen, Alma Dorothea 296
 Rhen, Brigitta Dorothea 296
- Rhen, G. E. 104
 Rhen, Ida Elisabet 296
 Rhen, J. 103
 Rhen, Jonas 286—296, 319
 Rhen, Nicolaus Andrae 6
 Rhen, Viktor Emanuel 296
 Rhen, Viktoria Augusta 296
 Renhorn 90
 Renmark 123
 Renström, Anna Greta 349
 Renström, Erik Johan 349
 Renström, Karin 349
 Renström, Maria Maddalena 349
 Renström, Per Erik 210, 296, 333—335, 349, 350
 Risberg, J. 192, 207
 Rodhe 327, 346
 Roerich, Henri 282
 Rosenius, Anders 151
 Rosenius, Carl Olof 151
 Rosenius, Sara Margareta 151
 Rumar 323
 Ruong, Agda Dorotea 353
 Ruong, Inga 353
 Ruong, Israel 353
 Ruong, Lars Nilsson 353, 390
 Ruong, Nils 353
 Ruong, Nils Pehrsson 353
 Ruong, Paulus Persson 339
 Ruong, Sara Christina 331, 339, 352, 356, 380, 383, 391, 392
- Samuelsson, Samuel 42
 Sara, skolflicka 154—156
 Schmidt 223
 Sefström, Anders 247
 Serenius 48
 Sjaggo, Per Nilsson 340, 392
 Sjulsdotter, Anna 354
 Sjulsdotter, Gertrud 117
 Sjulsdotter, Gunilla 104
 Sjulsson, Siulsson, se även Sjulsdotter
 Sjulsson, Anders 210
 Sjulsson, Lars 335
 Sjulsson, Lars Petter 357
 Sjulsson, Måns 58, 350

- Sjulsson, Märten 62
 Sjulsson, Per 119
 Sjöding, A. 282—286, 293
 Skarin, Israel 247
 Skrapa, Anders Nilsson 137
 Skytte, Johan 6, 8
 Solander, Carl 18, 20, 24—27, 30, 36, 38, 39, 45, 94, 123
 Solander, Daniel 18, 20, 24
 Spelok, Per Andersson 335
 Spiellok, Anders Persson 339, 392
 Spuot, Per Andersson 341
 Staffan (Stenfi) 5
 Stecksenia, Helen C. 65
 Steggo, Erik Larsson 335
 Steggo, Jonas Eriksson 392
 Steggo, Sjul Eriksson 339
 Steinmetz, Alfred 345, 346
 Stenfi (Staffan) 5
 Stenvall, Anders 276, 277
 Streuchius, Mattias 10, 12
 Stocki (Stocke), Anna Stina Mattsd. 357
 Stocki, Brita Maria 340, 356
 Stocki, Lars Mattsson 356
 Stocki, Sara Stina 358, 392
 Storm 332
 Storm, P. A. 392
 Ström, Helena C. 65
 Ström, Michael P. 65
 Ström, Nils 65, 81, 146—150
 Strömberger, Carl Teodor 288, 297—301
 Strömberger, Margareta 297
 Sundelin, pastor 351
 Sundelin, Anna Brita 129
 Sundelin, Anna Margareta 128
 Sundelin, Emanuel 128
 Sundelin, Ferdinand 129
 Sundelin, Johan 128, 146
 Sundelin, Karin 129, 202
 Sundelin, Leonard 129
 Sundelin, Margareta Ulrika 129
 Sundelin, Maria Catharina 201
 Sundelin, Nils, d. ä. 55, 61, 66, 72—75, 80, 81, 123—129, 130, 138—146, 149
 Sundelin, Nils, d. y. 66, 128—129, 136, 139—142, 152—157, 161, 162, 190, 192, 201, 206, 211, 283
- Sundelin, Nils Johan 104, 129, 203, 247—254, 282, 283—284
 Sundelin, Rudolf 128
 Sundelin, Ulrik Wilhelm 82, 83, 129, 174—176, 201—204, 248
 Sundelin, Ulrika 128
 Sundelin, Uno August 129, 203, 283
 Sundström 327
 Sundström, Brita Sofia 319, 320
 Sundström, D. 373
 Sundström, Emil 380
 Sundström, Karl Johan 320
 Sundström, Z. 373
 Svalbe, G. M. 359
 Svartengren, H. 104
 Svebilus 103, 104
 Svensson, Henric 148
 Svensson, Nils 77
 Sylwan 301
 Söderlind, Viktoria 296
- Telin 110
 Teilus, Brita Maria 356
 Teilus, Lars Matsson 357
 Thalén (Thalin) 55, 56
 Thomasdotter, Maria 131
 Tellström 282, 247
 Tionk, Per 37, 197
 Tomasson, Anders 117
 Toste 5
 Tullnär, Elias Larsson 382
 Tullnär, Wahlborg Andersd. 382
- Uno, pastor 129
- Wahlberg, handl. 128
 Wallin, lektor 12
 Vallin, Gertrud Kajsa 322
 Wallström, Carl 210
 Wallström, Catrina Christina 277
 Wallström, Johan 285, 292, 296
 Wallström, fru 287
 Wallström, Per 162
 von Walter 367, 376
 Wärenius, Inga Marg. 271
 von Westen, Thomas 11, 133
 Westerlund, skolmästare 264

Westerlund, Brita Johanna 317	Öberg, Hans Reinhold 380
Westerlund, Christina Sofia 321	Öhrling, Carl Fredrik 132
Westerlund, C. F. 373	Öhrling, Carl Samuel 160
Westerlund, Gustaf 82, 176, 251, 317	Öhrling, Catharina 54, 130—132
Westerlund, J. A. 367	Öhrling, Emanuel 49, 54, 80, 104, 130—132, 144, 152
Westerlund, Mattias 373, 379	Öhrling, Frans Emil 160
Vida, Johan Esaijeson 131	Öhrling, Jacob Eric 132
Widmark, landsh. 305—306	Öhrling, Johan 8, 42—49, 50, 52, 53, 59, 64, 67, 68, 70—72, 78, 88, 94—96, 110, 125, 134, 136, 138
Viklund, K. B. 331	Öhrling, Johan, landskamrer 49
Vinnberg, Inga Margareta 271	Öhrling, Johannes 132
Vinnberg, Johan 359	Öhrling, Margareta Christina 132
Vinnberg, Johan Ludvig 271	Öhrling, Samuel, 49, 73, 104, 130, 160
Vinnberg, Per Theodor 271—275, 277—280, 283—296, 298—301	Öhrling, Sara Helena 160
Wikström, prost 183	Öhrling, Ulrika Johanna 160
Wuolwok, Lars Mattsson 135	Österberg, Anna Catharina 151
Zakrisson, Johan 69, 161	Österberg, Henrik 151
Zebulon, Anna Margareta 130	Österberg, K. Lorens 384
Zebulon, Catharina 130—132	Östman, Anna Eugenia 322
Zebulon, Christopher 131	Östman, F. O. 319
Akerblom 345	Östman, Johan Petrus 320

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	3
Inledning	5
<i>1743—1820</i>	
Kap. 1. Den första skolbyggnaden	17
2. Församlingens tillstånd	24
3. Skolans invigning	30
4. Kyrkoherde Johan Laestadius	36
5. Skolmästaren Johan Öhrling	42
6. Lapplandet Siukar	50
7. Premieundervisningen	57
8. Inspektionen. Visitatio classica	63
9. Skolmästaren Eric Fjellström	71
10. Skolbyggnaderna	77
11. Skolhushållet	84
12. Lärjungarna	93
13. De lapska böckerna	100
14. Undervisningen	112
15. Kyrkoherde Nils Sundelin	123
16. Skolmästaren Emanuel Öhrling	130
17. Kateketverksamheten	133
18. Skolmästaren Olof Mårtensson Norenus	143
19. Skolmästaren Carl Fredric Alenius	153
20. Skolbordet	161
21. Ny organisation. Lappskolan indrages	177
<i>1821—1846</i>	
Kap. 22. Missionärerna	189
23. Kateketerna	205
24. Kritik. Kanslirådet Bruncronas revisionsförslag	211
25. Petrus Laestadius restaurationsförslag år 1831	220
26. Petrus Laestadius som generalvisitator	230
27. Petrus Laestadius reglementförslag år 1835	237
28. Missionskolan i Kuorrokveik 1844—1845	247

1847—1877

Kap. 29. Arjeplogs lappskola 1847—1877	261
30. Kateketerna	276
31. Båtsjurs barnhem	282
32. Kapten Strömbergers donationsfond	297
33. Reglementsändringen 1877. Kyrkoherde Johan Laestadius	302

1878—1915

Kap. 34. Lappskolan: a) Präster och lärare	315
b) Undervisningen	323
c) Ur skollivet	328
35. Kateketskolorna	333
36. Biografiska notiser om kateketerna	349
37. Skolbordet	359
38. Racksunds missionsskola	372
39. Från lappskola till nomadskola	384

Källhänvisningar	398
Källor	403
Personregister	406
Innehållsförteckning	415

ninge.

Charta
öfver

ARJEPLoug SCOLABORDS ÄGOR

uti
Wästerbottens Högstingedöme

och
Piteå Lappmark

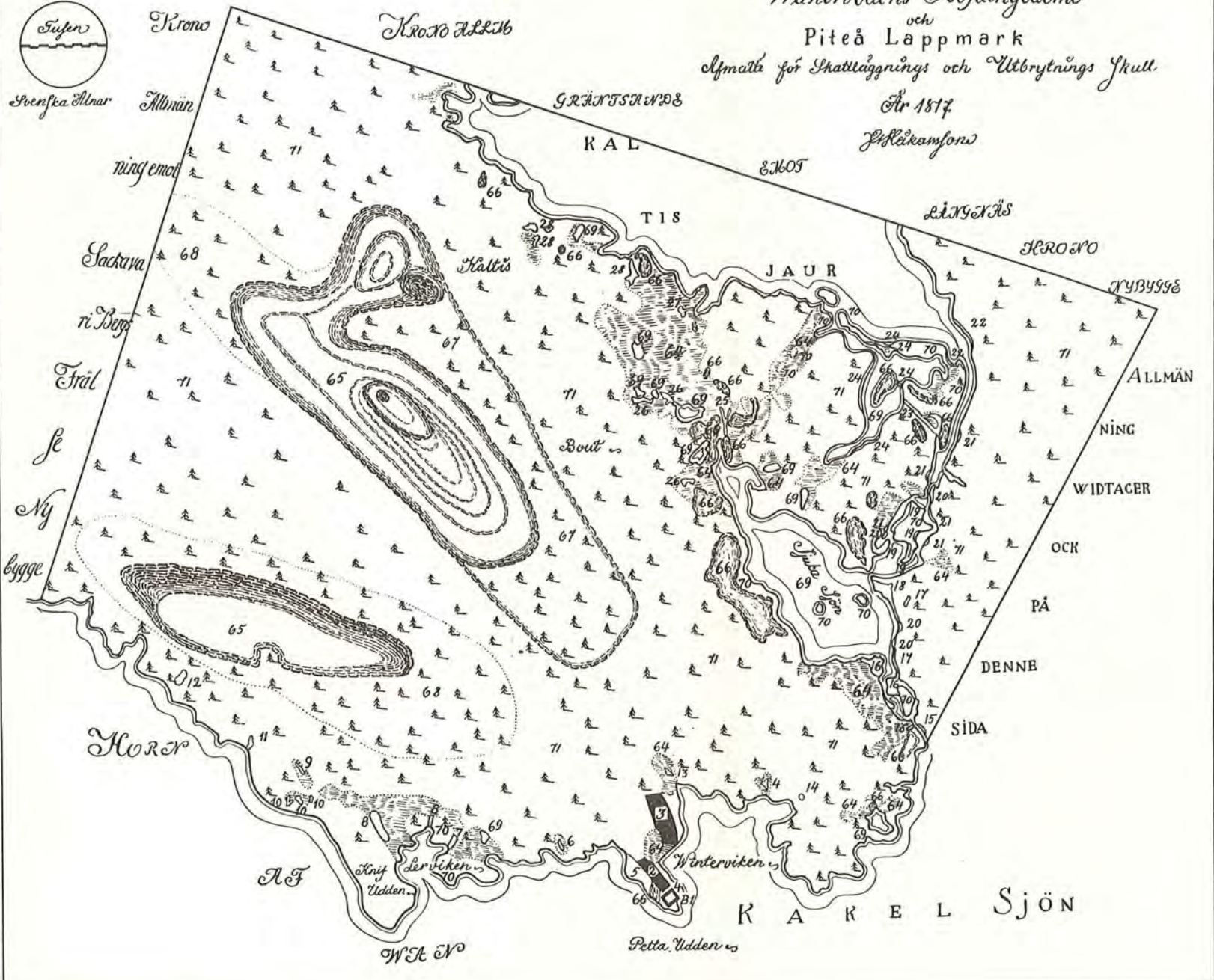
öfvermått för Skattelägrings och Utbrytnings Skull

År 1817

J. K. Kämpe

Svenska Allmän

Krono

Krono Allmän

GRÄNSLINOR

KAL

EMOS

TIS

LÄNGRÄS

SKRONO

NYBYGGE

ALLMÄN

NING

WIDTAGER

OCK

PÅ

DENNE

SIDA

KAREL SJÖN

Petta Udden

A.F.

W.S.A. N

Krif Udden

Lerviken

Winterviken

Sackava

ti Berg

Fräl

Je

Ny

Bygge

HORON

ning emot

Allmän

Krono

Svenska Allmän

